TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

11 EYLÜL 2001 SONRASI TÜRKİYE'DE DİN MERKEZLİ BATI STRATEJİLERİ

Doktora Tezi

MUSTAFA TAHİR ÖZTÜRK

İstanbul-2010

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

11 EYLÜL 2001 SONRASI TÜRKİYE'DE DİN MERKEZLİ BATI STRATEJİLERİ

Doktora Tezi

MUSTAFA TAHİR ÖZTÜRK

Danışman: DOÇ. DR. ALİ COŞKUN

İstanbul-2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı Doktora öğrencisi MUSTAFA TAHİR ÖZTÜRK nın tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.07.2009 tarih ve 2009-11/35 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	**İmzası**
Tez Savunma Tarihi :	2.7.2010	
1) Tez Danışmanı :	**DOÇ. DR. ALİ COŞKUN**	
2) Jüri Üyesi :	**PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK**	
3) Jüri Üyesi :	**PROF. DR. ADİL BEBEK**	
4) Jüri Üyesi :	**DOÇ.DR.AHMET FARUK KILIÇ**	
5) Jüri Üyesi :	**PROF.DR.ABDURRAHMAN KURT**	

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyadı	: Mustafa Tahir Öztürk
Anabilim Dalı	: İlahiyat
Programı	: Din Sosyolojisi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Ali Coşkun
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora-Temmuz 2010
Anahtar Kelimeler	: Dinlerarası Diyalog, Strateji, Teo-strateji, Misyonerlik, 11 Eylül Olayı

ÖZET

11 EYLÜL 2001 SONRASI TÜRKİYE'DE DİN MERKEZLİ BATI STRATEJİLERİ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan süreçte, başını ABD'nin çektiği Batı Dünyası, stratejilerinin merkezine dini oturtmuştur. Bu sürecin üç önemli aşaması olmuştur. Birincisi, 1965 yılında başlayan dinlerarası diyalog aşaması; ikincisi SSCB'nin dağılması, üçüncü ve en dikkat çekici aşaması 11 Eylül Olayı'dır. Anılan süreçte İslam, Hıristiyanlık karşısında en büyük rakip ve dolayısıyla en büyük tehlike; Türkiye ise din merkezli bu stratejilerin muhatabı olan en önemli ülkesi olmuştur. "11 Eylül 2001 Sonrası Türkiye'de Din Merkezli Batı Stratejileri" adlı çalışmamızda temelde 11 Eylül Olayı sonrası Hıristiyan Batı Dünyası'nın teo-stratejilerinin ana hedef ülkesi durumunda olan Türkiye'deki yansımaları ele alınmıştır. Araştırmamız giriş, dört bölüm, sonuç, ekler ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı, önemi, iddia ve varsayımları, sınırları, yöntemi, ilgili literatür, temel kavramlar, teorik çerçeve ve plan ele alınmaktadır. Birinci bölümde Batı'nın İslam Dünyası ve Türkiye ile ilişkilerinin tarihi arka planı ele alınmıştır. İkinci bölümde Batı'nın din ve siyaset ilişkilerine bakışının temel belirleyicisi olan Pavlus ile İslam ve Türkiye siyasetinin temsili teorisyenleri olan Toynbee ve Huntington ele alınmıştır. Üçüncü bölümde 11 Eylül Olayı tasvir edilmiş ve stratejik sonuçlarına değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise Batının Türkiye üzerindeki teostratejik hedeflerinin başlıca göstergelerine değinilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Mustafa Tahir Öztürk
Field : Theology
Programme : Sociology of Religion
Supervisor : Associated Professor Ali Coşkun
Degree Awarded and Date : Doctorate-July 2010
Keywords : Interreligious Dialogue, Strategy, Teo-strategy, Missionary, September 11 Event

ABSTRACT

RELIGION CENTERED WESTERN STRATEGIES IN TURKEY AFTER SEPTEMBER 11, 2001

Western world, under the lead of the United States, has taken "religion" as a core for their international strategies, particularly after the Second World War. This period can be investigated under three different stages. First stage called as the interreligious dialogue stage started in the year of 1965, dissolution of the Soviet Union opened the second stage in 1991. The third and the most striking stage started with the September 11. In the period which embraced three of aforementioned stages, Islam is considered as the most powerful opponent of Christianity and also the biggest danger for it. Hence, Turkey became the most important country which confronted with this religion centered western strategies. This work, entitled "Religion Centered Western Strategies in Turkey after September 11, 2001" focuses mainly on the impact of teo-strategies of Christian Western World on Turkey which became his main target after the September 11. Our research consists of an introduction part, four chapters, the conclusion, appendices and the bibliography. In introduction part the aim and scope, hypotheses, limitation and methodology, briefly theoretical background, of this work are framed. Whilst the first chapter touches briefly on historical background of relations between Western and Islamic World and Turkey, second chapter focuses on Pavlus who is the main determiner of the Western view on religion and politics, Toynbee and Huntington who are the representatives of Western politics for Islam and Turkey. In the third chapter, the September 11 is described and the strategic results of the event are explored. In the last chapter, i.e. fourth one, the main indicators of teo-strategic goals of Western for Turkey are handled.

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan süreçte, başını ABD'nin çektiği Batı Dünyası, stratejilerinin merkezine dini oturtmuştur. Bu sürecin üç önemli aşaması olmuştur. Birincisi, 1965 yılında başlayan dinlerarası diyalog aşaması; ikincisi SSCB'nin dağılması, üçüncü ve en dikkat çekici aşaması olan 11 Eylül Olayı. Anılan süreçte İslam, Hıristiyanlık karşısında en büyük rakip ve dolayısıyla en büyük tehlike; Türkiye ise din merkezli bu stratejilerin muhatabı olan en önemli ülkesi olmuştur. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada temelde 11 Eylül Olayı sonrası Hıristiyan Batı Dünyası'nın teo-stratejilerinin ana hedef ülkesi durumunda olan Türkiye'deki yansımaları ele alınmıştır. Araştırma; giriş, dört bölüm, sonuç, ekler ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

Çalışma süresince başta, danışman sıfatıyla bana akademik ve moral desteğini esirgemeyen hocam Doç. Dr. Ali COŞKUN'a, tez çalışmam süresince yapıcı eleştirileriyle değerli katkılarını sunan hocam Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK ve en değerli hazinem olan aileme teşekkür ediyorum.

İstanbul, 2010 Mustafa Tahir ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

3. BÖLÜM
11 EYLÜL'ÜN BATI VE İSLAM İLİŞKİLERİ AÇISINDAN YERİ VE ANLAMI

4. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE 11 EYLÜL SONRASI DİN MERKEZLİ BATI STRATEJİLERİNİN SOMUT GÖSTERGELERİ

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.y.	: Adı Geçen Yer
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.g.d.	: Adı Geçen Dergi
Bkz.	: Bakınız
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
c.	: Cilt
GOP	: Genişletilmiş Ortadoğu Projesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı

GİRİŞ

A. KONU, ÖNEM ve AMAÇ

İslam'ın miladi yedinci yüzyılda yeni bir din olarak ortaya çıkışı ve yayılışının tarihi büyük ölçüde Hıristiyan dünyasının aleyhine gelişen bir süreç oldu. Doğuşundan daha bir yüzyıl sonra Müslümanlar Emevi komutanı Tarık bin Ziyad'ın komutasındaki bir orduyla İspanya'ya girmişler ve 1492'ye kadar neredeyse sekiz asır Endülüs Emevi Hilafeti adı altında hüküm sürmüşlerdir. Hatta Emeviler Abdurrahman Ğâfikî komutasındaki bir orduyla 743'te bugünkü Fransa'nın Lyon kentine girmiş ve otuz veya altmış yıl kadar orada tutunmuştur. Bu dönemde Müslüman güçler Fransa'nın Tours ve Poiterse kentine ve İsviçre'nin Valaise kentine kadar ulaşmışlardır. Eğer bu güçler mesela Paris'e kadar veya birkaç yüz km öteye kadar ilerleyebilselerdi Fransa'da ve ardından İngiltere'de Müslüman bir prensin hüküm sürüyor olacağından ve oradan Amerika'ya Müslümanlığın İngilizler vasıtasıyla geçip tarihin tamamen farklı bir şekilde oluşmasından ve farklı bir tarih anlatımından söz edilecekti. Öbür taraftan Osmanlılar bugünkü Polonya içlerine kadar uzanmış olup 1683'te Viyana'da durdurulmuş ancak bundan önce Fransız kralı I. Fransuva İtalya'yı işgal planları yapan Osmanlıları cesaretlendirmişti ve İtalya'daki Katolik yönetimle ilişkileri bozulan Alman prensler de Osmanlının Almanya'yı işgali planlarını cesaretlendirmişti.[1]

Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesiyle İstanbul'un fethi Hıristiyan Batı dünyasının hiçbir zaman unutamayacakları bir kuyruk acısı hatta gövde acısı olmuştur. 1492'de İspanya'da ve 1683'te de Viyana'daki bozgunlar neticesinde tarihin akışı Batılıların lehine gelişen bir süreç oldu ve bu süreçte daha önce Haçlı seferleriyle elde edemedikleri kayıplarını sömürgecilik ve misyonerlik yoluyla elde etme peşinde olmaya çalıştılar. İslam dinine saygı iddiasını da içine alan dinler arası diyalogu başlatan II. Vatikan Konsili Batı ve İslam Dünyası ilişkilerinde bir dönüm noktası olsa da bu diyalogu Kilisenin bir ilerleme taktiği olarak başlattığı kısa süre içinde anlaşılmıştır.

[1] Eaton, Gai, *İslam ve İnsanlığın Kaderi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992, s.36-37,

Osmanlıdan beri Hıristiyan Batının en zor nüfuz edebildiği coğrafyanın Türklerin hâkimiyetinde olan bölgeler oluşu yüzünden, Türkiye Cumhuriyeti milli devlet olarak kurulduktan sonra da bu durum değişmemiştir. Atatürk devrimleri yoğun bir Batı'ya yönük bir çağdaşlaşma reformu gerçekleştirse de bu hiçbir zaman batılı sömürgeciliğe ve Hıristiyan yayılmacılığına geçit veren reformlar olmamıştır. Bundan dolayı Batılılar için Türkiye her zaman stratejik ve teostratejik hedef bir ülke olmuştur.

Batı'nın İslam ve buna bağlı olarak Müslüman ülke coğrafyaları üzerindeki temel stratejisi 1940'lı yıllarda Arnold Toynbee tarafından getirilen bir uyarı üzerine hazırlanmaya başladı.[2] Neydi bu uyarı? "İdeolojiler çöküyor, insanlık büyük dinlerin bünyesinden yeni mutluluk reçeteleri çıkarmak için harekete geçecektir. Böyle bir süreçte, en kârlı sonucu İslam elde edebilecektir. Çünkü Hıristiyanlığın aksine, onun insanlığa vereceği çok şey vardır: Alkolizmanın, ırkçılığın, eşitsizliğin, Tanrı-kul arası ilişkilere müdahalenin bunalttığı insanlık İslam'ı sahneye çağırmak zorunda kalabilir."[3] Bu uyarıyı dikkate alan Batı Berlin Duvarı'nın yıkılmasına kadar geçen süre içinde şunu yaptı: Kendisinin bir numaralı düşmanı gördüğü SSCB ve komünizm tehlikesine karşı Yeşil Kuşak oluşturdu. Yeşil Kuşak'ın en önemli ülkesi Türkiye'ydi. SSCB ve komünizm çökünce o güne kadar ikinci sırada kalmış olan 'İslam tehlikesi' birinci sıraya yükseldi. Hz. Muhammed, Marx'ın yerini aldı.[4] Buna karşı Batı şu üçlü hedefi belirledi:

1. *Sürekli yükselen ve gelecek zamanların dini olmaya aday görünen İslam'ı çağın gözünde çirkin ve kanlı göstererek reddettirmek ve sahne dışına itmek,*

2. *Çirkin, kanlı, bozguncu, terörcü gösterilen Müslümanların çeşitli bahaneler ileri sürülerek topraklarındaki muhteşem ve muazzam enerji kaynaklarının üstüne oturup yönetim ve tasarruflarını ele almak,*

3. *Etkisini yitirip uyuma, belki de tükenme dönemine girmiş bulunan Hıristiyanlığı, yeni bir atılım ruhuna ulaştırıp yenidünyada yeniden etkin hale getirmek.*[5]

---

[2] Öztürk, Yaşar Nuri; *Batı Sömürgeciliği ve İslam Dünyası*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2003, s. 18.
[3] A.g.y.
[4] Bkz. Davidson, James D.; *Muhammed Replaces Marx*, London: Simon and Schuster Company, 1993
[5] Öztürk; a.g.e., s. 14.

Belirlenen hedefler için kullanılacak eski ve yeni taktikler eş zamanlı ve eş güdümlü olarak Müslüman toplumlar üzerinde uygulanmaya başlandı. Bunları başlık halinde vermek istersek:

1. Gizli servis faaliyetleri,

2. Oryantalistlerin faaliyetleri,

3. Misyonerlik faaliyetleri,

4. Radikal dinci gruplara ve Siyasal İslamcı kadrolara destek faaliyetleri,

5. İslam'ı Kur'an ve Kuran'a uygunluğu belirlenmiş sünnet çizgisinden uzaklaştırıcı (İslam'ın içini boşaltıcı) doğrudan veya dolaylı faaliyetler.

Batı dünyası bu faaliyetleri sürdürürken 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de İkiz Kuleler'e karşı saldırı gerçekleşti. Olayın görünen failleri Müslümanlardı. Bu saldırı, ABD tarafından kendi temel stratejilerini gerçekleştirme yolunda çok büyük bir koz olarak kullanıldı. Toynbee'nin şahsi öğrencisi de olan Huntington'ın ortaya koyduğu "Medeniyetler Çatışması" tezi ABD Başkanı Bush ve ekibinin icraatları için akademik zemin oluşturdu. "ABD'nin 11 Eylül olayından sonra giriştiği yayılma çabası, askeri ve sivil olmak üzere iki cephede yürütülmeye çalışılıyor… Askeri yöntemler doğrudan işgalleri yaşatırken, sivil yöntemlerde belirgin iki örnek dikkati çekiyor. Bunlardan birincisi; adına 'kadife devrimler' denilen, değişim-statüko çelişkisi yaratılarak, ABD (ve Batı) güdümlü yönetimleri iş başına getirme çabası iken diğeri ise, dinsel motifleri kullanarak İslam coğrafyasında yine ABD (ve Batı) güdümlü siyasal atmosferi yaratma hedefidir. Bu durumu simgeleyen kavram 'Ilımlı İslam' kavramı"[6] dır. ABD, sadece iki İslam modelinin var olabileceğini dünyaya kabul ettirmeye çalışmaktadır. "Birincisi; radikal içerik taşıyan ve terörle anılan İslam anlayışı iken diğeri ise doğrudan ABD güdümünde davranan 'Ilımlı İslam' anlayışıdır… Birincisi ABD tarafından Soğuk Savaş döneminde geliştirilen 'Yeşil Kuşak Projesinden' geriye kalan ilişkilere dayalı olarak yapılandırılmıştır… ABD'nin (ve Batı'nın) askeri yöntemlere başvurabilmesi adına uygun iş iklimi yaratmaktadır… İkinci model olarak sunulan 'Ilımlı İslam' ise doğrudan siyasal iradeye

[6] Hacısalihoğlu, Yaşar; "ABD Stratejisinde 'Ilımlı İslam' ve Dinlerarası Diyalog", *Jeopolitik Dergisi*, Nisan 2006, s.2.

ABD çıkarları açısından hükmedebilmenin çabasıdır. Hıristiyan Emperyalizminin İslam coğrafyasında temsilidir. 'Ilımlı İslam'…İslam'ın özüyle değil ABD'nin sömürü düzeniyle iç içe olan anlayıştır. 'Ilımlı İslam'; bağımsızlık ruhunu köreltmeyi, bölgesinde dayanışma ve milli devlet modeline dayalı üniter yapıları zayıflatmayı ve giderek atomize etmeyi hedefleyen siyasi bir modeldir… 'Ilımlı İslam' özellikle Türkiye'de son dönemde 'dinlerarası diyalog' eliyle mesafe almaya çalışmaktadır." [7]

Tarihsel sürece ve günümüzde cereyan eden olaylara baktığımızda Türkiye, Batı'nın stratejik hedefleri için anahtar ülke durumundadır. The Economist dergisinin 24 Ocak 2004 tarihli sayısında Türkiye için şunlar yazılmıştır. "Sorun 11 Eylül'den bu yana ABD'nin çıkarlarının değişmiş olması. Soğuk Savaş sırasında, Türkiye'nin rolü Sovyetler Birliği'ni kontrol altında tutmaktı. Bugün ise, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Eric Edilman'a göre İslam dünyasında reform ABD'nin en önemli stratejik girişimi ve Türkiye'nin başarısı da bunda büyük rol oynayabilir." [8] Buraya kadar olan ifadelerden yola çıkarak şunu söylemek sanırız yanlış olmaz: Türkiye, Batı'nın önündeki en önemli engeldir. O zaman Batı'nın yapması gereken Türkiye'yi bu hedefler çizgisine getirmek, yani dönüştürmektir. Bunun için kullanılacak en önemli araç din, yani İslam'dır. Bugün bizim için İslam unsuru, Ira Lapidus'un de fark ettiği gibi "sosyal kimliği ifade etmede, milli duygularla karışmış haldedir." [9] İşte bu noktada, Batı'nın Türkiye üzerinde yaptığı doğrudan ve dolaylı faaliyetler araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bir araştırmada araştırmanın önemi ile amacı bir bütün oluşturur. Zira amacı belirleyen araştırma konusunun "araştırılma önem derecesi"dir. Araştırmada konu, çözümlenmeye çalışılan problem, meseledir. Ancak araştırmacı önemli bir konuyu seçmelidir. Bir konunun önemi, onun:

- **Yeni oluşu**
- **Zamanlı oluşu**
- **Akademik olduğu kadar pratik bir değer taşıması** ile belli olur.

---

[7] A.g.y.
[8] Bulut, Arslan; "ABD'nin İslam'da Reform Stratejisi, Dinlerarası Diyalog ve Mesih Meselesi", *Jeopolitik Dergisi*, Nisan 2006, s. 22.
[9] Sezen, Yümni; "Vicdani Red ve Kimliksizler", *Jeopolitik Dergisi*, Nisan 2006, s. 10

Yukarıda konunun ve problemlerin tasvirleri ile ilgili yaptığımız tespitler araştırmanın Türk toplumu ve hatta İslam dünyası açısından önemini de vurguladığı kanaatindeyiz. Acaba İslam yeni toplumsal yapıya mı uyarlanmak istenmekte, yoksa yeni problemler karşısında İslam'ın duruşunun; yeni toplumsal yapıda yaşama gücünün sağlanması mı amaçlanmaktadır?

Neden Türkiye? Niçin Batı, Türkiye'yle bu kadar ilgileniyor? İki ülkenin, özellikle komşu ülkelerin ilişkilerinde; coğrafi konum, jeopolitik durum, tarihsel geçmiş, öteki ülkelerle ve bloklarla ilişki, güncel politik, ekonomik, askeri güç unsurları ve bunlarda meydana gelmekte olan değişme eğilimi, kültürel altyapı, milli idealler ve hatta kendileri için seçmiş oldukları misyonlar önemli rol oynamaktadır. [10] Bu göstergeler bağlamında Türkiye çok önemli bir yere ve güce sahiptir. Fakat bu ifade Türkiye'nin önemini vermede çok kısır kalıyor. Tekrar soralım, neden Türkiye?

Bu soruya Öztürk, *Batı Sömürgeciliği ve İslam Dünyası* adlı kitabında şöyle cevap vermektedir:

"*İlk akla gelen cevap şu: Öteki İslam ülkelerinin işi çoktan bitirildi de ondan… Cevabı biraz daha açmak istersek şunları söyleyebiliriz: Türkiye, yeni yüzyılda başarılı olabilecek, öne geçebilecek insan ve bilgi birikimine sahiptir. Türkiye, sahneden kovulması karara bağlanan İslam'ın en iyi, en akıllı ve gelecek vaat eder biçimde yaşandığı tek ülkedir. Yani, Türkiye bir değil, birçok bakımdan büyük engeldir. Aşılmalıdır, kırılmalıdır.*

Nasıl olacaktır bu? Cevabı bulmak zor değildir. Yapılması gereken, Türkiye'yi her şeye rağmen farklı kılan neyse onun işlemez hale getirilmesidir. Bu farklı kılan şey, Atatürk Cumhuriyeti'dir. Özellikle bu Cumhuriyet'in omurgasını oluşturan laiklik. Türkiye engelinin bertaraf edilmesi için Cumhuriyet'in omurgasını kırmak şarttır diye düşünülmüştür. Ne yapılacaktır? Laiklik, İslam'ı yıkmak uğruna uydurulmuş bir din (Kemalist din) olarak tanıtılacak, bu sayede Müslümanlar Cumhuriyete ve kurucusuna düşman hale getirilecektir…

---

[10] Ünsal, Şamil; "Son Dönem Rusya Federasyonu ve Türk-Rus İlişkileri (1) ", *Jeopolitik Dergisi*, Mayıs 2006, İstanbul, s. 67.

Huntington, medeniyetlerin çatışmasını dünyanın yeniden düzenlenmesinde esas alan eserinde Türkiye'nin Batı'da yerinin olmadığını, İslam dünyasına çekilerek kendisine orada bir liderlik araması gerektiğini söylüyor… Diyor ki Huntington: Türkiye, deneyimleri itibariyle İslam dünyasının lideri olabilir, ama bunun gerçekleşmesi için Rusya'da Lenin'in devrildiği gibi Türkiye'de de Atatürk'ün devrilmesi gerekir…

Türkiye önce Batı'dan dışlanıyor, sonra da İslam dünyasında iyi bir yer almasına giden yollar dikenlenerek Batılı sömürge siyasetinin önündeki en büyük engel bertaraf edilmeye çalışılıyor."[11]

"Batı, Atatürk'ün batılı değerleri batı aleyhine kullanan ve bundan sonuç alan tipik bir lider olduğunu fark etmiş ve bu yüzden, Atatürk'ün İslam dünyasına etki etmemesi için dişini tırnağına takarak çalışmıştır. Bu öylesine belirgindir ki, Huntington gibi bir Batılı, Atatürk ve etkisini yok etmek uğruna, demokrasi, insan hakları, kadın özgürlüğü gibi en önemli batı değerlerinin birer emperyalist (işgalci-sömürgeci) değer olduğunu, İslam dünyasının bu değerlerden uzak durması gerektiğini İslam dünyasına ve Türkiye'ye bir "dost öğüdü" (!) olarak sürekli telkin etmektedir."[12]

Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada, özellikle ve öncelikle İslam'ı ciddi şekilde dikkate almayanların siyaset üretemediklerini, problem yaşadıklarını görüyoruz; çünkü İslam özellikle siyasetin eksenine oturmuştur.

Çalışmamızın amacı, din merkezli Batı stratejilerinin Türkiye'deki yansımaları olan göstergelere dikkat çekmek ve Türk Din Sosyolojisi alanına bu bağlamda küçük de olsa bir katkı sağlayabilmektir.

B. İDDİA ve VARSAYIMLAR

Metodologlar arasında, hipotez ve varsayım kavramlarının neyi ifade ettiği hususunda farklılıklar vardır. Genelde hipotez karşılığı olarak faraziye (varsayım) kullanılmasına rağmen, bir kısım metodologlar varsayıma sayıltı, hipoteze de denence demek-

[11] Öztürk; a.g.e., s. 183-185.
[12] A.g.e.; s. 191-192.

tedirler. Hipotez şeklindeki önermeler (hipotetik önerme) şartlı önermelerdir. Hipotetik önermeler ilk bakışta tek bir önerme gibi görünseler de şart ve cevap önermeleri olarak iki önermeyi içerirler. Şart cümlesi aksiyomatik bir yapıya sahiptir. Cevap cümlesi ise şartın gerçekleşmesi halinde doğrulaması mümkün olan önermelerdir. Diğer bir ifade ile hipotezin doğruluğu aksiyomun doğruluğuna bağlıdır. Aksiyom doğru ise hipotez doğrulanabilir.[13] İddia ve varsayıma gelince onun test edilme zorunluluğu yoktur.

Araştırmamızın temel iddiasını ve varsayımını şu şekilde belirliyoruz:

Siyasi bakımdan 20. yüzyıl bir Amerikan yüzyılı olup halen Batı dünyası ve kültürünün hegemonik güç ve temsilini elinde bulundurmaktadır. Başta İslam Dünyası olmak üzere batı dışı toplumlara bu gücünü dayatırken baskıcı ve sömürgeci bir geçmişe sahipken 11 Eylül Olayı'ndan sonra aynı pozisyonunu bu sefer mağdur ve saldırıya uğramış bir ülke bahanesiyle sürdürmek istemektedir.

Araştırmamızın yan varsayımlarını ise şu şekilde belirliyoruz:

a. 11 Eylül sonrası en önemli hedef ülkelerden biri olan Türkiye'de Batı tarafından İslam'a yönelik ve ülke aleyhinde doğrudan ve dolaylı faaliyet yürütülmektedir

b. AB'ye katılım süreci ve bu süreçteki kriterler ve uyum yasaları yoluyla bu faaliyetler dolaylı bir şekilde desteklenmektedir.

c. Hıristiyan Batı dünyası Amerika'nın mağduriyet psikolojisi ve Avrupa'nın Türkiye'yi Birliğe almaktaki nazlı tavrı sebebiyle Türkiye'ye yönelik geleneksel taleplerini ve baskılarını artırma cesareti kazanmış bulunmaktadır.

d. Batının talep ve baskılarının önemli bir kısmını teolojik ve teostratejik talep ve baskılar oluşturmaktadır.

e. Bir süredir devam etmekte olan küreselleşme süreci Batı lehine olan hegemonyacı/ tahakküm edici, asimile edici ve tektipleştirici tavrını sürdürmekte olup Türkiye'yi bu sürece yoğun bir şekilde katmak istemektedir. Dolayısıyla Türkiye üzerine yapılan teostratejiler küreselleşmenin meydan okumasıyla eşzamanlı ve eşgüdümlü bir şekilde uygulanmak istenmektedir.

---

[13] Arslantürk, Zeki; *Araştırma Metot ve Teknikleri*, İstanbul: MÜİFVY, 1995.

f. Türkiye üzerine yapılan teostratejiler; çok kültürlülük, çoğulculuk ve dini çoğulculuk olgu ve süreçlerinin de meydan okumasıyla karşı karşıya olup çoğu kere onunla eşgüdümlü bir görünüm arz etmektedir. Homojen bir kültür yaratma amacında olan bütün ulus devletler gibi Türkiye de bu yolda engellenip çok kültürlü bir yapıya doğru evirilmek istenmektedir.

C. KAPSAM VE SINIRLAR

Araştırmamız boyunca temas ettiğimiz Batı, Hıristiyan Batı olarak anlaşılmalıdır ve araştırma böyle bir batıyla sınırlıdır.

Araştırmamız boyunca Batı dünyasının İslam Dünyası ve Türkiye üzerine teostratejileri yanında stratejik ve siyasi hedeflerine de değinilmeye çalışılacaktır.

Hıristiyan Batılı stratejiysen ve teostratejisyenlerden sadece St. Paul, Toynbee ve Hungtington örneklerine ağırlık verilecektir. Bunun dışındakiler bu kapsama dâhil değildir.

Günümüz stratejilerini belirleyen determine edici ilkelerden biri de tarihi geri zemin olduğu için kısa bir tarihi arka plan da araştırma kapsamında yer alacaktır.

D. YÖNTEM

Araştırmada başvurulan ana metot, belge tarama metodudur. Araştırmanın teorik kısımları belgelerde var olan bilgilerin tekniğine uygun olarak toplanması ve metodik olarak düzenlenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde kullanılan genel metotlar olan vasıflama, karşılaştırma ve anlama ve/veya açıklama yöntemlerinin üçünden de yararlanılmıştır. Vasıflama yönteminin bir gereği olarak dolaylı gözlemler yapılmış ve dolaylı gözlem tekniklerinden bilgi ve belge toplama (dokümantasyon) ve bu bilgi ve belgeleri tartışma tekniklerinden yararlanılmıştır. Belgesel gözlem de denilen dokümantasyon metot ve teknikleri arasında belgelerin içerik analizlerine de sık sık başvurulmuştur.

Doğrudan gözlem olarak kendi şahsi gözlemlerimiz yanında bu gözlem metodunun bir tekniği olan olay incelemesi tekniğine de başvurulmuştur. Bu olay kuşkusuz 11 Eylül Olayıdır.

E. KAYNAKLAR VE İLGİLİ LİTERATÜR

Araştırmamızın kaynakları arasında 11 Eylül olayıyla ilgili çok sayıda monografi yanı sıra dinler arası diyalog, misyonerlik ile ilgili kaynaklara da başvurulmuştur. Çalışmamızda gerek Batılı gerekse Türkiye'den konuya taraf olan çevrelerin bağlayıcı metin ve belgelerine dayanmaya özel çaba sarf ettik.

Kullanılan temel kaynaklar şunlardır:

AKSİYON **Dergisi**

BİLBİLİK, **Erol**; *Geniş Ortadoğu Projesi Geniş Orta Asya Projesi*, İstanbul: Asya Şafak Yayınları, 2008.

GÜNDÜZ, Şinasi; *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, 2004.

HARMAN, Ömer Faruk (**v.d.**) ; *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Baskı, 2005.

HUNTINGTON, Samuel P.; *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Cem Soydemir ve Mehmet Turhan, İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2004.

MACİT, Nadim; *Küresel Güç Politikaları Türkiye ve İslam*, Ankara: Fark Yayınları, 3. Baskı, 2007.

MACİT, Nadim; *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınevi, 4. Baskı, 2009.

MACİT, Nadim; *Öteki Din Moderate İslam ve Türkiye*, Ankara: Kripto Kitaplar, 2009.

NURSÎ, Said Külliyatı

ÖZCAN, Mustafa; *Müslüman İsevîler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2005.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri; *Batı Sömürgeciliği ve İslam Dünyası*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2003.

SEZEN, Yümni; *Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlil*, İstanbul: Kelam Yayınları, 4. Baskı, 2006.

TOYNBEE, Arnold J.; *Dünya Batı ve İslam*, Çev. Abdullah Zerrar Cengiz, İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.

TOYNBEE, Arnold J. – KIRKWOOD, Kenneth P.; *Türkiye İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni*, Çev. Hülya Karaca, İstanbul: Birey Yayınları, 2003.

TOYNBEE, Arnold J.; *Uygarlık Yargılanıyor*, Çev. Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yalman, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004.

YILMAZ, Murat (Der.) ; *Medeniyetler Çatışması,* Ankara: Vadi Yayınları, 9. Baskı, 2005.

F. TEMEL KAVRAMLARI

Strateji: Genel olarak strateji, önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yola verilen addır. Terim olarak strateji, bir ulusun ya da uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara en fazla desteği vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askeri güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı demektir.

Teo-strateji: Bu kavram, dinin politik, stratejik anlamını, değerini, kullanımını ve güç oluşturma biçimlerini ve yöntemlerini kapsamaktadır. Farklı boyutları olan bu kavram şöyle açıklanabilir*:

* Macit, Nadim; *İmparatorluk Politikalarında Teo-stratejiler ve Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2009, s. 13, 14

1. Bir dinin veya din mensuplarının ilahi beyanın doğrultusunda geliştirdikleri hareket yöntemidir.

2. Kültürel ortak bilinci, ortak tasavvur biçimlerini, sembolleri ve mitleri dini-politik dille ortak bir amaç için güç unsuruna dönüştürme faaliyetidir.

3. Bir inancın veya kültürel sistemin farklı inanç ve kültürel havzaları dönüştürme ve kendi politik-ekonomik kurallarına bağlama yöntemidir.

4. Dünya sistemi ve din ilişkisi; bir başka deyişle değerler diplomasisi geliştirme ve kullanma faaliyetidir.

5. Devletlerin veya güç merkezlerinin farklı nedenlerle uyguladıkları politik eylemleri meşrulaştırmak ve etkili kılmak için dini kullanma yöntemidir.

6. Ortak kültürel havzalarda etkili olmak, hedef toplumlardaki dini farklılıkları tahrik etmek ve çatıştırmak için dini gerilim hatları oluşturmak, hedef toplumun inançlarını ve kültürel değerlerini kendi aleyhine kullanmak, yeni anlayış ve yorum adı altında dini ağ inşa etmektir.

G. TEORİK ÇERÇEVE

Araştırmamız, son derecede önemli ve etkili bir önemli olaydan sonraki dünya ile önceki dünyadaki değişimi mercek altına yatırdığından dolayı değişim sosyolojisinin bakış açılarına dayalı olarak ele alınmıştır.

Bunun dışında karmaşık ve çok sebepli olayları incelemede vazgeçilmez bir sosyolojik ve din sosyolojik teori olan fenomenolojik teoriyle belli bir fenomen olan 11 Eylül Olayı'nı ya da bu olayla gelen fenomenler paketini bu teorinin ilkeleriyle ele almaya çalıştık. Bu ilkelerin başında indirgemecilikten kaçınma, önyargılarımızı parantez/tırnak içine alma, tarihilik ve sıkı veya köklü tasvir ilkelerine başvurulmuştur. Yine bu teorinin önemli ilkelerinden olan önyargılardan uzaklaşıp olguların, olayların ve belgelerin kendi kendini konuşturmalarını sağlamak amaçlanmış olup bu yüzden belgesel alıntılarımız epey bir yekûn tutmuş bulunmaktadır.

H. PLAN

Araştırmamız giriş, dört bölüm, sonuç, ekler ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı, önemi, iddia ve varsayımları, sınırları, yöntemi, ilgili literatür, temel kavramlar, teorik çerçeve ve plan ele alınmaktadır. Birinci bölümde Batı'nın İslam Dünyası ve Türkiye ile ilişkilerinin tarihi arka planı ele alınmıştır. İkinci bölümde Batı'nın din ve siyaset ilişkilerine bakışının temel belirleyicisi olan Pavlus ile İslam ve Türkiye siyasetinin temsili teorisyenleri olan Toynbee ve Huntington ele alınmıştır. Üçüncü bölümde 11 Eylül Olayı tasvir edilmiş ve stratejik sonuçlarına değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise Batının Türkiye üzerindeki teostratejik hedeflerinin başlıca göstergelerine değinilmiştir. Araştırma Sonuç, Ekler ve Bibliyografyayla son bulmaktadır.

1. BÖLÜM

BATI'NIN İSLAM VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKAPLANINA KISA BİR BAKIŞ

1.1. HIRİSTİYANLIK TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Başlangıçta Batı'yla kastımızın Hıristiyan Batı olduğunu belirttiğimiz için Hıristiyanlığın günümüze kadar olan tarihini ve bu dinin yapısını ana hatlarıyla ve kısaca vermenin çalışmamız açısından faydalı olacağını düşünüyoruz. Konu hakkında şunları söyleyebiliriz:

Hıristiyanlık öncesi durumla ilgili olarak, bu dinin doğduğu yer olan Filistin'de mevcut olan mezhep yelpazesi Yahudilik için olduğu kadar Hıristiyanlık için de önemlidir. Bu mezhepler şunlardır: Ferîsîlik, Sadûkilik, Zealot, Essenîlik ve Herodcular. Bu mezhepler dışında Grek, Roma, Pagan ve Helenistik kültür izleri de İsrailoğulları'nın yaşadığı bu topraklarda mevcuttur.[14]

Hıristiyanlığın merkezînde yer alan İsa şahsiyetinin iki yönü vardır. Çoğunlukla dışlanmış olan tarihî ve Pavlus'un fikirleriyle başlamış olan tarih ötesi yön. Buna göre, Filistinli bir Yahudi olarak doğmuş ve Yahudi geleneklerine göre yetişmiş olan İsa, tebliğine yaklaşık otuz yaşlarında başlar. Tebliğinin üç sene sonrasında otuz üç yaşlarında Yahudilerin baskısı sonucu Romalı yetkililerce idama mahkûm edilir. Çarmıha gerilmek suretiyle idam edilen İsa, üç gün sonra dirilir ve havarîlere görünür.[15]

Hıristiyanlık başlangıçta, büyük ihtimalle, mesihî beklentiyi en çok dile getiren fakir insanlar tarafından kabul edilmiştir. İnananlarının bu dönemde Yahudilik'ten başka bir inanç biçimi buldukları söylenemez. Hemen sonrası havarîler dönemini Pavlus öncesi ve Pavlusçu dönem şeklinde ikiye ayırabiliriz. Pavlus öncesi dönemde hareketin merkezi Kudüs'tür. İsa'nın ölümüyle dağılan şakirdler bir araya gelmişler, dini hayat olarak Hz. İsa'nın mesih olduğu inancını taşıyan bir Yahudiliği sürdürmüşlerdir. Bu

---

[14] Demirci, Kürşat; "Hıristiyanlık", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, c. 17, s. 329
[15] A.g.e. s. 330

dönemde bir Hıristiyan kilisesinden bahsedilmez. Pavlusçu dönem Pavlus'un Hıristiyan olmasıyla başlar. Pavlus'un Hıristiyan olması, kilise tarihi için bir dönüm noktasıdır. Pavlus'un, başlangıçta Hıristiyanlara zulmeden bir pozisyondan gelerek Hıristiyan oluşunun hikâyesi mitolojik anlatımlarla aktarılmış ve bu, kilise tarafından ilahi planın bir parçası olarak yorumlanmıştır.[16] Pavlus'un, yeni öğretiyi vazetmek üzere Kıbrıs'tan başlayarak en az üç yolculuk yaptığı bilinmektedir. (47-48, 49-52, 52-57 yılları arasında) Pavlus'la birlikte Hıristiyanlık Filistin dışına çıkar.[17]

Yahudi menşeli Hıristiyanlardan oluşan Hıristiyanlığa 30-313 yılları arasındaki dönemde putperest menşeli Hıristiyanlar katılmaya başlar. Hıristiyanlığın asıl gelişmesi Avrupa coğrafyasında olur. Kardeşlik ve eşitlik söylemiyle Roma İmparatorluğu'nun sosyal yapısını altüst etme eğilimine giren Hıristiyanlık, ilk büyük zulmü Neron döneminde görür. (54-68 yılları) Bu dönemden sonra Hıristiyanlık örgütlü bir harekete dönüşür.[18]

313 yılında Milan fermanı ile kendisi de Hıristiyan olmuş İmparator Konstantin Hıristiyanlığı devlet himayesine alır.[19] Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul eden I. Theodosios'tur. Bu süreçte Ermeniler, Gotlar Hıristiyan olur ve dinin resmiyete kavuşmasıyla ortaya çıkan çok sayıda Hıristiyan mezheplerine karşı mücadeleler başlar. 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması bir anlamda Hıristiyanlığın seyrini belirler. Batı'daki Hıristiyanlık Latin kökenine bağlı kalıp Avrupa coğrafyasını şekillendirmeye başlar; Doğu Hıristiyanlığı ise Grek mirasına sahip çıkarak Anadolu coğrafyasındaki Hıristiyanlığı oluşturur.[20]

V. yüzyıldan itibaren Avrupa'da Keltler, Alman kökenli Frank kabileleri ve İngilizler ile Kuzey Afrika'daki Berberî kabileleri Hıristiyan olur. Bu dönemde ayrılıkçı olarak kabul edilen mezhepler ve gruplara karşı engizisyonun temelleri atılır ve aforoz cezası kullanılmaya başlanır.[21]

---

16 A.g.e. s. 331
17 A.g.e. s. 332
18 A.g.y.
19 A.g.y.
20 A.g.e. s. 333
21 A.g.y.

Papa I. Gregory'den (ölm. 604) Charlemagne'a (ölm. 814) kadar olan dönem, Germenik kabileler arasında kilisenin kurumsallaşması ve Doğu'da İslam fetihlerinin yol açtığı sorunlarla geçer. Bu olaylara bağlı olarak Hıristiyanlık bir yandan Avrupa'da birleştirici rol oynar ve Roma kurumlarının Ortaçağ'a taşınmasına katkıda bulunur, diğer yandan Akdeniz ticaret yollarının Müslümanlar tarafından kapatılmasıyla güneydeki Hıristiyanlık kültürü kuzeye kayar.[22]

Bizans İmparatoru III. Leon Balkan halklarının Hıristiyanlaştırılması için Kril ve Methodius kardeşleri görevlendirir. Kril, Glagolitik yazıyı icat eder. Kutsal metinler bu dile çevrilir. Batı'nın Latince ibadet zorunluluğu ortadan kaldırılınca Doğu'nun merkezi olan İstanbul'un Slavları Hıristiyanlaştırması kolaylaşır ve bu faaliyet XI. Yüzyıla kadar sürer. Hıristiyanlık 635'te Çin'e ulaşır.[23]

XI. yüzyıldan XIII. Yüzyıla kadar olan dönemde Hıristiyanlık iki önemli meseleyle karşılaşır. Birincisi Ortodoks ve Katolik kiliselerinin ayrılması, ikincisi Haçlı seferleri.[24]

XIV. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlığın durumu şöyledir: Papalık güvenlik gerekçesiyle 1309'da Avignon'a taşınır ve bu kaybolmaya başlanan merkeziyetçiliğin işaretlerinden biridir. Kilisenin öngördüğü teolojik açıklamaların heretiklerce reddedilmesi geleneksel Katolik akidelerinin yaygınlaşmasına set çeker ve alternatif fikirler üretilmeye başlanır. Milli hareketlerin güçlenmesiyle mahalli kiliseler kurulmaya başlanır. Bizans'ın İslam fetihleriyle uğraşması, Doğu Hıristiyan kültürünün Slav topraklarına taşınmasına yol açar.[25]

XV. yüzyıla gelindiğinde İstanbul Müslüman Türkler tarafından fethedilir (1453) ve Ortodoks kilisesinin nakil süreci başlar. Hızla devam eden heretik akımlar reformun oluşmasına zemin hazırlar ve milli kiliseler ortaya çıkar. XV. yüzyılın sonu milli devlete geçişe işaret eder. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da ilerlemesi reformizm ortamına katkıda bulunur. Katolik kilisesine karşı duruşun önemli isimleri ilk Protestanlar ola-

[22] A.g.y.
[23] A.g.e. s. 333-334
[24] A.g.e. s. 334
[25] A.g.e. s. 334-335

rak reform hareketini başlatırlar. Katolik kilisesine karşı duruşun arkasında sosyopolitik sebepler yatıyor olsa da asıl sebep teolojiktir. Luther ve Calvin gibi isimler Hıristiyanlığın asli mesajından uzaklaştığını iddia ederler. Bu sürece, dönemin süper güçlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun müdahil olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Luther ve Calvin Kutsal kitabın herkes tarafından anlaşılmasını sağlamanın yolunu açarlar. Ayrıca papanın otoritesini ve buna bağlı geleneği reddederek farklı bir örgütlenme yoluna girerler.[26]

Reform ve Protestanlık hareketi özellikle Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerinde hızla yayılır. Bu durum Katolik kilisesince tehlikeli görülür, 1618-1648 yılları arasında Otuzyıl savaşları meydana gelir. Savaşların sonunda yapılan Vestfalya anlaşmasıyla Avrupa coğrafyasının temeli atılır.[27]

Avrupa dışındaki Hıristiyan coğrafyasını belirleyen en önemli sebepler; XVI. yüzyıldan itibaren Afrika, Asya ve Amerika'da sürdürülen misyon faaliyetleri, Ortodoks kilisesinin Rusya'ya taşınmasıdır. Özellikle Cizvitler'in çabalarıyla Hıristiyanlık Doğu Asya coğrafyasına ulaşır. Bu dönemde Avrupalı denizcilerin yaptığı keşifler, kilisenin misyonerlik yapacağı yeni bölgelerin zeminini hazırlar. Anadolu ve Balkanların elden çıkmasıyla kilise yeni misyon organizasyonu ve teknikleri geliştirir. Moskova 1589 yılında, "üçüncü Roma" sıfatıyla Ortodoks kilisesinin merkezi ilan edilir.[28]

XX. yüzyıla doğru Hıristiyanlığın gelişimiyle ilgili olarak üç ayrı ilişki biçimi önem kazanır ve bu ilişkiler modern dönemlerdeki Hıristiyanlığın temelini oluşturur. Bunlar; Kilise ile devlet, modernizm ve milliyetçilik hareketleri arasındaki ilişkilerdir.[29]

XX. yüzyılda kilisenin karşılaştığı yeni problemler, I. ve II. Dünya savaşları sonucunda ortaya çıkan olaylar kuşağıyla ilişkilidir. Hıristiyanlığın XX. yüzyıldaki tarihi üç sosyal olay çerçevesinde gelişen bir mücadele tarihidir. Bunlar; kilise ve komünizm, kilise geleneğindeki değişimler ve kilisenin yeni fonksiyonudur.[30]

---

[26] A.g.e. s. 335-336
[27] A.g.e. s. 336
[28] A.g.y.
[29] A.g.e. s. 337
[30] A.g.e. s. 337-338

Hıristiyanlığın kutsal kitabı Kitâb-ı Mukaddes/Bible; Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd'den oluşmaktadır.[*] Hıristiyanlar, başka bir dinin kutsal kitabına kendi kitapları içinde yer veren tek örnektir.[31] Hıristiyanlığın genel olarak, kutsal metinlerini ve dinî literatürünü şu başlıklarla verebiliriz: "Kitab-ı Mukaddes", "Gelenek", "Kitab-ı Mukaddes Tefsirleri", "Patristik Literatür", "Patristik Dönem Sonrası Dinî Literatür" ve "Mistik Yazılar"[32]

Hıristiyan literatüründe inanç kavramının karşılığı olarak "dogma" kelimesi kullanılmaktadır. Protestanlık hariç kilisenin bu kelimeden anladığı şey, kökeni ilahî olan değiştirilemeyecek inançlar bütünüdür. Kilise geleneğine göre dogmaların kökeni Yeni Ahid'de bulunur. Bununla beraber dogmaların oluşumunda geleneğin rolü –burada gelenek kavramı kilise babalarının inançlarından konsil kararlarına kadar olan çerçeveyi çizer- de önemlidir.[33]

"Hıristiyan inanç ve doktrinleri Kitab-ı Mukaddes öncesi havari inançlarına, bu inançların belirlediği kutsal yazılara ve konsil kararlarına dayanmaktadır. Başlangıç yıllarında Hıristiyanların Tevrat dışında kutsal kitapları yoktu. Zamanla Pavlus, İncil yazarları[*], Petrus ve diğerleri Hz. İsa ile ilgili şahit oldukları veya duydukları şeyleri yazmaya koyuldular; önce Pavlus'un mektupları, daha sonra da İnciller kaleme alındı. Bu yazılar inananlarca Tanrı tarafından ilham edilmiş bilgiler, iman esasları olarak kabul edildi. Hıristiyanlığın bugünkü inançları, Pavlus tarafından kaleme alınan ve İnciller'den önce Hıristiyanlar arasında yayılan mektuplar vasıtasıyla ortaya konmuş, daha sonra bu esaslara uyan İnciller kutsal kabul edilmiştir."[34]

Hıristiyanlığın inanç esaslarıyla ilgili en eski çalışma, "Havarilerin İnanç Esasları" denilen metindir. Temel doktrini ifade eden ve IV. yüzyılda ortaya çıkmış olmasına rağmen on iki havariye nispet edilen metin, kutsal kitaptan önce gelmiş ve onu belirle-

---

[*] Ahd-i Atîk için Eski Ahid veya Eski Antlaşma (Tevrat ve Zebur) , Ahd-i Cedîd için Yeni Ahid veya Yeni Antlaşma (İncil) karşılıkları da kullanılmaktadır. Hıristiyan mezhepleri arasında Ahd-i Cedîd hakkında farklı kabuller mevcuttur. Biz çalışmamızın içerik ve sınırları açısından bu konulara girmeyeceğiz.
[31] Aydın, Mehmet; "Hıristiyanlık", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, c. 17, s. 340, 1998.
[32] Geniş bilgi için bkz. A.g.e, s. 340-345
[33] A.g.e. s. 345
[*] Matta, Markos, Luka, Yuhanna
[34] A.g.y.

miştir. Hıristiyanlık'ta bundan daha ayrıntılı olarak ayrıca "İznik-İstanbul İman Esasları" adlı başka bir amentü bulunur.[35]

Hıristiyan teologları Hıristiyanlığı monoteist (tek tanrıcı) bir din olarak görmektedir. Hıristiyanlığın Baba, Oğul ve Rûhulkudüs'ten oluşan klasik teslîs doktirini de bu bakış açısıyla yorumlanmaktadır.[36] Geleneksel izaha göre teslîsi oluşturan bu üç unsurdan Baba'nın görevi sevgisinden dolayı insanlığı yaratmak, Oğul'un görevi insanlığı kurtarmak, Rûhulkudüs'ün göreviyse insanlara yardım bahşetmektir. Bu üç unsur birbirleriyle bağlantılı çalışarak tek bir Tanrı'yı (Godhead) oluşturmaktadır. Oğul'un aynı zamanda İsa olması burada en önemli noktadır. Kilise'ye göre Tanrı'da hem bir tabiat hem de üç kişilik mevcuttur.[37]

İsa'nın Tanrı'nın enkarnasyonu olarak kabul edilmesi, onun yeryüzünde yaşarken bedenlenmiş olması dolayısıyla, insanî özelliğinin mi yoksa ilahî özelliğinin mi ağır bastığı hakkında tartışmaları beraberinde getirmiş ve farklı fikirler üretilmiştir.[38]

İsa yalnızca tanrı değil, aynı zamanda Mesih'tir. Buna göre Mesih, yeryüzünün sonuna doğru Dâvud soyundan gelecek ve ilahî krallığı başlatacak olan bir kraldır.[39]

Hıristiyanların büyük çoğunluğu ibadet mekânı olarak kilise denilen mimari mekanları kullanmaktadır. Kilise kelimesinin Grekçe formu olan "ekklesia" Yeni Ahid'de geçer ve iki anlamı vardır. Birincisi, ibadetlerin yapılacağı yer ve cemaat; ikincisi kilise Hıristiyan imanını benimseyenlerin meydana getirdiği topluluk, dini cemaat, yani Hıristiyan ümmeti. Bu anlam itibarıyla kilise ve Hıristiyanlık birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır.[40]

Hıristiyanlıkta genel olarak yapılan dini ayinlerin[*] (sakrament) yanında günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere yapılan dört çeşit ibadet vardır.[41]

---

[35] A.g.e. s. 346
[36] A.g.y.
[37] A.g.e. s. 347
[38] A.g.y.
[39] A.g.y.
[40] A.g.e. s. 348
[*] Vaftiz (Baptism) , Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya/Eucharist) , Kuvvetlendirme (Confirmation) , Tövbe (Penitence) , Evlilik Töreni (Matrimony) , Ruhbanlık Ayinleri, Hasta Yağlanması (Unction)

Hıristiyanlık bugün 2 milyara yaklaşan nüfusa sahip olması sebebiyle dünyanın sayıca en büyük dini durumundadır.[42] Hıristiyan dünyası Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliseler olmak üzere üç ana mezhebe bölünmüş, bu mezhepler de kendi aralarında alt mezheplere, cemaatlere onlar da alt cemaat grupları olan tarikatlara ayrılmıştır. Günümüzde Hıristiyan nüfusun yaklaşık % 50'si Katolik, % 30'u Protestan, % 17'si Ortodoks ve geri kalanı da diğer gruplardan meydana gelmektedir.[43]

Hıristiyanlık ve tarihi üzerine verdiğimiz bu bilgilere, tüm çalışmalarını Hıristiyanlığa yöneltmiş ve özel bir din sosyolojisi yapmış olan Protestan ilahiyatçısı **Ernst Troeltsch**'in (1865-1923) **tarihi Hıristiyanlık tipolojisinden** de bahsetmenin faydalı olacağına inanıyoruz. [44] Troeltsch, tipolojisinde dört ana tipten söz ediyor.

Birincisi "*İncil Hıristiyanlığı*"dır. Troeltsch'a göre Hz. İsa'nın tebliği çağın şartlarından bağımsızdır ve Hz. İsa özellikle alt tabakadan olan insanlara ve fakirlere hitap etmektedir.

Troeltsch'ün ikinci sosyolojik aşamayıyı karşıladığını söylediği ikinci tip, "*Aziz Pavlus'un Hıristiyanlığı*"dır. Buna göre, yeni dine girenlerin sayısı artmış ve buna bağlı olarak dini cemaat farklılaşan toplumun yapısını olduğu gibi kabul edecek tutumları takınmak zorunda kalmıştır.

Üçüncü tip, "*İptidai Katoliklik*"tir. Bu aşamada, dini cemaati farklılaştıracak yapının kuruluşu tamamlanmıştır. Ruhban sınıfının ve buna bağlı olarak "mistisizm"in ortaya çıktığı bu safhada "dünya", "kilise"nin bir antitezidir.

Dördüncü tip, "*Orta Çağ Katolikliği*"dir ve güçlenen kilise, devleti hâkimiyeti altına almak eğilimindedir.

Troeltsch, sosyal anlayışların değişik olduğunu söylediği dört tipi sembolik olarak sırasıyla; doğru, daire ve piramitle (üçüncü ve dördüncü tip) göstermiştir. Bununla birlikte Troeltsch'a göre bu tipler arasında, birinden diğerine geçişi teşkil eden tipler oldu-

---

[41] Bu ibadetlere, farklı içeriği olan Oruç ve Hac'ı da ilave edebiliriz. Geniş bilgi için bkz. A.g.e. ; s. 348-351
[42] Demirci, Kürşat; A.g.e. s. 328
[43] Aydın, Mehmet; A.g.e. s. 353, 354, 357
[44] Günay, Ünver; *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 8. Baskı, 2008, s. 175

ğu gibi, ayrılıkçı (itizalî) tipler de ortaya çıkmış (Protestanlıkla birlikte Luthercilik ve Kalvincilik) ve varlıklarını sürdürmüşlerdir.

1.1. HIRİSTİYAN BATI'NIN İSLAM VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNİN KISA KRONOLOJİSİ

Müslümanların Hıristiyanlarla olan ilişkisinin kilometre taşları olan önemli olay ve ilişkilerin yaşadığı tarihleri kronolojik olarak vermenin, hatırlatma olması bakımından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu tarihlerdeki önemli olaylarla ilgili bazı belgeleri çalışmamızın ekler kısmında vereceğiz. Daha fazla ayrıntının bizi konumuzdan uzaklaştıracağı kanaatindeyiz.

610-632/HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ (ASR-I SAÂDET DÖNEMİ)

615/Habeşistan'a hicret ve Hz. Peygamber'in Habeş Kralı Necaşi'ye gönderdiği mektup

Hz. Peygamber'in Kıptîlerin Lideri Mukavkıs'a gönderdiği mektup

622/Hz. Peygamber'in Medine'ye Hicreti ve Medine Vesikası

Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Heraklius'a gönderdiği mektup

Hz. Peygamber'in Necran Hıristiyanlarına gönderdiği mektup

Hz. Peygamber'in Necran Heyetiyle yaptığı görüşme ve sulhname

Bizanslılarla Mu'te Savaşı

630/Bizanslılara karşı Tebük Seferi

632/Hz. Peygamber'in vefatı

632-661/DÖRT HALİFE DÖNEMİ (HULEFÂ-Yİ RÂŞİDÎN DÖNEMİ)

636/Suriye'nin fethi

Hz. Ömer Dönemi'nde Irak bölgesinin fethiyle çeşitli Hıristiyan unsurların İslam Devleti'ne katılması

638/Kudüs'ün fethi

661-750/EMEVÎLER DÖNEMİ

677/ İstanbul kuşatması

750-1258/ABBASÎLER DÖNEMİ

711/Müslüman Arapların İspanya'ya çıkışı

756-1031/ENDÜLÜS EMEVÎLERİ DÖNEMİ

1040-1157/BÜYÜK SELÇUKLULAR DÖNEMİ

26 Ağustos 1071/Malazgirt Savaşı

1075-1308/ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİ

1095-1270/Haçlı Seferleri

1300-1922/OSMANLILAR DÖNEMİ

Batı Anadolu'nun kuzeyinde bir Türkmen beyliği olarak ortaya çıkıp üç kıtaya yayılan ve kurucusunun adıyla anılan Türk-İslam dünyasında en uzun ömürlü imparatorluk unvanına sahip Osmanlıların sınırları Kanunî Sultan Süleyman zamanında en geniş durumdaydı. Buna göre Kuzeyde, bugünkü Ukrayna'nın ortalarını aşan sınırlar bugünkü Romanya'nın dikey olarak ortalarından geçer, Macaristan'ın kuzeyini dolandıktan sonra Adriyatik denizinin kuzeydoğusuna ulaşırdı. Batı'da Adriyatik denizi ve Akdeniz'den geçerek Kuzey Afrika'da bugünkü Cezayir ile Fas arasındaki sınıra gelirdi. Güney sınırları, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır ve Nubye'yi içine aldıktan sonra Afrika içlerinden aşar, Kızıldeniz, yemen, Hicaz, Suriye ve Irak'ı kapsar ve İran sınırına dayanırdı. Doğu sınırı Basra Körfezi'nden başlar, Azerbaycan'ın bir bölgesini içine alarak Karadeniz'in kuzeyine çıkardı. Osmanlı Devleti, Roma İmparatorluğu'ndan sonra dünyanın en uzun ömürlü, üç kıtada en büyük toprak parçasında hüküm süren ve nüfuz

sahibi olan bir imparatorluktur. Kuruluşunda 5.631 km2 olan Osmanlı Devleti'nin yüzölçümü, etki alanları ile birlikte Fatih döneminde 2.214.000 km2, Yavuz döneminde 6.557.000 km2, Kanunî döneminde 14.983.000 km2 ve en geniş sınırlara ulaştığı nokta olan XVII. yy. sonlarında ise 24 milyon km2'yi buluyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaki topraklarda bugün 45 ülke, nüfuzu ve etkisi altındaki topraklarda ise 31 ülke bulunmaktadır. Daha da çarpıcı göstergelerle ifade edilirse, bugün Osmanlı'nın hâkimiyeti ve etkisi altındaki coğrafyada 76 ülke ve devlet bulunmakta, bunların yüzölçümleri toplamının dünya geneline oranı %37.8; burada yaşayan nüfusun dünya nüfusuna oranı ise %40.1 olmaktadır.[45]

1444-1446, 1451-1481/Fatih Sultan Mehmet Dönemi (II. Mehmet Dönemi)

1453/İstanbul'un fethi ve Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Kuruluşu

1461/Pontus Rum Devleti'ne son verilmesi

1492/Endülüs'ün Düşüşü

Cem Sultan için Papa'ya büyük paralar verilmesi

1520-1566/Kanunî Sultan Süleyman Dönemi (Süleyman I Dönemi)

1526/Kanuni'nin Fransa Kralı François I'e gönderdiği ferman

Kanuni Dönemi'nde Osmanlı-Protestan İlişkileri

1529/I. Viyana Kuşatması

1538/Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hakimiyeti

1543/Barbaros Hayrettin Paşa'nın Fransa kralı I. François'e yardıma gönderilmesi

1570/Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs'ı fethi

1606/Zitvatorok Antlaşması

---

[45] *DİA*, "Osmanlılar", İstanbul: TDV, 2007, c. 33, s. 487. *Meydan Larausse*, "Osmanlı İmparatorluğu", İstanbul: Meydan Yayınevi, c. 9, s. 643, http://www.yeniturkiye.com/display.asp?c=0340

1683/II. Viyana Kuşatması

1699/Karlofça Antlaşması

1700/İstanbul Antlaşması

1774/Küçük Kaynarca Antlaşması

1789/Fransız İhtilali

1798-1801/Napolyon'un Mısır'ı İşgali

1821/Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması

1829/Edirne Antlaşması

1838/Balta Limanı Ticaret Antlaşması (Yabancıların Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret kısıtlamasının kaldırılması için gümrük duvarlarının kaldırılması)

1839/Tanzimat Fermanı

1854/Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Mali Sermayesi ile ilk borç antlaşmasını yapması

1856/Islahat Fermanı

1856/Paris Antlaşması

1876/I. Meşrutiyet'in ilanı

1881/Avrupa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'ndan alacaklarını tahsil etmek için Duyunu Umumiye'yi kurdurması

1908/II. Meşrutiyet (Kânun-i Esasî)

1914/Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile birlikte I. Dünya Savaşı'na girişi

1915/Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermeni Tehciri

1917/Rus Bolşevik İhtilali

1918/Mondros Antlaşması

1919-1922/Kurtuluş Savaşı Dönemi

1920/Sevr Antlaşması

16 Mart 1920/İstanbul'un İngilizler tarafından işgali

1922/Kurtuluş Savaşı'nın bitişi ve Türkiye'nin işgalden kurtarılışı

1 Kasım 1922/Saltanatın kaldırılması

6 Ekim 1923/İstanbul'un kurtuluşu

29 EKİM 1923/TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ

1924/Hilafetin Kaldırılışı

10 Kasım 1938/Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı

1951/Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya girişi

1954/Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan Duyunu Umumiye borçlarının son taksidinin ödenmesi

1959/Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ilk müracaatı

1963/Ankara Antlaşması (Türkiye Cumhuriyeti'nin AET'ye tam üye olarak katılmasını öngören antlaşma)

1989/Berlin Duvarı'nın yıkılışı

1991/I. Körfez Savaşı

1995 ve 1996/Türkiye Cumhuriyeti'nin AB üyesi olmadan Gümrük Birliği'ne girişinin kabulü ve bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi

2001/AB'nin, kendi kriterlerine uyum için yol haritası anlamına gelen Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul etmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yolda ilk Ulusal Programı yayınlaması

2003/II. Körfez Savaşı ve Irak'ın işgali

2005/Medeniyetler İttifakı Projesi (İspanya ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin öncüğünde hayata geçirilen Birleşmiş Milletler projesi)

1.2. HIRİSTİYANLARIN İSLAM'A BAKIŞI

Bugünü doğru değerlendirebilmenin yolu geçmişi iyi bilmekten geçtiği herkesin malumudur. Biz de bundan hareketle bugün Hıristiyanlık-İslam ilişkisinin doğru bir tahlilini yapabilmenin yolunun tarihi süreci iyi bilmekten geçtiğine inanıyoruz. Bunun için çalışmamızda kısa da olsa bu konuya değineceğiz.

Müslümanlar Hıristiyanlarla karşılaştığında gördüğü manzara şuydu: 4. yüzyılda Doğu ve Batı Kiliseleri olarak ikiye ayrılmış olan Hıristiyan âlemi 431 'de yapılan I. Efes Konsili'yle daha da bölünmeye gitmiş, 5. Yüzyılda Roma Piskoposluğu dışındaki tüm kiliseler Ortodoks olarak nitelendirilmişti. Dolayısıyla Müslümanlar Hıristiyanlarla karşılaştığında çok bölünmüş bir yapıyla karşı karşıyaydı. Hıristiyanların Müslümanlarla ilk karşılaşması Hz. Peygamber dönemine kadar gitmektedir. Müslüman bir topluluğun Habeş Kralı'nın yanına gidişini bir tarafa koyarsak, Hz. Peygamber'in şahsında ilk Hıristiyan-Müslüman karşılaşması, Arapça konuşan Necranlı Hıristiyanların Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'le tartışmasının yaşandığı Necran Olayı ile başlatılabilir.[46] Hıristiyanların İslam'a yönelik ilk tutumlarına baktığımızda İslam'ı Eski Ahit bağlamında yorumlamaya çalıştıkları ve İslam'ı Hıristiyanlık içinde ayrılıkçı bir hareket olarak

[46] Necran Olayı hakkında geniş bilgi için bkz.
Fayda, Mustafa; *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982, s. 23-34
Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, (Çev. Mehmet Yazgan) , İstanbul: Beyan Yayınları, 2004, c. 1, s. 515-520

görmüşlerdir.[47] **Ermeni Piskopos'u Sebeos**'un 661'de kaleme aldığı bir yazıda Hz. Peygamber'i şu şekilde tasvir etmiştir[48]:

"*Son derece bilgili ve Musa Yasası konusunda malumat sahibi olan Muhammed, Araplara İbrahim'in Tanrısını öğretmiştir.*"

Müslümanların artan fetihleri ve İslam'ın Hıristiyan bölgelerde çok hızlı bir şekilde yayılmasının sonucu, İslam'a yönelik bu yaklaşım, yerini, izleri bugüne uzanan düşmanca bir tutuma bırakmıştır. [49]

Hıristiyanların sadece Ortaçağ'da değil günümüzde de İslam ve Müslümanlarla ilgili başvurdukları temel kaynaklar Şamlı Yuhanna'nın (675-753) kaleme aldığı eserlerdir. (De Haeresibus/Heresiler Üzerine ve De Fide Orthodoxa/Ortodoks İnancı Üzerine) Şam'ın Emeviler tarafından fethinden sonra bir müddet Emeviler için devlet idaresinde çalışmış olan Yuhanna'ya göre, "*Hz. Muhammed, şans eseri Eski ve Yeni Ahitle karşılaşmış ve böylece onları okuma fırsatı bulmuş ve daha sonra da Ariusçu bir rahip olan Bahira'nın yardımıyla heretik bir Hıristiyan mezhebi olan İslam'ı tesis etmiştir.*"[50] Bu bakış açısını Abbasi döneminde **Theodore Ebu Qurra** ve **Timoty**'ide de görmekteyiz.[51]

Bizanslı Hıristiyanların tutumuna bakıldığında İslam'a bakıştaki olumsuzluğun daha da ileriye gittiği görülmektedir. Bizanslı bir tarihçi ve keşiş olan **Theophanes**, Hz. Muhammed'in bir epilepsi hastası olduğunu, eşiyle olan münakaşalarından dolayı sık sık Filistin ve Mısır'a seyahat ettiğini ve burada Yahudi ve Hıristiyanlarla karşılaşarak onlardan bazı bilgiler aldığını ve bunları heretik bir Hıristiyan rahibinin yardımıyla düzenleyip kendisini peygamber olarak görmeye başladığını iddia etmiştir.[52] IX. yüzyılda diğer bir örnek **Bizanslı Nicetas**'tır. **Arap Muhammed'in Uydurduğu Kitabın Reddi**

[47] Adam, Baki; "Hıristiyanlık", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, c. 17, s. 361
[48] Aydın, Mahmut; *Monologdan Diyaloga*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001, s. 36
[49] A.g.y.
[50] A.g.e.; s. 38
[51] A.g.e.; s. 39-42
[52] A.g.e.; s. 42

adlı bir eser kaleme alan Nicetas, Kur'an'ı "*iğrenç ve şeytani bir niyetin ürünü*" bir kitap olarak, Hz. Muhammed'i ise "*sahtekâr ve yalancı*" olarak nitelendirmiştir.[53]

VIII. ve IX. yüzyılda İspanya ve Sicilya içlerine kadar giren Müslümanlarla karşılaşan Batı Hıristiyanlığı kültürel olarak kendisinden çok üstün ve büyük bir askeri güce sahip bulunan bir toplulukla karşılaşmıştı ve bundan dolayı çok büyük bir tehlike altında olduklarını düşünmüşlerdi.[54] Bu tehlikeli durumun tetiklemesi sonucu yapılan **Haçlı Seferleri**'nin (1095-1270) ilkini başlatan Papa olarak tarihteki yerini almış olan **Papa II. Urban**'a göre "*Kudüs, Müslümanların elinde kalmaya devam ettiği sürece Hıristiyanların orayı ziyaret ederek hac ibadetlerini hakkıyla yerine getirmeleri ve İsa Mesih'in tekrar gelip Tanrı'nın Krallığı'nı tesis etmesi mümkün değildi.*"[55]

1092-1156 yılları arasında yaşamış olan **Muhterem Peter (Peter the Venerable)** , Batı'da İslam ile ilgili çalışmaları ilk elden yapan kişi olarak anılmaktadır. Endülüs'e gelerek orada bulunan İslami eserleri Latinceye çevirme faaliyetlerini başlatan kişi olan Muhterem Peter Kur'an'ı da tercüme ettirmiştir. O da kendisinden önceki kabulleri devam ettirmiş İslam'ı Heretik bir Hıristiyan mezhebi olarak kabul etmiştir.[56]

XIV. yüzyıla gelindiğinde İslam'a olumsuz bakışın edebi eserlerde de kendini gösterdiğini görmekteyiz. **Dante** (1265-1321) **, İlahi Komedya** adlı epik şiirinde **Hz. Peygamber'i** cehennemin en alt tabakasında azap çeken biri olarak resmetmiştir.[57]

Protestanlığın babası olan **Martin Luther** (1483-1546) İslam'a ve Kur'an'a ve ayrıca Türklere bakışı çok olumsuz olmuştur. Zira döneminde Osmanlı İmparatorluğu Avrupa içlerine kadar ilerlemiştir. Luther**,** *İslam'ı Osmanlılarla özdeşleştiren bir Türk kimliği algısına sahip olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle onun Türklerden bahsettiğinde İslam'ı kastettiğini anlaşılması gerekmektedir. O'na göre Türkler, Hıristiyan dünyanın İncil'in mesajının gereğini yerine getirmemiş olduklarından dolayı Tanrı'nın Hıristiyanlara verdiği bir cezadır. Hatta Luther'e göre Türkler Yeni Ahit'te sözü edilen Gog*

[53] A.g.e.; s. 42, 43
[54] Baki; A.g.y.
[55] Aydın, A.g.e.; s. 45
[56] A.g.e.; s. 49
[57] A.g.e.; s. 44

ve Magog'dur.[58] *Luther, Müslümanların yani Türklerin Tanrılarını Şeytan'la eşit tutmuş, Kur'an'ı da Şeytan tarafından Hz. Muhammed'e yazdırılmış bir kitap olarak görmüştür.* [59]

Aynı bakış açısına sahip olan **John Calvin** (1509-1564) *Türkleri, yani Müslümanları, Hz. Muhammed'i Tanrı'nın oğlunun yerine koyduklarından dolayı suçlu kabul etmiş, bu düşünceleriyle binlerce kişiyi yanlış yola sürüklediklerinden dolayı öldürülmeleri gerektiğini söylemiştir***.** [60]

Hıristiyan ve İslam dünyası arasındaki güç dengesi coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra değişmeye başlamış, özellikle 18. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlar lehine dönmüştür. Bu döneme kadar Hıristiyan ilahiyatçıların –ve az da olsa bazı seyyahların-tekelinde olan İslam/Kur'an/Hz. Muhammed/Müslümanlar hakkında değerlendirme sahasında, bundan böyle İslam coğrafyası üzerine yapılan sömürgecilik faaliyetleri paralelinde sistemli ve yoğun bir şekilde başlayan misyonerlik ve oryantalist çalışmaları yapan kişiler de söz sahibi olmuşlardır. Bu yeni döneme kadarki dönem kimi Hıristiyan yazarlarca "**karanlık çağ**" olarak adlandırılmıştı zira bu dönem Hıristiyanlık karşısında her açıdan üstün olan İslam'a karşı Hıristiyanlığın gerileyişini durdurmaya çalıştığı bir dönem olmuştu.[61] Yeni dönemin şartları Hıristiyanlar için karşı atağa geçme imkânı vermişti. Bu yeni dönemden itibaren Hıristiyanların İslam karşısındaki bakışlarını misyonerlik başlığı altında anlatacağımızdan bahsimizi burada kapatacağız. Anılan dönemde oluşmuş ve hatta günümüzde de etkisini sürdürmüş İslam'a karşı genel Hıristiyan bakışını şu şekilde özetlenebilir:

1. İslam, Yahudilik, Hıristiyanlık ve dönemin paganist inançların devşirilmiş sahte bir dindir.

2. İslam, mutlak hakikat olan Hıristiyanlıktan sapmadır ve bu açıdan sapkın bir dinidir.

---

[58] A.g.e.; s. 58
[59] A.g.e.; s. 57
[60] A.g.e.; s. 58
[61] Gündüz, Şinasi; *Misyonerlik*, Ankara: T.D.V. Yayınları, 2. Baskı, 2006, s. 68

3. Şeytan, Hıristiyanlığı yıkmak için Muhammed'e Kur'an'ı öğretmiştir. Bu bakımdan Muhammed bir peygamber değil, İsa düşmanı bir Deccal'dir.[62]

[62] Aydın, A.g.e.; s. 59

2. BÖLÜM

BATI'NIN İSLAM VE TÜRKİYE SİYASETİNİN TEORİK ARKAPLANI

2.1. HIRİSTİYANLIĞIN SİYASET VE DEVLETLE İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Evrensel dinlerin devlete karşı ilgisizlikten teokrasiye kadar uzanan tutum çeşitliliğinin bir başka örneğini Hıristiyanlıkta da bulmaktayız. İlk döneminde bu din, tamamen **eskatolojik** (**uhrevî**) bir tutum sergiledi yani devletle ilgilenmedi. **Matta** İncil'inde geçtiği üzere "*Sezar'ın hakkının Sezara, Tanrı'nın hakkının da Tanrı'ya verilmesi*" öğütlendi. Esasen güçlü Roma yönetimi altında Filistin'de Yahudilerin arasında misyonunu gerçekleştirmeye çalışan ve bir görüşe göre üç yıl gibi kısa bir süre icra-ı faaliyet eyleyen **Hz. İsa**'nın devlete karşı ilgisiz kalmasından başka bir tavır da beklenemezdi. O, dünya düzeninin müstakbel sonu ve yeni bir ilâhî dünya düzeninin geleceğini haber verdi. Dünya milletlerini hrıstiyanlaştırma misyonuyla harekete geçen **Havarîler** de bu **ilgisiz** tutumu devam ettirdiler. Mamafih onlardan **Pavlos**, "*Tabiî hakimiyet şartlarının Tanrı'nın istediği düzenin parçası olduğu*" yorumunu yaptı ve nitekim Hrıstiyanlıkta devlete karşı ilgisiz tutumdan daha sonra bu dini bir **devlet dini** haline getiren ve **teokrasi**ye yahut **bizantinizm**e yönelten gelişmeler bu anlayıştan kaynaklandılar. Gerçi meselâ, Roma imparatoru ilk hrıstiyanları imparatorluk kültünü icraya zorladığında onların *devlete karşı düşmanca tavırlar* sergilediklerini de **Apokalips** metinleri bize haber veriyor. Bununla birlikte **Pavlos**'un mevcut yönetime ve krala saygıyı tavsiye eden öğütleri, devlet konusunda **olumlu tavırlar**'ı güçlendirdi ve giderek eskatolojik beklenti ikinci plana düşmeye ve kilise **Stoa** felsefesinin **tabiî hukuk** nazariyesine göre şekillenmeye başladı. Böylece devlet kutsiyet kazanma yolunu tutarak ilahî bir kurum hüviyetine bürünme eğilimine yöneldi ve sonuçta Roma'da Katolik kilisesinin bünyesinde dinin devletle bütünleştiği ve nazarî esaslarının **Thomas Aquinos** tarafından sistemleştirildiği **teokratik devlet** sistemine erişildi. Devlete itaat hrıstiyanların temel bir dinî ödevi ve kilise bir tür "**Süper-Devlet**" halini aldı.

Bilindiği gibi Hrıstiyanlık M. S. 313 de Roma ülkesinde **Büyük Kostantin**'in **Milano fermanı**yla **resmî devlet dini** haline gelmiştir. Ancak Hrıstiyanlıkta, başta temel akîdevî sebepler olmak üzere çeşitli faktörlerin etkisi altında birçok mezhepler ortaya çıkmıştır. Meselâ Doğuda **Ortodoksluk** gelişti ve 325 yılında **İznik'**te toplanan **Konsil**, İmparatorun hem dinin hem de devletin başkanı olduğu **Bizantinizm** veya **Sezaropapizm** denilen modelin oluşumuna imkân verdi. Bu modelde din devletin hizmetine girmekte, daha doğrusu devlet başkanı dinî alanı da kendi yetkileri altında toplamaktaydı. Nitekim **Monofizit**, **Jakobit** ve **Nesturi** kiliseleri, bir bakıma bu modele karşı Hrıstiyanlığı aslî şekline döndürmek isteyen reaksiyon hareketleri olarak geliştiler. Bununla birlikte, asıl reaksiyon, 395'ten beri ikiye ayrılmış bulunan İmparatorluğun batı kanadında ortaya çıktı. Zira, başlangıçta Batı'nın **feodal yapı**'sı, **senyörler** karşısında kendilerini zayıf hisseden kralların kilisenin otoritesine sığınmaları, *papaların teokratik düzeni'nin* oluşumuna imkân vermişken, zamanla kralların ülkelerini feodalitenin etkisinden kurtararak nüfuzlarını tekrar kazanmaları, bu defa da onların kilisenin siyasî otoritesine başkaldırmalarıyla sonuçlandı. Böylece **Reform**, Batı'da *din ile devletin birbirlerinden ayrılmaları'nın* başlangıcına işaret etmektedir. Nitekim, protestan liderler ve meselâ **Luther**, din ile dünya hakimiyetinin birbirinden ayrılması, herbirinin kendi alanlarında gelişmeleri gerektiği ve bunun Hrıstiyanlığın özünde yattığı temasını yeniden ele almış, ancak o da devletin Tanrı tarafından yaratılan tabiî bir teşkilat olduğunu öne sürmüştür. Buradan, modern demokrasilerde görülen lâikliğe ulaşabilmek için daha çok zaman geçmesi gerekecektir. Esasen, Luther'in fikirleri, daha **St.Augustin** döneminde taslağı çizilen ve **St.Thomas** tarafından sistemleştirilerek özellikle XI. ve XIV. yüzyıllar arasında Batı'da kendine has modeli ile hâkim olan **Teokratik Devlet** modeline imkân verdiği gibi, Reform'la birlikte, daha Hrıstiyanlığın resmî devlet dini olduğu Kostantin döneminde başlayan ve sonra Hrıstiyanlığın doğu kanadında gelişen devlet kilisesi modeli bu kez Batı ülkelerinde yerleşme imkânını buldu ve XVIII. yüzyıla kadar sürdü. Mamafih, devletin kiliseye hâkim olduğu bu **devlet klerikalizmi** modeli, XIV-XVI. yüzyıllar arasında devlet başkanının dinî yetkileri de kendi otoritesinde topladığı **sezaro-papizm** şekline bürünürken, daha sonra protestan ülkelerinde rasyonalizmden doğan ve devletin hakimiyetini kilisenin içerisinde dahi stabilize eden **territoriyalizm**'e, katolik ülkelerde de devlet kiliselerinin **absolütizm**'ine dönüştü. Buna karşılık, XVIII. yüzyılın **Aydınlanma** hareketi Batı'da akılcılığın (**rasyonalizm**) ve **hoşgörü** (**tolerans**)

nün yaygınlaşmasına imkân verdi. Özellikle bu dönemde gelişen tabiî hukuk anlayışı devlet kilisesinin temellerini sarstı. İngiltere 1547'de Papalıktan ayrıldı. Fransa, 1516 da kral I. François sayesinde, devlet başkanının ülkenin dinî yöneticileri ile bir tür anlaşmaya girmesini ifade eden "**Konkordato**" rejimine geçti. Ancak ifade etmek gerekir ki, 1572'deki, binlerce protestanın kılıçtan geçirildiği **St. Barthélémy** katliamı bu rejim tarafından işlendi. Buna karşılık XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren biri Fransa'da ötekisi de Amerika'da patlak veren iki **devrim**, modern dönemde dinle devletin birbirinden ayrıldıkları lâikliğe giden yolu açtı. **Amerikan devrimi**, bağımsızlık savaşı ve anayasa çalışmaları olarak kendini göstermekte, orada **lâiklik** ve **din özgürlüğü** ile ilgili değişmeler, 1776 yılında yayınlanmış bulunan **İnsan Hakları Beyannamesi**'nden ilham almaktadırlar. Keza, 1789 **Fransız ihtilâli** lâik bir din ve anayasaya bağlı bir devlet anlayışını doğurmuştur. Öyle ki, bu anlayış sadece Fransa'da yer tutmakla kalmamış, oradan öteki birçok Batı ülkesine de yayılmıştır. Mamafih, lâikliğe giden yolda, Hrıstiyan dünyasında özellikle protestan ülkelerde XVI. ve XVII. yüzyıllarda kendini gösteren **millî kilise** anlayışının da önemli rolü olmuştur. Protestanlıkta, **pietizm** ve **endividüalizm** hareketleri, **politik liberalizm**'le işbirliği halinde, devletin kilise üzerindeki hâkimiyetine karşı çıktılar. XIX. yüzyılda, Avrupa'nın bütün ülkelerinde devlet klerikalizmi yıkıldı. Bununla birlikte, meselâ Fransa'da, din ile devletin kesin ayrılışı, Papalığın bütün protestolarına rağmen, ancak 1905 yılında tam olarak gerçekleşti. İngiltere'de Anglikan Kilisesi ile İskandinav ülkeleri, devlet kilisesi ile ilgili bazı özellikleri korumaya devam ettiler. Öte yandan, Roma Katolik kilisesi, bugün bile "**kendini devletin üzerine yerleştirme anlayışı**" (**Super Etat**) nı, en azından bir prensip ve bir ideal olarak korunmaya devam etmektedir. Her şeye rağmen, din ile devletin ayrılmasından ibaret olan **Lâiklik,** Batı ülkelerinde kesin şekilde yerleşmiştir.[63]

2.2. HIRİSTİYAN BATI'NIN DİN VE SİYASET İLİŞKİLERİNE BAKIŞININ TEMEL BELİRLEYİCİSİ: PAVLUS

Pavlus, Hıristiyanlık tarihinde, yaklaşık ikibin yıldır olumlu ve olumsuz tartışmalar ışığında ilgi odağı haline gelmiş bir şahsiyettir. Tarihi süreç içerisinde Pavlus ve öğ-

[63] Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 6.Baskı, 2003, s.461-463.

retileri, birbirinden çok farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Bu çerçevede Pavlus; bir monoteist, Helenist, Gnostik, mistik, Rabbi, dâhi, teolog, sır dinlerinden etkilenmiş biri, histerik veya sürekli vizyonlar gören bir saralı, aşkına karşılık bulamayıp bu nedenle Yahudilikten intikam almaya çalışan bir âşık veya vahşi hayvanlarla bile iletişim kurabilen Tanrı'nın bir seçkini gibi nitelendirmelerle değerlendirilmiştir.[64] Dinler Tarihçisi **Şinasi Gündüz, Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı** adlı önemli çalışmasının değerlendirme kısmında Pavlus hakkında şunları söylüyor:

"Günümüz Hıristiyanlığının temel dogma ve düşüncelerinin geri planında Pavlus'un yaklaşımları yatmaktadır… Bir bütün olarak Hıristiyanlık geleneğine ve değerlerine baktığımızda, gerek inanç ve öğretiler gerekse ritüeller açısından hemen her alanda Pavlus'un bakış açısını görmek mümkündür. Bu nedenle Pavlus, Hıristiyanlık tarihinin en önemli siması, hatta Hıristiyan dinsel geleneğinin hemen her alanına damgasını vuran merkezi bir figürdür. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Hıristiyanlık, Pavlus tarafından geliştirilen bir din olarak karşımıza çıkar." [65]

Bundan dolayı biz, Hıristiyanlık dininin "mimarı" olan Pavlus'u, hayatı ve öğretileri içerisindeki temel unsurlarla, aynı zamanda Hıristiyan Batı dünyasının din ve siyaset ilişkilerine bakışının temel belirleyicisi bir şahsiyet olarak görüyoruz.

2.2.1. HAYATI

Pavlus'un doğumundan (10 yılları kabul ediliyor) ölümüne kadar, hayatının her aşaması hakkında ihtilaflar olduğunu söylemenin abartı olmayacağı kanaatindeyiz. Bu ihtilaflar hakkında kısa bir hatırlatmayla yetinip –çünkü çalışmamızın sınırları buna imkân vermemektedir- geleneksel anlayışın öne çıkardığı şekilde Pavlus'un hayatından ana hatlarıyla bahsedeceğiz.

Pavlus'la ilgili bilgilerimizin temel kaynağı Kitab-ı Mukaddes'in Yeni Ahit kısmıdır. Yeni Ahit içerisinde bulunan toplam 21 mektuptan Hıristiyanlarca geleneksel

---

[64] Gündüz, Şinasi; *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, 2004, s. 19
[65] A.g.e.; s. 253

olarak Pavlus'a atfedilenlerin 13'ü* ve ayrıca Resullerin İşleri (Elçilerin İşleri) kitabının muhtevasında Pavlus hakkında önemli bilgiler mevcuttur. [66]

Pavlus, Resullerin İşleri'nde (21:39 ve 22:3) **Luka** tarafından "*Kilikya'da doğmuş Tarsuslu bir Yahudi*" olarak tanıtılıyor.[67] Pavlus kendisini Filipililere Mektup'ta (3:5) şöyle tanıtıyor: "*Sekiz günlükken sünnet oldum. İsrail soyundan, Benyamin oymağından, özbeöz İbraniyim*. Kutsal yasaya bağlılık derseniz, Ferisiydim."[68] Luka, Resullerin İşleri'nde (8:1,3; 9:1,4,7 gibi) Pavlus'tan Saul adıyla bahseder.[69]

Geleneksel olarak Pavlus'un ilk eğitimini Tarsus'ta yaptığı burada baba mesleği çadırcılığı öğrendiği ve eğitimini Kudüs'te devam ettirdiği kabul edilir.[70] Luka; Pavlus'un, Resullerin İşleri'nde (5:34) Kudüs'te aldığı eğitimle Ferisi cemaat içerisinde önemli bir yere geldiğine de vurgu yapar. [71]

Pavlus'un Hıristiyanlığa girişinden önce Kudüs'teki yaşantısıyla ilgili Luka'nın anlattıklarının doğruluğu hakkında tartışmalar mevcuttur. [72]

Pavlus'un hayatında dönüm noktası "Şam Vizyonu" hadisesidir. Pavlus'un bu olay sonrası vahiyle tanıştığı kabul edilir. Olayın Resullerin İşleri'ndeki şekliyle anlatıldığı tek kaynak Luka'dır.[73]

Luka'nın Resullerin İşleri'nde anlattığına göre -ki bu geleneksel anlayışı ifade eder- Pavlus, Kudüs'te İsa taraftarlarına karşı zulüm yapan bir kişidir. Hatta bu kişileri kovuşturmaya ve takibe çalışır. Nitekim Pavlus, baş kâhinden aldığı bir görevlendirme

---

* Anılan mektupların hangilerinin Pavlus'a ait olduğu tartışmalıdır. Pavlus'a ait mektupların sayısını 14'e çıkaranlar olduğu gibi, 10 ve 7 taneyle sınırlayanlar mevcuttur. 7 mektup olarak şunlar sıralanmaktadır: **Romalılara Mektup, Korintlilere Birinci Mektup, Korintlilere İkinci Mektup, Galatyalılara Mektup, Filipililere Mektup, Selaniklilere Birinci Mektup, Filimuna Mektup**. Bu tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. A.g.e.; s. 22-29 ayrıca Demirci, Kürşat; "Hıristiyanlık", *DİA*, c. 17 s. 332

[66] A.g.e.; s. 22, 24

[67] *Kutsal Kitap*; İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 3. Baskı, 2003, s. 1410

[68] A.g.e.; s. 1498

[69] A.g.e.; s. 1384, 1386

[70] Gündüz, A.g.e.; s. 34

[71] *Kutsal Kitap*; s. 1380

[72] Gündüz, A.g.e.; s. 35-39

[73] A.g.e.; s. 40

yazısıyla Şam'da bulunan İsa taraftarlarını tutuklayıp Kudüs'e getirmek için Şam'a yolculuğa çıkar. [74] Bundan sonrasını Luka'nın ağzından aktaralım:

"*Yol alıp Şam'a yaklaştığı sırada, birdenbire gökten gelen bir ışık çevresini aydınlattı. Yere yıkılan Saul, bir sesin kendisine, 'Saul, Saul, neden bana zulmediyorsun?' dediğini işitti. Saul, 'Ey efendim, sen kimsin?' dedi. 'Ben senin zulmettiğin İsa'yım' diye yanıt geldi. 'Haydi kalk ve kente gir, ne yapman gerektiği sana bildirilecek.' Saul'la birlikte yolculuk eden adamların dilleri tutuldu, oldukları yerde kalakaldılar. Sesi duydularsa da, kimseyi göremediler. Saul yerden kalktı, ama gözlerini açtığında hiçbir şey göremiyordu. Sonra kendisini elinden tutup Şam'a götürdüler. Üç gün boyunca gözleri görmeyen Saul hiçbir şey yiyip içmedi.*"[75]

Olayın devamında Hananya adlı İsa öğrencisi adlı birinden bahsedilir. Hananya İsa'nın vahyiyle Pavlus'a gider.

"*Rab ona, 'Git!' dedi. 'Bu adam, benim adımı öteki uluslara, krallara ve İsrailoğulları'na duyurmak üzere seçilmiş bir aracımdır. Benim adım uğruna ne kadar sıkıntı çekmesi gerekeceğini ona göstereceğim.*" [76]

Hananya Pavlus'un yanına gider. Hananya Pavlus'un gözlerini açtıktan sonra vaftiz eder.[77]

Pavlus, mektuplarında sıklıkla kendisinin Tanrı tarafından İsa Mesih'in elçisi ya da peygamberi olarak seçilip görevlendirildiğini ve öğretilerinin tamamını İsa Mesih'ten aldığını ileri sürer. 33-36 yılları arasında olduğu kabul edilen Şam vizyonu, Pavlus'un elçilik görevinin başlangıcıdır ve bu olay aynı zamanda Pavlus teolojisinin temel taşla-

---

[74] A.g.e.; s. 39-40

[75] *Kutsal Kitap*; Resullerin İşleri (9:3-9) , s. 1386

[76] A.g.e.; Resullerin İşleri (9:15-16) , s. 1386, 1387

[77] Gündüz, olay hakkında şu değerlendirmede bulunuyor: "*Bu noktada, öncelikle Pavlus'un gördüğü bu vizyonun Apokaliptik bir görüm ya da mistik bir tecrübe mi yoksa bazıları tarafından ileri sürüldüğü gibi Pavlus'un kişiliğinden ve fizyolojik yapısından kaynaklanan psikolojik bir durum mu olduğuna bir açıklık getirmek yararlı olacaktır. Güçlü bir Yahudi geri plana sahip olan Pavlus'un yaşadığı dönem, Yahudi Apokalipsisinin oldukça revaçta olduğu bir zamana tekabül etmektedir. Metafizik alem ve varlıklarla temas kurarak gizli bazı bilgileri ifşa etmek ve geleceğe, özellikle de Mesih ve Tanrının krallığı dönemlerine yönelik açıklamalarda bulunmak, Apokaliptik geleneğin temel özellikleri arasındadır… Bu çerçevede, Pavlus'un Şam vizyonu epilepsiden kaynaklanan patolojik rahatsızlık ürünü bir halüsinasyon olarak değerlendirilebilir mi?... Pavlus'un bizzat kendisi tarafından da semptomlarıyla birlikte mektuplarda bahsedilen hastalığın epilepsi olabileceği güçlü bir ihtimaldir.*" Gündüz, A.g.e.; s. 41-42, 43-44

rını oluşturan unsurların oluşumunda bir milat kabul edilir.[78] Pavlus, Galatyalılara Mektup 1:15'te kendisinin "anne rahmindeyken seçilip çağrıldığına" işaret eder.[79] Pavlus'un aniden Hıristiyan olması, kilise tarafından ilahi planın bir parçası olarak yorumlanmıştır. [80]

Hananya ile görüşmesi sonrası Pavlus, Şam'da üç sene kalır. (Galatyalılara Mektup, 2:17-18) [81]

Luka, Pavlus'un Şam'da bulunduğu sıradaki havralardaki faaliyetlerinden bahseder:

"*Havralarda İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğunu hemen duyurmaya başladı… Saul ise günden güne güçleniyordu. İsa'nın Mesih olduğuna dair kanıtlar göstererek Şam'da yaşayan Yahudileri şaşkına çeviriyordu.*" [82]

Pavlus, Şam vizyonu sonrası Petrus'la tanışmak için Kudüs'e yaptığı ilk ziyaretten sonra Suriye ve Kilikya bölgelerine gider. Pavlus'un bu bölgelere gidiş nedeni, Kudüs'te Yahudilerin kendisini öldürmek istemeleridir. (Resullerin İşleri, 9:23) [83] Tarsus'ta bulunan Pavlus'a, bölgede Diaspora Yahudilerine yönelik tebliğ faaliyeti yapan kişilerden biri olan Barnaba gelerek onu Antakya'ya götürür. Luka'nın ifadesine göre bu faaliyetler esnasında oluşmuş cemaate ilk kez "Mesihçiler" adı kullanılmaya başlanır. [84]

Barnaba ve Pavlus, Luka'nın ifadesiyle, Antakya'da bulunan cemaate "Kutsal Ruh" tarafından yapılan ilham sonucu, Kıbrıs ve Anadolu'da misyon faaliyetinde bulunmak üzere görevlendirilir. "Pavlus'un Birinci Misyon Faliyeti" olarak adlandırılan bu seyahatte Kıbrıs, Perge, Antakya, Konya, Listra ve Derbe'yi ziyaret ederler. Bu ziyaretler sırasında iki temel fikir öne çıkar. Birincisi "kurtarıcı İsa Mesih" düşüncesi, ikin-

[78] Gündüz, A.g.e.; s. 45
[79] *Kutsal Kitap*; s. 1480
[80] Demirci, Kürşat; "Hıristiyanlık", *DİA*, c. 17, s. 331
[81] Kutsal Kitap; s. 1480
[82] A.g.e.; s. 1387
[83] A.g.y.
[84] Gündüz, A.g.e.; s. 55

cisi “kurtuluşun tanrısal hukuk aracılığıyla değil, Mesih aracılığıyla olduğu” fikri.[85] Pavlus, Barnaba ile birlikte arada yaptığı Kudüs seyahatinden sonra Antakya üzerinden Anadolu ve Balkanlardaki çeşitli merkezlere, oradan tekrar Anadolu yoluyla Filistin’e uzanan ikinci misyon seyahatini gerçekleştirir. (50-52 yılları) Pavlus’un bu seyahatinde dikkat çekici husus, vizyonlarla mucizevi tavır ve davranışlar (bir kızın içine girmiş kötü ruhu kovması, tutuklandığı hapishanede duayla zincirlerinden kurtulması gibi) sergilemesidir. [86] Pavlus, üçüncü ve son misyon seyahatini Efes üzerinden Makedonya ve Yunanistan’a oradan Anadolu üzerinden Kudüs’e yapar. Bu seyahatin amacı, kurulan cemaatlerin ziyaret edilmesi ve aleyhte yapılan faaliyetlere karşı cemaatte olabilecek kopmalara karşı önlem alma düşüncesidir. Pavlus, bu seyahat sırasında mucizevî davranışlarını artırarak sürdürür.[87] Seyahat sonunda Kudüs’e gelen Pavlus bölgede kendisi aleyhinde yapılan kışkırtmalar sonunda Romalı askerler tarafından tutuklanır. Roma mahkemelerine kadar devam eden süreçte Pavlus Roma vatandaşı olarak yargılanır. Pavlus geleneksel Hıristiyan düşüncesine göre, Roma İmparatoru Nero (ölm. 68) döneminde 67 yılında mahkûm edilerek öldürülür. [88]

2.2.2. ÖĞRETİSİ

Pavlus’un öğretisini iyi kavrayabilmek için; yetiştiği çevre, buna bağlı olarak kültürel altyapısı ve muhatap olduğu çevrelerden çok kısa da olsa bahsetmenin gerekli olduğuna inanıyoruz.

Pavlus’un çocukluğundan yetişkinliğine kadar geçen süreçte önemli rol oynayan Anadolu- Suriye ve Ürdün-Filistin havzası; ilerleyen dönemlerinde hayatına giren Makedonya, Yunanistan, Ege adaları ve Roma’nın düşünsel-kültürel çeşitlilik ve verimliliği bilinen bir gerçektir.[89] Pavlus, çocukluğundan itibaren bu kültürel zenginlik atmosferini teneffüs etmiştir. Pavlus’un özellikle misyonerlik döneminde muhatap olduğu kültürel çevreler dört ana grupta toplanabilir: Yahudi, Yunan, Roma ve Suriye. Bu kültürel

[85] A.g.e; s. 58,59
[86] A.g.e.; s. 64, 67
[87] A.g.e.; s. 69, 74
[88] A.g.e.; s. 75, 83, 85
[89] A.g.e.; s. 87

yapıya ilave olarak Pavlus'un fikrî altyapısında özellikle önemli üç dinî gelenek etkili olmuştur: Eski Ahit ve Yahudilik, Helenizm ve Sır Dinleri, Gnostizm.[90]

Pavlus'un, yaşadığı dönemde Hz. İsa ile ilişki içerisinde olup olmadığı konusu Pavlus'u anlama noktasında oldukça önemlidir. Şam vizyonu öncesi katı bir İsa düşmanı olduğunu bizzat kendi mektuplarında vurgulayan (Hz. İsa'yı şahsen tanımış olup olmadığı yönünde tartışmalar mevcuttur.[91] Buna ilave olarak "Pavlus tarafından tebliğ edilen Mesih merkezli (Kristosentrik) din anlayışının merkezinde tarihsel İsa'nın mı yoksa Pavlus öğretilerinin mi bulunduğu ve bu çerçevede Hıristiyanlıkta örnek alınacak şahsın tarihsel İsa mı yoksa Pavlus mu olduğu da tartışılmaktadır."[92]

Pavlus'un İsa'yı görüp görmemesinden daha önemlisi, öğretilerinde Hz. İsa'nın görüşlerini ne kadar yansıttığı, yani İsa'yı ne kadar takip ettiği sorunudur.[93] Yüzeysel bazı paralellikleri bir tarafa koyulduğunda, Pavlus'un İsa'yı ne kadar takip ettiği sorusuna olumlu cevap vermek olanaksız görünmektedir.[94] Bazı araştırmacılar, "Pavlus'un öğretileri doğrultusunda şekillenen Hıristiyanlığın, İsa'nın dini olmadığını vurgularlar."[95]

Hz. İsa ve Pavlus'un öğretileri mukayesesi sonucunda Pavlus'un öğretisindeki temel farklılıklar açıkça görülüyor. Farklılıkların, Pavlus merkezli Hıristiyanlık anlayışının tarih boyunca ama özellikle günümüzdeki sosyo-politik yansımalarını kavrayabilme noktasında hayati önemde olduğu kanaatini taşıyoruz. Bu farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz: [96]

1. İsa'nın Tanrı merkezli din anlayışına karşılık Pavlus öğretisinin temelini Kristosentrizm yani Mesih merkezlilik oluşturur.

---

[90] Geniş bilgi için bkz. A.g.e.; s. 87-120
[91] Geniş bilgi için bkz. A.g.e.; s. 203-209
[92] A.g.e.; s. 121
[93] A.g.e.; s. 207
[94] A.g.e.; s. 209
[95] A.g.y.
[96] Geniş bilgi için bkz. A.g.e; s. 209-232

“*Oysa Mesih, çağrılmış olanlar için –ister Yahudi ister Grek olsun- Tanrı’nın gücü ve Tanrı’nın bilgeliğidir.*” (Korintlilere Birinci Mektup, 1:24) [97]

2. İsa’ya göre Tanrı’nın egemenliği; özelde dünyanın sonunda gerçekleşecek olan hesap günü, genelde ise, Tanrı iradesinin insana egemen olmasıdır. Pavlus’ta Tanrı’nın egemenliği, ileride Mesih’in ikinci gelişiyle gerçekleşecek olan “Mesih’in krallığı” beklentisine dönüşmüştür.

“*Tanrı’nın ve dirilerle ölüleri yargılayacak olan Mesih İsa’nın önünde, O’nun gelişi ve egemenliği hakkı için sana buyuruyorum…*” (Timoteos’a İkinci Mektup, 4:1) [98]

3. İsa’da önemli olan; kişi değil, tebliğ edilen mesajdır. Pavlus’ta ise, İsa’nın yaşamı ve öğretisi yerine, İsa’nın şahsında bedenleşen ilahi oğul Rab Mesih’tir.

“*Tanrı, Oğlu Rabbimiz İsa Mesih’le ilgili bu Müjde’yi peygamberleri aracılığıyla Kutsal Yazılar’da önceden vaat etti.*” (Romalılara Mektup, 1:2) [99]

4. İsa, Tanrı düşüncesi konusunda, Musa inancı doğrultusunda tam bir monoteisttir. Pavlus’ta ise üstün yaratıcı güç olan Baba Tanrı’nın yanında; her şeyden önce var olan, her şeyin üzerinde hüküm süren, görünmez Tanrı’nın görüntüsü bedenleşen Tanrı’nın öz oğlu vardır. Ayrıca Ruh’u Mesih’le bir tutma eğilimindedir. Yani Pavlus, Teslis inancının temelini atmıştır.

“ *…Tek bir Rab var, O da İsa Mesih’tir. Her şey O’nun aracılığıyla yaratıldı, biz de O’nun aracılığıyla yaşıyoruz.*” (Korintlilere Birinci Mektup, 8:5-6) [100]

“*Görünmez Tanrı’nın görünümü, bütün yaratılışın ilk doğanı O’dur. Nitekim yerde ve gökte, görünen ve görünmeyen her şey –tahtlar, egemenlikler, yönetimler, hükümranlıklar- O’nda yaratıldı. Her şey O’nun aracılığıyla ve O’nun için yaratıldı. Her şey-*

[97] *Kutsal Kitap*; s. 1446
[98] A.g.e.; s. 1525
[99] A.g.e.; s. 1423
[100] A.g.e.; s. 1453

den önce var olan O'dur ve her şey varlığını O'nda sürdürmektedir." (Koloselilere Mektup, 1:15-17) [101]

5. Tanrısal hukuk konusunda İsa, Musa hukukuna tam olarak uymuştur. Pavlus ise konuyla ilgili olarak üç önemli noktayı vurgular: Hukuk; sonradan olmadır, Mesih dönemiyle geçerliliği ortadan kalkmıştır, suçu/günahı ortaya çıkarma işlevine sahiptir. Pavlus'a göre kurtuluş hukukla değil, ilahi oğul İsa Mesih'e imanla olur.

"*Oysa her iman edenin aklanması için Mesih, Kutsal Yasa'nın sonudur." "İsa'nın Rab olduğunu ağzınla açıkça söyler ve Tanrı'nın O'nu ölümden dirilttiğine yürekten iman edersen, kurtulacaksın.*" (Romalılara Mektup, 10:4,9) [102]

6. Otorite anlayışı ve sosyo-politik yapıya ilişkin tutum konusunda İsa şunları yapmıştır. Toplumsal yapı ve düzene ciddi eleştiriler getirmiş, din adamları sınıfının oluşturduğu rant düzenine, sermaye-güç sahiplerine karşı çıkmış ve her zaman ilkeli-tutarlı tavır takınmıştır. Pavlus, İsa'nın aksine, konuya ilişkin üç karakteristik özellik sergilemiştir: Tanrısal nitelik verdiği dünyevî otoriteye her koşulda itaat, mevcut sosyal yapı ve statükoyu 'Tanrı'ya isyan etmemek" adına olduğu gibi kabul etme, muhatabına göre değişken (ilkesiz ve tutarsız) tavır sergilemeyi caiz görme.

"*Herkes baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı buyruğuna karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik edenler değil, kötülük edenler yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin, öyleyse iyi olanı yap, yönetimin övgüsünü kazanırsın. Çünkü yönetim, senin iyiliğin için, Tanrı'ya hizmet etmektedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork. Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor. Bunun için, yalnız Tanrı'nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime bağlı olmak gerekir. Çünkü yöneticiler Tanrı'nın bu amaç için gayretle çalışan hizmetkârlarıdır.*" (Romalılara Mektup, 13:1-5) [103]

---

[101] A.g.e.; s. 1502
[102] A.g.e.; s. 1435
[103] A.g.e.; s. 1439

“*Herkes ne durumda çağrıldıysa, o durumda kalsın. Köleyken mi çağrıldın, üzülme. Ama özgür olabilirsen, fırsatı kaçırma! Çünkü Rab’bin çağrısını aldığın zaman köle olan kimse, şimdi Rab’bin özgürüdür. Özgürken çağrılan kişi de Mesih’in kölesidir… Kardeşler, herkes ne durumda çağrıldıysa, Tanrı önünde o durumda kalsın.*” (Korintlilere Birinci Mektup, 7:20-24) [104]

“*Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa’nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı’nın Yasa’sına sahip olmayan biri değilim, Mesih’in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa’ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa’ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. Bunların hepsini Müjde’de payım olsun diye, Müjde uğruna yapıyorum.*” (Korintlilere Birinci Mektup, 9:19-23) [105]

Bu bilgiler ışığında, Pavlus için son olarak şunları söylemenin mümkün olduğu kanaatindeyiz:

Pavlus, adına Hıristiyanlık denen dini kendi öğretisi doğrultusunda şekillendirip sistematize eden en önemli figürdür. Buna göre Pavlus; İsa’yı, Baba Tanrı’nın Oğlu, kendini de aldığı vahiyle havari ve elçi yani peygamber ilan etmiş-ki bu annesinin rahmindeyken belirlenmiştir-, kendisinin örnek alınmasını ve kabul edilmesini istemiştir. Pavlus’a göre bu gerçeğe karşı çıkmak Tanrı’ya karşı çıkmakla eştir. O, Hıristiyanlığın yayılış yolu olan misyonerliğin de (çalışmamızın misyonerlik bahsinde değineceğiz) temelini atmış ve bu kurumun esaslarını oluşturacak şifreleri kendisinden sonra gelenlere vermiştir.

[104] A.g.e.; s. 1451-1452
[105] A.g.e.; s. 1454

"*Tanrı'nın seçtiği kişilerin iman etmeleri, Tanrı yoluna uygun gerçeği anlamaları için Tanrı'nın kulu ve İsa Mesih'in elçisi atanan ben Pavlus'tan selam!*" (Titus'a Mektup, 1:1) [106]

"*Mesih İsa'daki yaşam vaadi uyarınca Tanrı'nın isteğiyle Mesih İsa'nın elçisi atanan ben Pavlus'tan sevgili oğlum Timoteos'a selam!*" (Timoteos'a İkinci Mektup, 1:1) [107]

"*Tanrı'nın isteğiyle Mesih İsa'nın elçisi atanan ben Pavlus'tan Efes'te bulunan kutsallara, Mesih İsa'ya ait olan sadıklara selam!*" (Efeslilere Mektup, 1:1) [108]

"*İnsanlarca ya da insan aracılığıyla değil, İsa Mesih ve O'nu dirilten Baba Tanrı aracılığıyla elçi atanan ben Pavlus'tan ve benimle birlikte olan bütün kardeşlerden Galatya'daki kiliselere selam!*" (Galatyalılara Mektup, 1:1-2) [109]

"*Kardeşlerim, yaydığım Müjde'nin insandan kaynaklanmadığını bilmenizi istiyorum. Çünkü ben onu insandan almadım, kimseden de öğrenmedim. Bunu bana İsa Mesih vahiy yoluyla açıkladı.*" (Galatyalılara Mektup, 1:11-12)

"*İsa Mesih'in kulu, Tanrı'nın Müjdesini yaymak üzere seçilip elçi olmaya çağrılan ben Pavlus'tan selam!*" (Romalılara Mektup, 1:1) [110]

"*Mesih'i örnek aldığım gibi, siz de beni örnek alın.*" (Korintlilere Birinci Mektup, 11:1) [111]

"*Benden öğrendiğiniz, kabul ettiğiniz, işittiğiniz, bende gördüğünüz ne varsa, onu yapın. O zaman esenlik veren Tanrı sizinle olacaktır.*" (Filipililere Mektup, 4.9) [112]

---

[106] A.g.e.; s. 1528
[107] A.g.e.; 1523
[108] A.g.e.; s. 1488
[109] A.g.e.; s. 1480
[110] A.g.e.; s. 1423
[111] A.g.e.; s. 1456
[112] A.g.e.; s. 1499

"*… Tanrı'nın bir meleğini, hatta Mesih İsa'yı kabul eder gibi kabul ettiniz beni… Sizin için tanıklık ederim ki, elinizden gelse gözlerinizi oyar bana verirdiniz.*" (Galatyalılara Mektup, 4:14-15) [113]

"*Ama beni daha annemin rahmindeyken seçip lütfuyla çağıran Tanrı, uluslara müjdelemem için Oğlu'nu bana göstermeye razı olunca hemen insanlara danışmadım.*" (Galatyalılara Mektup, 1:15-16) [114]

"*İster biz, ister gökten bir melek size bildirdiğimize ters düşen bir müjde bildirirse, lanet olsun ona!*" (Galatyalılara Mektup, 1:8) [115]

Özetle; Pavlus, Tanrı merkezli Hıristiyanlık yerine İsa merkezli bir Hıristiyanlık kurmuş, Teslis'i oluşturmuş ve bu öğretisini yaymanın bir aracı olarak bütün yönetim biçimlerini onaylamış ve böylece misyonerliğin temel kurallarını var ederek nüfuz etmek istediği kültürle uyumlu bir misyon programı belirlemiştir.

2.3. BATI'NIN İSLAM VE TÜRKİYE SİYASETİNİN TEMSİLİ TEORİSYENLERİ: TOYNBEE VE HUNTINGTON

2.2.1. ARNOLD J. TOYNBEE

Arnold J. Toynbee*, günümüz dünyasını küresel ölçekte okuyup anlamamızın ve buna uygun stratejiler geliştirmenin ipuçlarını elinde tutan hayati öneme sahip bir bil-

[113] A.g.e.; s. 1484
[114] A.g.e.; s. 1480
[115] A.g.y.
* 4 Nisan 1889'da İngiltere Londra'da dünyaya geldi. Winchester College ve Oxford Balliol College'de eğitim gördü. Ardından kısa bir süre Atina'daki bir İngiliz okuluna devam etti. Eğitimi sırasında Yunan ve Latin klasiklerini öğrenen Toynbee, burada dışişleri ve eski uygarlıklarla ilgilendi. Eğitici kariyerine bir akademisyen olarak 1912'de Balliol College'de başladı. Burada Antik Çağ tarihi bilim dalında öğretim üyesi oldu. Daha sonra Londra King's College'de Modern Yunanca-Bizans Tarihi alanında ve Londra Ekonomi Okulunda ve Chatham House'da Uluslararası İlişkiler Kraliyet Enstitüsü'nde (RIIA) profesör olarak görev yaptı. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Yabancılar Ofisinin Bilgi Bölümünde çalıştı. 1919'da Paris Barış Konferansı'nda delege olarak görev yaptı. 1921-1922 yıllarında Manchester Guardian gazetesinin muhabiri olarak Türk Kurtuluş Savaşı'nı izledi. RIIA'nın Uluslar arası İlişkiler Araştırmaları yıllığında yardımcı editörlük yaptı. 1936'da Toynbee, Adolf Hitler tarafından Reichskanzlei ünvanını aldı. II. Dünya Savaşı süresince, yabancılar ofisinde tekrar çalıştı ve savaş sonrası barış konuşmalarına katıldı. 22 Ekim 1970'de İngiltere'de öldü. Toynbee'nin önemli eserleri şunlardır: **Greek Historical Thought** (Yunan Tarihsel Düşüncesi, 1924) **Greek Civilisation and Character** (Yunan Medeniyeti ve Karakteri, 1924) **Turkey** (Türkiye,Kenneth P. Kirkwood'la, 1926) **A Study of History** (Bir

gin-düşünür olarak karşımıza çıkıyor. Onun yaşadığı dönem (1889-1975) , almış olduğu eğitim, yaptığı kariyer, aldığı görevler, yazdıkları ve özellikle yetiştirdiği isimler arasında olan Huntington, Toynbee'yi çalışmamızda merkezi bir yere oturtuyor.

Toynbee'nin eserlerinden araştırmamızın konusu çerçevesinde özellikle şu üçünden faydalanacağız: **Kenneth P. Kirkwood'**la yazdığı **Turkey** (Türkiye) , **Civilisation on Trial** (Medeniyet Sanık Sandalyesinde) , **The World and the West** (Dünya ve Batı). Eserlerinde işlediği konuları araştırmamız bağlamında belli başlıklar altında toplayıp vermek, Toynbee'nin çalışmamızla ilgili fikirlerinin anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır kanaatindeyiz.

2.2.1.1.Tarih ve Medeniyet Anlayışı

Toynbee, tarihe bir bütün olarak bakılması durumunda ondan faydalanılabileceğine inanır. O'na göre, tarihten bu bakış açısıyla elde edilen ışık çok aydınlatıcıdır [116] ve ulusal tarihler kendi zaman ve mekân sınırları dışında anlaşılabilir.[117] Toynbee, bu bağlamda tarihe devletten değil, insanın ulaştığı en büyük tarihsel birim olarak nitelediği medeniyetten bakılmasını istemektedir. [118]

Ona göre, insanlık tarihinin anlaşılmasına götüren kapının açılmasında etkin olan önemli anahtarlardan biri; medeniyetleri, içinde bulundukları şartlar ve konumlara göre, çağdaşı olan diğer medeniyetlerle mukayeseli bir şekilde incelemektir. [119] Dünyada yaşayan beş medeniyet Toynbee tarafından şu şekilde aktarılmıştır: Hıristiyan Dünyası, Ortodoks Dünyası, İslam Dünyası, Hint ve Uzakdoğu. Bunlardan Ortodoks dünyası "*kardeş*", İslam dünyası "*üvey kardeş*" tir. Son dört medeniyet "*daha canlı*"dır. [120] O'na göre, ölü sayılan on dört medeniyetle birlikte Batılı olmayan on sekiz medeniyet etkin-

---

Tarih Çalışması, 12 Cilt, 1934-1961) **Civilisation on Trial** (Medeniyet Sanık Sandalyesinde, 1948) **The World and the West** (Dünya ve Batı, 1953) **East of West: A Journey Round the World** (Batı'dan Doğu'ya Dünya Çevresinde Bir Yolculuk, 1958) **Hellenism: The History of a Civilisation** (Helenizm: Bir Medeniyetin Tarihi, 1959)

[116] Toynbee, Arnold J.; *Uygarlık Yargılanıyor*, (Çev. Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yaman) , İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004, s. 56

[117] A.g.e.; s. 132

[118] A.g.e.; s. 188.

[119] Toynbee, Arnold J.; *Dünya Batı ve İslam*, (Çev. Abdullah Zerrar) , İstanbul: Pınar Yayınları, 2002, s. 7

[120] Toynbee, 2004, s. 134-135

liklerini yeniden sağlayacaktır. [121] Toynbee, bütüncül tarih bakış açısını yakalayabilme başarısı için iki yol görmektedir:

Medeniyetler arasındaki etkileşimi incelemek ve kendi özel tarihlerinin karşılaştırmalı bir çalışmasını yaparak, onlara insan topluluğunun birçok türünden yalnızca belli bir türün temsilcileri olarak bakmaktır.[122]

O'na göre medeniyetler kurulduktan sonra tehditlere karşılık vererek büyürler. Üstesinden gelemedikleri bir tehditle karşılaştıkları zaman yıkılır ve parçalanırlar.[123]

2.2.2.2. Batı Medeniyeti ve Batı Yayılmacılığı

Toynbee'ye göre; Dünya, Batı hakkındaki kendisinin de doğruladığı hükmünü 1945 yılıyla sona eren 4,5 asırlık süreç sonunda vermiştir. "Bütün bu zaman dilimi içerisinde Dünya'nın Batı tecrübesi, Batı'nın her zaman saldırgan konumunda olmasıdır." [124]

Toynbee Batı'nın yayılmacılık denemelerini tarihsel serüvenini anlattıktan sonra bu süreçlerin olumsuzluklarla dolu olduğunu söyler. O'na göre Batı'nın yayılmacığıyla toplumlar üzerindeki oluşturulan etki "erkek, kadın, çocuk herkesin davranışını, görünüşünü, duygularını, inançlarını değiştirip, insan ruhunun el değmemiş yerlerine korkunç bir biçimde ve insafsızca dokunan dış bir etki" dir.[125]

Toynbee Batı'nın bu yayılmacılığını bir benzetmeyle net bir şekilde verir:

"Atomun parçalanmasını keşfedebilme hünerimizden beri, biz şunu öğrendik ki, bazı zararsız elementlerden oluşturduğumuz bileşimlerle ortaya koyduğumuz atom, atomun ortaya konulduğu düzenli ortamından ayrıştırıldığı andan itibaren, zararsız olmaktan çıkıp çok kısa bir zamanda tehlikeli ve zararlı hale gelebiliyor ve kendi özgür

[121] A.g.e.; s. 137
[122] A.g.e; s. 137-138
[123] A.g.e.; s. 52
[124] Toynbee; 2002, s. 11
[125] Toynbee; 2004, s. 181

iradeleri doğrultusunda uçup gidiyorlar." [126] "Başıboş bir elektron ve başıboş bir salgın hastalık mikrobu gibi, kültür radyasyonunun başıboş parçası da, şimdiye kadar içinde görev yaptığı sistemden ayrıldığı ve başka bir yerde iş görmek için serbest bırakıldığı zaman öldürücü olabilir. İçinde çeşitli karışımların dengede bulundukları bir örneğin diğer kısımları kendi içinde denge durumunda tutulduğu için bu kültür parçası veya elektron kendi asıl yerinde zararlı olmaktan korunmuştur. Kendi orijinal yerlerinden çıkmakla serbest kalan parça, elektron veya kültür parçasının tabiatı değişmeyecek, fakat aynı tabii yapı, şimdi, kendi asıl birliğinden ayrıldığı için, zararsız olmak yerine öldürücü bir etki gösterecektir. Bu şartlarda "bir kimsenin gıdası" diğer bir kimsenin zehiri olacaktır." [127]

Batı medeniyetinin yozlaşma içerisinde olduğu tespitini yapan Toynbee, Batı'nın üzerinde oturduğu üstünlük tahtından indirilmesini onun kaderi gibi görüyor [128] ve buna karşı Batı'nın kendisini eğitmesi gerektiğini söylüyor. [129]

Toynbee bu bağlamda Batı'nın çağdaşı olan diğer medeniyetlere işaret ediyor: "Torunlarımız yalnız Batılı olmayacaklar... Onlar Konfüçyüs, Lao-Tse, Sokrates, Platon… Gautama Buddha… İsa, Zerdüşt, Muhammed… Lenin, Gandhi… nin mirasçıları olacaklar." [130] "Komşularımızın geçmişinin, bizim geleceğimizin önemli bölümünü oluşturacağına inanmalıyız" diyen Toynbee Batı'ya sesleniyor: [131] Ona göre, tek başına hiçbir kültür çözüm olmak iddiasıyla başarıya ulaşamaz. [132]

[126] Toynbee, 2002, s. 67-68
[127] A.g.e.; s. 68
[128] Toynbee; 2004, s. 94
[129] A.g.e.; s. 74
[130] A.g.e.; s. 79-80
[131] A.g.e.; s. 78
[132] Toynbee; 2002, s. 90

2.2.2.3. Din Olgusu

Dini, insan ırkının en önemli meselesi olarak gören [133] Toynbee, insanlığın geleceğinin dinlerin içinde yattığını söylüyor [134]. O'na göre peygamber ve azizlerin mirasları insanlığın en kalıcı eserleridir. [135]

Toynbee, gelinen nokta itibarıyla savaşların teknoloji alanından daha çok manevi alan, yani din üzerine kaydığını iddia ediyor [136] ve gelecekte Batı'ya karşı saldırı silahının da din olacağını söylüyor. [137]

2.2.2.3.1. İslam ve İslam Dünyası

Toynbee, tek tanrıcılığı, İslam'ın insanlığa verdiği yaratıcı armağan olarak görür ve "bu armağanı iyi korumak zorundayız", der. [138] Onun, İslam'ın tektanrıcılığı üzerine söyledikleri bununla sınırlı değil: "Müslümanlara göre Beni İsrail peygamberlerinin hepsi doğruydu, İsa ise Tanrı'nın son peygamberi Muhammed'den önce gelen büyük ve sonuncu peygamberlerdendi. Müslümanların kavgası İsa peygamberle değil; Rum ilini Yunan çoktanrıcılığına ve putperestliğine teslim eden Hıristiyan kilisesiyleydi. Tek Allah inancına yapılan ihaneti, İslam, İbrahim peygamberin temiz dinine dönerek düzeltmişti. Bir yanda Hıristiyan çok tanrıcılığı, öbür yanda Hint çok tanrıcılığı arasında İslam tek tanrıcılığın ışığını yakarak, dünyayı yeniden umutlandırdı." [139]

Toynbee'nin İslam'ın hac ibadetine bakışı ise şöyle: "İslam'ın hac kurumu, farz olan bir yolculuğu yerine getirmenin ötesinde, bir simge olarak bütün Müslümanları birbirine bağlayan kardeşlik ruhunu simgeleyen bir yolculuk." [140]

Toynbee İslam'ı Batı'ya karşı birçok açıdan avantajlı görüyor. Öncelikle, İslam geleneği kardeşliğinin, sosyal ihtiyaçların karşılanması açısından, Batı geleneklerinin

---

[133] Toynbee; 2004, s. 82
[134] A.g.e.; s. 138
[135] A.g.e.; s. 11
[136] Toynbee; 2002, s. 22
[137] Toynbee; 2004, s. 82
[138] A.g.e.; s. 77
[139] A.g.e.; s. 68
[140] A.g.e.; s. 76-77

özgürlüklerine kıyasla daha ideal gözüktüğünü ifade eder [141] ve Batı toplumu içerisindeki biri psikolojik diğeri maddi olan iki tehlikeye yani, ırkçılık ve alkolizm sorununa değinirken şunları söyler:

"Kabul edildiği zaman İslami ruh, bu hastalıkları, yüce bir ahlak ve toplumsal değerle yok edecek kadar güçlü." "Müslümanlar arasında ırkçılığın kaldırılışı, İslam'ın kalıcı ahlaksal başarılarından birisi." [142] "İslam ruhunun, barışı seven, hoş görülü ve ırkçılığa karşı olan kişilerin yararına bir destek olabileceği akla yatkın geliyor." [143]

Bu noktada Toynbee bir uyarı yapıyor:

"…Orta Afrika ve Endonezya'da, Batılı öncüler tarafından ruhsal düzlemde açılan boşluklara İslam, bir ruhsal güç olarak, yerleşme fırsatını ele geçirmiştir ve eğer bu bölgenin yerlileri ruhsal bir devleti ele geçirmeyi başarırlarsa, bu, boşluğu güzelce dolduran İslami ruhla olacaktır. Bu ruh kendini birçok pratik biçimlerde gösterir ve bunlardan bir tanesi dinen yasak olan içkiden kurtuluştur." [144]

Toynbee, İslam'ın dünya üzerindeki işçi sınıfıyla ilgili olası etkisini şöyle ifade ediyor:

"…İslam'ı, Batı toplumunun dünyaya ağını gerip, bütün insanlığı saran işçi kalabalığı üzerinde de düşünebiliriz. Bu olasılıklar, bugün insanlığın kendini içinde bulduğu durumun bir rastlantı olmadığını göstermekte. Dünyanın Batı tarafından zaptının neden olduğu karışıklığın, yavaşça ve barışçıl bir biçimde yeni yaratıcı değişikliklerin biçimleneceği bir senteze doğru gittiğini öne sürüyorlar. Ne var ki bu somut bir olayla doğrulanması gereken bir önsezi değil. Bir karışıklık bir sentezle sona erebileceği gibi, bir felaketle de sonuçlanabilir ve İslam, kalabalık işçi sınıfının Batılı üstatlarına karşı sert tepkisine karşın daha değişik bir rol oynayabilir." [145]

---

[141] Toynbee; 2002, s. 33
[142] Toynbee; 2004, s. 174
[143] A.g.e.; s. 175
[144] A.g.e.; s. 176-177
[145] A.g.e.; s. 177

Toybee bu felaket olasılığını “Panislamizm” in hayata geçmesiyle mümkün görüyor. Ona göre Panislamizm, “ovanın üzerine yayılan bufalo sürüsünü harekete geçirip düşman göründüğü zaman boynuzlamaya hazırlanan bir içgüdü”dür. [146]

“Panislamizm uykudadır, ne var ki, Batılılaşmış dünyanın proleter kalabalığı Batı sömürgeciliğine karşı ayaklanıp anti-Batıcı bir hareket oluşturursa, uyuyan devin uyanabileceğini hesaba katmak zorundayız. Bu çağrının, İslam’ın militan ruhunu -kış uykusuna yatmış gibi görünüyorsa da- uyandırıp zafer dolu bir çağa yöneltmede, hesap edemediğimiz etkinlikleri olabilir. Geçmişte İslam, Doğulu bir toplumu Batı saldırısına karşı çok güzel ayaklandırmıştı. Peygamber’in ilk izleyicileri zamanında İslam, Suriye ve Mısır’ı bin yıldır ellerinde tutan Helen egemenliğinden kurtarmıştı. Zengi, Selahaddin Eyyubi ve Memlukler zamanında İslam, Haçlı Seferlerine ve Moğol istilasına karşı durdu. Eğer insanlığın bugünkü durumu bir “ırk savaşı”na yol açacaksa, İslam, tarihi görevini yapmak üzere bir kere daha çağrılmalıdır. Dileyelim ki böyle bir savaş çıkmaz.” [147]

Toynbee, İslam Dünyasının Batı hâkimiyeti karşısındaki tepkisini, tarihte Helenizm’in etkisiyle “Zealot” ve “Herodian” adıyla ikiye bölünen Yahudilere benzeterek açıklıyor:

“Zealot, bilinmeyenden kaçan; yabancı birisi karşısına son model silahlarla çıkıp, üstün taktiklerle savaşa giriştiğinde ve bu karşılaşmada durumu kötüye gittiğinde, kendi geleneksel savaş tekniğini titiz bir biçimde uygulayan insandır. Aslında Zealotluk, dış bir zorlamayla eskinin diriltilmesidir ki bunun en güzel örneklerini çağdaş İslam dünyasında, Kuzey Afrikalı Sunûsîler ve Orta Arabistanlı Vahhâbîler veriyorlar. Bu İslamcı Zealotların en belirgin özelliği, bunların, modern dünyanın ticaret yollarından uzakta, verimsiz, az nüfuslu topraklarda yaşıyor olmaları ve petrol çağının başlangıcına kadar da Batı yatırımına ilgisiz kalmaları.” [148]

“Herodian, bilinmeyenin tehlikesinden korunmak için en etkin yolun, sırrını keşfetmekte yattığı ilkelerine göre hareket eden insandır; kendisinden becerili ve daha iyi

---

[146] A.g.y.
[147] A.g.e.; s. 179
[148] A.g.e.; s. 161

silahlanmış olan birisiyle karşılaştığında geleneksel savaş tekniğini unutarak düşmanının taktik ve silahıyla savaşmayı öğrenen insandır. Eğer Zealotluk dış baskıyla diriltilen eskinin bir çeşidiyse Herodianlık aynı dış baskıyla diriltilen bir kozmopolitlik çeşididir. … İslami Zealotluğun kaleleri olan vahalar bütünüyle ulaşılamayacak yerlerde; İslami Herodianlığın yeşerdiği yerler, büyük ticaret yollarının geçtiği İstanbul Boğazı ve Süveyş Kanalı'na yakın bölgelerde. Bu yüzden, stratejik ve ekonomik yönden oldukça önemli olan ülkelerin iki başkenti olarak Kahire ve İstanbul, Batının ağlarını İslam'ın kalesine atmaya başladığı andan beri, Batılı yatırım için en çekici şehirler olmuşlardır."

"Güçlü olan yabancı kuvvetlerin etkisiyle oluşan iki karşılıktan en etkininin Herodianlık olduğu ortada. Zealot, kendisini izleyenlerden kurtulmak isteyen devekuşunun başını kuma sokması gibi, geçmişe sığınmaya çalışırken, Herodian bugünü yüreklice karşılayıp geleceği araştırır. Zealot içgüdüyle hareket ederken, Herodian aklıyla hareket eder. Herodian; Zealot olsun Herodian olsun, Zealotvari tepkiyle baş etmek için akıl ve irade isteyen ikili bir çaba göstermek zorunda." [149]

Toynbee'ye göre Herodianlık, dünyayı saran amansız Batı tehlikesine karşı Zealotluktan daha etkili bir karşılık olmasına rağmen gerçekte iyi bir çözüm değil. [150] İki zayıflığı mevcut. Birincisi, Herodainlığın yaratıcı değil, öykünmeci olması. "Bu yüzden bir başarıya ulaşsa bile, insana özgü bir yaratıcılığı geliştirmek yerine öykündüğü toplumun makine yapımı maddelerini geliştirmek zorunda. İkincisi ise, Herodianlığın bu yolu seçenlerden ancak bir azınlığı kurtuluşa erdirebileceği gerçeğidir. … Bunların yazgısı, öykündükleri toplumun işçi sınıfını arttırmaktır." [151] Bu noktada Toynbee, "Herodian Türkiye" ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında yapılan devrimleri dile getirir.

Toynbee Batı'nın gözüyle komünizm ve İslam arasında bir bağlantı kuruyor: "Günümüzde komünizmin yaptığını aynı nedenlerle XVI. yüzyılda İslam, Batılı yüreklere bir isteri vererek yapmaktaydı. İslam da komünizm gibi, Batılı inanışın belli bir öğretiye dayanmayan bir uyarlaması olan anti-batıcı bir hareketti." [152] Rusya'nın rolü,

[149] A.g.e.;, s. 166-167
[150] A.g.e.;, s. 167
[151] A.g.e;, s. 169-170
[152] A.g.e;, s. 25-26

geçmişte İslam'ın oynadığı roldür. [153] "Komünizm Hıristiyanlığın Batıl inancı olarak kabul edildi ve aynı kabul İslam için de geçerli oldu. İslam, komünizm gibi bugünkü Hıristiyanlığın suistimal edilmesini kullanarak kendi reform programı ile bu suistimale karşı başarılı olmuştur." [154]

Toynbee'ye göre İslam, Batı'nın olumsuz şartları göz önüne alındığında çok dikkat edilmesi gereken bir yerde durmaktadır. "Bugün Batının etkisi karşısında İslam her durumuyla hareket halinde. Batı uygarlığının proleter dünyasına el atan İslam'ın, geleceği etkileme konusunda Hindistan, Uzakdoğu ve Rusya ile yarışabileceğini haber veriyor." [155]

2.2.2.3.2. Hıristiyanlık

Öncelikle belirtmek gerekir ki Toynbee'nin İslam'ı gündeme getirmesi ve onun hakkında çok şey söylemesine -bunların çoğu olumlu gözükse de- rağmen durduğu yer, **İsa'yla peygamberliğin bittiği [156]**, **büyük dinlerin Hıristiyanlıkla son bulduğu** gerçekliğidir. [157]

Din kurumunun hayati önem kazanmasının, din kurumunu cazibe merkezi yapacak olduğunun altını çizen Toynbee Hıristiyan Batı'ya, en önemli rakip din olan İslam'a göre hazırlıklarını yapması gerektiği yönünde uyarılar yapmaktadır. Toynbee'nin burada altını ısrarla çizerek gündeme getirdiği kavram "teknoloji"dir.

"Saldırgan bir yabancı din, gerçekte, saldırıya uğrayan toplum için, saldırgan Batı teknolojisinden daha büyük tehlike arz etmektedir. … Teknoloji ilk etapta yüzeysel alanda rol oynarken, din ise direkt köke iniyor. Yabancı teknoloji, manevi hayatı parçalayarak sonuç itibarı ile aynı etkiyi toplumda gösteriyor ama bu etkinin su yüzüne çıkması için belirli bir zamanın geçmesi gerekiyor. Bu sebeple kendisini din olarak gösteren saldırgan bir medeniyet, kendini teknoloji olarak gösteren medeniyetten muhtemel-

[153] Toynbee; 2002, s. 23
[154] A.g.e;, s. 23-24
[155] Toynbee; 2004, s. 173
[156] A.g.e; s. 207
[157] A.g.e; s. 207, 208, 209

dir ki, daha kuvvetli ve daha hızlı bir muhalefet uyandırır." [158] "Alışılmadık bir teknolojiyi kabul etmek, alışılmadık bir dini kabul etmekten daha kolaydır." [159]

Toynbee bu noktada Batı'nın bir tarihi pratiğini gündeme getiriyor:

"Batı, Uzak Doğu halkına Batı hayat tarzını, din ve teknolojisiyle birlikte bir bütün olarak vermek istedi ve maalesef bu atak sonuç getirmedi. Oyunun ikinci bölümünde ise şunu gördük; Batı, aynı Uzak Doğu halkına, Batı medeniyetinden dinin içerisinden çıkartıldığı ve din yerine teknolojinin merkezi unsur yapıldığı, seküler bir kısım sunmuştur. 17. yüzyılın sonlarında bizim medeniyetimizin dini esaslarından ayrılmış olan bu teknolojik parça, zamanla din dâhil teknolojisi ve her şeyiyle bir bütün halinde Batı hayat tarzını daha önce reddetmiş olan Uzak Doğu'ya nüfuz etmeyi başarmıştır." [160]

Toynbee, Hıristiyan Batı dünyasına yaptığı uyarılarına tarihten verdiği örneklerle devam ediyor ve yapılan yanlışların altını çiziyor. İlk örnek XV. yüzyıldan:

"… İstanbul'un 1453 akşamı ikinci ve son kez düştüğü sırada, Yunanlılar için son özgürlük fırsatı iki yabancı ve iğrenç boyunduruktan birini seçmek zorunda kalmıştı. Bu üzücü seçimle karşılaşan Yunanlı Ortodoks Hıristiyanlar Batılı hizipçi Hıristiyan arkadaşlarının boyunduruğunu şiddetle reddederek, gözleri açık Müslüman Türklerin boyunduruğunu seçtiler. Onlar İstanbul'da "Kardinal'in ya da Papa'nın tacını görmektense, Muhammed'in sarığını görmeyi" tercih edeceklerdi." [161]

Diğer bir örnek Cizvit Papazlarının XVI-XVII. yüzyıllar arasındaki Asya tecrübeleri hakkında. Toynbee burada Hıristiyanlık mesajının dünyaya ulaştırılmasının bir tür formülünü veriyor ve gelecekle ilgili umudunu ifade ediyor:

"Cizvitler, Batı medeniyetinde olup da Hıristiyanlıkla alakası olmayan şeyleri Hıristiyanlık'tan çıkararak, Hıristiyanlığı Batı'ya ait bölgesel bir din olarak değil de, tüm insanlığa gönderilmiş bir mesaj ve evrensel bir din olarak Hindu ve Çinlilere sunmaya

---

[158] Toynbee; 2002, s. 58
[159] A.g.e.; s. 55
[160] A.g.e.; s. 66
[161] Toynbee; 2004, s. 151-152

çalıştılar. Cizvitler, Hıristiyanlığı ikincil ve gereksiz Batı aksesuarlarından ayıklamışlar ve onun esasını Çinli'ye Çinli, Hintli'ye Hindu fikri ve edebi biçimi altında sunmuşlardır. Bu sunum Asya'nın hissiyatına uygun düşmeyecek hiçbir Batı işletmesini taşımıyordu. Bu girişim ilk etapta, Hindistan ve Çin'le hiçbir alışverişi olmayan, o günün Roma Katolik kiliselerinin içinde bulunduğu yanlışlıklar sonucunda başarısız oldu. Fakat Hindistan ve Çin'in hala haritada yer almasını ve Hıristiyanlığın egemenliğini dikkate alınca bu tecrübenin tekrar yapılmasını bekleyebilir ve ümit edebiliriz. Komünizmin Çin'de Batı medeniyetine karşı kazanmış olduğu bu zafer, bugün henüz tarihi ufkumuz altında bulunan gelecekte Hıristiyanlığın Çin'de bir geleceği olmayacağının delili değildir." [162]

Toynbee, Hıristiyan Batı Medeniyeti'nin dinsel sorumluluğu yönündeki çabasını ve gelecekle ilgili bir umudunu dile getiriyor:

"Bizim laik Batı uygarlığımız Hıristiyanlığın bütün dünyaya yayılmasını sağlamak yolunda tarihsel görevini yerine getiriyor. Henüz bizim bir Roma İmparatorluğumuz yok, ne var ki bu yolda verdiğimiz savaş onu getirebilir." [163]

2.2.2.4. İmparatorluk'tan Cumhuriyete Türkiye

Toynbee'nin özellikle **Kenneth P. Kirkwood**'la yazdığı **Turkey** (Türkiye) adlı eseri, çalışmamız açısından çok önemli değerlendirmeler içermektedir. Anılan eserin önsözünde anlatıldığı üzere, 1923 yazında editörünün tavsiyesiyle kitabı yazmak için harekete geçen Toynbee, önceki Türkiye tecrübe ve çalışmalarını İzmir Uluslar arası Kolej'de tarih eğitimi vermiş olan ve bu seneler içindeki gözlemlerini kitaplaştırmak arzusunda olan **Kirkwood**'un malzemeleriyle birleştirerek bu kitabı oluşturmuştur. [164] Biz kitaptan aldığımız alıntılarda kolaylık olması açısından sadece Toynbee'nin isminden bahsedeceğiz.

[162] Toynbee; 2002, s. 62-63
[163] Toynbee; 2004, s. 199-200
[164] Toynbee; *Türkiye İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni*, (Çev. Hülya Karaca) , İstanbul: Birey Yayıncılık, 2003, s. 9

2.2.2.4.1. Türk ve Türkiye Algısı

Toynbee, kendi şahsında şu soruyu soruyor ve Batı adına (özellikle İngiltere) cevap veriyor:

"Biz Türkiye'yi öncelikle, batı dünyası sınırları ötesinde yer alan, üzerinde batılı ülkelerin ekonomik, siyasi ve askeri faaliyetlerini yürütebilecekleri bir arazi olarak görürüz. Batılıların üzerinde birbirleriyle mücadeleye girişebilecekleri bu topraklar, üzerinde hiç kimsenin yaşamadığı bir yerdir. Başka bir deyişle, biz Türkiye'yi olduğu gibi değil kendi dünyamıza göre değerlendiririz ve insanları açısından düşünmek yerine, maddi ve coğrafi açıdan düşünme eğilimindeyiz. Biz Türkleri kendi zihnimizde canlandırdığımız resim olarak görmeyi tercih etmekteyiz." [165]

Toynbee'ye göre Batılı gözlemciler Batı'nın ve Türklerin tarihi arka planı arkasındaki farklılığa dikkat çekerler ve buna bağlı olarak oluşturdukları hipotezle yanlış sonuçlar çıkarırlar. [166]

Batılı gözlemcilerin Türk algısını eleştiren Toynbee şunları söyler:

"Batılılar Türkler'in Hint-Avrupa dili yerine bitişken bir Turan dili konuştuğunu ve bu dili de Latin harfleriyle soldan sağa değil, Arap harfleriyle sağdan sola yazdığını biliyorlardı. Bu bilgilerinin etkisiyle, basık burunlu, kayış gibi sert ciltli, Moğol gözlü, toynaklarının bastığı yerlerde çimenlerin kuruduğu bir atın üstüne binmiş bir vahşiyle karşılaşmayı veya büyük kavuklu, alabildiğince geniş cübbeli ve sakalı sarkan, saygılı bir mesafeden kendisini takip eden bir alay peçeli kadından oluşan haremi bulunan bir adam görmeyi umuyorlardı. Batılılar düşünmüyorlardı ki kendi akrabaları olan Macarlar ve Finlandiyalılar da Turan dillerine ait dil yapılarına sahiptirler." [167]

Toynbee'nin Türklerin fiziksel görünümünden bahsederken Mustafa Kemal'e vurgu ve Türk ırkıyla ilgili antropolojik tahlili çok dikkat çekicidir:

"Şüphe yok ki bu kitabın okurlarından çoğu Mustafa Kemal'in fotoğraflarını görmüş ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın fiziksel görünüşünün, milletinin

[165] A.g.e.; s. 15-16
[166] A.g.e., s. 17
[167] A.g.e., s. 18

tipik bir modeli olup olamadığını merak etmiştir. Cevabımız evettir. Sarışın, gri gözlü, açık renk cilde sahip, dik burunlu,"Alpli" veya "İskandinav" fizik, Türkler arasında esmer "Akdeniz" tipinden daha yaygındır ve Moğol tipi nadir görülür. Gerçi sarışınlık İç Anadolu'da pek bulunmaz. Genel olarak bir gezginin sahilden başlayıp içlere doğru yaptığı yolculukta örneğin İzmir'den Afyon'a doğru gözlemlediği ırksal farklılıklar, Rivyera'dan başlayıp Normandiya veya Bavyera'da son bulan bir yolculukta gözlemlenenden farklı değildir." [168]

"Türk halkının çoğunluğu fiziksel olarak Anadolu'nun önceki toplumlarında oluşmuştur. Irk yapısı fazla değişmeyen Bizanslılar, Frikyalılar ve Hititler (Bilinen en eski ırklar bunlardır) daha sonra Türk halkını oluşturmuştur. Bugünkü Türk milletinin dominant ırk özelliklerinin M.Ö 11. ve hatta 16. yüzyıldan beri Anadolu halkında baskın olma ihtimali yüksektir." [169]

"*Gerçekten Türk Milletinin çeşitli atalarının şu anki çocuklarından fiziksel olarak çok farklı olduklarına dair hiçbir kanıt yok. Türkler şüphesiz "Beyaz Irk" içine yerleştirilebilirler.*" [170]

2.2.2.4.2. Osmanlı İmparatorluğu

Toynbee ve Kirkwood kitabın ilk bölümünde Eski Osmanlı İmparatorluğu (1373-1774) ve Batı'nın Tesiri (1774-1919) adlı bahisler açıyor ve bunun Türkiye'nin anlaşılması için gerekli olduğunu söylüyorlar. [171] Bahislerin alındığı tarihler özellikle Türk tarihi açısından hayati öneme sahip tarihlerdir. [°]

---

[168] A.g.e., s. 19
[169] A.g.y.
[170] A.g.e., s. 19-20
[171] A.g.e., s. 14
[°] 1373, Bizans'ın I. Murat döneminde Osmanlı'nın tabiiyetini kabul ettiğini tekrarlayan belgeyi yenilemesi ve Makedonya fethinin başladığı tarihtir.
1774, Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması tarihidir. Bu antlaşmanın önemli sonuçları şöyle olmuştur: Kırım'a bağımsızlık verildi (1783 yılında Kırım Rusya'nın topraklarına katıldı.) , Ruslar Ortodoksların hamisi sayıldı ve Balkanlardaki nüfuzu arttı, İngiltere ve Fransa'ya tanınan kapitülasyonlar Rusya'ya da verildi. 1919 senesi ise Milli Mücadele'nin başlangıç tarihidir.

Toynbee, "Eski Osmanlı İmparatorluğu" bahsinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumları, bunların kaynakları, sosyal tabakalaşma, Osmanlı'nın Batılılaşmasıyla ilgili detaylı bilgiler veriyor. Ancak biz bu bahislere, araştırmamızla ilgisi nispetinde kısaca değineceğiz.

Toynbee ve Kirkwood Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumlarının iki kaynaktan türediklerini söylüyor: Birincisi Orta Asya'daki steplerde hayvan yetiştiren göçebelerin medeniyeti, ikincisi ise İslam medeniyeti. Toynbee bu iki unsurun da Batı'ya tamamen yabancı olduğunu belirtiyor.[172]

Medeniyetler arası etkileşimlerin önemine vurgu yapan yazarlar Hıristiyanlık ve İslam'ın yakın temasının temel sonucunu şu şekilde veriyorlar:

"*Aralarında uzun süren askeri mücadelelerden dolayı ortaya çıkan iki rakip dini sistem, Hıristiyanlık ve İslam'ın birbirinden tamamen farklı sistemlerinin kurulmasından sonra da daha fazla ortaya çıkan iki toplumun birbirine karşı duyduğu nefret, birbirleri ile daha yakın ilişkiye girdikleri zaman daha fazla hissedilmeye başlandı. Birbirleriyle görüştüklerinde edinilen genel izlenim, bir taraf için diğerinin hayatının doğru hayat yolundan ahlaksızca sapmış olduğudur.*" [173] Bunun doğal sonucu, eski Osmanlı İmparatorluğunun iki kültür kökünün batı toprağında büyüyen çağdaşı toplumlara karşı Osmanlı imparatorluğunun saldırgan tarzda ve yabancı olarak büyümesine yol açmasıydı. [174]

2.2.2.4.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma

Toynbee ve Kirkwood 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nı Osmanlı İmparatorluğu ve doğulu Hıristiyan tebaası üzerinde derin etki bırakan olaylar olarak görmektedir. [175] Çünkü "Ruslar, Osmanlı askerlerinin durumu batı ülkeleri karşısında tersine döndüğü andan itibaren batı yöntemlerini uygulamaya başla-

[172] A.g.e., s. 23
[173] A.g.e., s. 24
[174] A.g.y.
[175] A.g.e., s. 34

mıştı. Osmanlı'ya karşı kazandıkları zaferin sırrı budur ve bunun böyle kavranması gerekir." [176]

Toynbee Osmanlı İmparatorluğu'nda batıya yönelme veya batılılaşmanın gayrimüslim tebaada yaklaşık bir asır önce görüldüğünü söylüyor. O'na göre XVII. yüzyılın ilk ve son çeyreği arasında olan bu değişim Rusya'daki benzer değişimle eş zamanlıdır. [177]

Yazarlar bu noktada Doğu ve Batı Hıristiyanları ayrımına dikkat çekiyorlar: *"…ortak Hıristiyan ismine sahip olmalarına rağmen, doğulu ve batılı Hıristiyanlar birbirlerine son derece yabancıdır. Karanlık çağlardaki farklılaşmalarından sonraki ilk karşılaşmaları, asıl kurbanın İslam yerine doğu Hıristiyanlığının olduğu, Haçlı seferi olarak bilinen Orta Çağ batı hareketi esnasında gerçekleşti. Doğulu Hıristiyanların, Haçlı seferlerinde tanıdıkları batılılar; zalim idareciler, vahşi fatihler, Hıristiyanlığın kendi yorumlarından farklı yorumlarına hiçbir müsamaha göstermeyen propagandacılar ve ticari kazanç üzerinde daha fazla baskı kuran sömürgecilerdi."* [178] ve "XIII. ve XIV. Yüzyıl arasında, yani Moğolların ve Osmanlıların çevre bölgeleri fethetmek için çıkmalarına az bir zaman kala, bu iki Hıristiyan topluluk arasındaki ilişkiler en kötü haldeydi. [179]

Toynbee'ye göre Osmanlı"nın Yakın Doğu'yu fethi "kısmen sultanın devşirmeleri sayesinde, fakat kısmen de Osmanlı'nın elde etmeye çalıştığı topraklar üzerinde yaşayan doğulu Hıristiyan halkların batılı Hıristiyan efendilerine duyduğu nefret sayesinde mümkün olmuştur." [180] Eğer doğu Hıristiyanlarının bu tavrı olmasaydı, Osmanlı'nın çok iyi çalışan kurumları böyle büyük bir imparatorluğu güç kurabilirdi. [181]

---

[176] A.g.y.
[177] A.g.e., s. 35
[178] A.g.y.
[179] A.g.y.
[180] A.g.e., s. 36
[181] A.g.y.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Peter ° ile aynı kuşakta yer alan bazı Yunanlılar ticaret vasıtasıyla batıyla temas kurarken "…batı dillerini öğrendiler, beyinlerini batı bilimlerine, sanatlarına, siyasi ve entelektüel fikirlerine açtılar. Böylece Osmanlı İmparatorluğu içindeki doğulu Hıristiyan tebaa arasında batılılaşma başlamış oldu." [182]

Osmanlı ıslahatçıları, Büyük Peter'in kuşağından olan kendi Hıristiyan vatandaşları gibi ticari yönden değil, Büyük Peter gibi askeri yönden reforma başladılar." [183]

Toynbee'ye göre, "Batılılaşma yönündeki ıslahata askeri yönden başlanması, Osmanlı Türkleri arasındaki "Batılılaşma" hareketi anlayışı için ve bu hareketin 1774'teki Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan, 30 Ekim 1918'de Mudanya'da imzalanan ateşkes antlaşmasına kadar sürekli tekrarlanan bozgunlarını anlamak için bir anahtardır." [184]

Batılılaşmayı sadece askeri açıdan yaklaşmayı bir talihsizlik [185] olarak gören Toynbee bunun nedenini "Batı hayatının askeri yönünün belki de tüm diğer yönlerinin yanında en az geliştirici, ilerletici ve eğitici tarafı olması" [186] olarak söylüyor. O'na göre Türkler arasındaki batılılaşma hareketi, "Türklerin kendi doğal temasları sonucunda olmamıştır; bu politik bir harekettir." "… Batılı olmayan bir toplumun böyle bir askeri üstünlüğe ulaşması için batının askeri tekniğini öğrenmesi yetmez; batı ordusunu destekleyen iktisadi üretim, idari, mali ve sağlık tekniklerini de bilmesi gerekir. Aslında tüm batı hayatını tanımadan batı askeri tekniğini tam olarak öğrenmek mümkün değildir. Çünkü batı hayatı da tüm diğer medeniyetler gibi tek ve bütündür." [187]

2.2.2.4.2.2. I. Dünya Savaşı

Toynbee'ye göre, Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi büyük bir hayal kırıklığına yol açtı. Rusya'ya karşı hesapları olan Türkiye kaybettiklerini geri almayı planlıyordu. [188] "*İngiltere 1907'ye kadar bir asır boyunca İslam dünyasının savunucusu ve*

° Rus Çarı I. Petro (1672-1725) : Rusya'da Batılılaşmanın önünü açtı ve ülkesinde köklü reformlar yapmak suretiyle ülkesini Batılı devletler arasında söz sahibi yaptı. Bu yüzden kendisine "Büyük" sıfatı verilmiştir. Bir gemide en alt rütbede çalışması dolayısıyla Osmanlılar "Deli" lakabını takmıştır.

[182] A.g.e., s. 38

[183] A.g.e., s. 39

[184] A.g.y.

[185] A.g.y.

[186] A.g.e., s. 39-40

[187] A.g.e., s. 39

[188] A.g.e., s. 53

destekleyicisiyken, 1907'de siyasetini değiştirdi, üstelik Rusya'yla bir anlaşma yaparak Müslümanları tamamen Rusların merhametine bırakmış oldu... Bardağı taşıran son damla ise, özel İngiliz tersanelerinde Türkiye için üretilen iki savaş gemisine, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, İngiltere Devleti'nin el koymasıydı." [189]

Savaşa bir kere girmiş bulunan Jön Türkler Sultan Abdülhamit'in izinden giderek şeyhülislamdan fetva aldılar. [190] "*Gerçi ittifak halinde oldukları diğer ülkeler de (Almanya ve Avusturya) kâfirdi."* [191] Toynbee yapılan cihat çağrısını "*bir fiyasko*" [192] olarak görüyor. Bunu dayandırdığı delil ise, dünya üzerindeki Müslüman nüfusun dağılımıdır: "1914 yılında Müslüman olmayanların idaresinde yaşayan Müslümanlar (o tarihte Müslüman olmayan devletlerin yönetiminde yaşayanlar, Müslüman devletlerin idaresi altında yaşayanlardan sayıca daha fazlaydı) ya Rusya'nın ya İngiltere'nin ya da Fransa'nın vatandaşıydı."[193] 30 Ekim 1918 Mondros Antlaşması'na kadar da bu topluluklardan hiçbir tepki gelmedi.[194] Bu noktada, Toynbee sonraki ayaklanmaların sebebini şu şekilde veriyor: *"… ayaklanmaların sebebi, 1914 yılında Türkiye'nin yaptığı cihattan kaynaklanan dini endişeler değildir; bu ayaklanmaların sebebinin, 'küçük ulusların halkları', 'kendi kaderini tayin etme' gibi, İtilaf devletlerinin savaş esnasında, Avrupalı rakiplerini alt etmek için yaydığı batı doktrinleri olduğu görülmektedir."* [195]

Toynbee, Jön Türkler'in iddialı çıkışlarından biri olduğunu söylediği ve Pan Slavizm'e benzeyen, tüm Türkçe konuşan halklar arasında birlik oluşturmaya yönelik üstün millet propagandası olarak gösterdiği Pan-Turanizm fikrinin **Leon Cahun**'un[°] "**Introduction a l'Historie d'Asie**" adlı bir eserinden alındığını iddia ediyor. [196] Bu süreç içerisinde İngiltere "*Pan-Turanizm ilkelerini Müslümanları, özellikle de "Türkleştirme" tehlikesine en açık olan Arapça konuşan Osmanlı tebaasını Türklere karşı kışkırtmak için kullandı."* [197] Bunun sonucu, bölge halkının İtilaf devletleriyle işbirliği

---

[189] A.g.y.
[190] A.g.e., s. 54
[191] A.g.y.
[192] A.g.y.
[193] A.g..y.
[194] A.g.y.
[195] A.g.y.
[°] David Leon Cahun (1841-1900) Yahudi asıllı Fransız Oryantalist, seyyah, tarihçi, yazar.
[196] A.g.y.
[197] A.g.e.; s. 55

yapıp isyan bayrağını açmasıydı ve böylece Osmanlı'nın yaptığı cihat çağrısı çıkmaza girdi. [198]

Mondros sonrası şartlar içinde batı eğitimi almış birçok Türk entelektüel, "kendi başlarına ayakta duramadıkları, modern hayatın ağır şartlarından kurtulmak için bir İngiliz himayesinin veya Amerika'nın mandasına girmenin iyi olacağını düşünüyordu." [199]

İtilaf devletlerinin I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve paylaşımı amacıyla kendi aralarında yaptıkları gizli ve özel anlaşmalardan bahseden Toynbee, bu devletlerin ruhsal durumundan şu şekilde bahseder:

"Savaş sonucunun başarılı olmasını bekleyen itilaf devletleri temsilcileri, sanki dünyadaki insanlar ve ülkeler, bir devlet adamının eğlencesiymişçesine, bir yap-bozu bozup, karıştırıp, yeniden yerleştirir gibi imparatorluğu dilimleyip ondan kopardıkları parçalarla yeni ülkeler kurmanın planlarını yaptılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklarının kaderi, bu bireysel kararların çizeceği yola bağlıydı." [200] "Kamp ateşinin etrafındaki kurtlar gibi, galip devletler aç gözlerle sinsice eşiğin etrafında dolaşıyorlardı. Emperyalizm aç gözlüydü ve Türkiye'nin doğası zengindi." [201]

2.2.2.4.2.2.1 1919 Sonrası Dönem Şartları

2.2.2.4.2.2.1.1. Milli Mücadele

Toynbee, 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgalini Milli Mücadeleyi yaratan olay ve Mustafa Kemal'i bu hareketin lideri olarak ifade ediyor. [202]

Milli Mücadele güçleri için yapılan değerlendirme çok ilginçtir:

"Bazıları çıplak ayakla, bazıları yarı çıplak, çoğu üniformasız olan bu kişilerin bazıları zorla, bazıları da gönüllü olarak orduda yer aldılar. Söylendiğine göre bunların birçoğu maceraperest ve Dünya Savaşı esnasında Pontus ve İç Anadolu'daki Ermeni ve Yunan halkını yok etmeleri için Talat Paşa tarafından hapishanelerden salıverilmiş ayak

[198] A.g.y.
[199] A.g.e., s. 55-56
[200] A.g.e., s. 66
[201] A.g.y.
[202] A.g.e., s. 69

takımı idi. Daha sonraları yağma ve kişisel kazanç beklentisinde olan kişiler de Mustafa Kemal'in kuvvetlerine katıldı. General ayrıca İmparatorluk ordusunun eski subaylarından oluşan bir kaynağa da sahipti. Ateşkes bunları gerek İstanbul gerekse imparatorluğun diğer kentlerinde işsizlik ve açlığın kucağına atmıştı. Osmanlı ordusunda 25.000 subay vardı ve bunların önemli bir bölümü Türk değil; Osmanlı'nın diğer milletlerinden, Arnavutlar'dan, Kürtler'den ve Araplar'dan oluşmaktaydı. Bu eski subaylardan tahminen 5.000 kadarı hayatlarını kazanmak için kolay bir yol olduğundan dolayı Mustafa Kemal'in ordusuna katıldılar. Mustafa Kemal Türk milli ordusunu oluşturan bu karma kuvvetlerle, Türklerin anayurdunu Yunanlılara karşı savunmaya hazırlandı." [203]

2.2.4.2.2.1.2. Misak-ı Milli

Misak-ı Milli, Toynbee tarafından Türk milletinin "bağımsızlık ilanı" ve "Batı modelinde güçlü bir Türk Devleti'nin yapısını oluşturan" bir belge olarak ifade edilmektedir. [204] "Misak-ı Milli bir Türk Magna Carta'sı ve İnsan Hakları Beyannamesi'dir." [205]

2.2.2.4.2.2.1.3. Sevr Anlaşması

Toynbee'ye göre Osmanlı delegeleri tarafından "itaatkâr bir şekilde imzalanan" Sevr, "Batı yayılmacılığın en şiddetli örneklerinden biridir." [206]

2.2.2.4.2.2.1.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi

23 Nisan 1920'de kurulan meclisin yapısı şu sözlerle ifade ediliyor: "Halkın vatanseverlik hassasiyeti nedeniyle iki partili bir sistem ihtimali yoktu. Tüm gruplar kendini milli güvenlik ülküsüne adamıştı. Uyumsuz olan gruplar sadece; İstanbul'da itilaf devletlerinin ve onlar tarafından desteklenen sultanın tesiri altındaki gerici sultan taraftarları, farklı ırk ve dine ait azınlıklar (daha sonra neredeyse bunların tamamı sınır dışı edilmiştir) ve Mustafa Kemal'in gittikçe artan gücünü kıskanan ve Avrupa'yla flört eden eski 'Jön Türkler'di." [207]

---

[203] A.g.e., s. 87-88
[204] A.g.e., s. 78
[205] A.g.e., s. 116
[206] A.g.e., s. 70
[207] A.g.e., s. 83-84

2.2.2.4.3. Türkiye Cumhuriyeti (Yeni Türkiye) ve Mustafa Kemal

2.2.2.4.3.1. Lozan Konferansı

Toynbee'ye göre, Lozan'la, Türklerin "pılını pırtısını eline verip Avrupa kıtasından atmak" hayali bir kere daha yıkıldı. [208] Böylece, yüzyıllardır Yakın Doğu ilişkilerinin en önemli faktörlerinden biri olan Türkiye'nin dâhili hayatına yabancıların müdahalesi sona erdi. [209] "Lozan Antlaşması aynı zamanda batılı güçlerin uzun süredir kurmak için çaba sarf ettikleri, şimdi de doruk noktasına ulaştırmaya çabaladıkları üstünlüklerini ellerinden aldı."[210]

Lozan'da İtilaf Devletleri'nin iç dengeleri Türklerin lehte sonuç elde etmesine yol açmıştır: "İtilaf devletleri Dünya Savaşı'nda kazandıkları kesin zaferden gerekli biçimde yararlanamayacak kadar kırılgandı. Bir kere Almanya korkusu ortadan kalkınca, çıkarlarının çatışması, politikalarının uyuşmazlığı ve amaçlarının çatışması itilaf devletlerinin diplomatik cephesini zayıflattı; Türklerin önlerine koydukları talepleri reddederken ortak sebepler ileri süremediler ve batılı devlet adamları bu nedenlerle Lozan'da Ankara delegasyonuna teslim oldular." [211]

Bu noktada Toynbee Sevr ile Lozan kıyaslaması yapar: "Sevr zaten ölmek üzere olan bir hasta için yazılmış ölüm belgesiydi. Lozan Antlaşması ise hem kurtuluş, hem de hareketleriyle hayatta kalmaya azmetmiş olduğunu ispat eden bir milletin bir düzine ülke tarafından imzalanıp mühürlenen özgürlük beratı." [212]

2.2.2.4.3.2. Türk Devrimi

Toynbee'ye göre Türk Devrimi iki farklı karakter taşımaktadır. 1919-1922 arası dönem ve 1922-1924 arası dönem. Şöyle ki:

"1919–1922 Türk Devrimi'nin iki yönü vardı: Türk anayurdunun korunması ve Türk devletinin yeniden yapılandırılması."[213] 1922-1924 arasında "yeni şeyler oluştur-

[208] A.g.e., s. 103
[209] A.g.e., s. 104
[210] A.g.e., s. 105
[211] A.g.y.
[212] A.g.e., s. 106
[213] A.g.e., s. 113

maktan çok geçmiştekileri yıkmaya yönelik" [214] yapılanlar. Bu dönemde yapılan antlaşmalar, kanunlar ve kamu belgeleri güvenilir değildir. Çünkü devlet adamlarının gerçekleri saptırarak kaydettikleri bu belgelerde anlatılanlar yaşananların aynısı değildir. [215]

"Batı medeniyetine beyinlerini açan Türkler, tıpkı doğulu Hıristiyan komşuları gibi, yüzlerini Fransa'ya dönerek batı düşüncelerini Fransızlar kanalıyla aldılar." "Batı medeniyetine Fransızların gözlerinden baktılar ve medeni Türkiye'nin Fransa gibi olması gerektiğine karar verdiler." [216]

Toynbee, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları sırasında yapılan önemli sosyo-kültürel düzenleme ve değişimlere ayrıntılı bir şekilde değinir: "Bir dizi ilginç fesih gerçekleştirilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması, azınlık haklarının iptali, saltanatın feshi, halifeliğin kaldırılması ve çok sayıda sosyal müessesenin, geleneğin (cami mektepleri, İslam'ın onayladığı çok eşlilik, kadınların geleneksel olarak sosyal hayatın dışında yaşayıp peçe kullanmaları, resim ve heykele karşı yasaklar, milli bir kıyafetin parçası olarak fes giyme vb.) kaldırılması… Devrimci önderlerin gözünde bu, hareket etmek için güverteyi temizlemekti; yeni cumhuriyet temiz bir satıhta kurulmalı ve geçmişe ait engellerden kurtulmalıydı. Modern devlet, gelişmesini geciktirebilecek tüm modası geçmiş geleneklerden arındırılmalıydı." [217]

2.2.2.4.3.2.1. Kapitülasyonların ve Azınlık Haklarının Kaldırılması

Toynbee'ye göre, Türkiye'de iç gelişmeye zarar veren ana etkenler şunlardır: "Kapitülasyonlar, azınlıkların imtiyazları, İslam dininin eskimiş yapısı ve İstanbul'daki sultanın çevresinde toplanmış saltanatçı grup. Bu unsurların her biri son yıllarda gözden düşmüştü. Ateşli devrimciler bu unsurları bela kaynağı, şikâyetlerin asıl sebebi ve tehdit olarak görüyor, kuşku ve öfke ile seyrediliyorlardı. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bağrında büyüyen bu müesseseler birer birer Büyük Millet Meclisi'ndeki reformcular tarafından saldırıya uğradı ve hiçbir gerekli ihtiyacı karşılamadıkları düşünülerek tüm kökleri ve dalları kesildi." [218]

---

[214] A.g.y.
[215] A.g.y.
[216] A.g.e., s. 115
[217] A.g.e., s. 120
[218] A.g.e., s. 121

Osmanlı İmparatorluğu tebaasında olan yabancılara verilen ayrıcalıkları da kapitülasyonlar adı altında ele alan yazarlar, verilen ticari imtiyazların ne safhada olduğunu 22 Mayıs 1920 tarihli bir ABD ticaret raporuyla veriyorlar: "Türkiye'de şube açmak isteyen bir (yabancı) bankayı, ticari işletmeyi, resmi veya kanuni formalitelere uymaya zorlayan kanun yok… Yabancı şirketler iç organizasyonlarında, üyelerinin haklarında ve görevlerinde kendi ülkelerinin kanunlarına göre hareket ederler." [219] Bu ticari işletmeler "yasal yöntemlere o denli kayıtsızdılar ki, kendilerini her türlü Türk müdahalesinden uzak tutuyorlardı. Fakat unutulmamalıdır ki imtiyazlar Osmanlı Devleti'nden zorla alınmamıştır… Doğal olarak sistem kısa zamanda yabancıların çok fazla suiistimaline uğradı…Türk Devleti'nin yasal olarak kontrol edemediği temsilciler vasıtasıyla ve sistemi de istismar ederek haksız servet elde ettiler. Yabancı konsoloslar Türk otoritelerinin yetkilerini büyük ölçüde gasp eden üst düzey memurlardı. Azınlıklar kendilerine tanınan özgürlükleri kötüye kullandılar ve ülkenin yasal düzenini hiçe saydılar. Bazı durumlarda haraç alma veya kanundışı yollarla (yasal güvenlik sağlayarak) para kazanmakta bile tereddüt etmediler. Kapitülasyonlar sayesinde azınlıklarının sahip olduğu ekonomik imtiyazlar konusunda eleştiriye en açık konu ise gümrük veya diğer vergileri ödeme zorunlulukları olmamasıydı." [220]

II. Mehmet'i Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki gayrı müslim tebaanın haklarının yapısını sistemleştiren kişi olarak veren Toynbee, bu sistem dâhilinde yapılanların Kur'an hukukuna uygun bir zorunluluk olduğunu ifade eder. [221] Bu sistemin Türkler tarafından kaldırılmak istenmesini iki şeye bağlarlar: Sistemin Türkleştirme amaçlarına aykırı düşmesi, yabancıların milliyetçilik fikirlerinin gelişmesi için zemin hazırlaması. [222] Huzurun sağlanması için, "tüm ülkedeki yıkıcı eğilimlerin güçlenmesine ve dini çatışmaların, politik komploların, kışkırtmaların artmasına neden olan unsurlardan kurtulması gerekiyordu." [223] "Ayrılmaz unsurlar olan din ve milliyet, uzun Osmanlı döneminde sürtüşme ve husumet kaynağı olmuştu. Ve bu husumet ortadan kaldırılmalıydı." [224] Misak-ı Milli'nin altıncı maddesindeki ilkeler hukuki ve ekonomik imtiyazlara uygu-

---

[219] A.g.e., s. 123
[220] A.g.e., s. 123-124
[221] A.g.e., s. 127
[222] A.g.y.
[223] A.g.e., s. 128
[224] A.g.e., s. 129

landığı gibi dini imtiyazlara da uygulanarak ülkedeki tüm azınlık halklarına ait iltimaslara son verildi.[225] Bunu gerçekleştiren Türkiye "bir devlet olarak varlığını sürdürdüğü uzun yıllar boyunca ilk defa şimdi neredeyse tam olarak homojendi ve tek bir milliyete ait, tek bir dili konuşan ve tek bir ideali olan insanlardan oluşmaktaydı. Macaristan gibi o da parçalanmış ve küçülmüştü; fakat halkı tek bir ırk, tek bir dil, tek bir inanç etrafında birleşmişti. Ölüm-kalım savaşının ateşinde milli birliğini oluşturmuştu." [226] "Neredeyse tam olarak homojendi" denilen yerde verilen bir dipnot çok dikkat çekidir: "*Kürtler şu anda Türkiye'de geriye kalan ve önem ihtiva eden tek yabancı azınlıktır***.**" [227]

2.2.2.4.3.2.2. Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyetin İlanı

Toynbee saltanatın kaldırılmasını "tarihi hadiselerin seyrine bakıldığında mantıklı bir adım" [228] olarak görürken şunları söylüyor: "Ağır şartlara rağmen kazanılmış bir zaferin verdiği gururla, büyük gücünün farkında olan ve arkasında hararetli ve geniş bir destek olan kahraman bir önder tarafından yönetilen yeni hükümet gücünün her şeye yeteceğini düşünüyordu. Bunu birçok biçimde gösterdi. Fakat hiçbirinde, esir düşmüş İstanbul'daki gölge yöneticiyi hor görmesinde olduğu kadar, açıkça kendini üstün görme gururu ortaya çıkmamıştır." [229] Yazar sözlerine şöyle devam ediyor: "Bâb-ı Âli, Türkiye'deki bağımsız otoritesinin son kırıntılarını aylar önce kaybetmiş, ilahi bir hakla yönetme yetkisine sahip olduğu kabul edilen bir sultan, gereken saygınlığını ve itibarını yitirmişti. Kendisinin zayıf ve yeteneksiz olduğunu, İtilaf Devletleri tarafından yönetildiğini açıkça ortaya koymuştu. Görüldüğü gibi milli açıdan ve olumlu olarak Türk devletine hiçbir yardımı yoktu; İstanbul'daki yasal parlamento üyelerinin İngiliz askerleri tarafından tutuklanmasını hiç itiraz etmeden kabullenmişti." [230]

Ankara'daki parlamento 11 ay sonra kesin bir ifadeyle babadan oğula geçen tarihi Osmanlı hükümdarlık şeklinden tamamen ayrıldığını belirtti ve cumhuriyeti ilan etti. [231]

---

225 A.g.e., s. 128
226 A.g.e., s. 130
227 A.g.y.
228 A.g.e., s. 131
229 A.g.y.
230 A.g.y.
231 A.g.e., s. 135

Ankara hükümetinin kısa bir süre içinde bu noktaya gelinmesi şu şekilde açıklanıyor:

"İstanbul Hükümeti'nin müttefiklerin uşağı konumuna düşmesi onların milletin düşmanı ile bir tutulmasına sebep olmuştu. Sultanın yabancıların süngüsüne güvenmesi ülkesine ihanet ettiği şüphesini doğurdu. İslam'a ait bir kurum olan halifelik ile tamamen milli olan programın bağımsızlık ilkesi uyuşmuyordu. Gericilerin halifeliği desteklemesi hainlerin bu kurumun itibarını kullanarak karşı devrimi gerçekleştirebilecekleri korkusunu uyandırdı. Bundan dolayı milli bağımsızlığın güvenliği için İstanbul'dan ve onun Bizans oyunlarından, yabancıların desteğine dayanan saltanat ve halifelikten, halifeliğin tutuculuğundan Türkiye'yi kurtarmak gerekiyordu… Mantıklı olan kansız bir devrimle saltanatı devirmekti. Sonucunda da devlet biçimi olarak bir halk cumhuriyetinin ilanı… Osmanlı hanedanı mutlak otokratik hükümdarlık şeklindeydi. Yöneticiler ve halk arasındaki ilişki, efendiler ve köleleri veya çobanlar ile sürü arasındaki ilişkiye benziyordu. Osmanlı'nın Türk olmayan milletleri nelere tahammül ettilerse Türkler de aynı şeylere tahammül etmek zorunda kaldılar. Geçen yüzyılda bu farklı milletler Osmanlı boyunduruğundan kurtuldular; şimdi sıra Türklerin kendilerindeydi. Tarihi bir rejime başkaldırıp halkçı ve sağduyulu bir devlet biçimi ilan etme sırası…" [232]

Saltanatın kaldırılmasının Türk ulusuna yararlı olduğunu söyleyen Toynbee bunun üç taraflı olduğunu ifade ediyor:

"İlk olarak hükümdarlığın kaldırılması yeni bir yönetim biçiminin sembolüydü. Bu sembol bundan böyle Türk devletinin varlığını devam ettirme sebebinin artık hanedanlık menfaati için değil –böyle bir durumda devlet bir hükümdara ait özel bir mülk, bir eyalet görünümünü veriyordu- Türk halkının menfaati içindi. Bundan böyle Türk halkı demokrasi duyarlılığı ile hareket edecekti.

İkinci olarak imparatorluk kurumunu bertaraf etmek kamu harcamalarında çok büyük bir tasarruf anlamına geliyordu. Çünkü sultanın masrafı Avrupa'nın en masraflı hanedan ve krallıklarından daha fazlaydı. Üstelik de aynı miktarda vatandaşa sahip herhangi bir batı ülkesinden daha az devlet gelirine sahipti…

[232] A.g.e., s. 135-136

Üçüncü yararı politik durumun daha basite indirgenmesiydi. Kendilerini batı medeniyetine adapte etmeye çabalayan batının dışındaki ülkelerde çok eskiden kurulmuş yerli bir hanedanın varlığı her zaman bir zayıflık sebebi olmuştur. Halk ittifaklar kurup diğer ülkelerle rekabete girişmez; ittifak ve rekabetin dengeleriyle oynayan krallardır. Doğulu hükümdarların batılı güçlerin baskın tesirlerine dayanamamak gibi bir alışkanlıkları vardır." [233]

Cumhuriyetin ilan edildiği gün *"Yaşasın Cumhuriyet!"* çığlıkları arasında Gazi Mustafa Kemal Paşa oybirliği ile cumhurbaşkanı seçilmişti. "Hükümdarlık despotizminin uzun süre saltanat sürdüğü toprakların pek alışık olmadığı seslerdi bunlar. 'Gazi' ve 'reisicumhur' bir arada çok tuhaf bir unvan çifti oluşturuyordu. Yine de yeni kelimeler çok çabuk popüler hale geldi."[234]

Toynbee, Türkiye'nin cumhuriyet tercihi üzerinden Doğu'ya yani İslam Dünyası'na eleştirel bir analiz yapar:

"Şurası açıktır ki, doğudaki benzerleri gibi, Türkiye Cumhuriyeti farklı bir nitelik taşır. Burada demokratik gelişim halka ait bir hareket değildir; bunun sebebi halkın hiçbir politik eğitime sahip olmamasıdır. Doğuda cumhuriyetçilik zor kullanılarak dikilen bir bitki gibidir. Avrupa'dan getirilip dikilen bu egzotik bitkinin kökleri toprağı yeterince kavramadan ve sağlam bir şekilde yerleşmeden çiçek açması beklenmektedir. Bu politik gelişimi araştırırken, reform gayretine sahip, sayıları sınırlı, devrimci görüşlü entelejansiya hariç, genel bir halk hareketi veya fikir eğilimi göremeyiz; tüm ulusa yayılan bir reform dalgası, hürriyet fikirleri rönesansı yoktur. Türkiye'deki milli hareketi incelediğimizde, onun Jön Türkler adı ile bilinen radikal zümrenin veya daha küçük bir fotoğrafla, İttihat ve Terakki partisinde birleşmiş küçük bir grubun ürünü olduğunu görürüz. Daha sonra Türkiye'deki cumhuriyetin, devrimci askeri liderlerden oluşan küçük bir klik tarafından ortaya konduğunu öğreniriz. Bu askeri grup var olan rejimi başarıyla devirmiş, ülkenin yabancı düşmanlarını yenmiş ve zaferin verdiği cüretle kendi tasarladıkları, otoritelerini çok az engelleyen bir cumhuriyet yönetimi kurmuşlardı. Her şeye boyun eğen tepkisiz bir ülkeye uygulanan cumhuriyet yönetimi, gördüğümüz kadarıyla

[233] A.g.e., s. 136-137
[234] A.g.e., s. 138

kendi yapay usulüyle, yaratıcıları ve yöneticileri bir arada devlet gemisini dengede tuttukları sürece başarılı çalışıyordu. Bu nedenle bu cumhuriyetin kuruluş ve gelişimine, Fransız ve Amerikan demokrasilerini araştırırken yapılması gerektiği gibi, kitlelerin psikolojisi yönünden yaklaşmamalıyız. Birkaç kişiden ibaret olan liderlerinin politikalarını incelememiz gerekir. Cumhuriyet üzerinde çalıştığımız müddetçe, en azından onun şu ilk yıllarını incelerken, onun tuhaf ve egzotik bir şey olduğu ve insanların kalbinde kök salmamış, çok nadir tepki gösteren mütevekkil köylüler arasına gevşekçe ekildiğini görmeye hazırlıklı olmamız gerekir." [235]

2.2.2.4.3.2.3. Halifeliğin Kaldırılması

Bu bahiste Toynbee "Halifelik" kurumunun tarihi, işlevi ve uygulanmasıyla ilgili açıklamalara ve geniş tahlillere girer. İşte bunlardan bazıları:

"1922 sonbaharında Büyük Millet Meclisi'nin emriyle kurulan "manevi" halifelik İslami gelenekte bilinmeyen bir müesseseydi ve uzun geçmişi boyunca ifa ettiği vazife ile uyuşmuyordu. Ankara politikasını uygulamayı başarsaydı, bu gerçek hiç şüphesiz teorik bir kazançtan öteye geçmeyecekti. Fakat altı aydan biraz daha fazla zaman geçtikten sonra Türkiye Cumhuriyeti kendi yarattığı bu müesseseyi yıkmaya karar verdi. 3 Mart 1924'teki bir kararname ile 'manevi' halifelik, 'dünyevi' saltanatın 1 Kasım 1922 tarihli kararname ile kaldırıldığı gibi insafsızca kaldırıldı ve bedbaht Abdülmecid Efendi de sürgündeki amcasını takip etmek zorunda kaldı. Hiç kimse onu, cumhuriyete sadakatsizlik etmekle veya "manevi" halifeliği planlandığından, olması gerekenden daha güçlü hale getirmeye çalışmakla (ciddi biçimde) suçlamadı. O, şartların kurbanı oldu; ona karşı yapılan bu itirazın sebebi onun kişisel varlığından kaynaklanmıyor, sahip olduğu unvanın kontrol edilemez olmasından kaynaklanıyordu. Ankara'daki adamlar kukla halifelerini istedikleri her şartla sınırlayabilirlerdi; fakat halifeliğin bir geçmişi Müslüman toplumların aklında halifeliğe ait belirli kesin vasıfları vardı. T.B.M.M.'nin çıkardığı yasalar insanların aklında bu fikirlerin çağrışım yapmasının bir anda önüne geçemezdi veya bu yaygın görüşten kaynaklanabilecek sonuçları engelleyemezdi. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ya halifeliğin İslam dünyasının kabul ettiği vasıflara sahip olarak devam etmesine izin vereceklerdi veya onu tamamen kaldıracaklardı. Halifeliğin

[235] A.g.e., s. 140

eski vasıflarına sahip olarak devam etmesine izin vermeyi kesinlikle düşünmüyorlardı; sonunda diğer seçeneği dikkate aldılar.” [236]

Halifelik kurumunun tarihi bağlamında Toynbee Hz. İsa ve Hz. Muhammed kıyaslaması yapar:

“İsa’dan farklı olarak Muhammed, dini görevini yerine getirdiği bölgede kendi zamanında politik boşluk vardı ve kendisine gelen vahiyleri anlatma sürecinde şartlar onu, kendisine inanan insanlar için bir politik sistem oluşturmaya zorladı. Böylece aynı zamanda hem bir cemaatin hem de bir devletin kurucusu oldu.” [237] Aynı yazarlar tarafından, zamanın şartlarından doğan bir zorunluluk gibi gösterilen ve iki yönü olan halifelik şu şekilde ifade ediliyor: Bu iki kurum ne Muhammed’in düşüncesine ve hareketlerine göre ne de daha sonra onun hareketlerinden kaynaklanan İslam toplumunun hayatında kesin biçimde asla birbirinden ayrılmaz.” [238]

Toynbee bu açıklamadan sonra kendi şahsi düşüncesini şöyle aktarır: “Hakikatte böyle bir ayrıştırma yapılabilir; çünkü Muhammed’in son peygamber olduğu iddia ediliyor ve öyle kabul ediliyordu. Bu nedenle de batıdaki anlamıyla “ruhani” bir varis bırakmamıştır. İşaret ettiği “varis” yani halife İslam toplumunun politik ve sosyal hayatını yönetiyordu; bundan dolayı eğer bizim batıda olduğu gibi güçler ayrılığı tamamen İslam hilafetine uygulanacak olursa, halifeliği “ruhani” olarak tanımlamaktansa “dünyevi” olarak tarif etmek daha uygundur. Gerçekten, ilk halifeler (Emir’ül-Müminin) , tarafından üstlenilen bu görev İsa zamanında devlet yöneticiliği (İmparatorluk) yapana tekabül ediyordu. Eğer halifelik konusunda çalışma yapan batılı öğrenciler bu mukayese ve anolojiyi izlerlerse fazla yanlış yapmayacaklardır.” [239]

Toynbee’ye göre halifeliğin kaldırılmasının öneminin iki katmanı vardır: “İlk olarak, Türkiye İslam otoritesinin merkezi olmaya son verdi. Türkiye laik bir cumhuriyet hükümeti kurarak ve hilafeti çıkarıp atarak, tam batılılaşmaya giderek, kazanacağını düşündüğü yararlar uğruna, kasten İslam birliğinden ve desteğinden vazgeçerek, İs-

[236] A.g.e., s. 143-144
[237] A.g.e., s. 144
[238] A.g.e., s. 145
[239] A.g.y.

lam'ın "ruhani" liderliğini reddetmeye cesaret ettiği zaman yeni bir sayfa açılmış oldu. İkinci olarak bu devrim sadece Türkiye'yi değil tüm İslam dünyasını etkiledi." [240]

Halifelik kurumunun pratikte ne kadar önemli olduğu şu sözlerle ifade edilmektedir: "Yine de İslam toplumunun üstün birleştirici müessesesi olarak, İslam'ın geçmişi ile arasındaki ana bağlantı olarak hilafet, ölçülemez bir itibara sahiptir ve onun lağvedilmesi, bir asır önce Napolyon Savaşları fırtınası ile Kutsal Roma İmparatorluğu'nun çöktüğünde batının yaşadığı şoka benzer bir duyguya sebep olmuştur. Fakat İslam lidersiz düşünülemez ve Türk hilafetinin kaldırılması sadece bu kurumun başka bir yere nakli anlamına gelir. Türklerin batılılaşma esnasında attıklarını diğer Müslüman milletler alabilirler ve daha önce hilafete sahip olmanın Türkiye'ye kazandırdığı itibarı şimdi bu müessesenin yeni sahibi kazanabilir."[241]

2.2.2.4.3.2.4. Ekonomik Göstergeler

Dikkatimizi ülkenin ekonomik ilerlemesine çevirmeliyiz [242], diyen Toynbee ekonomi ve buna bağlı göstergelerle ilgili bahisler açıyor. Biz burada çalışmamızın sınırları doğrultusunda bazı hususlara değinmekle yetineceğiz.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan miras şu şekilde aktarılmaktadır:

"Osmanlı tarihinde emsali görülmemiş ekonomik zorluklar döneminde milli devrimi yapmak ve cumhuriyeti kurmak Türk milletinin talihsizliğidir. Cumhuriyet, şerefli ve imtiyazlı bir hükümdarlığa son vermiş olmasına, Dolmabahçe ve Yıldız köşklerini – Osmanlı sultanlarının tüm zenginlik ve lüksünün sembolleridir- kamulaştırmasına rağmen aslında bu kötü bir mirastı. Maliye tüketilmişti. Ülke sadece muazzam bir umumi iflas olduğu için değil, aynı zamanda Düyun-u Umumiye vasıtasıyla, finansının bir kısmı yabancı ülkelerin denetimi altında olması nedeniyle de sıkıntı içindeydi. (Sıkıntı sebebi olarak saydığımız sebeplerden ikincisi aslında Tanrı'nın bir lütfu olabilir) Yıllardır süren savaşlar ülkeyi kasıp kavurmuştu; üstelik 1918 ateşkesini takip eden Türk-Yunan Savaşı da ülkeyi perişan etmişti. Milletin insan gücü hem sayı bakımından hem de kuvvet bakımından azalmıştı. Savaşlar, toprakların zirai verimliliğini de bitirmiş ve tüm

[240] A.g.e., s. 155-156
[241] A.g.e., s. 156
[242] A.g.e., s. 177

hayvanlarını almıştı; özellikle de İç Anadolu'daki iyi atlardan geriye çok azı kalmıştı. Tarım ilkel bir durumdaydı ve çalışacak adam, kullanacak hayvan olmadan, aletsiz ve tohumsuz, Türkiye'nin ana kaynaklarından biri acınacak haldeydi. Terhis edilen askerlere ya az ödeme yapılmış veya hiç para ödenmemişti. Yeterli kıyafetleri yoktu; ellerinde geçimlerini sağlayacak hiçbir araçları yoktu ve bir kere safları terk ettiklerinde, birçoğu serseri soygunculara, eşkıyalara ve çetelere dönüştü. İş dünyası ve ticaret yabancıların elindeydi. Bunların büyük çoğunluğu da ülkeden çıkarılmışlar, giderken de hünerlerini, bilgilerini, sermayelerini ve teşebbüslerini beraberlerinde götürmüşlerdi. Oysa Türkiye'nin yeniden yapılanması için bunlara çok ihtiyacı vardı." [243]

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yapılan ekonomik icraatlar şu şekilde eleştirilmektedir:

"Yeni devlet ilk yıllarında yanlış üstüne yanlış yaparak ülkenin zaten darboğazda olan ekonomisinin daha fazla batmasına sebep oldu. Devletin gelir sistemi o kadar kötü yönetildi ki, ticaret ve nakliye sektörlerinin beli büküldü. İstanbul'un iş hacminde azalmaya sebep olundu. İş birliği yapılmayarak, yabancı yardım ve yabancı kredi almadan ve yabancılara olan borçları kısmen reddederek, ülkenin ihtiyaçlarına yüksek gümrük vergisi koyarak, becerikli yabancı uzmanları veya yurt dışında iyi eğitim almış Türkleri çalıştırmaya heves göstermeyerek aşırı uç bir politika sergilendi. Yapılan tüm yanlışlar, yönetimi ilk ellerine aldıklarında cumhuriyet yöneticilerinin politikasının çok kısa bakış açılı olduğunu gösterir. Bununla birlikte hatırlanmalıdır ki, bu liderlerin büyük çoğunluğu askerdi; devletin sorumluluklarından habersizdirler ve devlet adamlığı eğitimi almamışlardı. Ekonomi ve siyaset bilimi dalında bilgiyi deneme yanılma yöntemiyle elde etmişlerdi." [244]

Milli Mücadele sonrası nüfus hareketlerinin ekonomiye etkisi şu şekilde değerlendirilmektedir:

"Ekonomik olarak, Türkiye'nin ülkedeki en değerli ticari unsurlarını kaybetmesinden dolayı, büyük sıkıntı çekeceği genelde tahmin ediliyordu. Yunanlılar ve Ermeniler ülkedeki ticaret faaliyetlerini tekellerine almıştı. O kadar ki batılıların elinde bir şey

---

[243] A.g.e., s. 178
[244] A.g.e., s. 179

yoktu. Onların ihraç edilmesi Türkiye'nin ekonomik hayatına ölümcül bir darbeydi. Bu fikir hala yabancı gözlemci ve tüccarlar arasında oldukça yaygındır. Çok az ticari tecrübeye sahip Türklerin, Yunanlılar ve Ermenilerden boşalan yeri doldurmakta başarılı olup olmayacakları konusunda bir şey söylemek için vakit henüz çok erken.

Bununla birlikte, ülkeye yeni gelen Türkler, Yunan hayatına ve düşüncesine intibak etmiş oldukları için en azından, bir yere kadar, Yunanistan'dan kendileriyle birlikte ticari zeka, tecrübe, beceriklilik ve girişimcilik ruhu da getirmişlerdi. Getirdikleri girişimcilik ruhu yeni topraklarında yerleşip evlerini kurar kurmaz kendini hissettirecektir. Giden Yunanlı ve Ermenilerden geriye kalan boşluğu doldurmakta yardımcı olabilirler ve hepsinin anadili Türkçe olmamasına rağmen, Türklerle aynı dinden olmaları, ortak milli hislere sahip olmaları nedeniyle ülkenin kalkınmasına ve refahına çok fazla katkıda bulunabilirler." [245]

"Zengin bir ülke görmekteyiz; uygun bir iklime, kullanılmayan bir su gücü, verimli nehir vadileri, keşfedilmemiş madenler ve orman zenginlikleriyle dolu muhteşem dağlara ve bereketli tarım arazileri olarak kullanılabilecek geniş topraklara sahiptir bu ülke. Fakat Anadolu'nun sorunları, Kanada'nın Avustralya'nın ve Yeni Zelanda'nın olduğu gibi nüfus sorunudur; nüfusta önemli olan miktar değil kalite ve niteliktir… Unutulmamalıdır ki Türkiye bir endüstri veya sanayi ülkesi değil, kent nüfusunun devamını sağlama kapasitesinden yoksun bir tarım ülkesidir." [246]

Tarımla ilgili yapılanlar şu şekilde verilmektedir:

"Hükümet akıllıca davranarak Türkiye'nin çeşitli yerlerinde sekiz ziraat okulu açtı. Bunlar iki amaca birden hizmet edecekti; birincisi köylülere batı bilimsel metotlarını ve onları uygulamayı öğretmek, ikincisi kendi yerel ziraat sorunlarını araştırmak.

Cumhurbaşkanının kendisi de vatandaşlarına örnek olmak için beyefendi bir çiftçiye dönüştü. Ankara yakınlarındaki çiftliği sadece tüm ülkedeki çiftçilere bir örnek olması için değil aynı zamanda daha sonra ülkede inşa edilebilecek diğer örnek çiftliklere de örnek olması için tasarlanmıştı…

---

[245] A.g.e., s. 181-182
[246] A.g.e., s. 182-183

Hükümetin ilgisi nedeniyle Türkiye'nin birçok yerinde daha iyi koşullar oluşmaya başlamıştı. Özellikle de batı tesirlerine en çok maruz kalan Batı Anadolu'da iki veya üç yıllık bir zaman içinde tarım şartları hızla iyileşti." [247]

Demiryolları ağı oluşturma çabası hakkında değerlendirme şöyledir:

"Arazisi geniş, fiziki yapısı engebeli ve bütün olmayan, yetersiz sayıda ve geri kalmış çiftçilerden oluşan düşük nüfus yoğunluğuna sahip Türkiye gibi bir ülkenin, muazzam doğal kaynaklarından, tarım, endüstri ve ticaretten yeterince yararlanması için bir unsur vardır ki diğer hepsinden daha elzemdir. Bu unsur ulaşım imkanlarıdır. Bunlar bir milletin can damarlarıdır. Dünyada üretim yapılan yer ile uluslar arası ticaretin ana yolları arasında bağlantı için gerekli olan şey ulaşım imkânlarıdır. Bir ülkenin gizli zenginliğinin kullanılması, ulaşım imkânının kapasitesine dayanır.

Kemalist devletinin ilk iş olarak demir yolu inşasına başlaması, Türk liderlerinin bu gerçeği gördüğünü gösterir." [248]

"Ülkedeki savaşların sona ermesinden bu yana, demir yolu inşası istikrarlı olarak ilerledi ve önemli merkezlerle yeni bölgeler arasında bağlantılar kurmaya devam etti. Cumhuriyetin başlangıcından beri inşa çalışmalarının birçoğu Türk mühendisler ve işçi sınıfı tarafından sürdürülüyordu. Milli devlet yabancı ülkelerden mali yardım almak istemedi ve imtiyaz sahiplerine de alışık oldukları imtiyazları vermemek için gerekli mali destek mümkün olduğunca Türk hazinesi tarafından sağlandı. Kemalist devlet yönetimi, nakliye vasıtalarını modernleştirerek ülkeyi ekonomik yönden kalkındırmaya çalışması ve resmi kara ve demir yolu yapımında mümkün olduğunca gayret göstermesinden dolayı takdir edilmelidir. Anadolu'nun bazı bölümlerinde Türkiye'yi, Kanada gibi düşük nüfus yoğunluklu ülkelerin geçirdiği zorlukların beklemesine, plan-proje çıkarmak, mühendislik faaliyetleri gerçekleştirmek, inşaat yapmak için fiziki zorluklar olmasına ve üretimsiz, insansız bölgelerin zarara yol açacak olmasına rağmen ülke, her şey hesaba katılırsa, demir yolu projelerini istikrarlı ve övgüye değer biçimde sürdürmektedir. Batılı bir gezgin elbette bu mevcut demir yollarında bir sürü kusur bulacaktır; yolculukların uzun sürmesi, tren seferlerinin düzensiz olması, dolambaçlı güzergâhlar

[247] A.g.e., s. 185
[248] A.g.e., s. 189

ve yeterince kalacak yer olmaması… Fakat bu eksiklikler de zamanla giderileceklerdir.” [249]

Türkiye'nin sanayi-ticaret toplumu haline gelme zorunluluğu şu şekilde vurgulanmaktadır:

"Eğer Türkiye refah düzeyi yüksek bir ülke olmak ve Avrupa ülkeleri ile aynı seviyeyi yakalamak istiyorsa, çok gelişmiş dahi olsa, sadece tarımla yetinmemelidir. Tarım ürünleri artırılabilir ve bu da ülkenin mevcut nüfusundan daha fazlasını beslemeyi mümkün kılarken artan nüfusa henüz tanımadıkları daha iyi hayat şartları ve kültür sunabilir. Dünyanın dört bir yanına tarım ürünleri ihraç edilerek, tarım milli gelir haline getirebilir. Fakat hiçbir önemli ve modern ülkenin zenginliğinin ve gücünün kaynağı sadece tarım değildir. Endüstriyel devrim bu ihtimali ortadan kaldırmıştır. Bugünün büyük milletleri sanayi ve ticaret toplumlarıdır… Türkler aynı yolda yürümek için çok hevesliler ve bu da çok akıllıca. ” [250]

Yabancı sermayeye sıcak bakmayan Türkiye'nin bu tutumu şu şekilde değerlendirilmektedir:

"Öyle bir zamandı ki devletin endüstriyi kalkındırmak için neredeyse hiç kaynağı yoktu. Üstelik de idarecilerin kendileri de işadamı değil, askerdiler. Yabancı ülkelerden mali yardım almayı reddederek kendilerini daha fazla engellemiş oldular. Kapitülasyonların yol açtığı zararları bildikleri için bununla hizmet ettiklerini hatırlayarak, muhtemel yabancı yatırımcılara şüpheyle bakıyorlardı. Türk devleti, yeni oluşan ekonomik ve mali bağımsızlığı devam ettirmek için daha fazla yoksullaşmaya razı oldu ve bu politika Türkiye'nin ekonomik büyümesini geciktiriyor olmasına rağmen cumhuriyetin varlığının ilk yılları için oldukça akıllıcaydı. Sadece ülkeyi dışarıya kölelikten korumakla kalmadı, aynı zamanda mali borçları ve tahvil sahiplerinin ekonomiye müdahale etmesini de önledi. Bu politika, millet olarak kendine güvenme ve kendi potansiyelini keşfetme hissini ortaya çıkardı." [251]

---

[249] A.g.e., s. 190
[250] A.g.e., s. 193
[251] A.g.e., s. 194

İstanbul'un önemi ve Türk Devleti'nin İstanbul'a bakışı ve İstanbul'un Ankara'yla kıyaslaması şu şekilde ifade edilmektedir:

"İstanbul'un Türkiye için önemi aşikârdır. Böyle bir dini, stratejik, politik ve ticari merkez dünyada başka bir yerde bulunmamakta, bu nedenle İstanbul diğer milletlerin iştahını kabartmaktadır… Şehirdeki saltanat yanlısı ve gerici eğilimlerden dolayı Türkiye Cumhuriyeti devleti bu kente şüpheyle bakıyordu. Gerçekten de İstanbul, Türk milliyetçilerini kuşkularında haklı çıkarmıştır." [252]

"Milli hayatın ağırlık merkezini İstanbul'dan Ankara'ya taşımak önemlidir ve belki de modern Türkiye'nin tarihinde çok şeyi açıklayacaktır. Anadolu'nun iç kesimlerindeki liderler liman kentlerinin ticari hayatından uzak kalmışlardı. Onlar, dar görüşleri ve bilgisizce güttükleri politikaları ile ülkenin ekonomik kalkınmasını bir ölçüde engellediler. Anadolu'nun içlerinde, 'Avrupa'nın fısıldayan galerisi'nden çok uzakta ve bazı durumlarda yurtdışındaki kendi elçileri ile aralarındaki iletişim yetersizliği, Avrupa başbakanları ile bağlantı eksikliği nedeniyle siyaset ve müzakere yönünden engellenmişlerdi… Diğer yandan her şeyden çok uzakta olmak, Ankara'daki adamların devrim programının temeli olan bağımsızlık ve özgürlük ülkülerini korumasında yardımcı oldu. Onlar ticari ve ekonomik ihtiyaçları genelde bilmiyorlardı fakat ülkeyi ekonomik karışıklık ve uluslar arası borçtan uzak tutmayı başardılar. İstanbul'un sıradan bir liman kenti haline gelmesine göz yummalarına karşın ülkenin İzmir, Mersin ve tüm diğer limanlardan yapılan (ve gittikçe artan) ihracatı, ülkede daha önce hiç görmediği biçimde üretimin yaygınlaşmasını ve ülkede dağılmasını teşvik etti. Sonuçta Ankara, milli ülkülerinin temsilcisi olarak görüldü. Kararlılık, sadelik ve güç. Güç, eski başkentteki kendilerine müsamahakâr davranan güçsüz bir sınıftan alınıp Ankara'daki devrimciler grubuna devredildi. Küçük bir kentin korkunç kasveti içinde el attıkları zor işten onları vazgeçirecek hiçbir şey yoktu.

---

[252] A.g.e., s. 196, 197

İstanbul'un zayıflaması, Düyun-u Umumiye'nin gücünü kaybetmesi ile aynı zamana rastlamaktadır. Doğaldır ki Ankara, mali alanda devamlı uluslar arası kölelik anlamına gelen bir kuruma düşmanca yaklaşacaktır." [253]

Osmanlı'nın borçları meselesinde, yazarların Düyun-u Umûmiye'ye devredilen gelir kalemlerini saydıktan sonra yaptıkları tespit çok ilginçtir: "Düyun-u Umumiye bu gelirleri sonraki otuz yıl boyunca (1881'den sonraki) akıllıca yönetmiş ve gelirler borcu ödedikten sonra devletin kendisine de para kalmıştı. Ayrıca, tuz, ipek ve tütün endüstrileri ülkenin genel ekonomik yararına olacak şekilde bilimsel yönden gelişmişti." [254]

Türkiye için yapılan son ekonomik değerlendirme şu şekildedir:

"Türkiye'nin, Avrupa ve Asya arasında köprü vazifesi gören coğrafi konumu çok büyük ticari gelecek sunmaktadır ve potansiyel doğal kaynakları muazzamdır. Fakat şu anda üç temel esastan yoksundur: Sermaye, iş gücü, teşebbüs kabiliyeti. İş gücüne daha önce değinildi. Tekrar edelim ki, Türkiye'nin nüfus yoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri'nden fazladır; halen gelişmemiş olan sağlık sistemi ve temizlik, batılaşma ilerledikçe gelişecek ve ölüm oranlarını azaltacaktır. Uzun süren savaşlar sona erdiği için özgür kalan erkekler evlenecek ve bu da yakın gelecekte doğum oranını artıracaktır.

Sermaye üç nedenden dolayı azdır. Birinci neden, uzun süren savaşların mali kaynakları tamamıyla tüketmesidir. Aslında, Türk Devleti her zaman zarar etmektedir. İkinci olarak, politik yönden can ve mal güvenliğinin ve istikrarın olmaması ve kapitülasyonların kaldırılması Türkiye'ye yapılabilecek yatırımları önlemiştir. Üçüncüsü ise, yabancı kapitalist ve yatırımcıların iç işleri üzerinde kontrol uygulayacağından korkan Kemalist devlet, sevimsiz şartlar haricinde yabancı sermayeyi kabul etmeye eğilim göstermiyordu. Bununla birlikte barış, iç ekonomi ve mali rehabilitasyon için elverişli bir ortam oluşturacaktır. Ülkenin politik istikrarı sağlanabilirse, bu durum ülkeye para çekecek gibi görünüyor. Yabancı sermaye üzerindeki kısıtlamalar, Ankara'daki devlet mali konularda tecrübe ve güven kazandıkça azalmaktadır.

[253] A.g.e., s. 199
[254] A.g.e., s. 201

Yerli usta ve eğitimli işgücü oluşturmak zaman alabilir; çünkü eskiden bu hemen hemen Yunanlı ve Ermeni azınlıkların tekelindeydi. Ancak teknik eğitim verilip ekonomik şartlar sağlandığında, Türklerin usta ve eğitimli iş gücü sınıfını oluşturmamaları için gerek fizyolojik gerekse psikolojik yönden olsun hiçbir sebep yoktur. Tüm ülkede açılan ticaret, ziraat ve diğer teknik okullar vasıtasıyla teknik eğitim çok hızlı yayılmaktadır.

Yabancı unsurların ülkeden ayrılması ile yeni bir fırsat kapısı açılmıştır. Türk halkının önünde ticari, teknik, mesleki ve zirai teşebbüs için temiz bir yol uzanmaktadır ve onlar bu yola şimdi girdiler. Bu yürüyüş hızını korumak için yeterli güç ve heveslerinin olup olmadığını halen bilmiyoruz. Şu anda yeni tanıştıkları milliyetçilik ateşiyle hareket ediyorlar. Çabalarının uzun süren savaşlardan kaynaklanan gerginlik nedeniyle olup olmadığını ve devrimin yerini yorgunluğun alıp almayacağını ileride göreceğiz." [255]

2.2.2.4.3.3. Türkiye'nin Sorunları

Toynbee ve Kirkwood, Türkiye Cumhuriyet'inin karşı karşıya kaldığı veya potansiyel olarak taşıdığını ileri sürdükleri birtakım sorunları ortaya koyuyor. Bu sorunları şu başlıklar altında verebiliriz: Sosyal ve Kültürel Sorunlar, Kürt Sorunu, Musul Sorunu, İslam Dünyasıyla İlgili Sorunlar, Reformların Geleceği Sorunu

2.2.2.4.3.3.1. Sosyal ve Kültürel Sorunlar

Toynbee, yapılan devrimlerin ekonomik gelişimi teşvik etmenin yanında, sonuçları hakkında hiç kimsenin tahminde bulunmaya cesaret edemeyeceğini söyledikleri çok hızlı bir sosyal evrim başlattığını söylüyor. [256]

Sosyal değişimin devrim içerisindeki yeri hakkında yazarlar şunları söylüyor:

"Sosyal değişimin, devrimin gerçekliğinin hakiki göstergesi olduğu söylenebilir. Krallıklar düşebilir, hükümetler geçer, siyaset gök gürültüsü ve yıldırım gibi gürleyip parlayabilir fakat insanlar bunlardan hiç etkilenmeden gündelik hayatlarına devam ederler. Ekonomik göstergeler bir ülkeye iflas veya refah getirebilir; bir ülkeyi yabancı tahvil sahiplerinin kontrolüne maruz bırakabilir veya onu verimsizleştirerek mahvedebilir.

---

255 A.g.e., s. 204-205
256 A.g.e., s. 207

Tüm bunlara rağmen sıradan insanlar çok az şey fark ederler. Fakat devrim beraberinde daha iyi eğitim, yeni ve elverişli şartlar, daha iyi hayat koşulları, daha adil hukuk ve sosyal tedbirler gibi sosyal değişimleri de getirirse, o zaman devrimin derin kök saldığı ve daimi izler bıraktığı söylenebilir." [257]

Bu noktada örnek olarak Fransız Devrimi verilmektedir. "Fransız Devrimi'nin hakiki önemi siyasi yönünden kaynaklanmıyordu; çünkü bir krallığın yıkılması bir diğerinin yerini hazırlamıştı ve siyasi kurumlar özünü değil sadece şeklini değiştirmişti. Gerçek devrim sosyal değişimdi; eğitimde, özgürlükte, vatandaşlıkta, milliyetçilikte yeni düşünceler getirmişti. Fertlere daha elverişli koşullar sunuyordu." [258]

Toynbee'ye göre, Mustafa Kemal'in aydın fakat despotik idaresi altında yapılan devrim hareketi Rönesans vasıflarına sahiptir. [259] Bu hareket içerisinden çeşitli örnekler eleştirel bir üslupla verilir: Saltanat ve hilafetin kaldırılması, medreselere ve tekkelere el konulması, dini gericilikle mücadele çerçevesinde tarikatların kaldırılması, misyoner faaliyetlere son verilmesi, azınlık haklarına son verilmesi, kapitülasyonların kaldırılması, kamusal alan içerisinde kadınlara mahsus bölmelerin kaldırılması, kadınların peçesinin ve erkeklerin milli bir kıyafeti olan fesin ilgası, harem ve çokeşliliğin yok edilmesi, Cuma günü yerine Pazar gününün tatil ilan edilmesi vs. [260]

2.2.2.4.3.3.2. Kürt Sorunu

Toynbee ve Kirkwood'un "Kürt Sorunu" olarak adlandırdıkları meseleden önce Kürtlere nasıl baktığını aktarmak çok doğru olur kanaatindeyiz.

Kürtler, "Türk ırkına ait olmayan, göçebe insanlardan oluşan, hakiki Müslüman sayılamayacak" ve Türklere hiç benzemeyen bir ırktır. [261] Kürtler, Türkiye'de gayrımüslim azınlık dışında "önem ihtiva eden tek yabancı azınlıktır." [262] Yapılan ayaklanmalar, bu yabancı unsurun etkisidir. [263]

---

[257] A.g.e., s. 207
[258] A.g.e., s. 207-208
[259] A.g.e., s. 208
[260] A.g.y.
[261] A.g.e., s. 104
[262] A.g.e., s. 130
[263] A.g.e., s. 104

"Cumhuriyetin sınırları içinde kalan Türk olmayan halklar, (bunların arasında neredeyse önemli tek grup Kürtlerdir) yaklaşık bir milyon civarındadır ve kırlarda yaşayan insanlardan oluşmaktadırlar. Hepsi de her an silaha el atmaya hazır, tamamen göçebe dağlılardan ve avcılardan müteşekkildir. Türkiye toprakları içindeki bu Kürt halk, Kürdistan'ın önemli şehirleri olan Bitlis, Harput, Diyarbekir ve Erzurum'da oturan çok az sayıdaki entelejensiyası hariç neredeyse tamamen cahil ve kültürden yoksundurlar.

Kürtler her zaman ayrı bir ırk oldular. Kendilerini yöneten Türklerle aynı dili konuşmazlar; bunun yerine Farsça'nın İran lehçesine benzer bir lehçe konuşurlar. Türklerin milli ve vatanseverlik hislerini paylaşmazlar; kendi kabilelerinin kurallarına kuvvetle bağlıdırlar. Tam özgür bir yapıya sahiptirler. Çevrelerindeki milletlerden genellikle uzak dururlar. O nedenle, batı milliyetçilik rüzgârı yakın doğuda esmeye başlayınca çok doğaldır ki, Yunanlılar, Ermeniler, Araplar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer halkları arasında olduğu gibi, yönetilen fakat kontrol altına alınmayan Kürtler arasında da bir çeşit tutarsız milliyetçiliği körüklemişti. Tutarsız bir milliyetçilik, çünkü birlik ve organizasyon eksikliği, eğitimli liderler yerine yerel şeyhlerin olması, entelejensiyasının etkisizliği ve arazilerini parçalara bölen ve her birini diğerinden ayıran dağların olması, hepsi birleşerek Kürtleri kabile özelliklerini geliştirip, bir milliyet hissi elde etmekten alıkoymuştur. Yine de, Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında, Kürtler arasında belli belirsiz bir milliyetçilik hissi ve kendilerini yöneten Türk liderlere karşı da pek net olmayan hoşnutsuzluk duygusu yayılmaya başlamıştı. Belki bu duygular, 1834 yılında Reşid Paşa'nın ve sonraki elli yıl boyunca devam eden sultanların baskı ve eziyetleri neticesinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Sultan Abdülhamid zamanında bu politikanın tersine dönmesi bile –kendisi Ermenilere husumet duymasına karşın, Kürtlere karşı dostça davranıyor ve cesaretlendiriyordu- Kürtlerin tavrında önemli bir değişikliğe yol açmamıştır. Günümüze kadar Türklere besledikleri gizli düşmanlıkları devam etti. Sevr Antlaşması'nda (1920) Kürtlere milli otonom ve bağımsızlık sözü verilerek talepleri onay gördü ancak antlaşmanın yürürlüğe girmemesi ümitlerinin gerçekleşmesini önledi. Sonrasındaki Lozan Antlaşması da Sevr'de verilen sözleri yerine getirmedi. Uyuşmazlık için dini açıdan da sebepler vardı. Kürtler, diğer ilkel halklar gibi, kurallarına tam uymadıkları veya iyice anlamadıkları halde, ismen bağlı oldukları dinin fanatizmine yatkındılar. Halife varolmaya devam ettikçe, Kürtler de az veya çok sakin kalmaya devam

ettiler. Fakat Türk Devleti hilafeti kaldırdığı zaman –ki bu, cumhuriyetin, dini olmayan ve ateizm görüntüsüne sahip bir rejim üstüne kurulduğunu gösterir- Kürtlerin, başlarındaki dini önderleri tarafından kafir devlete karşı silah kuşanmaya ikna edilmeleri hiç de zor olmadı.” [264]

1925 yılında meydana gelen Şeyh Said İsyanı hakkında detaylı bilgi veren Toynbee, isyanın etkisi ve önemi hakkında şunları söylüyor:

“Kürt isyanının etkilerinden biri, Türkiye’deki halkın yüreklerinde cumhuriyeti savunmak için vatansever bir ateş yakmasıdır. İçten gelen bir devrim tehlikesi bir iç savaş tehdidine eşittir. Türkiye’deki tüm milliyetçiler, yeni devletlerinin içeriden gelen bir karışıklık ile tehdit edildiğini gördüler ve yabancı düşmanlar saldırdığında nasıl yardıma koşmuşlarsa şimdi de devleti ayakta tutmak için öyle koştular.” [265] İkincisi, Ankara kabinesinin yeniden güçlü askeri kontrol içerisinde yeniden yapılanmasıdır. [266]

“Kürt isyanının önemi, bu hemen ortaya çıkan politik sonuçlardan kaynaklanmıyordu. Asıl önem, Türk Devleti içinde, yapılanlara karşı hissedilen soğukluktu. Böyle bir isyan çıkması, siyasi düzen içinde, yüzeyde veya derinde, varolan kronik bir durumun belirtisiydi. Bu, çok hızlı gelişen politik gelişmelerin ortaya çıkardığı bir tepki işaretiydi.” [267]

Toynbee ve Kirkwood, dönemle ilgili tespitlerinin ardından gelecek için de bir tahminde bulunurlar:

“Eski Osmanlı’nın kurum ve sembolleri, yeni Türk milliyetçiliğinin ikonoklast fanatikleri tarafından birer birer yıkılıyor veya parçalanıyordu. Şurası kesindi ki er ya da geç, bu keyfi imhayı affedemeyenler itiraz etmek için ayağa kalkacak ve belki mantıksız bir tutuculuk, değer verdikleri müesseselerin hepsini yok eden bir hareketin ilerlemesini durdurmaya çalışacaktı.” “Kürt isyanı, başka yerlerdeki susturulan itirazların görünen bir belirtisiydi ve Kürt isyanı en sert askeri tedbirlerle bastırılmasına rağmen, o yine de çok derinlere yerleşmiş bir muhalefetin belirtisiydi. *Türkiye muhtemelen gelecek yıllar-*

264 A.g.e., s. 224-226
265 A.g.e., s. 228
266 A.g.e., s. 228-229
267 A.g.e., s. 230

da bununla mücadele etmek zorunda kalacaktır. Üstelik isyanı bastırmak için alınan askeri tedbirler, Kürt gericileri hem Türkiye Cumhuriyeti'nden hem de Türkiye'den daha fazla soğuttu. Kürt milliyetçiliği duyarlılığını besledi ve ayrılıkçı hareketlerinin şehitlerinin kanıyla kutsanmasına neden oldu. Ayaklanmanın geleneksel yöntemlerle bastırılması bir süre huzuru sağladı fakat ne kadar güç kullanıldıysa Kürtler de Türklerden o kadar uzaklaştılar." [268]

2.2.2.4.3.3.3. Musul Sorunu°

Toynbee ve arkadaşının kaleme aldığı Turkey adlı eserde halkının çoğunluğu Kürt olduğu söylenen Musul [269] ve civarı bölge üzerindeki siyasetler üzerinde ilginç ve ayrıntılı bilgiler verilmektedir:

"Kürtleri 'Türkleştirme' politikası Ankara'daki devrimcilerin önceden tasarlanmış bir siyasetiydi ve bunu için ne kadar güç gerekiyorsa kullanmayı göze almışlardı. Biliyorlardı ki bunu gerçekleştirmeleri imkânsız olmasa bile çok zor olacaktı. Çünkü kendilerinin yönettiği bölgenin hemen bitişiğinde farklı bir bayrak altında yaşayan Kürt toplumlar, Kürt milliyetçiliğini baskı altında tutmak yerine bunu teşvik eden bir rejim altında yaşamanın keyfini sürüyorlardı. Musul vilayetinde Kürt milliyetçiliğinin teşvik edilmesi, İngilizlerin bölgeyi işgal etmesinden bu yana takip ettiği bir siyasetti. Bu siyaset Bağdat'ta İngiltere mandası altında kurulan Irak devleti tarafından da kabul gördü. Irak Arapları Musul'da yaşayan Kürtleri "Araplaştırmaya" kalkacak kadar güçlü değildi. İngiltere de böyle bir çabayı hiçbir koşul altında desteklemezdi. Güney Kürtleri için İngiltere'nin takip ettiği politika; bir devletin idaresindeki halklar topluluğu çerçevesi içinde yer almış, milli çizgide yerel otonom bir yapıdır. Tarafsız bir gözlemci, bu siyasetin hem Irak'taki Kürtler, hem de Türkiye sınırları içinde kalan Kürtler için takip edilebilecek en doğru yol olduğundan şüphe etmeyecektir. Fakat bu konuda Türk milliyetçiler İngiltere'nin görüşüne olumlu bakmıyorlardı. Onlar zor kullanarak kuzey Kürtlerini karşı koyulmaz biçimde Türkleştirmeye kararlıydılar. Türk Devleti açısından baktığımızda, bitişiğindeki Musul vilayetinde yaşayan güney Kürtlerinin bundan böyle libe-

[268] A.g.e., s. 230-231

° Yazarlar, konu hakkında fikirlerini yazdıkları zaman Musul'un statüsü hakkında belirsizlik mevcuttu. Bizim konuyu çalışmamız içine almamızın nedeni, Musul-Kürtler-Petrol bağlantılarının kurulmuş olmasıdır. Bu noktada ele alınan Musul meselesinin günümüze bazı ipuçları vermesi kaçınılmazdır.

[269] A.g.e., s. 233

ral bir rejime sahip Irak'a bağlanmasını sessiz sedasız izlemesi beklenemezdi şüphesiz. Musul'a ne olursa olsun, kuzey Kürtlerine karşı Türklerin uyguladığı siyaset daha başta bir kayıptı; uyguladıkları politika hakikaten yanlış ve tarihi bir hataydı. Daha önce Arap vilayetlerinde ve Arnavutluk'ta da uygulanan benzer siyasetler bu siyasetin başarı şansının az olduğunu gösteriyordu. Fakat Türkler bu acı gerçeği görmek istemediler; topraklarındaki Kürt vatandaşları ile yaşadıkları sorunun asıl kaynağının İngilizlerin çevirdiği entrikalar olduğunu düşünmeyi yeğlediler. İngiltere'nin çevirdiği entrikalar olduğunu düşünmeyi yeğlediler. İngiltere'nin Musul'u, Musul halkının iyiliğini düşündüğü için değil, Türk toprağı olduğu İngilizlerce resmen kabul edilmiş olan bölgelerde Türk devletinin otoritesine zarar vermek amacıyla yürüttüğü operasyonlarda bir üs olarak kullanmak için Irak'a bağlamak istediğine kendilerini inandırdılar. Güney Kürtlerine otonom bir statü verilmesinin asıl sebebinin güney Kürtlerinin iyiliği için düşünülmüş bir fikir olmadığını, İngilizlerin, kuzey Kürtlerinin hemen yanı başlarındaki güneyli akrabalarının daha özgür bir rejimde yaşadıklarını görmelerini sağlayarak Türk devletine karşı çıkmalarını sağlamak için sinsi bir plan yaptığını düşündüler. Elbette bu İngiliz siyasetinin yanlış anlaşılmasından başka bir şey değildi. İngiltere'nin, Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'ne ait olduğunu kabul ettiği topraklara siyasi nüfuzunu yaymak gibi bir düşüncesi yoktu. İngiltere devleti sadece Irak'ın geleceğini emniyete almaya çalışıyordu. Türkiye'ye zarar vermek amacında değildi.

İngilizler de bazı yanlış fikirlere sahiptiler. Onlar da Türklerin Musul politikasının aynı düşüncelerle şekillendiğine inanıyorlardı. Aslında Türkiye herhangi bir saldırgan amaç gütmüyor, sadece iç huzurunu sağlamak istiyordu. Fakat yine de İngiltere'deki yaygın kanaat, Türkiye'nin Bağdat ve Basra'yı elde etmek için Musul'u sıçrama tahtası olarak kullanmak istediğiydi. Böyle düşünülmesinin sebebi Musul vilayetinin stratejik konumunun tüm Mezopotamya'ya hâkim olmasından kaynaklanıyordu. Böyle bir düşünce dayanaktan yoksundu; Türklerin, İngiltere'nin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki Kürt vilayetleri üzerinde planlar yaptığına olan inancı gibi. Kürt milliyeti söz konusu olduğunda bölgedeki bu iki idarenin Musul vilayeti ile ilgili siyasi görüş ayrılıkları mantıklı bir dayanaktan yoksundur. Türkiye'nin Musul için izlediği siyaset savunmayla ilgilidir; fakat Türkiye Kürtlere karşı hala yanlış savunma politikası uygulamakta oldu-

ğu için bu konuda Türklerin arzularını yerine getirmek ahlaki açıdan İngiltere için çok zordur.

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler eğer yeni kurdukları cumhuriyeti, Türkler ve Kürtlerin politik açıdan eşit oldukları bir devlet olarak organize etselerdi, Musul vilayetindeki güneyli Kürtler bu devlete katılmayı isteyebilirler ve şu anki kazançlarının garantörü olan İngiltere de bu duruma itiraz edemeyip onaylayacak bir ahlaki mecburiyet altında olurdu. Aslında durum bunu tam tersiydi. Türkler kuzeyde Kürtleri bastırmayı ve Musul vilayetini alıp orada da aynı siyaseti uygulamayı akıllarına koymuşlardı. Ta ki Kürt milleti son kalesinden de yoksun olarak tamamen ortadan kalksın. Aslında Türkiye, İngiltere'den sadece Musul vilayetinin kendisine iade edilmesini istemedi. Musul'un iade edilmesi, burada yerleşmiş bulunan halkın, kasıtlı olarak baskıcı bir rejimin idaresine bırakılması anlamına geliyordu. Böyle bir değişim, hiç şüphe yok ki yerleşik halkın zararına olacaktı.

Kürtler konusunda Türk ve İngiliz politikası arasındaki bu zıtlık Musul sorununun kritik bir noktasıdır. Fakat her iki tarafta da bunun yanı sıra farklı başka unsurlar da söz konusudur." [270]

"Türklerin Musul vilayeti üzerinde hak talep etmelerinin diğer bir sebebi de bu vilayetin Misak-ı Milli'nin birinci maddesi içinde yer almasıdır. Burada Arap çoğunluğun yaşadığı bölgeler üzerindeki hakimiyet hakkından vazgeçilirken, nüfusunun çoğunluğunu Arap olmayan Osmanlı Müslümanların oluşturduğu tüm bölgelerin Türkiye'ye ait olduğu ilan ediliyordu. Musul vilayeti bu başlığa girmektedir. Çünkü Musul kentindeki Arap nüfusun baskınlığına karşın, vilayetin bütününde halkın çoğunluğu Kürt'tür.[*] Kemalistlerin gözlerinde Misak-ı Milli'nin her maddesi ve her noktası kutsal hale gelmişti. Misak-ı Milli'nin her maddesini gerçekleştirmek, onlar için tutkuyla bağlandıkları bir inancın parçası olmuştu. Hemen hemen karıştıkları her uluslar arası konuda, çoğunlukla umutsuz görünen koşullar altında bile silahlı çatışmayla veya diplomasiyle kendi isteklerini elde ettiler. Musul konusunda İngiltere'nin tavrı, karşılaştıkları ilk boyun eğmez dirençti. Eğer bu tartışmada yenilgiyi kabul ederlerse, yurttaki itibarlarının sarsılacağın-

[270] A.g.e., s. 233-235

[*] Yazarlar, Musul vilayetine bağlı Kerkük bölgesinin Türkmenlerden oluştuğunu göz ardı etmektedir.

dan ve siyasi muhaliflerinin şu anda sahip oldukları güç tekeline karşı çıkmak için bu fırsatı değerlendirmekten geri durmayacaklarından korkuyorlardı.

Türk tarafının bu düşüncelerine karşın Musul'un manda yönetimi altındaki Irak topraklarına katılması için kuvvetli coğrafik sebepler vardı… Ulaşım, ticaret, hatta toprağı sulama açısından bakıldığında Musul vilayeti Irak ile kaynaşmış durumdadır." [271]

"Bu sebepler Musul üzerindeki Türk-İngiliz anlaşmazlığının neden sürdüğünü (hatta bazen tehlikeli hale geldiğini) açıklar. Diğer yandan bu vilayetteki petrol kaynaklarının –zannedildiğinin aksine- her iki tarafın politikası üzerine çok az etkisi vardı. Petrolün varlığı kesindir; ancak miktarının ne olduğu halen tam bilinmemektedir. İngiliz-Fars şirketinin imtiyaz hakkını elinde tuttuğu Güney İran'daki yataklarda bulunan çok büyük rezerve sahip petrol, İngiltere donanmasının kullanımına açıktır; dolayısıyla denizden yüzlerce mil uzakta, miktarı bile bilinmeyen petrol yataklarını elde etmek İngiltere'nin Yakın Doğu siyasetinde öncelikli hedefi değildir. Üstelik Musul petrol yataklarını elde etmek İngiltere'nin acil ve birinci derecede önemli hedefi olsaydı, bu İngiltere hükümetinin, Musul'un siyasi yönden Irak'a bağlanmasında ısrarcı olmasını gerektirmezdi. İngiltere'nin güvendiği Güney İran topraklarındaki petrol yatakları, fiili olduğu kadar kanunen de bağımsız olan bir yabancı devletin hâkimiyetindeki topraklarda yer almaktadır ve Irak'ın da bağımsız olması çok yakındır. İngiltere'nin manda yönetimi belirli bir süre sonra sona erecektir. Bu nedenle İngiltere'nin Musul petrol yataklarının peşinde olduğu doğru olsa bile, bu durum yine de vilayetin Türkiye yerine Irak'a bağlanmasında ısrar etmesini açıklamaz. İngiltere, Musul petrolünün kontrolünü –Türkiye'nin toprak isteğini kabul etmesiyle- bir Türk-İngiliz siyasi anlaşmasıyla elde edebilirdi. Gerçek şudur; hala miktarı tam olarak tespit edilememiş olan Musul petrolü her iki tarafın politikasında çok az bir etkiye sahiptir. Her iki tarafın siyaseti de yukarıda anlatılan düşüncelerin tesiri altındadır." [272]

Musul sorunuyla ilgili durum tespiti yapan yazarlar geleceğe ilişkin bir kuşkuyu da şu şekilde ifade etmektedirler:

[271] A.g.e., s. 236, 237
[272] A.g.e., s. 237-238

“Türk Devleti Misak-ı Milli’den geriye kalan bu son maddeyi yerine getirmek için askerlerini kullanmaya kalkışmadı veya böyle bir tehditte de bulunmadı. Fakat elverişli bir zaman bekleyip olaya el koymayacakları hakkında hiçbir güvence de yoktur. Musul hadisesinin son hali hakkında İngiltere’de çok derin bir endişe hakimdir. İngiltere’nin Irak üzerindeki mandasının 25 yıllığına uzatılması, bu şartlar altında İngiltere’nin Türkiye ile gelecekte bir savaşa sürüklenebileceği tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Böyle bir olay gerçekleştiği takdirde Milletler Cemiyeti’nin diğer üyeleri saldıran tarafın karşısında yer alacaklardı ve asıl yük kaçınılmaz olarak İngiltere’ye düşecekti. Milletler Cemiyeti’nin bazı üyelerinin akıllarında da farklı kuşkular vardı. Bunda da Türkiye’nin Kürtlere karşı uyguladığı genel baskı politikası, Süryanilere karşı uyguladığı yerel zulüm ve uluslar arası mahkemenin açıkladığı Lozan Antlaşması’nın maddelerine karşı reddedici tavrının rolü vardır. Aynı zamanda İngiltere’nin bir süper güç, bir Hıristiyan ülkesi ve Dünya Savaşı’nda kaybeden tarafta yer aldığına dikkat çekildi. Aslında bu üç sebebin tümü veya herhangi biri nedeniyle, Türkiye kendisi aleyhine verilen bu karara önyargılı davranıldığı ve (bu olayda) hak gözetilmeyerek verildiği iddiasıyla itiraz edebilirdi ve bu bakış açısı tüm diğer küçük ülkeler, Müslüman ülkeler ve mağlup olmuş ülkeler tarafından benimsenebilirdi. Bu da Musul hadisesinin önemli ve kötü bir yönüdür.” [273]

2.2.2.4.3.3.4. İslam Dünyasıyla İlgili Sorunlar

Toynbee, “Türkiye” (Turkey) adlı kitabın asıl amacının, Türkiye ve İslam arasındaki bağların değişimi, olduğunu ifade ediyor. [274] Türkiye’nin İslam Dünyasıyla ilgili sorunlarının değinildiği bölümün merkezinde Hint Müslümanlarının Türkiye’ye bakışı yer alıyor.

1920 yılının Mart ayında Hindistan Hilafet Komitesi’nin bir delegasyonunun Londra’da Lloyd George ile görüşmelerinden bahsedilerek şunlar söyleniyor:

“Anadolu içlerinde İslam adına savaştığını düşündükleri Mustafa Kemal ve arkadaşları namına gayret gösterdiler. Dünya Savaşı’nda milli bağımsızlık elde etmek için Türkiye’nin karşısında yer alan Arapları, İslam ülküsüne ihanet etmekle suçladılar. Tüm bunlar Hint Müslümanlarının durumu ne kadar yanlış anladığını göstermektedir. Eğer

---

[273] A.g.e., s. 241-242
[274] A.g.e., s. 247

Türk milliyetçilerinin bakış açılarını bu tarihte anlasalardı daha sonraki dört yıl boyunca propagandasını yaptıkları programın Türk milliyetçilerinin kendileri tarafından yok edildiğini görerek utanmaktan kendilerini korurlardı.” [275]

“Türk milliyetçiler olaylara tamamen farklı bir açıdan bakıyorlardı. Onların gözünde sultan-halife bir kurban değil bir haindi.” [276]

“Hint Müslümanları sultan-halifenin başında bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu’nun Arap vilayetlerini elinde tutması gerektiğini düşünürken, Osmanlı İmparatorluğu’nun harabelerinden yükselttikleri Türk milli devleti adına Türk milliyetçiler, buralardaki tüm haklarından vazgeçtiler.” [277]

Bu noktada Toynbee anılan durumla ilgili ilginç bir değerlendirme yapmaktadır:

“Türkler kendileri için istedikleri gibi milli bağımsızlık elde etmeye çalışan Araplara karşı kötü niyetli değildiler ve nadir görülen adalet ve anlayışla, Misak-ı Milli’nin ilk maddesinde, Arap çoğunluğun yerleştiği topraklar üzerindeki haklarından vazgeçtiler.” [278]

Türkiye’de yapılan değişimlerin hakikatte ne olduğunu Toynbee şu şekilde ifade ediyor:

“Gerçek şuydu: Türkler uzun ve acı tecrübelerden sonra, en sonunda hilafeti ve tüm İslam mirasını Türk milli gelişimi üzerine konmuş bir ipotek gibi görmeye başlamışlardı… Hint Müslümanlarına göre İslam’ın bir unsuru olmak seçilmiş bir millet olmak demekti ve geçen devirdeki Türkler gibi bunu bir yük değil, bir imtiyaz olarak kabul ediyorlardı. Diğer yandan Türk milliyetçiler bu yükün farkındaydılar ve İslam’la aralarındaki tüm bağlara düşmandılar. Bu bağlar onlara göre gerici, modası geçmiş ve hepsinin üstünde anti-milliydi. İlk olarak İslam, Roma Katolik Kilisesi gibi milletler üstü evrensel bir yapıya sahipti ve olabildiğince milli farklılıkları yok sayıyordu. Bu nedenle İslam hem kendisine hem de milliyetçiliğe hizmet edemezdi. İkinci olarak İs-

[275] A.g.e., s. 248
[276] A.g.y.
[277] A.g.e., s. 249
[278] A.g.e., s. 248

lam steplerin ilkel müesseselerini örtmüş ve yok etmişti. Kültürel yönden Turancılığın tesirinde kalan Türk milliyetçiler, ulu Turan ataları hakkında efsane yazıyorlardı... Türk milliyetçiler, (denenmiş ve eksik bulunmuş olan) göçebe müesseselerin üstüne yerleşik hayat inşa etme girişiminin, muzaffer Turan soyuna verimsiz İslam kültürünün zorla kabul ettirilmesiyle daha başlangıçta bastırıldığına kendilerini inandırdılar. Aslında onların gözünde İslam, atalarından aldıkları iyi bir miras olmaktan çok uzaktı ve geçmişte yaşadıkları talihsiz bir süreç haline gelmişti.” [279]

2.2.2.4.3.3.5. Reformların Geleceği Sorunu

Toynbee Türkiye’de yapılan değişimlerin geleceğinin ne olacağına veya bir karşı devrimin olup olmayacağı ile ilgili bir sorunun akla geldiğini söylemektedir. [280]

Akla gelen bu soruyla ilgili cevabını gerekçeleriyle Toynbee’nin ağzından dinleyelim:

“Kentlerdeki ve üst sınıflardaki muhteşem reformlara karşın, Türkiye’deki modernizasyon yavaş şekillenecektir; çünkü Türk öğretmenler, doktorlar ve uzmanlar çok az sayıdalar, yabancılar da istenmemektedir. Anadolu içlerindeki halkın büyük kısmı da okuma-yazma bilmemektedir ve dış dünya ile ya çok az bağlantıları vardır ya da hiç yoktur. Hayat standardı, hem cahillik hem de yoksulluk nedeniyle, hala son derece düşüktür. Hurafeler halen insanların hayatına hâkim durumdadırlar. Anadolu içlerindeki hayat hala ilkeldir ve değişmemiştir. Yeni fikirlerin bu kısımlara nüfuz etmesi için, muhtemelen demir yollarının buralara kadar uzanıp, yeni medeniyetin tohumlarını getirmesini beklemek gerekecektir. Bu zaman süresince, akıllı bir gözlemci birçok hadise görme imkânı bulacaktır. Türkiye’yi Avrupa’nın birçok ülkesinin 18.yüzyılın aydınlık despot yönetimleri altında karşılaştığı zorluklara benzer zorluklar bekliyor olması muhtemeldir. … Türkiye’de büyük soru, haleflerin onun (Mustafa Kemal’in) çalışmalarını takip edip etmeyecekleri sorusudur. Türk liderlerinin kendileri de bu öncü çalışmaları sona erdiğinde, yerlerini alabilecek yeterli güç ve kabiliyete sahip çok az Türk yetiştiğinin farkındadırlar. Türkiye’de şu anda yönetimde olan bir avuç adam hariç böyle adamların azlığı nedeniyle bir sıkıntı vardır. Büyük karmaşalar büyük adamları ortaya çıkarır;

[279] A.g.e., s. 249-250
[280] A.g.e., s. 120

fakat sakin bir sosyal hayatın akışı içinde, halkın iç ihtilafların, rekabetlerin kurbanı olduğu ve gelişmenin durduğu çok sık görülür. Bu, Türkiye'de şu anki başlıca tehlikedir. Reformlar, mimarları öldüğünde yok olma ihtimali taşırlar. Eğer şu anki liderler, kendilerinden daha fazla sayıdaki haleflerine aynı şevkle reformlara devam etme azmi ve kararlılığı aşılayamazlarsa, tembellik nedeniyle reformlar da yok olacaklardır. Modern Türkiye'deki tarihi güçler hakkında yapılacak bir değerlendirmede bu ciddi sorunu göz önüne almama hatası yapılamaz ve bu sorunun cevabını da yalnız 'zaman' verecektir."[281]

2.2.2.4.3.4. Mustafa Kemal

Toynbee, dik başlı, özgür bir karaktere sahip, parlak bir asker [282] olarak ifade ettiği Mustafa Kemal hakkında uzun, detaylı ve çok dikkat çekici tespitlere yer veriyor. Bu tespitlerden çıkartılacak sonuçları çok hayati buluyoruz.

Toynbee'de, Mustafa Kemal vurgusu o kadar dikkat çekicidir ki Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Türklerin antropolojisi hakkında bilgi verirken bile örnek verdiği kişi Mustafa Kemal'dir.[283]

Toynbee, 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'in işgalini Milli Mücadeleyi yaratan olay olarak verirken Mustafa Kemal'i bu hareketin lideri olarak ifade ediyor. [284]

Toynbee'ye göre, Mustafa Kemal devrimleri her ne kadar "Batı dünyasındaki Rönesans, XVII. yüzyılda gerçekleştirilen seküler bilimsel akıl devrimi, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi" [285]gibi devrim olsa da aydın fakat despotik bir karakterin idaresiyle gerçekleştirmiştir. [286]

O'na göre, Mustafa Kemal "otoriter yönetiminde" oluşturulan hükümet politikaları "tahrip edici" niteliklere sahipti ve yapılan icraatlarla, Bolşeviklerin Rus Çarlığı'nın izlerini yok ettiği gibi "Osmanlı İmparatorluğu'nun gelenekleri ile bağlayan her küçük,

[281] A.g.e., s. 219-220
[282] A.g.e., s. 73
[283] A.g.e.; s. 19
[284] A.g.e., s. 69
[285] Toynbee; 2002, s. 31
[286] Toynbee; 2003, s. 208

belli belirsiz tehdit yok edilmişti." [287] Toynbee bu noktaya parmak basarken "iktidarı elinde tutan tek parti sahibi bir diktatör" olan Mustafa Kemal'in partisinin diktatöryal olarak nitelediği eğilimlerin "hiçbir zaman totaliterliğe taşınmamış" olduğunu da ifade ediyor.[288]

Toynbee; Mustafa Kemal'i, Türkiye'de III. Selim ve II. Mahmut, Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve 1860'larda Japonya'daki Batı Devrimini gerçekleştiren devlet adamlarıyla birlikte bilerek veya bilmeyerek Büyük Petro'nun arkasından giden kişiler arasında sayıyor. O'na göre "Petro, Batı'nın tecavüzüne karşı, Batı'nın silahıyla karşılık vermek üzere kendini yetiştirmeye zorlayarak, onu tamamen Batı egemenliği altına düşmekten kurtarmış olan, otokratik Batılılaştırma reformcularının ilk örneğidir." [289]

Toynbee, Mustafa Kemal'in başarısını İslam Dünyası için büyük bir hizmet olarak nitelendirmekle birlikte İslam ülkelerine şu ilginç çağrıyı yapıyor: "Diğer İslam ülkeleri, Türk önderlerinin aydınlattığı bu yolu aynı basamaktan geçerek harfiyen takip etmek zorunda değiller." [290]

Toynbee, Mustafa Kemal'in otoriter kişiliğine ilaveten tahammülsüz oluşunun örneği olarak Latife Hanım'la yaptığı evliliğinin yürümemesini gösteriyor. O'na göre "Gazi'nin bir biçimde ani olarak boşanması, ya Latife Hanım'ın güçlü kişiliğine sitayişten kaynaklanıyordu veya otoriter yetkisini kullanmayı engelleyici herhangi bir ilişkiye tahammülsüz olmasına bir delildi." [291]

Toynbee tarafından, "Batı tipinde bir 'aydın despot' olarak" nitelendiren Mustafa Kemal Paşa "Orta Çağ'ın tüm prangalarını atarak ülkede reformları başarıyla hayata geçirmiş, heyecanlı olmaktan çok boyun eğen insanlara Batı düşüncelerini aşılamıştır." Yapılanlar "eğitimsiz ve buna hazır olmayan bir halka zorla benimsetilmiştir." Toynbee

[287] A.g.e., s. 208-209
[288] Toynbee; 2002, A.g.y.
[289] A.g.e.; s. 15
[290] A.g.e.; s. 33-34
[291] A.g.e.; s. 166-167

bu yüzden Mustafa Kemal'in icraatlarının kalıcı olamayacağını, geri dönüşün olacağını iddia etmektedir.[292]

Toynbee Türkiye ile ilgili bütün bu görüşlerini ele alacak olursak, bu değerlendirmelerde Toynbee'nin medeniyet tarihçisi tarafının önde olduğunu görüyoruz. Toynbee, özellikle Atatürk ve icraatlarıyla ilgili tespitlerinde abartılı ve önyargılı olsa da dönemine kıyasla Batılı bir dış gözlemci olarak mümkün olduğu kadar objektif gözle değerlendirme yapmıştır.

2.2.2. SAMUEL P. HUNTINGTON

Arnold J. Toynbee'nin bizzat öğrencisi olmuş olan Samuel P. Huntington[*] (1927-2008) , özellikle 11 Eylül Olayı sonrası şekillenen ve günümüzü etkisi altına almış dünya siyasetinin merkezinde hayati öneme sahip bilgin-düşünür bir şahsiyet olarak karşımıza çıkıyor. Bunun sebebi, kendisinin "Medeniyetler Çatışması" olarak adlandırılan tezidir. Huntington'un anılan tezi, ilk olarak 1993 yazında ***Foreign Affairs***'de[*] "**The Clash of Civilizations**" (Medeniyetler Çatışması) adıyla yayınlanan makalesine dayanıyor.[293] Bu makale 1996'da "**The Clash of Civilizations and the Remaking of World**

---

[292] Toynbee; 2003, s. 219-220

[*] 18 Nisan 1927'de New York'ta doğdu. 18 yaşındayken Yale Üniversitesi'nden üstün başarıyla mezun oldu, orduda hizmet verdi. Chicago Üniversitesi'nde yüksek lisans, Harvard Üniversitesi'nde doktorasını yaptı. 23 yaşında burada ders vermeye başladı. 1950-1959 yılları arasında Harvard Hükümet Bölümü'nün üyesiydi. 1959- 1962 yılları arasında Columbia Üniversitesi'nde Hükümet Bölümü doçentliği yaptı. 1963 yılında Harvard'a tekrar davet edildi ve burada ölümüne kadar görev yaptı. Harvard Hükümet Bölümü'nün ve Harvard Uluslararası ve Yerel Çalışmalar Akademisi'nin başkanlığını yaptı. Kurucularından biri olduğu Foreign Policy Dergisi'nin 1977 yılına kadar editörlüğünü yaptı. 1977-1978 yıllarında Beyaz Saray'da Ulusal Güvenlik Konseyi'nde görev yaptı.24 Aralık 2008'de Massachusetts'te öldü. Huntington'un önemli eserleri şunlardır: **The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations** (Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası, 1957) , **The Common Defense: Strategic Programs in National Politics** (Ortak Savunma: Milli Siyasette Stratejik Tasarılar, 1961) , **Political Order in Changing Societies** (Değişen Toplumlarda Siyasi Düzen, 1968) , **American Politics: The Promise of Disharmony** (Amerikan Siyaseti: Uyumsuzluk Vaadi, 1981) , **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century** (Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme, 1961) , **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order** (Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, 1996) , **Who We Are? The Challenges to America's National Identity** (Biz Kimiz?Amerika'nın Ulusal Kimliğine Meydan Okumalar, 2004)

[*] ***Foreign Affairs***, 1922 yılından bu yana, Council on Foreign Relations (CFR) adlı kuruluş tarafından, ABD dış politikası ve uluslar arası ilişkiler üzerine yılda altı kez yayınlanan bir dergidir. (M.T. Ö.)

[293] Huntington, Samuel P.; "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, New York: Yaz 1993, sene 72, sayı 3, s. 22-49

Order" (Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması) adıyla kitaplaştırılmıştır. Biz de çalışmamızda bu kitaptan faydalanacağız.

2.2.2.1. "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" Tezi

Huntington önsözde, kitabın, Soğuk Savaş sonrası küresel siyasetin evriminin bir yorumunu yapmayı amaçladığını; küresel siyasete bakışta bilim adamlarına ve politika belirleyenlere bir çerçeve veya bir paradigma (değerler dizisi) sunmayı hedeflediğini söylemektedir.[294] Kitabın beş ana bölümünün temel çıkarımları şu şekilde verilmektedir:

1. Tarihte küresel politika ilk kez çok kutuplu ve medeniyetli olmuştur ve dünya üzerindeki modernleşme Batılılaşmadan farklılık göstermektedir.

2. Medeniyetler arası güç dengesi değişmektedir. Genel olarak Batılı olmayan medeniyetler kendi kültür değerlerini yeniden olumlu bir şekilde anlamlandırmaktadır.

3. Medeniyete dayanan bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır.

4. Batı'nın evrenselcilik iddiası diğer medeniyetlerle, özellikle Çin ve İslam'la çok ciddi çatışmalara neden olmaktadır.

5. Batı'nın varlığını sürdürebilmesi; Amerikalıların Batılı kimliklerini vurgulamalarına, Batılıların medeniyetlerini evrensel değil, kendilerine özgü olarak görmelerine ve kendi dışından gelen tehditlere karşı koruyup yenilemelerine bağlıdır.[295]

2.2.2.1.1. Kültür

Huntington Soğuk Savaş sonrası dünya üzerindeki en önemli farklılıkların ideolojik, politik veya ekonomik değil, kültürel olduğunu; bu bağlamda kim olup olmadığımı-

---

[294] Huntington, Samuel P.; *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev. Cem Soydemir ve Mehmet Turhan) , İstanbul: Okuyan Us Yayın, 5. Baskı, 2005, s. 10
[295] A.g.e.; s. 23

zı bilmemizin kime karşı olduğumuzu bilmemizi sağlayacağını söylemektedir.[296] O'na göre Soğuk Savaş sonrasında kültür bölücü ve birleştirici bir güç haline gelmiştir.[297]

2.1.1.1.Küresel Siyaset ve Kültür

Huntington, Soğuk Savaş sonrası süreç içerisinde kültürü başat bir olgu olarak değerlendiriyor modernleşmenin kazandırdığı ivmeyle küresel siyasetin kültür çizgileri uyarınca yeniden şekillendiğini ifade ediyor. O'na göre dünya siyasetinin kamplaşması, kültür ve medeniyetin tanımladığı kamplaşmalarıdır. Bu noktada medeniyetler arasındaki fay hatları küresel siyasetteki başlıca çatışma hatları haline gelmektedir.[298] Daha önce sorulan "Hangi taraftansınız?" sorusu, yerini "Kimsiniz?" sorusuna bırakmıştır.[299] Peki bunun nedeni nedir? Huntington buna cevap olarak şunları söylüyor:

1. Herkesin çoğul ve birbirini pekiştirebileceği veya birbirine rakip olabileceği kimliklere sahip olması.

2. Kültürel kimliğin sosyal-ekonomik modernleşmenin bir sonucu olarak daha fazla öne çıkması.

3. Hangi düzeyde olursa olsun, kimliğin ancak bir "öteki"yle tanımlanabilmesi.

4. Farklı medeniyetlere bağlı devletler ve gruplar arasındaki çatışmaların kaynakları büyük ölçüde kültürel sorunlardır.

5. İnsanların kendilerini tanımlayabilmek ve motivasyon için düşmana ihtiyaç duyması.[300]

Huntington, siyasal-güvenlik-ekonomik örgütlenmelerde tek bir medeniyete kök salmış örgütlenmeleri birden fazla medeniyeti barındıran örgütlenmelerden çok daha fazla etkin ve başarılı görüyor.[301]

---

296 A.g.e.; s. 24, 25
297 A.g.e.; s. 26
298 A.g.e.; s. 173
299 A.g.e.; s. 174
300 A.g.e.; s. 178-182

2.2.2.2. Yeni Paradigma

Huntington'a göre Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan durumla ilgili düşünmek ve etkide bulunmak için, gerçekliğin basitleştirilmiş haritasına, belli bir kurama, kavrama, modele ve yeni bir paradigmaya gereksinim vardır.[302] Çünkü kendi zamanı için yararlı olan Soğuk Savaş paradigması yeni dönem için yeterli değildir.[303] Yapılacak olan, medeniyet yaklaşımı temelli bir paradigma oluşturmaktır.[304] Buna göre;

> Dünya; şimdiye dek hâkim kültür olan Batı ve diğerleri, yani Batı ve Batılı olmayan arasında bölünmüştür. Ulus devletler en önemli aktörler olarak kalacaklar; bu devletlerin menfaat, birliktelik ve çatışmaları kültür ve medeniyet faktörleriyle belirlenecektir. Anarşik olarak sayılabilecek dünyanın en tehlikeli çatışma alanları medeniyete bağlı devlet veya devletlerin arasındadır.[305]

Oluşturulacak olan bu yeni paradigma da diğerleri gibi belirli bir tarihte geçerliliğini kaybedecektir.[306] Fakat Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin büyük çoğunluğu medeniyet paradigması tarafından tahmin edilebilir niteliktedir ve bu paradigmayla uyum içindedir.[307] Huntington bakış açısını, yaptığı iki alıntıyla destekliyor:

"*Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Kanadalı devlet adamı Lester Pearson*[π] *yerinde bir şekilde Batılı olmayan toplumların canlılığına ve yeniden güç kazanmalarına dikkati çekmişti. Pearson 'Doğu'da doğmakta olan bu yeni siyasal toplumların Batı'da alışık olduklarımızın birer kopyası olacağını düşünmenin doğru olmayacağını' vurgulamıştı. 'Bu eski medeniyetlerin yeniden ortaya çıkmaları yeni biçimler içinde olacaktır.' 'Yüz-*

---

[301] A.g.e.; s. 183
[302] A.g.e.; s. 28
[303] A.g.e.; s. 29
[304] A.g.e.; s. 40
[305] A.g.e.; s. 40-41
[306] A.g.e.; s. 41
[307] A.g.e.; 42
Huntington'un bu konuyla ilgili verdiği örnekler şunlardır: Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması ve buradaki savaşın sürmesi, dünyada köktendinciliğin yükselmesi, Rusya-Türkiye ve Meksika'da kimlik mücadeleleri, ABD ve Japonya arasında ticaret çatışmasının yoğunlaşması, İslam ülkelerinin Libya ve Irak üzerindeki Batı baskılarına karşı direnmeleri, İslami ve Konfüçyusçu ülkelerin nükleer silah edinme ve kullanma faaliyetleri, Çin'in büyük güç olma rolünün devamı, bazı ülkelerde demokratik rejimlerin sağlamlaşması ve bazılarında bunun gerçekleşmemesi, Doğu Asya'da silah rekabetinin artması. (bkz. A.g.e.; s. 42-43)
[π] Lester Bowles Pearson (1897-1972) 1963-1968 yılları arasında Kanada'nın başbakanlığını yapmış olan Kanadalı devlet adamı.

yıllardır' uluslar arası ilişkilerin Avrupa devletleri arasında ortaya çıktığını söyleyen Pearson, 'artık en önemli sorunların aynı medeniyet içindeki uluslar arasında değil, medeniyetler arasında olduğunu' belirtmektedir."

"*Fernand Braudel'in*[*] *akıllıca uyardığı gibi 'çağdaş dünyayla ilgilenen herkese, ancak bu dünya içinde etkin olmak isteyenlere ise daha da fazla olmak üzere, dünya haritası üzerinde günümüzdeki hangi medeniyetlerin varolacağını tahmin etmeyi bilmek, onların sınırlarını, merkezini ve onun etrafındakileri, taşra, il ya da eyaletlerini, oralardaki bir insanın soluyacağı havanın ne olduğunu tanımlayabilmek, bunlarla ilişkili varolan belirli ve genel biçimleri anlamak insana çok şey kazandırır. Aksi taktirde, öyle büyük hatalara yol açacak bir perspektif bulanıklığı ortaya çıkar ki!"*[308]

2.2.2.3. Medeniyetler

İnsanlık tarihinin medeniyetler tarihi olduğunu söyleyen Huntington medeniyet ve kültür ilişkisinin altını çiziyor. O'na göre bir medeniyet büyük ölçütlerde bir kültürdür[309]. Huntington, medeniyet kavramıyla ilgili beş esasın altını çiziyor.

1. İnsanlık tarihindeki temel medeniyetler büyük ölçüde dünyanın büyük dinleriyle tanımlanmıştır ve *din, medeniyetleri tanımlayan nesnel öğelerden en önemlisidir*.[310]

2. Irk ve medeniyet arasında önemli bir bağlantı vardır, fakat bu iki kavram aynı değildir; aynı ırkın halkının medeniyet bakımından ayrılabilir, farklı ırkların halkları ise aynı medeniyet sayesinde birleşebilir.[311]

3. Medeniyetlerin temel öğelerinden hiçbiri bunları kapsayan medeniyet kavramına başvurulmadan anlaşılamaz.[312]

---

[*] Fernand Braudel (1902-1985) : Fransız tarihçi
[308] A.g.e.; s. 45
[309] A.g.e.; s. 48
[310] A.g.e.; s. 49
[311] A.g.y.
[312] A.g.y.

4. Medeniyetler ölümlüdür, fakat çok uzun ömürlüdürler; gelişirler, uyum gösterirler ve insan kurumlarının en dayanıklı gerçeklikleridir.[313]

5. Medeniyetler siyasal değil kültürel varlık olduklarından birden çok siyasal birim içerebilir.[314]

Huntington, günümüz dünyasındaki medeniyetleri sekiz grupta topluyor. Bunlar; Ortodoks Rus, Sinik (Çin-Vietnam-Kore kültürlerini kapsadığını söylediği medeniyet) , Japon, Hindu, İslam, Batı, Latin Amerika ve Afrika medeniyetleri.[315]

2.2.2.3.1. Batı Medeniyeti

Avrupa Hıristiyan dünyasının ayrı bir medeniyet olarak sekizinci ve dokuzuncu yüzyıldan itibaren ortaya çıktığını söyleyen Huntington, bu medeniyetin onikinci yüzyıla kadar sırasıyla Çin, Bizans ve İslam dünyasının çok gerisinde kaldığını ifade ediyor. Avrupa kültürünün gelişmeye başlaması O'na göre onbirinci ve onüçüncü yüzyıllarda istekli ve sistematik bir biçimde Bizans ve İslam'ın uygun unsurlarının alınarak bu mirasın Batı'nın çıkarları ve özel koşullarına uydurulmasının sağladığı kolaylıkla başlamıştır. [316] Bu süreç ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde şöyle bir tablo karşımıza çıkarır: "Ondokuzuncu yüzyılın daha sonraki döneminde yenilenen Batı emperyalizmi Batı'nın yönetiminin bütün Afrika'ya yayılmasına, Hindistan'da ve Asya'nın diğer yerlerinde Batı'nın denetiminin güçlenmesine, yirminci yüzyılın başlarında Türkiye dışında bütün Ortadoğu'nun doğrudan ya da dolaylı bir biçimde Batı'nın denetimi altına girmesine yol

---

[313] A.g.e.; s. 51
[314] A.g.e.; s. 52
[315] A.g.e.; s. 53-58
Bu noktada küçük bir açıklama yapmak yerinde olacak diye düşünüyoruz. Huntington, Sosyolog Matthew Melko'nun yaşayan medeniyetler tasnifinden (Çin, Japon, Hint, İslam ve Batı) bahsettikten sonra sözü Ortodoks Rus medeniyetine getiriyor. "Çeşitli bilim adamları Ortodoks Rus Medeniyetini, kaynağı olan Bizans medeniyetinden ve Batı Hıristiyan Medeniyetinden bağımsız bir medeniyet olarak ele almaktadır. Bu altı medeniyete (önceki beş medeniyete ilave ederek) çağdaş dünyada amaçlarımız açısından Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetlerini eklemek yararlı olacaktır." (bkz. A.g.e. s. 53) Bu sözden sekiz medeniyet anlamı çıkartılıyor. Fakat hemen ardından "belli başlı medeniyetler aşağıdaki gibidir" deyip Ortodoks Rus medeniyeti haricindeki medeniyetlere açıklama getirmesi çok ilginç bir nokta olarak dikkat çekiyor.
[316] A.g.e.; s. 61

açmıştır."[317] Huntington; medeniyetler arası ilişkilerin, Batı medeniyetinin 16. yüzyıldan itibaren yaptığı gelişmeler sonucunda dört yüzyıl boyunca diğer toplumları boyunduruk altına alması şeklinde geliştiğini söylüyor.[318] O'na göre Batı'nın dünyayı fethetmesinin nedeni, "düşüncelerinin, değerlerinin veya dinin (diğer medeniyetlerden çok az kişi Hıristiyanlığa girmiştir) üstünlüğüyle değil; ama daha çok örgütlenmiş gücü ve zoru kullanmasındaki üstünlüğüyle"dir. Bu, Batılıların çoğu kez unuttuğu, Batılı olmayanların aklında hep canlı bir şekilde tuttuğu gerçektir.[319]

Yirminci yüzyılı medeniyetler arası ilişkilerde bir dönüm noktası sayan Huntington başlayan bu süreci medeniyetlerin "birbirini etkilemesi" olarak nitelendiriyor. Bu dönemle birlikte "bir medeniyetin diğer bütün medeniyetler üzerindeki tek yönlü etkisinden, bütün medeniyetler arasında yoğun, sürekli ve çok yönlü etkileşimlerine geçilmiştir."[320] Artık "Batı yayılması" sona ermiş, "Batı'ya karşı ayaklanma" başlamış; uluslar arası sistem çok medeniyetli bir hal almıştır.[321]

Huntington her medeniyetin kendini dünyanın merkezi olarak görme anlayışından bahsederken bu durumun özellikle Batı için doğru olduğunu söylüyor ve bu bağlamda bir noktaya parmak basıyor. Batı'nın bu anlayışını eleştiren tarihçi ve tarih felsefecisi Spengler, Toynbee ve Braudel'in[*] konuyla ilgili görüşlerine yer veriyor. O'na göre Batı medeniyetinin şimdiki dünya medeniyeti olduğu yolundaki kibirli ve kıt görüş hala canlı bir şekilde yaşamaktadır.[322] Bu anlayışa bağlı olarak Huntington, pop kültürünün ve tüketim mallarının dünyaya yayılmasını Batı medeniyetinin bir başarısı olarak gösterilmesinin Batı kültürünü önemsizleştirdiğini ifade ediyor. [323] Batı'nın kendi medeniyetini evrensel olarak görüşünü ve dünyaya ihracına değinen yazar "modern medeniyet Batı medeniyetidir veya Batı medeniyeti modern medeniyettir" anlayışını tümüyle yanlış bir saptama olarak nitelendiriyor.[324] Batı medeniyetinin özünü Magna Carta'da[*] kristalleşti-

---

[317] A.g.e.; s. 62
[318] A.g.e.; s. 63
[319] A.g.y.
[320] A.g.e.; s. 65
[321] A.g.e; s. 65-66
[*] Oswald Spengler (1880-1936) , Arnold J. Toynbee (1889-1975) , Fernand Braudel (1902-1985)
[322] A.g.e.; s. 69
[323] A.g.e.; s. 74
[324] A.g.e.; s. 86, 91

ren[325] Huntington bu özün içeriğini temel kurumlar, uygulamalar ve inançlar bağlamında açıklamalarıyla birlikte başlıklar –Batı'yı Batı yapan ve diğerlerinden ayıran temel özellikler-halinde veriyor. Özetleyelim:

1. Klasik miras (Yunan felsefesi ve rasyonelizmi, Roma hukuku, Latince ve Hıristiyanlık)

2. Katoliklik ve Protestanlık (Batı medeniyetinin tek ve en önemli özelliği)

3. Avrupa dilleri

4. Dinî ve dünyevî otoritelerin birbirinden ayrılması (Batı'da özgürlüğün gelişmesine büyük katkı)

5. Hukuk Devleti

6. Sosyal plüralizm

7. Temsilî heyetler

8. Bireycilik (Batı'yı ayırt eden esas husus)

Batı'nın ne olduğunu anlatan bu liste Huntington'a göre "büyük ölçüde Batı'nın kendini ve dünyayı modernleştirmesinde öncü olmasını sağlayan etkenlerdir."[326] O'na göre Batı'nın bu tipik özellikleri yalnızca Batı'ya özgüdür ve bunlar Batı medeniyetini benzersiz kılar.[327]

Huntington, iktidar koltuğundaki Batı'nın diğer medeniyetlerle bağlantılı durumunu iki farklı resimle veriyor. Buna göre, ilk resimde Batı "galip, karşı konulamaz ve üstün bir güç"tür. İkinci resimde ise Batı "çökmekte olan bir medeniyettir ve diğer medeniyetlere kıyasla dünyanın siyasal ekonomik ve askeri gücündeki payı azalmaktadır."

---

[*] Magna Carta veya Magna Carta Libertatum (Büyük Ferman/Büyük Özgürlük Fermanı) 1215'de İngiltere'de imzalanmış bir belge. Bu belgeyle kralın sonsuz yetkisi din adamları ve halk lehine sınırlandırılmıştır.

[325] A.g.e.; s. 74

[326] A.g.e.; s. 91-96

[327] A.g.e.; s. 468

Her iki resmin de gerçeği yansıttığını[328] söyleyen Huntington durumu özetleyip, kıyaslamalarla geleceğe ilişkin şu tahminde bulunuyor:

"Bir bütün olarak Batı, yirmi birinci yüzyılın ilk onyıllarında en güçlü medeniyet olarak kalmaya devam edecektir. Bunun ötesinde, büyük bir olasılıkla, Batı bilimsel yetenek, araştırma ve yeteneklerin geliştirilmesinde ve sivil ve askeri teknolojik yeniliklerde öncülüğünü ve önemini sürdürecektir. Ayrıca, iktidar kaynakları üzerindeki denetim, gittikçe Batılı olmayan medeniyetlerin önde gelen ülkeleri ve çekirdek devletleri arasında dağılacaktır. Bu kaynaklar üzerindeki Batı'nın denetimi 1920'lerde doruğa ulaşmıştı ve bu tarihten sonra bu denetim düzensiz olmak üzere büyük ölçüde Batı'nın elinden kaymıştır. Bu en üst noktadan yüzyıl sonra 2020'lerde muhtemelen Batı dünya topraklarının yüzde 24'ünü (1920'lerde bu oran yüzde 49'du) dünya nüfusunun yüzde 10'unu (1920'lerde bu, yüzde 48'di) ve belki de sosyal olarak mobilize nüfusun yüzde 15-20'sini, dünyadaki ekonomik üretimin yüzde 30'unu (1920'lerde bu yüzde 70 idi) ve belki de imalatın yüzde 25'ini (1920'lerde bu, yüzde 84 idi) ve küresel askeri gücün yüzde 10'undan daha azını (1920'lerde yüzde 45 idi) denetleyebilecektir."[329]

Huntington Batı hâkimiyetinin erozyona uğramasından bahsederken birbirine sıkı sıkıya bağlı iki küresel olgunun altını çiziyor: Yerlileşme (Batılı olmayan kültürlerin yeniden dirilişi) ve din.

2.2.2.3.1.1. Yerlileşme Olgusu

"Tarih boyunca bir medeniyetin iktidarının yayılması çoğunlukla kültürünün yeşermesiyle aynı anda olmuştur ve iktidarını, hemen hemen her zaman değerlerini, uygulamalarını ve kurumlarını başka toplumlara aktarmak için kullanmıştır" diyen Huntington kültür ve iktidar arasındaki güçlü bağın altını çiziyor.[330] Batılı olmayan toplumların gücünün artışını Batılı olmayan kültürlerin yeniden doğuşunu hızlandırıcısı olarak gören[331] yazar, uzunca bir zaman "zengin ve güçlü olabilmek için Batı gibi olmak gerektiğini"[332] düşünen Batılı olmayan toplumların Batı'ya karşı duruşlarında iki

[328] A.g.e.; s. 109, 110, 111
[329] A.g.e.; s. 123
[330] A.g.e.; s. 124
[331] A.g.e.; s. 125
[332] A.g.e.; s. 126

aşamalı tavır sergilediklerini söylüyor. Birinci aşamada Batı'ya karşı başkaldırı, Batılı değerlerin evrenselliği iddia edilerek meşrulaştırılmış; ikinci aşamada yani günümüzde ise bu meşruluk, Batı'ya karşı kazanılan güçle, Batılı olmayan değerlerin üstünlüğüne başvurularak sağlanmaya çalışılmaktadır.[333] Huntington tam bu noktada 1980'ler ve 1990'larda dünya üzerinde "geçer akçe olan" önemli yerlileşme örneklerini sıralıyor: İslam'ın yeniden doğuşu, Hindulaşma, Konfüçyusçuluk merkezli Asyalılaşma, Japon yerlileşmesi ve Slavlaşma.[334]

2.2.2.3.1.2.Din Olgusu

Huntington'a göre kendini dünyanın birçok yerinde yeniden yükselen değer olarak gösteren din, yerlileşme sürecinin de belirleyicisi bir olgudur.[335] O'na göre, küresel dinî uyanışının en önemli sebebi, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında tüm dünyayı sarsan sosyal, ekonomik ve kültürel modernleşmedir.[336] Hatta bu sebebe, Batı'nın gerilemesi ve Soğuk Savaş'ın bitmesini de ilave eder.[337] Dinî uyanış hareketleri içerisinde Batı karşıtı bir karakter taşır.[338] Huntington, Batılı olmayan toplumların "Batı'dan zehirlenme" olarak adlandırdıklarından kurtulma isteği olarak verdiği dinî uyanış, bu toplumların Batı'dan kültürel bağımsızlığın kazanıldığının gururlu bir ifadesi olarak veriliyor. Yani denilen şudur: "Biz modern olacağız, ama siz olmayacağız."[339]

2.2.2.3.2. Batı'ya Karşı Meydan Okuma

Huntington'a göre, 1990'ların ortalarından itibaren Batılı olmayan medeniyetler, kendi medeniyetlerinin Batı'ya karşı üstünlük iddiasını, dozu giderek artan bir şekilde sürdürmektedir. "Bu meydan okumaların altında birbiriyle ilgili, ama değişik nedenler yatmaktadır. Asya'nın meydan okumasının altında ekonomik kalkınma; Müslümanların meydan okumalarının altında da nüfus artışı ve sosyal hareketlilik yer almaktadır."[340]

---

[333] A.g.e; s. 126-127
[334] A.g.e.; s. 128-129
[335] A.g.e.; s. 130
[336] A.g.e.; s. 133
[337] A.g.e.; s. 138
[338] A.g.e.; s. 139
[339] A.g.e.; s. 141
[340] A.g.e.; s. 142-143

2.2.2.3.3. Batılılaşma ve Modernleşme

Batı'nın hâkim güç olarak yayılışının Batılı olmayan toplumların modernleşmesini ve Batılılaşmasını teşvik ettiğini söyleyen Huntington, buna o toplumların cevabının -entellektüeller ve politikacılarla- üç yolla olduğunu söylüyor[341]:

Reddetme (Hem modernleşme hem Batılılaşmanın reddi) Buna örnek olarak, Japonya ve Çin'in 19. yüzyıla kadarki devlet politikaları ve 20. Yüzyıldan sonra çok az izi kaldığını söylenen aşırı köktendinci Müslümanların icraatları veriliyor.

Kemalizm (Her ikisinin benimsenmesi) Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruşu ve bunun model olarak bazı ülkeler tarafından alınışı örnek olarak veriliyor.

Reformculuk (Modernleşmenin benimsenip Batılılaşmanın reddi) 19. yüzyıl sonrası Çin-Japonya politikaları, 1830'larda Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'daki icraatları ve 19. yüzyılın ikinci yarısında Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh gibi isimlerin "İslam dini ile modernleşmeyi yeni bir biçimde uyuşturma çabası" olarak adlandırdığı çabaları örnek olarak veriliyor.

2.2.2.4. Medeniyetlerin Yenileşen Yapısı

Huntington, Soğuk Savaş sonrası medeniyetlerin yapısında değişiklik olduğunu söylüyor ve medeniyetler ve devletler arasında yeni bir kategori oluşturuyor. Bunlar sırasıyla "*organik devletler, çekirdek/merkez devletler, yalnız devletler, ayrık/parçalı devletler ve bölünmüş devletler*"dir**.**[342] Şimdi Huntington'un bu kategorilere ne anlam yüklediğine bakalım:[343]

1. Organik Devlet: Kültürel olarak tek bir medeniyetle eksiksiz bir şekilde özdeşleşmiş devlettir. Buna Arap-İslam medeniyetiyle özdeşleşen Mısır ve Avrupa, Batı medeniyetiyle özdeşleşen İtalya örnek olarak veriliyor.

---

[341] A.g.e.; s. 96-100

[342] A.g.e.; s. 190

Bu noktada ufak bir hatırlatma yapmak yararlı olacaktır. Huntington, Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki rekabete göre ülkelerin konumlandırmasını şu şekilde yapıyor: Müttefik, uydu, yanaşma, tarafsız ve kamplaşma dışı. (bkz. A.g.y.)

[343] A.g.e.; s. 190-197

2. Çekirdek/Merkez Devlet: Bir medeniyetin kültürünün temel kaynağını içinde barındıran devlettir. Çekirdek devletlerin sayısı ve rolleri medeniyete ve zamana bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Batı'nın çekirdek devletleri bugün ABD ve Avrupa'daki Fransa, Almanya ve bu iki devlet arasında ilave bir güç merkezi durumundaki İngiltere bu kategoriye örnektir.[*]

3. Yalnız Devlet: Diğer toplumlarla kültürel bir ortak noktası olmayan devlettir. Örnek olarak Etiyopya ve Haiti veriliyor.

4. Ayrık/Parçalı Devlet: Büyük topluluklarının farklı medeniyetlere/kültürel mirasa mensup olduğu ve ayrılma potansiyeline sahip devlettir. Örneğin Kanada ve bölünmeden önceki haliyle Çekoslovakya.

5. Bölünmüş Devlet: Tek bir medeniyete bağlı olmasına rağmen devlet yönetiminin ülkeyi başka bir medeniyete kaydırmak istediği devlettir. 1920'li yıllar sonrası uygulamalarla Türkiye bu kategoriye örnek veriliyor.

2.2.2.5. Batı ve Medeniyetlerarası Meseleler

Batı'nın evrenselcilik anlamına gelen şeyin diğer medeniyetler için emperyalizm anlamına geldiğini söyleyen[344] Huntington Batı ile ilgili şu tespitleri dile getiriyor:[345]

1. Batı, üstün olan durumunu devam ettirebilmek için kendi çıkarlarını 'dünya cemaati'[*]nin çıkarları olarak tanımlayıp savunmaya çalışıyor ve bu çabasını sürdürecek.

2. Batı, kendi ekonomik çıkarları için IMF ve diğer uluslararası ekonomik kurumları araç olarak kullanıp oluşturulan politikaları diğer devletlere dayatıyor.

---

[*] Huntington'a göre İslam, Latin Amerika ve Afrika, kısmen Batılı güçlerin emperyalizmi nedeniyle çekirdek devletlerden yoksundur. (bkz. A.g.e.; s. 191)

[344] A.g.e.; s. 268

[345] A.g.e.; s. 268-269

[*] Huntington'un ifadesiyle bu terim, ABD ve diğer Batılı güçlerin çıkarlarını yansıtan eylemlere küresel ölçekte meşruluk kazandırmak için 'Özgür Dünya' teriminin yerine geçecek şekilde yumuşatılarak kolektif bir topluluk adını aldı. (A.g.y)

3. Batı, kendi hesapları için "riyakârlık, çifte standartlar ve yersiz itirazlar" sergiliyor.[π]

4. Batı, diğer medeniyetlerle ilişkilerine kıyasla, İslam ve Çin söz konusu olduğunda, sürekli yapmacık ve genellikle epeyce düşmancıl ilişkiler kurma eğilimine giriyor.

Huntington, Batı'yı hasımları olarak gören -aynı zamanda kendileri de Batı'nın asıl rakipleri olan- İslam ve Çin toplumlarının Batı'ya karşı işbirliği yapmak için (tıpkı Müttefiklerle Stalin'in Hitler'e karşı işbirliğine girmesi gibi) gerekçelerinin olduğunu ifade ediyor.[346] O'na göre "Konfüçyusçu-İslamcı ittifakı"na[*] yönelik en önemli çağrı, 1994 Mart'ında Libya lideri **Kaddafi** tarafından yapılmıştır [347]:

"Yeni dünya düzeni Yahudilerin ve Hıristiyanların Müslümanları kontrol altına alacağı anlamına geliyor, şayet bunu yapabilirlerse bundan sonra da Konfüçyusçuluk ve Hindistan, Çin ve Japonya'daki diğer dinler üzerinde hâkimiyet kuracaklar.

Hıristiyanların ve Yahudilerin şimdi söyledikleri şeyse şu: Komünizmi yıkmaya kararlıyız ve Batı önce İslam'ı ve Konfüçyusçuluğu yıkmalı. Şimdi Konfüçyusçu kanadın başını çeken Çin ile Hıristiyan haçlı kanadın başını çeken Amerika arasında bir hesaplaşma görmeyi umuyoruz. Haçlılara karşı önyargılı olmaktan başka hiçbir gerekçemiz yok. Konfüçyusçuluğun yanındayız ve onunla ittifak kurup uluslar arası cephede onunla savaşa girerek ortak düşmanımızı yok edeceğiz. Dolayısıyla, biz Müslümanlar, ortak mücadelemize karşı savaşında Çin'i destekleyeceğiz… Çin'in zafer kazanmasını istiyoruz…"

Huntington, Batı'nın uluslar arası arenada diğer toplumlara karşı giriştiği çabaları üç ana başlık altında –ki Batı bu üç alanda da güçlükler yaşadı ve yaşamaya devam edecek- topluyor: **Silahlanma** (silahsızlanma-karşıt silahlanma politikaları aracığıyla askeri üstünlüğünü koruma çabası) , **insan hakları ve demokrasi** (Batı'nın anladığı şekliyle

---

[π] Huntington bununla ilgili örnekler sıralıyor. İşte bunlardan birkaçı: "…silahsızlanma İran ve Irak için dayatılan ama İsrail için dayatılmayan bir konudur… insan hakları, Çin'le ilgili bir meseleyken, Suudi Arabistan'la pek ilgisi yoktur." (A.g.e. ; s. 269)

[346] A.g.e.; s. 271

[*] Çin ve Kuzey - Pakistan, İran, Irak, Suriye, Libya ve Cezayir arasındaki ittifak. Bkz. A.g.y.

[347] A.g.e.; s. 358

insan haklarına saygı duyma ve demokrasiyi benimse konusunda diğer toplumlara baskı yaparak Batı politik değer ve kurumlarını destekleme çabası) ve **göç** (Batılı olmayan kişilerin sayısında sınırlamalar getirerek Batı toplumlarının sosyo-kültürel bütünlüğünü korumak) [348]

Huntington'a göre, Batı'nın bu üç başlıkta yaşadığı zorluklar içinde kendi kayıplarını en aza indirmesi, "Batı'nın diğer toplumlarla ilgilenirken ekonomik kaynaklarını bir ödüllendirme ve cezalandırma stratejisiyle ustaca kullanmasını, diğer toplumların Batılı ülkeleri birbirine düşürmesini zorlaştıracak biçimde bütünlüğünü desteklemesini ve politikalarını koordine etmesini ve Batılı olmayan uluslar arasındaki farklılıkları destekleyip bunları kendi lehine kullanmasını gerektiriyor."[349]

2.2.2.6. Medeniyetlerarası Çatışma Kavramı

Huntington, dünya üzerinde farklı medeniyetlere mensup devletler ve gruplar arasında belirginleşen ilişkilerin genel olarak düşmancıl bir nitelik üzerine oturacağı düşüncesinden hareket ediyor. Temelinde çatışma olan bu fikrin mikro ve makro düzeyde olmak üzere iki yönü mevcut. Huntington şöyle diyor:

1. Mikro veya yerel düzey: "Farklı medeniyetlere mensup komşu devletler arasında, bir devletin içinde farklı medeniyetlerin mensubu gruplar arasında ve eski Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da olduğu gibi, eski kalıntıların üstünde yeni devletler kurmaya çalışan gruplar arasında gerçekleşen çatışmalar." (Bunları *fay hattı çatışmaları* olarak adlandırıyor)

2. Makro veya küresel düzey: "Farklı medeniyetlerin büyük devletleri arasında"ki çatışmalar. (Bunları *çekirdek devlet çatışmaları* olarak adlandırıyor) [350]

"Mikro düzeyde, en belirgin fay hatları, İslam ile Ortodoks, Hindu, Afrikalı ve Batı Hıristiyan komşuları arasında bulunmaktadır. Makro düzeyde ise baskın bölünme, bir tarafta Müslüman ve Asyalı toplumlar ile diğer tarafta Batı arasında cereyan eden en

---

[348] Geniş bilgi için bkz. A.g.e.; s. 271-304
[349] A.g.e.; s. 304
[350] A.g.e.; s. 306

şiddetli çatışmalarla 'Batı ve diğerleri' arasındadır."[351] O'na göre geleceğin tehlikeli çatışmaları, muhtemelen "Batı'nın kibri, İslam'ın hoşgörüsüzlüğü ve Çinlilerin aşırı inatçılığı ve iddiacılığı arasındaki etkileşimden kaynaklanacaktır."[352]

2.2.2.7.Batı Medeniyetinin Geleceği

Huntington'un "İslam'ın Dirilişi ve Asya'nın ekonomik dinamizmi" olarak adlandırdığı iki gelişme sürecini, potansiyel olarak, Batı'ya tehdit oluşturduğunun kanıtı olarak ileri sürerken Batı için çıkış yollarını gösteriyor. O'na göre Batı "bir yenilenme sürecinden geçebilir, dünya meselelerindeki azalan etkisini tersine çevirebilir ve diğer medeniyetlerin izleyeceği ve öyküneceği liderlik konumunu yeniden pekiştirebilir."[353]

Huntington, Batı'nın **ekonomi ve demografiden** daha önemli bulduğu sorunları şunlardır: Batı'daki **ahlâkî çöküş, kültürel intihar ve politik uyumsuzluk**. O'na göre Batı'nın Dünya üzerinde gelecekteki etkisi de "kesinlikle Müslümanların ve Asyalıların ahlâkî üstünlüklerini ileri sürmelerine yol açan bu gidişatlarla başa çıkmadaki başarısına bağlıdır."[354] Yapılacak iş, Hıristiyanlığın erozyona uğramasını engellemektir.[355]

Huntington, vatandaşı olduğu ABD'ne büyük önem ve buna bağlı bir sorumluluk yüklüyor:

ABD'nin ulusal kimliğini oluşturan iki temel bileşenine sahip çıkması gerekiyor. **Amerikan İnancı ilkeleri** (özgürlük, demokrasi, bireysellik, yasa karşısında eşitlik, anayasalcılık, özel mülkiyet) ve birtakım entelektüel çevrelerin *çokkültürlülük* adına saldırdıklarını ifade ettiği **Batı medeniyeti**. Bu iki bileşenin reddedilmesi ABD'nin hatta Batı medeniyetinin sonu anlamına gelir.[356] "Batılı liderlerin birincil sorumluluğu, Batı'nın imajını temel alarak diğer medeniyetleri yeniden şekillendirmeye çalışmak değil (kaybolan güçlerinin ötesinde bir şeydir bu) , Batı medeniyetinin benzersiz özelliklerini muhafaza etmeye, savunmaya ve yenilemeye çalışmaktır. En güçlü Batı ülkesi

[351] A.g.e.; s. 267
[352] A.g.y.
[353] A.g.e.; s. 453
[354] A.g.e.; s. 456, 457
[355] A.g.e.; s. 458
[356] A.g.e.; s. 458-462

olduğu için de, bu sorumluluk kaçınılmaz olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne ait-tir."[357]

Huntington Batı'nın azalan gücüne rağmen Batı medeniyetinin korunması için ABD'nin ve Avrupalı ülkelerin çıkarına olduğuna inandığı şeyleri sıralıyor:[358]

1. Daha büyük siyasi, ekonomik ve askeri bütünlük sağlamak ve diğer medeniyetlere bağlı devletlerin aralarındaki farklılıkları istismar etmelerini engelleyecek şekilde politikalarını uyumlu hale getirmek.

2. Merkez Avrupa'nın Batılı devletlerini (Visegrad ülkeleri, Baltık cumhuriyetleri, Slovenya ve Hırvatistan) Avrupa birliği ve NATO'ya dahil etmek.

3. Latin amerika'nın "Batılılaşması"nı teşvik etmek ve Latin Amerika ülkelerinin Batı'yla daha da yakınlaşmasını desteklemek.

4. İslam ve Çin devletlerinin konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan askeri güç gelişimini kısıtlamak.

5. Japonya'nın Batı'dan uzaklaşıp Çin'le yakınlaşmasını yavaşlatmak.

6. Rusya'yı Ortodoksi'nin çekirdek devleti ve güney sınırlarının güvenliğinden meşru çıkarı olan büyük bölgesel bir güç olarak kabul etmek.

7. Batı'nın medeniyetler üzerindeki teknolojik-askeri üstünlüğünü korumak.

8.En önemlisi, diğer medeniyetlerin meselelerine yönelik Batı müdahalesinin, çokmedeniyetli bir dünyada istikrarsızlık ve küresel çatışma kaynağı olabileceğini kabul etmek.

Huntington çokmedeniyetli yapının altını çizerken dünyanın büyük dinleri olarak ifade ettiği Batı Hıristiyanlığı, Ortodoksi, Hinduizm, Budizm, İslam, Konfüçyusçuluk, Taoculuk ve Musevilik'e gönderme yaparak bu dinlerin kimi kilit değerleri ortaklaşa

[357] A.g.e.; s. 468
[358] A.g.e.; s. 469

paylaştığını söylüyor.[359] Bunu ifade eden Huntington'un eserinin son sayfasındaki sözleri Batı medeniyetine yüklediği anlamı vermesi açısından hayati önem arz ediyor:

"Hem barışın hem de Medeniyetin geleceği, dünyanın büyük medeniyetlerinin politik, ruhani ve düşünsel liderleri arasında anlayış ve işbirliğine bağlı. Medeniyetler Çatışmasında Avrupa ve Amerika ya kenetlenecek ya da ayrılacak. Daha büyük bir çatışmada, *Medeniyet ve barbarlık arasındaki küresel 'gerçek bir çatışma'da*, dünyanın büyük medeniyetleri, din, sanat, edebiyat, felsefe, bilim, teknoloji, ahlâk ve sevecenlik alanında kat ettiği zengin başarılarıyla birlikte, ya kenetlenecek ya da ayrılacaktır. Belirmekte olan çağda, medeniyetlerin çatışması, dünya barışının karşısındaki en büyük tehlikedir ve medeniyetlere bağlı uluslar arası düzen bir dünya savaşına karşı en büyük güvencedir."[360]

2.2.2.8. İslam ve İslam Dünyası

Huntington'a göre, İslam ülkelerinin çoğunda demokrasinin ortaya çıkmasındaki başarısızlığın nedeni İslam kültürüdür.[361] Huntington, çalışmasında fikirlerine sıkça başvurduğu ve övdüğü Daniel Pipes'tan yaptığı alıntıyla İslam toplumlarının gelişmesi için izlemeleri gereken yolu gösteriyor:

"Anomiden kaçabilmek için Müslümanların tek bir seçeneği vardır; çünkü modernleşme Batılılaşmayı gerektirir… İslamiyet modernleşmeye alternatif bir yol getirmemektedir… Müslümanlar ancak Batı modelini açıkça kabul ettikten sonra teknolojiye ayak uydurup ve gelişmek konumuna kavuşabilirler."[362]

Huntington, sayısal verilerden faydalanarak, İslam ile Hıristiyanlığın birbirlerinin mutlak rakipleri olduğuna vurgu yapıyor. Bu rekabet içinde uzun vadede kazananın "Muhammed" yani İslam olduğunu ifade ediyor:

---

[359] A.g.e.; s. 482
[360] A.g.e.; s. 484
[361] A.g.e.; s. 27
[362] A.g.e.; s. 98

“Hıristiyanlık din değiştirme yoluyla yayılırken, İslamiyet hem din değiştirme hem de nüfusun çoğalmasıyla artmaktadır. Dünyadaki Hıristiyanların oranı 1980’lerde en yüksek düzeye, yüzde 30’a gelmiş bir süre değişmemiştir ve şu anda azalmaktadır. Tahminen 2025 yılında dünya nüfusunun ancak yüzde 25’i Hıristiyan olarak kalacaktır. Yüksek nüfus artışı nedeniyle dünyadaki Müslümanların oranı dramatik bir biçimde artmaya devam edecektir… Büyük bir olasılıkla 2025 yılında dünya nüfusunun yüzde 30’unu oluşturacaklardır.”[363]

Huntington, Batı Medeniyeti’ne karşı iki temel meydan okumadan biri olarak gördüğü “İslami Yeniden Doğuş”la (diğeri Asya’nın meydan okuması) Marksizm arasında paralellik kuruyor:

“Siyasal görünüşleri bakımından İslami Yeniden Doğuş, kutsal kitapları, mükemmel toplum vizyonu, temel değişim isteği, varolan güçlerin inkarı ve ılımlı reformcu çizgiden şiddete dayanan devrimci çizgiye kadar değişiklik gösteren ideolojik farklılıklarıyla birlikte, belli ölçüde Marksizme benzemektedir.”[364] Bu düşüncesini daha da farklı bir noktaya götüren Huntington “İslami Yeniden Doğuş”la Protestan Devrimi karşılaştırması yapıyor:

“Bunların her ikisi de varolan kurumların çürümesine ve yozlaşmasına karşı tepkilerdir. Bunlar yine her iki dinin daha saf ve daha emredici dönemlerine dönme isteğidir. Her ikisi de çalışmayı, düzeni ve disiplini övmekte ve ortaya çıkmakta olan dinamik orta sınıf halka hitap etmektedir. Her ikisi de kollarıyla karmaşık hareketlerdir. Bunlar Lutherizm ve Kalvinizm, Şii ve Sünni köktencilik olarak iki temel kola ayrılmaktadır. Hatta İslami yeniden Doğuş ile Protestan Devrimi, John Calvin ve Ayetullah Humeyni ve toplumlarına zorla kabul ettirmek istedikleri manastır disipliniyle paralellik göstermektedirler.”[365]

Huntington, İslam medeniyetinin çekirdek bir devletten yoksun olduğunu ifade ediyor[366] ve bu durumun İslam’ı niteleyen yaygın iç ve dış çatışmalara büyük katkısı

---

[363] A.g.e.; s. 85
[364] A.g.e.; s. 154-155
[365] A.g.e.; s. 155
[366] A.g.e.; s. 225

olduğu söylüyor.[367] O'na göre İslam medeniyetinin çekirdek devlet adayı şu şartlara sahip olmalıdır: "Ekonomik kaynaklara, askeri güce, güçlü bir örgütlenmeye, İslami bir kimliğe sahip olmak ve ümmete hem siyasal hem de dinsel düzeyde liderlik etmek zorundadır."[368] İslam dünyası içinde bu konuma yerleşebilecek aday ülkeleri (Endonezya, Mısır, İran, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye) sıralayan Huntington bu ülkelerin içinde en büyük potansiyelin Türkiye olduğunu söylese de saydığı hiçbir ülkenin çekirdek devlet olma gereklerine tam sahip olmadığının altını çiziyor.[369]

2.2.2.9. Türkiye

Cumhuriyet öncesi İmparatorluk döneminden bahseden Huntington şunu ifade ediyor: "Osmanlı İmparatorluğu her ne kadar Avrupa olarak kabul edilen yerlerin dörtte birini kontrol etmişse de, İmparatorluk Avrupa uluslar arası sisteminin bir üyesi olarak kabul edilmemiştir."[370] Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu yıkılana dek İslam medeniyetinin çekirdek devleti olmuştur.[371]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi ve icraatlarını mercek altına alan Huntington derin analizlere giriyor ve hocası olan Toynbee'ye başvuruyor. Toynbee'nin Herodianizm (modernleşme ve Batılılaşmanın birlikte kabul edilmesi) olarak adlandırdığı Batılılaşma tipinden -Mustafa Kemal'e nispet ederek- Kemalizm olarak bahsediyor.[*]

Soğuk Savaş sonrası oluşturulan kültür eksenli siyasetlerin öneminden bahseden Huntington, AB ve Türkiye sürecini örnek olarak veriyor:

"Avrupa'nın güçlü devletleri, Müslüman bir ülke olan Türkiye'yi Avrupa Birliği içinde görmek istemediklerini açıkça belli ettikleri gibi, Avrupa kıtasında ikinci bir

---

[367] A.g.e.; s. 261
[368] A.g.y.
[369] A.g.e; s. 261-264
[370] A.g.e.; s. 64
[371] A.g.e.; s. 261
[*] Aynı içeriğe sahip bu iki kavramla ilgili açıklayıcı bilgileri çalışmamızın ilgili yerlerinde bahsetmiştik.

Müslüman devletin, Bosna'nın bulunmasından hoşlanmadıklarını da gizlememektedir."[372] Huntington AB sürecini yaşayan Türkiye için şunları da söylüyor:

"Avrupalılar Türklerin kültürel açıdan Avrupa'ya ait olmadığı kanısındadır. Bir gözlemcinin yorumuna göre, Avrupalıların 'itiraf etmedikleri kâbusu', 'Batı Avrupa'da at süren Arap süvariler ve Viyana'nın kapılarına dayanmış Türklerdir'."[373]

Soğuk Savaş dönemi mecburiyetlerle oluşturulmuş Türkiye-Yunanistan ittifakını bile "doğaya aykırı" bulan Huntington yeni süreçle birlikte bunun devamının anlamsız hale geldiğini söylüyor.[374]

1990'lı yıllarla Türkiye'de İslam'ı yeniden canlandıran politikaların oluşturulduğunu ifade eden Huntington, bunun halk arasında Batı karşıtı duyarlılıkları harekete geçirdiğini ifade ediyor.[375] Yaşanan gelişmelerle Atatürk'ün mirasını aşındıran İslami eğilimlerin yükselişi Huntington'a göre Türkiye'nin bölünmüş bir ülke olmaya devam edeceğini garantilemektedir.[376]

Türkiye'yi potansiyel olarak, İslam medeniyetinin en büyük çekirdek devleti adayı –bunu lider devleti olarak da ifade edebiliriz- olarak veren Huntington bunun gerçekleşmesi için bir yol öneriyor ve hatta Türkiye'ye rol biçiyor: "Türkiye kendisini laik bir ülke olarak tanımladığı sürece İslam'ın liderliğine soyunma olasılığı yoktur."[377] O'na göre Türkiye bunu başarabildiği takdirde şu olur: "Türkiye bir noktada Batı dünyasına üyelik için yalvarıp duran bir dilenci olarak oynadığı hüsran verici ve aşağılayıcı rolden vazgeçip, Batı'nın temel İslami muhatabı ve düşmanı olarak oynadığı çok daha etkileyici ve onurlu tarihsel rolü yeniden üstlenmeye hazır hale gelebilir."[378] "Balkanlar, Orta Doğu, kuzey Afrika ve Orta Asya'daki Müslümanlarla kapsamlı tarihsel bağlantılara sahip olması bakımından Türkiye'nin Müslüman ülkeler arasında benzersiz bir yeri vardır… Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığını ilga etmesi gibi, kendine yabancı olduğu gerekçesiyle laikliği kaldırıp, kendi medeniyet kümesinde bir parya konumundan çıkarak

---

[372] A.g.e.; s. 174-175
[373] A.g.e.; s. 209
[374] A.g.e.; s. 175-176
[375] A.g.e; s. 214
[376] A.g.y.
[377] A.g.e.; s. 263
[378] A.g.y.

bu medeniyetin lideri haline gelebilir… Ama bunu yapabilmek için Atatürk'ün mirasını, Rusya'nın Lenin'in mirasını reddedişinden daha eksiksiz bir şekilde reddetmek zorunda kalacaktır." Huntington'a göre böyle bir hamle, gerekli siyasal ve dinsel meşruluğu kendisinde toplamış olan Atatürk kalibresinde bir lideri gerekli kılar.[379]

2.2.2.9.1. Mustafa Kemal Atatürk

Huntington, Mustafa Kemal'i "Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarından yeni bir Türkiye yaratan" ve "ülkeyi modernleştirmek, yani Batılılaştırmak için büyük çabalara girişmiş" bir şahsiyet olarak değerlendiriyor. O'na göre Atatürk, "ülkenin İslami geçmişini reddederek Türkiye'yi 'parçalanmış bir ülke' durumuna getirmiştir."[380] Dikkatlice hesaplanmış bir dizi devrim yoluyla halkını Osmanlı ve Müslüman geçmişinden uzaklaştırdığı iddia edilen Atatürk, homojen bir ulus devlet meydana getirmek istemiş ve bu süreçte Ermeniler ve Yunanlılar ülkeden zorla kovulmuş ve öldürülmüştür.[381] Huntington'a göre Atatürk "Batılı tipte cumhuriyetçi bir siyasal rejim kurdu. Dinsel otoritenin asli kaynağı olan halifeliği kaldırdı, geleneksel eğitime ve din işleri bakanlıklarına son verdi, bağımsız din okullarını kapattı, İslam hukukunu uygulayan dinsel mahkemeleri lağvetti… İslam'ın devlet dini olmasına resmen son verdi…"[382]

Huntington "Kemalist" tutum sergileyen ülkeler hakkındaki fikirlerini söylerken isim vermeden Mustafa Kemal'e sert eleştiri getiriyor:

"Toplumlarının kültürünü kökten yeniden şekillendirebileceklerini düşünecek kadar kibirle dolup taşan siyasi liderler başarısız olmaya mahkûmdur. Batı kültürünün bazı unsurlarını toplumlarına sunabilirlerse de, kendi yerli kültürlerinin çekirdek öğelerini ortadan kaldırmaya ya da mütemadiyen bastırmaya güçleri yetmez. Bunun tersine, Batılı virüs başka bir toplumun bünyesine bir kez yerleşince onu silip çıkarmak zordur. Virüs varlığını sürdürür ama ölümcül değildir; hasta hayatta kalır ama asla eski haline tamamen kavuşamaz. Siyasal liderler tarih yapabilirler ama tarihten de kaçamazlar. Batılı

[379] A.g.e.; s. 264
[380] A.g.e.; s. 98
[381] A.g.e.; s. 206
[382] A.g.y.

toplumlar yaratamayıp, bölünmüş ülkeler üretirler. Kendi ülkelerine kültürel bir şizofreniyi yayarlar ve bu şizofreni de onların tanımlayıcı olan ve devamlılık arz eden özelliği haline gelir."[383]

2.2.3. Medeniyetler Çatışması Tezi'ne Tepkiler

Huntington'un dünyada çok ses getiren tezi ilk günden bu yana büyük tartışmaların konusu haline gelmiştir. Bu tartışmalarda öne çıkanlardan bazılarını -tümüne şahsen katılmamakla beraber- bir arada sunmanın faydalı olacağına inanıyoruz. Bu tepkileri iki grupta topladık. Birincisi yurtdışından tepkiler ki biz bunu dünyadan tepkiler başlığıyla verdik. İkincisi ise Türkiye'den tepkilerdir.

2.2.3. 1. Dünyadan Tepkiler

Giuseppe Sacco[*], Medeniyetler Çatışması'nı yeni bir Haçlı seferi için silahlara çağrı, bir savaş çığlığı, bir slogan olarak nitelendiriyor. Sacco, bu düşünceleri gerçekçi bulmamakla birlikte tekrar edile edile normal hale gelecek ve gerçekleşebilecek kehanetler haline dönüşebileceğini iddia ediyor.[384]

Fouad Ajami[π], Huntington'un Türkiye hakkındaki tespitine eleştiri getiriyor. Ajami, Huntington'un Türkiye'nin modernlik ve laikliğini hafife aldığını söylüyor ve O'na göre Türkiye ne yolunu kaybedip Avrupa'ya arkasını dönecek ne de Orta Asya'ya yönelik bir emperyal cazibe peşinde koşacaktır.[385]

---

[383] A.g.e.; s. 224

[*] Guiseppe Sacco: İtalyan Siyaset Bilimcisi.

[384] Yılmaz, Murat; Medeniyetler Çatışması (Derleme) , Ankara: Vadi Yayınları, 9. Baskı, 2005, s. 16–17

[π] Fouad A. Ajami: Lübnan asıllı Amerikalı Uluslar arası İlişkiler ve Ortadoğu uzmanı. Condeleezza Rise'ın danışmanlığını yapmıştır.

[385] A.g.e; s. 53–54

Ajami'nin tezle ilgili temel eleştirisi şudur: Medeniyetler devletleri değil, devletler medeniyetleri kontrol ederler. Bu ancak devletlerin çıkarları gündeme geldiğinde gerçekleşir.[386]

Kishore Mahbubani'ye[α] göre Huntington'un asıl amacı, Batı dışındaki dünyanın algıları hakkında Batılı insanı hassas hale getirmektir.[387] Bu bağlamda Huntington şunu yapıyor: Konfüçyen-İslami bağlantısı gündeme getirerek Batılı zihinlerin en çok korktukları Asyalı iki kavim olan Müslüman ve Moğollar imajını harekete geçiriyor.[388] Ayrıca O'na göre Batı karşısındaki ihtilaflarda sürekli kaybeden konumunda olan Müslümanlar birlikte bir güç olmaktan çok uzaktır.[389]

Francis Fukuyama[°], Huntington'un Bosna'da yaşanan savaşı medeniyetler savaşının prototipi olarak görmesini eleştiriyor. Bu savaşın, Katolik Hırvatlar, Ortodoks Sırplar ve Müslüman Bosnalıların temsil ettiği üç medeniyet arasında cereyan ettiğini ifade etmenin, gerçeği yansıtmadığını söylüyor. O'na göre bu halklar müşterek bir Balkan kültürüne sahip olmak gibi çok kuvvetli bir paydaya sahiptir ve bu ortak paydaya ait faktörler, ifade edilen dinî karşıtlıklardan çok daha önemlidir.[390] Fukuyama, ayrıca güç ve hâkimiyetin günümüzdeki belirleyici unsurlarının coğrafi büyüklük, nüfus, yeraltı kaynakları veya jeopolitik konum gibi faktörlere değil; beşeri sermaye ve toplumların

---

386 A.g.e.; s. 59

α Kishore Mahbubani: Singapurlu Siyaset bilimci, stratejist.

387 A.g.e.; s. 66

388 A.g.e.; s. 69

389 A.g.e.; s. 67

° Francis Fukuyama: Japon asıllı Amerikalı Uluslar arası ilişkiler uzmanı, siyasi ekonomist, felsefeci. ABD Dışişleri Bakanlığında Politika Planlama Dairesinde Ortadoğu uzmanı ve Genel Direktör Yardımcısı olarak çalışmıştır. En önemli eseri olan 1992'de yazdığı **The End of History and the Last Man** (Tarihin Sonu ve Son İnsan) adlı çalışmasında "Tarihin Sonu" teorisini ortaya koymuştur. Bu teoride kısaca şu ileri sürülmüştür: S.S.C.B.'nin çökmesinden sonra sona eren iki kutuplu düzenin yerine, artık insanoğlu en iyi düzen olarak Amerikan Liberalizmini benimseyecek ve liberalist düzende insanın arayışı artık sona erecektir. Çünkü bundan daha iyi bir düzen artık yoktur. Diğer bir önemli eseri de 2004'de yazdığı **State Building: Governance and World Order in the 21st Century** (Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Yönetim ve Dünya Düzeni) adlı çalışmasıdır. Bu çalışma Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezinden vazgeçtiğinin belgesi olarak değerlendirilmektedir. Kitapta ana fikir şudur: Dünyayı tehdit eden küresel terör, yoksulluk, uyuşturucu kaçakçılığı sorunların ana kaynağı zayıf devletlerdir. 21. yüzyıl dünyasında bunu önleyebilmenin yolu bu yüzyılın temel siyasi birimi olan 'ulus devlet'i inşa etmek ve devleti kuvvetlendirmekten geçer.

390 A.g.e.; 197

bilgi seviyesine bağlı olduğunu söylüyor.[391] O'na göre kültür etkileşimi Huntington'un aksine kriz ve çatışmaya değil, uyum, hoşgörü ve yenilenmeye yol açmaktadır.[392]

James Kurth'a [*] göre Huntington, Batı ve Ortodoks medeniyeti arasındaki temel çatışmayı görmemiş; Rusya'yı anılan büyük İslam ve Konfüçyen medeniyetler ittifakına karşı Batı'nın doğal müttefiki yapmıştır.[393] Kurth'a göre İslam medeniyeti için çekirdek devlet olmaya en yakın ülke İran'dır.[394] Batı ve Konfüçyen medeniyetleri arasındaki çatışmanın Batı ve İslam medeniyetleri arasındaki çatışma gibi konvansiyonel veya nükleer düzeyde savaşlar şeklinde olmak yerine, ekonomik eksenli insan hakları tartışmaları ve ticari savaşlar şeklinde olmasının muhtemel olacağını belirtmiştir.[395] O'na göre asıl çatışma, Batı ve diğerleri arasında değil, Batı'nın kendi içinde olacaktır.[396]

Mariano Aguirre'ye [°] göre Batı ve İslam karşılaşmasında; diyalogun, işbirliğinin geliştirilmesi, uluslar arası sistemde reform yapılması, devletler, kültürler ve halklar arasında barışın sağlanması yönünde çaba sarf etmek yerine Huntington'un "paranoyak teori ve spekülasyonlarıyla" uğraşmanın çözüme katkısı olamaz.[397]

Jean-François Bayart [α], Huntington'un tezini "basit" bulur ve ciddiye alınmaması gerektiğini ifade eder. Huntington'un kimlik tartışmasında ortaya koyduğu fikirlerin, entelektüel açıdan tezi elle tutulamayacak hale getirdiğini söyleyen Bayart büyük medeniyetlerin daima dış katkılarla geliştiğini hatırlatırken İslam ve Batı medeniyetini örnek olarak verir [398]:

"*Örneğin İslam uygarlığı daima dış katkılarla gelişmiştir. Bazen Sasanilerin Pers mirasından, bazen Bizans'tan, Roma'dan, ardından 11. ve 12. Yüzyıllarda Türk-Moğol*

---

[391] A.g.e; s. 198–199
[392] A.g.e.; s. 198
[*] James Kurth: Amerikalı siyaset bilimci.
[393] A.g.e.; s. 214, 215
[394] A.g.e.; s. 216
[395] A.g.e; s. 218
[396] A.g.e.; s. 222
[°] Mariano Aguirre: Amsterdam'da bulunan Transnational Institute adlı bir kuruluşun idarecisi, gazeteci ve yazar.
[397] A.g.e.; s. 276
[α] Jean-François Bayart: Fransız sosyolog. Ülkemizde de tercümesi yapılmış olan **The Illusion of Cultural Identity** (Kültürel Kimlik Yanılsaması) en önemli çalışmasıdır.
[398] A.g.e.; s. 301

mirasından ya da Batı mirasından hep bir şeyler almıştır. Aynı şekilde Araplardan ödünç almış olduğumuz şeylerin tümünü silip atsak Batı'nın hali ne olurdu?"

Pierre Beaudet'e[°] göre; Huntington'un teorisi, albenili, hatta rüküşçe zihnî şımarıklıklardan biri olarak Amerikalıların elindeki güçlü medya imkânlarıyla çoğaltılıp, Amerikan üniversitelerinin seçkin Amerikalı profesörleri tarafından geliştirilmiş bilimsel teoriler olarak dünyanın her yanına postalanan çalışmalardan biridir.[399]

Peter L. Berger [π], din sebepli medeniyetler çatışmasına yol açacak en yakın ihtimal olarak "ancak İslam'ın radikal bir dünya ideolojisi halinde çok sayıda İslam ülkesinde hâkim olması ve o ülkelerin dış politikalarını yönlendirmesiyle" gerçekleşebileceğini ki bugüne kadar böyle bir şeyin olmadığını ifade eder.[400]

Anthony Sullivan [*]; Huntington'un çalışmasının, genel olarak Batı'da, özel olarak ise ABD'nde, yeniden kutuplaşmaya önemli ölçüde katkısı olduğunu ifade ediyor.[401] O'na göre, siyasete ve toplumsal alana daha büyük bir dinsel duyarlılığın karışması, "bir lanetten çok bir kutsamayı kanıtlar gibi" görünen olumlu bir gelişmedir.[402]

Samir Amin'e [α] göre Huntington'un yaptığı iş, "emperyalizmin suçlarını kültürel çekişmenin ürünü olarak temize çıkarma"dır.[403] Amin; tarihin, medeniyetler arasındaki farklılıklara ait anlayışların inanıldığından daha esnek olduğunu gösterdiğini örnekle açıklıyor. [404]O'na göre:

"*Konfüçyüsçülük, dün Çin'in geri kalmışlığını açıklıyordu, bugün ise aynı olguyla hızlı gelişme açıklanmaya çalışılıyor. 10. Yüzyılda İslam dünyası pek çok tarihçiye yalnızca daha parlak görünmekle kalmıyor; fakat aynı zamanda aynı dönemdeki Hıristiyan Avrupa'ya göre gelişme için daha fazla potansiyel taşıdığına inanılıyordu.*"

[°] Pierre Beaudet: Fransız sosyolog ve antropolog.
[399] A.g.e.; s. 314
[π] Peter L. Berger: Avusturya asıllı Amerikalı sosyolog ve teolog.
[400] A.g.e.; s. 332
[*] Anthony Sullivan: Amerikalı Ortadoğu ve Kuzey Afrika uzmanı.
[401] A.g.e.; s. 338
[402] A.g.e.; s. 340
[α] Samir Amin: Mısırlı ekonomist.
[403] A.g.e.; s. 350
[404] A.g.e.; s. 353

2.2.3.2. Türkiye'den Tepkiler:

Murat Yılmaz'a göre, Huntington'un bu tezi aslında yeni bir tez değildir. Birkaç sene önce Bernard Lewis tarafından dile getirilen bu tezin asıl sahibi Arnold J. Toynbee'dir.[405]

Ahmet Davudoğlu' [°]na göre, Huntington'un tezi (Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu' tezi ile birlikte) "Soğuk-Savaş sonrası dönemde yeni dünya düzeni sloganı çerçevesinde" "hâkim siyasi güçlere kamuoyu oluşturma ve meşruiyet kazandırma doğrultusunda önemli hizmetler sunmuşlardır."[406] Davudoğlu'na göre Bosna'da yaşanılan Batı'nın gözleri önünde yapılan soykırım, Batı medeniyetinin yaşadığı değer krizini ve uluslar arası sistemin çarpıklıklarını ortaya koydu. "Bu dengesizlik ve çarpıklıkların örtbas edilmesi için yeni teorik çerçeveler ve bu teorik çerçevelerin öngördüğü yeni suçlular ve düşmanlar gerekiyordu. Uzun süredir siyasi literatüre ciddi bir katkıda bulunamamış olan Huntington bu misyonu üstlendi." Böylece "Medeniyetler Çatışması" kaleme alındı.[407]

Davudoğlu'nun genel değerlendirmelerini şöyle sıralayabiliriz:

Huntington'un üslubu, Fukuyama'ya kıyasla daha gerçekçi, hesaplı ve politiktir.[408]

Huntington, medeniyet tarihi disiplini yoluyla ve seçici bir yaklaşımla "medeniyetlerin çatışma alanlarını vurgularken medeniyetler arası kaynaşma, müsamaha ve sentez alanlarını yok farzediyor.[409]

---

[405] A.g.e.; s. 17

[°] Ahmet Davudoğlu: Şu an Türkiye Cumhuriyeti'nin 59. hükümetinde 1 Mayıs 2009'dan bu yana Dışişleri Bakanlığı görevini sürdüren Davudoğlu'nun uzmanlık alanları uluslar arası ilişkiler ve stratejilerdir. Akademisyen kökenli Davudoğlu'nun özellikle şu an Dışişleri Bakanlığı gibi önemli bir görev yapması, fikirlerini daha da dikkat çekici hale getiriyor. Davudoğlu'nun Huntington ve Fukuyama'nın teorilerini değerlendirdiği **The Clash of Interests: An Explanation of of the World (Dis) Order** (Çıkarların Çatışması: Dünya Düzen (sizliği) inin Bir Açıklaması) adlı makalesi için bkz. http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume2/December1997-February1998/davutoglu.PDF

[406] A.g.e.; s. 369

[407] A.g.e.; s. 370

[408] A.g.e.; s. 371

[409] A.g.y.

Huntington, "ortaya çıkan çatışma alanlarının yükünü, tekelci Batı medeniyeti tarafından hayat alanları gittikçe sınırlandırılmış yerel medeniyetlere ve otantik kültürlere yüklüyor. Böylece gelecekteki bunalımın suçluları şimdiden ilan edilmiş oluyor." "… başta İslam ve onu takip eden Konfüçyanizm olmak üzere diğer bütün kültür ve medeniyetler çıkan siyasi huzursuzluk ve bunalımların kaynağı ve sorumlusu olarak takdim ediliyor."[410]

Huntington bu noktada "Batı medeniyetinin iç dengesizliklerini ve bunalımlarını şuurlu bir şekilde saklamaya çalışıyor."[411]

Huntington'un aksine, anılan medeniyetler "Batı medeniyetinin hâkimiyet alanları altına girmeden önce çok daha müsamahalı bir ilişki içinde bulunuyorlardı."[412]

Huntington ve Fukuyama, üslup farklılıkları olmasına rağmen, "Batı medeniyetinin, hegemonyasını sürdürmek için devreye soktuğu iki ayrı yüzünü temsil ediyor" yani misyon birliği içerisinde bulunuyorlar.[413]

"Huntington'un tezi kimi doğru unsurları da barındıran teorik bir zeminin siyasi pragmatizmin gerektirdiği sonuçlara varabilmek için ne ölçüde yozlaştırılabileceğinin çok kötü bir misali."[414]

Konuların delillendirilmesi sırasında siyasi gerçekler önyargılı bir şekilde, örneğin ABD'nin askeri teknoloji ve silah ticareti alanındaki tekelci hegemonyasının göz ardı edilip Çin'in öne çıkarılması, kullanılıyor. [415]

Çin'in son dönemdeki İslam dünyası ile ilgili meselelerde olumsuz tavır içinde olması göz ardı ediliyor. Bu noktada "objektif verilere dayanmayan İslam-Çin ittifakı ve tehdidi tezinin temelde iki hedefe matuf olduğu söylenebilir. Huntington bu yeni tehdit tanımlaması ile bir taraftan Amerikan silah üretim ve ticaretinin hızlanmasını hukukileştirmekte, diğer yandan İslam dünyası ve Çin ile problemleri olan Hindistan benzeri böl-

---

410 A.g.e.; s. 372
411 A.g.y.
412 A.g.y.
413 A.g.e.; s. 373
414 A.g.y.
415 A.g.e.; s. 373-374

gesel güçlerin konsolide olmasını ve Batı ile işbirliğine yönelmesini sağlamaya çalışmaktadır.” [416]

Son olarak Davudoğlu, Huntington’un Türkiye hakkındaki fikirlerinin özellikle Türk aydınları tarafından büyük bir dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini ifade ediyor ve şunları söylüyor:

“*Türk toplumunda son iki asırdır yaşayan elit-kitle ilişkisi son derece çarpık bir düzlem üzerinde gelişmiş ve parçalanmış bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır. Bu parçalanmış ve belirsiz toplum idealinin en önemli sebebi, güçlü bir medeniyet birikimine sahip bir toplumu başka bir medeniyete kuyruk yapmak isteyen elitin yaşadığı psikolojik dengesizlik halidir. Bu dengesizlik eğitim ve medya kanalları yoluyla toplumun geneline yansıtılmış ve bugün kendini herhangi bir düzeyde tutarlı bir şekilde tanımaktan aciz bir bunalım toplumu ortaya çıkmıştır. Türkiye kapsamlı bir kimlik yenilenmesi ve medeniyet ihyası sürecine girme cesaret ve becerisini gösteremezse gelecekteki teorisyenler bu toplumu ya tarihin sonunun kurbanları ya da medeniyetler çatışmasının suçluları arasında zikredecektir.”*[417]

Mustafa Özcan [*], Huntington’ı “iyi niyet yoksunu” olarak nitelendiriyor. O’na göre Huntington, Batı düşmanı olarak gördüğü İslam ülkelerinin askeri teknolojiden mahrum edilmelerini istemektedir.”[418] Ve Huntington gibiler sayesinde “İslam dünyası negatif kutbu yani Şer İmparatorluğu’nu temsil eder hale gelmiştir.”[419]

Binnaz Toprak’a [°] göre Huntington Batılı devlet adamlarına önerilerde bulunmaktadır: “Batı uygarlığına dâhil ülkelerle işbirliğine gitmek, ‘diğerleri’ üzerinde askeri üstünlük sağlamak ve aralarındaki anlaşmazlıklardan yararlanmak.”[420] Toprak’a göre ABD’nin Japon sermayesine tepkisinin medeniyet farklılıklarına dayandırılması, “açık-

[416] A.g.e; s. 374
[417] A.g.e.; s. 374-375
[*] Mustafa Özcan: Gazeteci Özcan’ın Müslüman İseviler adlı eserini çalışmamızın ilgili bahislerinde değerlendirdik.
[418] A.g.e.; s. 383
[419] A.g.e.; s. 384
[°] Binnaz Toprak: Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve uluslar arası ilişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.
[420] A.g.e.; s. 388

ça tuhaf bir değerlendirmedir."[421] Toprak, Huntington'un aksine, geleceğin dünyasını çift kutupluluktan daha karmaşık bir yapıda görüyor ve ilave ediyor:

"*Eğer geleceğin dünyası mutlaka iki-kutuplu olacaksa, bu kutuplar uygarlık farklılıklarına dayanmayacaktır, çünkü alışılageldiğimiz tanımlar çerçevesinde uygarlık farklılıkları ortadan kalkmaktadır. Bugün 'Doğu' ve 'Batı' yoktur. 'İslam ve Batı' türü kitap başlıkları bir dönemin oryantalist yazınıyla birlikte tarihe karışmıştır.*" "*Gelecekteki ayrım, çağdaş teknostrüktürlere ve global ekonomik yapılara uyum sağlayanlarla 'diğerleri' arasında şekillenecektir.*"[422]

Şahin Alpay[π], Huntington'la ilgili eleştirilerini Türkiye'nin İslam dünyasına liderliği merkezinde yoğunlaştırıyor ve şöyle diyor Alpay:

"*Batı'nın Türkiye'yi istemediğini doğru kabul etsek bile, hemen her biri birbirinin gırtlağına sarılmış durumdaki İslam devletlerinin, Türkiye'yi lider olarak görmek isteyebilecekleri ne kadar gerçekçi? En çok Erbakan'ın 'İslam Birliği' rüyası kadar. Türkiye kendi kendine liderlik etmeyi becerse, yetmez mi?"*[423]

Alpay Huntington'un "temel haklara saygılı ama laik olmayan" bir demokrasiyi mümkün görmesini anlaşılır bulmuyor ve liberal demokrasi ile Hıristiyanlık arasında kurduğu bağı korkunç olan önyargılarının göstergesi sayıyor.[424]

Alpay, Huntington'un *"temel haklara saygılı olmayan iktidarlara karşı 'Pinochet seçeneğine' yani silahlı kuvvetlerin anayasayı koruma görevine onay vermesi"ni makul görüyor, ama öteki görüşleriyle hiç tutarlı bulmuyor***.**" Huntington'un bu düşüncesinin, ülkemizde bazı İslamcıların hoşuna gitmeyeceğini de ifade ediyor.[425]

Muzaffer Özdağ [°], Huntington'u kastederek şunu söylüyor:

---

[421] A.g.e.; s. 389
[422] A.g.e.; s. 390
[π] Şahin Alpay: Gazeteci.
[423] A.g.e.; s. 392
[424] A.g.y.
[425] A.g.e.; 393
[°] Muzaffer Özdağ (ölm. 2002) : Kurmay subay, hukukçu, devlet kademesinde görev yapmış fikir adamı Özdağ, Prof. Dr. Ümit Özdağ'ın da babasıdır.

“*Batı merkezli bir bencilliği, egosentrizmi, ırkçı-dinci bir fanatizmi, kültürel şovenizmi, emperyalist tahakkümcülüğü temsil etmektedir.*”[426] O'na göre Huntington'ın medeniyetleri düşman saflarda karşılaştırması, ırkçılık, kapitalist-emperyalist Batı'nın siyasi sabıka sicilinin izlerini taşımaktadır.[427] Özdağ, Huntington'un Konfüçyen-İslam ittifakı iddiasını “Batı kamuoyunu, hükümetlerini saldırgan emel ve planları doğrultusunda hazırlayıcı siyasi bir eylem” ve “kışkırtıcı bir psikolojik savaş operasyonu” olarak nitelendiriyor.[428] O'na göre **Huntington'un** *amacı ve temennisi*, “*dünya barışı değil, Batı koalisyonuna, Batı'ya kayıtsız şartsız teslimiyeti sağlayacak siyasi çözümleri üretmek ve önermektir.*”[429]

Özdağ, Huntington'un Türkiye'yi bölünük ülke olarak değerlendirmesini “derinlikten, milli kültürleri değerlendirme bilincinden yoksun”, ve “sathî” bir değerlendirme olarak buluyor.[430] O'na göre Huntington'un ve benzerlerinin yapmak istedikleri şudur:

“*Biz Hıristiyan, beyaz, Batılı uluslar, kendi dışımızdaki dünyayı hemen tümüyle sömürgeleştirmiştik, köleleştirmiştik. Hisselerimize kanaat etmediğimiz, uzlaşmaya varamadığımız için iki defa cihan çapında kavgaya tutuşup birbirimizi yorduğumuz, yıprattığımız için kölelerimiz zincirden kurtuldu, sömürgeler uluslaştı. Bu hatayı düzeltelim ve tekrarlamayalım. Birleşelim, ortak sömürü dengesi kuralım. Yeniden yenelim.*”[431]

Özdağ Huntington'un medeniyet eksenli düşüncesini yanlış buluyor ve devleti işaret ediyor:

“Hangi medeniyet dairesinde olursa olsun toplumların iradesini, gücünü somut hale getiren devlettir.”[432]

Sami Şener [*], Huntington'un medeniyet ve medeniyetler arası ilişkilere bakışının “bir ilim adamından çok, bir komutan edası içinde” olduğunun altını çiziyor.[433] Şener,

---

[426] A.g.e.; s. 410
[427] A.g.e.; s. 411
[428] A.g.y.
[429] A.g.y.
[430] A.g.y.
[431] A.g.e.; s. 416
[432] A.g.e.; s. 417
[*] Sami Şener: Sakarya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.
[433] A.g.e; s. 427

Huntington'ın teziyle başta İslam ve Konfüçyunizm olmak üzere, diğer bütün kültür ve medeniyetlerin, çıkan siyasi huzursuzluk ve bunalımların kaynağı ve sorumlusu olarak takdim edildiğini ifade ediyor.[434]

[434] A.g.y.

3. BÖLÜM

11 EYLÜL'ÜN BATI VE İSLAM İLİŞKİLERİ AÇISINDAN YERİ VE ANLAMI

3.1. 11 EYLÜL OLAYI

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen ve "11 Eylül Olayı"* adıyla tarihteki yerini alan olayın nasıl gerçekleştiğini biz ABD resmi raporuna dayanarak aktaracağız. Bunun, ABD'nin olayla ilgili resmi değerlendirmesini ve sonrası gelişmeleri anlama açısından önem taşıdığına inanıyoruz.11 Eylül olayı ile ilgili 9/11 Ulusal Komitenin hazırladığı iki rapor mevcut. Birincisi 585 sayfalık ana rapor[435], ikincisi ise 31 sayfalık ana raporun özeti durumundaki rapor. [436] Biz çalışmamızda daha çok bu özet rapordan faydalanacağız.

3.1.1. 11 EYLÜL OLAYI HAKKINDA ABD'DEN RESMİ AÇIKLAMA: 9/11 KOMİSYON RAPORU

Anılan raporu 27 Kasım 2002 tarihinde Amerikan Kongresi ve ABD başkanı Bush'un emriyle "ABD'ne Yapılan Saldırılar Hakkında Ulusal Komite" adındaki komisyon hazırladı.[437] Oluşturulan komisyon kendisinden bahisle şunları söylüyor:

"*Büyük bir politik bölünmenin yaşandığı günümüzde, başkentimizin seçilmiş liderleri tarafından seçilen ve 5 Cumhuriyetçi ve 5 Demokrattan oluşan 10 kişilik komisyon*

---

* 11 Eylül Olayı özellikle ABD de çoğunlukla "9/11" (Eylül ayı ve 11. günü işaret ediyor) olarak geçmektedir. Biz de bu çalışmamızda olaydan bahsederken gerekli gördüğümüz yerde "9/11" ifadesini kullanacağız.

[435] Ana Rapor için bkz. www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf

[436] Özet Rapor için bkz. www.9-11commission.gov/report/911Report_Exec.pdf

[437] Ana rapor s. 12

bu raporu aralarında ihtilaf olmadan sunmak amacıyla bir araya gelmişlerdir. Halkımızın talebi doğrultusunda ortak bir amaçla bir araya geldik."[438]

Rapor ve rapordan yola çıkılarak hazırlandığı ifade edilen tavsiyeler, "Birleşik Devletler Başkanı, Birleşik Devletleri Kongresi ve Amerika halkının dikkatine" sunuluyor.[439]

11 Eylül günü, raporda "Birleşik Devletlerin tarihinde tahmin edilemeyen bir şok ve ızdırabın yaşandığı bir gün" olarak ifade ediliyor. [440]

11 Eylül günü yaşanan olaylar "Dönüştürülen Bir Ulus" (A Nation Transformed) başlığı altında veriliyor:

"*11 Eylül 2001 sabahı saat 8.46'da Birleşik Devletler dönüştürülen bir ulus oldu.*

Saatte yüzlerce mil hız yapan ve yaklaşık 10.000 galonluk uçak yakıtı taşıyan bir yolcu uçağı Aşağı Manhattan'daki Dünya Ticaret Merkezi'nin Kuzey Kulesine hızla girdi. Saat 09.03'te, Güney Kule'ye ikinci yolcu uçağı çarptı. Yangın ve dumanlar yükselmeye başladı. Çelik, cam, kül ve insan vücutları aşağı döküldü. Her gün 50.000'e yakın kişinin çalıştığı İkiz kuleler, 90 dakikadan az bir süre içerisinde çöktü.

Aynı sabah saat 09.37'de, üçüncü bir uçak Pentagon'un batı tarafına çarptı. Saat 10.03'te, dördüncü bir yolcu uçağı Güney Pennsylvania'daki bir alana düştü. Uçak, Birleşik Devletlerin bir merkezine veya Beyaz Saraya hedeflenmişti, ancak Amerika'nın saldırı altında bulunduğunu öğrenen kahraman yolcular tarafından inişe zorlandı.

Dünya Ticaret Merkezi'nde 2.600'dan fazla kişi; Pentagon'da 125 kişi; dört uçakta 256 kişi öldü. Ölü bilânçosu Aralık 1941'deki Pearl Harbor'u geçti.

Bu tarif edilemez acı, uzak Afganistan'da konuşlanmış aşırı İslamcıların buyruğuyla 19 genç Arap tarafından verildi. Onların bir kısmı Birleşik Devletlerde bir seneden fazla halkın geri kalanıyla iç içe yaşıyordu. Dördü pilot olarak yetiştirilmişse de, çoğunlukla iyi eğitimli değillerdi. Çoğunun İngilizcesi çok kötüydü, bir kısmının ise ne-

438 A.g.y.
439 A.g.y.
440 A.g.y.

redeyse hiç yoktu. Dört veya beşli gruplarda, sadece küçük bıçaklar, kutu açacakları ve gözyaşı veya biber gazı kutularıyla beraber, dört uçağı kaçırdılar ve onları ölümcül bir şekilde güdümlü füzeler haline getirdiler." [441]

Raporda 11 Eylül Olayı sürpriz olmayan bir gelişme olarak gösteriliyor:

"*9/11 saldırıları şoktu, fakat meydana gelmesi bir sürpriz de değildi. Aşırı İslamcılar daha önceden fark gözetmeden çok sayıda Amerikalıyı öldürecekleri anlamına gelen birçok uyarı yapmışlardı.*"[442]

Rapora göre olayın ardındaki kişi kesin olarak biliniyor ve o kişinin bağlı olduğu zihniyet Birleşik Devletlerin düşmanı olarak gösteriliyor:

"*Birleşik Devletleri böyle ürkütücü zarara uğratacak kapasitede bir organizasyonu yaratan bu düşman kim? Biz şimdi biliyoruz ki bu saldırılar farklı aşırı İslamcı gruplar tarafından yapıldı. 9/11 saldırısı Usame bin Ladin tarafından yürütüldü" [443]*

"*Her ne kadar Usame bin Ladin 1990'ların sonuna kadar kendisini bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkarmasa da, İslami terörizm tehlikesi bu on yılda giderek arttı.*" [444] denilen raporda 1993–2001 yılları arasında dünya üzerinde farklı yerlerde ABD hedeflerine karşı yapılan saldırılardan bahsediliyor.[445]

Rapora göre 11 Eylül olayı ile verilmek istenen mesaj net bir biçimde alınmıştır:

"Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan 9/11 saldırıları, daha önceki hamlelerin herhangi birinden daha gelişmiş, belirgin ve yıkıcı idi. Fakat Eylül 2001 ile Birleşik Devletler hükümetinin yönetici kesimi, kongre, medya ve Amerika kamuoyu İslamcı teröristlerin yüksek rakamda Amerikalıyı öldürmeyi kastettiği mesajını net olarak aldılar." [446]

---

[441] Özet Rapor, s. 1–2
[442] A.g.e.; s. 2
[443] A.g.e.; s. 3
[444] A.g.e.; s. 2
[445] A.g.e.; s. 2-3
[446] A.g.e.; s. 3

Raporda olayın faili olarak gösterilen örgüt El-Kaide 11 Eylül'le şunlara sahip olmuştur:[447]

1. Büyük bir operasyonun planlamasını ve uygulanmasını geliştirip, onaylayıp idare edebilen liderlere;

2. Aday toplayabilen, onlara telkinde bulunabilen, onları soruşturabilen ve gerekli eğitimleri verebilen bir personel sistemine;

3. Operasyon sorumlularının plan ve yönetim ile onlara yardım edebilecekler için yeterli düzeyde muhabereye;

4. İstenen bilgileri ve düşmanın güçlü ve zayıf yönlerini değerlendiren belgeleri toplamak için istihbarat başarısına;

5. İnsanları uzak mesafelere taşıma kabiliyetine ve

6. Bir saldırıyı finanse etmek için gerekli olan paranın elde edilmesi ve gönderilmesi kabiliyetine.

Raporda ABD'nin bu duruma nasıl geldiği sorgulanıyor ve özeleştiri bağlamında devletin durum tespiti yapılıyor. Bunun için iki ana başlık altında bulgular veriliyor. [448] Böylece devlet teşkilatı içerisindeki sorunlar sıralanıyor. Biz bunları sadece başlıklar olarak vereceğiz:

Genel Bulgular: Tasavvur, Politika, İmkânlar ve Yönetim

Özel Bulgular: Başarısız Diplomasi, Askeri Seçeneklerin Azlığı, İstihbarat Örgütü İçerisindeki Sorunlar, FBI'daki Sorunlar, Geçilebilir Sınırlar ve Göçmen Kontrolleri, Geçilebilir Uçuş Güvenliği, Finans, Geliştirilmiş Bir Yurt Savunması, Acil Cevap, Kongre ve Daha Güvende miyiz?

Raporda, komisyonun durum tespitinden sonra tavsiyelere geçiliyor ve şöyle söyleniyor:

---

[447] A.g.e.; s. 4
[448] A.g.e.; s. 9

“*9/11’den üç sene sonra ulusumuzu bu yeniçağda nasıl koruyacağımız hakkındaki ulusal tartışmalar halen devam ediyor. Tavsiyelerimizi iki temel bölüme ayırıyoruz: Ne yapmalı, nasıl yapmalı?*”[449]

“Ne Yapmalı? Küresel Bir Strateji” başlığı altında “***düşman***”la ilgili net tanımlamalar yapılıyor:

“*Düşman yalnızca “Terörizm” değil. Bu, özellikle İslamcı teröristler, İslam’ın azınlık grupları içerisinde toleranssız bir uç siyaseti dinden ayırmayan ve bu nedenle her ikisini de tahrip eden bir geleneğe doğru yaklaşan Bin Ladin ve diğerleri tarafından ortaya atılan bir tehdittir. Düşman büyük dünya dini, İslam değildir, ancak İslam’ın bir çarpık görüşüdür. Düşman el-Kaide’nin ötesinde, el-Kaide’den ilham alan ve diğer terörist gruplar ile şiddeti üreten radikal ideolojik hareketleri içerir.*” [450]

Yapılması gerekli olduğu belirtilen stratejinin temel nitelikleri şu şekilde veriliyor:

“*Stratejimiz, elimizdeki imkânları iki amaca yöneltmeli. El-Kaide iletişim ağını ortaya çıkarma ve uzun vadede, İslamcı terörizme katkıda bulunan ideolojiyi yenme*.”

“*9/11 sonrası girişimlerin ilk bölümü doğru bir şekilde Taliban’ı etkisiz hale getirmek ve el-Kaide’nin izini sürmek için yapılan askeri hareketleri de içerdi. Bu çalışma halen devam ediyor. Ancak uzun dönemli başarı, ulusal gücün tüm unsurlarını kullanmayı gerektirmektedir: diplomasi, istihbarat, gizli harekât, hukuki yaptırımlar, ekonomik politikalar, yabancı yardımı, kamusal diploması ve yurt savunması. Eğer, diğerlerini reddederek, bunlardan birini öne çıkartırsak, kendimizi savunmaz konumda bırakır ve ulusal kuvvetimizin zayıflamasına neden oluruz.*” [451]

---

[449] A.g.e.; s. 16
[450] A.g.e.; s. 16-17
[451] A.g.y.

"*Biz üç boyutu olan bir strateji öneriyoruz: Teröristlere ve organizasyonlarına saldırmak, İslamcı terörizmin devam eden büyümesini önlemek ve Terörist saldırılara karşı korunma ve hazırlık yapmak.*"[452]

Bu noktada Amerikan halkına seslenilip şu uyarı yapılıyor:

"*Amerikalılar hükümetlerinden ne beklemeliler? Hedef sınırsız görülüyor: Dünyanın herhangi bir yerindeki terörü bozguna uğratmak. Fakat Amerikalılara en kötüsünü de beklemeleri söylendi: Bir saldırı muhtemelen yolda; daha da tahripkâr olabilir.*" [453]

"*Hiçbir başkan 9/11'deki gibi bir yıkıcı saldırının tekrar olmayacağı sözünü veremez.*" [454]

"Nasıl Yapmalı? Hükümetin Organizasyonunda Farklı Bir Yol" başlığı altında uygulanacak strateji için gerekli olan sistem değişikliği ve yeni sistemin niteliklerinden bahsediliyor:

"*Tavsiye ettiğimiz strateji burada kısa bir şekilde sunuluyorsa da, ayrıntılıdır. Bunu uygulamaya sokmak günümüzde mevcut olan ve yarım yüzyıl önce soğuk savaşı kazanmak amaçlı olacak tasarlanmış ulusal güvenlik kurumlarına sahip olan hükümetten daha organize olmuş bir yapıyı gerektirmektedir. Amerikalılar bir nesil önceki ve şu anda mevcut olmayan bir dünya için oluşturulmuş o sistemin geliştirilmesine ve özel bir amaca yönelik olarak uyarlanmasına razı olmamalıdırlar.*

Bizim ayrıntılı tavsiyelerimiz birbirine uyumlu olarak tasarlanmıştır. Amaçları açıktır: Birleşik Devletler hükümeti içerisindeki kuvvetler arasında bütünlük oluşturmak. Şu anda deniz aşırı ön cephelerde hizmet eden bir yetkilinin bize ilettiği gibi: 'Tek bir savaş, tek bir takım' " [455]

[452] A.g.e.; s. 17
[453] A.g.y.
[454] A.g.y.
[455] A.g.e.; s. 20

Rapora göre yeni oluşturulacak sistem için yapılacak olanlar şunlardır:[456] Ulusal Bir Terörle Savaş Merkezi, Ulusal bir İstihbarat Yöneticisi, Bilgi Paylaşımı, Kongre (Yeniden yapılandırılmış olarak) , Birleşik Devletlerde Amerikan Savunmasının Organize Edilmesi.

Rapor bitirilirken Amerikan halkına seslenilip rapordaki tavsiyelerin kurtuluş reçetesi olduğunun altı çiziliyor:

"*Amerikan halkını 9/11'de nasıl hissettiğimizi, sadece dile getirilemeyecek korkuyu değil, aynı zamanda nasıl bir ulus, tek bir ulus olarak bir araya geldiğimizi hatırlamaya davet ediyoruz. Amaç birliği ve kuvvetlerin birliği bizim bu düşmanı yeneceğimiz ve Amerika'yı çocuklarımız ve torunlarımız için daha güvenli bir hale getirmek yoludur.*"

"*Tavsiye ettiklerimizin yararlılığı üzerine bir ulusal tartışmayı dört gözle bekliyoruz ve biz de bu tartışmaya içtenlikle katılacağız.*" [457]

3.1.2. 11 EYLÜL OLAYININ BASINDA YANSIMASI

3.1.2.1. YURTDIŞI BASININDA OLAYIN SUNUMU

Yurtdışındaki bazı basın kuruluşlarının –özellikle ABD basınındaki- "11 Eylül Olayı"nı nasıl yansıttığını, kendi web sayfalarından yapılan alıntılarla vermek istiyoruz.[458] İşte bunlardan, gün ve saatiyle bazı örnek başlıklar:

ABD

CNN (11 Eylül 2001, 10.15) ; "Terör saldırıları Birleşik Devletleri vurdu."

CNN (11 Eylül 2001, 17.42) ; "Amerika saldırı altında. Teröristler New York DC' yi vurdu." "Dünya Ticaret Merkezi çarpmadan sonra yıkıldı." "Bush: Onların peşini

[456] A.g.e.; s. 20-26
[457] A.g.e.; s. 26
[458] http://www.interactivepublishing.net/september/

yakalayıncaya kadar bırakmayacağız.” “Saldırılar finans piyasalarını vurdu.” “Birleşik Devletler Ordusu yüksek alarmda” “Dünya şokta”

CNN (11 Eylül 2001, 17.59) ; “Amerika saldırı altında: Terör ülkeyi vurdu.”

ABC News (11 Eylül 2001, 10.16) ; “Terör saldırıları” “Amerika saldırı altında”

MSNNBC (11 Eylül 2001, 11.20) ; “Terör günü: Dünya Ticaret Merkezi çöktü, Pentagon’a saldırıldı, 4 uçak kaçırıldı.” “Olayın şahitleri kulenin çöküşünü anlattılar.” “Finans piyasaları felç oldu.” “Dünya liderleri Birleşik Devletlere elini uzattı.”

MSNNBC, (11 Eylül 2001, 22.11) ; “Kitle katli.” “Bush, Dünya Ticaret Merkezine, Pentagona yapılan saldırıların intikamını almaya ant içti, sağ kalanların binlercesi kayıpların yasını tutuyor.” “Bin Laden en büyük şüpheli.” “Birleşik Devletler kendi sorumluluğunu derinlemesine tartıyor. ”

The Washington Post (11 Eylül 2001, 12.34) ; “Uçaklar Dünya Ticaret Merkezine çarptı, patlamalar Pentagon’u salladı.” “Saldırı Washington’u salladı.” “Bush ulusa seslendi.”

Star Tribune (11 Eylül 2001, 12.34) ; “Uçaklar Birleşik Devletlerin şehirlerine çarptı.” “Dünya Ticaret Merkezi Kuleleri yıkıldı, Pentagon zarar gördü.”

The Newyork Times (11 Eylül 2001, 12.34) ; “Dünya Ticaret Merkezi Kuleleri açık terörist saldırısının ardından çöktü.” “New York şehri kapatıldı.” “Pentagon’a uçak çarptı.” “Tüm dünyada liderler NewYork ve Washington’a yapılan saldırılarla şaşkına döndü.”

The NewYork Times (11 Eylül 2001, 21.34) ; “Teröristler NewYork ve Washington’a saldırdı.” “Dünya Ticaret Merkezi devrildiğinde binlerce kişi ölümüne korktu.” “Bush konuşmasında binlerce ölü olduğunu söyledi.” “Amerikan gücünün sembolü olan Washington’a saldırı.” “New York ve Washington’a olan saldırı Dünya liderlerini şoke etti.” “Birleşik Devletler saldırıya öfkeyle tepki verdi. ”

The New York Times (12 Eylül 2001, 08.02) ; "Birleşik Devletlere saldırıldı: New York ve Washington'da acımasız terör günü." "Kaçırılan jetler İkiz Kuleler'i yıktı ve Pentagon'a çarptı."

USA Today (11 Eylül 2001, 12.37) ; "Amerika Birleşik Devletleri'nin üstüne terör yağdı." "New York sendeledi." "Wall Street kapandı."

Los Angeles Times (11 Eylül 2001, 12.39) ; "İki intihar uçağı Dünya Ticaret Merkezi'ne çarptı, üçüncü Pentagon'a saldırdı."

Yahoo News (11 Eylül 2001, 13.20) ; "Kaçırılan uçaklar ikiz kuleleri yıktı, Pentagon'u vurdu."

FOX News (11 Eylül 2001, 15.39) ; "Dünya Ticaret Merkezi Binaları çöktü, Pentagon'a bir uçak çarptı."

Time (11 Eylül 2001, 16.56) ; "Amerika abluka altında." "Michael Elliot: Amerika asla aynı olmayacak." "Finans piyasaları kapalı."

USA Today (12 Eylül, 05.22) ; "Şeytanın olayı." "Bush, endişeli millete güvence verdi." "Saldırılar geriye hayal edilemez bir katliam bıraktı." "Deniz Kuvvetleri New York ve Washington'a gemiler gönderdi." "Resmi yetkililer önceden uyarı yapmıştı."

Reuters (11 Eylül 2001, 13.11) ; "Kitle saldırıları Dünya Ticaret Merkezi'ni yıktı, Pentagon'u vurdu." "Belediye Başkanı New York'ta muazzam sayıda hayat kaybı olduğunu söyledi." "Arafat, Birleşik Devletlerdeki uçak saldırılarını kınadı."

The Washington Post (11 Eylül 2001, 20.14) ; "Başkan terörist saldırıları gününden sonra halka hitap etti." "Amerika cevap vermeli. "

NewYork Post (11 Eylül 2001, 17.06) ; "Terör saldırıları Ticaret Merkezi'ni yıktı."

New York Post (12 Eylül 2001, 04.56) ; "Savaş nedeni"

Chicago Tribune (12 Eylül 2001, 04.06) ; "Saldırılardan sonraki tecrit çemberi"

The Detroit News (12 Eylül, 04.11) ; “Amerika saldırıya uğradı, sonsuza dek değişti.”

CBS News (12 Eylül 2001, 02.00) ; “Utanç verici gün”

The Chicago Sun-Times (12 Eylül 2001, 05.20) ; “Bush saldırıların başarısızlığa uğradığını söyledi.”

Almanya

Bild (11 Eylül 2001, 12.00) ; “Dünya şokta”

Bild (12 Eylül 2001, 06.20) ; “Uçağı kaçıranın son talimatları: Ailenizi arayın, birazdan öleceksiniz.”

Spiegel (11 Eylül 2001, 14.08) ; “Amerika Birleşik Devletlerine karşı terör saldırıları.” “Newyork’ta binlerce ölü ve yaralı”

Stern (11 Eylül 2001, 16.20) ; “Amerika Birleşik Devletleri’ni tarif edilemez bir terör rüzgârı kapladı.”

Frankfurter Allgemeine Zeitung (11 Eylül 2001, 21.30) ; “Amerika’ya saldırı”

Die Welt (11 Eylül 2001, 22.07) ; “Bush teröristleri ve yardımcılarını tehdit etti.”

Avustralya

The Canberra Times (12 Eylül 2001, 07.04) ; “Teröristler Birleşik Devletleri vurdu.”

The Age (12 Eylül 2001, 09.53) ; “New York bir felaket filmi gibi”

Belçika

Le Soir (12 Eylül 2001, 06.05) ; “Amerika ölülerini arıyor.”

Brezilya

Jornal do Brasil (12 Eylül, 05.46) ; “Terör koluna ABD’nin tepkisi”

Çin

South China Morning Post (12 Eylül 2001, 16.26) ; “Bush: Binlerce kişi saldırılarda öldü.”

Fransa

Libération (11 Eylül 2001, 09.26) ; “ABD kaosta”

Le Monde (11 Eylül 2001, 12.39) ; “ABD büyük şaşkınlık içinde”

Le Monde (12 Eylül 2001, 04.00) ; “Küresel dehşet”

Le Figaro (12 Eylül 2001, 06.15) ; “ABD kaosta” “George W. Bush alçakça eylemleri kınıyor.” “Chirac tüyler ürpertici trajedi karşısında tepki gösterdi.” “Batılılar korkudan dehşet içinde”

Güney Afrika

Independent (12 Eylül 2001, 16.19) ; “Bush ant içti, Amerika kazanacak.” “Mbeki Güney Afrika’nın Amerika’ya yardıma hazır olduğunu söyledi.”

The Star (12 Eylül 2001, 16.22) ; “Bu bir savaş.” “İki uçak Dünya Ticaret Merkezi’ne çarptı.” “Bush Amerika’nın kazanacağına ant içti.” “Mbeki Güney Afrika’nın Amerika’ya yardıma hazır olduğunu söyledi.”

Daily Mail & Guardian (12 Eylül 2001, 16.40) ; “Dünya sendeledi, Amerika ölülerini sayıyor.”

Hindistan

The Times of India (12 Eylül 2001, 16.38) ; “Birleşik Devletler terörizme karşı ortak bir saldırı istiyor.”

İngiltere

BBC Online/News (11 Eylül 2001, 12.40) ; "Amerika terörist saldırılarıyla sarsıldı"

Telegraph (11 Eylül 2001, 13.12) ; "Kaçırılan uçaklar Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'u Tahrip Etti"

The Guardian (11 Eylül 2001, 21.29) ; "Birleşik Devletlerde Terörizm." "Amerika'nın Terör Günü." "Uçaklar Dünya Ticaret Merkezi'ni yıktı. Pentagon'a saldırıldı." "Binlerce ölü olmasından korkuluyor."

Financial Times (11 Eylül 2001, 22.10) ; "Ölümcül terörist saldırılarından sonra Birleşik Devletler yüksek alarmda"

The Economist (11 Eylül 2001, 22.11) ; "Küresel Ajanda: Amerika saldırı altında"

İrlanda

Irish Independent (12 Eylül 2001, 06.00) ; "Teröristlerin Birleşik Devletlerin kalbini vurması sonucu çok miktarda ölü sayısı"

İspanya

El Pais (11 Eylül 2001, 21.38) ; "ABD'ye saldırıldı." "New Yok ve Washington'daki saldırı dalgası ABD'yi harap etti."

El Mundo (11 Eylül 2001, 21.39) ; "ABD'ye karşı büyük terör saldırısı." "Binlerce kişi öldü."

El Correo (12 Eylül 2001, 04.31) ; "Birleşik Devletlerde terör"

La Chronica de Hoy (12 Eylül 2001, 05.51) ; "Bush intikam yemini etti: Binlerce ölü"

İsrail

Ha'aretz/English Edition (11 Eylül 2001, 13.11) ; "Dünya Ticaret Merkezi'ne iki uçak çarptı, iki kule de çöktü; bir uçak Pentagon'a çarptı." "İsrail hava koridoru yabancı uçaklara kapatıldı." "Filistinliler saldırıları kutladı."

The Jerusalem Post (12 Eylül 2001, 05.59) ; "İsrail, Birleşik Devletleri'ne yapılan saldırılar için yas günü ilan etti." "'Şimdi İsraillilerin ne hissettiğini anlıyorum.'" "Pentagon saldırısı Washington'u paniğe sürükledi."

İsviçre

Tages Anzeiger (11 Eylül 2001, 21.24) ; "Birleşik Devletlerin Güvenlik Komisyonu Bin Ladin'i suçluyor."

Blick (11 Eylül 2001, 22.04) ; "Amerika'ya karşı savaş"

Swiss Online (12 Eylül 2001, 03.47) ; "Amerika Birleşik Devletlerinde Terör: İlk misilleme saldırı." "Dünya çapında dehşet, binlerce ölü!"

İtalya

La Republica (11 Eylül 2001, 13.09) ; "ABD'nin kalbine saldırı" "Binlerce ölü ve yaralı"

La Republica (12 Eylül 2001, 06.30) ; "Tırpalanmış binlerce hayat" "Amerika ölülerini sayıyor."

La Stampa (12 Eylül 2001, 06.31) ; "Amerika ölüleri sayıyor." "Bush: Teröristleri ve onları misafir edenleri vuracağız."

Kanada

The Globe and Mail (11 Eylül 2001, 10.12) ; "Bush dedi ki: Bugün milletimiz şeytanı gördü."

The Globe and Mail (11 Eylül 2001, 12.58) ; "Teröristler Birleşik Devletlere saldırdı." "Dünya Ticaret Merkezi Kuleleri yıkıldı."

Canoe (11 Eylül 2001, 11.00) ; "Terörist saldırıları Birleşik Devletleri vurdu." "Dünya Ticaret Merkezi Kuleleri yıkıldı."

Canoe (11 Eylül 2001, 11.20) ; "Binlerce kişi öldürüldü." "Bush sorumluları cezalandıracağına ant içti."

Rusya

Russia Today (12 Eylül 2001, 05.05) ; "Dünyada günün resmi: New York'ta terörist saldırıları." "Putin Bush'a 'Saldırılar cezasız bırakılmamalı' dedi." "Rusya Birleşik Devletlere tüm uçak kalkışlarını durdurdu."

The Russia Journal (12 Eylül 2001, 17.18) ; "Dünya Ticaret Merkezi terör saldırılarında çöktü." "Birleşik Devletlerde kitlesel terör saldırıları"

3.1.2.2. Yurtiçi Basında Olayın Sunumu

"11 Eylül Olayı"nın yurtiçi basında ertesi gün (12 Eylül 2001) gazetelerin baş sayfalarında ve köşe yazarları tarafından çarpıcı bir şekilde verildiğini görüyoruz. Seçilmiş bazı örnekleri yorumsuz aktarıyoruz:

Akit

"ABD cayır cayır" "Yakan da yanar!", "Tavrını; Filistin'i her gün kan ve ateşe boğan İsrail'den yana kullanan, Irak'taki çocukları ise bombalayarak katleden ABD, dün ateşle tanıştı. Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi yerle bir oldu…", "Saldırıyı Japon Kızıl Ordu örgütü üstlendi."

Bebekler Açlıktan Ölürken, 'Ah'larını Duyan Olmaz mı Sanıyordunuz? (Ali İhsan Karahasanoğlu

Akşam

“ABD teröre teslim”, “Savaş hali ilan edildi.”, “İkinci Pearl Harbor”, “Kamikaze saldırıları ABD’ye kıyameti yaşattı. Ülke, 2. Dünya Savaşı’na girmesine yol açan Pearl Harbor baskınından daha ağır bir darbe yedi. En az 20 bin ölü, onbinlerce yaralı var. Amerika misillemeye hazırlanıyor.”

Saldırının Etkileri Ne Olur? (Ertuğ Yaşar) , *Whose Boys Have Done It? ‘Kimin Çocukları Yaptı’* (Savaş Ay) , *3. Dünya Savaşı Çıkmalı-Milat ve ‘Eski Dünya’* (Şakir Süter) , *Dünya Sarsılacak* (Emin Pazarcı)

Cumhuriyet

“Dünya Sarsılıyor”, “Tarihin en büyük terörü, süper devlet ABD’yi vurdu. İntihar saldırıları yaşamı durdurdu; on binlerce kişi öldü. ABD savaş hali ilan etti. Herkes korku içinde…” “Dünya Ticaret Merkezi’nin ikiz kulelerine 2 uçakla intihar saldırısı düzenlendi. Dünya bunun şokunu atlatamadan Pentagon da aynı kabusu yaşadı. Dışişleri Bakanlığı önünde de bomba yüklü araçlar patladı. Kaçırılan uçaklardan 4’ü, yüzlerce yolcuyla düştü.” “ABD istihbaratının sınıfta kaldığı olayların sorumlusu olarak Usame bin Ladin’in adı ön plana çıktı. Washington saldırganların kimliklerini tespit ettiklerini açıkladı. Nükleer santrallerde alarm durumuna geçildi.”, “Saldırı, ekonomi piyasalarını vurdu.”

CIA ve FBI Uyudu (Hikmet Çetinkaya) , *Üçüncü Dünya Savaşı Budur* (Yalçın Doğan) , *Ders Bu Kadar Acı mı Olmalıydı* (Hikmet Bila)

Dünya

“Washington ve New York’ta eşzamanlı gerçekleştirilen saldırılar dünyayı şok etti, 10 binin üzerinde ölü var, ABD ordusu savaş durumunda”, “Terörün en büyük saldırısı”

Terörün Korkunç Yüzü, Korkunç Gücü (Zafer Atay)

Hürriyet

"3. Dünya Savaşı Gibi", "Amerika'ya İkinci Pearl Harbor Baskını", "Onbini aşkın ölü", "Amerika, dün dört koldan terörün saldırısına uğradı. Washington ve New York cehenneme döndü. Beyaz Saray ve ABD ordusu savaş durumuna geçti."

Fail ve İhtimaller (Oktay Ekşi) , *Ortak Günah* (Ertuğrul Özkök) , *Savaş Başlıyor* (Bekir Coşkun) , *Terörün İğrenç Yüzü* (Emin Çölaşan) , *Türkiye Tüm Dünyayı Defalarca Uyarmıştı* (Tufan Türenç) , *Üçüncü Dünya Savaşı* (Fatih Altaylı)

Milli Gazete[*]

"ABD'de Şok", "100 bin kişinin çalıştığı Dünya Ticaret Merkezi yerle bir oldu.", "Saldırıları Japon Kızıl Ordu örgütü üstlendi.", "Pentagon Çöktü", "Bütün dünya teyakkuzda", "Süper güç ABD'nin istihbaratı uyudu. Dünya Ticaret Merkezi'ne ve ABD Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) düzenlenen ve 4 uçakla gerçekleştirilen intihar saldırılarında aralarında Türklerin de bulunduğu 20 binden fazla insan öldü."

Milliyet[*]

"Dünyanın Kalbine Kamikaze", "En az 20 bin ölü", "Amerika'daki Saldırıdan 9 saat sonra Kabil patlamalarla sarsıldı.", "Amerika'da kıyamet günü"

Yazmayı Hiç İstemediğim Bir Yazı (Mehmet Y. Yılmaz) , *Manyaktan Kaynaklanan Afet* (Hurşit Güneş) , *Dünya Düzeni Sarsılırken* (Fikret Bila) , *Yeni Tür Savaş* (Sami Kohen) , *Teröre Karşı İnsanlık Adına, Çifte Standartsız Savaş!* (Hasan Cemal) , *CIA Çarmıha* (Güneri Cıvaoğlu)

Radikal

"Terör ABD'yi can damarından vurdu." "Savaştan beter", "ABD, tarihin en ağır terör saldırısına uğradı. Ölü sayısı 20 bini bulabilir."

---

[*] Milli Gazete'nin 12 Eylül 2001 günkü sayısında köşe yazarları konuya değinmemişlerdir.
[*] Milliyet Gazetesi 12 Eylül 2001 günkü sayısını "Yıldırım Baskı" ile yapmıştır.

Tom Clancy Hayal Edebilir miydi? (İsmet Berkan) , *21. Yüzyılın İlk Savaşı* (Haluk Şahin) , *Küresel Gerilla Savaşı Başladı* (Murat Yetkin) , *Yeni Dönem* (Uğur Gürses)

Sabah

"Dünya artık eskisi gibi olmayacak", "Kıyamet Günü", "Tarihin en büyük saldırısına hedef olan ABD eşi görülmemiş bir misillemeye hazırlanıyor.", "İlk Hedef Usame b. Ladin"

Kabus Bitmedi (Güngör Mengi) , *Savaş Hali* (Okay Gönensin)

Star

"Kimliği belirsiz bir güç, yolcu uçaklarını 'kamikaze' haline getirip, 'Pearl Harbor gibi uyuyan' New York ve Washington'u vurdu. En az 20 bin ölü", "3. Dünya Savaşı"

Cinnet (Halit Kakınç) , *Üçüncü Dünya Savaşı* (Umur Talu) , *Pearl Harbor'dan Bin Beter* (Engin Ardıç) , *Amerika Bu Saldırının Altında Kalmaz: Eyvah!* (Mustafa Mutlu) , *Beklenmeyen Kabus* (Kürşat Başar) , *Dünya Yeniden* (Ümit Aslanbay) , *İslami Siyasetin Sonu* (Zeynep Gürcanlı)

Türkiye

"Amerika ağlıyor", "Dünya şokta", "New York'un ikiz kuleleri ve Pentagon yerle bir… Hayat felç oldu… En az yirmibin kişi öldü…", "ABD, tarihin en büyük terör saldırısına uğradı."

Pax Americana'ya Saldırı (Yılmaz Öztuna)

Yeni Şafak

"En az 10 bin ölü", "Kıyamet gibi", "Tarihin en büyük terör saldırısı, ABD'nin kalbini vurdu. Dünya korkunç saldırının şokuyla sarsıldı." "Uçaklar kuleye saplandı. Dev kuleler gürültüyle çöktü." "New York'ta can pazarı"

Üçüncü Dünya Savaşı Kadar (Ömer Çelik) , *Pearl Harbor'dan Daha Büyük* (Mehmet Ertuğrul Yavuz) , *Terörizmin Cephesi Dünya Haritasıdır!* (Mehmet Barlas) ,

Çılgın Bir 'Kaos' Dünyasına Doğru (Cengiz Çandar) , *Terörle Yeni Bir Döneme Doğru* (Fehmi Koru) , *Küresel Dehşet… Bu Sefer Dublör ve Animasyon Yok* (Mustafa Karaalioğlu)

Zaman

"Terör ABD'yi kalbinden vurdu: En az 20 bin ölü", "Vahşet" "4 yolcu uçağını kaçıran teröristler, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a intihar saldırıları düzenledi." "3. Dünya Savaşı Gibi" "Fethullah Gülen: Dünya Barışına Menfur Sabotaj"

Havacılık Açısından Profesyonelce Saldırı (Güntay Şimşek) , *Böyle Bir Saldırı Ancak Manyakça Bir Saldırı Olabilir* (Nuh Gönültaş) , *17 Ağustos Gibi* (M. Nedim Hazar)

3.1.3. TÜRKİYE VE YURTDIŞINDAN RESMİ DEĞERLENDİRME VE TEPKİLER

Olayın hemen ardından Türkiye ve bazı ülkelerin üst düzeyde resmi değerlendirmeleri ve tepkileri şu şekilde oldu:

"*ABD'de art arda gerçekleşen saldırı olaylarından sonra Başbakanlıkta acil kriz toplantısı yapıldı. Başbakan Bülent Ecevit başkanlığında, yapılan toplantıya Başbakan Yardımcıları Devlet Bahçeli ve Hüsamettin Özkan'ın yanı sıra, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, MGK Genel sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç, Dışişleri ve İçişleri Bakanlığı ile emniyet yetkilileri katıldı. Başbakan Ecevit saldırıların ardından şu açıklamayı yaptı: "Dünya, tarihinin en ağır facialarından biriyle karşı karşıya. ABD büyük bir dünya devleti. O'nun başına gelenler bütün dünyayı etkiler. Dostumuz ABD'nin bu felaketten biran önce kurtulmasını, esenliğe ulaşmasını temenni ediyoruz. ABD halkına başsağlığı ve geçmiş olsun diyoruz.*"[459] (Türkiye)

[459] *Hürriyet* Gazetesi, 12 Eylül 2001, s. 6.

"Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Brötanya bölgesine yaptığı geziyi yarıda kesip Paris'e geri döndü. Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine, New York'taki ikiz kulelere yönelik saldırıdan 'dehşete düştüğünü' açıkladı."[460] (Fransa)

"*Devlet Başkanı Vladimir Putin, Amerikan halkına başsağlığı dileyerek, New York ve Washington'daki 'terör saldırılarını' kınadı. Putin, 'Bu bir trajedidir' dedi."* [461] (Rusya)

"*Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, 'saldırılardan dehşete düştük, şoke olduk' diye açıklama yaptı. Alman Meclisi, 2002 bütçe görüşmelerini iptal etti. Federal Güvenlik Kurulu acilen toplandı*."[462] (Almanya)

"*ABD'de düzenlenen uçaklı saldırılar ve üst üste meydana gelen patlamalardan sonra İngiltere'de alınan önlemler çerçevesinde, daha önceden terörist saldırıya uğrayan Canary Wharf'ta bazı kalabalık iş merkezleri boşaltıldı. Polisin talebi üzerine alınan önlemler kapsamında, çok sayıda işyeri boşaltılırken, Parlamento binası ve Whitehall'daki bazı bakanlıklar ve Londra Borsası'nda çalışanların tahliyesine başlandı. Bu arada, günlük programını iptal eden İngiltere Başbakanı Tony Blair, bir açıklama yaparak, ABD'nin acısını millet olarak paylaştıklarını belirtti. Blair, "Terörizm, uygar dünyanın karşısına dikilmiş bir şeytandır. Dünyanın bütün lider demokrasileri bir araya gelip, bu büyük düşmana karşı mücadele etmelidir" dedi.*"[463] (İngiltere)

"*İtalya Başbakanı Berlusconi, hükümeti acil toplantıya çağırdı. Toplantıdan sonra açıklama yapan Berlusconi, müttefik Amerika'nın yanında olduklarını belirtti ve başsağlığı diledi."*[464] (İtalya)

"Irak, "*Amerikalı kovboylar, insanlığa karşı işledikleri suçların meyvelerini topluyorlar. Bu saldırılar, Amerikalı siyasetçilere indirilmiş tokat" yorumunu yaptı."*[465] (Irak)

---

[460] A.g.y.
[461] A.g.y.
[462] A.g.y.
[463] A.g.y.
[464] A.g.y.
[465] A.g.y.

"*Başbakan Ariel Şaron'un danışmanı, 'Acı terör deneyimimizden ABD'dekinin bir terör saldırısı olduğunu anlıyoruz, İsrail elinden geleni yapacaktır, kurbanlara başsağlığı diliyoruz' dedi.*"[466] (İsrail)

"*Filistin Özerk Yönetimi lideri Yaser Arafat yaptığı açıklamada, ABD'ye yapılan saldırıları kınadığını söyledi. Arafat Amerika halkına başsağlığı da diledi.*"[467] (Filistin)

Bu noktada Yaser Arafat'ın olayı değerlendirmesiyle Filistinli mültecilerin değerlendirmeleri arasındaki fark dikkat çekiyor:

"*Lübnan'daki mülteci kamplarında bulunan Filistinliler, ABD'deki uçak saldırılarının ardından sevinç gösterilerinde bulundular. Lübnan'daki Ayn Helue ve Şatila mülteci kamplarında bulunan Filistinliler, havaya makineli tüfek ve tanksavar ateşi açarak sevinç gösterilerinde bulundular. Filistinli mülteci kadınlar, kamplarda helva ve tatlı yapıp dağıttılar. Haberleri göbek atarak izleyen Filistinli mülteciler, ABD aleyhtarı sloganlar attılar.*"[468]

3.1.4. 11 EYLÜL OLAYI HAKKINDA FARKLI SESLER

11 Eylül Olayı, meydana geldiği günden bugüne, akademik çevreden film sektörüne kadar geniş bir yelpazede, farklı açılardan değerlendirilmektedir. Görsel medyada konu hakkında yapılan tartışmaların merkezinde 11 Eylül olayını eleştirici/sorgulayıcı bir bakış açısıyla ele alan 3 belgesel yapım[*] dikkatleri çekiyor. Belgesellerin, olayın gerçekleştiği ABD'de yapılmış olması ve bunların 11 Eylül hakkında yapılan resmi açıklamaların aksine iddialar içermesi, konuyu daha ilginç hale getiriyor. Bu yapımlar hakkında kısa da olsa bilgi vermenin, konumuz açısından çok önem taşıdığına inanıyoruz.

---

[466] A.g.y.
[467] A.g.y.
[468] A.g.y.
[*] Bu yapımların yanında çok sayıda çalışma mevcuttur. Biz bu üç yapımı; popülaritesi ve kamuoyu üzerindeki etkisi nedeniyle çalışmamızda tercih ettik.

3.1.4.1. Fahrenheit 9/11

2004'te gösterime giren belgeselin yönetmeni ve senaristi, İrlanda asıllı Amerikalı, aktör, film yapımcı ve yönetmeni, senarist, politika yorumcusu ve aktivist **Michael Moore**'dur. Moore aynı zamanda Jim Czarnecki, Kathleen Glynn ile birlikte belgeselin yapımcılığını da üstlenmiştir[469].

George W. Bush'un başkanlığı dönemi Amerikan politikasına eleştirel bir gözle bakılan belgeselde, özellikle medyadaki 11 Eylül Olayı ile ilgili yapılan haberler tartışılıyor. Belgeselde, bu olaylarla beraber Amerikan toplumunun suni bir karmaşa ve korku ortamına sürüklendiği ve bunun da kasıtlı bir şekilde Orta Doğu politikalarını haklılaştırma çabasında bir araç olarak kullanıldığı ileri sürülüyor.

3.1.4.2. Loose Change

2005 ile 2009 yılları arasında 4 seri halinde yapılan bu belgeselin, yönetmeni, senaristi, kurgusu ve Korey Rowe, Jason Bermas, Matthew Brown ile birlikte yapımcısı Amerikalı senarist ve yönetmen **Dylan Avery**'dir[470].

11 Eylül Olayı'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi içerisindeki bazı unsurlar tarafından planlanarak yürütüldüğü iddiası üzerine yoğunlaşan seride bu temel iddia, özellikle saldırı kayıtlarındaki çelişkilerle desteklenmektedir.

3.1.4.3. Zeitgeist

2007 yapımı belgeselin yönetmeni, yapımcısı, senaristi, kurgusu ve müziği Amerikalı ticari olmayan film yapımcısı ve aktivist Peter Joseph'dir.[471] Özgün adı Zeitgeist (Zamanın Ruhu) adını taşıyan belgesel üç bölümden oluşuyor. Birinci bölüm *The*

---

[469] 122 dakika süreli filmin özgün dili İngilizce ve Arapça'dır. Film hakkında geniş bilgi için bkz. http://www.fahrenheit911.com

[470] 82, 82, 130 ve 99 dakika süreli olan film serisinin özgün dili İngilizce'dir. Filmler hakkında geniş bilgi için bkz. http://www.loosechange911.com

[471] 122 dakika süreli belgeselin özgün dili İngilizce olmakla birlikte Türkçe dâhil 23 farklı dilde altyazı ile internet üzerinden yayınlanmıştır. Belgesel hakkında geniş bilgi için bkz. http://www.zeitgeistmovie.com

Greatest Story Ever Told[π] (Bugüne Kadar Anlatılan En Büyük Hikâye) adını taşıyor. Bu bölümde Hıristiyanlığın dinler tarihindeki yeri farklı bir bakış açısıyla sorgulanıyor. İkinci bölüm, 11 Eylül saldırılarını konu alıyor ve *All the World's a Stage*[*] (Tüm Dünya Bir Sahnedir) adını taşıyor. *Don't Mind the Men Behind the Curtain*[×] (Perdenin Ardındaki Adamlarla İlgilenmiyorum) adlı üçüncü bölüm ise ABD'nin 20. yüzyılda katıldığı üç savaş hakkındaki ilginç tartışmaları gündeme getiriyor.

Belgeselin konumuzla ilgili olan ikinci bölümü hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz:

Belgeselin bu bölümünde, 11 Eylül Olayı'nın; kitlelere korku salmak, sivil hakların kısıtlanması için ön hazırlık yapmak, "terörle savaş" politikasını meşrulaştırmak ve ekonomik çıkar elde etmek için, Amerika Birleşik Devletleri'nin unsurları tarafından yönetildiği veya en azından onların müsaadesiyle meydana geldiği iddiası işleniyor. Bölümde ayrıca bu iddiaya bağlı olarak, Amerika'nın saldırılardan önceden haberdar olduğu, ordunun uçakların hedeflerine ulaşmasına müsaade ettiği ve Dünya Ticaret Merkezi binalarındaki hasarın kontrollü bir yıkım sonucu oluştuğu anlatılıyor.

3.2. 11 EYLÜL OLAYININ STRATEJİK SONUÇLARI

3.2.1. BOP/GOP PROJESİ

Asıl adı "**Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek bir Gelecek ve İlerleme için Ortaklık**" (Partnership for Progresand a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Africa) , daha çok **Büyük Ortadoğu Projesi** adıyla bilinen proje[*], 11 Eylül Olayı sonrası ABD başkanı George W.

[π] Kullanılan bu ifade, Amerikalı yapımcı ve yönetmen **George Stevens**'ın (1904-1975) 1965 yılında yaptığı **The Greatest Story Ever Told** adlı filmden gelmektedir.

[*] Kullanılan bu ifade, ünlü İngiliz şair ve oyun yazarı **William Shakespeare'in** (1564-1616) **The Merchant of Venice** (Venedik Taciri) adlı oyunundaki bir konuşmadan alınmıştır.

[×] Kullanılan bu ifade, Amerikalı çocuk kitapları yazarı **Lyman Frank Baum**'un (1856-1919) **The Wonderful Wizard of Oz** (Oz'un Muhteşem Büyücüsü) adlı eserindeki bir konuşmadan alınmıştır.

[*] "*Bu proje başlangıçta Türk ve dünya kamuoyuna "Greater Middleeast Project", yani "Büyük Ortadoğu Projesi" ya da (daha doğru bir çeviriyle) "Genişletilmiş Ortadoğu Projesi" adıyla sunulmuştur. Buradaki "genişletilmiş Ortadoğu" deyimi, Amerikan siyasetinin klasik 'Ortadoğu' algılamasındaki sınırların, Kuzey Afrika ve Yakın Doğu'yu da kapsayacak şekilde genişletilmesi nedeniyle kullanılmaktadır. Daha*

Bush hükümeti tarafından tüm dünyaya duyurulmuştur. Yani, BOP'un çıkış noktası 11 Eylül saldırılarıdır.[472]

BOP'a geçmeden önce, öncesi dönemle ilgili olarak BOP'a kaynaklık eden projelerden kısaca bahsetmek istiyoruz.

BOP, başlangıcı II. Dünya Savaşı yıllarına kadar giden bir projedir. Bu dönemde George F. Kennan'ın da aralarında bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanmış olan "**Büyük Alan**" adlı planı BOP'un ön tasarımı olarak kabul edebiliriz.[473] Bu noktada şunu söyleyebiliriz. Büyük Ortadoğu Projesi zaman içinde gittikçe şekillenen bir projedir.[474] ABD, bu plan dâhilinde "Soğuk Savaş" döneminde "Yeşil Kuşak Projesi"ni ortaya koymuştur. Yeşil Kuşak Projesi, "***komünizmin dinsizlik (ateizm) yaklaşımı ve bu yaklaşıma karşı İslam'ın takındığı sert tutum nedeniyle "İslam'ın komünizme karşı bir kalkan olabileceği***" görüşüne dayanan ve İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde ABD Başkanı Truman tarafından yürürlüğe konan "*Komünizmi Çevreleme Stratejisi*"nin bir parçası/ uzantısı olan" ve ABD Başkanı Carter'ın yürürlüğe koyduğu bir projedir.[475] Bunun dışında ABD'nin "**Marshall Yardımı**" olarak da bilinen "**Avrupa'yı Kalkındırma Planı**"nın BOP fikrinin ortaya çıkmasında ve uygulama esaslarının belirlenmesinde katkısı vardır. ABD, SSCB'ne karşı Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak kalkınmasına yardımda bulunmuş 1949'da NATO'nun kurulmasıyla kendi planı için gereken zemini oluşturmuştur. [476] Türkiye'yi Marshall Yardımı kapsamına alan ABD,

---

*sonraları, 'Ortadoğulu' imgesinden hiç de hoşnut olmayan bazı ülkeleri (Fas, Tunus ve Cezayir) tatmin için, "Kuzey Afrika" deyimi eklenerek "Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi" olarak adlandırılmaya başlanmıştır."*bkz. Günal, Altuğ; "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", s. 8

Bu makalenin tamamı için bkz. http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M15.pdf

Greater Middle East (Daha Büyük Büyük Ortadoğu) , **Broader Middle East** (Daha Geniş Ortadoğu) , **Wider Middle East** (Daha Geniş Ortadoğu) , **Broader Middle East and North Africa Project** (Daha Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi) gibi tanımlamalar ABD için aynı anlamda kullanılmaktadır.

[472] A.g.e.; s. 2

[473] Bilbilik, Erol; *Geniş Ortadoğu Projesi (Geniş Orta Asya Projesi)* , İstanbul: Asya Şafak Yayınları, 2008, s. 11

Büyük Alan, Batı Yarımküresi'ni, Batı Avrupa'yı, Uzakdoğu'yu, Eski İngiliz İmparatorluğu'nu, Ortadoğu'nun eşsiz enerji kaynaklarını, Üçüncü dünya'nın geriye kalan bölümlerini ve mümkünse bütün yeryüzünü içine alacaktı. A.g.y.

[474] Akar, Atilla; *Büyük Ortadoğu Kuşatması "Yeni Dünya Düzeni"nin Ortadoğu Ayağı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Baskı, s. 22

[475]A.g.y.

11 Eylül Olayı'nı yaptıran kişi olarak suçlanan Usame b. Ladin, Yeşil Kuşak Projesi bağlamında SSCB'nin Afganistan işgaline karşı bizzat ABD tarafından desteklenen ve öne çıkarılan şahıstır.

[476] A.g.y.

ondan ‘bölgede Sovyet yayılmasını önleyen bir duvar rolü” oynayabileceğini umuyordu.[477]

1970’li yıllarda proje “Güneybatı Asya Doktrini” adıyla gündeme gelmiştir. ABD, bu doktrinde Türkiye’ye verilecek görevi ‘Türkiye, Batı’dan Doğu’ya doğru bir köprüdür’ gerekçesine dayandırmıştır.[478]

1986’da Amerikan Dış Politika Enstitüsü’nün İstanbul’da yapılan toplantısına katılan ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı William Schneider, Türkiye’ye biçilen bu rolü “Türkiye, Batı İttifakı’nın bir üyesidir. Ama tarihi ve coğrafi açıdan Ortadoğu’nun bir parçasıdır” şeklinde açıklamıştır.[479]

1992’ye gelindiğinde Paul Wolfowitz tarafından “Savunma Planlama Rehberi” adı altında geliştirilen bir strateji basına sızdırılmıştır.[480]

BOP Projesinin ilk taslağı **Joint Force Quarterly** 1995 sonbahar sayısında yer alan (s. 31-39) “**Greater Middle East**” (Daha büyük Ortadoğu) başlıklı yazıda formüle edilmiştir. “*Yazıda bahsedilen stratejinin temel ayakları; petrol kaynaklarının ulaşım ve denetimi, bölgede alternatif bir hegemonun çıkmasına izin verilmemesi, kitle imha silahlarının engellenmesi, terörizmin kontrolü ve kökünün kazınması, politik ve ekonomik reformların teşviki, İsrail’in güvenliğinin garanti altına alınması, ve bir devlet olarak varlığını sürdürmesi olarak tarif edilmiştir.*”[481] Buna ABD yönetimlerine ve CIA’ya stratejik ar-ge hizmeti veren fikir kuruluşlarından biri olan ‘RAND Corparation”[×], un aynı yıl “**Civil Democratic Islam**”[π] (Sivil Demokratik İslam) adlı hazırladığı raporu ilave etmemiz gerekir. Anılan rapor Bush yönetimine verildi. “***İslam ve Müslümanlar, Batı demokrasisi değerlerine ve küresel düzene uyumlu hale getirilemezse, medeniyet-***

---

[477] Bilbilik, A.g.e.; s. 12
[478] A.g.e.; s. 13
[479] A.g.y.
[480] A.g.e.; s. 15
[481] Akar, A.g.y.
[×] **RAND** şirketi (Araştırma ve Geliştirme anlamında, İngilizce *Research and Development* başharflerinden) ilk önceleri Amerika Birleşik Devletleri silahlı kuvvetleri için araştırma ve geliştirme yapması maksadıyla 1946 yılında *Project RAND* ismiyle Douglas Havacılık Şirketi tarafından ABD Santa Monica'da kurulmuş sonra 1948 yılında ana şirket bünyesinden ayrılmış, kâr amacı gütmeyen dünya çapında siyasi strateji ve düşünce kuruluşudur. Bu kuruluş için bkz. http://www.rand.org/
[π] http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/2005/MR1716.pdf

ler çatışması olasılığının yüksek olduğu" tezinden yola çıkılan bu raporda, İslam coğrafyasının nasıl denetim altına alınacağına dair bir strateji öneriliyordu.[482] Raporda Müslümanlar **fundemantalistler (köktendinciler) , gelenekçiler, modernistler, sekülerler (laikler)** olarak dört gruba ayrılmıştı.[483] Bu raporda anılan grupların siyasi ve ferdi özgürlük, eğitim, kadınların statüsü, ceza hukuku, reform ve değişimin meşruiyeti, Batı'ya karşı tutumlar gibi konular dâhil olmak üzere günümüz İslam Dünyası'nda tartışmalı temel konulara bakış açıları analiz edilerek belli sonuçlara varılmıştır.[484]

---

[482] A.g.e.; s. 3

[483] Anılan rapor, s. 10

[484] A.g.y.
Buna göre
Köktendinciler: İslam'ın şiddetten kaçınmayan, yayılmacı ve saldırgan yorumunun temsilcileridirler. Demokratik değerleri ve Batı kültürünü reddederler. Batı'ya, özellikle ABD'ye, düşmanlık hisleri beslemektedirler. Katı İslam yasa ve ahlak değerlerini uygulayacak otoriter bir devlet yönetiminden yanadırlar. *Geçici taktik düşünceler hariç*, bu grubu desteklemek bir seçenek olamaz.
Gelenekçiler: İslam dininin kurallarına sadakatle bağlı olmakla birlikte, saldırgan ve şiddet yanlısı değildirler. Köktendincilere kıyasla daha ılımlı görüş taşırlarsa da, çağdaş demokrasileri ve Batı değerlerini gönülden kucakladıkları söylenemez. Bu gurup da, demokratik İslam'ın örneği ve geçiş vasıtası olmak için uygun düşmez.
Bu grupla ilişkilerde, *barışçı bir görüntü vermek* en iyisidir.
Modernistler (Ilımlı İslam) ; İslam'ın günümüzdeki katı anlayış ve uygulamalarında kapsamlı değişiklik yapılması konusunda eylemli bir arayış içerisindedirler. Hz. Muhammed dönemindeki uygulamaları değişmez esas olarak kabul etmekle birlikte, o günlere ait sosyal ve tarihi koşulların bugün artık geçerli olmadığının da farkındadırlar. Temel değerleri; bireysel vicdanın üstünlüğünün yanı sıra, eşitlik ve özgürlüğe dayalı toplum anlayışıdır. Bu değerler çağdaş demokratik esaslarla bağdaşmaktadır. İslam dünyasının, küreselleşmenin bir parçası olmasını da arzu ederler. Bu nedenlerle Ilımlı İslam, *demokratik İslam'ın örneği* ve esas vasıtası olmak için en uygun olanıdır.
Laikler: Batı demokrasileri tarzında din ile devlet işlerinin ayrılmasından yana olup, din olgusunu kamusal alandan özel alana indirgemişlerdir. Politika ve değerler açısından Batı'ya en yakın olan gruptur. Bu olumlu özelliklerine karşılık, genellikle yarı demokratik görünümlü otoriter bir yapıyı esas alan laik gruplar, çoğunlukla solcu ve saldırgan milliyetçi ideolojileri benimsemişlerdir. Bu nedenle de ABD'yi dost olarak görmez; hatta içlerinde aşırı ölçülerde Amerikan düşmanlığı besleyenler bile vardır. Ayrıca İslamcı kitlelerce sözü dinlenebilir bir grup da değildirler. Bu nedenlerle laikleri *sürekli müttefik* olarak kabul etmek uygun olmaz.
İslamcı gurupların genel karakteri birer birer incelendikten sonra Raporda, Amerika'nın İslam'ı kontrol altına alması için neler yapması gerektiği maddeler halinde şöyle sıralanmıştır (özetle) :
Önce Ilımlı İslam'ı destekle. Bu kapsamda; özellikle mali destek sağla, liderlik modeli oluştur ve bu modele uygun liderler yarat.
Gelenekçilerin kusurlarını eleştir, ancak onları kökten-dincilere karşı destekle.
Köktendincilerle mücadele et. Bu kapsamda; yasadışı faaliyetlerini açığa çıkar, yaptıkları şiddet eylemlerinin olumsuz sonuçlarını gündeme taşı, kahramanlaştırılmalarını önle.
Seçici bir şekilde laikleri destekle. Bu kapsamda; köktendinciliğin ortak düşman olarak algılanmasını teşvik et, milliyetçilik ve solculuk temelinde ABD karşıtı güçlerle bağlaşma oluşturma heveslerini kır. (bkz. Günal, A.g.e.; s. 3)

1997 yılında Zbigniev Brzezinski, 'Avrasya Dikdörtgeni" kavramını[*] ortaya atmış ve bunu "Avrasya Stratejisi" olarak açıklamıştır.Aynı yıl ABD Başkanı Bush'un Yeni Muhafazakarları (Neo-Cons) tarafından "Project for the New American Century" (Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi) adlı bir düşünce kuruluşu oluşturulmuştur.[485]

1998'de Ulusal Savunma Üniversitesi'nin hazırladığı "Stratejik Değerlendirme Raporu"nda Kuzey Afrika'dan Afganistan'a kadar uzanan ve dünyanın en önemli yeraltı kaynaklarını kapsayan bölge "Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi" olarak tanımlanmıştır.[486]

1999'da Amerikan Ordusu'nda Orta Asya'dan sorumlu güçlerin komutanlığı Pasifik Komutanlığı'ndan alınarak Ortadoğu'dan sorumlu Merkez Kuvvetler Komutanlığı'na bağlanmıştır. Aynı yıl Washington'da toplanan NATO Zirvesi'nde "Yeni NATO Stratejik Konsepti" kabul edilmiştir. Zirvede tespit edilen tehditler BOP'a yönelik tehditler arasında aynen yer almıştır. [487]

11 Eylül Olayı sonrası 31 Aralık 2001'de ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, "Nükleer Strateji'nin Gözden Geçirilmesi" başlıklı gizli raporu Amerikan Kongresi'ne sunmuştur.[488]

2002'de ABD Başkanı Bush önde gelen Yeni Muhafazakârlarla "ABD'nin 21. yüzyıl Grubu'nu oluşturmuş, bu grup, "ABD'nin 21. yüzyılı Projesi"ni hazırlamıştır.[489]

2005'te "Küreselleşmenin Gelecek Haritası 2005 Raporu" Başkan Bush'a sunulmuştur. ABD, aynı yıl 11 Eylül Olayı sonrası yayınlanan belgeyi yenilemiş ve "ABD'nin Savunma Stratejisi Belgesi" olarak Rumsfelt imzasıyla yayınlamıştır.[490]

---

[*] Bunun için bkz. Brzezinski, Zbigniev; *Büyük Satranç Tahtası*, (Çev. Yelda Türedi) , İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2005

[485] Bilbilik, A.g.e.; s. 16

[486] A.g.y.

[487] A.g.y.

[488] A.g.e.; s. 17

[489] A.g.e.; s. 18

[490] A.g.e.; s. 18, 19

Strateji belgesi şu esasları içermektedir:

1. ABD halihazırda bir savaş içindedir. Her ulustan önce kendisini korumak zorundadır. ABD Anayasası'nın gereği de budur.

11 Eylül Olayı sonrasında ABD için, 11 Eylül ve benzeri saldırıların kaynağı, Köktendinci İslamcı örgütlerdi. Amerikalılara göre bu örgütlerin faal oldukları bölge, Moritanya'dan Endonezya'ya kadar uzanan İslam coğrafyası idi.[491] Geçen süreçte daha netlik kazanan BOP kapsamı alanına giren ülke sayısı 35'tir. Bunlar, Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Lübnan, Filistin, Ürdün, Suriye, **Türkiye**, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, İran, Pakistan, Afganistan, Cibuti, Komor Adaları, Somali, İsrail, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan. [492]Bu ülkelerin yapısına ve coğrafyasına baktığımızda şunları görmekteyiz[493]:

1. Anılan ülkelerin çoğunluğu Müslüman ülkelerdir.

2. Bu ülkelerden sadece Türkiye NATO üyesidir.

3. Ülkelerden hiçbiri AB üyesi değildir.

4. Arap ülkelerin tümü monarşik devletler ve diktatörlüklerdir.

5. Genel olarak BOP coğrafyası Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Musevilik'in doğum yeridir.

6. Dünyanın bilinen petrol ve doğalgaz rezervlerinin yüzde yetmişe yakını bu bölgededir.

---

2. ABD'nin egemenliği dünyadaki tüm ulusların egemenliğinin üzerindedir. Bu nedenle; Avrupa, Ortadoğu, Doğu, Orta ve Kuzey Asya'da kendisine rakip eşdeğer bir gücün oluşmasına kesinlikle izin verilmeyecektir. Dünyada hiçbir güç ABD'nin küresel hareket yeteneğini karada, denizde, havada, uzayda ve sanal uzayda engellemeyecektir. Tehlikeler oluşmadan daha gelişme aşamasında iken saptanacak ve ABD; NATO, BM Güvenlik Konseyi gibi kuruluşlara bağlı olmaksızın tek başına alacağı kararla "önleyici vuruş"la önleyecektir.
3. ABD ulusal güvenlik sorunlarını çözmek için uluslar arası işbirliğinde bulunacaktır. Ancak bu ülkeler, aşağıdaki 7 temel kritere kesinlikle uyacaktır:
ABD üst egemenliğine tabi olmak koşuluyla ulus devletlerin güçlendirilmesi, demokrasinin yerleştirilmesi, insan hakları ihlallerinin önlenmesi, serbest piyasa ve rekabetçi pazarların korunması, ABD'nin hareket kabiliyetinin hiçbir mekanda engellenmemesi, dünyanın önemli bölgelerinde hegemonya kurmaya kalkışılmaması, ABD'ni uluslar arası yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin maliyetini yükseltici girişimlerde bulunulmaması.
Bkz. Bilbilik, A.g.e.; s. 19, 20
[491] Günal, A.g.e.; s. 3
[492] Bilbilik, A.g.e.; s. 21
[493] A.g.e.; s. 21, 22

7. Dünyanın en zengin akarsu, maden suyu ve termal enerji kaynakları bu coğrafyadadır.

8. Dünyanın büyük uyuşturucu trafiği bu bölgededir ve uyuşturucuya hammadde olan haşhaşın yüzde ellisi, esrarın yüzde kırkı bu bölgede üretilmektedir.

9. Bu coğrafya, dünya çinko, volfram ve barit üretiminde birinci; gümüş, kurşun ve kromit üretiminde ikinci; bakır, fluorit üretiminde altıncı; pamuk üretiminde beşinci sıradadır.

10. Coğrafya Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesişme noktasında çok stratejik bir alandır. Ayrıca bu coğrafya dünya ticaretinin de kesişme noktasıdır. Zira küresel pazarın en büyük genişleyen Pazar adayıdır.

11. Bölge, dünyanın en büyük Çok Uluslu Şirketlerinin faaliyette bulunduğu bölgedir.

12. Bölgenin 600 milyon olan nüfusu 2050 yılında yaklaşık iki kat artacaktır.

ABD Başkanı Bush, dünya 11 Eylül Olayı'ndan tam dört gün sonra (15 Eylül 2001) dünya daha saldırının şokunu üzerinden atamamışken, 11 Eylül baş zanlısının Suudi milyarder Usame bin Ladin olduğunu ilk kez resmen açıkladı. Bush yaptığı açıklamada teröre karşı resmen savaş ilan edip şunları söyledi:

"*Bu saldırıları yapanların sorumlularını bulacağız, onları inlerinden çıkaracağız. Onların peşine düşeceğiz ve onları adaletin önüne çıkaracağız. Amerikan halkı sadece intikam istemiyor, bu vahşi davranışa karşı savaşı kazanmak istiyor. Sakın yanılgıya düşmeyin, gözyaşlarımızın ardında ABD'nin savaşı kazanma konusunda güçlü kararlılığı var, bu savaşı kazanacağız. Eğer (Usame bin Ladin) ABD'den ve müttefiklerimizden kaçabileceğini düşünüyorsa feci şekilde yanılgıya düşer,* dedi."[494]

ABD Başkanı Bush'un bu savaş ilanıyla birlikte başlayan süreçte önce Afganistan ardından Irak'a yapılan askeri operasyon ve bu ülkelerin işgali gerçekleşmiştir. Bu süreç

---

[494] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=16105

halen devam etmekte olduğundan çalışmamızda yapılan işgallerin özellikle başlangıç safhalarından ve bunun Türkiye'ye yansımasından bahsedeceğiz.

ABD müttefiki İngiltere ile birlikte 7 Ekim 2001'de Afganistan'a ilk askeri operasyonuna başladı. "*Başkent Kabil ve Taliban denetimindeki diğer kentler B-52'ler ve füzelerle vuruldu. Bush, operasyonun teröristlere yönelik olduğunu belirtti.*"[495]

Aynı gün "*Usame bin Ladin'in örgütü El Kaide ilk kez 11 Eylül'deki saldırıları üstlendi ve saldırıların, nedeninin Washington'ın İsrail'e verdiği destek olduğunu açıkladı.*"[496] "*ABD'nin operasyona başlamasının hemen ardından Usame bin Ladin'e yakınlığı ile bilinen Katar'ın El Cezire televizyonu, daha önceden kaydedilmiş bir videobandını yayınladı. Bin Ladin videobandında, Irak'ta milyonlarca çocuk ölürken Batı ülkelerini uyardıklarını belirterek, savaşın Hıristiyan ve Müslümanlar arasında olduğunu söyledi. Ladin dünya üzerindeki Müslümanları Cihat'a çağırdığı konuşmasında şöyle konuştu: 'Irakta bir milyon çocuk öldü. Biz sürekli uyardık. Irak'taki milyonlarca çocuğu kimse söz etmedi. Filistinden kimse söz etmedi. Amerika'da birkaç kişi öldü diye bütün dünya bir araya geldi. Bunu herkese bu şekilde açıklamak istiyorum. Dünya ikiye ayrılmış durumda. Bir tarafta inancı olanlar diğer tarafta inanmayanlar.*'"[497]

Ertesi gün, "*ABD yönetimi, Afganistan'dan sonra başka ülkelere karşı da askeri harekât düzenleyebileceğini BM'ye bildirdi."*[498] "*NATO, Afganistan'a yönelik operasyona 5 AWACS erken uyarı uçağı ile katılma kararı aldı.* NATO Genel Sekreteri Robertson, yaptığı açıklamada ABD´nin üye ülkelerden talep edeceği her türlü desteğin de anında verileceğini söyledi."[499]

"*ABD, harekâtın 3. gününde Türkiye'den ana karargâhta görevlendirilmek üzere, irtibat subayları heyeti istedi. CNN Türk'e göre Genelkurmay 50 kişilik özel birliği hazır tutuyor. Yetki tezkeresi ise Bakanlar Kurulu'nda imzalanarak TBMM'ye iletildi."*[500]

---

[495] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/07/hurriyetim.asp
[496] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/07/37827.asp
[497] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/07/37828.asp
[498] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/08/38201.asp
[499] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/08/38202.asp
[500] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/09/38637.asp

"*Afganistan harekâtı ve destek veren ülkeler aleyhine Pakistan ve Endonezya'da protestolar yapıldı.*"[501]

13 Ekim 2001'de *"Afganistan'a yönelik bombardıman tüm hızıyla devam ederken, helikopterlerle sevk edilen Amerikan ve İngiliz kara birlikleri Kuzey Afganistan'da görünmeye başladı.*"[502]

ABD, bu süreç içerisinde Irak'ın terörizme destek olduğu ve kimyasal silah ürettiği iddiasını dünya kamuoyuna taşımaya başlamıştı ve ABD'nin Afganistan'dan sonra Irak'a da askeri operasyon düzenleyeceği yönünde iddialar konuşulmaktaydı. Başbakan "*Ecevit, Irak'a düzenlenebilecek olası bir operasyondan en çok Türkiye'nin zarar göreceğini belirterek 'Bunu asla temenni etmiyoruz' dedi.*[503]

BM'nin aldığı kararla silah denetçileri kimyasal silah iddiasını araştırmak için Irak'a gitti fakat bu süreç sekteye uğradı. Başbakan Ecevit bu bağlamda Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'i uyardı ve şunu söyledi ''*ABD haklı olarak Irak'ın BM denetçilerinin yeniden Irak'a dönmesine izin vermesini bekliyor. Irak'ın BM kararlarına uyması, hem bu ülkenin kendi yararına olacaktır hem de bütün bölgeye huzur getirecektir. Irak yönetimine biz öteden beri gerekli telkinlerde bulunmaktayız.*'' [504]

Ankara'da bir dizi temaslarda bulunan ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz'in Başbakan Ecevit'e "Irak'a operasyon konusunda kararlıyız" dediği öğrenildi.[505]

Bu arada Türkiye'de hükümeti oluşturan koalisyon partileri arasında problem çıkmaya başlamıştı ve erken seçim tartışmaları yapılıyordu. Hükümet ortağı MHP Genel Başkanı "*Bahçeli ortaklarına rest çekti: 3 Kasım'da seçim yapılmazsa hükümetten çekiliriz. Bahçeli, varılan mutabakata rağmen DSP ve ANAP'ın seçimi erteletme eğili-*

---

[501] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/12/40008.asp
[502] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/13/40462.asp
[503] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/14/40895.asp
[504] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/12/08/60174.asp
[505] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/07/16/152958.asp

minde olduğunu, 3 Kasım'da seçim kararı alınmaması halinde hükümette kalamayacaklarını söyledi.”[506]

ABD’nin Irak’a yönelik askeri operasyon yapacağı iddiaları gündemi meşgul ediyordu. “*İstanbul Harp Akademileri Komutanlığı'nda yapılan Milli Güvenlik Kurulu'nun yaptığı toplantının ardından yayınlanan bildiride ‘ABD'nin Irak rejimini değiştirmeye yönelik operasyonunun ülkeye ve bölgeye yönelik etkileri ele alınmıştır’ denildi.*”[507] Türkiye siyasetindeki çalkantılar devam etmekteydi. “*MHP lideri Bahçeli, ANAP'ın Meclis'e sunduğu AB uyum paketindeki 7 konu hakkında çekinceleri olduğunu söyledi. Bahçeli, idam, anadilde eğitim ve yayın, AİHM, azınlık vakıfları, basın ve polis yasasındaki değişikliklerin paketten çıkarılması halinde destek vereceklerini söyledi.*”[508] AB uyum yasalarının en tartışmalı maddesi idam cezasının kaldırılmasının ardından, tasarısının anadil dışında yayın yasağı kaldırılarak Kürtçe yayının önünü açan 8. maddesi de TBMM Genel Kurulu'nda kabul edildi.[509] Avrupa Konseyi, Türkiye'de savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında idam cezasının kaldırılmasını öngören AB Uyum Yasa Teklifi'nin idam cezasına ilişkin 1. maddesinin TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmesinden memnun olduğunu bildirdi.[510] AB Komisyonu, TBMM'nin AB Uyum Yasa Teklifi'ni kabul etmesinden memnun olduğunu bildirirken, Komisyon'un genişlemeden sorumlu üyesi *Verheugen, "TBMM'yi, cesur kararından ötürü tebrik ediyorum" dedi. Alman basını, reformları, "AB'ye doğru önemli bir adım" olarak niteledi* ve AB'nin Türkiye'ye bunun karşılığını vermesi gerektiğini yazdı. [511] *AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekilliği önündeki engel ortadan kalktı***.** TCK'nın 312. maddesinden ceza alan Erdoğan'ın, mahkûmiyet kararının adli sicil kaydından silinmesi için yaptığı başvuru, Diyarbakır 4 Nolu DGM tarafından kabul edildi. *Hukukçulara göre, Erdoğan'ın parti başkanlığı önünde de engel kalmadı.*[512] *Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 3 Kasım'da yapılacak olan erken seçimin ertelenmesi halinde, Meclis'i fesih yetkisini kul-*

---

[506] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/07/22/155682.asp
[507] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/07/25/157023.asp
[508] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/07/27/157934.asp
[509] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/08/02/160657.asp
[510] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/08/02/160659.asp
[511] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/08/03/161161.asp
[512] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/09/06/176542.asp

lanabileceği mesajı verdi. Sezer, "Şartlar oluşursa, Meclis'i feshetme yetkimi kullanırım" dedi.[513]

Türkiye'nin siyasetindeki bu dalgalanmalar olurken Irak'ta Kürt gruplardan bir ses geldi:

"*Kuzey Irak'taki Kürt gruplar, "Irak Federal Cumhuriyeti anayasa taslağı" üzerinde anlaştı. Taslak Irak'ın "Kürt ve Arap bölgesinden oluşan federal bir devlet" olmasını öngörüyor.*"[514] Bu sırada Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz Türkiye'ye geldi. "Saddam *Hüseyin'den mesaj getirdiğini söyleyen Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, yapılacak operasyonun Türkiye de dâhil tüm bölgeyi tehdit ettiğini söyledi.*"[515] Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, Türkiye'nin olası bir harekâtta topraklarını kullanıma açmasının komşuluk ilişkilerinin bozulmasına neden olacağını açıkladı.[516] Bu arada "Ankara 2 No'lu DGM, idam cezasını savaş ve çok yakın savaş tehdidi dışında kaldıran yasa uyarınca, Abdullah Öcalan'ın idam cezasını, müebbet ağır hapis cezasına dönüştürdü. Duruşma yapılmaksızın oy birliğiyle alınan karar uyarınca Öcalan, yaşamı boyunca şartlı tahliyeden yararlanamayacak."[517]

ABD'nin Irak'ı olası askeri operasyonu tartışılmaya devam ediyordu. Olası Irak harekâtı, Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer başkanlığındaki bir toplantıda masaya yatırıldı. 2 saat süren toplantıdan sonra yapılan açıklamada, "*Uluslararası yasallık temeline dayanmayan bir operasyon kabul edilemez"* denildi. Ankara, Irak'a da sağduyu çağrısını yineledi. "Başbakan Bülent Ecevit, dün Çankaya'da yapılan zirvede Irak'a olası operasyon konusunun da ele alındığını belirterek, ABD'nin Türkiye'den üs talebi olmadığını söyledi. Ecevit, askeri harekât olasılığıyla ilgili olarak her konuyu, her boyutuyla incelediklerini ve Türkiye'nin hazırlıklarını yaptığını kaydetti."[518] Başbakan Bülent Ecevit**,** *"Gözlerimiz sürekli Kuzey Irak'ta olacak. Eğer en küçük bir olumsuzluk ortaya çıkarsa, gereken tedbirleri alacağız" dedi***.** Bölgede bir "fiili devlet" ortaya çıkarsa, Türkiye'nin bunu önleyecek olanaklara sahip olduğunu vurgula-

---

[513] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/09/13/179633.asp
[514] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/09/25/185053.asp
[515] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/09/30/187278.asp
[516] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/02/188216.asp
[517] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/03/188708.asp
[518] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/05/189709.asp

yan *Ecevit, bu kapsamda bir askeri müdahalenin de düşünülebileceğini söyledi.*[519] Türkiye ABD'nin olası Irak operasyonuna yönelik çalışmalarını hızlandırdı. *Çankaya Köşkü'nde yapılan zirvenin ardından Genelkurmay Başkanlığı, kuvvet komutanlıkları ve ordu karargâhlarına "operasyona hazır olun" emri verdi.* Genelkurmay'ın talimatından sonra olası Irak operasyonu konusunda harekât planları yapılmaya başlandı. [520] İç siyasette çalkantılı durum devam etmekteydi. "Başbakan Ecevit, İlerleme Raporu'na göre, 3 Kasım seçimlerinden sonra laikliğe ters düşen bir iktidarın kurulması halinde AB'nin Türkiye'ye kapılarını kapatacağını belirtti."[521] Kuzey Irak'ta kurulacak olası Kürt devleti tartışmaları gündemdeydi. Başbakan Ecevit, "*Irak sorununu çığırından çıktı. Kuzey Irak konusunu daha önce güvenlik yönüyle ele alıyorduk. Artık ABD ile siyasal boyutuyla da ele almamız gerekiyor. Aldatmaca şeklinde bir anayasa çıktı ortaya. Kabul edemeyiz*" dedi.[522] ABD Irak harekâtı konusunda net tavrını ortaya koydu. "ABD, K.Irak'ı Irak operasyonu için ciddi bir seçenek olarak gördüğünü askeri ve sivil kanallardan Türkiye'ye resmen iletti. İstek Türk topraklarının kullanımını ve askeri desteğini de içeriyor."[523]

Türkiye'nin IMF ile olan temaslarında sorun yaşandı. "4. gözden geçirme çalışmalarını tamamlayan *IMF Türkiye Masası Şefi Juha Kahkonen, 1.6 milyar dolar tutarındaki kredi diliminin serbest bırakılması için yapısal reformların tamamlanması gerektiğini belirtti.*"[524] Bu arada "*ABD Kongresi, Savunma Bakanlığı Pentagon'un istediği 355 milyar 100 milyon dolarlık savunma bütçesini onayladı.*"[525] "ABD'nin Irak operasyonu komutanlığını üstlenmesine kesin gözle bakılan Orgeneral Tommy Franks ve NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı Joseph Ralston Ankara'ya geldi. ABD'nin Afganistan'daki birliklerinin komutanı olan Franks, Genelkurmay Başkanı Özkök ve diğer üst düzey askeri yetkililerle görüşerek, olası bir operasyon öncesi Ankara'nın nabzını tutacak."[526] Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Irak konusu birinci madde olarak ele alındı. *Kurul, Irak'ın BM Güvenlik Konseyi kararlarını uygulayarak askeri bir mü-*

[519] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/06/190108.asp
[520] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/10/191923.asp
[521] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/10/191927.asp
[522] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/12/192856.asp
[523] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/15/193997.asp
[524] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/16/194446.asp
[525] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/17/194918.asp
[526] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/20/196220.asp

*dahale gereğini ortadan kaldıracak sorumlu bir tutum sergilenmesi beklentisini dile getirdi. Bu konuda atılacak adımlarda uluslararası yasallık ve uzlaşma ilkelerinin gözetilmesi gereği vurgulandı***.**

Başbakan Ecevit, seçimlere üç gün kala kameraların karşısına geçti ve "*Görevimin başındayım. Başbakanlığı gözlerim kapalı bırakabilirim. Ancak hemen değil. Türkiye 4 Kasım'ı endişeyle bekliyor. Önce Türkiye'nin esenliğe kavuşturulması gerekir*" dedi. "*Laik demokratik rejimin tehlikede*" olduğunu belirten Ecevit, Sezer'in yetkilerini kullanmaya hakkı olduğunu söyledi.[527] 3 Kasım Genel Seçimleri'nde AKP birinci parti oldu. ABD Büyükelçisi Robert Pearson, AKP lideri Erdoğan'ı seçimde alınan sonuçlar için kutladı. Pearson**, "***Türkiye yeni bir lidere sahip oldu. Ülkem yeni liderle çalışmayı sabırsızlıkla bekliyor*" dedi**.**[528] Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 58. Cumhuriyet hükümetini kurmakla görevlendirdiği Kayseri Milletvekili Abdullah Gül, Bakanlar Kurulu sayısının 23 artı 1 olacağını, Bakanlar Kurulu listesini çeşitli görüşmelerin ardından muhtemelen Pazartesi günü Cumhurbaşkanı'na sunacağını bildirdi.[529] Türkiye'de yeni bir gelişme oldu. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 1978'de sıkıyönetim ilanıyla başlayan olağanüstü koşullar bugün (30.11.2002) sona erdi.* 1987'de Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van'da ilan edilen Olağanüstü Hal Uygulaması, bugün saat 17.00'den itibaren Diyarbakır ve Şırnak'ta da kaldırıldı. Tam 46 kez uzatılan OHAL uygulaması süresince bölgede 6 süper vali görev yaptı.[530] "YSK, AKP-'nin itirazı üzerine Siirt'teki seçim sonucunu iptal etti. Karar, Erdoğan'a Başbakanlık yolunu açacak sürecin de ilk adımı. AKP önce 76. maddeyi değiştirecek, ardından 60 gün içinde yenilenecek seçimlerde Erdoğan Meclis'e girecek."[531]

ABD, Irak'a operasyon öncesi son hazırlıkları içerisindeydi. "ABD'nin olası Irak operasyonu için Türkiye'de temaslar sürerken, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Türkiye'-nin Irak sorununun askeri müdahaleye gerek kalmadan çözülmesini arzu ettiğini ancak *sorunun askeri müdahale gerektirmesi durumunda, Türkiye'nin hava sahasını açıp tesis-*

---

[527] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/31/201085.asp
[528] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/11/07/204226.asp
[529] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/11/16/208410.asp
[530] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/11/30/214459.asp
[531] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/02/215306.asp

lerini kullandıracağını söyledi."[532] *Başbakanlık'tan yapılan yazılı açıklamada, Türk ve ABD'li yetkililer arasındaki görüşmelerde Irak'a ilişkin askeri seçenekler konusunda taahhütte bulunulmadığı belirtildi***.** Açıklamada, bu konulardaki yetkinin TBMM'ye ait olduğu vurgulandı. Dışişleri Bakanı Yakış ise, dünkü sözlerinin Irak'la ilgili ütopik değerlendirme olduğunu söyledi.[533] Recep Tayyip Erdoğan, Beyaz Saray'da ABD Başkanı George Bush ile görüştü. Görüşme yaklaşık 40 dakika sürdü. Görüşmeden sonra gazetecilerin sorularını yanıtlayan Tayyip Erdoğan, görüşmenin özellikle AB süreci ile ilgili olarak geçtiğini söyledi. Erdoğan, görüşmede Irak konusunun da ele alındığını, konunun ağırlıklı olarak barış yoluyla çözümünün konuşulduğunu bildirdi. Erdoğan**, "**Irak konusunda ağırlıklı olarak barış var" dedi.[534] AKP lideri Erdoğan, Bush'a yaptığı ziyaret sonrası ABD'li yetkililerle yaptığı görüşmelerde *"Irak'a operasyon şıkkı daha ağır basıyor gibi bir izlenim edindiğini"* söyledi.[535] *AKP Genel Başkanı Erdoğan'a başbakanlık yolunu açan Anayasa'nın 67, 76 ve 78. maddelerinde değişiklik öngören teklif, 440 oyla Meclis'te kabul edildi*.[536]

ABD, Irak harekâtı için son dönemece girdi. "ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Irak'ın silah programlarına ilişkin Birleşmiş Milletler'e sunduğu belgede sorunlar olduğunu açıkladı. Powell ABD'nin belgeyle ilgili kararını bu hafta sonu verebileceğini bildirdi."[537] *Londra'da toplanan Iraklı rejim muhalifleri***,** ABD'den asker, silah ve askeri eğitim yardımına ihtiyaç duymadıklarını, Irak içindeki askeri gücün ve silahın yeterli olduğunu açıkladı. Sonuç bildirgesinde, *federal sistemin benimseneceği ve Irak'ta Araplar ve Kürtler olmak üzere iki ana grubun bulunduğu ifade edildi.*[538] *New York Times gazetesi, ABD'nin Kuzey Irak'ta savaş hazırlıklarına başladığını yazdı.* Yazıda CIA tarafından üs yapılabilecek yerlerin saptandığı vurgulandı.[539] *Ankara'nın gündemi, Türkiye'nin Irak harekatına katılması karşılığında 20 milyar dolarlık ABD yardımına ilişkin pazarlığa kilitlenmişken, TBMM İnsan Hakları Komisyonu bildiri yayınlayarak Irak'ta*

---

532 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/03/215770.asp
533 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/04/216231.asp
534 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/10/218788.asp
535 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/11/219279.asp
536 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/13/220305.asp
537 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/16/221703.asp
538 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/17/222169.asp
539 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/22/224610.asp

savaşa karşı olduğunu açıkladı. Bildiride "Türkiye bu savaşa taraf olmamalı. Savaş insanlık suçudur" denildi.[540]

Türkiye yeni bir siyasi yapılanmaya gitmekteydi. "AKP liderinin mahkûmiyet sonucunu ortadan kaldıran tasarı, Meclis'ten geçti. Böylece Erdoğan'ın vekilliği önünde engel kalmadı."[541]

Tüm gelişmeler Irak'a yapılacak askeri harekâtı gösteriyordu. "*BM silah denetçileri şefi Hans Blix, Irak'ta silah yapımında kullanılan, ithal bazı materyallerin bulunduğunu söyledi.* Blix, bulunan materyalin kitle imha silahıyla ilgili olup olmadığını henüz saptayamadıklarını açıkladı."[542] *Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, ABD'nin Irak'a operasyon konusunda Türkiye'ye baskı uyguladığını ancak bunun gayet normal olduğunu söyledi. Yakış baskının diplomatik bir yol olduğunu kaydetti.*[543] Bu sırada PKK teröründe hareketlenmeler başladı. ABD Dışişleri Bakanı Powell, denetçilerin Irak raporlarını açıklamasından bir gün önce Davos'ta yaptığı konuşmada, "*Irak'taki kimyasal ve biyolojik silahların nerede olduğunun bilinmediğini*" kaydetti ve "*Silah denetçileriyle işbirliği yerine hala saklama taktikleri görüyoruz*" dedi.[544] Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısından hükümete, Irak operasyonunda ulusal çıkarların korunması için, TBMM'nce gerekli görülen askeri önlemlere işlerlik kazandırmaya yönelik kararların alınmasını tavsiye kararı çıktı.[545]

ABD Başkanı George Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice, Mısır'da verdiği bir demeçte *"Saddam Hüseyin yönetiminden kurtulmasının ardından, Amerikan güçlerinin bir süre Irak'ı denetimleri altında tutacaklarını*" bildirdi.[546] Başbakan Gül, 5 Şubat 2003'te gazetelerin Ankara temsilcilerine yaptığı açıklamada, "*Artık stratejik ortağımız ABD ile beraber hareket etmemiz gerektiğine inanıyoruz*" dedi. "*Günah bizden gitti*" diye konuşan Gül, Kuzey Irak'ta Türk askerlerinin sayısının Amerikan

---

540 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/12/26/226375.asp
541 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/02/229150.asp
542 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/14/234549.asp
543 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/16/235504.asp
544 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/26/240124.asp
545 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/31/242387.asp
546 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/02/243308.asp

askerlerinden fazla olacağını da belirtti.[547] Meclis'te Irak konusunda askeri üs ve limanların modernizasyonu ile ilgili Hükümet'e yetki veren tezkere kapalı oturumda 308 kabul, 193 ret ve 9 çekimser oyla kabul edildi.[548] *Türkiye ve ABD 6 üssün kullanılması ve Türk topraklarına 50 binden fazla asker sokulmaması konularında anlaştı. Anlaşma TBMM'nin onayından sonra yürürlüğe girecek. Mersin ve İskenderun limanlarına gemilerle gelecek askerlerin Mart ayı başında Irak sınırına yerleşmesi bekleniyor. İngiliz uçaklarına ise, üs kullanma izni verilmedi.*[549] Irak'a yönelik olası bir savaşa engel olmak amacıyla İngiltere'den yola çıkan ve Bağdat'a giden Türk ve yabancı canlı kalkanlar, Irak'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı.[550]

AKP lideri Tayyip Erdoğan, *"Sınırlarımızda doğabilecek herhangi bir boşluğu bir başkasının doldurmasına göz yumamayız, yummamalıyız"* dedi. Erdoğan, asker giriş çıkışı ile ilgili tezkerenin BM Güvenlik Konseyi'nin vereceği karar ve gelişmelere bağlı olarak, Hükümetin yapacağı görüş alışverişinden sonra gündeme geleceğini söyledi.[551]

Irak'a askeri harekâtın başlamasına az bir zaman kala "BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'taki denetimleriyle ilgili raporlarını sunan BM silah denetçileri şefi Hans Blix, Irak'ta kitle imha silahı bulunmadığını, ancak bazı yasaklı materyallerle ilgili açıklanması gereken noktalar olduğunu söyledi." [552] *15 Şubat 2003'te, yüzlerce kentte, milyonlarca insan savaşa karşı sokağa çıktı. Dünyanın büyük şehirlerinde gerçekleştirilen, milyonlarca kişinin katıldığı küresel eylemlerle ABD'nin Irak'ta savaş girişimi protesto edildi. Akşam saat 20.00'de Türkiye ve dünyanın birçok kentinde barış için 1 dakika karanlık eylemi gerçekleştirildi.*[553] Avrupa Birliği, Irak'a barışçıl yöntemlerle silahsızlanması için son şansı olduğu yönünde uyarıda bulundu.[554] Beyaz Saray, Irak savaşına destek karşılığında Türkiye'nin yaklaşık 26 milyar dolarlık ekonomik yardım paketini kabul etmesi için "karar verme zamanının" geldiğini belirtti.[555] 20 Şubat 2003'te *ABD Dışişleri Bakanı Powell, Türkiye'den, önerdikleri ekonomik yardım konusunda bugünün*

[547] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/05/244647.asp
[548] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/06/245126.asp
[549] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/08/246063.asp
[550] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/10/246925.asp
[551] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/12/247708.asp
[552] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/14/248530.asp
[553] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/15/248907.asp
[554] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/17/249719.asp
[555] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/18/250168.asp

sonuna kadar bir cevap beklediklerini belirterek, "Şu an için ABD'nin yapabileceği yardım bu kadardır. Bundan daha yukarı çıkamayız" dedi. ABD'nin son teklifi 6 milyar dolar hibe ve 20 milyar dolar da kredi garantisi.[556] *Irak Devlet Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan, Irak'ı hedef alan planından vazgeçmesi koşuluyla ABD ile diyaloga girmeye hazır olduklarını bildirdi.*[557] Tezkerenin TBMM'ne gelmesinden önce AKP Grup toplantısında milletvekillerini tezkereye ikna etmek için *ABD ile birlikte hareket edilmemesi halinde, Kürt devleti kurulacağı, Türkiye'nin AB ve Kıbrıs konusunda yalnız kalacağı, ekonomide çöküntü yaşanacağı uyarısı yapıldı.*[558] *1 Mart 2003'te TBMM Irak konusundaki olağanüstü toplantısında Türk askerinin yurtdışına gönderilmesi ve yabancı ülke askerlerinin Türk topraklarında bulunmasına ilişkin tezkere 264 evet oyuna karşılık salt çoğunluk olan 267 bulunamadığı gerekçesiyle reddedildi.*[559] ABD Büyükelçisi Pearson, tezkere sonrası ilk kez Başbakan Gül ile bir araya geldi. Pearson, çıkışta yaptığı açıklamada, ikinci tezkerenin gündeme gelmesi konusunda umutlarını sürdürdüklerini söyledi. [560] *Paris'te, Irak'la ilgili üçlü bir toplantı yapan Fransa, Almanya ve Rusya dışişleri bakanları, Irak'a karşı savaş açılmasına yetki verecek bir BM kararının geçmesine izin vermeyeceklerini bildirdiler.*[561]

Türk siyasetinde önemli bir gelişme yaşandı. Siirt'te yapılan milletvekili yenileme seçiminde, 3 milletvekilliğini de AK Parti adayları kazandı. *Resmi olmayan sonuçlara göre, Ak Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Öner Gülyeşil ve Öner Ergenç, Siirt milletvekili olarak parlamentoya girdiler. Böylece Tayyip Erdoğan'a Başbakanlık yolu da açılmış oldu.*[562] *Abdullah Gül'ün istifasını kabul eden Cumhurbaşkanı Sezer, ardından Köşk'e davet ettiği AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan'a 11 Mart 2003'te yeni hükümeti kurma görevi verdi.*[563] 58. Hükümetin Başbakanı Abdullah Gül görevi 59. Hükümet'i kurmakla görevlendirilen Ak Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'a 15 Mart 2003'te devretti. Erdoğan, görevi devraldıktan sonra Gül ve bakanlarına teşekkür ede-

[556] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/20/251092.asp
[557] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/21/251588.asp
[558] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/02/26/253856.asp
[559] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/01/255362.asp
[560] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/04/256643.asp
[561] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/05/257134.asp
[562] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/09/258969.asp
[563] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/11/259855.asp

rek, yeni hükümetin ilk olarak halkın beklentilerini karşılayacağını ve devletin itibarını yükselteceğini söyledi.[564]

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, ABD'nin Irak'a karşı BM'nin izni olmadan hareket etmesinin meşru sayılmayacağını ve bu durumda ABD'nin BM tüzüğüne aykırı hareket etmiş olacağı uyarısında bulundu.[565]

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Irak harekâtı için Türkiye'den en azından uçuşlara izin vermesini istediklerini, Ankara kabul ederse mali yardımda bulunacaklarını kaydetti. Powell ayrıca ABD'nin önerdiği 6 milyar dolarlık kredinin süresinin dolduğunu belirtti.[566]

20 Mart 2003'te ABD, Irak'a askeri harekâta başladı. Amerikan ve İngiliz birlikleri Irak'a güneyden girdi. Irak askerlerinin Basra'nın güneyinde direniş gösterdiği gelen haberler arasında.[567] *ABD'nin "Şok ve Dehşet Operasyonu" başladı. Kentin merkezine onlarca füze düştü. Başkentte çok sayıda bina bombalarla yıkıldı.*[568] ABD, Türkiye üzerinden K. Irak'a ağır zırhlı birlikler gönderme planından vazgeçti. Türkiye üzerinden gönderilmeyi bekleyen 4. Piyade Tümeni'nin silah ve ekipmanlarını taşıyan ABD gemileri Basra Körfezi'ne yönlendirildi. Öte yandan ABD'nin Güneydoğu'daki hazırlıkları ise hala sürüyor.[569] *Türkiye ve ABD arasında Kuzey Irak'taki Türk askeri varlığı konusunda yürütülen müzakerelerde, Türkiye'den ABD'ye "Kuzey Irak'ta işgalci olmayacağı" güvencesi verildi.*[570] Irak'ta savaşın sekizinci günü dolarken koalisyon uçakları başta Bağdat, Cemcemal, Kerkük olmak üzere birçok bölgeyi vurdu. Bağdat bugüne kadar olan en şiddetli patlamalar ile sarsıldı. Şehre çok sayıda füzenin düştüğü bildirildi.[571] 3 Nisan 2003'te ABD birliklerinin Bağdat'a ilerleyişi sürüyor. Amerikan askerlerinin Irak'ın başkentine 30 kilometre yaklaştıkları bildirildi. ABD birliklerinin kırmızı hattı yardığı misket ve (Dev) Daisy Cutter bombası kullanıldığı açıklandı.[572] *7 Nisan 2003'te ABD*

---

[564] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/15/261799.asp
[565] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/10/259428.asp
[566] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/18/263080.asp
[567] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/20/264051.asp
[568] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/21/264539.asp
[569] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/22/265001.asp
[570] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/24/265853.asp
[571] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/27/267264.asp
[572] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/02/269656.asp

*kuvvetleri Bağdat'ın merkezine girdi***.** Irak lideri Saddam Hüseyin'in ana sarayı Amerikan saldırısı altında. Kent merkezinde şiddetli çatışmalar yaşandığı bildiriliyor. Ancak ABD'li askeri yetkililer "Bağdat savaşının henüz başlamadığını" belirtiyor. Bu arada Nasırıye kentinde bazı Iraklıların ABD tarafına katılıp Irak güçlerine karşı çarpıştığı bildirildi.[573] *ABD Senatosu'nda kabul edilen ek bütçe metninde, Türkiye'ye 1 milyar dolarlık yardım, 'Türkiye'nin kuzey Irak'a tek taraflı müdahalede bulunmaması' koşuluna bağlandı.*[574] *Savaşın 21. Günü olan 9 Nisan 2003'te ABD, büyük bir direnişle karşılamadan Bağdat'ın merkezine girdi. Kent merkezindeki ABD askerlerini bir grup Iraklı sevinç gösterileriyle karşıladı. Firdevs Meydanı'ndaki Saddam Hüseyin heykeli halk ve ABD askerleri tarafından yıkıldı.*[575] *Kuzey Iraklı Kürt lider Talabani, bölge ülkelerinin Irak'ın içişlerine karışmaması gerektiğini söyledi. Barzani ise Türkiye'den "Kerkük'teki petrol alanları üzerindeki iddialarından vazgeçmesini" istedi.*[576] Irak'ta geçici yönetimin başına getirilecek emekli *General Jay Garner'ın Kerkük'ün Kürt kenti olduğu yönündeki açıklamaları Ankara'yı rahatsız etti.* Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Dirioz, Garner'ın açıklamalarının Ankara mutabakatına aykırı olduğunu söyledi.[577]

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, *"Başkanlık ve yarı başkanlık sistemi benim siyasette arzumdur. Olmasını isterim, arzu ederim*" dedi**.** *Kendisi için ideal olanın Amerikan modeli olduğunu söyleyen Erdoğan, Türkiye'nin bunu başarması halinde, ciddi bir sıçrama yapacağına inandığını bildirdi***.**[578]

*Başbakan Erdoğan'ın, 14 Mayıs 2003'te telefonla görüştüğü ABD Başkanı Bush, Türkiye'nin Ortadoğu yol haritasını desteklemesini istedi. Erdoğan ise bu konuda destek vereceklerini bildirdi***.** [579] ABD'nin Irak'a yönelik saldırısına ilişkin Türkiye'nin tavrı Ankara ile Washington arasında sorun olmaya devam ediyor. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson'un verdiği mesajlar da, iki taraf askeri makamları arasında ciddi bir güven sorunu yaşandığını gösteriyor. Pearson, "*Irak'taki Amerikan kuvvetleri, Türk*

[573] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/07/271438.asp
[574] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/08/271887.asp
[575] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/09/272380.asp
[576] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/13/274254.asp
[577] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/24/279379.asp
[578] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/20/277550.asp
[579] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/05/15/289194.asp

askeri makamlarının tutumundan rahatsız" dedi.[580] *4 Temmuz 2003'te Kuzey Irak'ta bulunan bir grup Türk askerine Amerikalı ve Peşmerge kuvvetleri tarafından ortak harekât yapılıp gözaltına alındı. ABD'li yetkililer gözaltına alınan ve 60 saat gözaltında tutulan 11 Türk subay ve astsubayı 6 Temmuz 2003'te serbest bırakıldı.* [581] *Türk komutan ABD medyasına kafalarına plastik torba geçirildiğini ve konuşmaya kalkışanların tokatlandığını anlattı.* [582]

23 Temmuz 2003'te ABD'nin Musul'da bir eve yaptığı baskında Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in oğulları Uday ve Kusay'ın öldürüldüğü ya da yakalandığı iddia edildi. İlerleyen saatlerde ABD haberi doğruladı: Uday ve Kusay öldürüldü.[583] *Barzani ve Talabani'nin temsilcileri, Kerkük'ü başkent yapmak istediklerini açıkladı. Yetkililer, "Kerkük olmazsa Erbil olur" dediler.* [584] BM Güvenlik Konseyi, Irak'taki geçici yönetimi tanıyan karar tasarısını oybirliği ile kabul etti. Bu tasarı, Irak'a yardım amacıyla bir BM misyonu kurulmasına da olanak sağlıyor.[585] *Irak'ta temaslarda bulunan AKP milletvekilleri ilk izlenimlerini açıkladı: Irak halkı, Arabı, Kürdü, Şiisi, 'Türk askeri gelecekse, ABD askerleriyle birlikte gelmesin. Sorunlarımızı çözsün ve bize sahip çıksın. İşgalci olmasın. Komutanları Türk olsun' diyor.*[586] 1 Eylül 2003'te Irak'ta ABD'nin kurduğu Geçici Yönetim Konseyi, hükümet üyelerini belirledi. Saddam sonrasının ilk kabinesi 25 üyeden oluşuyor.[587]

14 Aralık 2003'te Irak'ta devrik lider Saddam Hüseyin, ABD güçlerinin düzenlediği bir operasyonla yakalandı. Olayı ABD'nin Irak'taki sivil yöneticisi Paul Bremer 14:00'te düzenlediği bir basın toplantısıyla dünyaya duyurdu. Toplantıda Saddam'ın yakalandıktan hemen sonra sağlık kontrolünden geçirilirken çekilen video görüntüleri de yayınlandı.[588]

---

580 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/05/16/289683.asp
581 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/07/06/312994.asp
582 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/07/09/314291.asp
583 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/07/22/320052.asp
584 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/07/30/323571.asp
585 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/08/14/329909.asp
586 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/08/26/335127.asp
587 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/09/01/337810.asp
588 http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=189722

Erdoğan'ın Irak'ın işgali sırasında, ABD gazetelerine**;** **"***kahraman ABD askerlerinin sağ salim evine dönmesi için dua ediyorum*" demesinin ardından şimdi de Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, *"Dünya barışı için, barışı korumak, barışı yapmak için, son 50 senede dünyada en çok Amerikalılar kendi çocuklarını feda ettiler" dedi.*[589]

Irak'ın idam cezasına çarptırılan devrik lideri Saddam Hüseyin, 30 Aralık 2006'da şafaktan az önce asılarak idam edildi.[590]

11 Ocak 2007'de ABD Başkanı George W. Bush, yeni Irak planını açıkladı. 21 bin 500 yeni ABD askerinin Irak'a gönderilmesini öngören plan, Suriye ve İran'a da sert mesajlar içeriyor. Ayrıca Türkiye'ye PKK için yardım vaat ediyor.[591]

2008 seçimlerinde Barack Obama ABD'nin 44. ve ilk siyahî başkanı seçildi. Seçim vaatleri arasında Irak'taki ABD askerlerini belli bir takvime göre çekmek ve Afganistan'daki ABD kuvvetlerini takviye etmek vardı.[592]

ABD'nden bir kaynağa göre 3 Kasım 2009 itibarıyla işgal kuvvetlerininki de dâhil olmak üzere Afganistan'da ölenlerin sayısı 20,119, yaralıların 53,435'tir. Bu rakamlar içerisinde yaralı sivil halkın sayısı ise 7,589 ölü, 13,660 yaralıdır. Irak'ta ise toplam sayı, 733,280 ölü, 1,398,087 yaralıdır. Irak'taki sivil halkta durum ise 697,523 ölü, 1,255,241 yaralıdır.[593] ABD'nin 20 Haziran 2010 itibarıyla Afganistan ve Irak'ta kaybettiği asker sayısı 5,492'dir.[594] ABD'nin müttefiki İngiltere'yle birlikte Afganistan ve Irak işgali devam etmektedir. *2008 itibariyle Bush yönetiminin Afganistan ve Irak için harcadığı paranın tutarı 1 trilyon dolar civarındadır***.**[595]

Biz çalışmamızın içeriği gereği ABD'nin işgal faaliyetlerinden sadece bu kadar bahsedeceğiz; zira bizim için önemli olan husus ABD'nin işgal faaliyetlerinin ardına koyup açıkça telaffuz ettiği dinsel motivasyon ve hedeflerdir.

---

[589] http://www.milligazete.com.tr/haber/25192
[590] http://www.hurriyet.com.tr/dunya/5699191.asp?m=1&gid=112&srid=3428&oid=1
[591] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5760638&tarih=2007-01-11
[592]http://www.cnnturk.com/2008/dunya/11/05/obama.tarih.yazdi.ilk.siyahi.abd.baskani/499331.0/index.html
[593] http://forum.thedailyshow.com/tds/board/message?board.id=op_ed&thread.id=22946
[594] http://projects.washingtonpost.com/fallen/
[595] http://www.time.com/time/nation/article/0,8599,1868367,00.html

3.2.1.1. BOP İşgallerinin Dinsel Meşruiyet Zemini

ABD Başkanı George W. Bush, 11 Eylül Olayı'ndan beş gün sonra yaptığı bir konuşmada ABD'nin yapacak olduklarına "dinsel" bir içerik kazandırmıştır. Konuşmada kullandığı iki kelime **"Crusader" (Haçlı Seferi) ve "Evil" (Şeytan, İblis)** koyu bir Evanjelik olan Bush'un[*] yapacaklarını nereye dayandırdığının bir kanıtıdır.[596] Konuşma metninde ifadeler şu şekilde kullanılmıştır: "*This is a new kind of -- a new kind of evil. And we understand. And the American people are beginning to understand. This crusade, this war on terrorism is going to take a while. And the American people must be patient. I'm going to be patient."* (Bu, yeni bir tür İblis. Ve anlıyoruz. Amerikan halkı anlamaya başlıyor. Terörizme karşı bu Haçlı Seferi, bu savaş biraz zaman alacak. Ve Amerikan halkı sabırlı olmak zorunda. Ben sabırlı olacağım.) Bush, konuşması yüzünden İslam Dünyası'ndan tepki almış, bu ifadeyi algılandığı şekliyle kullanmadığını iddia edip bunun için özür dilememiştir. [597]

Bush, yapacağı savaşı Haçlı Seferi'ne benzetmekle kalmamış, bu savaşta **"Crusader" (Haçlı)** adında silah sistemlerini de kullanmıştır. "Crusader", 155 mm. "Kendinden Hareketli Havan Topu"dur.[598] Bush'un Haçlı Seferi vurgusu, Bush'un seçim kampanyasında takdir edilmiştir. Bush'un seçim kampanyası sorumlusu **Marc Racicot,** Bush'un *"Terörizme karşı küresel bir haçlı seferine önderlik ettiğini" ve "sıkıntılı dönemler sürecince güçlü ve sarsılmaz bir liderliğe" sahip olduğunu söyleyerek övmüştür.*[599] Bush'un ayrıca "*Afganistan ve Irak'a beni Tanrı gönderdi*" dediği ileri sürülmüş, bu iddia Amerikan basınında tartışılmıştır.[600]

BOP işgallerinde Bush'un ortağı durumunda olan İngiltere Başbakanı Tony Blair'in Bush'tan hiç geri kalır tarafı yoktur. Blair, bir röportajda ülkesini savaşa sokmasında dini gerekçeyi işaret etmiş ve şunu söylemiştir: "*Irak savaşına girip girmeme konusunda Hıristiyanlık bilincim ve inancım, karar vermemde etkili oldu." Blair, ayrıca*

---

[*] Bush'un dinsel öğütçüsü olan Protestan misyoner **Jerry Falwell**'in Bush'a etkisi ve Bush'un dinsel yönü hakkında bkz. Bayzan, Ali Rıza; *Küresel Vaftiz*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.

[596] Konuşma metni için bkz. http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010916-2.html

[597] http://www.commondreams.org/headlines04/0419-02.htm

[598] http://www.army-technology.com/projects/crusader/

[599] http://www.commondreams.org/headlines04/0419-02.htm

[600] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3348855&tarih=2005-10-08

Irak savaşı konusunda Tanrı ve tarih tarafından yargılanacağını, 3 yıl önce ülkesini savaşa sokarken doğruyu yapıp yapmadığı konusundaki son kararın böyle verileceğini belirtmiştir.[601]

ABD Hükümeti Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, dini liderlerden bir grubu Pentagon'a davet edip Irak'a karşı yürütülen politikanın dini ve felsefi açıdan değerlendirmesini yapmıştır.[602]

Pentagon'un o dönemki üst düzey yetkililerinden **Korgeneral William Boykin**'in söyledikleri Bush yönetiminin kafa yapısını veren diğer bir örnektir. "Askeri üniformasıyla gittiği kilisede Korgeneral Boykin, *ABD'nin Müslümanlara karşı sürdürdüğü savaş için "şeytanla savaş" ifadesini kullanmış ve şöyle demiştir:*

"George W. Bush'u ABD başkanı olarak tanrı seçti. Neden bu kişi şimdi Beyaz Saray'da? Amerikan seçmenlerin çoğunluğu ona oy vermedi. Ama o Beyaz Saray'da, çünkü tanrı onu belirli bir süre için oraya gönderdi." Başkan Bush'da bu inancı sıkça tekrar etmiştir. Irak'ın işgali, Başkan Bush'un "Yeni bir Haçlı Seferi başlatıyorum" diyerek başlattığı Haçlı Seferi'nin bir parçasıdır. Bunun dışında ileri sürülen gerekçelerin hepsi yalan ve uydurmadır."[603]

Bush başkan olduğunda Beyaz Saray'daki dini ayini yöneten **Franklin Graham**, 16 Kasım 2001'de MSNBC televizyonunda şöyle demişti:

"*We're not attacking Islam but Islam has attacked us. The God of Islam is not the same God. He's not the son of God of the Christian or Judeo-Christian faith. It's a different God, and I believe it [Islam] is a very evil and wicked religion.*" (*Biz İslam'a değil, İslam bize saldırdı. İslam'ın tanrısı onunla aynı Tanrı değildir. O, Hıristiyan veya Yahudi-Hıristiyan imanındaki tanrının oğlu değildir. Başka bir tanrıdır ve inanıyorum ki O (İslam) , çok şeytani ve kötü ruhlu bir dindir.)* [604]

---

[601] http://www.stargazete.com/dunya/irak-itirafi-47609.htm
[602] http://yenisafak.com.tr/Arsiv/2003/Ocak/12/d2.html
[603] http://www.yenimesaj.com.tr/index.php?haberno=3009977&tarih=2003-11-03
[604] http://www.religioustolerance.org/reac_ter18b.htm

3.2.2. ILIMLI İSLAM PROJESİ (MODORATE ISLAM)

Daha önce de değindiğimiz gibi, ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmeler ışığında SSCB'nin dünya üzerindeki etki gücünü kırmak için **William Christian Bullit**'ın fikir babalığını yaptığı bir anlayış geliştirmiştir. Buna göre, SSCB'ye karşı "en meşru manevi silah olan din" geliştirilen stratejinin temel unsuru olmuştur. Nitekim 1952'de Amerika Ulusal Güvenlik Kurulu için hazırlanan "***Amerika'nın Arap Ülkeleri ve İsrail ile İlgili Hedef ve Politikaları***" adlı raporda şu ifadelere rastlamaktayız:

"Bölgedeki üç hâkim din, Marksist doktrinin ateizmine karşı ortak bir karşı duruşa sahiptir. Bu faktör, bölgede Batı çıkarlarını korumada önemli bir araç olabilir."[605]

ABD, buna bağlı olarak SSCB'nin etkisini bloke edecek bir yapı oluşturmaya başladı. Bunda en büyük görev İslam ülkelerine özellikle Türkiye'ye düşmekteydi. Yeşil Kuşak Projesi olarak adlandırılan projeyle SSCB'nin -ateist anlayışı öne çıkarılarak-etkisini kırmak adına tüm İslami gruplarla doğrudan veya dolaylı temasa geçti ve onlara destek verdi.[*] Bu bağlamda ABD'nin özellikle SSCB'nin Afganistan işgalinde direnişçilere vermiş olduğu destek çok dikkat çekicidir. ABD'nin o zaman desteklediği gruplar, daha sonra 11 Eylül Olayı'nı yaptığı iddia edilen gruplardır.

SSCB'nin dağılması ve ABD'nin tek süper güç olarak kalışı, ABD'yi yeni bir anlayışa doğru itti. Büyük düşman komünizmin yerini İslam aldı, yani İslam namlunun ucuna kondu.[606] Yeşil Kuşak Projesi'nin merkezinde İslam vardı, Yeşil Kuşak Projesi'nin revize edilmiş şekli olan BOP'un merkezinde de İslam vardır. ABD'nin hedefi olarak belirlediği ülkelerin neredeyse tamamı Müslüman'dır. Yani BOP doğrudan İslam coğrafyasının şekillendirilmesini amaçlayan bir projedir.[607]

Toynbee 1948'de bu bağlamda Batı'ya şöyle bir uyarı yapmıştı:

---

[605] Macit, Nadim: *Öteki Din 'Moderate' İslam ve Türkiye*, Ankara: Kripto Kitaplar, 2009, s. 315, 316

[*] ABD'nin Türkiye'de bu dönemde yapmış olduğu faaliyetlerin detaylı olarak incelendiği bir çalışma olan Cengiz Özakıncı'nın "İblis'in Kıblesi' adlı eserine müracaat edilebilir.

[606] A.g.e.; s. 317

[607] A.g.e.; s. 323

"Bugün Batının etkisi karşısında İslam her durumuyla hareket halinde. Batı uygarlığının proleter dünyasına el atan İslam'ın, geleceği etkileme konusunda Hindistan, Uzakdoğu ve Rusya ile yarışabileceğini haber veriyor." [608]

Seneler sonra Graham Fuller ise İslam'ın sahip olduğu potansiyeliyle büyük bir güç olduğuna işaret ederek şöyle demektedir:

"*Batılılar İslam hakkında ne düşünürse düşünsünler, siyasal ve sosyal anlamda İslam'ın öteki herhangi bir dinden daha geniş alanda, daha uzun süre ve daha çeşitli kültürler üzerinde egemen olduğu gerçeğini göz ardı edemeyiz. Bu olgu onun aşılması zor kültürel gücünün, farklı tarihi ve yerel şartlar altında uzun dönemler çeşitli toplumların ahlaki, manevi ve sosyal gereksinimlerini karşılayabilme yeteneğinin bir ifadesidir.*"[609]

Tarih boyunca Hıristiyanlığın en büyük rakip dini olan İslam'ın dünya için bir umut olabileceği ihtimalinin önüne geçebilmek için İslam'a yönelik iki yönlü bir yol izlendi. Birincisi İslam'ı kan ve gözyaşı döktüren bir din olarak dünyanın önüne çıkarmaktır. Zira Marksizmi yiyip bitiren şiddet olmuştu. Şiddete bulaşmak, İslam'ı da yiyip bitirebilirdi. İkincisi İslam'a doğrudan müdahale ederek kendisine sıkıntı çıkarmayacak şekilde farklı bir yapı kazandırmak. ABD, "Moderate İslam" Projesi'ni işte bu noktada devreye sokmuştur.

Biz çalışmamızda bu projeyi "Ilımlı İslam" olarak değil, Nadim Macit'in öne çıkardığı şekliyle, yani İngilizce "Moderate Islam" olarak kullanmayı tercih ettik. Zira "Ilımlı İslam" tabirinin Müslüman Türk halkına sıcak bir çağrışım yapması için özellikle seçildiği kanaatindeyiz. İngilizce'de "moderate"in karşılıkları arasında "ılımlı" anlamı vardır fakat bu bir anlamıdır. ABD'nin kavrama yüklediği asıl anlamı ifade etmemektedir. Asıl anlam kelimenin fiil kökünde saklıdır. "To moderate"in, uysallaştırmak, hesabına uydurmak gibi anlamları da vardır. Bu anlam kaydırmasına pek çok yerde dikkat çekilmiştir. Bu yüzden Ilımlı İslam tabiri yerine, "***Korsan İslam***", "***BOP İslam'ı***"

---

[608] Toynbee; 2004, s. 173 Toynbee, Arnold J.; *Uygarlık Yargılanıyor*, (Çev. Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yaman) , İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004, s. 56

[609] Fuller, Graham E.; *Siyasal İslam'ın Geleceği*, (Çev. M. Acar) , İstanbul: Timaş Yayınları, 2004, s. 78, 79

[610], “***Öteki Din***”, “***Sahte Din***”, “***Çarpıtılmış İslam***” [611], “***Ayarlı İslam***”, “***İliştirilmiş İslam***” [612] tabirleri kullanılmıştır.

ABD’nin Moderate İslam Projesi’nin merkezinde, “**Moderate Islam**” kavramı yer almaktadır. Bu kavram, ilk olarak **Daniel Pipes** tarafından **National Interest**’te 1995 yılında yayınlanmış **There Are No Moderates: Dealing with Fundamentalist Islam (Köktendinci İslam’ın Hakkından Gelecek Ilımlılar Yok)** başlıklı yazısında karşımıza çıkmıştır.[613]

Pipes burada Ilımlı Müslüman tipe örnek olarak **Teslime Nesrin** ve **Salman Rüşdü**’yü örnek olarak göstermişti.[614]

“Moderate Islam” kavramının siyasi mantığını oluşturmada önemli katkısı olan kişi **Graham Fuller**’dır.[*]

Moderate İslam Projesindeki model ülke de Türkiye’dir.[615] Buna göre, Türkiye yeni dönemde tarihsel mirasına uygun rol alabilmesi için kuruluş felsefesinden vazgeçip yüzünü Ortadoğu’ya çevirmelidir.[*]

ABD’nin, “Moderate İslam”la neyi amaçladığını Nadim Macit özetle şöyle ifade etmektedir:

ABD, bununla kendi politik-ekonomik kurallarına uyum gösteren bireyler üretmeyi amaçlamaktadır. Bu anlayış, ABD’nin sömürgeci yayılışını meşrulaştırmak için üretilmiş dini-politik bir araçtır. Bundan dolayı Moderate İslam, neo-liberal mantığa uydurulmuş ve içeriğini kaybetmiş bir din anlayışıdır. ABD, bu yolla Türkiye üzerinden İslam coğrafyasında gerçekleştirmek istediği hedeflere ulaşmak istemektedir. Bu proje-

---

[610] Bu tabirler Yaşar Nuri Öztürk’e aittir. Bunun için bkz.
http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/10336710.asp?yazarid=277&gid=61
http://www.hurriyet.com.tr/yasarnuriozturk/10375399.asp?gid=241

[611] Bu tabirler Nadim Macit’e aittir. Bunun için bkz. A.g.e. ve *2023*, sayı 73, 15 Mayıs 2007, s. 25

[612] Bu tabirler 2023 dergisine aittir. Bkz. *2023*, sayı 73, 15 Mayıs 2007

[613] http://www.nationalinterest.org/General.aspx?id=92&id2=11860

[614] http://www.danielpipes.org/274/there-are-no-moderates-dealing-with-fundamentalist-islam

[*] Graham E. Fuller: Amerikan RAND düşünce kuruluşunun daimi politik danışmanı, CIA eski Milli Haber Alma Konseyi yardımcı başkanı, yazar. Rusça, Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Çince bilmektedir. CIA’nın Ortadoğu İstasyon Şefliği yaptığı dönemde uzun süre Türkiye’de kalmıştır.

[615] Macit, A.g.e.; s. 322

[*] Bu söylem, Arnold J. Toynbee, Bernard Lewis, Samuel Huntington’un da kullanmış olduğu söylemdir.

de sunulan “özgürleştirme modeli” emperyalizm karşısında direnme gücü veren dini ve milli değerlerden vazgeçilmesini sağlamaktadır.[616]

Fuller, projenin merkezinde yer alan Türkiye’ye, yüzünü çevireceği Ortadoğu’da başarılı olması için tasfiye edilmesi gereken kişi ve kurumu da söylemektedir: Kişi olarak Mustafa Kemal Atatürk, kurum olarak Türk Silahlı Kuvvetleri.[π] Fuller’a göre Atatürk, Türkiye’nin İslam geçmişini reddetmiştir. Atatürk’ün yaptığı Batılılaşma, İslam’a doğrudan zarar vererek yapılmıştır.[617] Fuller, Türkiye’ye tavsiye ettiği bu anlayışa bir ad da vermiştir: Yeni Türkiye Cumhuriyeti.[618] Böylece Türkiye kuruluş döneminde reddettiği İslami köklerine dönecektir.

Fuller, Cumhuriyetin İslam’dan koptuğunu şu tespitlerine dayandırmaktadır:

1. Türk devleti, İslam coğrafyasının en anti-İslamcısı olması.

2. Türk Devleti’nin, son zamana kadar sorgulanamayan, ölümsüz olduğu yönündeki anlayış.

3. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin İslami hareketleri kökünden kazımak çabası içinde olması.[619]

Fuller, Türkiye’de bu dönüşümü sağlayacak olan siyasi ve dini aktörleri de göstermiştir: AKP ve Gülen Hareketi.

3.2.3. KARİKATÜR OLAYI

Karikatür Olayı, Danimarka’da **Jyllands Posten** adlı bir gazetede **30 Eylül 2005** günü Hz. Muhammed’i konu alan 12 karikatürün yayınlanması sonucu İslam Dünyası-

---

[616] Macit; A.g.e.; s. 324, 325, 327

[π] Bu noktada AB’nin Türkiye’ye yönelik tavsiye kararlarıyla bir paralellik görmekteyiz. Bundan dolayı şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Hıristiyan Batı’nın Türkiye ile ilgili rahatsız olduğu 3 şey vardır. İslam, Mustafa Kemal ve Türk Silahlı Kuvvetleri

[617] Fuller, Graham ve Lesser Ian O.; *Kuşatılanlar: İslam ve Batı’nın Jeo-politiği*, (Çev. Özden Arıkan) ,İstanbul: Sabah Kitapları, 1996, s. 37

[618] Bunun için bkz. Fuller’in *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* adlı çalışması.

[619] Fuller, Graham E.; *Siyasal İslamın Geleceği*, (Çev. Mustafa Acar) , İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Baskı, 2005

nın vermiş olduğu tepki sürecini anlatan olaydır. Karikatür Olayı, genellikle basında "Karikatür Krizi" olarak adlandırılmış, karikatürlerde Hz. Muhammed terörist, bağnaz ve baskıcı bir figür olarak resmedilmiştir. [620]

Danimarka'nın peşinden Norveç basınında da yayınlanan karikatürleri diğer bazı Batılı gazeteler takip etmiştir. İfade özgürlüğü söylemiyle Danimarka gazetesine destek amacıyla Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya ve İspanya'da 7 ayrı gazete bu karikatürlere sayfalarında yer vermiştir. [621] Karikatürleri yayınlayan Batılı gazeteler şu sözlerle yaptıklarının arkasında olduklarını belirtmişlerdir:

"*Son dönemde tiraj kaybı yaşayan **France Soir**, dün 'Evet, Tanrı'nın karikatürünü çizme hakkımız var' manşeti atıp, kapaktan Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Musa ile Buda'nın bulutlar üzerinde resmedildiği karikatürü de yayımladı. Karikatürde Hz. İsa, Hz. Muhammed'e, "**S***öylenme Muhammed. Burada hepimizin karikatürü çizildi*" diyor. İç sayfalarında Hz. Muhammed karikatürlerini yayımlayan gazete, iki sayfasını da konuya ayırdı. 'Hoşgörüsüzlük' başlıklı başyazıda, 'Bu dini hoşgörüsüzlük, ne şaka ne de hiciv kaldırıyor' denilirken, 'Hz. Muhammed, Hz. İsa, Buda ve tüm dini eğilimlerin karikatürize edilebileceği ve buna da laik bir ülkede ifade özgürlüğü denileceği' yorumu yapıldı. İslam dininin, 'tamamlaması gereken bir devrimi' olduğu iddia edilip, 'Bu 12 karikatür, önemsiz, rencide edici ya da önemli görülebilir. Ancak Danimarka'da ifade özgürlüğünün sınırlarının sınanması için yayımlanmaları, İslam dünyasında öfke yarattı. Karikatürlerde, hiçbir ırkçı niyet ve hiçbir topluluğun aleyhinde ifade yok. Buna tepki gösterenler, dogmalarının esiri. Bu, Kuran'ın Hz. Muhammed'in resmedilmesini yasaklamasının ötesindedir. Asla konuşurken ve düşünürken özgür olduğumuz için özür dilemeyeceğiz' denildi.*"[622]

"*Die Welt ise Hz. Muhammed'in türbanının el bombası biçiminde, yüzünün yeşil ay-yıldız içinde resmedildiği karikatürleri yayımlayıp 'zararsız' olduğunu savundu:*

---

[620] Resmedilen Hz. Muhammed, Hıristiyan Batı'nın tarih boyu resmettiği, son olarak Papa XVI. Benedict'in 12 Eylül 2006 konuşmasında resmettiği Hz. Muhammed'dir. Bu karikatürler için bkz. http://www.aina.org/releases/20060201143237.htm

[621] http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/359620.asp

[622] http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=177449

'Demokrasi, ifade özgürlüğünün kurumsallaşmış şeklidir. Batı'da hicivden korunma hakkı yoktur. Kutsal değerlere küfretme hakkı vardır'."[623]

"*Karikatürleri ilk kez eylülde yayımlayıp, önceki gün özür dileyen Danimarka'nın Jyllands-Posten gazetesi önceki akşam asılsız bomba ihbarıyla korkutuldu. Yayın yönetmeni Carsten Juste, özgürlük karşıtlarının kazandığını söyleyerek, 'Gelecekte kimsenin Hz. Muhammed karikatürü çizebileceğini sanmıyorum. Çok büyük utançla onların kazandığını söylemek zorundayız' dedi.*"[624]

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı sözcüsü konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

"*Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan, haftalık basın toplantısında konuya ilişkin soruya verdiği cevapta şunları kaydetti: **'**Hz. Muhammed'e ilişkin karikatürlerin önce Danimarka, sonra Norveç, ardından da diğer bazı Avrupa basın organlarında yer alması ve özellikle aradan epey süre geçtikten sonra Almanya, Hollanda ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinin basınına yansımasını bir talihsizlik olarak değerlendiriyoruz. Kültürler arası diyalogun öneminin arttığı bu dönemde farklı din, dil ve kültürden gelen tarafların uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemesini bekleriz.*" [625]

Yurtiçi basında "Karikatür Olayı" hakkında büyük tepki gösterilmiş, bu olay "**Haçlıların İslam Düşmanlığı**"nın bir görünümü olan "**Hayasızca Bir Akın**" (Mehmet Akif'in ifadesi kullanılarak) olarak verilmiştir.[626] Karikatür Olayı'nın ardındaki zihniyetin sorgulandığı yayınlarda olay **Dinler arası Diyalog**[627], **Medeniyetler Çatışması**[628], **Medeniyetler İttifakı**[629] ve **Amerikan Stratejileri**[630] bağlamında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yazılarından örnek olarak bazılarına değineceğiz.

Arslan Bulut, "***Peygambere Asıl Hakareti Kim Yapıyor?***" adlı yazısında olayın "Medeniyetler Savaşı" projesine giden yolda bir araç olduğunu iddia etmektedir. Bulut,

---

623 A.g.y.
624 A.g.y.
625 *Yeniçağ*, 3 Şubat 2006, s. 7
626 *Yeniçağ*, 3 Şubat 2006, s. 1
627 A.g.g.; s. 7
628 *Yeniçağ*, 6 Şubat 2006, s. 1
629 A.g.g.; s. 7 ve *Zaman*, 19 Şubat 2006, s. 7
630 *Yeniçağ*; 24 Şubat 2006, s. 7 ve 26 Şubat 2006, s. 9

İslam dünyasının buna karşı durabilmesinin tek yolunun, Batı Medeniyeti'ne karşı üstünlüğü elde edeceği noktaya gelebilmesi olduğunu söylemektedir. Araplar, Türkler ve İranlıların Kur'an'ın istediği noktadan uzaklaşmalarından dolayı bu tip faturaları ödediğini söyleyen Bulut, Arapların servetlerini Batı bankalarına teslim etmiş olmalarını ve Türklerin AB yolunda kendi devletlerini dağılma noktasına getirmiş olmalarının utanılacak şey olduğunu ve böylelikle Müslümanların Hz. Peygambere asıl hakareti yaptıklarını söylemektedir.[631]

Özcan Yeniçeri, "***İslam'a Hakaret Diyalogcuların Aklını Başına Getirmelidir***" adlı yazısında olay üzerinden dinler arası diyalog siyasetinin Türkiye'deki temsilcilerinin, Batı'nın söylemlerine karşı yaptıkları söylemleri eleştirerek bir analiz yapmaktadır:

"*Öncelikle eşitlik temelindeki barışa, karşılıklı saygıya dayalı ilişkiye ve insan hakları temelinde bir araya gelmeye aklıselim sahibi hiç kimsenin bir itirazı olamaz. Ancak bir taraf 'medeniyetler çatışmasından', 'İslamcı terörden', 'İslam'ın yapısal yönden kuralsız şiddete (yani teröre) uygun bir din' olmasından söz ederken, diğer tarafın 'medeniyetler ittifakı', 'dinler arası diyalog' gibi elastikî kavramlarla ortaya çıkması ilginçtir. Hatta ABD her aracı kullanarak 'kendi yaşam biçimini yaygınlaştırarak Amerikan halkının güvenliğini sağlamak' gibi bir dolaylı güvenlik stratejisini 'Genişletilmiş Ortadoğu Projesi' temelinde İslam ülkelerini hedef alarak ortaya koymuşken, hedef ülkelerin 'diyalog', 'medeniyetler ittifakı' vs. gibi uyuşturucu ve uyutucu söylemlerle ortalığa düşmesi anlaşılır gibi değildir*"[632]

Yeniçeri sözlerinin muhatabının sadece iyi niyetle bu söyleme inanan kesimler olduğunu söylemekte ve onları kendilerine gelmeleri için uyarmaktadır:

"*Batı'nın azat kabul etmez kölesi haline gelmişlerle, mandater kafalılara elbette söyleyecek sözümüz olamaz. Sözlerimiz iyi niyetli olup, gaflet, beyin yıkama ve uyuşturma seanslarına tabi tutulmuşlara yöneliktir. İslam'ın Yüce Peygamberi nezdinde İs-*

---

[631] Bulut, Arslan; "Peygambere Asıl Hakareti Kim Yapıyor?", *Yeniçağ*, 6 Şubat 2006, s. 11
[632] Yeniçeri, Özcan; "İslam'a Hakaret Diyalogcuların Aklını Başına Getirmelidir", *Yeniçağ*, 8 Şubat 2006, s. 3

lam'a yapılan hakaretler bu "diyalog" hapını yutmuş olanların akıllarını başlarına devşirmelerine neden olmalıdır."[633]

Yeniçeri, Batı'nın İslam'a olumsuz bakışının temelinde Kilise'nin söylemi olduğu ve ABD Başkanı Bush ve İtalya Başbakanı'nın söylemi ve Danimarka'da çıkan Karikatür Olayı'nın ardında da bu bakış açısının yansıması olduğunu söylemekte, uluslar arası ilişkilerde güç faktörünün altını çizmektedir:

"*Batı'nın İslam'a bakış açısı dün nasıl olmuşsa -haçlı seferleri düzenleme- bugün de aynıdır, yarın da aynı olacaktır. İnançlar diyalogla, ilim ve insanlık adına değişmezler ve değiştirilemezler. İslam'a karşı önyargı, Batı'nın zihinsel ve manevi genleri arasında azalmadan nesilden nesile aktarılarak sürdürülmektedir. Uluslar arası ilişkileri hak, hukuk ve adalet değil güç belirlemektedir. Güçlü istemedikten sonra zayıf, muhtaç ve yoksul durumda olanların haklı ve adaletli talepleri karanlığa çalınmış ıslıktan öte bir anlam taşımaz. Diyalogu, insan haklarını, barışı, kardeşliği ve eşitliği Spartaküs'ten bu yana hep zayıflar ve zavallılar talep etmektedir. Sonuç ortadadır. İslamiyet aleyhtarlığı hatta İslam'ın yok edilmesi Vatikan'ın var oluş nedenleri arasındadır. Batı ülkelerinin hemen hemen tamamında her fırsattan yararlanarak İslam'a saldırmak ya da aşağılamak neredeyse bir gelenek halini almıştır. Terörün kaynağı olarak doğrudan doğruya İslam'ı gören bir Haçlı algısı ile İslam Dünyası karşı karşıyadır. Başkan Bush'un, 12 Eylül saldırıların hemen arkasından "Haçlı Seferinden" söz etmesi de sürçü lisan falan değildi. Ardından İtalyan Başbakanı'nın İslam medeniyetini aşağılayıcı sözleri de nedensiz değildi. Bugün Danimarka'da İslam'a hakaret eden karikatürlerin yayınlanması da bilinçli olup, aynı amaca hizmet etmektedir.*"[634]

Ümit Özdağ, "***Karikatür Krizi***" adlı yazısında Karikatür Olayı'nda yaşananlarla Batı'nın bilinçli bir şekilde yürüttüğü kriz geliştirme stratejisinin ipuçlarının ortaya konulduğunu iddia etmektedir:

"*Karikatürlerin yayınlanmasından sonra Danimarka''daki Müslümanların protestolarını Danimarka hükümeti görmemezlikten gelmekte ısrar ediyor. Müslüman ülkelerin Büyükelçileri bu konuyu Danimarka Başbakanının gündemine taşımak istedikleri*

---

[633] A.g.y.
[634] A.g.y.

zaman Danimarka Başbakanı "ülkemde fikir hürriyeti var" diyerek, Büyükelçileri kabul etmiyor," [635] diyen Özdağ, Danimarka'nın özür dilemeyerek krizi tırmandırma sebebinin ne olduğunu sormaktadır. Özdağ, sorduğu soruya verdiği cevabı kimlik kavramıyla ilişkilendirmekte ve Batı'nın izlediği stratejinin iki yönünü örnekle şöyle açıklamaktadır:

"*Danimarka'da başlayan süreç nasıl aslında din ile günlük yaşamda pek ilgisi olmayanları dahi bir savunma ve sahiplenme duygusu içinde Müslüman ülkelerde itmiş ise Müslüman ülkelerden yükselen Batı karşıtı tepki de bu ülkelerde bir kimlik sahiplenmesine neden oluyor. Kendisini Hıristiyan olarak tanımlamayan kitleler de Hıristiyanlığa sahip çıkıyorlar. Ateizmin hızla yayıldığı bir coğrafya olan Avrupa'da Hıristiyanlığa sahip çıkılmasını sağlamak için İslam'ı düşman olarak gösterme stratejisi yeni değil. Bunun için değişik stratejiler geliştiriliyor. Mevlana''nın etkisini ortadan kaldırmak için Cemalettin Kaplan'ın önü açılıyor ve etkinleşmesi sağlanıyor. İslam adına Kaplan''ı gören bir Alman''ın Müslüman olması mümkün değil. Ama bu pasif bir strateji ve sadece İslam'ın yayılmasını engellemeye çalışıyor. Oysa aktif strateji Hıristiyanlığın tekrar güçlenmesini hedefliyor. Bunun için yapılması gereken ise İslam''ı saldırganlığa itip, zıtlık yaratarak, diğer kutbu yani Hıristiyanlığı güçlendirmeye çalışmak.*"[636]

Özdağ, Batı'nın bu stratejiye bağlı olarak ürettiği tuzaklara Müslümanların düşmemeleri için uyarıda bulunarak verilecek tepkinin Batı'nın canını acıtacak ekonomik eksenli ve akılcı olması gerektiğinin altını çizmektedir.

Zaman Gazetesi'nin, Karikatür Olayı hakkında **Mehmet Aydın**'la yaptığı mülakatı "***Karikatür Krizi 'Medeniyetlerarası İttifak' Girişiminin Önemini Artırdı***" başlığıyla verdiğini görmekteyiz. Mehmet Aydın, Karikatür Olayı'nın ardında iki temel neden görmektedir. Birincisi Batı'nın, zihninde Hz. Muhammed'den beri çok köklü bir şekilde yer alan, İslam'a olumsuz bakışı ve Batı'nın kendisininki dahil olmak üzere kutsala saygı göstermemesi. Aydın, mülakatta Batı'ya ve İslam dünyasına yönelik eleştiriler getirmektedir. Batı'ya getirdiği eleştiri, Batı'nın kültürel üstünlük duygusu; İslam Dünyası'na getirdiği eleştiri bilimsel anlamda kendini yenileyememesi olduğunu söy-

---

[635] Özdağ, Ümit; "Karikatür Krizi", *Yeniçağ*, 9 Şubat 2006, s. 11
[636] A.g.y.

lemektedir. Dünya üzerinde Karikatür Olayı'nı eleştiren büyük bir kamuoyunun yavaş yavaş oluşacağına işaret eden Aydın, Müslümanların bu kamuoyunu olumlu yönde besleyecek faaliyetler içerisine girmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

"*Bu berbat işin olumlu bir tarafı varsa çok önemli sayıda bir kitle bunun saygısızlık olduğunu kabul etti. Hiç değilse bu yapılmamalıdır diyen bir kamuoyu yavaş yavaş oluşuyor. Bu kamuoyunu bizim bilgiyle, güzelliklerimizle beslememiz, tanıtmamız lazım ki haklılığınız bundan dolayı' demeliler. Buzdağının görünmeyen derinliklerinde Müslümanlara karşı çok ciddi bir birikim var. Bunu yeterince görüp önlem almak gerekir. Eğitim, sanat, medya yoluyla yapılması gereken önlemler olabilir. Bunların aynı zamanda siyaset alanında derlenip toparlanıp orada da ele alınması gerekiyor.*" [637]

Karikatür Olayı bahsini kendi değerlendirmemizi yaparak kapatacağız. 11 Eylül Olayı sonrası İslam aleyhine yürütülen sistemli kampanya, Hıristiyan Batı'nın İslam'a ilişkin olumsuz bakışını tahrik etme üzerinedir. Karikatür Olayı, bu kampanyanın dünya ölçeğinde en çok ses getiren ürünüdür. Buna aşırı tepki gösteren Müslüman kitleler Batı'nın ekmeğine yağ sürmüştür. Batı bu olay neticesinde bir taşla birkaç kuş vurma başarısı elde etmiştir. Batı'nın bu kazanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. 11 Eylül sonrası estirilen rüzgâr Batılıların İslam ve Müslümanlara daha çok bilenmesine yol açmıştır. Bu, İslam'a karşı Hıristiyanlık bilincinin kuvvetlenmesine yardımcı olmuştur.

2. Bu altyapı çalışması Karikatür Olayı'nı çıkarmış veya kurgulattırmıştır. Müslümanların buna tepkisi çok sert seviyeye ulaştığında Müslümanlara yönelik ikinci bir kampanya başlamıştır. Karikatürlerin yayınlanmasını destekleyen Batılı anlayışın arkasına saklandığı değerler, "*demokrasi ve ifade özgürlüğü*" ve buna bağlı olarak "*kutsal değerlere küfretme hakkı"*dır. Aynı anlayış, karikatürlere tepki gösteren Müslümanları da "*dinî hoşgörüsü olmayan, anti-demokrat, bağnaz, dogmaların esiri"* olarak nitelendirmiştir. İslam'ı hoşgörüsüzlüğün zemini ve ideal hoşgörüden uzak, eksikliği olan bir din olarak değerlendiren bu zihniyetin mensupları; İslam'ın, ideal hoşgörüyü yakalayabilmesi için bir devrime ihtiyacı olduğunu söylemişlerdir.

---

[637] *Zaman*, 19 Şubat 2006, s. 7

3. Bu son kampanya, Batı'nın kendi insanına "Bu Müslümanlar işte böyledir!" söylemini tekrarlattırmış ve böylece Hıristiyanlık bilinci daha keskin ve aktif hale gelmiştir. Sonuç doğal olarak İslam'ın aleyhinedir.

Bize göre "Karikatür Olayı"nın en somut sonucu, Hıristiyan Batı'nın seküler, ateist, agnostik veya şüpheci tavırlarını ve İslam Dünyası'nın kutsala saygının halen önemli olduğunu gözler önüne sermiş olmasıdır.

3.2.4. PAPA XVI. BENEDICT: 11 EYLÜL'ÜN PAPASI

3.2.4.1. Papa XVI. Benedict'in 12 Eylül 2006 Konuşması

Papa XVI. Benedict'in 12 Eylül 2006'da Almanya Münih Regensburg Üniversitesi Aula Magna'da (Büyük Salon) yaptığı "**İman, Akıl ve Üniversite, Hatıralar ve Derin Düşünceler**" başlıklı konuşması, Papa'nın Dersi olarak, "Bilimin Temsilcileriyle Buluşma"sı kapsamında yapılmıştır.

Konuşmasının tam metnini çalışmamızın "Ekler" kısmında vereceğiz. Biz burada konuşmanın Hz. Muhammed-Kur'an ile ilgili kısmını, bağlamıyla beraber vereceğiz. Papa konuşmasına Bonn Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştığı dönem, o dönemin şartları ve tartışmalarıyla başlıyor. Papa o dönemde üniversitede Hıristiyan inancı ve akıl merkezli yapılan tartışmada, aynı inancı paylaşmayanların bile ortak bir payda yarattıklarını şu sözle aktarıyor:

"*Tanrı'yı akılla araştırmak ve bunun Hıristiyanlık inancıyla ilgisini bağlantılandırmanın gerekli ve akılcı olduğu, tüm üniversitede tartışmasızdı.*"[638]

Papa bu merkezdeki tartışmayı kendisine hatırlatan şey olarak okuduğu bir eseri gösteriyor:

"*Bütün bunlar geçenlerde, Prof. Theodore Khaury (Münster) tarafından yayımlanan ve akademisyen Bizans İmparatoru Manuel II. Palaeologos'un,* (1350-1425) *muh-*

---

[638] Bkz. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_en.html#top

temelen 1391'de, iyi eğitimli bir Persli ile [*]Ankara yakınlarındaki bir kış kampında Hıristiyanlık, İslam ve her ikisinin gerçeği üzerine yaptıkları konuşmanın yer aldığı metnin bir bölümünü okuduğumda, aklıma geldi. Bu diyalogu İmparator, muhtemelen 1394 ile 1402 arasındaki Konstantinapol kuşatması[×] sırasında not etmişti " [639]

Papa, bu konuşmada "İncil ve Kuran'da bahsi geçen inançsal oluşumlar üzerinde" durulduğundan bahsediyor. Fakat Papa, bunun üzerine eğilmek yerine, kendisini inanç ve akıl konuları bağlamında son derece etkileyen ve bu konuyla ilgili düşüncelerine de çıkış noktası olan, - söz konusu diyaloğun genel yapısından daha ziyade marjinal kalan- bir noktaya değinmek istediğini, ifade ediyor.

*Papa'nın asıl üzerinde durmak istediği konu, İslam'da "Kutsal Savaş" olarak ifade ettiği cihat kavramıdır***.** Papa, İmparator'un Bakara Suresi 256. ayette verilen "Dinde, baskı ve zorlama yoktur," ilkesinden haberdar olduğunu söylerken cümlesinin arasında Bakara Suresi'yle ilgili uzmanların ağzından bir değerlendirme yapıyor. O'na göre Bakara suresi, "*konuyla ilgili uzmanlara göre, Muhammed'in de güçsüz ve tehdit altında bulunduğu zamanlardan kalan, ilk surelerden.*"[640] Papa, İmparator'un Kuran'da yer alan, daha sonra ortaya çıktığını söylediği kutsal savaşla ilgili hükümleri de bildiğini söylüyor. Papa tam bu noktada İmparator'un din ve şiddet arasında olan ilişkiyle ilgili konuşma arkadaşına şöyle dediğini aktarıyor:

"*Bana Muhammed'in getirdiği yeni bir şey var mı, göster bakalım; tıpkı inancını kılıçla yayma emrini vaaz ettiği gibi, sen orada sadece, insanlık dışı ve şeytani şeyler bulacaksın*" [641]

Papa, bu alıntıyla ilgili dipnotta ise şunları söylüyor[*]:

"*Bu alıntı, Müslüman dünyada, maalesef benim şahsi duruşum olarak algılandı ve anlaşılabilir bir öfke doğurdu. Kendi metnimin okuyucusunun, bu cümlenin benim, bü-*

---

[*] Persli olarak nitelendirilen kişinin Hacı Bayram Veli olduğu ileri sürülmüştür.
[×] Yıldırım Bayezid'in şehri kuşatma altında tuttuğu dönemden bahsediliyor.
[639] A.g.y.
[640] A.g.y.
[641] A.g.y.
[*] Şunu ifade etmeliyiz ki Papa'nın konuşma metninde İslam dünyasındaki tepkiden bahsetmesi, dipnotta yazılan bu açıklamanın sonradan eklendiğini göstermektedir.

yük bir dinin kutsal kitabı olarak saygı duyduğum, Kur'an hakkındaki görüşlerimi yansıtmadığını, derhal göreceğini umut etmekteydim. İmparator Manuel II'nin metninden yapılan alıntı ile ben yalnızca "iman" ve "akıl" arasındaki "temel ilişkiyi" ortaya koymak istedim. Bu noktada, onun polemiğini onaylamaksızın Manuel II ile aynı fikirdeyim." [642]

Papa, İmparator'un kendini kuvvetli bir şekilde ifade ettikten sonra, muhatabına – ki bu şahsın Müslüman olduğu anlaşılıyor- İslam'ın yayılışının bu düşünceye bağlı olarak yapıldığını ifade ettiğini şu sözlerle aktarıyor:

"*İmparator, kendini çok kuvvetli bir şekilde ifade ettikten sonra, inancı şiddete başvurarak yaymanın, neden akıldışı olduğunu, daha ayrıntılı olarak gerekçelendiriyor. "Şiddet, Tanrı'nın ve ruhun doğasıyla aykırılık içindedir. "Tanrı kandan hoşlanmaz" diye devam ediyor İmparator "akıl gereğince hareket etmemek de, Tanrı'nın doğasına aykırıdır. İnanç ruhun meyvesidir; bedenin değil. O yüzden, birini inanca götürmek isteyen kişinin ihtiyacı, iyi konuşma ve doğru düşünme yeteneğidir; şiddet ve tehdit değil... Kişinin, makul bir ruhu ikna etmek için kol gücüne, saldırı araçlarına ya da birini ölümle tehdit edebileceği araçlara ihtiyacı yoktur...*"[643]

Papa, İmparator'un sözlerini değerlendirirken Hıristiyanlık ve İslam'ın akla bakışını kıyaslayıp İslam'ı Hıristiyanlık aksine akla karşı bir pozisyona sokuyor:

"*Bu temellendirmede, şiddet kullanarak dinden döndürmeye karşı ön plana çıkan belirleyici cümle şudur: Akıl gereğince hareket etmemek Tanrı'nın doğasına aykırıdır. Yayımcı, Theodore Khoury, buna yorum katıyor: Yunan Felsefesi içinde büyümüş bir Bizanslı olan İmparator için bu apaçık ortadadır. Buna karşılık İslam öğretisinde Tanrı, mutlak olarak aşkındır. O'nun İradesi, akıl da dahil, bizim hiçbir kategorimize bağlı değildir.*"[644]

[642] A.g.y.
[643] A.g.y.
[644] A.g.y.

Hıristiyanlıkta akıl ve inancın kucaklaştığından bahseden Papa, II. Manuel'in bu gerçekten ilham alarak konuştuğunu ifade ediyor ve konuşmasını bitirirken bu gerçeğin altını tekrar çiziyor:

"*Manuel II kendi Hıristiyanca Tanrı anlayışına göre, Persli muhatabına cevap verirken "Akılcı hareket etmemek, mantık ile hareket etmemek Tanrının tabiatına aykırıdır", demiştir. Bu büyük mantık, bu geniş akıl ile ortaklarımızı kültürler diyaloguna davet ederiz. Bunu sürekli yeniden keşfetmek, üniversitenin en büyük görevidir.*"[645]

Papa'nın konuşması başta Türkiye'de olmak üzere İslam ülkelerinde tepki toplamıştır. Türkiye'deki ilk tepki mesajlarından bazılarını burada vermenin faydalı olacağına inanıyoruz.

Ali Bardakoğlu'nun Mesajı: Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu'nun sert mesajında öne çıkan hususlar şunlardır: Hıristiyanlığın İslam'a karşı önyargılı olması, tarihte Hıristiyanların özellikle Müslümanlara karşı yaptığı savaşlar, Hıristiyanların akla ters düştüğünü söylediği Teslis inancı, kendisinin Papa'nın Türkiye ziyaretinden fayda beklemediği. Bu mesaja Diyanet İşleri Başkanlığı resmi sitesinde rastlayamamamız çok ilginçtir. Bardakoğlu, şunları söylemiştir:

"Ali Bardakoğlu '*Düşmanlık benliklerine işlemiş. Zihinlerinde hep İslam'a karşı hep iftira ve önyargı var*' dedi. '*Din adamlarından ahlaklı ve erdemli olmalarını bekleriz*' diyen Bardakoğlu, bu açıklamaların gerisindeki zihniyeti de şu sözlerle değerlendirdi: '*Bu tavır bu sözler, Batı'nın maddi teknolojik gücü arkasına alarak şımarık ve ukala hoşgörüsüz tavrından başka bir şey değil. İslam dünyasındaki yanlış örnekler eleştirilebilir. Hıristiyan dünya için de bu böyle. Ama bizim dilimiz hiç bir zaman Hz İsa'ya ve kutsal kitap İncil'e uzanmaz*" Bardakoğlu, 16. Benedikt'in Kasım'da yapacağı Türkiye ziyaretini de şöyle yorumladı: '*İslamın kutsalı peygamberi hakkında böyle düşünen birinin İslam dünyasını ziyaretinden de fayda beklemiyorum. Önce içindeki kin duygusundan kurtulsun.*' Bardakoğlu, Benedikt'in '*İslamda tanrı ile akıl arasında bağ yok*' açıklamalarına da tepki göstererek '*Önce onlar 3 tanrı inancını açıklasınlar. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylüyorlar. Bunun neresi akılla bağdaşıyor. Bunu açıklasınlar*'

[645] A.g.y.

diye konuştu. Bardakoğlu, şunları kaydetti: '*Kilise, tarihte batı kamuoyunu da ayağa kaldırarak İslam'ı düşman gördüğü için Haçlı seferleri yaptı. İstanbul'u işgal ettiler, binlerce insan öldürüldü. Ortodoks Hıristiyanlar ve Yahudiler öldürüldü ve zülüm gördüler. Hıristiyan teologlar 4. asırdan itibaren dünyayı hep Hıristiyani dünya-şeytani dünya, Hıristiyani güç-şeytani güç olarak ikiye ayırdılar. Zihinlerinde hep bu kategori oldu. Hıristiyan dışındaki dünyayla savaşmayı kutsal bir görev olarak gördüler.*'[646]

Başbakan'ın Mesajı: Papa'nın konuşmasıyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı **Recep Tayyip Erdoğan** konuşmayı bir talihsizlik olarak görmüş, Papa'nın İslam âleminden özür dilemesi gerektiğini ifade etmiştir. Sayın Başbakan şunları söylemiştir:

"Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Papa 16. Benedikt'in, İslam âleminden özür dilemesi gerektiğini söyledi. İstanbul'da gazetecilerin sorularını yanıtlayan Erdoğan, '*Dinler arasında, medeniyetler arasında diyaloğun başlatıldığı bir dönemde, böyle bir yaklaşım çok ciddi bir talihsizliktir. Temenni ederiz ki, yapmış olduğu yanlışı süratle düzeltir*', dedi. Erdoğan, Papa'nın İslam dünyasından özür dilemesinin şart olduğunu kaydetti. Başbakan, '*Bu açıklamaların Papa 16. Benedikt'in Kasım ayında Türkiye'ye yapacağı ziyareti etkileyip, etkilemeyeceğine*' ilişkin bir soru üzerine de; '*Onu bilemem*' yanıtını verdi."[647]

Dinler Arası Diyalog'un savunucusu yayın organı Aksiyon Dergisi, Papa'nın konuşmasıyla ilgili çok ilginç bir tavır sergilemiştir. Dergi, Resmi Hıristiyan öğretisine göre yanılmazlığı olan Papa'nın İslam'a yönelik tavrını Papa'yı sıradan bir insan gibi değerlendirerek, Müslümanlara şerden hayır çıkabileceği umudunu aşılama gayretindedir. Bu gayret sergilenirken kelime oyunlarına başvuruluyor ve ne söylenmek istendiği anlaşılmıyor. Eğer bu sözlerin sahibi sıradan biri olmuş olsaydı iyi niyetle ve umutla konuşmak makul görülebilirdi. Fakat bahsi geçen kişi Papa'dır. Şöyle deniyor bahsi geçen yazıda:

"*Bir din adamının kendi dininden başka bir dinle alakalı kanaatleri o din hakkında değil, o din adamı hakkında bilgi verir. Papa 16. Benedict'in Regensburg konuşması*

[646] http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/384999.asp
[647] http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/385203.asp

İslam hakkında değil, Papa'nın İslam'la ilgili görüşleri hakkında kanaat edinmemizi sağlar. Bir dil sürçmesine indirgenemeyecek mesajlar içeren Regensburg konuşması mevcut Papa'nın 'zor' bir adam olduğunu ortaya koydu. … Papa 16. Benedict, dünyayı Medeniyetler Çatışması'na mı yanaştırıyor, yoksa farkında olmaksızın Medeniyetler İttifakı'na mı?"[648]

Papa'nın konuşmasıyla ilgili kendi tespitlerimizi şöyle sıralayabiliriz.

Papa'nın konuşması sadece İslam-Hıristiyanlık ilişkiler tarihinin değil, dünya tarihinde de bir dönüm noktasıdır. Vatikan bu konuşmayla Hıristiyan Batı dünyasının yeni bir sürece girdiğini Papa'nın ağzından duyurmuştur. 11 Eylül Olayı sonrası İslam ve Müslümanların maruz bırakıldıkları tabloyla birlikte düşündüğümüzde Papa'nın konuşması 11 Eylül Olayı sonrası sürecin teo-stratejik sonuçlarından biri durumundadır. Papa, Kur'an ve Hz. Muhammed'e yönelik sözlerini Ortodoks Bizans İmparatoru II. Manuel'in ağzından aktararak asıl mesajını Ortodoks Dünyası'na vermiştir. İçerik ve etkisi dışında konuşmanın seçildiği gün de çok manidardır: 11 Eylül Olaylarının beşinci yıldönümü sonrası gün olan 12 Eylül. 11 Eylül'ün Papası olarak nitelendirilen[649] Papa XVI. Benedict, asırlardır İslam, Hz. Muhammed, Kur'an hakkındaki ortak kanaati dünyaya karşı bir defa daha ortaya koymuştur. Burada yeni olan şey, bu kanaatin "açık bir savaş ihbarı gibi"[650] ilanıdır.

Burada konuşma içinde geçen bir detay hakkında ufak bir bilgi vermeyi uygun görüyoruz. Papa'nın Bakara Suresi hakkında uzmanların görüşü olarak aktardığı bilgi yanlıştır. Bakara Suresi, elimizdeki sıralamaya göre ikinci sure olmakla birlikte Medenî yani Medine döneminde inmeye başlamıştır ve iniş sırasına göre 91. suredir. Hatta Ba-

---

[648] *Aksiyon*, 27 Kasım 2006, s. 48

[649] Dinler arası Diyalog anlayışının savunucusu bir yayın organı olan **Aksiyon** Dergisi Papa'ya "**11 Eylül'ün Papası**" demiş, Papa olarak seçilmesini "***11 Eylül çevresinde yaşanan teolojik tartışmaların bir sonucu***" olarak görmüştür. Aksiyon dergisinin 25 Eylül 2006 tarihli 616. sayısı http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-20231-32-papa-pandoranin-kutusunu-acti.html

Time dergisi ise Papa'nın konuşma günü için 11 Eylül saldırılarının beşinci yıldönümünün akabindeki gün olmasının tesadüfle açıklanamayacağı kanaatini taşıdığını, 11 Eylül Olayı'ndan sonra Papa'nın İslam'a karşı davranışının sertleştiğini ifade etmiştir. http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171, 1561120-4,00.html Aynı dergi Papa XVI. Benedict'in Türkiye ziyareti bağlamında İslam'a karşı tutumunu kapak yapmış ve **"The Pope Confronts Islam"** (Papa İslam'la karşılaşıyor) başlığını atmıştır. Bunun için bkz. Time, 27 Kasım 2006 sayısı. http://www.time.com/time/covers/0,16641,20061127,00.html

[650] Yaşar Nuri Öztürk'ün bu ifadesi ve Papa'nın konuşması hakkında değerlendirmesi için bkz. http://www.turklider.org/TR/EditModule.aspx?tabid=250&mid=1470&ItemID=4796&ItemIndex=72

kara Suresi'nin 281. ayeti Veda Haccı zamanı inmiştir. Papa'nın konuşması sonrası O'ndan özür dilemesini beklemek, Papa'nın Papalığını bırakmasını istemekle eşdeğerde bir beklentidir. Zira Papa yanılmazlık sıfatına sahiptir.[651] Papa'nın yaptıkları tanrısal planın Kutsal ruh aracılığıyla icrası olarak değerlendirilir. Son olarak Papa'nın konuşmasıyla ilgili şunu söyleyerek bahsimizi kapatacağız. Zira içerikle ilgili asıl değerlendirmeyi çalışmamızın sonuç bölümünde yapacağız. Papa XVI. Benedict'in 28 Kasım-1 Aralık 2006 tarihleri arası Türkiye'ye yaptığı ziyaret ve yeni Vakıflar Yasa tasarısının T.B.M.M.'nde görüşülme zamanının bu konuşmadan sonra oluşu; konuşmanın, özelde Türkiye açısından yeni bir sürece girildiğinin de bir işareti olarak değerlendirilebilir.

3.2.4.2. Papa XVI. Benedict'in Türkiye Ziyareti

Papa XVI. Benedict'in 12 Eylül 2006 Regensburg konuşması sonrası Türkiye'yi ziyaret edişi; genelde İslam Dünyası, özelde Türkiye için çok büyük anlam taşımaktadır. Dini karakter görünümlü bu ziyaretin önemi, küresel ölçekte siyasi içerik taşımasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'yi ziyaret eden üçüncü ve son papa unvanını taşıyan Papa XVI. Benedict'ten önce ziyareti sırasıyla **25-26 Temmuz 1967**'de **VI. Paul**, **28-30 Kasım 1979**'da **II. John Paul** yapmıştır. Türkiye'yi daha önce ziyaret etmiş olan Papaların en önemli özelliği Kilise'nin Dinler Arası Diyalog çalışmalarında öne çıkan isimler oluşudur. Türkiye'ye yapılan bu ziyaretlerin hepsi çok önemli gelişmelerin öncesi ve sonrasında gerçekleştirilmiştir. VI. Paul, II. Vatikan Konsili sonrasında, II. John Paul'ün ziyareti Mehmet Ali Ağca'nın kendisine 13 Mayıs 1981'de düzenlediği suikast girişiminden önce, XVI. Benedict ise 12 Eylül 2006'da yaptığı büyük tepki toplayan Regensburg konuşmasından sonra yapmıştır. Papa XVI. Benedict'in Türkiye ziyaretine geçmeden önce diğer papaların Türkiye ziyaretleriyle ilgili kısa da olsa bilgi vermenin faydalı olacağına inanıyoruz.

---

[651] Papa'nın yanılmazlığı (**infallibility ilkesi**) 1869-1870 yılları arasında yapılmış olan I. Vatikan Konsili'nde (şimdiye kadar yapılmış olan yirmi bir konsilin yirmincisi) karara bağlanmıştır. Papa'nın yanılmazlığı Kilise'nin yanılmazlığına bağlıdır ve bu kaynağını Kutsal Kitap'tan alır. Papa'nın yanılmazlığı hakkında bkz. *Katolik Ansiklopedisi*'nin "infallibility" maddesi http://www.newadvent.org/cathen/07790a.htm#IIIB

VI. Paul'ün ziyareti iki gün sürmüş, bu süre içerisinde İstanbul, İzmir ve Efes'te bulunmuştur. Ziyaret programı şöyle olmuştur: [652]

25 Temmuz 1967: İstanbul'da havaalanında karşılama töreni[653], Saint Esprit Kilisesi'ni ziyaret, Başbakan ve Türk Hükümeti üyeleriyle görüşme, Fener Rum Patriği Athenagoras'a Doğu ve Batı Kiliseleri Birliğinin tekrar kurulması hakkında bir mektup vermesi, Ayasofya'yı ziyaret[654], Ermeni Patriği Şnork Kalustyan'ı ziyaret, Müslüman din adamlarıyla görüşme, Musevi Cemaati dini liderleriyle görüşme.

26 Temmuz 1967: Saint Antoine Kilisesi'nde bir törene katılım, İzmir'e gidiş, Efes Meryem Ana Evi'ni ziyaret, Saint John Katedrali'ni ziyaret ve Türkiye'den ayrılış.

Papa II. John Paul'un ziyareti üç gün sürmüş, bu süre içerisinde Ankara, İstanbul, İzmir ve Efes'te bulunmuştur. Ziyaret programı şöyle olmuştur:

28 Kasım 1979: Ankara'da havaalanında karşılama[655], Anıtkabir'i ziyaret.

---

[652] http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/travels/sub-index/index_istanbul.htm

[653] Papa 6. Paul devlet başkanı sıfatıyla dönemin cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın konuğuydu. Papa Yeşilköy Havaalanı'nda devlet töreniyle karşılanmıştı. 6. Paul, tamamı kırmızı pelerini, takkesi ve ayakkabılarıyla uçaktan indi. Cevdet Sunay'ın elini sıktı, Patrik Athenagoras ile karşılaşınca öpüştü. "Barış öpüşü" diye nitelenen bu karşılaşmadan sonra Papa merasim kıtasını selamlayıp millî marşları dinlemişti. Karşılama heyetinde devlet erkânı tam kadro yer aldı; Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Başbakan Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, İçişleri ve Turizm bakanları, vali ve belediye başkanı ve nihayet İstanbul Müftüsü Fikri Yavuz ve Patrik Athenagoras. Havaalanındaki karşılaşmanın ardından Harbiye'deki Vatikan temsilciliğine gelindi. 15 dakikalık ilk duasını buradaki St. Esprit Kilisesi'nde yaptı. Papa 6. Paul ziyareti sırasında Sunay'a altın bir kol saati, Demirel'e çalışma masası takımı, Patrik Athenagoras'a da altın tablo hediye eder. Ayrıca 1967 yılında Adapazarı'nda meydana gelen ve 100 civarında vatandaşın yaşamını yitirdiği deprem yaralarının sarılması için Dışişleri Bakanlığı'na 10 bin dolarlık bir çek verir. Cevdet Sunay ise Papa'ya bir metre boyunda altın yaldızlı antika bir vazo hediye eder. Papa'nın Türkiye'yi ziyaretini 500 gazeteci ve televizyondan canlı olarak 1 milyar insan takip eder. Sunay ve Çağlayangil'in motoru ile Boğaz'da 40 dakikalık bir gezinti yapar. Bkz. http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-19604-34-6-paul-ayasofyada-dua-etmisti.html

[654] Papa Ayasofya'yı ziyaretinde "apsist"in önüne gelindiğinde papa 45 saniyelik duayı dizlerini çöküp ellerini göğsünde birleştirerek yapar. Papa'nın duasına izin verdiği öne sürülen ilk isim Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, ikinci isim İstanbul Müftüsü Fikri Yavuz, üçüncüsü ise Müze Müdürüdür. Bu duaya tepkiyi 27 Temmuz'da Milli Türk Talebe Birliği üyesi olduklarını söyleyen bir grup öğrenci gösterir. Ayasofya'da toplu namaz kılarlar. Papa'nın Ayasofya'da dua edişine Osman Bölükbaşı şöyle tepki gösterir: 'İnsan ölü evinde ağlamasını, düğün evinde gülmesini bilmelidir. Papa'nın Ayasofya müzesinde dua etmesi yersiz bir harekettir. Bütün İslam âlemini rencide etmiştir. Ayasofya'yı tarihî bir eser olarak değil de başka düşüncelerle ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu ziyaret sırasında diz çöküp dua etmesi, Türk Ayasofya'yı hâlâ bir kilise olarak gördüğü veya bu özlemin içinde bulunduğu intibaını vermektedir. Bkz. http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-19604-34-6-paul-ayasofyada-dua-etmisti.html

[655] Karşılama töreninde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başbakan Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, MHP

29 Kasım 1979: Ankara Katolik cemaatiyle görüşme, İstanbul'da Fener Rum Patriği Dimitrios'u ziyaret, Ermeni Patrikhanesini ziyaret, Katolik Ermeni Cemaatini ziyaret, Saint Esprit Kilisesi'ni ziyaret.

30 Kasım 1979: İstanbul'da yaşayan Polonyalı topluluğu ziyaret, Fener Rum Patriği Dimitrios'u ziyaret[656], Efes Meryem Ana Evi'ni ziyaret, Patrik Dimitrios'la ortak bildiri yayınlaması, İzmir'de devlet yetkilileriyle görüşme ve Türkiye'den ayrılış.

Papa XVI. Benedict'in 28 Kasım-1 Aralık 2006 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Türkiye'yi ziyareti, O'nun Papa olduktan sonra İslam Dünyası'ndan olan bir ülkeye ilk ziyaret hüviyetindedir. Dönemin cumhurbaşkanı Necdet Sezer'in davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Papa'nın ziyareti dört gün sürmüş bu süre içerisinde Ankara, Efes ve İstanbul'da bulunmuştur. Papa XVI. Benedict'in ziyaret günü selefi Papa'nınkiyle aynı olmuştur. Ziyaret programı şöyle olmuştur:

28 Kasım 2006: Başbakan'ın Ankara'da havaalanında karşılama töreni, Cumhurbaşkanı tarafından kabul, Anıtkabir'i ziyaret, Diyanet İşleri Başkanı'nın kabulü.

29 Kasım 2006: Efes Meryem Ana Evi'ni ziyaret.

30 Kasım 2006: Fener Rum Patrikhanesi'ni ziyaret, Patrik Bartholomeos'la birlikte ortak bildiri yayınlaması, Ermeni Patriği Mutafyan'ı ziyaret.

1 Aralık 2006: Saint Esprit Kilisesi'ni ziyaret, Latin Katedrali'ni ziyaret.

Papa XVI. Benedict'in Türkiye ziyaretinin en önemli tarafı, tüm dünyaya Hıristiyan birliğinin bir an önce kurulması için Ortodoks ve Ermeni Kilisesi'yle verdiği mesajdır. Papa'nın Rum Patrik'le birlikte yayınladığı ortak bildiri ve Ermeni Patriği ziyareti münasebetiyle kaleme aldığı mesaj konuyla ilgili çok önemli hususlar içermektedir. Bartholomeos'la kaleme alınan bildiride dikkat çekici noktalar şunlardır:

Genel Başkanı Alparslan Türkeş yerlerini alır. Türkçe olarak 'merhaba' diyen Papa'nın hafızalarda kalan görüntüsü ise uçaktan iner inmez, Türk toprağını öpmesidir. Bkz. A.g.y

[656] Papa birleşmeyi net bir şekilde dile getirir: "İki kilisenin birleşmesinin sabırsızlığı içindeyim." Bkz. A.g.y.

Bildiriye göre bu buluşma ilahi plana göre gerçekleşmiştir ve birliğin gerçekleşeceği o büyük günü hazırlamada Kutsal Ruh her iki tarafa yardımcı olacaktır:

"*Biz, Roma'daki Papa XVI. Benediktus ile Ekümenik Patrik I. Bartholomaios'un kardeşçe buluşması, Allah'ın bir eseri olup O'nun armağanıdır. Dua ve paylaşımla, tam birliğe yönelik angajmanımızı yenilemek ve kardeş oluşumuzun sevincini ifade etmek üzere, bir kez daha bu karşılaşmayı mümkün kılan bütün iyiliklerin Yaradanına şükrediyoruz. Bu angajman Rab'bimizin iradesinden kaynaklanıyor ve Mesih'in Kilise'sinin Çobanları olan bizlerin sorumluluğuna dayanıyor. Aynı duygular, aynı kardeşlik tutum, sevgide ve gerçekte işbirliği ve birliğin paylaşımıyla, bu buluşmamızın Katolik ve Ortodoks, hepimiz için, cesaret verici bir işaret olmasını diliyoruz. Kutsal Ruh, Allah'ın istediği şekilde ve istediği zaman, tam birliğin yeniden oluşacağı o büyük günü hazırlamaya bize yardım edecektir. O zaman gerçekten de sevinip coşabileceğiz.*"[657]

Bildiriye göre, esas amaç olan "İncil'i müjdeleme misyonu" için işbirliğinin güçlendirilmesi isteniyor:

"*Çoban olarak, en başta günümüz dünyasına İncil'i müjdeleme misyonu hakkında düşündük. « Gidin, bütün ulusları öğrencim yapın » (Matta 28, 19) misyonu, geleneksel olarak Hıristiyan kökenli ülkelerde bile her zamankinden fazla güncelliğini korumaktadır. Özellikle batı dünyasında gözlenen sekülarizasyonun, bağıntıcılığın ve nihilizmin artışı gözardı edilemez. Bütün bunlar, İncil'i günümüz kültürlerine uygun, yenilenmiş ve kuvvetli bir şekilde müjdelemeyi gerektiriyor. Geleneklerimiz, sürekli paylaşılması, önerilmesi ve güncelleştirilmesi gereken bir zenginlik oluşturmaktadırlar. Bu nedenle, bütün uluslar önünde, işbirliğimizi güçlendirip ortak tanıklıkta bulunmamız gerekiyor.*"[658]

Avrupa Birliği sürecinden de bahsedilen bildiride bu sürecin Hıristiyanlık adına olumlu olduğu söyleniyor. Türkiye'nin Hıristiyanlık için kutsal bir yer olduğu hatırlatıldığı bildiride bu toprakların Hıristiyan mirasına dikkat çekilerek ileride bu topraklardan İncil adına beklentiler gündeme getiriliyor:

---

[657]http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20061130_dichiarazione-comune_tr.html
[658] A.g.y.

"*Avrupa birliğinin oluşumunda katedilen yolu olumlu değerlendirdik. Bu büyük girişimin önderleri, insanla ilgili her şeyi ve haklarına ilişkin, özellikle bütün özgürlüklerin tanığı ve kefili olan inanç özgürlüğünü şüphesiz göz önünde tutacaklardır. Azınlıklar, her birleşme girişiminde, kültürel ve inanç özgüllükleriyle korunmalıdırlar. Bizler, Avrupa'da diğer dinlere ve kültürel katkılarına açık olmakla birlikte, tarihe saygı duyarak, gelecekteki Avrupa'nın kültürüne ve insanlar arası ilişkilerin niteliğine her düzeyde katkıda bulunma amacıyla, bağlı olduğumuz kökenleri, gelenekleri ve Hıristiyan değerleri koruma gayretinde birleşmeliyiz. Ulusların Havarisi hakkında, Havarilerin İşleri Kitabının söyledikleriyle başlayarak, buluşmamızın gerçekleştiği bu toprakların çok eski tanıkları ve görkemli Hıristiyan zenginliklerini bu ortamda, anmamak mümkün değil. Bu topraklarda, İncil'deki mesajla eski kültürel gelenek birleştiler. Halen güncelliğini koruyan ortak olan Hıristiyan mirasımıza büyük katkıda bulunan bu bağ, gelecekte İncil ve birlik doğrultusunda meyveler vermeye devam edecek*" [659]

Papa XVI. Benedict Ortodoks Kilisesi'nden sonra Ermeni Kilisesi'ni ziyaret etmiştir. Bu ziyaret üzerine kaleme aldığı mesajda en dikkat çekici yer, Soykırım İddiası'nı işaret ettiği yerdir:

"*Ermeni halkının, geçmiş yüzyılda yaşadığı trajik koşullarda bile, nesilden nesile iletilen Hıristiyan imanı ve tanıklığı için Tanrı'ya şükürler sunuyorum.*"[660]

Papa'ya göre, kendisinin bu ziyaretinin alelade dostluk ziyaretinden öte bir anlamı vardır. Papa bu noktada Hıristiyan birliğini kurmayı çabuklaştırmak gerektiğini, aksi takdirde İncil'in kendilerine yüklediği davaya zarar verileceğini söylemektedir:

"*Buluşmamız basit bir ekümenik nezaket ve dostluk jesti değildir. Bu bizlerin Allah'ın vaatlerine olan ortak ümidimizin bir işareti ve ızdırap çekip ölümünün arifesinde İsa'nın söylemiş olduğu duanın tam anlamıyla gerçekleşmesi arzusudur: "Hepsi bir olsunlar. Baba, senin bende olduğun ve benim sende olduğum gibi, onlar da bizde bir olsunlar. Dünya da beni senin gönderdiğine iman etsin" (Yuhanna 17:21). İsa, Allah'ın dağılmış çocuklarını biraraya getirmek ve bölünme duvarlarını yıkmak için, çarmıh*

---

[659] A.g.y.

[660] http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20061130_patriarch-mesrob-ii_tr.html

üzerinde hayatını verdi. Bizler vaftiz sırrıyla, Mesih'in Bedeni olan Kilise'yle tek bir beden olduk. Trajik bölünmeler, yüzyıllar boyunca, Mesih'i izleyenler arasında baş göstermiş olup "Bunlar Rab'bin isteğiyle tam anlamıyla zıtlık yaratıp, dünyaya yanlış bir tanıklık vermekte, aynı zamanda da İncil'i tüm yaradılışa ilan etme kutsal davasına zarar vermektedir (Unitatis redintegratio, 1). Çatışmalar ve gerginliklerin etkisi altındaki bu dünyada Hıristiyanlar iman ve sevgi tanıklığını vererek, parlak bir ümit ve teselli işareti sunmaya çağrılmışlardır. Bu nedenle, ayrılık yaralarını sarmak ve yeniden Hıristiyan birliğini kurmayı çabuklaştırmak için, mümkün olan herşeyi yapmalıyız. Bu acil görevde, Kutsal Ruh'un ışığı ve gücü bizlere rehberlik etsin."[661]

Papa mesajını Hıristiyan birliği için duayla bitiriyor:

"*Beraber tüm Hıristiyanların birliği için dua etmeye devam edelim. Açık kalplerle öylesine yüksek bir lütuf aldıktan sonra, İncil gerçeğinin daha ikna edici tanıkları ve Kilise misyonunun daha iyi hizmetkârları olabilelim.*"[662]

Papa XVI. Benedict'in bu gezisinin 12 Eylül 2006'ta yaptığı konuşma sonrası olması ve Türkiye'nin Papa olarak gittiği ilk Müslüman ülke olması tüm gözlerin bu geziye çevrilmesine neden olmuştur. Aksiyon Dergisi'nin geziden bir gün önceki sayısında **Hamdi Yılmazer** geziyle ilgili önemli tespitler içeren bir değerlendirme yazısı yazmıştır.

Yılmazer yazısında, Papa XVI. Benedict'in gezisini önceki papaların gezisiyle aynı amaca yönelik olduğunu söylemektedir. Bu amaç, "*Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesini barıştırma (ya da Doğu Kilisesi'ni içine alma) projesini gerçekleştirmek*"tir. [663] Yılmazer'e göre bundan sonraki aşama, "Müslümanların ötekileştirilmesiyle Haçlı Savaşları ortamının hazırlanması" aşamasıdır. *Papa II. John Paul'ün Haçlı Seferleri münasebetiyle özür dilemesini sadece Ortodokslara yönelik olduğunu söyleyen Yılmazer Müslümanların bu özürden kendilerine pay çıkarmalarını "saflık" olarak nitelendirmektedir.*[664] Benedict'in Papa seçilmesinden sonraki çıkışlarıyla AB ve ABD'nin eği-

---

[661] A.g.y.
[662] A.g.y.
[663] *Aksiyon*, 27 Kasım 2006, s. 58
[664] A.g.y. Papa II. John Paul'ün Ortodokslardan özürü ve itirafıyla ilgili bkz. Aksiyon, sayı 513, 4 Ekim 2004, s. 46

limleri arasında paralellik kuran yazar, *Türkiye'nin bu stratejik tehlikeyi alt edebilecek bir planı olmadığını* söylemektedir.[665]

Papa XVI. Benedict'in İstanbul'dan ayrılırken verdiği en son demeçte söylediği son söz "***Kalbimin yarısı İstanbul'da kaldı***" sözüdür.[666] Bu sözü dikkatle irdelemek gerekir.

665 A.g.d.; s. 59
666 http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=01.12.2006&i=17512

4. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 11 EYLÜL SONRASI DİN MERKEZLİ BATI STRATEJİLERİNİN SOMUT GÖSTERGELERİ

4.1. BATI'NIN İSLAM VE TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ TEMEL TEO-STRATEJİSİ: MİSYONERLİK

Misyon, "göndermek" anlamındaki Latince *mittere* kökünden türeyen, "gönderme fiili" anlamındaki ***missio*** kelimesinden gelmekte ve birine, tamamlaması için verilen görevi ifade etmektedir.[667] Bundan türetilmiş olan "misyoner" terimi ise, görevli olan kişi anlamına gelmektedir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde misyonun, Baba tarafından Oğul'un, Baba ve Oğul tarafından da Kutsal Ruh'un gönderilişine yönelik ilahi iradeyi ifade eden ve Teslis öğretisine bağlı bir teolojik anlamı vardır. Ignatius Loyola (1491-1556) tarafından XVI. yüzyılda, Hıristiyan uluslarca oluşturulan kolonilere kilise görevlileri gönderilmesini ifade etmek için kullanılmış olan misyon ve misyonerlik terimleri, Hıristiyan uluslarca kolonileştirilen sömürge bölgelerinin Hıristiyanlaştırılması bağlamında kullanılmıştır.[668] Misyonerlik terimi özelde Hıristiyan yayılmacılığını ifade etmektedir; ancak farklı yöntemler kullanarak dininin yayılmasını amaç edinmiş yani misyonerlik eğiliminde Budizm, Hinduizm, Sihizm gibi dinler de mevcuttur.[669] Çalış-

---

[667] Harman, Ömer Faruk; "Genel Olarak Misyonerlik", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Baskı, 2005, s. 25

[668] Gündüz, Şinasi; *Misyonerlik*, Ankara: TDV, 2. Baskı, 2006, s. 14

Misyonerlikle ilgili diğer terimler şunlardır:

Misyoner: Hıristiyanlığın yerliler arasında yayılması için Katolik kilisesi tarafından görevlendirilen temsilcilere verilen ad.

Misyon ülkeleri: Misyonerlerin gittikleri ülkeler.

Misyoloji: Hıristiyan misyonerliğinin teolojik dayanakları ve değerlendirilmesi bağlamındaki çalışmaları ele alan disipline verilen ad.

Misyon ve misyonerlik terimlerinin Hıristiyan olmayan halkların zihnindeki olumsuz imajları kaldırmak amacıyla yine kaynağını Hıristiyan öğretisinden alan başka terimler de kullanılmaktadır. Hıristiyan mesajının insanlara ulaştırılmasını esas almak için kullanılan *evanjelizm* ve *evanjelizasyon*, şahitlik-tanıklık anlamında *witnessing*, şehitlik anlamında *martyria*, beyan anlamında *proclamation*, insanları Hıristiyanlığa ısındırmak için çeşitli maddi ve kültürel araçları devreye sokma anlamına gelen *proselitizm* ve izah anlamına gelen Arapça bir kelime olan tebşir bunlara örnektir. (Gündüz, A.g.e.; s. 14-15)

[669] Gündüz, Şinasi; "Misyonerlik", *DİA*, İstanbul: TDV, 2005, c. 30, s. 193

mamızda Hıristiyanlık bağlamında misyonerlik konusunu ele alacağımızdan bu dinlerin sadece isimlerini hatırlatmakla yetineceğiz.

Hz. İsa'nın "talebelerini gönderirken onlara 'gidin' ve 'deyin ki' ifadeleriyle başlayan sözleri, Hıristiyan misyonerliğini motive eden temel referanslar olarak kabul edilir." Buna misyonerlerin Hz. İsa'nın söylediğini iddia ettikleri yedi emiri de (al, git, tanıklık yap, ilan et, talebeler edin, onları vaftiz et ve eğit) ilave edebiliriz.[670] Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi Misyonerliğin Hıristiyanlıktaki temel dayanağı Pavlus'tur. Pavlus, Hıristiyanlık tarihindeki en önemli ve gelmiş geçmiş en büyük misyonerdir.[671] Pavlus'un öğretisi nasıl Hıristiyan inancının temelini oluşturmuşsa, onun misyon anlayışı –her ne kadar yeni yöntemler geliştirilmiş olsa da- Hıristiyan misyonerliğinin temel yöntemi olarak kabul edilmiştir.[672] Bundan dolayı, "Pavlus'un misyonerliğinin yöntemi neydi" sorusunun cevabı, günümüz misyonerliğini anlamada kilit rol oynamaktadır. Pavlus'un misyon seyahatlerinde sergilediği tutum ve davranışlar kendi misyonerliğinin kodlarını vermektedir. Bu hususlar, Yeni Ahit'in Pavlus'a ait kısımlarında açıkça gözükmektedir.

4.1.1. PAVLUS'UN MİSYONERLİK YÖNTEMİ

1. *Pavlus'un temel hedefi, öğretisini olabildiğince hızlı bir şekilde çalışıp yerleşik Hıristiyan cemaatler oluşturmaktır.* Bunun için şunu yapmaktaydı: Roma İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinden birinde belli bir süre yerleşip genç yardımcıları vasıtasıyla daha küçük şehirlerine bu merkezden ulaşıyordu. Bölgede cemaatiyle birlikte bir kilise oluştuğunda ve bu kilise yerel liderlerin yönetiminde kendi ayakları üstünde durabilecek noktaya geldiğinde, Pavlus, misyon faaliyetini yapacağı başka bir bölgeye geçiyordu.[673]

2. *Pavlus, kendi öğretisi dışındaki inanç ve tasavvurlara şiddetle karşı çıkmıştır.*[674] Pavlus, Galatyalılara Mektup'da şöyle der:

---

[670] Gündüz, *Misyonerlik*, s. 40, 41
[671] A.g.e.; s. 47
[672] A.g.e; s. 48
[673] A.g.e.; s. 47, 48
[674] A.g.e.; s. 48

"*İster biz, ister gökten bir melek size bildirdiğimize ters düşen bir müjde bildirirse, lanet olsun ona! Daha önce söylediğimizi şimdi yine söylüyorum: Bir kimse size kabul ettiğinize ters düşen bir müjde bildirirse, ona lanet olsun!* " (Galatyalılara Mektup, 1:8-9) [675]

Pavlus tarafından geliştirilen bir din olan Hıristiyanlık,[676] bu anlayışı şöyle formül haline getirmiştir: "***Extra Ecclesiam Nulla Salus***", yani "Kilise dışında kurtuluş yoktur."

3. *Pavlus, öğretisine taraftar bulmak için insanları ikna edebilmek adına her yolu denemiş ve bunu caiz görmüştür.*[677] Bununla, "davaya giden her yol mubahtır" anlayışı sahibi Machiavelli'ye (1469-1527) adeta yüzyıllar öncesinden ilham vermiştir.

Şu sözler Pavlus'a aittir:

"*Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın Yasa'sına sahip olmayan biri değilim, Mesih'in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. Bunların hepsini Müjde'de payım olsun diye, Müjde uğruna yapıyorum.*" (Korintlilere Birinci Mektup, 9:19-23) [678]

4. *Pavlus, siyasal iradeyle ters düşmemek hatta desteğini almak için Tanrısal nitelik verdiği dünyevî otoriteye, her koşulda itaat; mevcut sosyal yapı ve statükoyu 'Tanrı'ya isyan etmemek" adına, olduğu gibi kabul etme yolunu takip etmiştir.*[679]

Bu bağlamda Pavlus şunları söyler:

---

[675] Kutsal Kitap; s. 1480

[676] Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 253

[677] Gündüz, A.g.e; s. 231-232

Ayrıca bkz. Gündüz, *Misyonerlik*; s. 49-50 ve Aydın, Mehmet; "Türkiye'ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, s. 93

[678] *Kutsal Kitap*, s. 1454

[679] A.g.e.; s. 52, 53 ayrıca bkz. Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 224-231

"*Herkes baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı buyruğuna karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik edenler değil, kötülük edenler yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin, öyleyse iyi olanı yap, yönetimin övgüsünü kazanırsın. Çünkü yönetim, senin iyiliğin için, Tanrı'ya hizmet etmektedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork. Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor. Bunun için, yalnız Tanrı'nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime bağlı olmak gerekir. Çünkü yöneticiler Tanrı'nın bu amaç için gayretle çalışan hizmetkârlarıdır.*" (Romalılara Mektup, 13:1-5) [680]

"*Herkes ne durumda çağrıldıysa, o durumda kalsın. Köleyken mi çağrıldın, üzülme. Ama özgür olabilirsen, fırsatı kaçırma! Çünkü Rab'bin çağrısını aldığın zaman köle olan kimse, şimdi Rab'bin özgürüdür. Özgürken çağrılan kişi de Mesih'in kölesidir… Kardeşler, herkes ne durumda çağrıldıysa, Tanrı önünde o durumda kalsın.*" (Korintlilere Birinci Mektup, 7:20-24) [681]

4.1.2. PAVLUS SONRASI MİSYONERLİK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Pavlus'la başlayan Hıristiyanlığın yayılma süreci Pavlus sonrası hızlı bir şekilde devam etmiştir. Patristik dönem olarak adlandırılan ilk birkaç yüzyılda Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun tüm eyaletlerinde yayıldı. Suriye, Anadolu, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın Akdeniz sahilleri çoğunlukla Hıristiyanlaştırıldı. Roma İmparatoru Konstantin (274-337) döneminde Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesi, misyonerlik açısından bir dönüm noktası oldu. Bu dönemde imparatorluk dini haline gelen Hıristiyanlık açıktan zorlama ve baskıyla mesajını iletme yöntemini kullanmaya başladı ve bu anlayış sömürge dönemleri boyunca da sürdü. V. yüzyıl sonrası papalık, dini ve siyasi alanda iktidar oluşunu ilan etti. Buna bağlı olarak misyonerlik Orta Çağ'da Papalılığın kendi iktidarını genişletme çabası olarak sürdürüldü. İslam'ın VII. yüzyıldan itibaren yükselişi, misyonerlerin Avrupa'nın daha Hıristiyanlaşmamış bölgelerine yönel-

[680] *Kutsal Kitap*; s. 1439
[681] A.g.e.; s. 1451-1452

mesine yol açtı. Orta Çağ misyonerliğinin arka planında şu üç etkeni görüyoruz: Siyasi iktidarların desteği, manastırlar ve bazı Hıristiyan tarikatların faaliyetleri ve misyonerlik için güçlü bir motivasyon unsuru olarak şehitlik anlayışı. XVI. yüzyıldan itibaren reformasyon dönemine giren Hıristiyanlıkla birlikte ulusal din anlayışı ortaya çıkmış yeni mezhep ve kiliseler oluşmaya başlamıştır. Bu dönemin başlangıcında yeni kiliseler Katolik kilisesine karşı var olma mücadelesi verdiğinden misyonerlik faaliyetlerine fazla girememiştir. Sömürgeciliğin başlamasıyla yeni kiliselere bağlı misyonerlik teşkilatları Katolik kilisesiyle birlikte dünyanın çeşitli yerlerinde faaliyet göstermişlerdir. Buna bağlı olaral XVI. ve XVII. yüzyıldan itibaren Asya'da yoğun misyonerlik faaliyeti yapıldı. XVIII. Ve XIX. yüzyıllar çeşitli misyonerlik teşkilatlarının ortaya çıktığı dönemdir. XIX. yüzyıl ve bunu izleyen dönemde misyonerler, dini yönleri yanında başka özelliklerini de göz önüne serdiler. Bunun için eğitim, sağlık ve sosyal alanda faaliyet gösteren uzmanlar olarak görev yaptılar. XX. yüzyılın son çeyreğine kadar misyonerlik faaliyetleri Latin Amerika ülkeleri, Afrika, Doğu Avrupa ve Asya'da belli bölgeler üzerinde yoğunluk kazandı. [682]

4.1.3. GÜNÜMÜZ MİSYONERLİK ANLAYIŞI

Misyonerlik, özellikle Dinler arası Diyalog anlayışı için dönüm noktası ve Kilise geleneğini yeniden yorumlamanın resmi anlamda zirvesini teşkil eden[683] II. Vatikan Konsili sonrası yeni bir anlayış ekseninde devam etmiştir. Misyonerlik faaliyetleri XX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle 10-40 enlem arası bölge halkları -ki bu bölgenin çoğunluğu Müslüman'dır- üzerine yoğunlaşmıştır.[684] Günümüzde farklı Hıristiyan kiliselere bağlı binlerce misyoner kuruluş dünyanın hemen her bölgesinde yoğun bir faaliyet göstermektedir. Bu teşkilatlar sosyal ve siyasal yapının müsait olduğu bölgelerde doğrudan, olmadığı yerlerde ise sosyal hizmet bağlamında sağlık, ekonomik vs. alanları kullanarak dolaylı misyonerlik yapmakta ve birbirleriyle uyum içinde çalışmaktadır.[685] Tam bu noktada bir noktaya işaret etmek faydalı olacaktır. Katolik misyonerliği

---

[682] Geniş bilgi için bkz. Gündüz; *Misyonerlik*, s. 55-66, 81 ayrıca Gündüz, "Misyonerlik", DİA, s. 194-197 ve Gündüz; "Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, s. 332
[683] Demirci, Kürşat; "Misyonerlik Metodlarındaki Değişimler", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, s. 84
[684] Gündüz; Misyonerlik, s. 81
[685] A.g.e.; s. 81-83

daha entelektüel ve çoğunlukla resmi düzeyde faaliyet sergilerken, Protestan misyonerliği daha alt düzeyde ve daha rahat bir çalışma sistemi oturtmuştur.[686]

Günümüz misyonerliğinde en dikkat çekici husus, kilise ve misyonerlerin tekelinde kaldığı kilise merkezli anlayışın Tanrı merkezli anlayışa dönüşümü olmuştur. Misyonerlik böylece tanrısal bir işlev, yani tanrının insanlığın kurtuluşuna yönelik bir eylem planı haline gelmiştir.[687] Bu teolojik yaklaşım çerçevesinde, belirli bir kilise üyesi olsun ya da olmasın yeryüzünde yaşayan her Hıristiyan, İncil mesajının temsili ve iletilmesinde görevli olarak görülmekte ve böylelikle misyonerlik evrensel bir görev kabul edilmektedir.[688] Bu bağlamda misyonerlik Hıristiyan olmayan insanların zihninde olumsuz imajlara sahip geleneksel terminoloji yerine yine kaynağını Hıristiyanlık öğretisinden alan yeni bir terminoloji kullanımına başlamıştır.

Günümüz misyonerliğinde uygulanan yöntemler şunlardır:

Kültüre Uyarlama (Contextualization/Inculturation) : Günümüz misyon teknikleri arasında en dikkat çekici olan kültüre uyarlama yöntemidir.[689] Aslında bu yöntem misyonerliğin babası olan Pavlus'ta mevcut olan bir yöntemdir. Günümüzde bu yöntemin uygulanışını eski yöntemin yeni sürümü olarak değerlendirmek gerektiği kanaatini taşıyoruz.

Kültüre uyarlama yöntemi, Hıristiyan mesajı ve değerlerinin muhatap alınan yerel kültürün şartları, değerleri gözetilerek sunulması yöntemidir.[690]

Örneğin, Müslüman toplumlara yönelik misyonerlik aktivitelerinde misyonerler Müslümanlara özgü din dili ve terminolojiyi kullanmaya dikkat ederler. Allah, resul, nebi, vahiy, ayet, mescit, İncil gibi benzeri terimlerle birlikte şerif, maşallah, inşallah gibi yaygın kullanılan ifadeler Hıristiyan metinlerine alınır ve günlük hayatta kullanılır.[691]

---

686 Demirci; "Misyonerlik Metodlarındaki Değişimler", s. 82
687 Gündüz; "Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri", s. 333
688 A.g.y.
689 Gündüz, *Misyonerlik*, s. 94
690 A.g.e.; s. 99
691 A.g.y.

Sosyal Faaliyetleri Kullanma: Sosyal etkinlikler bağlamında yapılması önerilen şeylerin başında arkadaşlık ortamlarının oluşturulması gelmektedir. Bu, misyonerlikte 'çevre oluşturmaya' yönelik oldukça etkili bir yöntemdir.[692]

Arkadaşlık kurmak için çeşitli kurumların (kültür evleri, yetenek geliştirme ve dil kursları, dostluk evleri, turizm ve danışmanlık büroları gibi) misyoner örgütleri tarafından kullanıldığı bilinmektedir.[693]

Kilisenin Yerelleşmesine Vurgu: Özellikle Protestan misyonerleri tarafından kullanılan bu yöntemde misyon bölgelerinde yerel kiliselerin oluşturulmasına çalışılır. Uygun sosyal ve siyasi şartlar oluştuğunda ve cemaat sayısı yeterli sayıya ulaştığında yerel doku dikkate alınıp kurumsallaşmaya gidilir: 'Türk … Kilisesi' gibi. Bu yöntemin bir yansıması da "ev kiliseleri" şeklinde cemaatlerin oluşturulabileceği kullanılan üslerde görülmektedir. Kurumsallaşmadan sonra hedeflenen şey, yerel cemaatten yükselerek dini lider pozisyonuna gelebilecek kişilerin çıkartılmasıdır. Zira bu kişilerin devreye girmesiyle misyonerlik çok daha etkili yapılacaktır.[694]

Uygun sosyal-politik-ekonomik şartların değerlendirilmesi: Buna göre misyoner örgütleri hedef topluluğun sosyal-politik-ekonomik şartlarını önceden etüt ederler. Bu bağlamda savaşlar, göçler, tabii afetler, kıtlıklar, siyasi kaos ortamları misyonerler için çok elverişli faaliyet alanlarıdır.[695]

İletişim araç ve gereçlerin kullanılması: Misyonerlik faaliyetlerinde aşağıda verdiğimiz araç ve gereçlerden etkili bir şekilde faydalanılmaktadır. Bunlar; yayın faaliyetleri, medya, internet, sinema sektörü, gezi ve eğlenceler.[696]

---

[692] A.g.e.; s. 109
[693] A.g.e.; s. 110
[694] A.g.e.; s. 114, 115
[695] A.g.e.; s. 118
[696] A.g.e.; s. 119, 120

4.1.3.1. Günümüz Misyonerliğinin Aracı Olarak Dinler Arası Diyalog Siyaseti

Diyalog, dilimize Fransızcadan (dialogue) girmiş bir kelimedir. Karşılıklı konuşma; oyun, roman, hikâye gibi eserlerde iki veya daha çok kimsenin konuşması; konuşmaya dayanılarak yazılmış eser ve anlaşma, uyum sağlama veya bu yolda çalışma; diyalog kurmak ise anlaşma ve uyum sağlayacak yolda karşılıklı konuşmak demektir.[697] Dinî anlamda diyalog ise; aynı dinden kaynaklanan grupların kendi aralarında olduğu gibi, farklı dinlere mensup insanların, inanç ve düşüncelerini zorla birbirlerine kabul ettirme yoluna gitmeden, birbirlerine sıcak ve hoşgörüyle bakabilmesi, ortak meseleler etrafında konuşabilmesi, tartışabilmesi ve işbirliği yapabilmesi anlamına gelmektedir.[698]

"Dinler arası Diyalog" kavramı, çalışmamızın kapsamı gereği Hıristiyan Batı ve Müslüman Türkiye tarafları açısından değerlendirilecektir. Öncelikle, kavramı terminolojiye sokan Hıristiyan tarafına bakacağız.

4.1.3.1.1. "Dinler Arası Diyalog"un Hıristiyan Batı Ayağı

"Dinler Arası Diyalog", kavram ve anlayış olarak kaynağını II. Vatikan Konsili'nin 28 Ekim 1965 tarihinde çıkarmış olduğu bir bildiriden almaktadır ve bildiri Katolik Kilisesi'nin görüşünü yansıtmaktadır. [×] Bildirinin yapıldığı tarih, "Hıristiyanların, Hıristiyan olmayan dinsel geleneklerin taraftarlarıyla bir dönüm noktası kabul edil-

---

[697] *Türkçe Sözlük*; Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988, c. 1, s. 386

[698] Tümer, Günay ve Küçük, Abdurrahman; *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 3. Baskı, 1997, s. 426

[×] Katolik Kilisesi'nin dışında, 1948 yılında Katolik olmayan kiliselerin bir araya gelmesiyle kurulmuş olan **Dünya Kiliseler Birliği**'nin de "Dinler Arası Diyalog"la ilgili çalışmaları olmuştur. Çalışmamızda bizim Katolik Kilisesi'ni öne çıkarmamız, Dinler Arası Diyalog konusunu içselleştiren Türkiye'deki bazı dini grupların kendi çalışmalarında Katolik Kilisesi'ni ve onun icraatlarını daha çok dikkate almasından kaynaklanmaktadır. Burada Dünya Kiliseler Birliği'nin konuya ilişkin görüşünü kısaca değineceğiz.
1967'de Sri Lanka'nın Kandy şehrinde "Diğer İnançların Mensuplarıyla Hıristiyan Diyalogu" adıyla Dünya Kiliseler Birliği tarafından yapılan toplantı Protestan, Ortodoks ve Roman Katolik teologlarını bir araya getirmiştir. Toplantıdan çıkan bildiri, Katolik Kilisesi'nin II. Vatikan Konsili'nde çıkan Nostra Aetate bildirisi gibi dinler arası diyalog konusunda dönüm noktası sayılmaktadır. Bildiri, II. Vatikan Konsili'yle genel itibarıyla paralel bir çizgide bulunmaktadır. Aradaki fark şudur, Katolik Kilisesi İsa Mesih'in öğretisini, diyalogun temel amacı; Kandy bildirisi bunun doğrudan değil, dolaylı amacı olduğunu ima etmektedir. Dünya Kiliseler Birliği'nin konuyla ilgili toplantılarından çıkan bildirilerin merkezinde **Mutlak Hakikat'in İsa Mesih öğretisi olduğu ve bu öğretinin Hıristiyan olmayanlara öğretilmesi** mevcuttur. Dünya Kiliseler Birliği'nin konuyla ilgili çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Aydın, Mahmut; *Monologdan Diyaloga- Çağdaş Hıristiyan Düşüncesinde Hıristiyan-Müslüman Diyalogu*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001, s. 178-245

mektedir."[699] Çünkü II. Vatikan Konsil'ine kadar Roma Katolik Kilisesi'nin Hıristiyan olmayanlara resmi bakışı tam tersi istikamette olmuş, herhangi bir olumlu resmi doküman kaleme alınmamıştır. Buna göre resmi görüş şu şekilde ifade edilmiştir: ***Extra Ecclesiam Nulla Salus*** (Kilise dışında kurtuluş yoktur) [700]

4.1.3.1.2. II. Vatikan Konsili ve "Nostra Aetate" Bildirisi

II. Vatikan Konsili resmi olarak 25 Ocak 1959'daki genelgesine uygun olarak 11 Ekim 1962'de Papa XXIII. John[*] tarafından açılmış ve 8 Aralık 1965 tarihine kadar devam etmiştir.[701] Konsil, 141 ülkeden 2860 kadar katılımcıyla gerçekleştirilmiştir.[702] Konsil'in açılış konuşmasında Papa XXIII. John, "Kilise'nin çemberini kırmasını, dışarıya açılmasını, dışarıyla ilgilenmesini istemiş ve bütün insanlarla diyaloga girmenin önemini vurgulamıştır."[703] Konsil'de, her yıl bir oturum olmak üzere dört oturum olmuş, Konsil'in ilk oturumundan sonra Papa XXIII. John ölmüş, yerine VI. Paul[π] seçilmiştir. Bu süreç içerisinde 19 Mayıs 1964'de Papa VI. Paul tarafından "**Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreteryası"** kurulmuştur.[704]

Anılan bildiri, "**Nostra Aetate- Kilisenin Hıristiyan Olmayan Dinlerle İlgili Bildirisi**" başlığını taşımaktadır. Tam metnini çalışmamızın Ekler kısmında verdiğimiz bildirinin öne çıkan kısımlarını çalışmamız sınırları içerisinde inceleyeceğiz. Tam bu

---

[699] Aydın, A.g.e.; s. 11
[700] A.g.e.; s. 76, 90
[*] Papa XXIII. John, 28 Kasım 1958-3 Haziran 1963 yılları arasında papalık yapmıştır.
[701] A.g.e.; s. 89-90
[702] Tümer, Günay; A.g.e.; s. 427
[703] A.g.y.
[π] Papa VI. Paul, 21 Haziran 1963-6 Ağustos 1978 yılları arasında papalık yapmıştır.
[704] A.g.e.; s. 428
Anılan sekreterliğin kurulmasının amacı şu şekilde ifade edilmektedir: "Hıristiyan olmayanlarla uygun bir diyalog için metotlar ve yollar aramak ve geliştirmektir. Bu nedenle, bu Sekreterlik Hıristiyan olmayanların Hıristiyanlar tarafından dürüstçe tanınmaları ve adilane bir şekilde saygı gösterilmeleri ve karşılıklı olarak Hıristiyan olmayanların Hıristiyan inancını ve yaşamını layıkıyla tanıyıp saygı göstermeleri için gayret sarf etmelidir."
Sekreterliğin kurulmasıyla misyonerlik çağının artık sona erdiği yönündeki iddialara karşı Kardinal Paulo Marella bu süreci bir hazırlık olarak ifade etmektedir. O'na göre bu kurum: "***Kesinlikle muhatabının kendi inancını hemen bırakıp Hıristiyan olmasını arzu etmez. Çünkü o, kişinin itibarına ve özgürlüğüne saygı duyar. Bununla birlikte o, uygun ortamı yaratarak kendi inanç ve kanaatlerini muhataplarına enjekte ederek onları Hıristiyan inancına hazırlamayı arzu eder.***" Bkz. Aydın, A.g.e.; s. 122-123

noktada anılan bildirinin ortaya çıkışını hazırlayan geri plandan bahsetmenin önemli olduğuna inanıyoruz.

Konsilin başlangıcında papa XXIII. John, Yahudilik hariç diğer Hıristiyan olmayan dinlerle ilgili herhangi bir beyanatta bulunmak niyetinde değildi. Çünkü Papa o yıllarda sadece kilise bünyesinde gelişen anti-Semitizmle ilgileniyordu. Konsil çağrısının yapıldığı sıralarda bazı Yahudi liderleri Konsil'in bu düşmanlığı daha da artıracağından endişe duyuyorlardı. Duyulan endişe Papa XXIII. John'a iletildi. Bu endişeleri dikkate alan Papa, Kardinal Bea'yı konuyla ilgili bir çalışma yapmakla görevlendirdi. Papa XXIII. John'un ölümünden sonra tamamlanan bu çalışma *Hıristiyanların Birliği (Ecumenism) Üzerine* adlı bir dokümanın parçası olarak 19 Kasım 1963'de Konsil Kurulu'na sunuldu. Özellikle Arap ülkelerinden gelen bazı piskoposlar bunun onaylanıp yürürlüğe girmesini, Arap-İsrail çatışmasında İsrail'e bir destek olarak görüp buna karşı çıktılar. Yapılan diğer itirazlar neticesinde ve **Massignon**'un [*]da etkisiyle Papa VI. Paul, Konsil komisyonundan Müslümanlara yönelik de bir metin hazırlanmasını istedi. Hazırlanan metine Yahudilik, Müslümanlık dışında Hinduizm ve Budizm de eklendi ve hazırlanan metin "Nostra Aetate- Kilisenin Hıristiyan Olmayan Dinlerle İlgili Bildirisi" adı altında konsilin yedinci oturumunda görüşüldü ve oy çokluğuyla kabul edilerek yürürlüğe sokuldu.[705]

Bildirinin bizce en önemli tarafı, Kilisenin kendi öğretisinin mutlak doğru oluşunun tekrar hatırlatılışı, buna bağlı olarak Kilise öğretisinin tüm dünyaya hâkim olması için gerekenin yapılacağı ve Yahudilere verilen mesajdır. Konunun Müslümanlarla ilgili tarafı bunun gölgesinde kalmıştır.

Bildiri beş maddeden oluşuyor. Birinci maddede insanoğlunun genel anlamda dünya ve dünya ötesi arayışından bahsediliyor. İkinci maddede Hıristiyan olmayan dinlerden Hinduizm ve Budizm'e değiniliyor, bu örneklerden yola çıkılarak Kilise'nin diğer dinlere saygısı olduğu ifade ediliyor fakat hemen ardından bildirinin temel mesajı, yani Hıristiyanlık öğretisinin mutlak doğru olduğu düşüncesi hatırlatılıyor:

---

[*] Louis Massignon (1883-1962) İslam tarihi ve tasavvuf uzmanı akademisyen. Batı'nın en önemli Hallac uzmanı kabul edilmektedir. Ölmeden önce II. Vatikan Konsili'ne Müslümanlarla ilgili tavsiyelerde bulunmuştur.

[705] Aydın, A.g.e.; s. 91

"*Katolik Kilisesi diğer dinlerde doğru ve kutsal olarak adlandırılan hiçbir şeyi reddetmez. O, pek çok şekilde kendi öğretisinden farklılık arz etmesine rağmen, bütün insanları aydınlatan hakikatin ışığını yansıtan hayat ve davranış tarzları, ahlaki kural ve doktrinlere son derece saygı ve hürmet gösterir. Kilise bunu yaparken de, İsa'nın "tek yol, tek hakikat ve tek gerçek hayat" olduğunu ilan eder ve hatta bunu başarılı bir şekilde ilan etmesi de onun görevidir. Tanrının kendisinde her şeyi kendisiyle uzlaştırdığı İsa'da, insanlar dini yaşamlarının tamlığını ve mükemmelliğini bulurlar.*

Bu nedenden dolayı Kilise, evlatlarını ihtiyat ve yardımseverlik duygusu içinde diğer dinlerin taraftarlarıyla tartışma ve işbirliğine girmeye teşvik eder. Bunu yaparken Hıristiyanlar kendi inançlarını ve yaşam tarzlarını muhataplarına bildirirken, Hıristiyan olmayan dinlerde ve onların sosyal ve kültürel yaşamlarındaki manevi ve ahlaki hakikatleri de tasdik etsin, korusun ve teşvik etsinler."[706]

Bildiride üçüncü madde Hz. Muhammed ve İslam'dan bahsetmeden Müslümanlara ayrılmış.

"*Kilise'ye göre, Müslümanlara büyük bir saygı duymaktadır. Onlar; tek, yaşayan, merhametli, her şeye gücü yeten, yerin ve göğün yaratıcısı olan ve insanlarla konuşan Tanrıya ibadet ederler. Onlar, kendi inançlarını büyük bir arzu ve şevkle kendisiyle irtibatlandırmaya çalıştıkları Hz. İbrahim'in kendisini Tanrıya ve Tanrı'nın sırrına erişilemez buyruğuna teslim ettiği gibi kendilerini Tanrıya teslim etmeye çalışırlar. Onlar, İsa'yı Tanrı olarak onaylamamalarına rağmen, O'nu bir peygamber olarak tâzim eder ve O'nun bakire annesi Meryem'i onurlandırır ve hatta zaman zaman ona dua ederler. Onlar, ahiret gününü ve ölümden dirilişi müteakip, Tanrının mükâfatını umarlar. Onlar dürüst bir yaşama ve özellikle namaz, zekât ve oruç yoluyla Tanrıya ibadet etmeye son derece özen gösterirler.*

Asırlardır Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir kaç anlaşmazlık ve kavga olmuştur. Şimdi bu kutsal konsil, herkesi geçmişi unutmaya ve karşılıklı anlayışın başa-

[706] Bildirinin orijinal metni için Vatikan'ın resmi sitesine bakılabilir. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_en.html
Biz çalışmamızda Mahmut Aydın'ın eserinde mevcut olan bildirinin Türkçesini kullandık. İlgili kısım için bkz. Aydın, A.g.e.; s. 268

rılması için samimi bir gayret göstermeye davet etmektedir. Zira tüm insanlığın yararı için herkes barışı, özgürlüğü, sosyal adaleti ve ahlaki değerleri muhafaza etsin ve ilerletmeye çalışsın."[707]

Bu maddede öne çıkan hususları şöyle sıralayabiliriz:

1. Müslümanların inançlarını Hz. İbrahim'le irtibatlandırma iddiasında oldukları vurgusu.

2. Müslümanların Hz. İsa'yı tanrı kabul etmediği vurgusu.

3. Müslümanların Hz. Meryem'e zaman zaman dua ettiği vurgusu.

4. Tarihte yaşanmış anlaşmazlıkların ve kavgaların unutulması için Müslümanlara çağrı ve bu çağrı doğrultusunda karşılıklı anlayışın başarılması için samimi gayret gösterilmesine davet vurgusu.

Bildirinin dördüncü maddesi Yahudilere çok önemli mesajlarla doludur.

"*Kutsal Konsil Kilisenin sırrını araştırırken, Yeni Ahit halkını İbrahim'in nesliyle irtibatlandıran manevi bağı hatırlamaktadır.*"

"*Mesih'in Kilisesi, halihazırda, Tanrının kurtuluş planına göre, Kilise iman başlangıcı ve kilise seçilmişliğinin Patriarklar, Musa ve peygamberler arasında teşkil edildiğini tasdik eder. Kilise, imana göre İsa ve İbrahim'in oğullarına inanan (6) herkesin aynı Patriarkal çağrıya dahil olduklarını ve benzer şekilde Kilise kurtuluşunun mistik olarak Tanrının seçilmiş inananlarının esaret ülkesinden çıkışlarıyla önceden gösterildiğini ilan eder. Bu bağlamda Kilise, kendisinin Eski Ahit vahyini kendileriyle Tanrının ifade edilemez merhameti içinde Eski Ahit'i tesis ettiği insanlar vasıtasıyla aldığını unutamaz.*"

"*Kilise, Havari Pavlus'un akrabaları hakkındaki sözlerini daima belleğinde tutar.*"

[707] A.g.e.; s. 268-269

"*Kilise, İsa'nın İncilini tüm dünyaya duyuran öğrencilerinin pek çoğunun olduğu gibi, kendisinin üzerlerinde durduğu ana kaide ve sütunlar olan havarilerin de Yahudi soyundan olduklarını hatırlar.*"

"*Kutsal Kitabın tanıklık ettiği gibi Kudüs, geldiğinde Tanrının vaktini fark edemedi. Yahudiler kahir ekseriyetle İncil'i kabul etmediler; aksine pek azı hariç, pek çoğu onun yayılmasına muhalefet ettiler. Bununla beraber Tanrı, atalarının hatırına Yahudileri en aziz, sevgili olarak tutar; Zira Tanrı, verdiği ihsanlar ve söyledikleri için bir pişmanlık duymaz. Peygamberlerle ve aynı havariyle, Kilise sadece Tanrı tarafından bilinebilen; bütün insanların Tanrıya bir sesle yakaracakları ve "ona omuz omuza hizmet edecekleri" günü bekler*"**.**

"*Zira Hıristiyanlar ve Yahudiler böyle ortak bir manevi mirasa sahip oldukları için bu Kutsal Konsil karşılıklı anlayış ve takdiri teşvik etmeyi ve daha ilerletmeyi arzu eder.*"

"*Yahudi otoriteler ve onların önderliğini kabul eden diğerleri, Mesih'in ölümü için baskı yapmış olsalar dahi ayrım yapmaksızın ne o günkü Yahudiler ne de bugünküler onun acı çekişi esnasında işlenen suçtan sorumlu tutulabilirler. Kilisenin, Tanrının yeni insanları olduğu doğrudur; ancak sanki Kutsal Kitaptan kaynaklanıyormuşçasına Yahudilerden de reddedilmiş veya lanetlenmiş olarak söz edilmemelidir. Netice olarak herkes en azından asgari dini bilgileri öğretirken veya Tanrı kelamını vaaz ederken Yeni Ahit gerçeğine veya Mesih'in ruhuna uygun olmayan herhangi bir şey öğretmemeye ihtimam göstermelidir.*"

"*Nitekim Kilise, her kime yöneltilirse yöneltilsin, her çeşit baskı ve zulme karşı çıkar. Daha sonra Yahudilerle olan ortak mirasını hatırlayarak ve herhangi bir politik mütalaadan yola çıkmayarak fakat sadece Hıristiyan yardımseverliğinin dini motivasyonuyla anti-Semitizmi ortaya koyan Yahudilere karşı yapılmış olan her çeşit ve düzeydeki baskılar ve nefretleri üzüntüyle kınar.*"

"*Kilise, Mesih'in sonsuz sevgisinden dolayı tüm insanlar kurtuluşa ersinler diye onların günahlarına kefaret olarak özgürce acı çekmeye ve ölüme gittiğini daima savunmuş ve savunmaya da devam etmektedir. Bu nedenle vaazlarında Mesih'in haçını*

Tanrının evrensel sevgisinin alameti ve tüm ilahi merhametin kaynağı olarak ilan etmek, Kilisenin görevidir.”[708]

Dördüncü maddeyle ilgili olarak öne çıkan hususlar şunlardır:

1. Kilise’nin Yahudilerle Eski Ahit’i Yeni Ahit muhataplarına aktarmış olmalarından dolayı oluşmuş ve Hz. İbrahim’e dayanan manevi bir bağ ve ortak miras olduğuna vurgu.

2. Yahudilerin; Hz. İsa’nın ölümü, Hıristiyanlığın yayılmasına engel oldukları ile ilgili sorumlu tutulmuş olması görüşüne bağlı olarak reddedilmiş ve lanetlenmiş olduğu düşüncesinin kabul edilmemesine vurgu.

3. Kilise’nin tarih boyunca Anti-Semitizme varan düşüncelerle Yahudilere yapılan baskıları ve nefreti kınadığına vurgu.

4. Yahudi ve Hıristiyanların yalnız Tanrı’nın bileceği güne[*] kadar birlikte omuz omuza çalışarak işbirliği yapmaları gerektiği vurgusu.

5. Mesih’in haçının, Tanrı’nın evrensel sevgisinin göstergesi ve ilahi merhametin kaynağı olduğunu hatırlatmanın Kilise’nin görevi olduğundan hareketle, Kilise’nin öğretisinin mutlak doğru olduğuna vurgu.

---

[708] A.g.e.; s. 269-270

[*] Bu ifade, Kıyamet Günü’nü kastetmekle birlikte sanki Armagedon Savaşı’na da imada bulunuyor. Armagedon, genel olarak iyiyle kötünün son savaşı olarak nitelendirilmektedir. Yeni Ahit’te bu savaş, savaşın yapılacağı alanın adından dolayı “Armagedon” olarak isimlendirilmiştir. Vahiyler, 16:16’da kelimenin İbranice karşılığı “Har-Ma’ged’on” verilerek geçmektedir. Kelime, Megiddo dağı veya tepesi anlamına gelmektedir. Adı geçen bölgede Megiddo isminde antik bir şehir de bulunmaktadır. Şehir, bugünkü İsrail devleti sınırları içerisinde Yizreel ovasına hâkim bir yerdir ve Mısır-Suriye-Mezopotamya yolu üzerinde stratejik bir öneme sahiptir. Bölgenin Yahudiler için önemi, Mısır’dan çıktıktan sonra başlar. Filistinlilerle ilk olarak, ayrıca Mısır ve Suriyelilerle yapılan savaşların burada gerçekleştiği iddia edilmektedir. Kıyamet öncesi savaş düşüncesi Sabiî metinlerinde ve İslam geleneğinde de mevcuttur. İslam geleneğinde böyle bir savaşın mevcudiyetine, Nüzûl-i İsa inancı doğrultusunda inanılır. (Bununla ilgili bilgileri çalışmamızda“Nüzûl-i İsa İnanışı” başlığı altında vermiş bulunuyoruz.) Armagedon ya da kıyamet savaşının dinsel metinler dışında özellikle siyaset alanında da kullanılması çok dikkat çekicidir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Batuk, Cengiz; *Tarihin Sonunu Beklemek Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s. 315-324 ve bkz. Gündüz, Şinasi; *Dinsel Şiddet Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hıristiyanlık*, Samsun: Etüt Yayınları, 2002, s. 48, 50, 55, 56, 66 ve konuyu dünya siyaseti bağlamında ele alan bir çalışma olarak bkz. Hallsell, Grace; *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, (Çev. Mustafa Acar, Hüsnü Özmen) , Ankara: Kim Yayınları, 2. Baskı, 2003 ve bkz. Bayzan, Ali Rıza; *Küresel Vaftiz Misyoner Örgütlerin Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerini Hıristiyanlaştırma Operasyonu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 249-319

6. Her iki tarafın bu gerçekler doğrultusunda hareket etmesi, aykırı bir tutum içerisine girmemesi gerektiği vurgusu.

Beşinci madde Kilise'nin Mesih düşüncesine sahip olmayan insanlara yönelik ayrım yapılmaması, idealize edilerek söylenmesine rağmen bunun uygulamasının mümkün olduğu ölçüler içerisinde yapılacağı yönünde vurgu yapar:

"*Ne teoride ne de pratikte ister insan itibarından ister bu itibardan doğan haklardan olsun, fertlerle fertler arasında veya insanlarla insanlar arasında herhangi bir ayırım yoktur.*"

"*Bu nedenle Kilise, Mesih'in düşüncesine yabancı olduğu için insanlara karşı yapılan bir ayrımı veya onların ırkları, renkleri, yaşam ve din şartlarından dolayı onların taciz edilmelerini kınar.*"

"*Eğer mümkünse, kendi iyilikleri için bütün insanlarla barış içinde olmalarını ve bu yolda gökte, cennette olan Babanın gerçek oğulları olmalarını ister.*"[709]

Bahsi kapatmadan bildiri ile ilgili genel bir değerlendirmenin faydalı olacağına inanıyoruz.

1. Sadece Yahudilere yönelik kaleme alınacak bildiriye, çeşitli telkinler sonucu ve siyasi sonuçlar hesaba katılarak Hinduizm, Budizm ve Müslümanlar eklenmiştir. Burada Hinduizm ve Budizm'in dinsel bir kurum olarak ele alınırken İslam'ın adı verilmeden sadece bağlıları Müslümanların dile getirilişi çok anlamlıdır.

2. Asıl amacı Yahudilere mesaj vermek olan bildiride; Yahudilerle olan sarsılmaz bağın varlığı merkeze alınarak, geçmişte Kilise ve Yahudiler arasındaki husumetlerin üstünün örtülmesi ve Yahudi-Hıristiyan ittifakının tesis edilmesi gerekliliği dile getirilmiştir.

3. Mutlak hakikatin Kilise öğretisi olduğunun altı çizildiği bildiride, Kilise öğretisinin diğer insanlara iletilmesine, yani misyonerliğe gönderme yapılmıştır.

---

[709] A.g.e.; s. 270

4. Bildiride İslam'ın ve peygamber olarak Hz. Muhammed'in adı yoktur. Sadece sosyolojik bir gerçeklik olarak Müslümanlar dile getirilmiştir. Bu yapılırken, Müslümanların kendilerini Hz. İbrahim'le irtibatlandırdıkları iddiası, Hz. İsa'yı Tanrı kabul etmedikleri ve Hz. Meryem'e dua ettikleri ifade edilmiştir. *Bütün bunlar alt alta konulduğunda Kilise'nin söylediği şu anlama gelir: Hz. Muhammed bir peygamber, İslam da vahyi bir din değildir.*

5. Kilise'nin bildiriyle yaptığı, "***Extra Ecclesiam Nulla Salus***" (Kilise dışında kurtuluş yoktur) anlayışı, gelecekteki siyasi hesaplar için, yumuşatılarak ve makyajlanarak ifade edilmiştir.

Hıristiyan-Müslüman diyalogunda bir dönüm noktası olarak kabul edilen II. Vatikan Konsili ve "Nostra Aetate" Bildirisi sonrası, Kilise'nin özelde Müslümanlara yönelik bakışının seyri özetle şu şekilde olmuştur.

4.1.3.1.3. II. Vatikan Konsili Sonrası Gelişmeler

II. Vatikan Konsil'inden sonra günümüze kadar dört papa görev yapmıştır. Bunların adları, görev yaptıkları tarihlerle birlikte şunlardır: **VI. Paul** (21 Haziran 1963-6 Ağustos 1978) , **I. John Paul** (26 Ağustos 1978-28 Eylül 1978) , **II. John Paul** (16 Ekim 1978-2 Nisan 2005) ve son olarak **XVI. Benedict** (19 Nisan 2005'ten günümüze). Bu isimler arasında VI. Paul, II. John Paul ve son olarak XVI. Benedict, "Dinler Arası Diyalog" bağlamında yaptıkları icraatlarla öne çıkmaktadır. Bu üç Papa'nın bir özelliği de Türkiye'yi ziyaret eden papalar olmasıdır. Biz bu ziyaretleri XVI. Benedict'in Türkiye ziyareti bahsimizde anlattık.

Papa VI. Paul, selefi John XXIII'den aksi bir tutum sergilemiş; anılan bildiriyi yayınlayarak Konsil Babalarının Hıristiyan olmayan dinsel geleneklerin mensuplarına karşı biraz daha olumlu bakılmasını teşvik etmiştir. Bundan dolayı Papa VI. Paul "diyalogun papası" olarak anılmaktadır. VI. Paul, **Nostra Aetate**'ye giden yolu hazırlamak için ***Ecclesiam Suam*** adlı bildiriyi 1964'te yayınlamıştır. Bu genelgede, insanlık ortak merkezli dört daire şeklinde tasvir edilmiştir. İçten dışa Roma Katolik Kilisesi, İslam-Hinduizm-Budizm gibi dünya dinleri, Katolik olmayan tüm Hıristiyanlar ve son olarak

Tanrının varlığına inanmayanlar. Buna göre Roma Katolik Kilisesi kendini dünyanın merkezine, papayı da dünyanın manevi lideri durumuna getirmiştir. Papa, diyalogun amacına işaret ederken bildiride şunu söylemektedir:

"*Diyalog vasıtasıyla diğer dinlerin taraftarlarıyla insanlığın karşı karşıya olduğu problemleri çözerken bu insanlar, Hıristiyan inancına karşı daha iyi duygular besleyebilir ve böylece sonunda Kilisenin misyonerlik propagandasına karşı daha açık hale gelebilirler.*" Yani, diyalogun nihai amacı, Hıristiyan olmayan diyalog muhataplarını Hıristiyanlaştırmaya çalışmaktır.

Papa VI. Paul, 1975'te ***Evangelii Nuntiandi*** adını verdiği bir genelge yayınlar. Burada, Hıristiyan olmayan dinsel geleneklerde iyi ve güzel hususiyetler olduğu kabul edilmekle birlikte bunların Tanrı'yı aramada yetersiz yollar olduğu ifade edilir. Oysa Kilisenin ilan ettiği İsa'nın dini, objektif olarak insanın Tanrıyla doğru ve gerçek bir ilişki içine girmesini sağlar.[710]

Dinler Arası Diyalog faaliyetlerinde dikkat çeken ikinci papa **II. John Paul**'dür. Papa seçildikten kısa bir süre sonra biri 1979'da diğeri 1990'da iki genelge yayınlar.

Redemptor Hominis adını taşıyan ilk genelgesinde Hıristiyanları, Hıristiyan olmayanlarla daha iyi ilişkiler kurmak amacıyla bir araya gelmeye teşvik etmektedir. Hıristiyan olmayan dinlerin manevi değerlerine saygı göstermeye çağıran Papa John Paul II, *Kilisenin Hıristiyan olmayanlara karşı misyonerlik stratejisinin "saygı, hürmet ve idrak" bağlamında yürütülmesinin altını çizer*, yani bu saygı ve hürmet misyonerliğin gereğidir.[711]

Redemptoris Missio adındaki diğer genelge, dinler arası diyalog faaliyetleriyle kilisenin misyon faaliyetleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak yani Kilise'nin misyon hareketinin evrenselliğini ve geçerliliğini ifade etmek için kaleme alınmıştır. *Papa diyalogu "karşılıklı bilgi edinme ve zenginleşme vasıtaları ve metodu" olarak tanımlar ve onu "Kilisenin evangelik misyonunun bir parçası" olarak görür.* Bildiriye göre *Hıristiyan olmayan dinlerdeki hakikatler ve kutsal şeyler onlarda gizli olarak bulunan İsa Me-*

---

[710] Aydın, A.g.e.; s. 134-141
[711] A.g.e.; s. 142, 143

sih ve Kutsal Ruh sayesindedir. Papa'ya göre *İsa Mesih, "herkesin tek kurtarıcısı, Tanrıyı açıklayabilen ve O'na götüren tek kişi*" dir.[712]

Papa II. John Paul'ün 1994'te kaleme aldığı ***Tertio Millenio Adveniente*** adlı havarilik mektubunda ise *Hıristiyan olmayan dinlerin İsa'da ve Hıristiyanlıkta tamamlandığını iddia eder.*[713]

Şu an görev başında olan **Papa XVI. Benedict**, Dinler arası diyalog konusuna bakışı ve icraatlarıyla, özellikle İslam hakkındaki değerlendirmeleriyle çok önemli bir yere sahiptir. Papa XVI. Benedict'in diler arası diyalog kapsamındaki en dikkat çekici icraatları 12 Eylül 2006 **Regensburg Konuşması** ve 28 Kasım-1 Aralık 2006 tarihleri arasında yaptığı **Türkiye ziyareti kapsamındaki yaptığı temaslar**dır. Papa XVI. Benedict'in önceki papaların aksine bir tutum içerisinde olduğu kesinlikle anlaşılmaktadır. Zira daha önce bağımsız bir sekreterya olan diyalog masası, Vatikan'ın Kültür Bakanlığı'na bağlı bir şube haline gelmiştir. Papa'nın bu bağlamdaki önemli icraatlarını ilgili bahiste anlatmış olduğumuzdan burada tekrara girmeyeceğiz.

4.2. "DİNLER ARASI DİYALOG" SİYASETİNİN MÜSLÜMAN TÜRKİYE AYAĞI

Ülkemizde dinler arası diyalog konusunun adeta bayraktarlığını yaparak savunan kesim olarak bir dinî cemaati görüyoruz. Said Nursî'nin takipçisi olduğunu söyleyen ve "Nurcular" olarak adlandırılan bu cemaatin özellikle Mehmet Sait Kutlular (Yeni Asya grubu) ve Fethullah Gülen önderliğindeki iki ana grubu.[714] Cemaatin konuya olan ilgisi, bağlısı olduklarını söyledikleri Said Nursî'nin fikirlerinden kaynaklanır.

---

[712] A.g.e.; s. 143, 144, 145
[713] A.g.e.; s. 147
[714] *Aktüel*; "Hz. İsa'yı Bekleyen Müslümanlar", sayı 43, 2006, s. 24
Tam bu noktada Yümni Sezen'in şu ifadesini vermeyi önemli buluyoruz: "***Gülen cemaati ve Yeni Asya'cılar dışında Said Nursî'ye doğrudan ve gönülden bağlı birçok Nurcu diyalogu reddediyor. Diyalogu o dönem şartlarında inançsızlara karşı bir zaruret olarak tavsiye ettiğini düşünüyorlar.***" Bkz. A.g.d.; s. 28

4.2.1. SAİD NURSÎ'DE DİNLERARASI DİYALOGUN KODLARI

Said Nursî'de Dinler arası Diyalog düşüncesinin eserlerinde -bu kavramın karşılığı olarak ittifak kelimesini kullanarak- belli olaylar etrafında şekillendiğini görüyoruz. Kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Nüzûl-i İsa meydana geldiğinde, yani Hz. İsa kıyamet alameti olarak dünyaya tekrar geldiğinde Müslüman İsevîler adındaki bir topluluğun yardımıyla görevini başaracaktır. Müslümanlar âhir zamanda olacak bu olay için, hazırlık amacıyla, şimdiden bir şeyler yapmalıdır. Yapılacak iş, Müslümanların "Hıristiyanların hakiki dindar ruhanîler"yani "İsevî ruhaniler" ve "misyonerler" ile ihtilaf ettikleri hususları gündeme getirmeden "müşterek düşmanları olan mütecâviz dinsizlere karşı ittifak"* etmesidir.

Özetleyerek anlatmaya çalıştığımız bu olaylar zincirinde bazı hususların öne çıktığını görüyoruz. Bunlar **Nüzûl-i İsa inancı**, **Müslüman İseviler**. Bu iki kavramı çalışmamızın ilgili yerlerinde detaylı bir şekilde anlatacağımızdan burada sadece isim vermekle yetineceğiz.

Konuyla ilgili Said Nursî şunları söylemektedir:

"*Hattâ, hadis-i sahihle, âhir zamanda İsevîlerin hakikî dindarları ehl-i Kur'ân ile ittifak edip, müşterek düşmanları olan zındıkaya karşı dayanacakları gibi; şu zamanda dahi ehl-i diyanet ve ehl-i hakikat, değil yalnız dindaşı, meslektaşı, kardeşi olanlarla samimî ittifak etmek, belki Hıristiyanların hakikî dindar ruhanîleriyle dahi, medar-ı ihtilâf noktaları muvakkaten medar-ı münakaşa ve nizâ etmeyerek, müşterek düşmanları olan mütecaviz dinsizlere karşı ittifaka muhtaçtırlar*." [715]

Said Nursî yapılacak ittifakla ilgili önemli bir uyarıda da bulunmaktadır:

"*Müslümanların ve misyonerlerin ittifakı devam etmeli. 'Misyonerler ve Hıristiyan ruhanîleri, hem Nurcular, çok dikkat etmeleri elzemdir. Çünkü her halde şimal cereyanı; İslam ve İsevî dininin hücumuna karşı kendini müdafaa etmek fikriyle, İslam ve*

---

* Dönemin şartları düşünüldüğünde "mütecâviz dinsizler tabiri"nin SSCB ve komünistler için kullanıldığı açıktır.

[715] Nursî, Said; *Lem'alar*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007, s. 256 ve Hizmet Rehberi adlı kitabı için bkz. http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=HizmetRehberi&Page=72

misyonerlerin ittifaklarını bozmaya çalışacak. Tabaka-i avama müsaadekar ve vücub-u zekat ve hurmet-i riba ile, burjuvaları avamın yardımına davet etmesi ve zulümden çekmesi cihetinde Müslümanları aldatıp, onlara bir imtiyaz verip, bir kısmını kendi tarafına çekebilir.' Her ne ise, bu def'a sizin hatırınız için kaidemi bozdum, dünyaya baktım." [716]

Said Nursî'nin II. Dünya Savaşı sırasında çeşitli nedenlerden dolayı çaresiz kalan ve öldürülen insanlar hakkında söylediklerini manevî âlemle irtibatlandırması çok dikkat çekicidir:

"*Şiddet-i şefkat ve rikkatten, bu kışın şiddetli soğuğuyla beraber manevi ve şiddetli bir soğuk ve musibet-i beşeriyeden biçarelere gelen felâketler, helâketler, sefaletler, açlıklar şiddetle rikkatime dokundu. Birden ihtar edildi ki: Böyle musibetlerde kâfir de olsa hakkında bir nevi merhamet ve mükâfât vardır ki, o musibet ona nispeten çok ucuz düşer. Böyle musibet-i semaviye masumlar hakkında bir nevi şehadet hükmüne geçiyor. Üç dört aydır ki, dünyanın vaziyetinden ve harbinden hiçbir haberim yokken, Avrupa'da, Rusya'daki çoluk çocuğa acıyarak tahattur ettim. O manevi ihtarın beyan ettiği taksimat bu elîm şefkate bir merhem oldu. Şöyle ki: O musibet-i semaviyeden ve beşerin zalim kısmının cinayetinin neticesi olarak gelen felâketten vefat eden ve perişan olanlar, eğer on beş yaşına kadar olanlar ise, ne dinde olursa olsun şehit hükmündedir. Müslümanlar gibi büyük mükâfât-ı maneviyeleri, o musibeti hiçe indirir. On beşinden yukarı olanlar, eğer masum ve mazlum ise, mükâfâtı büyüktür, belki onu Cehennemden kurtarır. Çünkü ahirzamanda madem fetret derecesinde din ve din-i Muhammedîye (a.s.m.) bir lâkaytlık perdesi gelmiş. Ve madem ahirzamanda Hazret-i İsâ'nın (a.s.) din-i hakikîsi hükmedecek, İslamiyetle omuz omuza gelecek. Elbette şimdi, fetret gibi karanlıkta kalan ve Hazret-i İsa'ya (a.s.) mensup Hıristiyanların mazlumları, çektikleri felâketler onlar hakkında bir nevi şehadet denilebilir. Hususan ihtiyarlar ve musibetzedeler, fakir ve zayıflar, müstebit büyük zalimlerin cebir ve şiddetleri altında musibet çekiyorlar. Elbette o musibet onlar hakkında medeniyetin sefahetinden ve küfranından ve felsefenin dalâletinden ve küfründen gelen günahlara keffaret olmakla beraber, yüz derece onlara*

[716] Nursî, Said; *Emirdağ Lâhikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007, s. 309 ve Beyanat ve Tenvirler adlı kitabı için bkz.
http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=BeyanatveTenvirler&Page=190 ve 191

kârdır diye hakikatten haber aldım, Cenab-ı Erhamürrâhîmine hadsiz şükrettim. Ve o elîm elem ve şefkatten teselli buldum." [717]

Said Nursî'nin Hıristiyanlarla dostluk ilişkisi kurma arzusu yaşadığı dönemde Kur'an'dan delil getirilerek eleştirilmiştir.[718]

"*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dostlar edinmeyin! Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse/onları işlerinin başına getirirse o, onlardandır. Allah, zalimler toplumunu doğruya ve güzele kılavuzlamaz.*" (Mâide, 51) [719]

Bu eleştiriler karşısında Said Nursî, "*Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyle ilgili yasağın, ancak İslam'a rağmen onları Yahudilik veya Hıristiyanlıklarında örnek alıp taklit etme durumunda geçerli olduğu görüşünü serd eder. Fakat ona göre, nasıl bir Müslüman'ın her bir sıfatı Müslüman olmadığı gibi, bir Yahudi'nin veya Hıristiyan'ın bütün sıfatları da inançsızlığı yansıtmaz. Eğer Müslümanlar bir Yahudi veya Hıristiyan'da İslami öğretiye mutabık düşen nitelikler bulurlarsa, onların bu nitelikleri takdirle karşılaması gerekir. Yahudi ve Hıristiyanlarla dostluğun temelini teşkil eden, bu iyi nitelikler olacaktır… Onun Hıristiyanlarla dost olunabileceği tezi, şeriatın bir Müslüman erkeğe bir Yahudi veya Hıristiyan kadınla evlenmesine izin verdiği gerçeğine dayanmaktadır ki, insan eşini sever, sevmesi de gerekir.*"[720]

Said Nursî, Dinler arası diyaloga kaynaklık eden bu düşüncesini kendi hayatında da örneklendirmiştir. Vereceğimiz örnekler bu açıdan çok anlamlıdır.

---

[717] Nursî, Said; *Kastamonu Lâhikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007, 141-142
[718] Aydüz, Davut; "Dinlerarası Diyalog ve Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İslam-Hıristiyan Diyalogu", *Köprü*, sayı 93, Kış 2006
[719] Bu ayetin çevirisi için bkz. Öztürk, Yaşar Nuri; *Kuran-ı Kerim Meali (Surelerin İniş sırasına Göre)* , İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 73. Baskı, 2006, s. 545
[720] Aydüz, Davut; A.g.m. Said Nursî'nin gelen eleştirilere karşı savunmasını başka bir ayet üzerine bina etmesi çok düşündürücüdür.

1950'de, Roma'ya, Papa XII. Pius'a, Risale-i Nur Külliyatı'nı göndermesi ve cevaben 22 Şubat 1951'de bir mektup alması* ve İstanbul'da mütecâviz dinsizliğe karşı işbirliği amacıyla Patrik Athenagoras'ı× ziyaret etmesi.[721]

4.2.2. SAİD NURSÎ SONRASI DİNLERARASI DİYALOG ANLAYIŞI

Said Nursî'nin Dinler arası diyalog düşüncesine zemin olacak düşünceleri II. Dünya Savaşı sonrası dönemde belirginleşmiştir. Bu dönemde dünya iki kutuplu bir hal almış, "adına "Soğuk Savaş" denilen bir yıpratma savaşı başlamıştır."[722] SSCB'ne karşı ABD'nin en etkili silahı "din"dir. Dönemin önemli Amerikan diplomatı olan -Soğuk Savaş teorisinin babası olarak bilinen George F. Kennan'ın da akıl hocası olan- **William Christian Bullit** (1891-1967) , SSCB'ye karşı en meşru silah manevi güçtür diyerek, Toynbee gibi dine dikkatleri çekmiştir.[723] (ABD bunun için önce "**Yeşil Kuşak Projesi**" daha sonra bu projenin revize edilmiş şekli olan "**Ilımlı İslam Projesi**"ni devreye sok-

---

* Bu cevabî mektubun Papa'nın kendisinden değil, kâtibinden olduğu yönünde açıklama için bkz. Sezen, Yümni; *Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlil*, İstanbul: Kelam yayınları, 4. Baskı, 2006, s. 93 Ayrıca bkz. *Aksiyon*; sayı 63, 17-23 Şubat 1996, s. 29

× Aslen ABD vatandaşı olan Patrik Athenagoras, 1 Kasım 1948'de daha Amerika'dayken Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçirilip Fener Rum Patriği seçilmiştir. ABD Başkanı Truman'ın özel uçağıyla Türkiye'ye gelen Patrik, İsmet İnönü tarafından kabul edilmiştir. Patrik, İnönü'ye "Ben, Truman Doktirini'nin dini bölümünü teşkil etmekteyim," diyerek Truman'ın özel mektubunu sunmuştur. Bkz. Özakıncı, Cengiz; *Türkiye'nin Siyasi İntiharı 'Yeni Osmanlı' Tuzağı*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 5. Baskı, 2005, s. 94, 95

Patrik Athenagoras için Aksiyon dergisi 1-7 Temmuz 1995 tarihli sayısında Patrik Bartholomeos hakkında "Patrik Çizmeyi Aştı" başlıklı bir kapak yapmış Patrik ve Patrikhane'ye ilişkin sert eleştiriler yapmıştır. Aksiyon Dergisi'nin anılan sayısında Said Nursî'nin mütecâviz dinsizliğe karşı işbirliği amacıyla ziyaret ettiği Patrik Athenagoras için şunlar söylenmektedir:

"*Patrik Dimitri Bartholomeos da Yakovas (bir önceki patrik) gibi Gökçeada'da doğdu, onun gibi Heybeliada Ruhban okulu'nu bitirdi. O da diplomasını dini törenle bütün mezunlar gibi 'Kin Kapısının' önünde aldı. Her ikisi de cumhuriyet tarihinin en karanlık patriği Athenagoras tarafından keşfedilmiş, korunmuş ve yetiştirilmişlerdir.*

268. Patrik Athenagoras Kokinakis, 1948 yılında ABD Başkanı H. Truman'ın özel uçağıyla Türkiye'ye getirilerek, usullere aykırı olarak önce patrik seçilmiş, sonra da 2 saat içinde Türk vatandaşlığına geçirilmişti. Gücünü ABD'den alan Athenagoras pervasızca, Türkiye aleyhinde girişimlere başlamış, tam 24 yıl Ortodoksların birleştirilmesi ve Patrikhane'nin Vatikanlaştırılması faaliyetlerinde bulunmuştu."

[721] Şükran Vahide'nin eserinden naklen Aydüz, Davut; A.g.m. ve Adam, Hüdaverdi; "Bediüzzaman Said Nursî ve Dinler Arası Diyalog", *Köprü*, sayı 86, Bahar 2004
Bkz. http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar

[722] Özakıncı, Cengiz; *İblis'in Kıblesi/ Türkiye'de İslamcılık ve Emperyalizm*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 3. Baskı, 2005, s. 201

[723] Özakıncı, Cengiz; *Türkiye'nin Siyasi İntiharı 'Yeni Osmanlı' Tuzağı*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 5. Baskı, 2005, s. 87

muştur. Bu bahisleri "Ilımlı İslam Projesi" başlığında anlatacağımızdan burada sadece isim vermekle yetiniyoruz.) Daha önce Almanlar ve Türklerin kadim dost olduğunu söyleyen[724] Said Nursî, bu dönemde ABD'ne din lehindeki ciddi çalışmalarından dolayı dua etmektedir. Said Nursî'nin ABD'nin İslam'a hizmet yapacağı vurgusu ve ABD'ne işbirliği teklifi çok dikkat çekicidir:

"*Amerika gibi din lehinde ciddî çalışan muazzam bir devleti kendine hakikî dost yapmak, iman ve İslâmiyet'le olabilir. Biz bütün Nurcular ve Kur'ân hizmetkârları onlara hem haber veriyoruz, hem İslâmiyet'e hizmete muvaffakiyetlerine dua ediyoruz. Hem de rica ediyoruz ki, bu memleketin bir ehemmiyetli mahsulü ve vatanda ve şimdi âlem-i İslâm'da pek büyük faydası ve hizmeti bulunan Risale-i Nur'u müsaderelerden kurtarıp neşrine hizmet etsinler. Bu vatandaki dindarları kendine taraftar etsinler. Ve selâmeti bulsunlar.*"[725]

Said Nursî takipçilerinin dinler arası diyalog adına yaptıkları icraatlarının oturduğu zemin ve siyasi bakış açısı genel anlamda Said Nursî'nin anlatmaya çalıştığımız bu düşünceleri merkezine oturmuştur.

Türkiye'de Said Nursî'den sonra günümüze kadarki süreçte dinler arası diyalog anlayışı, uluslar arası etkinliğini, özellikle 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışından itibaren giderek artırmıştır. [*]

Said Nursî bağlıları "Nurcular" arasında Dinler Arası Diyalog anlayışında öne çıkan, Mehmet Sait Kutlular'ın önderliğindeki "Yeni Asya Grubu" ve Fethullah Gülen'in önderliğindeki "Gülen Grubu" olmak üzere iki grubun olduğunu daha önce söylemiştik. Sürecin en etkili grubu, özellikle uluslar arası bağlantıları ve etkisi itibarıyla hiç kuşkusuz Fethullah Gülen Grubu'dur. Grubun süreçteki faaliyetlerini, belli noktalarda topla-

---

[724] Necmettin Şahiner'den naklen Özakıncı; A.g.e.; s. 129

[725] http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=EmirdagLahikasi&Page=424

[*] Doğu Almanya vatandaşlarının Batı Almanya'ya kaçmalarını önlemek için Doğu Alman Meclisi'nin kararı ile 13 Ağustos 1961 yılında Berlin'de yapımına başlanan 46 km. uzunluğundaki Berlin Duvarı 9 Kasım 1989'da tüm tesisleriyle birlikte yıkıldı. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra başlayan süreçle SSCB'nin 1991'de dağılması, yeni bir milenyuma girilmesi ve son olarak 11 Eylül Olayı'nın dünya dengelerini altüst edici makro ölçekli kırılma noktaları olduğu, herkesin malumudur. Bu sarsıcı sürecin en yoğun biçimde etkisini hissettirdiği alan, manevi alan yani din olmuştur.

dığını ve bunlar üzerinden yaptığını görüyoruz: Yurtiçi ve yurt dışı eğitim kurumları[726], onursal başkanı Fethullah Gülen olan **Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı**'nın aracılığıyla oluşturulan platformlar[727]ve etkinlikler [728], etki gücü yüksek medya kurumları.[729]

Bu gruplar her ne kadar düşüncelerini aynı kişiye, yani Said Nursî'ye bağlasa da gruplar arasında birbirlerine ciddi ithamlar görmekteyiz. Hatta bu eleştirilere bu grupların dışında kalan bazı Nurculara ait olanları da eklemek gerekir. Bununla ilgili bazı örnekleri yorum katmadan veriyoruz:

---

[726] Bu alanla ilgili olarak faaliyet gösteren dershaneler, özel ilköğretim-lise ve üniversiteleri sayabiliriz. Bu eğitim kurumlarının yurtdışında olanları başta Rusya, Doğu Avrupa ülkeleri, ABD, Malezya ve Kamboçya gibi ülkeler olup bu okulların sayısının iki yüz civarında olduğu söylenmektedir.
Bkz. http://tr.fgulen.com/content/view/1495/11/

[727] Fethullah Gülen'in diyalog ve hoşgörü çağrısına cevap olarak kurulduğu iddia edilen Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı (kuruluşu 1994) faaliyetlerini halen Abant Platformu, Kültürlerarası Diyalog Platformu (KADİP) , Diyalog Avrasya Platformu (DA Platform) , Medialog Platform ve Kültür-Sanat Paltformu ile birlikte vakıf çalışmalarının kitaplaştırıldığı yayınevleri vasıtasıyla yürütmektedir. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın resmi web sitesinde bu çalışmalarla ilgili şunlar söylenmektedir:
"*Platformlardan Abant Platformu, Türkiye'deki aydınların birbirlerini tanımalarının zeminini teşkil etmektedir. Platformun organize ettiği periyodik toplantılarda demokrasi, insan hakları, devlet, laiklik, globalizasyon ve Türkiye'de İslam gibi konuları tartışarak ve aydınlar arasındaki diyalog ve uzlaşmayı güçlendirerek, Türkiye ve dünyanın değişik bölgelerinden gelen entellektüeller, sanatçılar, gazeteciler, akademisyenler, politikacılar ve farklı dini grupların da katılması ile bu gruplarla ülke insanı ile ilişkileri artırarak kaynaşmayı güçlendirmektedir. Kültürlerarası Diyalog Platformu (KADİP) son yüzyılda ve günümüzde yoğun biçimde yaşanmakta olan tüm ülkelerin ortak problemi teröre ve savaşlara karşı ortak çözümler üretmek amacıyla, yurtiçinden ve yurtdışından dini temsilcilerin, kanaat önderlerinin ve bilim adamlarının katılımıyla önemli toplantılara imza atmaktadır. Farklı din, kültür ve inanç sahibi ehliyetli ve seçkin isimler bir araya gelerek tüm dünyaya ortak mesajlar vermekte, farklılıkların ihtilaf ve çatışma değil zenginlik kaynağı olduğunu barış içinde aynı amaç için birlikte çalışmalar yaparak kanıtlamaktadırlar. Vakfın desteklediği Diyalog Avrasya Platformu (DA Platform) ise, tarih, din, dil ve kültür ortaklığımızın çağlar öncesine dayandığı Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin birbirleriyle ve dünya ile iletişimine katkıda bulunarak ülkelerarası kültürel, eğitimsel ve iletişimsel köprüler kurmasını hedeflemektedir. Medialog Platform, medya alanında bir diyalog kültürü oluşturmayı, ilkeli ve doğru habercilik adına kültürlerin, inanışların, yaşayışların ve bu çerçevedeki sıcak gelişmelerin yerinde, zamanında ve doğru bir gözlemle haberleştirilmesini, okura doğru bir yöntemle ulaştırılmasını, halklar, medeniyetler ve toplumlar arasında barış ve diyaloğun tesisi amacıyla medya yolunun kullanılmasını amaçlamıştır. Bu amaçla platform farklı kültüre sahip ve uluslararası nitelikte çalışma ve yuvarlak masa toplantıları tesis etmekte, panel, konferans ve gezilerle tanıma, anlama ve işbirliğine yönelik ortak proje geliştirmektedir. Yapılan bütün bu çalışmaların yanısıra çok nadir olarak üstün hizmetleri ve yaptığı çalışmalarıyla kendi ülke insanının refahı ve mutluluğu ile birlikte evrensel barış ve hoşgörüye katkıda bulunan büyük devlet adamlarına, çalışmalarımıza ilham olmaları gayesi ile ödüller vermektedir.*" Bkz.
http://www.gyv.org.tr/index.php/main/menu/menuid/85

[728] Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı etkinliklerini şu başlıklar altında yapmaktadır: Toplumsal duyarlılık etkinlikleri, ödül törenleri, öğle arası buluşmaları, diyalog adımları, iftar buluşmaları, heyet ziyaretleri, uluslar arası aile konferansı, birbirimizi anlama seminerleri.

[729] "Önemli bir medya gücüne de sahip olan Fethullah Hoca'nın kontrolünde olan yayın kuruluşları arasında Zaman Gazetesi, Samanyolu Televizyonu Grubu, Burç FM, Sızıntı ve Yeni Umut isimli dergiler bulunuyor." Bkz. http://tr.fgulen.com/content/view/1495/11/ Buna Aksiyon, Köprü dergilerini de ekleyebiliriz.

“*Bazı kesimler Risale-i Nur’a isnat edilen bazı cemaatlerdeki tefrit çizgisini istismar ederek, sataşmayı Bediüzzaman’a kadar götürmüşlerdir. Tefritin kaynağını onda aramışlardır. Halbuki her Müslüman’ın yaptığı nasıl İslamiyet’i bağlamıyorsa Risale-i Nur adına her Nurcu’nun yaptığı da elbette müellifini bağlamaz.*”[730]

“*Bir şeyin hakikatine karşı çıkmak başkadır, istismarına karşı çıkmak başkadır. İki durumda izlenmesi gereken yöntem farklıdır. Diyaloga değil de istismarına karşı çıkmak gerekir.*”[731]

“*Diyalogdan maksat, ihkak-ı haktır. İhkak-ı bâtıl veya zulüm onun hedefleri arasında olamaz… Aksi takdirde, diyalog girişimleri Müslüman camia tarafından tereddüd ve kuşkuyla karşılanmaya mahkûmdur ve zaaf olarak algılanacaktır.*”[732]

Son örneğimiz, anılan grupların dışındaki Said Nursî takipçilerden olan **Mustafa Kaplan**’a ait. Kaplan, **Yümni Sezen**’e Dinler arası Diyalog İhaneti kitabı hakkında yazdığı mektupta diyolog çalışmalarını yürüten gruplara ağır eleştiriler içeren bir değerlendirme yapar. Biz bu değerlendirmeyi Yümni Sezen’in kitabından aktarıyoruz:

“*Bu mektuba göre Said Nursî’nin gerçek bağlıları da diyalog ve hoşgörü adı altında yapılan hiçbir faaliyeti benimsememektedir. Ülkemizi ve milletimizi Sevr batağına düşüreceği kesin gözüken “dinlerarası diyalog ve hoşgörü” hareketine karşı tavır almak, her şuurlu vatanseverin dinî ve millî borcudur, denmektedir. Yazara göre Bediüzzaman ayrı, nurcu denilen kesimler ayrıdır. Müslümanlara hâkim olmak için, İslamiyetsiz bir Müslümanlık ve Risale-i Nur’suz bir nurculuk ihdas edilmiştir. Gizli bir çete, bir zındıka komitesi, Risale-i Nur’da te’villere sebep olmuş, Kur’an çizgisi bozulmak istenmiş, iman ehli, kastedilen anlamın dışında, mücmel ifadeleri saptırarak yanlış te’villere kapılmıştır. Bu komite cemaat içine parmak sokmuş, eserlerinde oynama yapmış, diyalogcu denilen kimselerin Said Nursî’yi istismarına sebep olmuştur. Halk tabakası da bu oyuna gelmiştir. Said Nursî bu ifsat komitesinin farkındaydı ve onu teşhis etmişti.*”[733]

---

[730] Özcan, Mustafa; *Müslüman İsevîler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2005, s. 15
[731] A.g.e.; s. 147
[732] A.g.e.; s. 166
[733] Sezen, A.g.e.; s. 6

Nurcular adı verilen dinî cemaatin dinler arası diyalog anlayışında öne çıkardıkları kavramlar ve buna bağlı söylemlerde farklılıklar görüyoruz. Buna bağlı olarak biz çalışmamızda şu yolu izleyeceğiz. Said Nursî'den itibaren Dinler Arası Diyalog anlayışı içerisindeki kavramları bir araya getirip gruplar tarafından bu kavramlara yüklenen olumlu-olumsuz anlamları vermeye çalışacağız. Buna geçmeden Türkiye'de Said Nursî'den sonraki dönemin en dikkat çekici olaylarından bahsedeceğiz. Bunlar, Fethullah Gülen'in Fener Rum Patriği Bartholomeos'la görüşmesi, Papa II. John Paul'a gönderdiği mektup ve son olarak Papa II. John Paul'ü ziyareti.

4.2.2.1. Fethullah Gülen'in Fener Rum Patriği Bartholomeos'la Görüşmesi

Aksiyon Dergisi'nin aktardığına göre görüşmeyi talep eden kişi Patrik Bartholomeos'tur. Aksiyon dergisi görüşmeyi "**Sürpriz Görüşmenin Arka Planı, Diyaloga Doğru**" başlığıyla kapak yaparak [734] ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Patrik, görüşme talebini ilk olarak Yeni yüzyıl muhabiri **Aslı Aydıntaşbaş**'a, o da konuyu **Cengiz Çandar**'a iletiyor. Çandar, Zaman gazetesi imtiyaz sahibi **Alaeddin Kaya**'dan aracılık yapmasını rica ediyor. Sonraki gelişmeler şöyle anlatılıyor dergide:

"*Patrik görüşmenin Çırağan Sarayı'nda olmasını istiyor önce, ancak Fethullah Gülen Hocaefendi daha sade olsun diye Polat Renaissance'i tercih ediyor. Bir saat süren tarihi buluşma burada yapılıyor.*" [735] Patrik Bartholomeos'un niçin böyle bir adım atmaya ihtiyaç duydu sorusunun cevabına ilişkin şunlar ifade ediliyor:

"*Fener Patrikhanesi dini otoritesini devam ettirecek din adamı yetiştiremiyor. Görünürde Ortodoks dünyasının merkezi ancak, Rusya buna razı olmak istemiyor. Patrikhane'nin şiddetle kendi yetiştireceği din adamlarına ihtiyacı var. Bu ihtiyaç daha çok dünyadaki otoritesi için elzem. Yani ruhban okulunda yetiştireceği ilahiyatçıları Ortodoks dünyasına yayıp kendi otoritesini yeniden güçlendirmek istiyor. Bu nedenle Heybeliada'daki ruhban okuluna şiddetle ihtiyacı var. Görüşmede ağırlıklı olarak ele alınan*

---

[734] *Aksiyon*, sayı 71, 13-19 Nisan 1996
[735] A.g.d.; s. 24

konu bu. Bu konuda Hocaefendi'den yardım istiyor." [736] Gülen buna karşılık Selanik'te bir Türk Okulu açılmasını teklif ediyor. Patriğin Selanik'te kapatılan bir Türk Okulu olmadığını söylemesi üzerine *Gülen'in cevabı, siyasi danışman üslubu içinde ve Patriğe yol gösterici mahiyette:*

"Onu mütekabiliyete göre anlamayın, bunlar devletlerarası centilmence hareketlerdir, prosedürleri kolaylaştırır, yumuşatır. Milli Güvenliğe karşı böyle bir jest zannediyorum Meclis'i de yumuşatır, Türk efkârını da yumuşatır. Selanik'te bir Şarkiyat lisesi açılabilir. Yani Şark ilimleri tahsil edilecek. Orada Türk var mı? Hayır, Türk yok. Biz Yunan talebelerini alacağız, onlara şarkiyat öğreteceğiz, dostluğun yolu da oradan geçer. Herkesin Müslüman olması diye bir şey söylemiyoruz. Bu zaten biraz ütopik olur. Ama bizce ahlakımızı, kültürümüzü, mazimizi bilen insanlar için birleşeceğimiz bir zemin teşkil eder. Siz de burada korkmayın, dünya kadar insan gönderin okutalım onları, biz de size gönderelim orada okusunlar. Kimse kimseye kendi kimliğini unutturamaz. Bu konuda korkmanın bir anlamı yok. Komşuyuz, yakınız; uzaklaşmamız mümkün değil. Yan yana yaşayacağız, aynı kaderi paylaşacağız." [737] Patriğin Türk Okul açılmasına önayak olması teklifine verdiği cevapta, *konunun devlet meselesi olduğu ve önayak olamayacağını* söylüyor.[738] Görüşmenin Patrik açısından bir başka amacının da olduğu ifade edilen dergide, bu amacı Patriğin yardımcısı Tarabya Metropoliti **Konstantin Harisiyadis** ağzından veriliyor:

"Bu olayın Patrikhane'nin Türk insanlarının gözündeki imajını değiştireceğini ümit ediyoruz. Fethullah Hocaefendi ile görüşülmesinin en büyük sebebi de, onun Türkiye Müslümanları üzerindeki ağırlığı dolayısıyla, Patrikhane'ye yönelik saldırıların ortadan kalkması. Etrafındaki insanlar Patrikhane'ye artık daha iyi bir gözle bakacaklar temennisindeyiz."[739]

Dergi bu görüşmenin Ankara'daki diplomatik kaynaklar tarafından **Türkiye'nin menfaatleri için oldukça yararlı bir görüşme** olarak nitelendirildiğini de aktarmış.[740]

---

[736] A.g.d.; s. 25
[737] A.g.y.
[738] A.g.y.
[739] A.g.d.; s. 25, 26
[740] A.g.d.; s. 26, 28

Daha önce de söylediğimiz gibi Aksiyon dergisi Fethullah Gülen'in Patrik Bartholomeos'la görüşmesini 13-19 Nisan 1996 tarihli sayısında "**Sürpriz Görüşmenin Arka Planı, Diyaloga Doğru**" başlığıyla yapmıştır. Aynı Aksiyon dergisi bir sene önce 1-7 Temmuz 1995 tarihli sayısında da Gülen'in "diyaloga dogru" el uzatıp görüştüğü Patrik Bartholomeos için "**Patrik Çizmeyi Aştı**"[741] başlığıyla kapak yapmıştı. Bu sayıda; şimdiki ve önceki patrikler, Heybeliada Ruhban Okulu hakkındaki talepler, Patrikhane ve faaliyetleri hakkında çok olumsuz ve çok sert değerlendirmeler vardı. Bu değerlendirmelerden kısa da olsa bahsetmenin doğru bir analiz yapabilmek için şart olduğuna inanıyoruz.

Aksiyon 1995'te çıkan bu sayısında konuya yedi sayfa ayırmış. Dergi, Bartholomeos hakkında, *yine kendisi gibi Gülen Grubu'nun sözcülüğünü yapan Zaman gazetesinin referansı ile birlikte*, değerlendirmelerine başlamış:

"*Ekim 1991'de Patrik I. Dimitrios vefat edince, yerine halen ABD ve Kanada Ortodoksları Başpiskoposu olan Yakovas'ın getirileceği sanılıyordu. Ancak, Türkiye aleyhine faaliyetlerinden dolayı, Yakovas hakkında 1958 yılında ülkeye sokulmama kararı ortaya çıkınca, bu makama gelmesi kamuoyunun da tepkisiyle imkânsız hale geldi. Boş bulunan patriklik makamına da Kadıköy Metropoliti Dimitri Bartholomeos getirildi.*

2 Kasım 1991'de görevi devralan 51 yaşındaki yeni patriği kamuoyu pek tanımıyordu. Zaman, 270. Patrik I. Bartholomeos'un aslında hiç de Yakovas'tan geri kalır yanı bulunmadığını, aksine fazlası olduğunu gösterdi. Patriklik makamına Bartholomeos'un adeta özel olarak yetiştirildiği, Yakovas'ın bir paratoner, bir maske gibi kullanıldığı anlaşılıyordu.

Patrik Dimitri Bartholomeos da Yakovas gibi Gökçeada'da doğdu, onun gibi Heybeliada Ruhban Okulu'nu bitirdi (üstelik birincilikle). O da diplomasını dini törenle bütün mezunlar gibi 'Kin Kapısı'nın önünde aldı. Her ikisi de cumhuriyet tarihinin en karanlık patriği Athenagoras (Said Nursî'nin mütecâviz dinsizliğe karşı işbirliği ama-

[741] *Aksiyon*, sayı 30, 1-7 Temmuz 1995

cıyla ziyaret ettiği patrik olan Patrik Athenagoras/M.T. Ö.) *tarafından keşfedilmiş, korunmuş ve yetiştirilmişlerdi.*"[742]

Bartholomeos'un yetiştirilişi hakkında detaylı bilgi veren dergi Patriğin yurtdışı faaliyetlerini "Fener Patrikhanesi'ni tüzel kişiliği olmayan, sıradan bir Türk kurumu olmaktan kurtarma girişimleri"[743] olarak değerlendirmiş. Dergiye göre bunun da amacı belli:

"Yunanistan'ın da desteğiyle Patrikhane'yi bütün dünya Ortodokslarının ruhani merkezi haline getirmeye çalışan Patrik, bu amaçla Patrikhane'nin çevresindeki arsaları satın aldırıyor. Türk yetkililerin 'siyasi irade' göstermekteki ihmali de Patrikhane'nin Vatikanlaşmasına zemin hazırlıyor."[744]

Dergi, Bartholomeos'un çok sert biçimde eleştirdiği faaliyetlerinden verdiği örneklerle "cihan patriği-ekümen" sıfatını kullanmasını şöyle dile getirmiş:

"*1994 Nisan ayında Avrupa Parlamentosu'nun dönem açılış konuşmasını teamüllere aykırı olarak gerçekleştirdi. O güne kadar bütün açılış konuşmaları devlet başkanları tarafından yapılmıştı. Patrik'in 'dini lider' olarak konuştuğunu söylediği parlamentoda, 'Bizans Devlet Başkanı' olarak ağırlandığı ortaya çıktı. Yunanistan'ın dönem başkanlığına rastlayan konuşma, Patrik'in Avrupa'da 'ekümen' imajını pekiştirmesine yaradı.*"[745]

Dergi, "leyleği havada gören" insan olarak nitelendirdiği *Patriğin 3,5 yılda tam 23 ayrı ülkeye üzerinde 'çift başlı Bizans kartalı' yerleştirilen yunan Olympus Havayolları'na ait bir uçakla gittiğinden bahsetmiş*.[746]

Dergi, Patrikhane'nin Vatikanlaşma amacının altını ısrarla çizerek şunu söylemiş:

"Patrikhane, bütün Ortodoks dünyasının tek merkezi olma sevdasını, ısrarla reddetse bile Vatikan benzeri bir konumla sürdürmek istiyor. Bu amaçla Lozan'a göre ge-

742 A.g.d.; s. 25
743 A.g.d.; s. 27, 28
744 A.g..d.; s. 27
745 A.g.d.; s. 28
746 A.g.y.

nişletilmesi söz konusu olamayacak Patrikhane'nin çevresindeki toprakları artırmaya çalışarak daha geniş bir merkez elde etmeyi amaçlıyor. Türk vatandaşı Rum azınlıklara yüksek fiyatlarla aldırdığı çevre arsaları, daha sonra hibe ettiren Patrikhane, Balat'taki 9 bin 744 metrekarelik mülkünün, 4 bin 223 metrekaresini bu yolla elde etmiş."[747] Dergi Patrikhane'nin gündeme gelen diğer bir girişiminin de **"***Cross TV" (yani Haç TV) adıyla bir TV kanalı kurmak olduğunu, böylece Patrikhane'nin, İskenderiye'den Moskova'ya kadar Ortodoksların yaşadığı geniş bir kitleye ulaşmak* istediğinden bahsetmiş. [748]

Patrikhane'nin gelirlerine de değinen Aksiyon dergisi bunların denetiminin yapılmadığından hareketle Türk resmi makamlarını eleştiriyor.[749]

Bartholomeos'un devletlerüstü uluslar arası bir dini kurum elde etme girişiminin "Devlet içinde, devletleşmek" anlamına geldiğini ve bunun Türk dış ve iç politikası için büyük riskler taşıdığını söyleyen Aksiyon dergisi, Patrikhane'nin bu faaliyetlerini hızlandırarak devam etmesini "idarecilerimizin siyasi irade gösterememiş olmasına" bağlıyor. [750] Dergi, Türkiye Cumhuriyeti resmi makamlarına çağrıda bulunuyor:

"Yıllardır perde arkasından Ortodoks dünyasının birliğini sağlaması için yetiştirilen 270. Patrik I. Bartholomeos'u, Türkiye, atadığı gibi görevden almalıdır. … Patrikhane, 60 milyonluk Türkiye'de, 3 bin Ortodoks'un artık 'Bizans Devleti'nin başşehrini diriltemeyeceklerini' öğrenmelidir." [751]

Aksiyon Dergisi, Patrikhane'nin statüsünü Osmanlı dönemindeki gibi olamayacağının tarihi coğrafi ve siyasi gerekçelerini veriyor ve Türk toplumunda Patrikhane'ye karşı güven bunalımı yaşandığını söylüyor. *Dergiye göre bu bunalımın iki tarihi gerek-*

[747] A.g.d.; s. 29
[748] A.g.y.
[749] A.g.y.
[750] A.g.y.
[751] A.g.d.; s. 30

çesi var. 1821'deki Patras Vakası[*] ve Kurtuluş Savaşı sırasında Patrikhane'nin ihanetleri.[752]

Dergi, bahsi kapatırken gelecekte Türkiye'nin Patrikhane'ye bakışıyla ilgili bir değerlendirme yapıyor. Dergi Patrikhane'ye karşı güvenin oluşmasını pek mümkün görmüyor:

"*Geçmişte yaşanan bütün bu olumsuzluklar, Türkiye'de 'evlat', Patrikhane'de de 'kuyruk acısı' sürdüğü müddetçe güvenin bir daha tazelenmesinin oldukça zor olduğunu gösteriyor.*" [753]

Nurcular adıyla bilinen cemaatin, Said Nursî'den başlayarak Patrikhane ve Patrikler üzerine birbirine zıt tutumlar içerisine girmesinin -hatta Fethullah Gülen örneğindeki gibi, bir sene arayla- izahını kendi kendilerine ve başkalarına nasıl yaptığını bilemiyoruz. Biz, bu örnek üzerinden hareketle şunu söyleyebiliriz: Cemaat, tavrını siyasi ortama göre almaktadır. Siyasi ortama göre kullanılan terminoloji, tutum ve davranışlar değişmektedir.

4.2.2.2. Fethullah Gülen'in Papa II. John Paul'le Görüşmesi

9 Şubat 1998 tarihinde Fethullah Gülen'in Papa II. John Paul'le görüşmesi, dinler arası diyalog süreci içinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu ziyaret, Gülen Grubu'nun yayın organlarından Aksiyon Dergisi tarafından kapak yapılmış, Papa ve Gülen'in resminin altında "**Medeniyetler Buluşması**" [754] başlığı atılmıştır.

Görüşme, Fethullah Gülen'in Papa'ya gönderdiği mektup üzerine yapılmıştır. Gülen'in bu mektup yanında üç farklı kişiye daha mektup yazdığını biliyoruz. Görüşmenin arka planını oluşturan mektupların hikâyesi hakkında Aksiyon Dergisi'nin anılan sayısında şunlar söyleniyor:

---

[*] Yunan ayaklanmasında ölen Müslümanların azmettiricisi olarak Patriğin suçlu olarak idam edilmesi hadisesi.
[752] A.g.y.
[753] A.g.y.
[754] *Aksiyon*, sayı 167, 14-20 Şubat 1998

"*Şimdi burada filmi biraz geriye sayalım ve gözlerimizi görüşmenin gerçekleşme hikâyesine çevirelim. Her şey 1997 yılının şubat ayında Avusturyalı gazeteci Dr. Heinz Gstrein'in Fethullah Gülen Hocaefendi ile röportaj yapmasıyla başlıyor. Aynı zamanda ilahiyatçı olan ve Avusturya'daki bir haber ajansının Atina temsilciliğini yapan Dr. Gstrein, Hocaefendi'nin görüşlerinden çok etkilenerek bu düşüncelerin Batı dünyasına da mutlaka duyurulması gerektiğine kendisini ikna ediyor. Fethullah Gülen Hocaefendi yazdığı dört mektuptan üçünü Zaman Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdullah Aymaz ve Roma Temsilcisi Mesut Erişen aracılığı ile Viyana Kardinali'ne, Dalay Lama'ya ve Müslümanlara sempati ile bakan Avusturya'daki Melekler Harekâtı mensuplarına gönderiyor. Dördüncü mektup ise Papa'ya gönderiliyor. Bu mektup 19 Mart 1997 tarihinde bütün dünyadan toplanan seçkin Katoliklerin katıldığı yortuda, Abdullah Aymaz tarafından, Dinler Arası Diyalog Bakanı Kardinal Francis Arinze aracılığıyla Papa'ya sunuluyor ve Vatikan çevrelerinde büyük sempatiyle karşılanıyor. Bir kaç ay sonra Papa, kendisine gönderilen mektuba hediyeler göndererek cevap veriyor. Bu arada Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Türkiye içerisinde başlattığı hoşgörü ve diyalog sürecini çok yakından takip eden Katolik Ruhani Reisleri Genel Sekreteri Monsinyör Georges Marovitch, Vatikan'ın Türkiye Büyükelçiliğine görüşmenin çok önemli ve yararlı olacağı konusunda ikna edici bilgi veriyor. Papa'nın dört yıllık programının dolu olmasına rağmen görüşme gerçekleştiriliyor. Vatikan Radyosu da bu görüşmeyi ilk haber olarak ve geniş biçimde duyuruyor.*"

Gülen'in Papa'ya gönderdiği mektupta neler yazdığını bilemiyoruz; bildiğimiz, Papa II. John Paul'ün bu mektuptan çok memnun olması ve Gülen'le görüşmesidir. Aksiyon dergisi bu görüşmeye, 21. Yüzyıla etkisi olabilecek nitelikte bir tarihi önem atfediyor:

"*Yeni bir yüzyılın hazırlıklarının yapıldığı şu günlerde büyük dinlere dünya barışı için çağrıda bulunan Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Papa ile görüşmesi tarihî bir önem arzediyor.*" [755]

[755] A.g.d.; s. 27

Gülen ve heyetinin görüşme yapılacak salona girişi ve Türkiye Katolik Ruhani Reisler Genel Sekreteri Monsinyör Georges Marovitch'in ağzından Papa'nın Gülen'e karşı tutumu dergide şöyle anlatılıyor:

"Heyet içeri girdiğinde Sayın Papa oturduğu yerden kalkıyor, ellerini kaldırarak karşılıyor. Türkiye Katolik Ruhani Reisler Genel Sekreteri Monsinyör Georges Marovitch öne çıkıyor ve Fethullah Gülen Hocaefendi'yi takdim ediyor. Yapılan hizmetleri anlatıyor. Okulları anlatıyor. Okullarda güzel bir ahlaki terbiye ile müspet ilimlerin nasıl birleştirildiğinden bahsediyor. Dikkatle dinleyen Papa, Hocaefendi'nin ellerini tutuyor ve bırakmıyor.

Marovitch'e göre bu tavır çok önemli "Bazen laflar ifade etmez herşeyi, diyor, tavırlar çok önemlidir. Papa'nın Fethullah Gülen Hocaefendi'nin elini sımsıkı tutup öyle poz vermesi bence çok önemli bir olay. Herkese bunu yapmıyor. Heyetler halinde çok kimseyle görüşmeler yapıyor ancak, başbaşa görüşmeyi kabul etmesi ona verdiği önemi gösteriyor." "*Görüşmeler çok sıcak bir atmosfer içinde geçiyor. Misafirlerini karşıladığı geniş salonda Papa ve Gülen Hocaefendi, bir masanın etrafında oturarak sohbet etmeye başlıyorlar. Papa dinler arası diyaloğun önemini anlatıyor, Hocaefendi'nin ziyaretinden dolayı kendisine teşekkür ediyor. 1979 yılında geldiği Türkiye'de pek çok yer gezdiğini belirterek çok iyi hatıraları olduğunu söylüyor.*" [756]

Dergide, görüşmede Gülen'in Papa'yı Türkiye'ye davet ettiği ve bunun gerçekleşmesi durumunda Türk halkının büyük bölümünün bundan memnuniyet duyacağını ifade ettiğini ve şunları söylediğini aktarıyor. Gülen'e göre diyalog konusunda İslam'ın değil, Müslümanların suçu var:

"*Türkiye hoşgörüsüzlükten kaynaklanan yanlış davranışları çoktan aştı ve bu konuda çok önemli mesafeler aldı. Diyaloğun kesilmesinde, diyalogsuzlukta İslam değil Müslümanlar suçlu. Fakat artık Müslümanlar bunu aşacak kadar güçlü.*"[757]

Dergi, Vatikan çevrelerinin Papa'nın görüşmeyi şu şekilde değerlendirdiğini ifade ediyor:

---

[756] A.g.d.; s. 26
[757] A.g.d.; s. 27

"*Papa eğer birisiyle görüşmeyi kabul ediyorsa onu çok önemsiyor demektir. Hele de yalnız görüşmeyi kabul etmişse Papa nezdinde bu çok daha önemlidir.*"[758]

İhsan Atasoy, Gülen'in öncülük ettiği dinler arası diyalog sürecini Hz. İsa'nın geliş sürecinin bir parçası olarak görmekte ve Gülen'in Papa'yı ziyaretini şöyle değerlendirmektedir:

"*İlk diyalog adımını Said Nursî 1953 yılında İstanbul'daki Patrik Athenagoras'ı* (Aksiyon Dergisi'nin cumhuriyet tarihinin en karanlık patriği olarak nitelediği Patrik/MTÖ) *ziyaret ederek atmıştı. Gülen-Papa buluşması da o adımı temsilen, onun açtığı yoldan gitmektir. Hz. İsa'nın nüzulünün zemininin hazırlanmasıdır o buluşma.*[759]

Fethullah Gülen'in 1997'de Papa'ya yazdığı mektubu bilemediğimizi söylemiştik. Elimizde sadece Papa'ya hitaben yazılmış olan bir konuşma metni var ki o da Aksiyon Dergisi ve Zaman Gazetesi tarafından yayınlanmıştır. Aşağıda bu konuşma metninin tamamını veriyoruz:

Pek muhterem Papa Cenapları,

Üç büyük dinin doğum yeri olarak bilinen toprakların, dünyayı daha iyi yaşanabilir bir mekân kılma yolundaki kutsal misyonumuzu tam manasıyla bilen halkından size en içten selamları getirdik. Yoğun gündeminizde bize zaman ayırarak sizinle müşerref olmayı bahşettiğiniz için zatıâlilerinize en derin kalbî teşekkürlerimizi sunarız.

Papa 6. Paul cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinlerarasi Diyalog için Papalık Konseyi (PCID) misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz. Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En aciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra etme yolunda en mütevazı yardımlarımızı sunmak için size geldik.

İslam yanlış anlaşılan bir din olmuştur ve bunda en çok suçlanacak olan Müslümanlardır. Uygun bir yerdeki vakitli bir gayret bu yanlış anlamanın büyük oranda

---

[758] A.g.d.; s. 27

[759] *Aktüel*; sayı 43, 4-10 Mayıs 2006, s. 27

azalmasına katkı sağlayabilir. Müslüman dünyası, İslam'ın asırlarla ölçülen yanlış algılanmasını silip atacak bir diyalog imkânını bağrına basacaktır.

Beşeriyet, çelişen görüşler ortaya koydukları gerekçesiyle, zaman zaman bilim adına dini, din adına da bilimi inkâr etmiştir. Bilginin tamamı Allah'a aittir ve din Allah'tandır. O halde bu ikisi nasıl çelişebilir? İnsanlar arasında anlayışı ve hoşgörüyü artırmaya yönelik dinler arası diyaloga yönelik ortak gayretlerimiz çok iş görebilir.

Kendi memleketimizde şimdiye kadar çeşitli Hıristiyan mezheplerinin liderleriyle diyalog içinde olduk. Bu naçiz gayretlerin boşa çıkmadığını âcizane ifade etmek isteriz. Amacımız bu üç büyük dinin inananları arasında hoşgörü ve anlayış yoluyla bir kardeşlik tesis etmektir. Bizler bir araya gelmek suretiyle sözde medeniyetler çatışmasının gerçekleşmesini görmek isteyen yolunu şaşırmış ve şüpheci kimselere karşı dalgakıranlar gibi, isterseniz bariyerler gibi deyin, karşı durabiliriz.

Geçen yıl bazı ünlü uluslararası bilim adamlarının katıldığı medeniyetlerarasi barış ve diyalog konulu bir sempozyum düzenledik. Bu gayretin başarısından aldığımız teşvikle bu tür etkinlikleri tekrarlamak istiyoruz. Halihazırda üç büyük dinin bağlıları arasındaki bağları güçlendirmeye yönelik olarak dinlerarasi diyalog konusunda Vatikan'ın da temsil edileceğini ümit ettiğimiz bir konferans düzenleme sürecinde bulunuyoruz.

Yeni fikirlerimiz varmış iddiasında bulunmuyoruz. Yine müsamahanıza sığınarak, bu misyonun hedeflerine yakından hizmet etmek için üstlenmek istediğimiz birkaç teklifte bulunmayı arzu ediyoruz. Hıristiyanlığın üçüncü bin yılına girişi münasebetiyle yapılacak kutlamalar vesilesiyle Ortadoğu'daki Antakya, Tarsus, Efes ve Kudüs gibi bazı kutsal yerlere müşterek ziyaretleri içeren birçok etkinlik önermek istiyoruz. Bunu Sayın Cumhurbaşkanımız Demirel'in, cenaplarının ülkemizi ziyaretine ve mezkûr kutsal mekânları göstermeye davetini tekrarlamak için bir fırsat addediyoruz. Anadolu halkı size misafirperverliğini göstermeyi ve şevkle selamlamayı hararetle beklemektedir. Filistinli liderlerle diyalog kurmak suretiyle Kudüs'ü birlikte ziyaret etmemize davetiye çıkarabiliriz. Bu ziyaret bu mübarek şehri Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanların, hiçbir

kısıtlama, hatta vize dahi olmaksızın serbestçe ziyaret edebileceği uluslararası bir bölge olarak ilan etme gayretlerine yönelik dev bir adım teşkil edebilir.

Üç büyük dinden liderlerin işbirliği ile ilki Washington DC'de olmak üzere muhtelif dünya başkentlerinde bir konferanslar serisinin gerçekleştirilmesini teklif ediyoruz. İkinci serinin zamanı için Hz. İsa'nın doğumunun 2000. yıldönümü ideal olabilir.

Bir öğrenci değişim programı da çok faydalı olacaktır. İnançlı genç insanların birlikte eğitim görmesi birbirlerine yakınlıklarını artıracaktır. Öğrenci değişim programı çerçevesinde üç büyük dinin babası olduğu ikrar edilen Hazreti İbrahim'in doğum yeri olarak bilinen Urfa şehrindeki Harran'da bir ilahiyat okulu kurulabilir. Bu, ya Harran Üniversitesi'ndeki programların genişletilmesi suretiyle ya da üç dinin ihtiyaçlarını da temin edecek şümullü bir müfredata sahip bağımsız bir üniversite şeklinde gerçekleştirilebilir.

Önerilen programlar aşırı büyük işler gibi algılanabilir; ama bunlar erişilmez değildir. Dünyada iki tip insan vardır. Bazıları kendilerini topluma adapte etmeye çalışır. Diğer bazıları ise topluma uymaktansa toplumu kendi değerlerine adapte etmek ister. Toplum bütün ilerlemeleri bu ikinci tip insanlara borçludur. Onları yarattığı için Rabb'e şükürler olsun.

M. Fethullah Gülen / Rabb'in aciz kulu /[760]

Özellikle Gülen'in Papa'ya hitaben yaptığı konuşmanın metni Türkiye'de çok büyük tartışmalar yaratmıştır. **Yümni Sezen**'in Dinler Arası diyalog sürecinin dini, psikolojik, sosyolojik tahlilini yaptığı ***Dinler arası Diyalog İhaneti*** adlı çalışmasında konuşma metniyle ilgili çok dikkat çekici değerlendirmelere rastlıyoruz.

Sezen konuşma sonunda Gülen'in ismi yanında kullandığı "**Rabb'in Aciz Kulu**" ifadesinin Hıristiyanlıktaki anlamı üzerinde yoğunlaşıyor ve şunu söylüyor:

"*Rab kelimesi, bir Müslüman'a yazılan mektupta veya söylenen sözde kullanılırsa, çok normaldir. Fakat bir Hıristiyan ruhanisine yazıldığında hassasiyet doğurur. Hıristi-*

[760] Mektup metni için bkz. *Aksiyon*, sayı 167, 14-20 Şubat 1998, s. 30 ve *Zaman Gazetesi*, 10 Şubat 1998 tarihli sayısı.

yanlıkta Rab, İsa demektir. Mektubu yazan bunları bilerek yazdıysa, sorumluluğu ona aittir. Bilmeden yazdıysa, bu kadar önem arz eden bir ilahiyat bilgisinden mahrum birinin dinler arası diyaloga ve İslam'ı temsil etmeye kalkması yadırganmalıdır." [761]

Gülen'in "Papa 6. Paul cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinlerarasi Diyalog için Papalık Konseyi (PCID) [*] misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz. Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En aciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra etme yolunda en mütevazı yardımlarımızı sunmak için size geldik," ifadesi için Sezen şunları söylüyor:

"*Burada, diyalogun Vatikan'ın ürünü olduğunun, onların hizmetine bizim de katkıda bulunma isteğimizin itirafı bulunmaktadır.*"[762]

Çalışmamızın ilgili kısımlarında da söylediğimiz gibi dinler arası diyalog siyaseti, misyonerliğin günümüzdeki temel aracıdır. Kilise, Hz. İsa'nın mesajının tüm dünyaya ulaşmasının temel vazife olduğunu ve dinler arası diyalog söyleminin bu amaç için kullanılacağını açık bir şekilde söylemektedir. Bu gerçeği yok sayıp Kilise misyonunun parçası olmayı kabul ederek işbirliği teklifinde bulunmanın, büyük bir vebali olacağının bilinmesi gerekir.

Gülen'in İslam'ın yanlış anlaşılmasında en büyük pay sahibi olarak Müslümanları göstermesi hakkında Sezen şu soruyu soruyor:

"*İslamiyet'in neresi yanlış anlaşılmıştır? Müslümanlığımızdaki ameli seviye ve anlayış kalitesi kastediliyorsa, bu konuda dertleşilecek olan, Papalık makamı değildir. Onların bizi yanlış anladığı kastediliyorsa -ki daha çok bu ima ediliyor- bunun giderilmesi, taviz vererek ikinci planda kalarak, onların dümen suyuna girerek mi yapılmalıdır?*"[763]

---

[761] Sezen, A.g.e.; s. 177

[*] PCID: 1964'te Papa VI. Paul tarafından kurulan "Hıristiyan olmayanlar Sekreteryası" (Secretariat for Non-Christians) 1988'de Papa II. John Paul tarafından Papalık Dinler arası Diyalog Konseyi (Pontifical Council for Interreligious Dialogue) adını alarak dönüştürülmüştür.

[762] Sezen, A.g.y.

[763] A.g.e.; s. 178

Söz konusu ifadeyle ilgili olarak şunu söylemeliyiz. Hıristiyanların İslam'ı yanlış anlamasından yanlışın çoğunu Müslümanlara yüklemek, çok insaflı bir tutum değildir. Hıristiyanların İslam'ı yanlış anlamasında Müslümanların da sorumlu olduğunu muhakkaktır. Fakat bu sorumluluğun tamamını Müslümanlara yüklemek, tarihi gerçekleri göz ardı etmek demektir.

Gülen'in Hz. İsa'nın 2000. yılını işaret ederek diyalog kapsamında etkinlikler yapılmasıyla ilgili teklifi için Sezen, Müslümanlar adına şu soruyu sorup cevabını istiyor:

"*Şimdi bir Müslüman sorsa, neden Hz. Muhammed'in doğum gününde yapılması teklifine cesaret edilemiyor?*"[764] Gülen'in Hz. İsa'yı öne çıkaran anlayışının normal kabul edilmesi gerektiğine inanıyoruz. Zira Gülen Grubu'nun yayın organı olan dergiler Hz. İsa'nın tüm insanlık tarafından beklenildiğine işaret etmişler, Müslüman-Hıristiyan ittifakını gündeme taşırlarken sadece Allah inancının altını çizmişlerdir.[765]

Gülen'in konuşma metninde öne çıkan hususlar hakkında şunu söyleyerek bahsi kapatacağız. Gülen'in Papa'ya verdiği mesajlar Kilise öğretisine ve söylemine çok yakın mesafededir. Söylemin tek amacı, ne olursa olsun diyalog adına Kilise'yi küstürmemek hatta memnun etmektir.

4.2.3. DİNLERARASI DİYALOG SİYASETİNİN TEMEL GÖSTERGELERİ

4.2.3.1. Nüzul-i İsa İnanışı: Hz. İsa Beklentisi

Nüzûl; aşağı inme, konağa inme, konaklama ve hekimlikte inme-felç anlamlarına gelen Arapça bir kelime.[766] Terim olarak, Hz. İsa'nın ölümü ve kıyametin kopmasından önce kıyametin bir alâmeti olarak tekrar dünyaya gelişi anlamındadır.[767]

---

[764] A.g.e.; s. 179

[765] Bunun için iki örneğe bakmak yeterlidir. "**İnsanlık O'nu Bekliyor Hz. İsa**" başlıklı (*Aksiyon*, sayı 470, 8 Aralık 2003) ve "**Müslüman-Hıristiyan İttifakı Aynı Allah'a İnanıyoruz**" başlıklı dergi (*Köprü*, sayı 116, Kasım 1987)

[766] Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, 1997, s. 849

[767] Çelebi, İlyas; "İsa", *DİA*, İstanbul: TDV, 2000, c. 22, s. 472

Dinler arası diyalog konusu ve buna bağlı kavram/anlayışların temelinde Hz. İsa'nın Nüzûlü düşüncesinin yer almakta olduğu; doğal olarak bunun sonucunda Nüzûl-i İsa inancın doğru bir biçimde tahlili yapılmadan, bundan doğan veya bununla ilgili olabilecek kavram ve anlayışların da anlaşılamayacağı kanaatini taşıyoruz. İslam dünyasını asırlarca etkisi altına almış olan bu inanç, kaynağını esas olarak Hz. Peygamber'e nispetle hadislerden almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ise, İsa'nın kıyametin kopmasından önce yeryüzüne ineceğine dair açık bir beyan yoktur.[768] Buna göre, *"Hz. İsa'nın ölmediğine, öldürülmediğine, bilakis onun Allah tarafından göğe yükseltildiğine inanan Müslümanlar; onun, Mehdi'nin zuhurunun akabinde, Şam'daki Umeyye Camii'nin doğusundaki beyaz minareye ineceğine ve Deccal'i öldüreceğine, sonra Mehdi'nin arkasında namaz kılacağına, Muhammedî Şeriat'a tâbi olacağına, inişinden kırk gün sonra vefat edeceğine, cenaze namazının Müslümanlar tarafından kılınacağına ve Hz. Peygamber'in kabrinin yanına defnedileceğine de inanırlar.*"[769]

Ülkemizde Nurcular adı verilen ve Said Nursî'nin takipçisi olan dini cemaat mensuplarının eylem ve söylemleriyle, bu inancın en hararetli savunuculuğunu üstlendiğini görüyoruz. Bu inanç "*özellikle Fethullah Gülen'in takipçileri ve Mehmet Sait Kutlular önderliğindeki Yeni Asya cemaati etrafında fazlaca konuşulan bir konu. Zira Hz. İsa'nın döneceği inancı, Risale-i Nur'un önemli başlıklarından biri.*"[770]

4.2.3.1.1. Said Nursî'de Nüzûl-i İsa İnancı

Said Nursî'nin Risale-i Nûr Külliyatı'nda "Nüzûl-i İsa İnancı", fikriyatının başat fikri konumundadır. Yaptığımız Risale-i Nûr okumalarında şunu gördük: Said Nursî'nin konuyla ilgili çokça tekrarlar mevcut. Said Nursî değerlendirmelerinde, konunun meşruiyet zeminini oluşturan hadis rivayetlerinin mutlak doğruluğu noktasından hareketle düşüncesini bina ediyor. Bu noktada, Said Nursî'nin şu yolu izlediğini görüyoruz. *Olacağına kesin gözüyle baktığı kehanetlerine ilgili hadisleri senet gösteriyor, konuyla ilgili tarihi süreçte anlaşılamayan noktalara getirdiği açıklamalarla adeta son noktayı ko-*

---

[768] A.g.y.
[769] Kırbaşoğlu, Hayri; "Hz. İsa'yı (as) Gökten indiren Hadislerin Tenkidi", İslâmiyat, 2000, sayı 4, s. 147
[770] *Aktüel*; "Hz. İsa'yı Bekleyen Müslümanlar", sayı 43, 2006, s. 24

yuyor ve bunu yaparken döneminin uluslar arası siyasi gelişmelerine değiniyor. En önemlisi, bunları yaparken bunların kendi dışında bir iradeyle yapıldığını ve bunların kendine yazdırıldığını söylüyor.

Said Nursî'nin, Risale-i Nur Külliyatı'nda konuyla ilgili dikkatimizi çeken değerlendirmelerinden bazılarını konumuz açısından çok önemli gördüğümüz için aktarıyoruz:

"Âhirzamanda Hazret-i İsâ Aleyhisselâm gelecek, şeriat-i Muhammediye (a.s.m.) ile amel edecek" meâlindeki hadisin sırrı şudur ki: Âhirzamanda, felsefe-i tabiiyenin verdiği cereyan-ı küfrîye ve inkâr-ı ulûhiyete karşı, İsevîlik dini tasaffi ederek ve hurafattan tecerrüd edip İslâmiyete inkılâp edeceği bir sırada, nasıl ki İsevîlik şahs-ı mânevîsi, vahy-i semâvî kılıcıyla o müthiş dinsizliğin şahs-ı mânevîsini öldürür. Öyle de, Hazret-i İsâ Aleyhisselâm, İsevîlik şahs-ı mânevîsini temsil ederek, dinsizliğin şahs-ı mânevîsini temsil eden Deccalı öldürür; yani, inkâr-ı ulûhiyet fikrini öldürecek." [771]

"*Nasraniyet ya intıfâ veya ıstıfâ edip İslâmiyete karşı terk-i silâh edecektir. Nasraniyet birkaç defa yırtıldı, Protestanlığa geldi. Protestanlık da yırtıldı, tevhide yaklaştı. Tekrar yırtılmaya hazırlanıyor. Ya intıfâ bulup sönecek veya hakikî Nasraniyetin esasını câmi olan hakaik-i İslâmiyeyi karşısında görecek, teslim olacaktır. İşte bu sırr-ı azîme Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm işaret etmiştir ki, "Hazret-i İsâ nâzil olup gelecek, ümmetimden olacak, şeriatımla amel edecektir.*"[772]

"*Âhirzamanda Hazret-i İsâ Aleyhisselâm Deccalı öldürdükten sonra, insanlar ekseriyetle din-i hakka girerler. Halbuki rivayetlerde gelmiştir ki, "Yeryüzünde Allah Allah diyenler bulundukça kıyamet kopmaz." Böyle umumiyetle imana geldikten sonra nasıl umumiyetle küfre giderler? Elcevap: Hadis-i sahihte rivayet edilen, "Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın geleceğini ve şeriat-i İslâmiye ile amel edeceğini, Deccalı öldüreceğini" imanı zayıf olanlar istib'ad ediyorlar. Onun hakikati izah edilse, hiç istib'ad yeri kalmaz. Şöyle ki: O hadisin ve Süfyan ve Mehdî hakkındaki hadislerin ifade ettikleri mânâ*

---

[771] Nursî, Said; *Mektubat*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007, s. 25-26
[772] A.g.e.; s. 666
Nursî, Said; *İlk Dönem Eserleri-Hutbe-i Şâmiye*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007, s. 586

budur ki: Âhirzamanda, dinsizliğin iki cereyanı kuvvet bulacak." "*… İşte böyle bir sırada, o cereyan pek kuvvetli göründüğü bir zamanda, Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın şahsiyet-i mâneviyesinden ibaret olan hakikî İsevîlik dini zuhur edecek, yani rahmet-i İlâhiyenin semâsından nüzul edecek, halihazır Hıristiyanlık dini o hakikate karşı tasaffi edecek, hurafattan ve tahrifattan sıyrılacak, hakaik-i İslâmiye ile birleşecek, mânen Hıristiyanlık bir nevi İslâmiyete inkılâp edecektir. Ve Kur'ân'a iktida ederek, o İsevîlik şahs-ı mânevîsi tâbi ve İslâmiyet metbû makamında kalacak, din-i hak bu iltihak neticesinde azîm bir kuvvet bulacaktır. Dinsizlik cereyanına karşı ayrı ayrı iken mağlûp olan İsevîlik ve İslâmiyet, ittihad neticesinde dinsizlik cereyanına galebe edip dağıtacak istidadında iken, âlem-i semâvatta cism-i beşerîsiyle bulunan şahs-ı İsâ Aleyhisselâm, o din-i hak cereyanının başına geçeceğini, bir Muhbir-i Sadık, bir Kadîr-i Külli Şeyin vaadine istinad ederek haber vermiştir. Madem haber vermiş, haktır. Madem Kadîr-i Külli Şey vaad etmiş, elbette yapacaktır.*" [773]

"*Hem Deccalın rejimine ve teşkil ettiği komitesine ve hükûmetine ait garip halleri ve dehşetli icraatı, onun şahsıyla münasebettar rivayet edilmesi cihetiyle mânâsı gizlenmiş. Meselâ, "O kadar kuvvetlidir ve devam eder; yalnız Hazret-i İsa (a.s.) onu öldürebilir, başka çare olamaz" rivayet edilmiş. Yani, onun mesleğini ve yırtıcı rejimini bozacak, öldürecek, ancak semâvî ve ulvî hâlis bir din İsevîlerde zuhur edecek ve hakikat-i Kur'âniyeye iktida ve ittihad eden bu İsevî dinidir ki, Hazret-i İsa Aleyhisselâmın nüzulüyle o dinsiz meslek mahvolur, ölür.*" [774]

"*On Üçüncü Mesele Katî ve sahih rivayette var ki, "İsa Aleyhisselâm Büyük Deccalı öldürür."Vel'ilmü indallah, bunun da iki veçhi var: Bir veçhi şudur ki: Sihir ve manyetizma ve ispritizma gibi istidracî harikalarıyla kendini muhafaza eden ve herkesi teshir eden o dehşetli Deccalı öldürebilecek, mesleğini değiştirecek, ancak harika ve mu'cizâtlı ve umumun makbulü bir zat olabilir ki, o zat, en ziyade alâkadar ve ekser insanların peygamberi olan Hazret-i İsa Aleyhisselâmdır. İkinci veçhi şudur ki: Şahs-ı İsa Aleyhisselâmın kılınciyle maktul olan şahs-ı Deccalın, teşkil ettiği dehşetli maddiyyunluk ve dinsizliğin azametli heykeli ve şahs-ı mânevîsini öldürecek ve inkâr-ı ulûhiyet olan fikr-i küfrîsini mahvedecek ancak İsevî ruhânileridir ki, o ruhâniler din-i*

---

[773] Nursî, Said; *Mektubat*, s. 89-93

[774] Nursî, Said; *Şuâlar*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007, s. 713

İsevînin hakikatini hakikat-i İslâmiye ile mezc ederek o kuvvetle onu dağıtacak, mânen öldürecek. Hattâ, "Hazret-i İsa Aleyhisselâm gelir, Hazret-i Mehdîye namazda iktida eder, tâbi olur" diye rivayeti, bu ittifaka ve hakikat-i Kur'âniyenin metbuiyetine ve hâkimiyetine işaret eder." [775]

"Âhirzamanda Hazret-i İsa (a.s.) nüzulüne ve Deccalı öldürmesine ait ehâdis-i sahihanın mana-yı hakikîleri anlaşılmadığından, bir kısım zahir ulemalar, o rivayet ve hadislerin zahirine bakıp şüpheye düşmüşler veya sıhhatini inkâr edip, veya hurafevâri bir mana verip, âdeta muhal bir sureti bekler bir tarzda avâm-ı Müslimîne zarar verirler. Mülhidler ise, bu gibi zahirce akıldan çok uzak hadisleri serrişte ederek hakaik-i İslamiyeye tezyifkârâne bakıp taarruz ediyorlar. Risale-i Nur, bu gibi ehâdis-i müteşâbihenin hakiki tevillerini Kur'an feyziyle göstermiş. Şimdilik nümune olarak birtek misal beyan ederiz. Şöyle ki: "Hazret-i İsa (a.s.) Deccalla mücadelesi zamanında, Hazret-i İsa onu öldüreceği vakitte, on arşın yukarıya atlayıp sonra kılıcı onun dizine yetiştirebilir derecesinde, vücutça o derece Deccalın heykeli Hazret-i İsa'dan büyüktür" diye meâlinde rivayet var. Demek Deccal, Hazret-i İsa Aleyhisselamdan on, belki yirmi misli yüksek kametli olmak lazım gelir. Bu rivayetin zahirî ifadesi sırr-ı teklife ve sırr-ı imtihana münafi olduğu gibi, nev-i beşerde câri olan âdetullaha muvafık düşmüyor. Halbuki bu rivayeti, bu hadisi,-hâşâ-muhal ve hurafe zanneden zındıkları iskât ve o zahiri, ayn-ı hakikat itikad eden ve o hadisin bir kısım hakikatlerini gözleri gördükleri halde, daha intizar eden zahirî hocaları dahi ikaz etmek için, o hadisin, bu zamanda da aynı hakikat ve tam muvafık ve mahz-ı hak müteaddit manalarından bir manası çıkmıştır. Şöyle ki: İsevîlik dini ve o dinden gelen âdât-ı müstemirresini muhafaza hesabına çalışan bir hükümetle, resmî ilânıyla, zulmetli pis menfaati için dinsizliğe ve bolşevizme yardım edip terviç eden diğer bir hükümet ki, yine hasis, pis, menfaati için İslamlarda ve Asya'da dinsizliğin intişarına taraftar olan fitnekâr ve cebbar hükümetlerle muharebe eden evvelki hükümetin şahs-ı manevisi temessül etse ve dinsizlik cereyanının bütün taraftarları da bir şahs-ı manevisi tecessüm eylese, üç cihetle bu müteaddit manaları bulunan hadisin bu zaman aynen bir manasını gösteriyor. Eğer o galip hükümet netice-i harbi kazansa, bu işârî mana dahi bir mana-yı sarih derecesine çıkar. Eğer tam kazanmasa da, yine muvafık bir mana-yı işârîdir. Birinci cihet: Din-i İsevînin hakikîsini esas

[775] A.g.e.; s. 720-721

tutan İsevî ruhanilerin cemaati ve onlara karşı dinsizliği tervice başlayan cemaat tecessüm etseler, bir minare yüksekliğinde bir insanın yanında, bir çocuk kadar da olamaz.

İkinci cihet: Resmî ilânıyla, "Allah'a istinad edip dinsizliği kaldıracağım, İslamiyeti ve İslamları himaye edeceğim" diyen bir hükümet yüz milyon küsur iken, dört yüz milyona yakın nüfusa hükmeden bir diğer devlete ve dört yüz milyon nüfusa yakın ve onun müttefiki olan Çin'e ve Amerika'ya ve onlar ise zahîr ve müttefik oldukları olan bolşeviklere galibâne, öldürücü darbe vuran o hükümetteki muharip cemaatin şahs-ı manevisiyle, mücadele ettiği dinsizlerin ve taraftarların şahs-ı manevileri tecessüm etse, yine minare boyunda bir insana nispeten küçük bir insanın nispeti gibi olur. Bir rivayette, "Deccal dünyayı zapteder" manası, "ekseriyet-i mutlaka ona taraftar olur" demektir. Şimdi de öyle oldu.Üçüncü cihet: Eğer, küre-i arzın dört kıt'aları içinde [HAŞİYE] en küçüğü olan Avrupa'nın ve bu kıt'anın da dörtte biri olmayan bir hükümetin memleketi, ekser Asya, Afrika, Amerika, Avustralya'ya karşı galibâne harp edecek, Hazret-i İsa'nın vekâletini dâvâ eden bir devletle beraber dine istinat edip çok müstebidâne olan dinsizlik cereyanlarına karşı semavi paraşütlerle muharebe ve mücadele eden o hükümetle, ötekilerin şahs-ı manevileri insan suretine girse, ceridelerin eskiden beri yaptıkları gibi, devletlerin kuvvetlerini ve hükümetlerin derecelerini göstermek nev'inden o manevi şahıslar dahi rû-yi zemin ceridesinde, bu asır sayfasında birer insan suretinde tersim ve tasvirleri gibi temessül etseler, aynen ve tam tamına hadis-i şerifin mucizâne ihbar-ı gaybi nev'inden beyan ettiği hadise-i ahirzamanın müteaddit manalarından bir manası çıkıyor. Hatta, şahs-ı İsâ'nın (a.s.) semâvattan nüzulü işaretiyle bir mana-yı işârîsi olarak Hazret-i İsâ'yı (a.s.) temsil ederek ve namına hareket eden bir taife dahi, şimdiye kadar işitilmemiş ve görülmemiş bir tarzda tayyarelerle, paraşütlerle semadan bir belayı semavi gibi nüzûl ettiriyor, düşmanların arkasına indiriyor. Hazret-i İsâ'nın nüzulünün maddeten bir misalini gösteriyor. Evet, hadis-i şerifin ifadesiyle Hazret-i İsa'nın semavi nüzûlü kat'î olmakla beraber; mana-yı işârîsiyle başka hakikatleri ifade ettiği gibi, bu hakikate de mucizâne işaret ediyor. Küçük Hüsrev olan Feyzi ve Emin'in suali ve ilhahlarıyla bazı biçarelerin imanlarını şübehattan muhafaza niyetiyle bu meseleye dair yalnız bir, iki, üç satır yazmak niyet edip başlarken, ihtiyarım haricinde olarak

uzun yazdırıldı. Hikmetini de anlamadık, belki bir hikmeti var diye öylece bıraktık, kusura bakmayınız. Bu fıkrada tashihe ve dikkate vakit bulamadık, müşevveş kaldı. [776]

4.2.3.1.2. Hz. İsa'nın Tüm Dünya Tarafından Beklenildiği İddiası

Nurcular adıyla bilinen dini cemaatin yayın organlarından biri olan **Aksiyon** dergisi 10. yıl sayısını Hz. İsa İkonu bulunan kapak resmi ve "Hz. İsa İnsanlık O'nu Bekliyor" başlığıyla[777] yaptı ve derginin bu sayısı Türk kamuoyunda çok ses getirdi. "**Hz. İsa'nın tüm dünya tarafından beklenildiği**" temasının işlendiği sayıda çok dikkat çekici yerlerin aktarılmasını önemli buluyoruz.

Meryem Suresi'nin Hz. İsa ile ilgili 16–36 ayetlerinin altında derginin Hz. İsa ile ilgili şu değerlendirmeyi görüyoruz:

"*Maddeci bir topluma diriltici mesajları O iletmişti. Ve 'Sana bir tokat vurana öteki yanağını dön' diyerek bütün nefret dalgalarına karşı şefkat setini O çekmişti. Galip gelen O idi. Zulümde haddi aşanlara karşı Allah'ın gazabı ufukta belirdiğinde 'Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar Sen'in kullarındır. Onları affedersen, üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi ancak Sen'sin' aşkın ifadesi ile rahmet peygamberi olduğunu gösteren yine Hz. İsa (a.s.) idi. Belirli bir kitle ve zaman dilimine ait olmasına rağmen bugün hem Müslüman hem de Hıristiyanlar için vazgeçilmez bir isim olmaya devam ediyor. Ve bir nebinin diriltici soluklarını ahir zamanda yeniden estireceğine dair beklenti (nasılı farklı olmakla birlikte) sadece Hıristiyan âlemi için değil, Müslümanlar için de geçerli bir beşaret…*" [778]

Hz. İsa'nın ahir zamanda tekrar dünyaya geleceğini bildiren yaklaşık yüz kadar hadis olduğu söylenen yazıda "**Cumhur tarafından tasdik edilen muteber âlimlerin bir kısmı**"nın şu düşüncede olduğu iddia ediliyor:

Bu "mûteber âlimler", *Hz. İsa'nın bizzat nüzûlünü, Cenab-ı Hakk'ın hikmetine aykırı bularak, bu nüzûlün 'şahs-ı mânevî' şeklinde, yani hakiki İsevîliğin yorumların-*

---

776 Nursî, Said; *Kastamonu Lâhikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007, s. 102-105
777 *Aksiyon*, "Hz. İsa İnsanlık O'nu Bekliyor", sayı 470, 8 Aralık 2003
778 A.g.e.; s. 42

dan arınarak asli hüviyetine dönmesi ve İslâmiyet'e yakınlaşması ya da iltihak etmesi şeklinde anlamışlar. Geçmişte ateizm ve komünizme karşı birlikte tavır almaları ve ihtilafları bırakarak ahlaksızlıkla ortak mücadele etmeleri gelecekte de daha farklı konularda dinler arasında birlikteliklerinin yaşanabileceğine delil sayılıyor"muş."[779] "Mûteber âlimlerden" aktarılan bu düşüncenin Said Nursî'nin konu hakkında söyledikleriyle birebir örtüşmesi dikkat çekiyor.

Tefsir bilgini olan **Suat Yıldırım**, konu hakkında Aksiyon dergisinin "**Hz. İsa'nın tüm dünya tarafından beklenildiği**" temasıyla birebir örtüştüğü görülen şu sözleri ifade ediyor:

"Mutlak risaletin sahibi Hz. Muhammed tarafından, dünyanın son döneminde tekrar döneceği bildirilen Hz. İsa'nın bu misyonuna, başta Hıristiyanlar olmak üzere bütün insanlık çok muhtaç görünüyor. On dört asırdan beri dünya haritasını, doğrudan doğruya veya sonuçları itibarıyla şekillendiren Müslüman ve Hıristiyan ümmetlerinin, Hz. İsa'nın şahsiyeti etrafında bütünleşerek, hem kendilerini, hem de bütün insanlığı kurtarmaya yönelmeleri, hepimizin ideali olmalıdır. Bunun bazı emareleri de görünmektedir. Birbiriyle samimi diyaloga giren Müslüman ve Hıristiyanlar, belirli konularda dayanışmada bulunmaktadırlar. Hz. Muhammed'e inandığımız gibi, bir İslam peygamberi olarak kendisine de inandığımız Hz. İsa'nın tebliğ ettiğ değerlerin beşeriyeti aydınlatmasını temenni ederek, her zaman olduğu gibi şimdi de ona salât, selam ve ihtiramlarımızı sunmaktayız. Onun doğum yıl dönümünün Hıristiyanlık âlemine ve bütün insanlığa kutlu olmasını, Yüce Rabbimizden niyaz ediyoruz."[780]

Din Sosyologu **Yümni Sezen** Aksiyon Dergisi'nin bu sayısını değerlendirdiği bir röportajda, eleştirilerini sosyo-kültürel düzlemde ifade ederken kitlelerin psikolojisine vurgu yapıyor:

"*Müslüman bir cemaatin dergisi nasıl böyle bir şey söyler! Müslümanların kaderi dâhil her şey Hz. İsa'nın gelişine bağlı öyle mi? Haberin içinde de diyalog yanlısı ilahiyatçıların ağzından 'Bütün insanlık Hz. İsa etrafında bütünleşmeyi ideal edinmeli' gibi cümleler var. O zaman Kur'an niye geldi? Hz. Muhammed idealimize ne oldu? Hadi biz*

[779] A.g.e., s. 45-46
[780] A.g.e.; s. 45

akademisyeniz, bu tip tartışmalardan etkilenmeyiz ama sıradan Müslüman 'Demek ki benim peygamberim yarım bırakmış işleri, Hz. İsa gelip tamamlayacak' demez mi? Bu çok tehlikeli bir durum. Art niyetli düşünsek, o dergi Hıristiyanlığın ilanı! İsa motifleri, haç, kilise… İsevîlik sadece bir din değil, aynı zamanda bir kültürdür. Ve biz bu kültürün hâkimiyetini biraz daha perçinliyoruz." [781]

4.2.3.1.3. Hz. İsa'nın Nüzulü Hakkındaki Hadislerin Değerlendirilmesi

Hadis bilgini **Hayri Kırbaşoğlu**'nun Hz. İsa'nın Nüzûlü inancına temel olan hadisleri mercek altına alarak konuyu dikkatle incelediği "***Hz. İsa'yı (as) Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi***" adlı makalesine değinmek istiyoruz. Anılan makalede Kırbaşoğlu konuyla ilgili hadislerin incelenmesinde dört temel yöntemi izliyor. Kırbaşoğlu'nun bu yöntemlere göre vardığı sonuçları özetleyerek verelim.

Kaynak Metodolojisi: Hadislerin kaynak ravilerini rivayet sayılarıyla birlikte veren Kırbaşoğlu'nun listesinin başında, 21 rivayetle **Ebu Hureyre** yer alıyor. Listeyi değerlendiren yazar şunları söylüyor:

"*Kaynak ravilerin güvenilirliği açısından bu tabloya bakıldığında, Abdullah b. Mes'ud ve enes b. Mâlik gibi birkaç sahabi hariç, rivayetleri nakledenlerin –veya naklettiği rivayet edilenlerin- büyük ekseriyetinin Hz. Peygamber'in yakın çevresindeki arkadaşları olmadıkları görülür.*"[782]

Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hz. Peygamber'in eşleri ve diğer pek çok önde gelen sahabenin –özellikle fakih sahabelerin- bu listede olmadığının altını çizen Kırbaşoğlu, iman esası gibi kabul edilme noktasında olan bu konunun anılan isimler tarafından bizlere ulaşması gerektiğinin altını çiziyor. Listede yer alan rivayet sahiplerinin başında gelen isimler hakkında ise şunları söylüyor:

"*Başta Ebu Hureyre ve Abdullah b. Abbas olmak üzere, bunların bazılarının geç Müslüman olmuş olması veya Hz. Peygamber zamanında yaşlarının küçük olması vb.*

[781] A.g.e.; s. 26-27
[782] Kırbaşoğlu; A.g.e.; s. 150

sebeplerle, zapt açısından ciddi eleştirilere maruz kaldıkları ve isimlerinin birtakım İsrailiyat rivayetlerine karıştığı göz önüne alınacak olursa, bu gibi kaynak ravilerin zapt açısından güvenilirliği tartışmalı bir hal almaktadır."[783]

Kırbaşoğlu, toplam yüz yetmiş sekiz rivayetin –tekrarlar çıkartıldığında seksen beş rivayet- en yoğun olarak (doksan dört rivayetin) yer aldığı eserlerin güvenilirlik açısından önde gelen eserler olmadığını belirtiyor. Ayrıca konuyla ilgili hadislerin ilk dönem hadis kaynaklarında son derece az yer aldığını ya da hiç yer almadığını ise çok manidar buluyor. Kırbaşoğlu bu yöntem ışığında kaynakların tamamen güvenilir olduklarını iddia etmenin mümkün olmadığını söylüyor.[784]

Dış tenkit, yani isnat tenkidi: Kırbaşoğlu bu yönteme bağlı olarak şunları söylüyor:

"*İsa'nın (a.s) nüzulü ile ilgili hadisleri bize nakleden –kaynak raviler dışındaki- diğer ravilerin güvenilirlikleri ve bu ravilerin oluşturdukları isnad zincirlerinin kesintisiz olup olmaması açısından değerlendirildiğinde, görülmektedir ki, iddiaların aksine, ortada isnad açısından da birtakım problemler bulunmaktadır. Ravilerin güvenilirlikleri açısından bakıldığında, konuyla ilgili hadisleri rivayet edenlerin tamamının sika raviler olmadıkları görülmektedir. Hatta bu rivayetler içerisinde mevzû olduğu açıkça ifade edilenler bile bulunmaktadır.*"[785]

Delil olarak kullanılan rivayetlerin 1/3'ünün Hz. Peygamber'e izafe edilen rivayetler olmadığını; sahabî, tâbiî vd. nin şahsi kanaatlerini yansıtan ve dinî açıdan bağlayıcı olmayan nakiller olduğunu ifade eden Kırbaşoğlu ilgili hadislerin mütevatır olduğu iddiası için şunları söylüyor:

"*Hz. İsa'nın nüzulüyle ilgili hadislerin, sayıları on'larla ifade edilen –ki burada sayı otuz üç kişidir- birtakım âhad hadislerden ibaret oldukları ve gerekli şartları taşımadıkları için de mütevatır olamayacakları rahatlıkla ifade edilebilir.*"[786]

---

[783] A.g.y.
[784] A.g.e.; s. 151, 152, 153
[785] A.g.e.; s. 153
[786] A.g.e.; s. 157

İç tenkit, yani metin tenkiti: Kırbaşoğlu üçüncü yöntem bağlamında şunları söylüyor:

"*Hz. İsa'nın nüzulüyle ilgili hadisler dikkatlice incelendiğinde, insanın üzerinde, anlatılanların tamamen Ortaçağ'a, o çağın şartlarına ve o çağın zihniyetine hitap ettiği ve rivayetlerdeki çeşitli unsurların, motiflerin ve olayların, o çağdan seçildiği güçlü bir etki yaratmaktadır. Öyle ki, bu rivayetlerde anlatılanların çoğu, bugünün insanına hitap etmemekte; gelecekteki nesillere hitap etmesinin de tamamen imkânsızlaşacağı kolaylıkla görülmektedir. Mesela, Hz. İsa'nın ikinci dönüşüyle ilgili rivayetlere hâkim olan fikir, onun bu dönüşünde icraat olarak domuzu öldüreceği, haçı kıracağı ve cizye/haracı kaldıracağı hususudur. Bu durumda insan, Hz. İsa gibi bir şahsiyetin yapacağı en önemli icraatın niçin domuz katliamı veya haçların kırılmasından ibaret olduğunu, yapacak daha önemli işlerin olup olmadığını sormadan edememektedir. Daha ilginci ise, bugün mevcut olmayan, dolayısıyla, zaten kaldırılmış bulunan cizye ve haracı Hz. İsa'nın nasıl kaldıracağı meselesidir.*"[787]

Kırbaşoğlu bu noktada rivayetlerde yer alan bazı hususları sorguluyor: Hz. İsa'nın nüzûlünün yakın zamanda görüleceği düşüncesi, Hz. İsa'nın nereye ineceği, Hz. İsa'nın nefesinin öldürücü olması, Hz. İsa'dan sonra ortaya çıkacak Yecüc-Mecüc topluluğu, Medine veya Halep'ten çıkacak ordu, Deccal motifi vs.

Yazar, rivayetlerdeki bazı hususların "*Hz. İsa'nın Deccal'i öldürmesi, Yecüc-Mecüc ile savaşması ve duası üzerine kuşların onların cesetlerini yeryüzünden temizlemesi*" ile ilgili detayların Eski Ahit'in İşaya kitabında geçen hususlarla benzeştiğinin altını çiziyor. Bununla birlikte Hz. İsa'nın yeryüzünde kırk sene kalacağını anlatan Velîd b. Müslim'in bunu Daniel'in kitabından okuyup aldığını ifade edişi, Mesih'in Deccal'i öldürmesiyle ilgili bazı detayların varlığı vb. hususlar Kırbaşoğlu için *"büyük ihtimalle, Yahudi ve Hıristiyan kültürü başta olmak üzere, çevre kültürlerden etkilenerek ortaya atıldıkları"*na adeta delil niteliğinde.[788]

Epistemolojik (Bilgi teorisi açısından) değerlendirme: Kırbaşoğlu dördüncü ve son yönteme bağlı olarak şunları söylüyor:

[787] A.g.e.; s. 158
[788] A.g.e.; s. 163

"*Bütün haberler gibi, Hz. İsa'nın ikinci gelişine dair rivayetlerin bilgi değeriyle ilgili olarak mantıken üç ihtimal söz konusudur: bu rivayetler, ya kesinlikle doğrudur/sağlamdır ya kesinlikle uydurmadır/yanlıştır ya da her iki ihtimal de geçerlidir. Bir konudaki rivayetlerin kesinlikle doğru ve gerçeğe mutabık olabilmesi için mütevatır olması gerektiği, genel kabul görmüş olan bir görüştür.*"[789]

Bu noktayı irdeleyen Kırbaşoğlu konuyla ilgili hadislerin âhâd olduklarına dair hüküm veriyor.

Kırbaşoğlu, makalenin sonuna doğru şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"*Bu rivayetlerin birbirleriyle son derece çelişkili olması, pek çok tutarsızlıkları bünyesinde barındırması ve tamamen ravilerin içinde yaşadıkları tarihî şartları yansıtması, bugünün insanına hitap etmemesi, hitap etmek şöyle dursun anlamsız ve komik görünmesi de, bu rivayetlerin sıhhatini ciddi olarak şüpheli bir hale getirmektedir. Bırakın bir peygamberi, aklı başında bir insanın bile, bir konuda bu kadar çelişkili ve tutarsız beyanlarda bulunmasının mümkün olmadığı göz önüne alınacak olursa, bunların, Hz. Peygamber'in sözleri olmaktan ziyade, tedavüle konulduğu dönemin insanlarının zihniyetini, bakış açısını ve yabancı kültürlerin etkilerini yansıtan, sahte hadisler olarak nitelendirilmesi pek de yanlış olmayacaktır.*" [790]

Konuyla ilgili başka akademisyenlerin görüşlerini aktaralım:

Dinler Tarihçisi **Şinasi Gündüz** Hz. İsa'nın nüzûlü inancının Kur'an'a dayanmadığını, İslam'a Hıristiyan etkisi sonucu hadisler aracılığıyla girdiğini söylüyor. Gündüz'ün sözlerine kulak verelim:

"*Hz. İsa'nın döneceği Müslümanlar arasında da yaygın ve geleneksel bir halk inancı ama kaynağını Kur'an'dan almıyor. Ayetlerde buna dair en ufak bir işaret yok, hatta iki ayette Hz. İsa'nın vefat ettiği açıkça vurgulanarak dönüşün önü kapatılmış. Kurtarıcı Mesih, Hıristiyanlığın bel kemiğini oluşturan bir inanç, İslam'ın erken dönemlerinden itibaren Müslüman olan ya da Müslümanlarla bir arada yaşayan Hıristi-*

[789] A.g.e.; s. 165
[790] A.g.e.; s. 167

yanlarca da savunulan bir fikir. Büyük ihtimalle o zaman bir Hıristiyan etkisi olarak İslam düşüncesine hadisler aracılığıyla sokuldu. Kaldı ki İslam dışı birçok düşüncenin bir şekilde hadisler yoluyla İslam'a mal edildiğini de biliyoruz."[791]

Diğer bir Dinler Tarihçisi **Kürşat Demirci** bu inançla ilgili düşüncesi, halk düzeyinde kabul görmüş ve dışarıdan bir etki sonucunda hadislerle İslam'a girmiş, akılcı olmayan siyasal bir inanç olduğu yönünde. Şunları söylüyor Demirci:

"*Mesih konusunda Müslümanlar hep ikiye ayrıldı. Popüler düzeyde halk Hz. İsa'nın döneceğine daima inandı ama filozoflar, akademisyenler bu görüşe mesafeli durdu. Döneceğine inananlar genel olarak manen değil, bedensel geleceğini düşünüyor. Çünkü İsa ile Deccal arasında bir savaş olacak; kıyametin son sahnesi. Dinler Tarihi açısındansa bir peygamberin illa bu dünyaya yeniden gelmesi, o son sahnede rol oynaması çok rasyonel gelmiyor. Böyle bir şeye gerek de yok. Tarih boyunca bütün dinlerde dünyanın sonuna doğru gelecek bir kurtarıcı inancı olmuştur. Bu İslamiyet'te de hadislerle birleşmiş tarihsel bir fenomen. Ayetlerdeyse herhangi bir işaret yok. Zaten Batı'da İncil dışındaki sözel kaynaklarda önem kazanmış. Bu da siyasal bir kavram olduğuna işaret sayılabilir. Diğer dinlerin mensupları Emeviler döneminde İslam'a katılmaya başlayınca, bu kurtarıcı figürü ilahiliğini İslam'ın da kabul ettiği Hz. İsa üzerinde somutlaştı.*" [792]

İlahiyatçı **Yaşar Nuri Öztürk**, Hz. İsa'nın Nüzûlü inancının arkasında olan toplumların kurtarıcı beklentisi ve Hz. İsa'nın geri gelişi hakkında şunu söylüyor:

"*Bu anlayış, zulüm ve despotizm altında inleyen kitlelerde şu veya bu adla tarih boyunca hep var olagelmiştir. Bugünkü İslam dünyasında yaşayan şekli ise Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Mesih (kurtarıcı) inancının Müslüman kitlelere aktarılmışıdır. Bu inanç, İslam akîdesi içine de, ne yazık ki, İsa'nın geri geleceğini tekrar eden bir söylem olarak girmiştir.*"[793]

---

[791] *Aktüel*; "Hz. İsa'yı Bekleyen Müslümanlar", sayı 43, 2006, s. 26
[792] A.g.e.; s.
[793] Öztürk, Yaşar Nuri; *İslam Nasıl Yozlaştırıldı? (Vahyin Dininden Sapmalar, Hurafeler, Bid'atler)* , İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 14. Baskı, 2005, s. 421

Dinler Tarihçisi **Cengiz Batuk**, İslam geleneğinde kurtarıcı figür düşüncesi ve bu bağlamda Mehdi ve Hz. İsa birlikteliği hakkında hadis literatürünü adres göstererek şunları söylüyor:

"*İslam geleneğinde beklenen kurtarıcı Mehdi'dir. Yalnız Mehdi'den önce, ölmediğine inanılan İsa'nın yeryüzüne inerek Deccal ve Ye'cüc-Me'cüc gibi kaotik güçlerle mücadele edeceğine ve Deccal'i öldüreceğine inanılır. Gerek İsa'nın ölmediği ve dünyanın sonunda tekrar geri geleceği ve gerekse eskatolojik bir kurtarıcı olarak Mehdi'nin geleceğiyle ilgili hiçbir ifade Kur'an'da yer almazken bu konuda hadis literatürü zengin bir malzeme sunar. İsa'nın ölmediği ve Mehdi'nin geleceği inancının önemli bir eskatolojik inanç olmasına karşın Kur'an'da hiç yer almaması, bu inançların Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi İslam dışı kaynakların etkisiyle geliştiği tezini desteklemektedir.*"[794]

4.2.3.2. Müslüman İsevîlik Anlayışı

"Müslüman İsevîlik" kavramı ve anlayışı, kaynağını **Said Nursî**'den almaktadır. Bunun temelinde ise daha önce de ifade ettiğimiz gibi "Nüzul-i İsa" düşüncesi bulunmaktadır.

"Müslüman İsevî" kavramı Said Nursî'nin eserlerinde doğrudan şu şekilde geçmektedir:

"*Hazret-i Mehdî'nin cemiyet-i nuraniyesi, Süfyan komitesinin tahribatçı rejim-i bid'akârânesini tamir edecek, Sünnet-i Seniyyeyi ihyâ edecek, yani Âlem-i İslâmiyette risalet-i Ahmediyeyi (a.s.m.) inkâr niyetiyle şeriat-ı Ahmediyeyi (a.s.m.) tahribe çalışan Süfyan komitesi, Hazret-i Mehdî cemiyetinin mucizekâr mânevî kılıcıyla öldürülecek ve dağıtılacak. Hem Âlem-i insaniyette inkâr-ı ulûhiyet niyetiyle medeniyet ve mukaddesât-ı beşeriyeyi zîr ü zeber eden Deccal komitesini, Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın din-i hakikîsini İslâmiyetin hakikatiyle birleştirmeye çalışan hamiyetkâr ve fedakâr bir İsevî cemaati namı altında ve "Müslüman İsevîleri" ünvanına lâyık bir cemiyet, o Deccal komitesini, Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın riyaseti altında öldürecek ve dağıtacak, beşeri inkâr-*

[794] Batuk, Cengiz; *Tarihin Sonunu Beklemek Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s. 328

ı ulûhiyetten kurtaracak. Şu mühim sır pek uzundur. Başka yerlerde bir nebze bahsettiğimizden, burada bu kısa işaretle iktifâ ediyoruz."[795]

Müslümanlar ve Hıristiyanlar dinsizliğe, ahlaksızlığa ve zulme karşı dinlerinden aldıkları güçle, mücadele için, Hz. İsa'nın hakiki dini ile İslam hakikatlerini birleştirmeye çalışacaklardır. Said Nursî bunu yapanlara "Müslüman İsevîler" unvanını vermektedir.[796]

Said Nursî'nin görüşüne göre Müslüman İsevîler, Allah'ın hâkimiyetini inkâr için dünyayı kaosa sürükleyecek Deccal Komitesi'ni Hz. İsa önderliğinde alt edecek, gerçek Hıristiyanlığı İslam'ın hakikatleriyle birleştirmeye çalışacak bir cemaat hüviyetinde.[797] Aktüel Dergisi'ne göre "*Gülen cemaatinin etkin rol oynadığı dinler arası diyalog çabaları da, Fethullah Gülen'in 2000 yılında bir önceki papa II. John Paul'ü ziyaret etmesi de kaynağını işte bu 'Müslüman İsevîler' kavramından alıyor.*"[798]

"**Müslüman İsevîler**" adıyla müstakil bir kitap kaleme almış olan gazeteci **Mustafa Özcan**, adı geçen eserinde, Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçmiş bir şahsın şu sözünü naklediyor:

"*Serüvenimin beni Hıristiyanlıktan uzaklaştırdığına inanmıyorum. Aksine bu, ileriye doğru bir tekâmül ve gelişmedir. Biz şimdi daha iyi birer Hıristiyan olduk.*"[799] **Özcan**, bu örnekten de yola çıkarak şunu söylüyor:

"***İyi Hıristiyanlar, İsevî Müslümanlardır.***"[800] Özcan, Said Nursî'nin getirdiği bu kavramı, dinî kapsayıcılık bağlamında "**Anonim Hıristiyanlar**" (Anonymous Christian) kavramıyla birlikte ele alıyor. O'na göre Said Nursî "*İslam'ın kapsayıcılığı*

795 Nursî, Said; *Mektubat*, İstanbul: Söz Basım yayın, 2007, s. 624 ve ayrıca *Beyanat ve Tenvirler* adlı kitabına bkz. http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section Kulliyat&Book Beyanatve Tenvirler&Page 293 ve 294

796 Kaya, M. Ali; "Hz. İsa'nın Yeniden Dönüşü", *Köprü*, sayı 93, Kış 2006, s. 6

797 *Aktüel*, "Hz. İsa'yı Bekleyen Müslümanlar", sayı 43, 2006, s.26

798 A.g.e.; s. 24

799 Özcan, Mustafa; *Müslüman İsevîler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2005, s. 122

800 A.g.e.; s. 123

altına giren tashih edilmiş veya revize edilmiş Hıristiyanlık anlayışı mensuplarına Müslüman İsevîler adını vermektedir."[801]

İhsan Atasoy, Müslüman İsevîleri tanımlarken, Özcan'dan daha farklı şeyler söylüyor:

"*Batı'da Müslüman İsevîleri gördüm. Adam Hıristiyan ama tevhit inancı var. Hz. Muhammed'i de kabul ediyor. İlle de Müslümanlığa tâbi olması gerekmez. Nasıl ben İsa'yı Allah'ın elçisi kabul ediyorum, o da benim peygamberimi hak kabul edince mesele biter. Altı sene önce bir papazın 'Allah ne doğurmuş ne de doğrulmuştur' dediğini kulağımla duydum. 'Ama bir yandan da İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna inanıyorsunuz' diye sordum ona, yanıtı 'Bu, fiziki olarak oğlu olduğu anlamına gelmez. Biri kendi altındakilere baba gibi davranırsa şefkattendir.' Al işte, mesele bitti. Bunun İslam'la çatışan bir tarafı* ***yok.***"[802]

Davut Aydüz'ün "Müslüman İsevilik" hakkındaki düşüncelerini ve Said Nursî'nin bu kavramla neyi tarif ettiğini, kendisiyle yapılan bir röportajda görüyoruz. Şöyle söylüyor **Aydüz**:

"*Bugün dünyanın değişik yerlerinde her dinden insanla olduğu gibi, Hıristiyanlarla da diyalog ve hoşgörü görüşmeleri yapılıyor. Bu görüşmeler neticesinde değişik kiliselere gidilip 'Gelin, Kur'an'ı beraber okuyalım' deniliyor. Değişik yerlerde de 'Siz de bizim İncil derslerimize iştirak edin' diyorlar. Bu gidip gelmelerle Kur'an'a göre bir Hz. İsa inanışı çıkıyor ortaya. Kiliseden, Efendimize de inanan, kendilerine 'İsevîler' diyen insanlar çıkabiliyor. Bunu, İsevîyetin, yani Hıristiyanlığın tasaffisi, eski asıl şekline dönmesi, mesihiyet ruhunun mukaddimesi sayabiliriz.*

Yani kısaca, Hıristiyan olduğu halde, aynı zamanda bir Müslüman'ın inandığı gibi Allah'a, resulüne ve Kur'an'a inanan insanlara 'Müslüman İsevîler' denilir. Bazıları bunlara 'çifte vatandaşlık' gibi, bir insan hem Hıristiyan hem de Müslüman olur mu, diyebilirler. Fakat bir Hıristiyan, Müslüman olmak için gerekli olan şeyleri, yani Kelime-i şahadeti söylüyor, ama bununla beraber hâlâ ben aynı zamanda Hıristiyan'ım

---

[801] A.g.e.; s. 126

[802] *Aktüel*, A.g.s.; s. 26-27

diyorsa, siz böyle bir kişiye ne diyeceksiniz. Hayır, böyle şey olmaz ya kiliseye gitmeyi terk et ya da bizim inandığımız şeylere inanma mı diyeceksiniz. Halbuki bir Müslüman herkesin de bildiği gibi, Hıristiyanların inandığı, Hz. İsa'ya da, Hz. Meryem'e de ve İncil'in tahrif edilmemiş şekline de inanır ve gerekli saygıyı gösterir. Onun için kelime-i şahadeti söyleyen bir Hıristiyan'a siz artık Hz. İsa'ya, Hz. Meryem'e ve İncil'e inanma ve saygı gösterme diyemezsiniz. En önemlisi de hem Kur'an ve hem de Peygamber efendimiz (sas) böyle kimselere iki kat sevap vaat ediyor."[803]

"Müslüman İsevîlik" kavram ve anlayışına olumsuz anlam yükleyip bunu tehlikeli bulan akademisyenler de görüyoruz. Din Sosyologu **Yümni Sezen**, kamuoyunda çok ses getiren **Dinlerarası Diyalog İhaneti** adlı kitabında konu hakkında şunları söylüyor:

"Bu kavram, yanlış olduğu kadar tehlikeli bir kavramdır. Bir Hıristiyan, Müslüman olunca ona 'Müslüman Hıristiyan' denir, ifadesi doğru olamaz. İsevîlik (Hıristiyanlık) , bir kavmi, ırkı, milleti işaret etmiyor. Bu, bir dindir. Müslüman Alman, Müslüman Fransız veya İngiliz, Müslüman Arap, Müslüman Türk denir. Yahut Hıristiyan Türk, Hıristiyan Arap, Budist Amerikalı vb. denebilir. Fakat Budist Müslüman denemeyeceği gibi, Müslüman Hıristiyan da denemez. Bir kişi ya Müslüman ya Hıristiyan'dır veya başka bir şeydir."[804]

Sezen konu hakkında kendisiyle yapılan bir röportajda ve anılan eserinde konunun sosyo-kültürel yönüne vurgu yaparak şunları söylüyor:

"*Bireysel bazda hem İsa'yı hem Muhammed'i kabul edebilirsin, bütün dinler Allah'tandır diyebilirsin ama bunu cemiyete indiremezsin. Çünkü en başta kültürler uyuşmaz. Ayrıca ilerde Hz. İsa Hıristiyanları Müslümanlığa yaklaştıracaksa, hatta Müslüman yapacaksa onun adı Müslümanlık olur.*"[805]

[803] Bu röportaj için bkz. http://www.davutayduz.com/content/view/66/10/
[804] Sezen, Yümni; *Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlil*, İstanbul: Kelam Yayınları, 4. Baskı, 2006, s. 28-29
[805] *Aktüel*, A.g.s.; s. 27

"*Yanlışlığı* (Müslüman İsevî tabiri ve anlayışının) *hem bizzat İslam'a hem de kültür sosyolojisi kanunlarına uymamasındandır.*"[806]

4.2.3.3. İbrahimî Dinler Anlayışı

Bu kavram, ilk olarak **Louis Massignon** tarafından kullanılmıştır.[807] Dinler arası diyalog anlayışında bir dönüm noktası kabul edilen Nostra Aetate adlı bildiride II. Vatikan Konsili'nin Müslümanlarla ilgili ifadeleri üzerinde büyük etkisi olduğu söylenen Massignon, bu kavram aracılığıyla Müslümanlarla Hz. İbrahim'i irtibatlandırmıştır. Massignon; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ı aynı gelenek içinde farklı noktaları kendine merkez yapmış dinler olarak ele almıştır. Buna göre İslam, inanç etrafında merkezîleşmiştir:

"*İslam, en başta bizim kendisi vasıtasıyla İbrahim'in tek ve merhametli Tanrısına bağlılığımızı ifade ettiğimiz bir tanıklıktır. Eğer İsrail ümitte kök salmışsa, Hıristiyanlık yardımseverliğe kendini adamışsa, o zaman İslam'da inanç etrafında merkezîleşmiştir. Yahudilikte en başta gelen yükümlülük Tanrının Yahudilerle yaptığı ahit vasıtasıyla kendilerine verilen emirleri ritüelleştirmek, yani yaşamlarına aktarmak, Hıristiyanlıkta iman esasının hakikati ve onun emirlerinin yerine getirilmesinden sonra sakramentleri kutsamak iken, İslam'ın en başta gelen yükümlülüğü de bir inanç esasının ifade edilmesidir.*"[808]

Bu bağlamda Nostra Aetate'nin ilgili yerine bakmanın faydalı olacağını düşünüyoruz:

"*Onlar, kendi inançlarını büyük bir arzu ve şevkle kendisiyle irtibatlandırmaya çalıştıkları Hz. İbrahim'in kendisini Tanrıya ve Tanrı'nın sırrına erişilemez buyruğuna teslim ettiği gibi kendilerini Tanrıya teslim etmeye çalışırlar.*"[809]

---

806 Sezen; A.g.e.; s. 101
807 Sezen, A.g.e.; s. 24
808 Giulio Basetti –Sani'den alıntıyla bkz. Aydın, A.g.e.; s. 83
809 http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_en.html

İlgili kısımda vurgulanan şey, Müslümanların kendi inançlarını Hz. İbrahim'le irtibatlandırmaya çalıştıklarıdır, yani Kilise, Hz. İbrahim'le Müslümanları irtibatlandırmamakta, Müslümanların ancak böyle bir iddiasının olduğunu söylemektedir.

İbrahimî Dinler Kavramı ve buna bağlı bir algılama, Dinler arası Diyalog anlayışının Müslüman Türk ayağı tarafından Said Nursî'den sonraki süreç içerisinde -o da sadece Fethullah Gülen grubu tarafından- ele alınmıştır. Zira Said Nursî'nin külliyatında bu kavramla ilgili bir söylem yoktur.

Kavram, Said Nursî'den sonraki süreçte Dinler Arası diyalogun Türkiye ayağı durumundaki "Nurcular" tarafından birbirine zıt anlam yüklenilerek kullanılmıştır:

Kavrama olumsuz anlam yükleyen isimlerden biri olan Mustafa Özcan, anılan kavramı dinlerin birliği tartışmasıyla ilgili düşüncelerini aktarırken dile getiriyor. Şöyle diyor Özcan:

"*Mevcudun birliğini savunmak, çelişkilerden bir yumak meydana getirmeye benzer. Bu manada 'İbrahimî Dinler' kavramında da bir iltibâs*[*] *vardır. 'İbrahimî dinler' vahit itibarıyladır. Bugün kazandıkları anlam itibarıyla değil. İbrahimî dinler ifadesi ehl-i kitap kavramının yerine ikame edilemez. Bu Şariin maksadının dışına çıkmaktır… Bugün İbrahimî dinler kavramı, eski Amerikan başkanlarından Carter'ın yapmaya çalıştığı gibi siyasi maksatlara alet ve sütre yapılmaya ve bunun üzerinden adaleti gözetmeyen bir ortaklık üretilmeye çalışılmaktadır. Farklılık, ortak yaşama mâni değildir. Aksi takdirde kimse kimseyle yaşayamaz… Ortak yaşama mâni olan zulümdür ki izalesi gerekir. İhkak-ı hak için dayanışma, işte bu aranan ortak zeminin inşasına hizmet eder. Bu bakımdan siyasi ortak zemin için karşılıklı zulümlerin bertaraf edilmesi gerekir. Aksi halde zulmün devamı için bir yönlendirme olur ki, ortak yaşamın sürekliliğini baltalar. Barış yerine kavgayı intac eder.*"[810]

---

[*] İltibâs: İki veya daha çok şeyin –biri öteki sanılacak surette- birbirlerine benzemesi. Bkz. Devellioğlu, A.g.e.; s. 430

[810] Özcan, A.g.e.; s. 155-156

Özcan, kavramın siyasi amaçlar için kullanıldığını ve bunun da Müslümanların aleyhine bir gelişmeye zemin oluşturabileceği uyarısında bulunur.

Diğer taraftan "İbrahimî Dinler" kavramının, olumlu anlamlar yüklenerek, Dinler arası diyalog anlayışının adeta bir zemini olarak ve sıkça kullanıldığını görmekteyiz.

Fethullah Gülen'in 1997'de Papa'ya yazdığı mektupta kavrama işaretle öğrenci değişim programı çerçevesinde bir ilahiyat okulu ve ileride düşünülebilecek bağımsız bir üniversite kurma teklifi yapıldığını görüyoruz. Gülen, şöyle söylüyor:

"*Bir öğrenci değişim programı da çok faydalı olacaktır. İnançlı genç insanların birlikte eğitim görmesi birbirlerine yakınlıklarını artıracaktır. Öğrenci değişim programı çerçevesinde üç büyük dinin babası olduğu ikrar edilen Hazreti İbrahim'in doğum yeri olarak bilinen Urfa şehrindeki Harran'da bir ilahiyat okulu kurulabilir. Bu, ya Harran Üniversitesi'ndeki programların genişletilmesi suretiyle ya da üç dinin ihtiyaçlarını da temin edecek şümullü bir müfredata sahip bağımsız bir üniversite şeklinde gerçekleştirilebilir.*"[811]

Gülen'in 1997'de Papa II. John Paul'e gönderdiği mektup sonrası 1998'de Vatikan'da gerçekleşen Papa-Gülen buluşmasının anlatıldığı Aksiyon Dergisi'nin "Medeniyetler Buluşması" kapaklı sayısında dergi editörü tarafından yapılan değerlendirme yazısı "***İbrahim (A.S) 'de buluşalım***" başlığıyla verilmiştir.[812] 1998'de yapılan bu değerlendirmeden beş sene sonra yani 2003'de aynı derginin 10. Yıl özel sayısını "**İnsanlık O'nu Bekliyor: Hz. İsa**" başlığıyla vermesi çok dikkat çekiyor.

Dinler Arası diyalog kapsamında sayısız faaliyetlerden biri de Hz. İbrahim'in merkezi şahsiyet olarak alındığı "**Harran Toplantı**"larıdır. Toplantılar, **Fethullah Gülen'in kurucu üye olduğu Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından** ve sırasıyla Şanlıurfa, İstanbul ve Mardin'de **yapılmıştır.**

[811] *Aksiyon*; "Medeniyetler Buluşması", sayı 167, 14/20 Şubat 1998, s. 30
[812] A.g.d. ve ilgili sayı.

Toplantıların ilki 13-16 Nisan 2000'de Şanlıurfa ve İstanbul'da "**Uluslar Arası Hz. İbrahim Sempozyumu**" adıyla yapılmıştır. Aksiyon dergisi toplantıdan bahisle şunları söylemiştir:

"*Tarihi Harran Üniversitesi'nin kalıntıları arasında **Monsenyor George Marovitch'in tozların arasında 'Bismillahirrahmanirrahim' diye başlattığı sempozyum** İstanbul'da umut verici bir bildiriyle sona erdiğinde, herkesin ağzından dökülen şuydu: 'Elhamdülillah. Bu günleri de gördük.'*"[813]

Derginin konuyla ilgili haberinde toplantının anlamı üzerine ve farklı dinlere mensup katılımcıların farklı Hz. İbrahim algısından bahsediliyor:

"*Hazreti İbrahim sempozyumu her şeyden önce dinler ve kültürler arasında bir diyalog kurulabileceğini göstermesi açıdan bir anlam taşıyordu. Bugüne kadar dünyada Harran çapında bir örneğin olmayışı, bu tür bir araya gelişlerin kolay olmadığını gösteriyor. Zira herkesin ortak atası olan Hazreti İbrahim olmakla birlikte, herkesin İbrahimi ayrıydı ve üç semavi dinin temel kaynaklarında Hazreti İbrahim betimlemeleri farklıydı, üstelik bu farklılıklar iman kaideleri arasına girebiliyordu.*"[814]

Dergide toplantıda farklı algılamalara bağlı bazı endişelerden ve söylentiden de bahsediliyor:

"*Organizatör Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın yöneticileriyle sempozyumdan önce görüştüğümüzde, belirsizliği, sonucu öngörememe endişesini onların da yaşadığını gördük. Hatta bazı katılımcıların ve harici bazı unsurların kulaktan kulağa yaydığı garip bir söylenti sempozyumun üzerinde dolaştı: Güya bu sempozyum neticesinde üç semavi dinin ileri gelenleri oturup asgari müştereklerde buluşacaklar ve ortak bir dine geçişin temellerini atacaklarmış!*"[815]

Toplantının sonuç bildirisinde Hz. İbrahim şahsında "İbrahimî Dinler" kavramını işaret eden satırları konuyla ilgili örnek olarak vereceğiz. Sonuç bildirgesinin dördüncü maddesinde şöyle deniyor:

---

[813] Bkz. *Aksiyon*; sayı 281, 22 Nisan 2000
[814] A.g.y.
[815] A.g.y.

"Üç büyük dinin ortak değerleri arasında en önemli yeri Hz. İbrahim'in şahsiyeti ve bize bıraktığı tevhid merkezli İbrahimî gelenek olmaktadır. Hz. İbrahim; hakikat arayışında en geniş anlamı ile bir rasyonelliği, derin ve samimi tevhid inancını; Allah'a sevgi ile bağlanmanın; insanlığa sevgi ile hizmet etmenin; iman ile muhabbeti birleştirmenin; sabrın, cesaretin kararlılık içinde sonuca ulaşma çabasının ve barışın, diyalogun bir sembolü olarak, din mensuplarının bireysel ve toplumsal hayat tecrübelerine ışık tutacak, içerik ve istikamet kazandıracak büyük bir şahsiyet, ulu bir peygamberdir."[816]

Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan din temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen bu toplantıların üçüncüsü Mardin'de Kasımiye Medresesi'nde "*çan sesleri eşliğinde ezan okunmasıyla*" başlayan toplantıdır. Toplantıda dikkat çeken hususlardan biri *dini önderlerin havuz üzerine kurulan temsili 'sırat köprüsü'nden geçişi*dir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bakan düzeyinde temsil edildiği toplantıda "*Platform Başkanı Prof. Dr. Bekir Karlığa; Bush, Blair, Şaron, Annan ve masum insanları hedef alan El Kaide örgütüne şiddete son verme çağrısı yapmıştır."* Toplantıyı haber yapan *Aksiyon Dergisi'ne göre en somut öneriler, tedavi amacıyla ABD'nde bulunan Fethullah Gülen'in gönderdiği mesajdan gelmiştir.*[817] Dergide, Fethullah Gülen'in "insanlar arasında barışın teessüsü hususunda en önemli görevin, İbrahim'in torunlarına düştüğü"nü ifade ettiği; Gülen'in ayrıca "bunun için dünyanın değişik şehirlerinde konferanslar serisinin arttırılması, öğrenci değişim programlarının yaygınlaşması, İbrahimî dinlerin hepsini ihtiva eden yüksek lisans ve doktora enstitüleri kurulması teklifinde bulunduğu" anlatılıyor. Dergide ayrıca, Hz. İbrahim'e vurgu yapan konuşmacılardan Şam-Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Patriği ve Türkiye Musevi Cemaati Hahambaşısı'nın konuşmalarından alıntılar mevcut.[818]

---

[816] Kültürler Arası Diyalog Platformu'nun resmi sitesinde yer alan sonuç bildirisi için bkz. http://www.kadip.org.tr/index.php/main/component/option/frontpage/section/1/category/359/content/282

[817] Bkz. *Aksiyon*, sayı 493, 17 Mayıs 2004

[818] A.g.y.

4.2.3.4. Misyonerliğe Yeni Bir Bakış

Misyonerliğin temelini Pavlus'un attığını ve bu kurumun esaslarını oluşturacak şifreleri kendisinden sonra gelenlere verdiğinden daha önce bahsetmiştik. Misyonerliğin kurum olarak varlığının zorunlu olduğu ve bu yolun Kilise'nin olmazsa olmaz görevi olduğu düşüncesinin, Hıristiyanlığın asla değişmemiş ve değişmeyecek yol olduğu gerçeğini de tarihi süreçten verdiğimiz örneklerle göstermiştik. Tam bu noktada ilginç olan, bu hususun Dinler arası diyalog anlayışının Müslüman Türkiye ayağı mensupları tarafından kabul edilip dillendirilmesidir. Bundan da ilginç olan şey ise, bu gerçeğin Gülen grubu tarafından dillendirilmesine rağmen misyonerliğin farklı olarak gündeme taşınmasıdır.

Gülen grubunun en önemli yayın organlarından biri olan Aksiyon dergisi bu yeni anlayışı kapaklarına taşımıştır. "**Senaryo Misyonerlik, Hedef Ne?**" başlıklı dergi sayısında[819] konuyla ilgili çarpıcı değerlendirmeler mevcut.

Dergi, konuyu, içeride "**Misyonerlik Üzerinden Politika Yapılıyor**" başlığıyla geniş bir şekilde ele almış.[820]

Dergi, misyonerlik tartışmalarında ülkemizde misyonerliğin çok tehlikeli olduğunu iddia eden kişilerin geçmişte dine karşı olumsuz tutumları olduğunu ve bu durumun kendi iddialarını gölgelediği ve bu söylemlerin farklı amaçlar taşıdığını dile getirirken şöyle söylüyor:

"*Türkiye'de bir süredir misyonerlik konusu tartışılıyor. Yaklaşık bir yıldır devam eden, Avrupa Birliği'nin Ankara'ya müzakere tarihi vermesinden sonra hızlanan ve 'binlerce kilise ev, milyonlarca İncil' söyleminin sık sık tekrarlandığı tartışmalar, Rahşan Ecevit'in 'Takkenin üzerinde haç' açıklamasıyla zirveye çıktı. Daha düne kadar 'din' konusunda antipatik ve saldırgan tavırlarıyla dikkat çekenlerin aniden Müslüman Türkleri koruma refleksiyle misyonerlik konusunu gündeme taşıması, üstelik söz konusu kişilerin ısrarla belli rakamları telaffuz etmesi ister istemez, 'Acaba, misyonerlik tartış-*

---

819 Bkz. *Aksiyon*, sayı 528, 17 Ocak 2005
820 A.g.s.; s. 40-48

malarının arkasında ne var? Bu konu gündemde tutularak nereye varılmak isteniyor? Gerçek niyetleri neler olabilir?' sorularını akla getiriyor." [821]

Haberde iddiaların dayanağının olmadığı, halkın misyonerlikle de ilk defa karşılaşmadığından hareketle bu provokatif söylemle AB sürecindeki Türkiye sıkıntıya sokulmak mı isteniyor diye soru soruluyor:

"*Bugün, istihbari ya da mantıki dayanağı olmasa da Türkiye'nin dört bir yanında binlerce ev kilisesinin açıldığı, milyonlarca İncil'in dağıtıldığı, önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin misyonerler tarafından parçalanacağı haberleri yayınlanıyor. Hem de arka arkaya… Misyonerlik Türk halkının ilk kez karşılaştığı bir olgu olmadığına göre, yayınların maksadı ne olabilir? Provokatif şekilde yapılan misyonerlik tartışmasının hedefi, halkın hassasiyetini istismar edip emniyet güçlerinin, kilise evlere baskınlar yapmasına sebep olmak, buraları kapatmak ve yabancı ülke vatandaşlarını sınır dışı ettirerek uluslar arası arenada, özellikle AB nezdinde Türkiye'yi sıkıntıya sokmak olabilir mi?*" [822]

Dergide misyonerliğin "bu topraklarda 200 yıllık serüveni" veriliyor, misyonerlik konusunda bu provokatif söylemin ardındaki çevrelere örnek olarak kişi ve kurum adları veriliyor. Bu isimler şunlardır[823]:

Doğu Perinçek ve **Aydınlık Dergisi, Yeni Mesaj gazetesi** ve **Murat Çabaş, Yeni Çağ gazetesi, Ceviz Kabuğu** adlı programıyla **Hulki Cevizoğlu, Milli Gazete'den M. Şevket Eygi.**

Derginin haberinde Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali Erbaş'ın deprem sonrası Sakarya'daki misyonerlerle ilgili saha çalışmasından da bahsediliyor. Erbaş'a göre, medyaya konu olan din değiştirme rakamları doğru değil.[824]

Haberde ayrıca Hıristiyan olmuş Türklerden örnekler de veriliyor. Verilen dört örnekten ikisi Alevi kökenli genç insanlar. Türkiye'de Alevileri potansiyel hedef olarak seçen Protestan misyonerlerin detaylı bir 'Alevilik' çalışması yaptığından bahsedilen

[821] A.g.s.; s. 41
[822] A.g.s.; s. 41-42
[823] A.g.s.; s. 43
[824] A.g.s.; s. 44

haberde raporun dikkat çekici yerlerinden alıntılar mevcut. *Cumhuriyet döneminde Alevilerin dini hayatın tamamen dışına çıkarak laikleşme sürecinin sonucunda dinsiz bir yapıya doğru kaydığı, Atatürk'ün hemen hemen tüm Aleviler için tartışmasız önemli bir lider oluşu*, rapordan alıntılarla öne çıkarılan hususlar.

Haberde ayrıca isim vermeden ilahiyat çevrelerinin misyonerliği dinlerin serbest rekabet ortamı içerisinde değerlendirdiği söyleniyor. Buna göre:

"*İlahiyat çevreleri, 'Bu iş tabiri caizse bir Pazar meselesi. Malını iyi pazarlayan taraftar bulur. Bu saatten sonra 163 benzeri kanunları çıkartarak yasaklardan medet ummanın bir anlamı yok. Dinimizi kabul görecek şekilde güzel anlatmanın yollarına bakmak zorundayız,' diyor.*"[825]

Haber, çok ilginç ve düşündürücü şekilde bitiriliyor. Yukarıdaki görüşleri savunan dergi, Papa **II. John Paul'ün 1999'da yaptığı konuşması**nda bahsettiği **Kilise'nin 21. yüzyıl hedefi** olan "**üçüncü bin yılda Asya'nın Hıristiyanlaştırılması**" üzerine "*Papalığın açıkladığı hedefleri kullanıp sayıları onlarca kat abartanların amacı ise zamanla anlaşılacak* gibi.." bir cümleyle final yapılıyor.[826]

Aksiyon dergisinin 17 Ocak 2005 tarihinde açtığı "Hıristiyanlaşan Türkler" dosyasını 14 Mart 2005'te tekrar gündeme getirdiğini görüyoruz. Kapakta "Asıl Dinlerine Dönüyorlar" başlığıyla verilen konu hakkında şu söyleniyor:

"*Aksiyon, 'Hıristiyan Türkler' meselesine son noktayı koyuyor. Nüfus kayıtlarına göre, Hıristiyan olanların tamamına yakını Ermeni, Süryani, Rum veya diğer etnik gruplardan*"[827]

Konu hakkında son noktayı koyduğunu iddia eden derginin haberinde bununla ilgili kaynağı belirtilmeyen bazı sayısal verilere başvuruluyor:

"*Son birkaç yıldır ısrarla gündemde tutulan; ancak geçtiğimiz aylarda hararetli tartışmaların öznesi misyonerlik hala sıcak bir konu. Gazete sayfalarını ve televizyon*

---

[825] A.g.s.; s. 48
[826] A.g.y.
[827] Bkz. *Aksiyon*; sayı 536, 14 Mart 2005, kapak

ekranlarını dolduran haberlere göre Anadolu'da binlerce ev kilisesi açılmış, on binlerce Türk genci Hıristiyan olmuş, sadece son üç yılda 8 milyon İncil dağıtılmıştı. Fakat Aksiyon'da bütün detaylarıyla verdiğimiz haberler gerçeğin böyle olmadığını ortaya koymuştu. Kayıtlara göre Türkiye genelinde açılan kilise ev sayısı 81 iken, din değiştiren Türk sayısı da birkaç yüzü geçmiyordu. Din değiştirdiği iddia edilen Türkler ise köken itibarıyla aslında Ermeni, Süryani ve Rum kökenli vatandaşlarımızdı. Basılıp dağıtıldığı iddia edilen İncil ise 8 milyon değil, 166 bindi."[828]

Dergiye göre bazı çevreler "Hıristiyan olmuş Türkler" meselesini, siyasi argümanlar ya da kendi hesapları yüzünden çarpıtmıştır ve meselenin aslı nüfus kayıtlarına bakılarak anlaşılabilir.[829] Bundan hareketle dergi konuyu "din değiştirmeden ziyade aslına dönüş" yani, "bir tür aslî kimliğini açığa vurma ve ortaya çıkarma" olarak değerlendiriyor.[830]

Dergi, konuyla ilgili daha önce yapılan Alevi vurgusuna Kürt vurgusunu ekliyor ve Alevi-Kürtler için şunları söylüyor:

"*Etrafta Alevi olarak bilinen bazı kişilerin daha sonra Hıristiyanlığa geçtiği de sıklıkla tartışılan konulardan bir diğeri… Hatta konu milli güvenlik meselesi olarak bile ele alındı. Nüfus verilerine göre, çevresinde Alevi-Kürt olarak bilinen çok sayıda vatandaşımız köken itibarıyla başka milletlerden.*"[831]

Aksiyon dergisi konuyla ilgili son noktayı koyarken şunları söylüyor:

"*Gerçek olan şu: Din değiştirdiği söylenen Türkler köken itibarıyla Süryani, Ermeni veya Rum vatandaşlarımız. Dönemin siyasi konjonktürü gereği kendini gizleme ihtiyacından ya da başka nedenlerle ismini vermeyip dinini farklı gösteren kişiler bugün eski dinlerine, eski isimlerine dönüyor.*"[832]

Bahsi kapatırken misyonerliğe yeni bir bakış açısı olan bu değerlendirmeden şu mesajın çıkarılması bizce mümkün görünüyor:

---

[828] A.g.s.; s. 18
[829] A.g.s.; s. 19
[830] A.g.y.
[831] A.g.s.; s. 22
[832] A.g.y.

İddia edilenin tersine misyonerlik korkulacak bir şey değildir. Misyonerlik faaliyetleri sonucunda İslam'dan Hıristiyanlığa geçen insanların tamamına yakını asıl dinlerine dönen kişilerden oluşmaktadır.

4.2.3.5.Yeni Bir Kur'an Meali Anlayışı

Gülen grubuna yakınlığıyla bilinen tefsirci **Suat Yıldırım**'ın 2001'de hazırlayıp "**Kur'ân-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali**"[833] adıyla 2005'te yayınladığı Kur'an Meali çalışması iki TV programı (**Hulki Cevizoğlu**'nun **Ceviz Kabuğu** adlı programı) ve bu programların detaylı bir şekilde anlatıldığı gazete haberleriyle (**Yeniçağ Gazetesi**'nin haberleri) Türkiye gündemine geldi.[*]

TV programlarında dinler arası diyalog anlayışı ekseninde başta Suat Yıldırım'ın meal çalışması, Müslüman İseviler, Hz. İsa'nın Nüzulü, Karikatür Krizi, Dinler Bahçesi vs. konular ve bunların İslam'a, Türkiye'ye ve Müslüman kitlelere yansımaları üzerinde tartışma yapılmış, gazete haberlerinde de TV programlarında öne çıkanlar geniş bir şekilde okuyucuya aktarılmıştır. Biz de çalışmamızın bu bahsinde Suat Yıldırım'ın meal çalışması hakkındaki tartışmalarda kısaca öne çıkan noktalara temas edeceğiz.

İlk TV programında Bayraktar Bayraklı, Yümni Sezen ve Yaşar Nuri Öztürk'ün konuyla ilgili değerlendirmeleri olumsuz yönde olmuş ve Suat Yıldırım'a ciddi eleştiriler getirmişlerdir. Bayraktar Bayraklı bu çalışmada insan ürünü olan ve Hıristiyanlarca

---

[833] Yıldırım, Suat; *Kur'ân-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali*, İstanbul: Işık Yayınları, 2005

[*] Konuyla ilgili tartışmalar **Kanaltürk** adlı TV kanalında **Hulki Cevizoğlu**'nun hazırlayıp sunduğu "**Ceviz Kabuğu**" adlı program bünyesinde yapılmıştır. Bunlardan ilki 17 Şubat 2006 gecesi, ikincisi "**Ceviz Kabuğu Özel**" adıyla 22 Şubat 2006 gecesi ekranlara gelmiştir. İki TV programı da canlı olarak yapılmış, bunlardan ilki yaklaşık altı, ikincisi beş saat sürmüştür. İlk TV programına **Yümni Sezen** ve **Bayraktar Bayraklı** stüdyoda konuk; **Suat Yıldırım**, **Yaşar Nuri Öztürk** ve **Tuncer Günay** telefonla; ikincisine **Yaşar Nuri Öztürk** stüdyoda konuk, **Nadim Macit, Ali Bulaç, Arslan Bulut, Mustafa Çağrıcı** ise telefonla katılmıştır. TV programları **Yeniçağ Gazetesi**'nde 19 Şubat 2006'da "**Kur'an İncilleştiriliyor**", 24 Şubat 2006'da "Şok Eden Açıklama" başlığıyla birinci sayfadan verilerek haber yapılmış ve yapılan bu haberler konuyla ilgili tartışmanın daha da büyümesine yol açmıştır. TV programları ve gazete haberleri üzerine aksi yönde açıklamaları içeren haberler **Zaman Gazetesi**'nde 20, 21, 26 Şubat 2006'da yapılmıştır. Bu noktada şu hatırlatmayı yapmayı uyugun görüyoruz**. Öztürk'ün TV programlarında kullandığı "Kur'an'ın İncilleştirilmesi" tabiri, Suat Yıldırım'ın meal çalışması hakkındaki tartışmalarda, yapılan işin ne olduğu hakkında doğru veya yanlış bir tanımlama olarak nitelendirilmiş, tartışma bu ifade üzerinden yürütülmüştür**. Detaylı bilgi için bkz. Yeniçağ gazetesi 19, 24 Şubat 2006 günkü sayıları ve Zaman Gazetesi 20, 21, 26 Şubat 2006 günkü sayıları.

vahiy ürünü gibi kabul gören metinlerin Kur'an metni içerisine sokulmasının İslam açısından tutarsızlığını işaret ederek bunu "*Beşeri yazılan mektuplarla Kur'an-ı Kerim'i birleştirmek*" olarak değerlendirmiş ve Suat Yıldırım'a "*Beynini aç ve sorgula. Hz. Muhammed (SAV) , Allah'ın söylemediği bir ayeti nasıl yorumlayacak?*" diye sormuştur.[834] Yıldırım'a en sert tepkiyi Yaşar Nuri Öztürk göstermiş Kur'an-ı Kerim'in içine İncil'den pasajları koymanın ortaya "**Hıristiyanî Kur'an**" çıkarmak olacağını böylelikle "**Kur'an'ın İncilleştirileceğini**" söylemiştir. Suat Yıldırım'a yaptığı bu çalışmaya "İncil ve Tevrat'la mukayeseli Kur'an Meali" demesi gerektiğini bunun yerine sadece Kur'an Meali demesinin "Kur'an'ı tahrif" anlamına geleceğini söylemiş, Yıldırım'ı yaptığı bu işten dolayı tövbeye davet etmiştir.[835] İkinci TV programında **Nadim Macit**, Yıldırım'ı eleştirmiş, yapılanın Kur'an'ı tahrif olacağını işaret ederek şöyle demiştir: "*Açık ve net ifade edecek olursak, Kur'an'ın açık anlamını, içeriğini vermeden bir yere atıf yapmak doğrudan tahriftir***.**" [836] Öztürk, önceki açıklamalarına ilave olarak, Yıldırım'ın yaptığı temel yanlışın, İncil ve Tevrat pasajlarını ayetlerin hemen bitimine koyarak, bu pasajların adeta Kur'an metni içerisindeymiş gibi bir algı yarattığını ifade etmiştir.[837]

Tartışmayla ilgili olarak bazı köşe yazarlarının konuyu kendi köşelerine taşıdıklarını görmüş bulunuyoruz. **Arslan Bulut**, Yaşar Nuri Öztürk'ün "**Kuran'ın İncilleştirilmesi**" tabirini haklı buluyor ve şöyle diyor:

"*Bence Yaşar Nuri Öztürk 'Kur'an İncilleştiriliyor" derken yerden göğe kadar haklıdır. Çünkü Kur'an, mevcut Tevrat ve İncil'in tahrif edilmiş olduğunu bildirir. Dolayısıyla, Allah'ın vahyi olan Kur'an'ın mealini yazarken, insanların yazdığı iki kitapla kıyas yapmak, oralara atıfta bulunmak tahrifat değil de nedir?*" [838]

Arslan Tekin, Yıldırım'ın meal çalışmasına, okuyucu noktasında ele alıp bunun halkımız üzerindeki etkisini sorguluyor. Şöyle diyor Tekin:

---

[834] *Yeniçağ*; 19 Şubat 2006, s. 8
[835] A.g.y.
[836] *Yeniçağ*, 24 Şubat 2006, s. 8
[837] A.g.y.
[838] Bulut, Arslan; "Tevrat ve İncil Dipnotlu Kur'an Olur mu?", *Yeniçağ*, 22 Şubat 2006, s. 11

"Her eve giren bir mealde Tevrat ve İncil'e atıflar yapılmasından, Kur'an'ı tahrif edilmiş, insan elinden çıktığı sabitleşmiş önceki kitaplarla doğrulatmaya kalkışmak manasını çıkarmaz mısınız?... Bırakın siz Yahudiler ve Hıristiyanlar kendilerini Kur'an'la doğrulatsınlar."[839]

Suat Yıldırım, tartışmalara Zaman Gazetesi'nde cevap verdiğini görüyoruz. Yıldırım kendisi hakkındaki iddiaların "hezeyandan ibaret" olduğunu ifade ediyor. Çalışmasında izlediği yolun kendisinden önce pek çok kişi tarafından yapılmış olduğundan hareketle, mealinde Kitab-ı Mukaddes'le Kur'an'ı irtibatlandırabileceği noktalara yani paralelliklere atıfta bulunduğunu söylüyor:

"*O kitaplardan iktibas yapmadım, o bilgilerle Kur'an'ı açıklamadım. Sadece hadiselerin oralarda da geçtiğini, Kur'an-ı Kerim'in anlatımıyla onların anlatımını mukayese etmek yani Kur'an'ın tasdik ve hakemlik konumunu uygulamak isteyenlere dipnotla işaret etmekte fayda gördüm. Bu, bilimsel bir inceleme ve uygulamadan ibarettir. Yoksa (hâşâ) 'Kur'an'a vahiy dışında kaynak gösterme' veya o kitapların aslî şekilleriyle mevcut olup Kur'an düzeyinde olduklarını gösterme gibi bir manası yoktur.*" [840]

Zaman Gazetesi'nin, Suat Yıldırım'ın meal çalışmasında izlediği yolu müspet olarak değerlendiren ve hatta bu konu hakkında getirilen eleştirileri eleştiren tefsircilerin düşüncelerini aktaran bir haber yaptığını görüyoruz. Haberde adı geçen **Veli Ulutürk**, bu çalışmasının Kur'an-ı Kerim'in gerçek bir kitap olduğunu ortaya koyduğunu ve Yıldırım'ın konu üzerinde araştırma yapanlara çok yarar sağladığını ifade ediyor. **Yakup Çiçek** de çalışmayla araştırma yapmak isteyenlere kolaylık sağlandığını söyleyerek Ulutürk'le aynı görüşü paylaşıyor ve eleştirilerin ilmi ölçülere uymadığını ifade ediyor. **Lütfullah Cebeci**, Suat Yıldırım'a destek veriyor ve O'na eleştiri getirenlerin Kur'an'ın mesajını önemsemek noktasında samimiyetsiz olduklarını iddiasında bulunuyor ve şöyle söylüyor:

"*Suat Hoca'nın söyledikleri gerçeğe ve Kur'an'ın söylediklerine uygun. Bunda yadırgayacak ve rahatsız olacak bir şey yok. Dün Ceviz Kabuğu programında yaşanan*

---

[839] Tekin Arslan; "Diyanet İşleri Başkanı Daha Açık Konuşmalıydı: Tevrat ve İncil'e atıf Yapmak Ne Derece Doğru?", *Yeniçağ*, 28 Şubat 2006, s. 7
[840] *Zaman*, 20 Şubat 2006, s. 18

tartışmalardan yeni haberdar oldum. Zannederim o tartışmacıların niyeti üzüm yemek değilmiş. Sanki kendileri için Kur'an'ın ana mesajı çok önemli imiş gibi davrananların samimiyeti herkesçe malum." [841]

Hayrettin Karaman ise, Suat Yıldırım'ın yaptığı çalışmasına "Kur'an İncilleştiriliyor" eleştirisi getirilemeyeceğini ifade ediyor ve şunu söylüyor:

"*Bizzat Kur'an-ı Kerim diğer kitaplara atıfta bulunur. Elimizdeki Tevrat ve İncilde her ne kadar bozulmalar olsa da kısmen vahiy parçaları var.*" [842]

Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu'nun konuyla ilgili açıklaması şöyle:

"*Biz Kur'an-ı Kerim tefsirlerinde değişik kutsal metinlerden alıntı yapılıp onlarla mukayeseler yapılmasını yanlış bulmuyoruz. Bu, alışkın olduğumuz bir usuldür. Ama Kur'an-ı Kerim mealinde, o mealin arkasında hemen diğer kutsal metinlerden, İncil'den ve Tevrat'tan benzeri ayetlerin verilmesi, henüz alışkın ve bana göre fazla da doğru görülmeyen bir usuldür. Bu açıdan ikisinin ortası bir yolu tartışarak bulmalıyız.*" [843]

Tartışmada tarafların iddialarını verdikten sonra Suat Yıldırım'ın çalışması hakkında bilgi verip bir değerlendirme yapacağız.

Suat Yıldırım, hazırladığı mealinin ayırt edici özelliklerini, çalışmanın sunuş kısmında sıralamaktadır.[844] Buna göre:

1. Meal çalışmalarının çoğunda görülen parantezlere yer vermemiş olması.

2. Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme özelliğine sahip olması ki bu Yıldırım'a göre hiçbir mealde olmayan bir özelliktir.

3. Ayete getirilen açıklamalarda hadislere belli ölçülerde yer vermiş olması.

4. Ayetler arasında irtibatlandırma yapmış olması.

---

[841] *Zaman*, 21 Şubat 2006, s. 4
[842] A.g.y.
[843] *Zaman*, 26 Şubat 2006, s. 2
[844] Yıldırım, A.g.e.; s. IX, X, XI

5. Zaman zaman mevcut Tevrat ve İncil metinleriyle olan paralelliklere değinmesi. Yıldırım yapılan bu işin "sırf bir karşılaştırma gayesiyle" yapıldığını ve bunun KM (Kitab-ı Mukaddes) kısaltmasıyla gösterildiğini söylemektedir.

Yıldırım, ilk olarak 1998 yılında Zaman gazetesi tarafından yayınlanıp okuyucuya hediye olarak verilen çalışmasının sunuş kısmında kendisini böyle bir çalışmaya teşvik eden **Fethullah Gülen**'e teşekkür ediyor. Yıldırım'a göre, çalışmanın ortaya çıkışı Gülen'in teşviki ve başka temenniler sayesinde olmuş:

"*Önsözü bitirmeden önce mutlaka yerine getirmem gereken bir vecibe kalıyor. O da beni yirmi seneden beri bir meal hazırlamaya tekrar tekrar teşvik etmiş olan Fethullah Gülen Hocaefendi'ye şükranlarımı sunmak olacaktır. Onun teşviklerine başka temenniler de eklenince bu çalışmayı hazırladım. Fakat muhterem Hocaefendinin şartları müsait olmadığından inceleme fırsatı bulamadı. Bu sebeple maalesef onun görüşlerinden yararlanamadım.*"[845]

Suat Yıldırım, Kur'an mealinde "Tevrat ve İncil metinleriyle olan paralellikler" olarak nitelendirdiği tespitleri metin içerisinde Kur'an ayetinden sonra parantez içinde kırmızı renkte göstererek vermiş. Parantezden sonra Kitab-ı Mukaddes'in ilgili kısmıyla ilgili açıklamalar da mevcut. Yıldırım'a yapılan en büyük eleştiri de çalışmanın bu kısmı. Metin kısmında kırmızı renkle ayrıca; ayet numaraları, ayetin irtibatlandırdığı diğer ayetler, hadisler ve bunlarla ilgili diğer açıklamaların da olduğunu görmekteyiz. Yani Kur'an ayetinin meali dışındaki metinlerin hepsi kırmızı renkte ve bir arada.

Yıldırım'ın Tevrat ve İncil'le paralellik kurduğu ayetlerin dökümünü bahsi kapatırken vereceğiz. Buna göre, ayet sayısı değişik olmakla birlikte Kitab-ı Mukaddes'le irtibatlandırılmış surelerin toplamı 114 surenin 54'üdür. Bu sureler: **Bakara, Âli İmran, Nisa, Mâide, En'am, A'raf, Enfal, Tevbe, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrahim, Hicr, Nahl, İsra, Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiya, Hac, Nûr, Furkan, Şuara, Neml, Kasas, Ankebut, Lokman, Secde, Ahzab, Sebe, Fatır, Saffat, Sad, Mümin, Fussılet, Şura, Zuhruf, Ahkaf, Muhammed, Fetih, Hucurat, Kaf, Zariyat, Tur, Kamer, Rahman, Hadid, Haşir, Saf, Cuma, Kalem, Cin, Beled** sureleri.

---

[845] A.g.e.; s. XI

Konuyla ilgili birkaç örnek vermenin faydalı olacağına inanıyoruz. Bunu yaparken ilgili ayet çevirisini Yıldırım'ın meali ve farklı meallerden de faydalanarak verip Yıldırım'ın ilgili ayetleri irtibatlandırdığı Kitab-ı Mukaddes pasajlarını aktaracağız.

1. Bakara Suresi 62. ayet:

"İman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar, Sabiîler… Her kim Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) iman eder ve amel-i salih işlerse, elbette onların Rab'leri yanında mükâfatları vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi kendilerini üzecek bir şeyle de karşılaşmazlar."[846] (Suat Yıldırım çevirisi)

"Şu bir gerçek ki, iman edenlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan, Sâbiîlerden Allah'a ve ahiret gününe inanıp barışa/hayra yönelik iş yapanların, Rableri katında kendilerine has ödülleri olacaktır. Korku yoktur onlar için, tasalanmayacaklardır onlar."[847] (Yaşar Nuri Öztürk çevirisi)

"Şüphesiz iman edenler; Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden de Allah'a ve ahret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir."[848] (Türkiye Diyanet Vakfı çevirisi)

Yıldırım, ilgili ayeti Kitab-ı Mukaddes'ten şu pasajlarla irtibatlandırıyor: Matta 2:23, Resullerin İşleri 2:22

"Oraya varınca Nasıra denen kente yerleşti. Bu, peygamberler aracılığıyla bildirilen, 'O'na Nasıralı denecektir' sözü yerine gelsin diye oldu."[849] (Matta 2:23)

"Ey İsrailliler, şu sözleri dinleyin: Bildiğiniz gibi Nasıralı İsa, Tanrı'nın, kendisi aracılığıyla aranızda yaptığı mucizeler, harikalar ve belirtilerle kimliği kanıtlanmış bir kişidir."[850] (Resullerin İşleri 2:22)

---

[846] A.g.e; s. 15
[847] Öztürk, Yaşar Nuri; *Surelerin İniş Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 73. Baskı, 2006, s. 402
[848] *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: TDV Yayınları, 2005, s. 9
[849] *Kutsal Kitap*, s. 1193
[850] A.g.e.; s. 1374

İlgili ayetlerle paralelliği dolayısıyla verildiği iddia edilen Kitab-ı Mukaddes pasajlarını alt alta vermiş bulunuyoruz. Kur'an'ın ilgili ayeti ebedi kurtuluş için gereken asgari şartları ögsteriyor. Kitab-ı Mukaddes'le ilgili kısımlarda daha önceki peygamberlerin bildirdiği gerçeklik olarak Hz. İsa'nın şahsiyetine vurgu var. Yıldırım'ın bu metinler arasında nasıl bir irtibat kurduğunu biz anlayabilmiş değiliz.

2. Nisa Suresi 34. ayet:

"*Kocalar eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar. Bunun sebebi, Allah'ın bazı insanlara bazılarından daha fazla nimet vermesi ve bir de kocalarının mehir verme, evin masraflarını yüklenmeleri gibi malî yükümlülükleridir. O halde iyi kadınlar: itaatli olan ve Allah kendi haklarını nasıl korudu ise, kocalarının yokluğunda, onların hukuklarını koruyan kadınlardır. Dikbaşlılığından yıldığınız kadınlara gelince: Onlara evvela öğüt verin, vazgeçmezlerse yatakta yalnız bırakın ve bunlarla da yola gelmezlerse onları hafifçe dövün. Şayet size itaat ederlerse, onlara yüklenmek için bir sebep aramayın. Unutmayın ki üstünüzde çok yüce ve büyük olan Allah vardır.*" [851] (Suat Yıldırım tercümesi)

"*Erkekler; kadınları gözetip kollayıcıdırlar. Şundan ki, Allah, insanların bazılarını bazılarından üstün kılmıştır ve erkekler mallarından bol bol harcamışlardır. İyi ve temiz kadınlar saygılıdırlar; Allah'ın kendilerini koruduğu gibi, gizliliği gereken şeyi korurlar. Sadakatsizlik ve iffetsizliklerinden korktuğunuz kadınlara önce öğüt verin, sonra onları yataklarında yalnız bırakın ve nihayet onları evden çıkarın/bulundukları yerden başka yere gönderin! Bunun üzerine size saygılı davranırlarsa artık onlar aleyhine başka bir yol aramayın. Allah çok yücedir, sınırsızca büyüktür.*" [852] (Yaşar Nuri Öztürk çevirisi)

"*Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse hafifçe) dö-*

[851] Yıldırım, A.g.e.; s. 107
[852] Öztürk, A.g.e.; s. 485

vün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür. [853] (Türkiye Diyanet Vakfı çevirisi)

Yıldırım, bahsi geçen ayeti Kitab-ı Mukaddes'ten şu pasajlarla irtibatlandırıyor: Timoteos'a Birinci Mektup 11:12 [854] (Kitab-ı Mukaddeste böyle bir yer yok, herhalde bir hata yapılmış) , Korintlilere Birinci Mektup 11:3, Efeslilere Mektup 5:22

"*Ama şunu da bilmenizi isterim: Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır.*" [855] (Korintlilere Birinci Mektup 11:3)

"*Ey kadınlar, Rab'be bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun.*" [856] (Efeslilere Mektup 5:22)

Yıldırım; kadının, erkek egemenliğini kabul etmesi gerektiği ön kabulünden yola çıkıp bu ayeti anlamlandırmış. Oysa ayette belirtilen kadına yönelik eylemler için sadakatsizlik şartını işaret edecek şekilde tercüme yapan ve ayetten kadının dövülmesi anlamını çıkarmayan mütercimler mevcuttur. Ayetle irtibatlandırılan İncil pasajlarında erkeğin kadın üzerindeki hakimiyeti, tanrısal bir gerçeklik olarak veriliyor. Bu açıdan bakıldığında Yıldırım'ın kadına bakışı İncil'inkiyle paralellik arzediyor.

3. En'am Suresi 164. ayet:

"*De ki: 'Allah her şeyin Rabbi iken ben O'ndan başka bir rab mi ararım? Herkesin kazandığı, yalnız kendisine aittir. Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez. Sonunda hep dönüp Rabbinizin huzuruna varacaksınız. O da içinde bulunduğunuz ihtilafın içyüzünü, işin gerçeğini size bildirecektir.*" [857] (Suat Yıldırım tercümesi)

"*Şunu da söyle: 'Allah her şeyin Rabbi iken O'ndan başka Rab mi arayayım? Her benliğin kazandığı kendi üstünde kalır. Hiçbir günahkâr bir başkasının günah yükünü*

---

[853] *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 83

[854] Kitab-ı Mukaddes'te yaptığımız tarama sonucu şunu gördük. Suat Yıldırım'ın irtibatlandırmaya çalıştığı pasajla ilgili birkaç ihtimal mevcut. Zira Yıldırım'ın burada öne çıkardığı konu, kadının erkek egemenliğini kabul etmesi zorunluluğudur. Buna göre konuyla ilgili olabilecek pasajlar şunlardır: Timoteos'a Birinci Mektup 2:9-15, 3:11-12 Bunun için bkz. *Kutsal Kitap*, s. 1518

[855] *Kutsal Kitap*, s. 1456

[856] A.g.e.; s. 1493

[857] Yıldırım, A.g.e.; s. 191

taşımaz. Nihayet, dönüşünüz Rabbinizedir. Tartışmaya girdiğiniz şeyleri O size haber verecektir." [858] (Yaşar Nuri Öztürk çevirisi)

"*De ki: Allah her şeyin Rabbi iken ben ondan başka Rab mi arayacağım? Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. Ve O, uyuşmazlığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir.*" [859]

Yıldırım, bu ayeti Kitab-ı Mukaddes'ten şu pasajlarla irtibatlandırıyor: Romalılara Mektup 14:12, Galatyalılara Mektup 6:5

"*Böylece her birimiz kendi adına Tanrı'ya hesap verecektir.*" [860] (Romalılara Mektup 14:12)

"*Herkes kendine düşen yükü taşımalı.*" [861] (Galatyalılara Mektup 6:5)

Yıldırım'ın ayet ve İncil pasajlarını irtibatlandırışı lafzen kabul edilebilir fakat herkesin malumudur ki Kilise öğretisi Hz. Adem'in zellesini insanlara geçtiğini kabul ediyor. Hıristiyanlıktaki Vaftiz ritueli, yeni doğan insanın bu günahtan kurtarılması için yapılır. Bundan dolayı İslam'daki suçun şahsiliği ilkesinin bu bağlamda Hıristiyanlıkta da olduğunu kabul, en başta Kilise öğretisine aykırı bir düşüncedir.

Suat Yıldırım'ın Kitab-ı Mukaddes metinleriyle paralellikler kurduğu diğer Kur'an ayetleri şunlardır:

Bakara Suresi: 28, 29, 30, 31, 35, 40, 49, 50, 51, 54, 57, 60, 62, 63, 67, 71, 73, 75, 87, 88, 97, 116, 124, 125, 133, 136, 142, 144, 163, 173, 178, 185, 210, 219, 221, 222, 224, 229, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251,255, 256, 258, 259, 260, 264, 275, 282.

Âli İmran Suresi: 4, 6, 29, 32, 33, 34, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 98, 113, 124, 183, 191.

---

[858] Öztürk, A.g.e.; s. 226, 227
[859] *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 149
[860] *Kutsal Kitap*, s. 1440
[861] A.g.e.; s. 1485, 1486

Fetih Suresi: 29.

Hucurat Suresi: 11.

Kaf Suresi: 30.

Zariyat Suresi: 26, 27.

Tur Suresi: 22.

Kamer Suresi: 13, 37.

Rahman Suresi: 35, 36.

Hadid Suresi: 13.

Haşir Suresi: 22, 23.

Saf Suresi: 6, 14.

Cuma Suresi: 11.

Kalem Suresi: 19, 20.

Cin Suresi: 9.

Beled Suresi: 13.

4.2.3.6. Dinler Bahçesi Uygulaması

Dinler arası diyalog siyasetinin Müslüman-Türkiye ayağındaki görünümlerinden biri de "Dinler Bahçesi" uygulamasıdır. Dinler Bahçesi uygulamasında, İslam, Hıristiyanlık, Musevilik dinlerinin ibadethaneleri bir araya getirilmiştir. Verilmek istenen mesaj, farklı dinlere mensup insanların hoşgörüyle bir arada yan yana ibadet edebilecekleridir.

İlk olarak 8 Aralık 2004'te Antalya Belek'te gerçekleştirilmiş olan bu uygulama, yapılması düşünülen diğer uygulamaların önünü açmıştır. Aydın-Kuşadası, Şanlıurfa-Halepli Bahçe, Mardin-Nusaybin'de de yapılması tasarlanan bu uygulama, zaman zaman "Dinler Parkı", "İnanç Parkı", "Dinler ve Kültürler Parkı" adları da kullanılarak gündeme gelmiştir. Yapılmasına başlanılan projelerden ikisi (Aydın-Kuşadası ve Mardin-Nusaybin) devam etmekte, üçüncüsü (Şanlıurfa-Halepli Bahçe) farklı bir proje haline getirilmiştir.

Dinler Bahçesi uygulamasının Antalya Belek'teki ilk örneği Belek Turizm Yatırımcılar Birliği'nin **(BETUYAB)** yaklaşık 1 trilyon lira harcayıp, bir yılda inşa ettiği Dinler Bahçesi, Başbakan **Erdoğan** tarafından hizmete açıldı. Açılışa, AB Dönem Başkanı Hollanda'nın AB'den sorumlu Bakanı **Atzo Nicolai**, Filistin ve İsrail ile aralarında AB ülkelerinin de bulunduğu çok sayıda büyükelçi ve Türkiye'deki ruhani liderler katıldı.[862]

Açılış töreninde kürsüye Avrupa Birliği'nin marşı olan 9. Senfoni eşliğinde gelen Erdoğan, "*Üç semavi dinin mabetlerini bir bahçede buluşturan bu mekâna adım atan hiç kimse bu ülkenin kimliğine şaşı bakamayacaktır.*" dedi. Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin inançların birlikte yaşadığı büyük tarihi tecrübesi sayesinde bölgesinde barış ve kardeşliğin teminatı olduğunu, dünya devletleri içindeki özel yerinin de burada yattığını kaydetti.[863] **Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu** dinler ve kültürler arası diyalogun, farklı inanç grupları arasında hoşgörünün son yıllarda bütün dünyada yükselen bir değer olarak öne çıktığını söyledi. Bardakoğlu, *bu gelişmenin farklı din mensuplarının birbiri hakkındaki önyargılarını, aradaki çatışma noktalarını izole etmeye yardımcı olduğunu da ifade etti.*[864]

Türkiye Katolik Kiliseleri Temsilcisi **Alphonse Sammut**, Dinler Bahçesi açılış toplantısının sevgi, kardeşlik ve hoşgörü açısından söylenen lafların çok ötesine giden bir gerçeği ortaya çıkardığını söyledi. Cami, kilise ve sinagogun bulunduğu bu komp-

---

[862] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=279846
[863] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=119646
[864] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=119551
Ali Bardakoğlu'nun törende yaptığı konuşmanın metni için çalışmamızın Ekler kısmına bakılabilir.

leksin, Türkiye tarihinde bir dönüm noktası oluşturacağını da belirten Sammut, şöyle konuştu:

"Cumhuriyet Türkiyesi'nin tarihinden bu yana ender sayılabilecek bu açılışta bulunmak benim için büyük mutluluk. 80 yıldır hiçbir kilise inşaa edilmemişti. Bu yüzden BETUYAB ve katkısı bulunanlara teşekkür ediyorum." *"Türkiye'de bir Katolik nüfusu var. Katolikler, Türkiye'de ibadetlerini yapabiliyorlar ama kiliseler üzerinde bir hakları yok. Dilerim bir gün bu hakları da olur. Türkiye'de Hıristiyan nüfusu azalmakta. Hıristiyan nüfusu yok olursa Türkiye'de bir monologluk başlar ki bu da mozayiği bozar.*" [865]

Ermeni Patriği Mutafyan, Medeniyetler barışının, üç semavi dine ait ibadethanelerin yan yana inşa edilmesiyle ifade edilebileceğini söylediği için öldürülen Enver Sedat'ın, Akdeniz'in karşı yakasında bu manzarayı izlediğini hayal etmek doğrusu çok hoş, dedi.[866]

Türkiye Musevi Hahambaşı İshak Haleva, Dinler Bahçesi'ni daha proje aşamasında gördüğünde çok heyecanlandığını belirterek, projeye her türlü destek sözü verdiğini söyledi[867] ve şunu ifade etti: "*Bu güzel yurdumuzun her bölgesi, ezan, çan ve hazan seslerinin birlikte ve bir arada ufuklarımızı kutsadığı nadir coğrafyalardır. Bu ülkenin evlatları olarak ne kadar ayrıcalıklıyız.*" [868]

Fener Rum Ortodoks Patrik Temsilcisi Dasiteos Aragnostopulus da, turizmin geliştiği yerlerde insanların daha açık ve hoşgörülü olduğunu belirterek, burada bugün açılan oluşumun da bunun göstergesi olduğunu söyledi ve [869] Dinler Bahçesi'nin hoşgörünün bir nişanı olarak ülkemizde örnek oluşturmasını dilediğini belirtti. [870]

Belek Turizm Yatırımcıları Birliği (BETUYAB) **Başkanı Tarık Pekcan**, tesisin özel sektör ve devlet işbirliğiyle yapıldığını belirterek, tesiste üç temel din mensuplarının aynı anda ibadet edebileceğini kaydetti. Pekcan, tesisin 1 trilyon liraya mal olduğunu ve 4 bin metrekare üzerine kurulduğunu söyledi. Turizm yatırımı gibi yatırımların

[865] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=119554
[866] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=279846
[867] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=119554
[868] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=279846
[869] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=119554
[870] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=279846

ülkeye nitelik kazandırdığını vurgulayan Pekcan, "***Ancak, global dünyadaki yerimizi alabilmek için böyle bir anlayışın ortaya konması gerektiği düşüncesiyle yola çıktık"*** dedi.[871]

Antalya Belek'teki bu tesis, ileriki günlerde Türkiye'nin AB yolunda başarılı olması için Müslüman ve Hıristiyan din adamlarının birlikte duasına da tanık oldu. Bu olay Zaman gazetesinde 18 Aralık 2004'te "**Dinler Bahçesi'nde AB üyeliği için dua"** başlığıyla şu şekilde aktarıldı:

"Dinler Bahçesi'ndeki camide ilk cuma namazının kılınmasının ardından, **Serik İlçe Müftüsü Osman Artan** ve Antalya'nın Kaleiçi semtinde bulunan **Aziz Pavlus Birleştirilmiş Kilisesi'nin rahibi James Bultema** birlikte dua ederek "*amin*" dedi.

Cuma namazından sonra kilisede bulunan Rahip James Bultema'yı ziyaret eden Serik İlçe Müftüsü Osman Artan, Dinler Bahçesi'nin insanlar arasında hoşgörü adına çok güzel bir çalışma olduğunu söyledi. James Bultema da "*Ümit ediyorum ki Dinler Bahçesi karşılıklı saygı ve hoşgörüyü artırmaya, bu üç dinin arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmaya yardımcı olacaktır. Türkiye Avrupa Birliği'ne girmek için çok gayret sarf etti.*" diye konuştu. James Bultema, "*Türkiye'nin başarısı için dua ediyoruz. Bütün dualarımızla Türkiye'nin yanındayız. Bugünleri yaşattığı için Tanrı'ya teşekkür ederiz.*" dedi. Belek'te kurulan Dinler Bahçesi'nin dünya barışı adına örnek bir davranış olduğunu kaydeden Serik İlçe Müftüsü Osman Artan ise, "*Ya Rabbi, insanlığa birbirini sevmeyi, birbirine kardeş gibi davranmayı nasip eyle, milletimizi birlik beraberlikten ayırma, memleketimiz için çalışan insanlara güç kuvvet ver, kardeşlik üzerine yaşamayı nasip eyle, memleketimizi, kardeşlikten, birlikten ayırma, ülkemizi her türlü tabii afetlerden muhafaza eyle.*" diye dua etti. Artan'ın duasının ardından Dinler Bahçesi'nde bulunan vatandaşlar birlikte Fatiha Suresi'ni okudular."[872]

Belek'teki ilk örnek olan Dinler Bahçesi kısa bir süre sonra ikinci örneği 1 Ocak 2005'te "**Antalya'daki Dinler Bahçesi'nin benzeri Şanlıurfa'ya yapılacak"** başlığıyla basında duyuruldu. İkinci örnek için düşünülen yer Şanlıurfa'ydı. Şimdi bu haberin detayını verelim:

---

[871] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=119554
[872] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=122587

“ *'Temalı Park' projesi adı altında Şanlıurfa'da yapılacak olan Dinler Bahçesinin içerisinde sembolik olarak bir adam boyunda sinagog, kilise ve havranın da yer alacağı ancak ağırlıklı olarak İslami motiflerin bulunacağı aktarıldı. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan projenin Haleplibahçe semtinden Balıklıgöl'e kadar olan alanda temsilcileriyle bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunan Şanlıurfa Belediyesi, Temalı Park Projesinin bu yıl içinde başlayacağını bildirdi. Şanlıurfa Belediye Başkan Yardımcısı Mustafa Aydın, Şanlıurfa'nın Temalı Park projesiyle bölgenin en önemli turistik merkezlerinden biri haline geleceğine inandığını söyledi. Aydın, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle Haleplibahçe semtinde yapılması planlanan ve bir süre önce revize edilen proje sayesinde kentin tarihi kimliğinin korunacağını aktardı.*”[873]

Bu projenin çıkan arkeolojik buluntular sebebiyle değişikliğe uğradığını “Arkeoloji Parkı ve Müzesi” haline getirileceği, basında çıkan haberler arasındaydı. [874] Bununla ilgili olarak Şanlıurfa Belediye Başkanı Dr. Ahmet Eşref Fakıbaba, ‘Halepli Bahçe alanının Arkeoloji Parkı ve Müze haline getirilmesi ise yerinde bir karar olur’ dedi.”

Dinler Bahçesi uygulamasının üçüncü örneği **Aydın, Kuşadası** için düşünüldü. 2005 yılında gündeme gelen bu proje 2007 Nisan’da başladı. Bu projeyle ilgili olarak oluşturulan İngilizce web sitesinde projenin, tanıtım dosyasındaki adının, Kuşadası’nın Antik çağ’daki ismine nispet edilerek “Faith Garden Ioania” (İnanç Bahçesi İyonya) olarak verildiğini görmekteyiz. KUSİAD’ın (Kuşadası İşadamları Derneği) öncülüğünde yapılan projede Söz konusu proje kapsamındaki alanda; 120 kişilik birer adet Cami, Sinagog ve Kilisenin yanı sıra, Hotel, Restoran, Müze, toplantı salonları, Guest Houses ve İdari binası yapılacağı belirtildi. Projenin tahmini maliyetinin yaklaşık 12,5 milyon Euro olacağı ve 24 ayda tamamlanacağı öngörülmekte. **KUSİAD Başkanı Oğuz Şahin**, ' *projenin iki bölümden oluştuğunu, eko tarım kapsamında yapılacak çalışmalar sonucunda, organik tarım bilincinin geliştirilmesi ile yöre köylülerinin kalkınmasında ve ekonomik gelir düzeyinin yükseltilmesinde önemli adımlar atılacaktır… Burada inşa*

[873] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=127366
[874] http://www.sanliurfa.com/v1/index.php?bolum=haber&islem=detay&id=32118

edilmek istenen eserler; bugün ve yarınki nesiller için sadece Türkiye'nin tarihine değil, insanlığın tarihine de ışık tutacaktır. ' dedi. [875]

Dördüncü ve son örnek, 2008 yılında gündeme gelen **Mardin, Nusaybin**'de yapılması düşünülen projedir. Basında çıkan haberde şunlar söylenmiştir:

"*Mardin'in Nusaybin ilçesindeki Süryanilerin kutsal mekânı Mor Yakup Kilisesi ile Hazreti Zeynelabidin Camii ortak avlu içine alınarak Kültür ve İnanç Parkı'na dönüştürülecek.* İlçedeki Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin yüzyıllarca inançlara karşılıklı saygı çerçevesinde birlikte yaşadıklarını söyleyen **Nusaybin Kaymakamı Yücel Gemici**, "Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın projesiyle ilçe tarihine yaraşır bir sembol oluşturacağız" dedi." [876]

Nusaybin Belediye Başkanı Ayşe Gökkan ise Mardin bölgesinde inançların birarada yaşadığı yerlerden birinin de Nusaybin olduğunu belirterek, burada Süryani, Yezidi, Türk, Arap ve Kürtlerin bir arada yaşadığını söyledi. Gökkan, *amaçlarının iki dini abideyi yan yana getirerek, dünya barışına katkı sağlamak olduğunu* vurguladı.[877]

Dinler Bahçesi uygulamalarında Müslüman Türk tarafın temel beklentisinin, özellikle yabancı turist olduğu, projelerin yapım yeri ve ilgili kişilerin yaptıkları açıklamalar doğrultusunda bellidir. Uygulamanın ilk örneği olan Antalya Belek'teki Dinler Bahçesi hakkında yabancı azınlıkların dini temsilcilerinin vermiş olduğu mesajlar bize şunu göstermektedir: Yapılan uygulamalara yüklenen anlamlar özellikle siyasidir. Bu noktada **Türkiye Katolik Kiliseleri Temsilcisi Alphonse Sammut**'un mesajını hatırlatmakta fayda olduğuna inanıyoruz:

"Cumhuriyet *Türkiyesi'nin tarihinden bu yana ender sayılabilecek bu açılışta bulunmak benim için büyük mutluluk. 80 yıldır hiçbir kilise inşaa edilmemişti…* " "*Türkiye'de bir Katolik nüfusu var. Katolikler, Türkiye'de ibadetlerini yapabiliyorlar ama kiliseler üzerinde bir hakları yok. Dilerim bir gün bu hakları da olur. Türkiye'de Hıristiyan*

---

[875] http://www.dinlerbahcesiege.com/dinlerbahcesi/scripts/default.asp
[876] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=9833044
[877] http://www.yuksekovahaber.com/haber/nusaybinde-kultur-inanc-parki--31145.htm

nüfusu azalmakta. Hıristiyan nüfusu yok olursa Türkiye'de bir monologluk başlar ki bu da mozayiği bozar." [878]

Üç dinin ibadethanelerinin yan yana olacağı bir projenin Türkiye'deki özellikle genç nüfusun İslam'ı diğer dinlerle kıyaslama noktasında fark olmadığına ilişkin bir bilinçaltı oluşmasının -ki bu projenin asıl tehlikesi bizce budur- yolu olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir Bahsimizi **Mehmet Tokoğlu**'nun bu bağlamdaki çarpıcı değerlendirmesiyle kapatıyoruz:

"Üç dini aynı kefeye koyup aynı akaid kurallarıyla değerlendirip İslam'ı "diyalog" projesinin potasında eritmenin adı Dinler Bahçesi oldu. Bakalım bir adım sonrası ne olacak?"[879]

4.2.4. DİNLERARASI DİYALOG SİYASETİ VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Dinler arası diyalog siyaseti karşısındaki tavrının ne olduğu çok önemlidir zira süreç içerisinde Müslüman Türkiye açısından, kurumsal olarak Hıristiyan Batı'nın en önemli muhatabıdır. Diyanet, Din Şuraları'nda almış olduğu kararlar ve kurum temsilcilerinin süreçle ilgili etkinliklere katılımı ve bu bağlamdaki resmi açıklamalarla Dinler arası diyalog süreci içerisinde olduğunu kurumsal kimliğiyle ortaya koymuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Dinler Arası diyalog sürecindeki tavrını gösteren en belirgin alan, Din Şuraları olmuştur. İlki 01-05.11.1993 tarihleri arasında ve bugüne kadar dört kez yapılmış olan "Din Şurası"ndan son üçünde dinler arası diyalog süreciyle irtibatlandırılabilecek kararlar çıkarılmıştır.

II. Din Şurası: Süreçle ilgili en kapsamlı kararlar 23.11.1998-27.11.1998 tarihleri arasında Ankara'da yapılmış olan II. Din Şurası'ndan çıkmıştır. *II. Din Şurası'nın sonuç raporunda "Dinler Arası Diyalog" adlı bir bahis açılmıştır. Bu bahiste öne çıkan en önemli husus, dinler arası diyalog çalışmalarının herhangi bir dinin propagandası görünümünden kurtarılması gerektiğiyle ilgili 27. Karardır*:

---

[878] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=119554
[879] http://www.sunnetyolu.com/index.php?option=com_content&task=view&id=435&Itemid=65

"*KARAR: 27. Dinlerarası diyalog çalışmaları, herhangi bir dinin propagandası görünümünden kurtarılmalıdır. Diyaloglarda gizli, siyasi ve başka gayeler güdülmemesi için gerekli titizlik gösterilmeli ve bu tutum eğitim çalışmalarına yansıtılmamalıdır.*"[880]

Bu karar, tek başına dinler arası diyalog sürecinin ne amaçla yapıldığını göstermesi açısından çok önemlidir. Diyanet İşleri sonraki kararlarında her ne kadar bu süreci destekliyor gözükse de bu sürecin ne için işletildiğini açıkça söylemektedir.

Öne çıkan diğer hususlar şunlardır: Dinler arası diyalogun daha geniş tabana yayılması gerektiğini söyleyen 35. Karar. Türkiye'de İbrahimî Dinlerin durumu hakkında toplantı yapılması hakkındaki 36. Kararın a fıkrası ve 'İnanç Turizmi' ne yönelik daha büyük katkıda bulunulması istenen b fıkrası. Ayrıca, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde "Dinlerarası Diyalog Genel Sekreterliği"nin kurulması tavsiyesinin olduğu 37. Karar. [*]

---

[880] http://www.diyanet.gov.tr/dinsurasi/sura/default.asp

[*] İlgili kararların tümü aşağıdadır:

DİNLER ARASI DİYALOG

KARAR: 26. Farklı din mensupları, dünya barışına katkı sağlayabilecek ortak inanç ve düşünceleri geliştirip yaygınlaştırmak için çalışmalıdır.

KARAR: 27. Dinlerarası diyalog çalışmaları, herhangi bir dinin propagandası görünümünden kurtarılmalıdır. Diyaloglarda gizli, siyasi ve başka gayeler güdülmemesi için gerekli titizlik gösterilmeli ve bu tutum eğitim çalışmalarına yansıtılmamalıdır.

KARAR: 28. Farklı din mensupları; a) kendi dinleri dışındaki dinleri taassuptan ve ön yargıdan uzak olarak tanımaya çalışmalı ve bu yönde gayret sarf etmelidir. b) Kendi görevlilerine diğer dinler konusunda sağlıklı bilgiler verecek eğitim programları düzenleyerek bu konuda karşılıklı yardımlaşma yoluna gitmelidir.

KARAR: 29. Her din mensubu, uyuşturucu ve terörizmle mücadelede birbirleriyle yardımlaşmalıdırlar.

KARAR: 30. Din ve milliyet farkı gözetilmeden, insan hakları özellikle de din ve vicdan hürriyeti konusunda, haksızlığa uğrayan milletlerin ve toplulukların yanında yer alınmalı ve bu konuda ortak girişimlerde bulunulmalıdır.

KARAR: 31. Farklı din mensuplarının özellikle eğitim kurumlarındaki derslerde ve ders kitaplarında, ayrıca bilgi iletişim araçlarında dinler hakkında açık ve sağlam bilgiler verilmelidir.

KARAR: 32. Dini yaşayışta tarihi tecrübeden yararlanarak bu konudaki olumlu örneklerin hayata geçirilmesine çalışılarak tarihi tecrübeler ortaya konulmalıdır.

KARAR: 33. Yaşayan dinler ve özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık konusunda, bu dinlerin kaynak dillerini bilen elemanlar yetiştirilmesi ve bu amaçla ilgili kurumlardan karşılıklı ihtisas burslarının sağlanması için Diyanet İşleri Başkanlığı gerekli girişimlerde bulunmalıdır.

KARAR: 34. İlahî dinlerdeki tebliğ ve irşad hizmetleri, dinî çoğulculuk ve bir arada yaşama anlayışı içinde yeniden gözden geçirilmelidir.

KARAR: 35. Dinler arasındaki diyaloğun, sadece bilim adamları düzeyinde değil, daha geniş tabanlara yayılması konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

KARAR: 36. a) Önümüzdeki yıllarda Türkiye'de İbrahimî dinlerin dünü, bugünü ve geleceği ile ilgili bir toplantı düzenlenmelidir.

III. Din Şurası: 20-24.09.2004 tarihleri arasında yapılan III. Din Şurası Sonuç Bildirgesi'nde Avrupa Birliği ve Din bahsi açılmış, ayrıca Din Eğitimi ve Öğretimi ve Dini yayınlar adlı bahislerde süreçle ilgili kararlar vermiştir. Bu şuranın en dikkat çekici kararları Avrupa Birliği ve Din bahsindeki 6. ve 8. kararlardır. 6. Kararda diğer dinlerin yaptıkları olumsuz faaliyetlerin tasvip edilmediğinin altının çizilmesi ve 8. Kararda AB sürecinde yapılması gereken yapısal değişiklikten bahsedilmektedir. Bu kararlar aşağıdaki gibidir[881]:

---

b) T.C. Turizm Bakanlığı'nın yürütmekte olduğu "İnanç Turizmi" projesine ilgili dinler hakkında sağlam bilgiler verilmek suretiyle katkıda bulunulmalıdır.

KARAR: 37. Dinlerarası diyalog çalışmalarının daha etkin şekilde yürütülebilmesi için T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde "Dinlerarası Diyalog Genel Sekreterliği" kurulmalıdır.

a) Bu sekreteryaya bağlı olarak "Dünya Dinleri Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi" oluşturulmalıdır.

b) Ve bu merkez, dünyadaki benzer kurumlarla ortak çalışma projeleri geliştirerek araştırmalar yapılmasına ve bu araştırmaların yayınlanmasına imkân vermelidir.

[881] A.g.y.

İlgili kararların tümü aşağıdadır:

Avrupa Birliği ve Din

1. AB ülkelerinin her birinde devletin din ile ilişkileri farklı olduğundan Diyanet İşleri Başkanlığı ilgili ülkelerdeki vatandaşlarımıza yönelik din hizmetlerini yürütürken bu hususu göz önünde bulundurmalı, bu amaçla AB nezdinde konuyla ilgili gelişmeleri izleyecek ve gerekli temasları sağlayacak bir büro oluşturmalıdır.

2. AB ülkelerinde din dersleri ile ilgili yasal durum ve prosedür konusunda o ülkede yaşayan vatandaşlarımız bilgilendirilmeli ve yasalar çerçevesinde düzenli din eğitimi almaları konusunda kendilerine yardımcı olunmalıdır. İslâm'da kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığından, bu ülkelerde kurumsal olarak dini temsil edecek cemaat kavramı yorumlanırken, İslam eğitiminin içeriğini dinin ana kaynaklarına dayalı sağlıklı dini bilginin ve onun üreticisi olan din bilginlerinin belirlediği ve bunun bir uzmanlık işi olduğu göz önüne alınmalıdır.

3. Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dini sorunlarının çözümlenmesinde, kurumsal olarak temsil edilebilen bir din mensubu olmaları önemlidir. Bu maksatla, DİTİB, ATİB ve benzeri sivil toplum kuruluşlarının, faaliyette bulundukları ülkelerde resmi makamlarca muhatap kabul edilebilmeleri için gerekli yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.

4. AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından özellikle dini-sosyal hizmet amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin işbirliği ve uyum içinde hizmet vermeleri teşvik edilmelidir.

5. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın din ile ilgili sorunlarının çözüme kavuşturulmasında, ilgili ülkenin resmi ve dini organları, diğer İslam ülkelerinin kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği imkânları aranmalı ve geliştirilmelidir.

6. Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer din ve inanç mensuplarıyla diyalog ve işbirliğine açıktır; ancak kişilerin maddi, manevi ve psikolojik zaaflarından yararlanarak onlara başka bir din, mezhep veya inancın empoze edilmesi yönündeki faaliyetleri tasvip etmez.

7. Yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın, bulundukları toplumlara özgün kimlikleriyle uyum sağlayabilmeleri için onlara yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi, uygulanması ve takibi amacıyla daimi bir komisyon oluşturulmalıdır. Bu komisyonda, özellikle Dışişleri, Milli Eğitim, Kültür ve Turizm, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları, Yüksek Öğretim Kurulu ve Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcileri ile İlahiyat ve Eğitim Fakültelerinden konu ile ilgili uzmanlar yer almalıdır.

8. Diyanet İşleri Başkanlığının, Avrupa Birliği sürecinde ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda yükümlülüklerini yerine getirebilecek şekilde yapısal gelişimi için çalışmalar yapılmalıdır.

Din Eğitimi ve Öğretimi

18. Bireyin hak, sorumluluk ve beklentilerine günümüzde her zamankinden daha çok vurgu yapılmaktadır. Avrupa Birliği müktesebatının düşünce, vicdan ve din hürriyetini garanti altına alan lafız ve ruhu,

"*Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer din ve inanç mensuplarıyla diyalog ve işbirliğine açıktır; ancak kişilerin maddi, manevi ve psikolojik zaaflarından yararlanarak onlara başka bir din, mezhep veya inancın empoze edilmesi yönündeki faaliyetleri tasvip etmez.*" (AB ve Din Bahsi, 6. Madde)

"*Diyanet İşleri Başkanlığının, Avrupa Birliği sürecinde ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda yükümlülüklerini yerine getirebilecek şekilde yapısal gelişimi için çalışmalar yapılmalıdır.*" (AB ve Din Bahsi, 8. Madde)

IV. Din Şurası: 12 – 16 EKİM 2009 tarihleri arasında yapılan IV. Din Şurası'nda alınan kararlardan konumuzla ilgili iki karardan ilki İslam'a yönelik olumsuz kanaatler hakkındadır. İkincisi ise tarihi ve turistik camileri ziyarete gelen farklı kültürlere mensup ziyaretçilerin sorularına cevap verecek din görevlileri ve rehberler hakkındadır.[882]

"*İslam, modern dünyada, son birkaç on yıl içinde, önceki dönemlere göre daha yoğun bir şekilde tartışma konusu yapılmaktadır. Bu süreçte İslam ve Müslümanlara karşı yapılagelen itham ve saldırılar her düzeyde örseleyici ve yıkıcı olmanın yanı sıra İslam dünyasındaki aşırılıkları da besleyici olmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu marifetiyle İslam'a ve Müslümanlara yönelik saptırma, suçlama ve saldırılar karşısında kamuoyunu anında bilgilendirecek açıklamalar yapmalıdır.*" (4. Madde)

"*Tarihi ve turistik özelliği olan camilerde farklı kültürlere mensup ziyaretçilere verilecek rehberlik hizmetlerinde, bu mekânların dini ve kültürel mirasımız içindeki yeri ve buralarda verilen din hizmetlerinin mahiyeti hakkında bilgi verebilecek düzeyde din görevlilerinin ve rehberlerin görev alması önem arz etmektedir. Bu çerçevede söz konusu turizm rehberlerinin ve din görevlilerinin bu alanda eğitim almaları gerekmekte*

Müslüman çocukların, kendi dinlerini öğrenme hakkını öngörmektedir. Dolayısıyla vatandaşlarımızın, İslam din dersleri konusunda okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalı, sahip oldukları yasal haklar konusunda bilgilendirilmelidir.

Dinî Yayınlar

30. Batı toplumu içinde Müslümanların muhatap olduğu hukukçu, tabip, güvenlik görevlisi, öğretmen gibi kesimlerin İslam ve Müslümanlar hakkında bilgilendirilmesi için gerekli yayın ve faaliyetler gerçekleştirilmelidir.

[882] A.g.y.

olup, Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmalıdır." (11. Madde)

Alınan kararları dikkatlice incelendiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın şöyle bir tutum içerisinde olduğunu söyleyebiliriz:

Diyanet, Dinler arası diyalog sürecinin Hıristiyan Batı tarafından ne amaçla kullanıldığının farkındadır, fakat siyasi konjonktür gereği içine çok sinmeyen bu süreci, dünyaya aksi bir görüntü vermemek adına devam ettirmektedir. Sürecin dışına çıkamayan Diyanet, buna bağlı olarak bazı örnek icraatlarıyla kendi kendisiyle çelişen bir kurum olduğu iddiasına muhatap olabilmektedir.

Vereceğimiz örnek, 24 Aralık 2007 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde **Ertuğrul Özkök**'ün köşe yazısında anlattığı olay hakkındadır. Özkök, Eminönü Zeynep Sultan Camii'nin önüne asılan Maide Suresi 51. ayet üzerine şunları söylemektedir:

"*Elbette Kuran'da yazılı bir ayeti tartışmayız. Ama o ayetin cami kapısına iyi niyetle asıldığına inanmıyorum. Hele hele Malatya'da olduğu gibi, bu ayeti, o günün konteksinden çıkarıp, yanlış yorumlayacak eli kanlı caniler sokaklarda dolaşırken...*" [883]

Özkök'ün bu şekilde bir yorum yapmasına neden olan ilgili ayet şudur:

"*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dostlar edinmeyin! Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse/onları işlerinin başına getirirse o, onlardandır. Allah, zalimler toplumunu doğruya ve güzele kılavuzlamaz.*" (Mâide, 51) [884]

Özkök, olayla ilgili süreci şu şekilde aktarmaktadır:

"*Bir arkadaşımız caminin önüne gidip, kapıdaki tahtanın önünde fotoğraf çektirmiş.*

*Sonra Zeynep Sultan Camii'nin bağlı olduğu Eminönü Müftüsü **Muharrem Bilgiç'i** arayıp ondan görüş almış.*

[883] Ertuğrul Özkök'ün ilgili yazısının tamamını çalışmamızın Ekler kısmında Ek-15'te verdik. http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=7750716

[884] bkz. Öztürk, Yaşar Nuri; *Kuran-ı Kerim Meali (Surelerin İniş sırasına Göre)* , İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 73. Baskı, 2006, s. 545

Eminönü Müftüsü şunları söylemiş:

'Günlük sıkıntı veya ihtiyaca göre ayet ya da hadis-i şerifleri hoca efendilere söylüyoruz, yazıyorlar. Maide Suresi'nin 51. ayetini biz belirlemedik. Ben hocaefendiyi hemen arayacağım. Bir ihtar yazısı yazıp hemen kaldırttıracağım. Kuran ayetlerini tartışmayız. Ama her ayet her yere yazılmaz.'

Buna karşılık İstanbul Müftü Vekili ***Ömer Kardaş*** *ise, camilerin kapılarına yazılacak ayet veya hadisleri ilçe müftülüklerinin belirlediğini, ancak böyle bir ayetin seçilip yazılmasını doğal karşıladığını belirtip şunları söylemiş:*

'Bu ayette Müslümanlara Yahudileri ve Hıristiyanları inançlarından dolayı kendilerine yakın görüp dost edinmeleri yasaklanmakta, onların kendi inanç ve değerlerine sıkı sıkıya bağlı olmaları istenmektedir. Turistik bir cami diye Kuran-ı Kerim ayetlerini asmayacak mıyız?'

Durum böyle tartışmalı hale gelince bu defa Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvurduk.

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı ***İzzet Er*** *sorumuz üzerine konuyu inceletip, şu cevabı verdi:*

'Başkanlık olarak Kuran ayetlerinin halkın anlayacağı tarzda, camide bir panoda yazılmasını teşvik ediyoruz. Bu hususta genelgemiz de var. Müftülükler cami görevlilerini, Kuran'dan uygun gördüğünüz ayetlerini yazın, tarzında talimatlandırıyor. Her camide aynı değil. İmamların seçimi farklı olabiliyor. Güncel olan, dini aydınlanma ve bilgi bakımından ışık tutan ve cemaatin bilmesinde fayda mülahaza ettiklerimize öncelik vermelerini vurguluyoruz. Takdir edersiniz, her görevli aynı maharet ve başarıyı gösterme durumunda olamıyor. Biz İstanbul Müftülüğü'ne talimat verdik. Müftü Bey'in o imam hakkında gereken ikazı yapacağına inanıyorum ben. Kesinlikle Hıristiyan ve Yahudi vatandaşlarımıza karşı öyle bir tavrımız yok. Zeynep Sultan Camii'ndeki yazıyı doğru bulmadık. Daha başka, güncel şeyler yazılabilirdi.' "

Özkök'ün bu olay hakkındaki tespitini doğru bulmadığımızı ifade etmekle yetineceğiz. Biz burada bahsimizle ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aşağıdan yukarıya hiyerarşik düzen içerisinde olay hakkındaki sözleri değerlendireceğiz.

Eminönü Müftüsü **Muharrem Bilgiç**, ihtar yazısı gönderip ayeti kaldırtacağını ve her ayetin her yere yazılmayacağını söylemiş. Daha da ilginci, asılan ayet ve hadislerin günlük sıkıntı ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirlendiğini ifade etmiş. İstanbul Müftü Vekili **Ömer Kardaş, "***Bu ayette Müslümanlara Yahudileri ve Hıristiyanları inançlarından dolayı kendilerine yakın görüp dost edinmeleri yasaklanmakta, onların kendi inanç ve değerlerine sıkı sıkıya bağlı olmaları istenmektedir. Turistik bir cami diye Kuran-ı Kerim ayetlerini asmayacak mıyız?*" demiş. Özkök, verilen cevabı pek beğenmemiş olacak ki konuyu Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı **İzzet Er**'e nakletmiş. İzzet Er, yapılan ayet seçimi hakkında şunları söylemiş:

"*Takdir edersiniz, her görevli aynı maharet ve başarıyı gösterme durumunda olamıyor. Biz İstanbul Müftülüğü'ne talimat verdik. Müftü Bey'in o imam hakkında gereken ikazı yapacağına inanıyorum ben. Kesinlikle Hıristiyan ve Yahudi vatandaşlarımıza karşı öyle bir tavrımız yok. Zeynep Sultan Camii'ndeki yazıyı doğru bulmadık. Daha başka, güncel şeyler yazılabilirdi.*"

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapan bir ilçe müftüsü, bir il müftü vekili ve son olarak Diyanet İşleri Başkan yardımcısının cevaplarını alt alta koyduğumuzda il müftüsü vekili haricindeki tavır, camii imamının yanlış bir şey yaptığı yönünde. Yani Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatlarındaki üç farklı konumdaki kişiden ikisi üçüncünün tam aksi yönünde söz söylemiş. Sadece şu örnek dahi biraz önce Dini Şura kararları hakkındaki değerlendirmemizi doğrular mahiyettedir. Siyasi konjonktür, maalesef inanılan gerçeklerin konuşulması önünde duvar gibi durmaktadır.

Bu açıklamaları okuyan Müslüman'ın şu soruları sormasını çok makul görüyor ve bahsimizi kapatıyoruz: *Acaba Mâide Suresi 51. ayette ifade edilen gerçekle ilgili hüküm kalkmış mıdır? Acaba İslam Dünyası'nın Hıristiyan Batı dünyası karşısındaki durumu düşünüldüğünde ayetin güncel olmadığı söylenebilir mi?*

4.2.5. DİNLERARASI DİYALOG SİYASETİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Dinler Arası diyalog siyasetinin Müslüman Türkiye ayağındaki sürece yönelik -dozajı farklılık göstermekle birlikte- dâhili ve harici eleştiriler olduğunu görmekteyiz: Diyalog sürecinin içinde olanların veya diyaloga önem verenlerin getirdiği eleştiriler, diyalog sürecinin dışında olan ve ona karşı olanların getirdiği harici eleştiriler.

Dinler arası diyalog siyaseti içerisinde olan kişi ve gruplar da dâhil olmak üzere, dinler arası diyaloga eleştiri getirenlerin bu eleştirilerinde bir ortak payda olduğunu görebiliyoruz. Bu ortak payda, dinler arası diyalogun Hıristiyan Batı tarafından misyonerlik aracı olarak kullanıldığı eleştirisidir.

Mustafa Özcan, diyalogu istismar aracı olarak kullananların olduğuna işaret ederek şunları söylemektedir:

"*Bir şeyin hakikatine karşı çıkmak başkadır, istismarına karşı çıkmak başkadır. … Diyaloga değil de istismarına karşı çıkmak gerekir.*"[885]

Mahmut Aydın, hakiki ve verimli bir Hıristiyan-Müslüman diyalogunun gerçekleştirilmesini, Hıristiyanların diyalogu misyonerliğin bir aracı olarak kullanmasından vazgeçmesine bağlamaktadır. Aydın, şöyle söylemektedir:

"*Araştırmamız bize gösterdi ki hakiki ve verimli bir Hıristiyan-Müslüman diyalogu sürecinin tesis edilmesi için hem Roma Katolik Kilisesi'nin hem de Dünya Kiliseler Birliği'nin yetkilileri genelde tüm Hıristiyan olmayanları özelde ise Müslümanları kendi inançlarından döndürmek için misyonerlik veya evangelizm adı altında her çeşit vasıtayı kullanarak kendi inançlarını onlara empoze etmekten vazgeçmeleri gerekir. … Özellikle Roma Katolik Kilisesi'nin yetkilileri son dönemlerde yayınladıkları bildirilerde diyalogun yeni bir misyonerlik politikası olduğunu açıkça ifade ederek Hıristiyanları, muhataplarını Hıristiyanlaştırmak için onlarla diyaloga girmeye çağırmaktadır. Böyle bir anlayış dâhilinde yapılan diyalog karşılıklı anlayış ve işbirliğine değil de sadece ve sadece monologa ve polemiğe yol açar. Bu nedenle söz konusu bu resmi kurumlar eğer*

[885] Özcan, A.g.e.; s. 147

genelde tüm Hıristiyan olmayanlarla ve özelde Müslümanlarla diyaloga girmek istiyorlarsa bu tarz tutumlarından acilen vazgeçmeleri gerekir." [886]

Mustafa Alıcı'ya göre; diyalog, Katolikler için misyonerliğin ayrılmaz bir parçası, Protestanlar için misyonun aşamalı olarak kullandığı bir unsurudur. Alıcı bu gerçeği şöyle ifade etmektedir:

"*Katolikler için bilinen en açık şey, dinler arası diyalogun, Kilise'nin Hıristiyanlaştırıcı misyonunun ayrılmaz bir parçası, onun bir unsuru olduğudur. … Sonuçta Katolikler için dinler arası diyalog, Hıristiyan iman hayatının marjinal bir parçası veya onun dışında bir şey değil, tamamen onun odağındaki aslî bir parçadır…* (Protestanlar için) *ötekilerle diyalog, kesinlikle İsa'nın eşsiz kurtarıcı oluşunun reddi veya kiliseye İsa tarafından yüklenen misyondan vazgeçmek anlamına gelmez.* (Protestanlar) *öteki din mensuplarına cemiyet içinde en doğru iman şehadetini sunma fırsatını verir.*" [887]

Ömer Faruk Harman, misyonerliğin dinler arası diyalog süreciyle şekil değiştirdiğini ve diyalogun misyonerlik için bir zemin oluşturduğunu belirtmektedir. Harman konuyla ilgili şunları söylemektedir:

"*Yirminci yüzyılın başından itibaren ulus devletlerin ortaya çıkışı, yeni dünya sistemi, misyonerliğin şekli ve metodunun değişmesine yol açmıştır. Katolik Kilisesi'ni II. Vatikan Konsili'ni toplamaya iten sebeplerden biri de hiç şüphesiz bu durumdur. … Kiliseler eski misyonerlik tarzının modern şartlarda yapılmaması gerektiği konusunda hem fikirdirler. … Belki diyalogun mevcudiyeti resmi bağlamda misyonerlik faaliyetlerine yapılabilecek eleştirileri önlemeye yönelik bir stratejik anlayışın neticesidir. Zaten Kilise, dinler arası diyalogu, misyonerlik faaliyetleri için uygun bir zemin kabul etmektedir.*" [888]

Şinasi Gündüz, dinler arası diyalogun misyonerlik için bir vasıta olduğu gerçeğinin altını çizmekte, Hıristiyanlar için diyalogdaki nihai amacın Hıristiyanlaştırma olduğunu ifade etmekte ve bu bağlamda şunları söylemektedir:

---

[886] Aydın, A.g.e.; s. 257
[887] Alıcı, Mustafa; *Müslüman-Hıristiyan Diyalogu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005, s. 454, 455, 456
[888] Harman, Ömer Faruk; "Genel olarak Misyonerlik", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. baskı, s. 34

"*Kilisenin temelde diyalogu bir misyon vasıtası olarak gördüğü açıkça ifade edilmiştir. Katolik Kilisesi gibi Protestan evanjelik çevreler de diyalogun, Hıristiyanların kendi inanç ve öğretilerini diğer insanlara sunmaları açısından oldukça önemli ve etkili bir yöntem olduğu kanaatindedirler. Misyonerler, salt birbirini tanıma ve anlamaya dayalı diyalogu kabul etmez. Onlar, diyalogun asıl amacının karşıdakini ihtida ettirmek, yani Hıristiyanlaştırmak olduğunu vurgularlar. Onlara göre doğru diyalog, yanlış yolda bulunan kişilerin, mesela Müslümanların, İsa Mesih'e imana çağrılmasıdır; bu, diyalogun açık ve doğru hedefi olmalıdır. Bu doğrultuda diyalog, tartışmayı değil, kurtarmayı amaç edinmelidir. Kurtuluş, asla kendiliğinden oluşması beklenen bir son değildir; bunun için karşıdaki insanlarla samimiyet, arkadaşlık ve sempati ortamını gerçekleştirecek diyalog sürecinin kurulması gereklidir.*"[889]

Nadim Macit, dinler arası diyalogu dünya siyasetini anlamada bir araç olarak konumlandırmaktadır. O'na göre dinler arası diyalog, esas itibarıyla Yahudilik-Hıristiyanlık arasında değerlendirilmesi gerekmektedir ve bu diyalogu dünya siyasetine bağlı görmekte ve küresel politik stratejinin diplomatik dili olarak nitelendirmektedir. Macit, buna bağlı olarak dinler arası diyalogu ABD'nin "Ilımlı İslam Projesi"yle de ilişkilendirmekte ve misyonerliğe vurgu yapmaktadır. Macit şunları söylemektedir:

"*Dinler arası diyalog, Vatikan'ın ve Dünya Protestan Kiliseleri merkezinin Ilımlı İslam açısından bu coğrafyayı yeniden inşa etme faaliyetidir. Onun için dinler arası diyalog misyonerliğin daha tehlikeli ve sinsi bir sürümüdür. Yani, dünyanın stratejik değişimine bağlı olarak uydurulmuş bir misyonerlik türüdür. … Dinler arası diyalog açık misyonerlikten daha tehlikelidir ve dinler arası diyalog misyonerliğin inceltilmiş bir dilidir… Dolayısıyla diyalog miyalog hikâyedir. Hem de çok büyük bir hikâyedir. Bu öyle bir hikâyedir ki, bunun her tarafından Batı'nın ürettiği ekonomik ve politik stratejisinin kanları damlar. Bunun içinde bu coğrafyayı yeniden irşat etme adına bu coğrafyanın insanını katletmek de vardı. İşte Irak'ta olduğu gibi.*"[890]

Yümni Sezen, Hıristiyan Batı'nın dinler arası diyalogu misyonerliğin bir aracı olarak gördüğünü söylemekte, bu sürecin sonunda doğabilecek yeni bir din anlayışına

[889] Gündüz, Misyoner; s. 57
[890] Nadim Macit'le 2023 dergisinde yapılan bu röportaj için bkz *2023*, sayı 73, 15 Mayıs 2007, s. 18-25

dikkat çekmektedir. Türkiye'deki diyalog sürecinin farklı dini motifleri birlikte kullanılmasının bu yolu açabileceğine işaret etmektedir. Sezen, diyalog için referans olarak kullanılan ayet ve hadislerin gerçekte buna imkân vermediğini söylemekte ve dinler arası diyalog süreciyle, Müslümanların taviz verdiklerini ifade etmektedir. Sezen şunları söylemektedir:

"*Gerek Roma Kilisesi gerek Dünya kiliseler Birliği'nin yürüttüğü diyalog faaliyetleri, açıkça misyonerlik çizgisindedir. Hıristiyan dünya, muhatap alırken 'karşı tarafı' Müslümanlık değil, Müslüman fertler olarak görmekte, 'İslam'ın bir kurtuluş yolu olduğundan hiç bahsetmemekte' oysa İsa Mesih'in kurtarıcılığını dile getirmeyi hiç ihmal etmemektedir. Bizim diyalog savunucularımız, bu tavrı, kanıksamış ve umursamaz görünüyor.*"[891] "*Esasta olan şey, din mensupları arasında barışı sağlayalım derken, tavizlerle âdeta müşterek bir dinî anlayış ortaya koymaktır. Nedir bu müşterek alan? Mesela motifleri birlikte kullanmak. Biliyorsunuz bir kültürün, bir dinin, bir felsefi anlayışın sembolleri, kavramları vardır; kendini onlarla ifade eder. Bu, çok önemlidir. 'Hilal' dediğiniz zaman İslamiyet ve İslamî bir toplum anlaşılırken, 'Haç' Hıristiyanlığı simgeler. Siz hilalin iki ucu arasına haç koyduğunuz zaman iki sembolü birleştirmiş olursunuz. … Sen duruşunu bozmadan diyalog kur ama hilalin ortasına haç koymak, üç dinin sembollerini birlikte kullanmak ne anlama geliyor? … Sembollerin birlikte kullanılışı, verilen tavizler ve bütün manzara bize yeni bir din anlayışının ve sentez dinin ipuçlarını veriyor. … Bu Müslümanlar için çok kötü bir şeydir… (Türkiye'deki diyalogçuların kullandıkları referansları kastederek) Bunun teolojik ve teorik temelleri de çok uydurma. Ayetleri duruma göre yorumlama falan gibi zorlamalara başvurulmaktadır. Ayetler ve hadisler bu formattaki, bu anlayıştaki bir diyaloga hiçbir kapı açmaz. Bunları, Kur'an'ı Kerim'i biraz bilen, biraz okuyan, hadisleri okuyanlar anlar. … Dinler arası diyalog bu tutumuyla, bu formatıyla misyonerliğin önünü açmıştır, açmaktadır. Bu yüzden de misyonerlik faaliyetleri artmıştır. Misyoner, konuşup anlaşıp sizi Hıristiyan yapma hedefindedir. Sen bunu kendin yapıyorsun. Sembolleri birleştiriyorsun, diyalog kuralım di-*

[891] Sezen, A.g.e.; s. 35, 36, 37

yorsun, oturuyorsun iki müesseseyi iç içe sokuyorsun, taviz de veriyorsun: Misyonerin istediği bir göz sen veriyorsun iki göz." [892]

Günay Tümer ve **Abdurrahman Küçük** de dinler arası diyalogun misyonerliğin bir aracı, yani misyonerliğin bir kılıfı olduğunun altını çizmektedirler:

"*Hıristiyanların misyonerlik faaliyetlerinden vazgeçmedikleri, 'diyalog'un da bunun bir kılıfı ve çağın şartlarına uydurulmuş 'misyonerlik' olarak görüldüğü gibi bir kanaat uyanmaktadır.*"[893]

Yaşar Nuri Öztürk, dinler arası diyalogu İslam ülkelerini sömürgeleştirme projelerinden biri olarak görmekte, diyalogun muhataplarından biri olan Hıristiyanların inandığı Hıristiyanlığı Hz. İsa'nın tevhidi değil, Pavlus'un şirki olarak nitelendirmektedir. Böyle bir Hıristiyanlıkla diyaloga girmeyi şirke bulaşma olarak gören Öztürk, diyalogu, "*İsa merkezli bir oluşumun kotarılma alanı*" olarak ifade etmekte, diyalogun temel hedefinin "*Hıristiyanların Müslümanlaşmasını önlemek*" olduğuna işaret etmektedir. Öztürk, dinler arası diyalog projesiyle ilgili şunları söylemektedir:

"*Proje Hıristiyanlarındır; Müslümandan istenen ise bu projeye destek vermek, yani AB-Vatikan tarafından belirlenen hedeflere varmada hizmetçilik yapmak, dolgu maddesi olarak kullanılmaktır. … Bir yandan 'dinler arası diyalog' deniyor, öte yandan 'İslam' sürekli tahkir ve tezyif ediliyor. … Diyalog odalarında diyalog yürüyor olabilir ama dünya önünde iki dinin şiddetli bir diyalektiği sürüyor. Bu diyalektikte önde gidenler Hıristiyanlar. Peki, bunun diyalog odalarına yansıması nasıl olacaktır? Elbette Hıristiyan tarafın zaferi şeklinde. … Diyalogdan Müslümanların nasibi hakarete uğrama ve sömürülme olmuştur. Bunun en ileri göstergesi, son Papa'nın Hz. Peygamber'e yönelttiği insanlık dışı hakaret ve ithamlardır. Diyalogcu başlarının bu hakaretlere bir cümle ile bile karşı çıktıklarına tanık olamadık.*" [894]

---

[892] Yümni Sezen'le 2023 dergisinde yapılan bu röportaj için bkz *2023*, sayı 73, 15 Mayıs 2007, s. 26-31
[893] Tümer ve Küçük, A.g.e.; s. 445
[894] Öztürk, Yaşar Nuri; *Türkiye'yi Kemiren İhanet Allah ile Aldatmak*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 66. Baskı, s. 278-284

Diyanet İşleri Başkanlığı da dinler arası diyalog sürecinin içerisinde olmasına rağmen II. ve III. Din Şurası'nda alınan kararlarda şunları söylemek durumunda kalmıştır.

"*KARAR: 27. Dinlerarası diyalog çalışmaları, herhangi bir dinin propagandası görünümünden kurtarılmalıdır. Diyaloglarda gizli, siyasi ve başka gayeler güdülmemesi için gerekli titizlik gösterilmeli ve bu tutum eğitim çalışmalarına yansıtılmamalıdır.*"[895]

"*Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer din ve inanç mensuplarıyla diyalog ve işbirliğine açıktır; ancak kişilerin maddi, manevi ve psikolojik zaaflarından yararlanarak onlara başka bir din, mezhep veya inancın empoze edilmesi yönündeki faaliyetleri tasvip etmez.*" (AB ve Din Bahsi, 6. Madde) [896]

Türkiye'de dinler arası diyalogla ilgili eser kaleme alanlar, bakış açılarına göre dinler arası diyalogun nasıl olması gerektiğiyle ilgili şartlar ileri sürmüşlerdir. Bunlardan iki örnek vermenin faydalı olacağına inanıyoruz.

Mustafa Köylü, diyalog sürecinde dikkat edilmesi gerekenleri on madde halinde sıralamıştır[897]:

1. Diyalog sürecine giren kişilerin dini şahsiyetler olması.

2. Diyalogun temel amacı olan öğrenmeye bağlı olarak, gerçeğin anlaşılması doğrultusunda kişinin kendini geliştirmesi, gereken değişimin sağlanması ve buna göre hareket edilmesi.

3. Diyalog için karşılıklı güven ve samimiyet ortamının oluşturulması.

4. Diyalogda bulunan tarafların kendi ideallerini karşı tarafın eylemleriyle karıştırmaması.

5. Diyaloga anlaşmazlık noktası olan yerlerden başlanılmaması.

---

[895] II. Din Şurası kararları için bkz. http://www.diyanet.gov.tr/dinsurasi/sura/default.asp
[896] III. Din Şuası kararları için bkz. A.g.y.
[897] Köylü, Mustafa; *Dinler Arası Diyalog*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı, 2007, s. 17-20

6. Diyalog taraflarının eşit şartlar içerisinde yer alması.

7. Diyaloga girenlerin kendileri ve dini geleneklerine ilişkin eleştiri yapabilmesi.

8. Diyaloga giren herkesin kendi dini sınırları içerisinde kalması.

9. Diyalog süreci taraflarının müşterek bir zeminde buluşabilmesi.

10. Diyalogun taraflarının kendi inancını mutlak hakikat olarak görmemesi ve buna bağlı olarak değişime açık olabilmesi.

Günay Tümer ve **Abdurrahman Küçük**, gerçek anlamda bir diyalogda aranması gereken prensipleri on dört madde halinde sıralamıştır [898]:

1. Diyaloglarda samimiyet esası benimsenmeli ve gizli, siyasi amaçlar güdülmemelidir.

2. Te'vile, zorlamaya gidilmeden her din olduğu gibi anlatılmalıdır.

3. Yapılacak toplantılarda dinlerin temel esasları belirlenmeli ve bu sınırlar içerisinde kalabilmelidir.

4. Diyalogun tarafları öncelikle kendi din mensuplarıyla diyaloga girmelidir.

5. Müslüman ülkelere yönelik misyonerlik faaliyetleri durdurulmalıdır.

6. Din ve milliyetlerine bakılmadan zulme uğrayan tüm milletlerin yanında yer almalıdır.

7. Diyalog eşit şartlarda ve zeminlerde olmalıdır.

8. Diyalog söylemleri fiiliyatta da kendini göstermelidir.

9. Dinlerin ortak noktaları üzerinden hareket edilmeli, farklılıklar anlaşılmaya çalışılmalıdır.

10. Diyaloga giren herkesin kendi dinini mutlak hakikat kabul ettiği bilinmelidir.

---

[898] Tümer, Günay ve Küçük Abdurrahman, A.g.e.; s. 446-448

11. Her din mensubu kendi dininden taviz vermeden diğer din mensuplarına iyi bakabilmelidir.

12. Diyalogda sadece temas kurulan dinler değil, tüm dinlerin mensupları aynı ölçülere bağlı olarak değerlendirilmelidir.

13. Diyalog taraflarının din âlimleri dinlerin yasakladıkları ortak noktalara karşı birlikte hareket etmelidir.

14. Diyalogun Müslüman tarafı diyalog faaliyetlerini resmi bir çerçevede belirli bir kurum tarafından yürütmelidir.

Temelde dinler arası diyalogun şartları olarak öne sürülen maddeleri diyaloga giriştiğimiz muhatabı –en öne çıkan muhatap Vatikan'dır- söylemleri ve icraatları itibarıyla ele aldığımızda, beklentilerin akla uygun olmayan içi boş hayaller olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü muhatabımız; diyalogu, kendi mutlak hakikat olarak kabul ettiği dininin tüm insanlığı kurtuluşa erdirmesi uğrunda yaptığı misyon faaliyetinin bir aracı olarak kabul etmektedir ve bu, muhatabımızın olmazsa olmaz kabilinden koşuludur. Bu şartlar altında ısrarlı bir şekilde diyalogdan beklentileri maddeler halinde sıralamak, akla muhalefette ısrar anlamına gelir. Bundan da genelde İslam dünyası özelde Türkiye'nin zarar görmesi muhtemeldir.

4.2.6. DİNLERARASI DİYALOG SÜRECİNİN DİĞER GÖSTERGELERİ

4.2.6.1. Kalvenist İslam Anlayışı

11 Eylül sonrası ülkemizde gündemi uzun süre meşgul etmiş olan "Kalvinist İslam" veya başka bir deyişle "İsilami Kalvinistlik" tartışması, Berlin-Brüksel-İstanbul merkezli **ESI** (*European Stability Initiative/Avrupa İstikrar Girişimi*) adlı bir kuruluş tarafından hazırlanmış olan rapor çerçevesinde şekillenmiştir.

Rapora geçmeden önce bu raporu hazırlayıp yayınlayan kuruluş hakkında bilgi vermenin doğru olacağını düşünüyoruz.

4.2.6.1.1. ESI (European Stability Initiative/Avrupa İstikrar Girişimi) Hakkında

ESI resmi sitesinde kuruluşun kendisi hakkında ayrıntılı bilgiler bulabilmek mümkün:

"*ESI, Avrupa'da istikrar ve refahın desteklenmesi için zor ve girift konularda bağımsız bir yaklaşımla, derinlemesine araştırma ihtiyacının belirginleşmesi üzerine kurulmuş kar gütmeyen bir araştırma ve politika üretim enstitüsü. Kurum, incelenen bölgelerle ilgili yoğun birikimi ve tecrübesi olan, değişik milletlerden gelen pratisyen ve uzmanlar ekibi tarafından 1999 senesinde kuruldu.*

ESI'nin tecrübeli ve değişik alanlarda uzmanlaşmış ekibi, karar alıcılara doğru stratejik analizler sunar.

ESI, ilk beş yıl boyunca Güneydoğu Avrupa'ya yönelik uluslararası politikalar üzerinde oldukça etkili oldu. Bölgede bulunan politika üreticileri, ESI'nin görüş ve önerilerine düzenli olarak başvurdular." [899]

Sitede ESI'nin fon kaynaklarıyla ilgili bilgiler de mevcut:

"*ESI, çalışmaları ve faaliyetleri için hükümetlerin, kurumların ve özel kişilerin mali desteğine ihtiyaç duymaktadır.*" [900]

"*ESI, yaptığı araştırmalarda bağımsızlığa özel önem vererek çalışmalarını sürdürmek için gerekli olan fonu tek bir kaynaktan değil, farklı kurumlardan temin etmektedir. ESI'ya fon desteğinde bulunan kurumlar arasında STK projelerine fon ayıran çeşitli ülkelerin dışişleri bakanlıkları ve araştırma projelerine bütçe ayıran Avrupa ve ABD merkezli vakıflar bulunmaktadır.*" [901]

---

[899] http://www.esiweb.org/index.php?lang=tr&id=11
[900] http://www.esiweb.org/index.php?lang=tr&id=11
[901] http://www.esiweb.org/index.php?lang=tr&id=94

ESI için, Türkiye, çok önemli bir yere sahip. "Türkiye Projesi" adı verilen çalışma ESI Başkan'ı tarafından "*ESI'nin hâlihazırda en büyük projesi olarak*" [902] nitelendiriliyor.

4.2.6.1.2. İslami Kalvinistler Raporu

33 sayfalık raporun künyesi; İslami Kalvinistler (Orta Anadolu'da Değişim ve Muhafazakarlık) , 19 Eylül 2005, Berlin-İstanbul'dur. Rapor, ESI'nin 7 dilde (Boşnakça, Hırvatça, Sırpça, Almanca, İngilizce, Fransızca ve Türkçe) hizmet veren resmi web sitesinde (www.esiweb.org) PDF formatında 4 dilde (İngilizce, Almanca, Fransızca ve Türkçe) sunulmaktadır. Biz değerlendirmemizi raporun Türkçesini[903] esas alarak yaptık.

Şahsi bir değerlendirme ve yoruma girmeden "İslami Kalvinistler" adlı raporda göze çarpan hususlar şunlardır:

"Rapor Özeti"nde, anılan rapor tanıtılırken şöyle deniyor: "…*Kayseri'deki sosyal ve ekonomik değişimler inceleniyor. Kayseri'nin Türkiye'deki önde gelen mobilya üreticilerinin toplandığı bir merkez olarak öne çıkması, dünya jean kumaşı üretiminin yüzde birini gerçekleştiren Orta Anadolu'nun yükselişi ve Kayseri Şeker Fabrikasının başarısı ile bunun yerel tarımda yarattığı etkilerden yola çıkarak bazı stratejik sektörlere ait ayrıntılı vak'a analizleri sunuluyor: Bu analizler, sanayi kapitalizminin, önceden büyük ölçüde tarımla uğraşan ve ticaret yapan bir toplumda yalnızca tek nesilde, nasıl ortaya çıktığını gösteriyor.*"[904]

Rapora göre, ekonomik mucizenin gerçekleştiği yer olan Orta Anadolu'daki yeni refah ortamı "*geleneksel değerlerin değişmesine ve çalışmaya, girişimciliğe ve kalkınmaya önem veren yeni bir kültürün oluşmasına yol açıyor*." [905] Muhafazakar ve dindar olan toplum bu özelliklerini korurken, "*bazılarının belirttiği gibi bir de 'Sessiz İslam*

---

[902] http://www.esiweb.org/index.php?lang=tr&id=65
[903] http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_70.pdf
[904] "İslami Kalvinistler" Raporu, http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_70.pdf , s. 2
[905] A.g.e. s.2

Reformu' sürecinden geçiyor. Kayseri'nin önde gelen iş çevreleri, elde ettikleri ekonomik başarıda 'Protestan çalışma etiği'nin payının büyük olduğunu düşünüyor." [906]

Rapora göre, Orta Anadolu'nun bu durumu, ekonomik başarı-toplumsal gelişme-İslam-modernliğin sorunsuz bir şekilde yaşandığı bir ortam oluşturmakta. [907]

Orta Anadolu'daki son dönemde yaratılan ekonomik mucizeyi Doğu Asya kaplanlarının ekonomilerine benzeten rapor, sanayi kapitalizminin gelişiyle birlikte, Delaney'in anlattığı geleneksel köy hayatının da yavaş yavaş yok olmakta olduğunu söylüyor. [908]

Rapor, Orta Anadolu muhafazakarlığını ekonomik başarıya büyük katkısı olan özel bir muhafazakarlık türü olarak nitelendiriyor. [909] Bu ekonomik gelişme aynı zamanda siyasi istikrarı da beraberinde getiriyor ve "*AKP hükümeti, pek çok açıdan Anadolu Kaplanları'nı yaratan değerlerin ve görüşlerin siyasi bir yansıması." [910] "Bu partinin toplumsal ve ekonomik köklerinin anlaşılması, çağdaş Türkiye'nin yaşadığı ve hem yurtiçinde hem de yurtdışında gözlemcileri şaşırtan paradokslardan birinin aydınlatılmasına yardımcı olabilir: Özünde İslami ve muhafazakar olan bir hükümet, iş hayatının gelişmesini destekleyen ve Avrupa yanlısı zorlu bir gündeme nasıl sahip çıkabiliyor?"* [911]

Rapor hazırlanış amacını şu şekilde ortaya koyuyor: "*Amacımız, bu Orta Anadolu devrimini Avrupalılara tanıtarak, Türkiye'nin iki farklı kimliği hakkındaki tartışmayı yukarıda bahsedilen klişelerin ötesinde irdelemek. Rapor, Türkiye'nin ve Avrupa ile bütünleşme arzusunu güncel gerçeklerin ışığında değerlendirmek isteyenler için kaleme alındı."* [912]

---

[906] A.g.e. s.2
[907] A.g.e. s.2
[908] A.g.e. s.6
[909] A.g.e. s.6
[910] A.g.e. s.6
[911] A.g.e. s.6
[912] A.g.e. s.6–7

“Türkiye’nin Merkezi” başlıklı ilk bölüm Kayseri ilinin coğrafi bilgileriyle başlıyor. [913] Kayseri adının Roma kenti **Caesarea**’dan geldiği, Ermeni Kilisesi’nin kurucusu **Surp Kirkor**’un 4. yüzyılda burada yaşadığı,11–13. yüzyıl arası Kayseri’nin Anadolu’da Selçuklular tarafından kurulan ilk Türk devletinin merkezi olduğu, Yeniçeri ordusuna katılıncaya kadar Hıristiyan olan **Mimar Sinan**’ın (1489–1588) bu bölgede doğmuş olduğu ifade ediliyor.[914] Rapora göre, “*Bugün, yalnızca terkedilmiş kiliseler, yer adları ve geleneksel halı dokumalarındaki motifler, ziyaretçilere Osmanlı Kayseri’sinin zengin bir etnik kökene sahip geçmişini anımsatıyor*.” [915]

“*Kayseri’nin nispeten yakın sanayi geçmişini yansıtan ve özellikle ildeki sanayileşmenin başlangıcını simgeleyen 1926’da açılan uçak fabrikası*” , Erciyes Üniversitesi binaları bazı tarihi yerler, sanayi kasabası **Hacılar**’dan bahsediliyor. [916]

Nüfus hareketleri ve kentleşmeyle ilgili bilgiler verilip kentleşmenin eğitim olanaklarını olumlu bir şekilde etkileyip artırdığı fakat zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasının geleneksel el sanatlarını olumsuz yönde etkilediği ifade ediliyor. [917]

“Anadolu Kaplanı” adlı bölümün alt başlıklarından biri olan “Kanape Devrimi”nde Kayseri’nin mobilya sektöründeki başarısı detaylı bir şekilde örneklerle veriliyor: **Mustafa Boydak** ve kardeşinin kurduğu Boydak Holding’in İstikbal ve Bellona markalarıyla “*küçük bir atölyeden, bir sanayi devine dönüşmesinin öyküsü*”. [918] Boydak’ın bu başarısının “*diğer Kayserili marangozlara da ilham vererek, onları harekete*” geçirdiği ve bu isimlerden **Saffet Arslan** ve kardeşinin İpek Mobilya’yı nasıl kurduğu anlatılıyor. [919]

“Dünyaya Jean Kumaşı” adlı başlık **Mehmet Ali Babaoğlu**’nun başında olduğu Orta Anadolu adlı şirketin jean kumaş üretimindeki başarısıyla başlıyor. [920] Tekstil sek-

---

[913] A.g.e. s.7
[914] A.g.e. s.7
[915]A.g.e. s.7
[916] A.g.e. s.7
[917] A.g.e. s.7–8
[918] A.g.e. s.8–11
[919] A.g.e. s.11
[920] A.g.e. s.11

törünün Britanya Sanayi devrimindeki önemi ve bu sektörün başka ülkelerdeki ihracat paylarından örnekler veriliyor.[921]

Türkiye'deki modern tekstil sanayisinin başlangıcının 1930'larda Sovyetler Birliği'nden alınan destekle olduğu, 1934 yılında kurulan Sümerbank'ın tüm sanayi kuruluşlarını yönetmek amacıyla kurulduğu anlatılıyor. Raporda Sümerbank'ın, halkın gözünde, "*Türkiye'deki modern sanayinin kurucusu ve öncüsü,… Atatürk'ün gerçekleştirdiği ekonomik devrimin en önemli başarısı*" ve [922] "*Gittiği her yere medeniyet götürüyor*" [923] olduğu ifade ediliyor.

Devamında İkinci Dünya Savaşı sonrasından Şubat 2005 yılına kadarki Türkiye'nin tekstil merkezli ekonomik süreci anlatılıyor.[924]

"Atatürk'ün Minaresi" adlı başlıkta Kayseri ilinin güneybatısında bulunan Kirazlı köyü ve buradan yarım saat uzaklıktaki Musahacılı köyü ile ilgili nüfus-göç-ekonomi ekseninde bilgiler veriliyor.[925] Bu noktada şeker üretiminin Türkiye ekonomisi için önemi vurgulanıyor: " *Bugün Türkiye, dünya üretiminin yüzde 8'ini gerçekleştiren, dünyanın en büyük dördüncü şeker pancarı üreticisi… Şeker, Türkiye Cumhuriyeti politikalarını oluşturanlar için her zaman önemli bir ürün oldu. 1935 yılında cumhuriyet idaresi, şeker üretiminde bir devlet tekeli yarattı. Türkşeker adıyla bir kamu teşebbüsü kurularak, Ankara'daki genel müdürlük vasıtasıyla şeker fabrikalarının yönetimi ele alındı… Devlet şeker politikasının amacı, hem ulusal açıdan kendine yeterliliği sağlamak, hem de 'kırsal alanlara modern şehir hayatını götürmek'ti… Şeker fabrikaları, o dönemlerde 'Atatürk'ün minareleri' olarak adlandırılıyordu.*" [926]

Bölümün "Yeni Bir Dönem" başlığında şu ifadelere yer veriliyor: "*sanayideki bu başarı öyküleri, Orta Anadolu'nun yeni kazanılan refahının temelinde yatan sosyal ve ekonomik değişiklikleri canlı biçimde gösteriyor.*" [927] "*Bu gelişme; yeni bir girişimci, mühendis ve şehirli çalışan sınıfı ortaya çıkardı… Kayseri'deki sanayicilerin bugün*

---
[921] A.g.e. s.12
[922] A.g.e. s.12
[923] A.g.e. s.12
[924] A.g.e. s.12–15
[925] A.g.e. s.15–16
[926] A.g.e. s.16–17
[927] A.g.e. s.19

ticari ufukları, artık Türkiye'yi aşarak, Avrupa üzerinden batıya, Orta Doğu üzerinde doğuya kadar uzanıyor." [928]

Rapor, Türkiye'deki 2001 ekonomik krizini "*öncelikle ödeyebileceğinden fazlasını harcamayı sürdüren bir devletin yaşadığı 'bir kamu borcu' krizi*" [929] olarak değerlendiriyor.

Raporun üçüncü bölümü olan "İslami Kalvinistler"in "Max Weber Kayseri'de" adlı alt başlığı, Kayseri'nin "oldukça dindar bir topluma sahip olmakla beraber değişim ve modernleşmenin uyumlu biçimde bir araya geldiği yer" [930] olduğunu gösterdiğini ifade eden örneklerle başlıyor: Üniversitenin içinde ve organize sanayi bölgesinde bulunan cami, her şirkette yer alan mescitler, ileri yaşlardaki çoğu işadamının Hacca gitmiş olması, şehirde alkollü içecek satılan lokantanın az sayıda olması, yardımseverliğin güçlü olması ve yapılan bağışlar. [931]

Dinin ekonomik gelişmedeki etkilerinin akademik çevrelerde uzun süredir tartışıldığı söylenen raporda ekonomist **Arthur Lewis**' ten bir alıntıya yer veriliyor:

"*Bazı dini davranış biçimleri, ekonomik büyümeyle diğerlerinden daha fazla uyum gösteriyor. Dinde; maddi değerler, çalışma, tutumluluk ve verimli yatırım, ticari ilişkilerde dürüstlük, deneysellik ve risk almak ya da fırsat eşitliği vurgulanıyorsa, büyümeyi destekleyen bir ortam sağlanır, ancak şimdiye kadar bu eğilimler desteklenmediğinden, büyüme engelleniyor*." [932]

Aynı ekonomistin Hindistan Müslümanları üzerinde yaptığı araştırmada İslam üzerine yapılan çıkarıma yer verilerek Lewis'in "*kaderciliği cesaretlendirme ve yeniliğe karşı çıkma eğilimi nedeniyle İslam'ı, gelişmeyi engelleyen bir din olarak gördüğünü*" [933] açık bir şekilde belirttiğine yer veriliyor.

[928] A.g.e. s.19
[929] A.g.e. s.19
[930] A.g.e. s.22
[931] A.g.e. s.22
[932] A.g.e. s.22
[933] A.g.e. s.22

Bu mantığın Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlar tarafından da kabul edildiğini ifade eden raporda Osmanlı İmparatorluğu'nda tacirlerin ve ilk sanayicilerin çoğunun Hıristiyan ya da Yahudi olduğu anlatılıyor. [934] Rapora göre, "*Yeni Cumhuriyet, gayet açık biçimde toplumun laikleştirilmesine ve ekonomik gelişmeye aynı önemi vererek, İslam'ı ve simgelerini kamu yaşamından kaldırmak için katı önlemler aldı.*" [935] Bu noktada tarihçi **Niyazi Berkes**'in "*Türk tarihindeki her sosyal ilerlemeyi yenilik yaratma kapasitesi bulunmayan bir sosyal sistemin destekleyicisi olarak görülen İslam'ın geri çekilmesiyle*" ilişkilendirdiğine yer veriliyor.[936] Berkes'e ve ismi verilmeyen çoğu Türk akademisyenlerinin İslam'la ilgili aynı fikri paylaştığı belirtiliyor: " *İslam'daki sorun Hıristiyanlık'tan farklı olarak, hiçbir zaman modernlikle uyum sağlayamaması, bir anlamda kendi Reform'unu hiç yaşamamış olması."* [937] Rapor bu görüşün Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan Avrupa başkentlerinde de tekrarlandığını ifade ediyor. [938]

Kayserili işadamlarının kendi kültürlerini **Lewis** tarafından listelenen ekonomik erdemlere çarpıcı şekilde benzer ifadelerle tanımladıkları bildirilen raporda bununla ilgili örnekler veriliyor: **Mustafa Boydak**: "*Rızkın, yüzde doksanı ticaret ve cesarettir.*"[939] HES Kablo Fabrikası üretim müdürü **Bekir Irak**: "*Dini bütün bir insanın çok çalışması yararlıdır*", "*bir fabrika açmak da ibadet sayılır*" [940] İpek Mobilya'nın kurucusu **Saffet Arslan**: "*Modernlikle geleneksel olma arasında siyahla beyaz gibi bir fark görmüyorum. Modernlikten anladığım, zamanımda, bulunduğum yüzyılda yaşadığım ve yeniliğe açık olduğum*" [941] Merkez Çelik Genel Müdür Yardımcısı **Şevket Ganioğlu** dinin ticareti öne çıkardığının altını çiziyor.[942] Hacılar Belediye Başkanı **Ahmet Herdem**: "*Peygamberin kendisi de tüccardı.*", "*Tüccar toplumunda dindar olmak doğal."* [943] Verilen örneklerden sonra "*Bu toplum önde gelenleri ve diğer pek çoğu, çok çalışmanın ve kendine yeterliliğin, tasarruf ve yatırımın, bağış ve toplumsal hizmetin,*

---

[934] A.g.e. s.22
[935] A.g.e. s.22–23
[936] A.g.e. s.23
[937] A.g.e. s.23
[938] A.g.e. s.23
[939] A.g.e. s.23
[940] A.g.e. s.23
[941] A.g.e. s.23
[942] A.g.e. s.23
[943] A.g.e. s.23

muhafazakar yaşam tarzının ve toplumsal güvenin, güçlü aile bağlarının ve de gelecek nesillerin eğitime yatırım yapmanın erdemlerini vurguluyor" [944] deniyor.

Kayseri'de görüşülen bir grup insanın çarpıcı bir şekilde kendi toplumlarının özelliklerini Kalvinizm'e ve Protestan çalışma etiğine gönderme yaparak anlattığı ifade edilen raporda bununla ilgili örneklere yer veriyor: Önceki Büyükşehir Belediye Başkanı **Şükrü Karatepe**: "*Kayseri'yi anlamak için önce* ***Max Weber****'i* (1864–1920) *okumak gerek." [945] Tekstil şirketi sahibi ve MÜSİAD Kayseri Şubesinin müdürü olan* ***Celal Hasnalcacı****:"Anadolu kapitalistlerinin yükselişi, sahip oldukları Protestan iş etiği sayesinde oldu. Müsriflik yok, spekülasyon yok, kârlar yeniden yatırıma aktarılıyor.*" [946] MÜSİAD'ın yayın organında, İslam ile serbest pazar kapitalizmi arasındaki bağlantılar hararetli bir şekilde tartışıldığı anlatılırken konuyla ilgili **Homo Islamicus** adlı kitaba değiniliyor. [947] Önde gelen dini şahsiyetlerin bugün İslam toplumunun hizmetindeyken kâr arayışı içinde olmanın, dini açıdan, dua ve ibadetle eşit olup olmadığının tartışıldığının [948] ifade edildiği raporda Nakşibendî tarikatının eski lideri **Esat Coşan**'ın (1938–2001) müritlerinden yabancı dil öğrenmelerini, bilgisayar kullanmalarını ve bilgilerini arttırmaları için yabancı ülkelere gitmelerini önerdiği anlatılıyor. [949]

Raporda toplumbilimci Hakan Yavuz'un son yirmi yıllık dönem içinde Türkiye'de Protestan Reformu'na benzer bir şekilde sessiz bir Müslümanlık Reformunun yaşandığı ifadesine yer veriliyor.[950] Bu konunun *Yeni Aktüel* dergisinde "*Müslümanlar Protestanlaşıyor mu*" (Eylül 2005) adlı makalede İslami aydınlar tarafından tartışıldığı belirtiliyor. [951] Yavuz'un İslami idealler ve 80'lerin ilk yıllarında ortaya çıkan yeni orta sınıfın maddi çıkarları arasında gittikçe büyüyen bir ilişki gördüğü, ülkenin en güçlü İslami hareketi kurucusu olan Said Nursi'nin (1876–1960) yaptığı çalışmaların geniş çaptaki popüleritesine dikkat çektiği belirtiliyor. [952] Yavuz'a göre, "*Nur hareketini ve*

---

[944] A.g.e. s.23
[945] A.g.e. s.23
[946] A.g.e. s.23
[947] A.g.e. s.23
[948] A.g.e. s.23
[949] A.g.e. s.23–24
[950] A.g.e. s.24
[951] A.g.e. s.24
[952] A.g.e. s.24

toplumsal etkisini doğru düzgün anlamadan, Türkiye'deki İslami kimlik hareketinin barışçıl ve kademeli ilerleme dinamiği anlaşılamaz." [953]

Raporda Nur hareketiyle ilgili değerlendirmede şu söyleniyor: "*Nur öğrencileri dershanelerde Nurcu metinlerini çözümlemek ve yorumlamak amacıyla düzenli olarak toplanıyor." [954] "Eğitimli sınıf içinde kendine yer bularak güçlenen bu topluluklar, aynı zamanda ticari bağlantılar için de kullanılıyor; iş olanakları, hatta iş için sermaye bile sağlanıyor.*" [955]

Anılan kısım şu değerlendirmeyle bitiriliyor: "*Kayseri'deki girişimcilerin arasında 'İslami Kalvinizm'in yükselişi bu kişilerin ticari başarılarının sebebi mi (Max Weber'in belirttiği gibi) yoksa bu kişilerin artan refah seviyesinin neticesinde İslam'ın modern dünyayla uyumluluğunu vurgulayan yorumlarını benimsemelerinin sonucu mu? Bu konuda kesin bir yorum yapmak çok güç. Her iki durumda da, Orta Anadolu'daki yeni neslin modernlikle kendine has bir barış yaptığı açıkça görülüyor.*" [956]

Üçüncü bölümün "Hacılar'ın Öyküsü" başlığı, sanayi havzası kavramıyla ilgili açıklamalarla başlıyor. Sanayi havzalarının ortak bir siyasi görüşün paylaşıldığı yerler olduğu, Kayseri şehir merkezinin Hacılar kasabasının "*bilinçli bir Müslüman sanayi havzası*" olarak daha da uç bir örnek oluşturduğu vurgulanıyor. [957]

Raporda Hacılarlı bir genç olan Sadettin Erkan'ın, 1970'li yıllarda, sınai kalkınmayı sağlamak amacıyla köydeki evlerin kaynaklarını bir araya getirme fikrini ortaya atarak Türkiye'nin ilk kablo fabrikası olan HES'i kurması anlatılıyor. Grubun alternatif finansman kaynaklarını kullanma olanağı bulamayan HES Kablo'nun 1991 yılında *Anadolu Finans* adıyla İslami kurallara uygun kendi bankasını kurduğu ifade ediliyor. Kurucuları arasında ticari borçlanmayla ilgili farklı görüşlerin bulunmasına rağmen, 80'lerin ortasında finansman ihtiyacını karşılamak için kredi almaktan çekinmediği söy-

[953] A.g.e. s.24
[954] A.g.e. s.24
[955] A.g.e. s.24
[956] A.g.e. s.24–25
[957] A.g.e. s.25

lenen HES'in 1999 yılında 75 milyon USD'lik aktifiyle bir holding haline geldiği belirtiliyor. [958]

Kayseri'nin seçkinlerinin toplumsal gereksinimleri için Ankara yerine kendi kaynaklarına daha fazla yöneldiklerini gösterdiğini söyleyen rapor, buradaki toplumun siyasi tercihinin daha az devlet müdahalesi ve yerel yönetim için daha fazla serbesti sağlanması yönünde şekillendiğini bunun da Türk siyasi kurumlarında endişeyle karşılandığı ifade ediliyor. [959]

Bölümün son kısmı olan "Kadının Yeri"nde, birbirine oldukça zıt görülen değerler kümesi olan muhafazakâr ve dindar bir hayat tarzıyla hızlı büyüme ve modernleşme tutkusunu zamanla uzlaştırmayı öğrendiğini söylediği Orta Anadolu'nun en zayıf noktası olduğu bir alandan bahsediliyor: Ekonomide kadının rolü. [960] Rapora göre Kayseri'de ekonominin büyüme potansiyelini sınırlayan üç faktör bulunuyor: Çalışan sayısı yetersizliği, çalışanların büyük bölümünün tarımda çalışması ve tarımsal üretimin çoğunun verimliliğin çok düşük olduğu biçimde gerçekleşmesi. [961]

"*Kayseri'deki erkek istihdam oranı, şu anda zaten Avrupa'daki kadar yüksek. (Yüzde 74) Bununla birlikte, kadınlardaki istihdam oranı ise yalnızca yüzde 37'de kalmakta. Bu oranın da büyük bir çoğunluğu tarımla uğraşıyor*" [962] denilen raporda ticari tarıma geçmenin kırsal nüfusun hayat standartlarında yükselme yaşanabilmesi için şart olduğu ileri sürülüyor. [963] Hayli merkeziyetçi olan Türk devletinin, geleneksel olarak, köylüye nelerin yapılması gerektiğinin anlatılmasında zayıf olduğu, mesajların ulaştırılması gereken köylü kadına ulaşma noktasında önemli kültürel engeller olduğu söyleniyor. [964] "*Üretimin her türünde ücretli çalışma, hem kadın hem de erkek tarafından çoğunlukla hala erkek işi olarak görülüyor. Pek çok Orta Anadolu insanının (erkek ve kadın) gözünde, çalışan kadın, erkeğin ailesini geçindiremediği anlamını taşıyor. Görüştüğümüz bazı işverenler, erkek ya da kadın çalışan alma seçeneği kendilerine sunul-*

958 A.g.e. s.26
959 A.g.e. s.27
960 A.g.e. s.27
961 A.g.e. s.27
962 A.g.e. s.28
963 A.g.e. s.29
964 A.g.e. s.29

duğunda, her zaman için erkeği tercih ettiklerini söylediler. Bunun nedeni, hem kadının evlenir evlenmez işten ayrılacağını düşünmeleri, hem de olsa ailenin asıl ekmek sağlayıcısı olarak bir erkeği işe almakla ailenin bütününe yardım ettiklerine olan inançları." [965] denilen raporda Orta Anadolu'daki kalkınma potansiyeliyle ilgili en önemli sorunun hayatın diğer alanlarında sergilenen akılcılığın kadın çalışan konusunda da söz konusu olup olmayacağıyla alakalı olduğu söyleniyor. [966] Kayseri iş dünyasının yeni seçkinlerinin kızlarında davranış değişimlerinin başladığının görüldüğü söyleniyor ve bununla ilgili bir örnek veriliyor: Kayseri'nin ilk kadın yeminli mali müşaviri, Melikgazi AKP İlçesi kadın kolları başkanı olan ve evlendikten sonra eşinin ebeveynine saygısından dolayı eşarp takmaya başladığı söylenen **İkbal Çavdaroğlu**. [967]

Raporun sonuç bölümü 1994–1998 yılları arasında Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış **Şükrü Karatepe**'nin *Kendini Kuran Şehir* (2001) adıyla Kayseri hakkında yazdığı kitaptan alıntıyla başlıyor: "*…Hayatını hesap üzerine kuran ortalama Kayserili, riski göze almadığından siyasete şüphe ile bakar… Davranışları olağanüstü dikkatli, hesaplı ve risk almayan toplumun, zengin tüccarı, başarılı sanayicisi olabilir, ama başarılı siyasetçisi olamaz.*" [968] Yakın zamana kadar bu görüşün doğru olduğu söylenen raporda bunun da değişmeye başladığı ifade ediliyor. [969]

Bununla ilgili verilen örneklerden biri adı geçen kitabın sahibi Karatepe. Karatepe, raporda 90'lı yıllarda Siyasi İslam'ın ana temsilcisi olduğu söylenen Refah Partisi döneminde görev yapmış, 1998 yılında yargı kararıyla Atatürk'ün anısına hakaretten yargılanıp hapse atıldığı ifade ediliyor. Kendisinin şu an Başbakan Erdoğan'ın danışmanı olarak yerel yönetim reformu üzerinde çalıştığı belirtiliyor. [970]

Diğer örnek, Kayseri'de eski uçak fabrikası işçilerinden birinin oğlu olarak dünyaya gelen, şu an Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak görev yapan, Türk hükümetinin siyasi programının merkezine AB ile bütünleşmenin yerleşmesinde önemli

---

[965] A.g.e. s.29
[966] A.g.e. s.29
[967] A.g.e. s.30
[968] A.g.e. s.31
[969] A.g.e. s.31
[970] A.g.e. s.31

rol oynadığı ifade edilen **Abdullah Gül**. [971] Raporda, bugün, Türkiye'nin AB üyeliğinin en gür sesli savunucularından biri olarak gösterilen Gül'den bir alıntıya yer veriliyor: " *Avrupa ile birleşmeden, bu ülkede insan haklarında demokratik standartların elde edilemeyeceğinin farkındayız."* [972]

AKP hükümetinin kendi politik görüşünü 'muhafazakar demokratlık' olarak tanımladığı vurgulanan raporda Başbakan Erdoğan'ın bu kavrama getirdiği tanım veriliyor: "*Türk toplumunun büyük bir bölümü, gelenekleri dışlamayan bir modernlik kavramını, yerelliği de kucaklayan bir evrenselliği, hayatın manevi anlamını yok saymayan rasyonellik anlayışını ve köktenci olmayan değişim tercihini kabullenmek istiyor. Muhafazakar demokratlık kavramı, gerçekte, Türk insanının bu isteğine bir yanıttır*." [973]

Rapora göre muhafazakar demokratlık "*Türk toplumunu bölmeye devam eden konuların pek çoğunda akılcı yaklaşımlar geliştiriyor. Ayrıca Avrupa'ya büyük önem veriyor, AB müzakerelerine giden yoldaki engelleri kaldırmak için siyasi tabuların pek çoğunu sorguluyor*." [974] Bu gündem Dünya Bankası'nda çalışmış, Türk ekonomisini dış dünyaya açan, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunu yapan, Türkiye'de İslami bankacılığın kurulmasını yasallaştıran ve aynı zamanda Hacı, önce Başbakan, sonra Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın (1927–1993) kurduğu bir geleneği devam ettiriyor. [975]

Rapora şu cümlelerle son veriliyor: "*Ekonomik başarı ve toplumsal gelişmenin, İslam ve modernliğin sorunsuz biçimde birlikte yaşandığı bir ortam oluşturduğu ortada. Bugün, Avrupa Birliği'ne girmek için çabalayan, işte bu değerlerle şekillenen bir Anadolu*." [976]

---

[971] A.g.e. s.32
[972] A.g.e. s.32
[973] A.g.e. s.32
[974] A.g.e. s.32
[975] A.g.e. s.32
[976] A.g.e. s.33

4.2.6.1.3. Rapor Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Raporun yazılı ve görsel basında çok ilgi çektiğini söyleyebiliriz. Gazetelerde çeşitli haberleri çıkan rapor hakkında özellikle yüksek satış grafiğine sahip gazetelerin köşe yazarları konuyla ilgili müstakil yazılar yazmış, televizyonda raporla ilgili programlar yapılmış hatta konuyla ilgili bir karikatür yayınlanmıştır.[977] Raporu konu alan televizyon programları şunlardır:

***Siyaset Meydanı*/Ali Kırca**, *Atv*, 18 Ocak 2006. Katılımcılar; **Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk**, **Prof. Dr. Hüseyin Hatemi**, **Prof. Dr. Mehmet Ali Kılıçbay**, **Ahmet Taşgetiren**, **Cengiz Çandar** ve **Cüneyt Ülsever**.

***Manşet*/Mithat Bereket**, *CNN Turk*, 2 Şubat 2006. Katılımcı; **Gerald Knaus**.

Değerlendirme yazıları çıkan gazeteler arasında en öne çıkanı, **Hürriyet**'tir. Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz yazılar çalışmamızın Ekler kısmında sıralanmıştır.

Raporla ilgili değerlendirmemizi basına yansımış bu yazılardan da yararlanarak yapacağız.

Şahin Alpay, **Zaman** Gazetesi'ndeki yazısında[978], anılan rapor hakkında çok olumlu değerlendirme yapmaktadır. Alpay, yabancı gözlemcilerin bazen Türkiye ile ilgili daha nesnel ve sağlıklı teşhisler yapabildiklerini anılan raporun da bunun son yıllardaki en iyi örneklerinden biri olduğunu söylemektedir. O'na göre bu rapor, bir önyargıyı yıkmaktadır. Alpay şöyle söylemektedir:

"*Bu rapor İslam inancının kapitalizme, dolayısıyla kalkınmaya engel olduğuna dair efsaneyi yerle bir ediyor; "Anadolu Kaplanları"nın arka planına ışık tutuyordu.*"

Alpay, bu konuda bir şeyi gözden kaçırdığı kanaatindeyiz. *Zira raporda verilen mesaj "İslam'ın kendi başına kalkınmaya engel olduğu değil, Protestan Ahlakı ile beslenen bir İslam'ın bunu yapabileceğidir." Son tahlilde İslam'a bakış, onun aslî haliyle kalkınmaya engel olduğu yönündedir.*

[977] Bahsi geçen karikatür için bk. Hürriyet Gazetesi, 12 Şubat 2006.
[978] Alpay'ın 19 Haziran 2007 tarihli "AKP Kadın Haklarını Tehdit Ediyormuş" adlı yazısı için bkz. http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=553181

Ertuğrul Özkök, **Hürriyet** Gazetesi'nde yazdığı yazısında [979] Fatih Altaylı'nın yazısından hareketle raporu İslam'da bir reformun başlaması bağlamında bir gelişmenin "ilk cesur işareti" olarak görmektedir.

Arslan Bulut, **Yeniçağ** Gazetesi'nde yazdığı yazısında[980] Fatih Altaylı ve Ertuğrul Özkök'e seslenerek raporla ilgili değerlendirmeleri üzerinden çok sert uyarılar yapmaktadır. Bulut'a göre Kalvinizm veya Protestanlık üzerinden Türklerin medeniyet anlayışını ifade etmek farkına varmadan Hıristiyanlaşmaktır. Yazar bu noktada Dinlerarası diyalog süreci içindekilere ve AKP'ye uyarı yapmaktadır. Bulut şöyle söylemektedir:

"*Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kalvinizm veya Protestanlık, Türk kozmolojisinin çarpıtılmış bir şekilde Hıristiyanlaştırılmasıdır. Bugün, AKP'nin ve Dinlerarası Diyalogçuların yaptığı iş, Batı'nın Türk kozmolojisini kendine uyarlayarak üstünlüğü ele geçirdiğini görmeden, Türk'ün medeniyet anlayışını, Türk kozmolojisini Protestan medeniyetinden veya Kalvinizmden almaktır! İslam referansı ile yola çıktığını söyleyenler, farkına varmadan Hıristiyanlaşmaktadır! Zaten fitnenin hedefi budur! AKP'nin de, Dinlerarası Diyalogçuların da temel ihtiyacı, Hıristiyanlaşmak değil, Türkleşmek, hatta Atatürk'ün belirttiği gibi 'özleşmek'tir!*"

Ertuğrul Özkök, Hürriyet Gazetesi'ndeki konuyla ilgili diğer bir yazısında[981] çok sarsıcı bir iddia ortaya atmaktadır. Rapordaki değerlendirmelerden yola çıkan Özkök bir soru sormaktadır:

"*Türk ekonomisinin yeni motor zihniyetini oluşturan bu 'Kalvinist Müslüman' veya 'Protestan Müslüman' hareketinin fikri lideri kimdir? Raporda bu sorunun cevabı yok.*"

Özkök yazısının sonraki satırında bu şahsı işaret etmektedir:

---

[979] Özkök'ün 25 Ocak 2006 tarihli "AKP'ye Zarar Verir mi?" adlı yazısı için bkz. http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=3839832

[980] Bulut'un "Altaylı ve Özkök'e Tavsiyem" adlı yazısı için bkz. 26 Ocak 2006 tarihli Yeniçağ Gazetesi.

[981] Özkök'ün 26 Ocak 2006 tarihli "Türkiye'nin Calvin'i Kim?" adlı çok önemli bulduğumuz bu yazısının tamamını, çalışmamızın Ekler kısmına koyduk.
Yazı için bkz. http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/3844539.asp?yazarid=10&gid=61

"*Ama gerek ekonomik alandaki yaygınlığı, gerek dünyada bıraktığı izler açısından bakarsanız, bana göre 'Kalvinist Müslüman' hareketin lideri Fethullah Gülen'dir.*"

Ali Bulaç, Zaman Gazetesi'nde yazdığı yazısı[982] Ertuğrul Özkök'e cevap niteliğindedir.

Bulaç, Özkök'ün "*yanlış bir analojinin imkânlarından hareketle genel hükümlere varmakta*" olduğunu söylemekte ve Özkök'ü eleştirmektedir.

Weber'in tezinin bizde herhangi bir karşılığının olmadığını ifade eden Bulaç, yazısında bizim de katıldığımız şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"*Weber'in fikir ve tahlillerinin, İslam dünyasıyla hiçbir ilgisi yoktur. İlk nesil Müslümanlardan başlamak üzere Emevi ve Abbasilerde ticaret, Selçuklulardaki Ahi teşkilatları ahlak ile iktisat arasındaki uyumlu ilişkiye örnektir ki, bu tarihlerde Batı henüz imalatta evin dört duvarını, ekonomide köyün sınırlarını aşabilmiş değildi.*"

"*İslam devletlerindeki güç ve yayılma elbette salt askerî değildi, bunu geriden besleyen muazzam bir iktisadi güç vardı ki, bu gücün oluşması için Müslümanlar Protestan ahlakına ihtiyaç hissetmiyorlardı. Kayseri, Sivas, Konya ve Anadolu'nun diğer merkezlerinde bugün görmekte olduğumuz iktisadi canlılığın gerisinde bu türden tarihi mirası yatmaktadır.*"

Bulaç'ın Özkök'ün Fethullah Gülen'i "Kalvinist Hareketin Lideri" olarak göstermesini doğru bulmamaktadır ve şöyle söylemektedir:

"*Bu çerçevede Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Kalven'e, Nur cemaatlerinin Kalvinistlere benzetilmesi ise tamamen uygunsuz bir analoji, uzak mesafeden dahi ilgisi olmayan bir yakıştırmadır.*"

Her ne kadar Fethullah Gülen kendisini böyle bir tanımlama içerisine sokmuş olmasa da Özkök'ün rapordaki verilerden hareketle böyle bir çıkarım yapmasını -en azından rapor metni ele alındığında- doğru bulmaktayız. Zira raporda yapılan değerlendir-

---

[982] Bulaç'ın 27 Ocak 2006 tarihli "İslam Kalvinistleri" adlı yazısı için bkz. http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=250754

meler alt alta konduğunda Gülen'in işaret edildiği mümkün görünmektedir. CIA Türkiye Masası Eski Şefi Graham E. Fuller'ın tabiriyle Gülen Hareketi (Gulen Movement) [983], Türkiye'nin dönüşümünün anahtarını elinde tutmaktadır.

Özdemir İnce, Hürriyet Gazetesi'ndeki müstakil sekiz yazısıyla konuyu en fazla yazan köşe yazarı olmuştur. Biz burada İnce'nin üç yazısını değerlendireceğiz.

İnce, 15 Şubat 2006 tarihli "**Avrupa İstikrar Girişiminin Amacı Ne?**"yazısında [984] raporu yazanların kullandığı kavram ve sözcüklerle kendi niyetlerini ortaya koyduklarını söylemektedir. İnce raporun özetinde geçen bir paragrafı şu paragrafı vermektedir:

"*Anadolu'da yeni refah ortamı, geleneksel değerlerin değişmesine ve çalışmaya, girişimciliğe ve kalkınmaya önem veren yeni bir kültürün oluşmasına yol açıyor. Toplumsal açıdan muhafazakâr ve dindar bir toplum olma özelliğini korurken, bazılarının belirttiği gibi bir de 'Sessiz İslam Reformu' sürecinden geçiyor. Kayseri'nin önde gelen iş çevreleri, elde ettikleri ekonomik başarıda 'Protestan çalışma etiği'nin payının büyük olduğunu düşünüyor.*" (Rapor Özeti, S.1)

Yazar, paragrafta şunları -Sessiz İslam Reformu ve bazıları- öne çıkarıp bazı sorular sormaktadır:

"Kayseri'de yaşanan gelişmelere "Sessiz İslam Reformu" adını veren "bazıları" kim, kimdir? Kimlikleri neden açıklanmıyor? Bunlar ABD'nin siyaset mimarları olmasın sakın?"

İnce, 17 Şubat 2006 tarihli "*Dinin Ekonomiye Alet Edilmesi*" adlı yazısında[985], raporda Türkiye'nin sanayileşmesini Nakşibendilik-Nurculuk-Fethullahçılık üçlüsünün gösterildiğini ifade etmekte, bunu da ABD'nin Ilımlı İslam politikası olarak görmektedir. İnce şöyle söylemektedir:

---

[983] Graham E. Fuller'ın "Gülen Hareketi" ifadesi için bkz. -yazarının özellikle Fethullah Gülen hareketinin karakterini keşfetmek amacıyla yazdığını söylediği- Yeni Türkiye Cumhuriyeti adlı kitabı, s. 15, 100, 102, 113-122, 124, 126-128, 131, 132, 258

[984] http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=3936120

[985] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=3947178

"*Raporun tamamı ya da özeti okunduğu zaman, dinin siyasete ve ekonomiye alet edildiği görülecektir. AİG Raporu, Türkiye'nin sanayileşmesinin lokomotifi olarak Nakşibendiliği, Nurculuğu ve Fethullahçılığı göstermektedir. Buradan hareketle, raporun bu üçlü tarafından finanse edildiği de düşünülebilir. Ama ben işin içinde ABD'nin Ilımlı İslam politikası olduğunu düşünüyorum. Zaten AİG* (ESI) *raporunda kullanılan terminoloji, daha önce değişik zamanlarda ABD görevlileri, uzmanları ve eski CIA mensupları tarafından kullanılmıştı*."

İnce, 18 Şubat 2006 "**Ara Sonuç**" adlı yazısında[986] Luka İncili'nden alıntılarla ilk Hıristiyanların parayı yoksullara verip paylaşım yapmak için biriktirdiklerini söylemektedir. İlk Hıristiyanlarla Luther ve Calvin'in anlayışını karşılaştıran yazar şunu söylemektedir:

"*Luther'in, Calvin'in ve Max Weber'in iddialarının aksine ilk Hıristiyanlar bireysel yatırım yapmak için değil ama vermek, dağıtmak, paylaşmak için biriktirmektedir. Yani kendi gereksinimi, bireysel kullanımı için para biriktirmek hem Tevrat'a (Eski Sözleşme) hem de İncil'e (Yeni Sözleşme) aykırıdır. Ama Luther ile Calvin ve onlardan türeyen Protestan-Püriten tarikatlar, papalık ve feodal düzen ile mücadele etmek için ilk kaynaklara dönmeyi tavsiye etmektedir. Ne var ki ilk kaynakların paylaşmayı öğütlediği, Luka İncili'nde ve öteki üç İncil'de yazmaktadır. Anlayacağınız, Luther ve Calvin, burjuvazi ile prenslerin dinsel bakımdan ellerini güçlendirmek için Protestanlığı icat etmişler, Max Weber de çağdaş kapitalizmin tellallığını yaparken onları kullanmaktadır*."

Luther ve Calvin'in Hıristiyanlığın aksi bir tutum içerisinde olduğunu belirten İnce yayınlanan bu raporu "*Türkiye üzerinde oynanan oyunların ve bazı sivil toplum örgütlerinin bu oyundaki tehlikeli ve güdümlü payının çok anlamlı bir tanığı*" olarak görmektedir.

Bahsi, rapor hakkındaki kendi değerlendirmemizle kapatacağız.

1. Raporu hazırlayan kuruluş olan ESI'ye maddi destekte bulunan kuruluşlar içerisinde özellikle AB ve ABD siyasetinin akademik yönünü kotaran düşünce kuruluşlarının da maddi destekçisi olan vakıflar dikkat çekicidir.

[986] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3951959&tarih=2006-02-18

2. Rapor, bütünüyle ele alındığında şöyle bir üsluba sahip olduğu görülmektedir. Kullanılan bazı kavram ve anlayışların içi, ismi verilmeyen kişi veya kişilerin görüşleri denilerek, doldurulmaktadır. Bu yolu kullanan, ESI'nin doğrudan söyleyemediği şeyleri ismi/isimleri verilmeyen kişiler üzerinden söylettiği fikrini uyandırmaktadır. Aşağıda verdiğimiz iki alıntı bu anlayışın örnekleridir:

"*Bazılarının belirttiği gibi bir de 'Sessiz İslam Reformu' sürecinden geçiyor. Kayseri'nin önde gelen iş çevreleri, elde ettikleri ekonomik başarıda 'Protestan çalışma etiği'nin payının büyük olduğunu düşünüyor.*" [987]

"*Ona* (Niyazi Berkes) *ve diğer pek çok Türk akademisyene göre, İslam'daki sorun Hıristiyanlık'tan farklı olarak, hiçbir zaman modernlikle uyum sağlayamaması, bir anlamda kendi Reform'unu hiç yaşamamış olması.*"[988]

ESI, böylece İslam'ın kalkınmaya bir din olduğu yönündeki fikrini yerli yabancı akademisyenlerin ağzından vererek bunun ispatını yapmaktadır.

3. Buna bağlı olarak ESI raporda kullandığı bazı ifadelerle kendi kabullerini belli imajlar oluşturmak maksadıyla kullanmaktadır:

"*Şeker fabrikaları, o dönemlerde 'Atatürk'ün minareleri' olarak adlandırılıyordu.*"[989]

Burada Atatürk'ün İslam'la ilgisinin olmadığı, İslam'ın aleyhinde faaliyetler sergilemiş olduğu yönünde bir fikri çok ince bir şekilde verilmektedir.

"*Hacılar kasabası, daha da uç bir örnek oluşturmakta: bilinçli bir Müslüman sanayi havzası.*" [990]

Burada ise, "bilinçli bir Müslüman" imajı uç bir örnek olarak verilerek iki şey yapılmaktadır: Bu imajın aslında İslam'la bağdaşmadığı fikri verilmekte; aynı zamanda

[987] A.g.e.; s.2
[988] A.g.e.; s. 23
[989] A.g.e.; s. 17
[990] A.g.e.; s. 25

Hacılar Kasabası üzerinden Müslüman Türk okuyucuya "Weber'in Protestan ahlakını şiar edinmekle" bilinçli bir noktaya gelinebileceğine işaret edilmektedir.

"*Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Karatape, 1990'lı yıllarda Türkiye'de siyasi İslam'ın ana temsilcisi olan Refah Partisi'ndendi. 1998 yılında yargı kararıyla Atatürk'ün anısına hakaretten yargılandı ve hapse atıldı. Kitabında geçmişte de, Kayseri Belediye Başkanı seçilmiş kişilerin kendisiyle aynı kaderi paylaştığına işaret ederek, onların da siyasi suçlamalarla hapse atıldığını belirtiyor.*"[991] "*Bugün, Ankara'da Başbakan Erdoğan'ın danışmanı olarak yerel yönetim reformu üzerinde çalışıyor. Karatepe'nin 1990'lardaki en yakın siyasi müttefiklerinden birisi ise, Kayseri'nin siyasi ortamının çok daha ötesine geçerek, ilin akılcı siyaset tarzını ulusal platforma taşıdı. Abdullah Gül, 2002 yılında Başbakan oldu ve bugün (Recep Tayyip Erdoğan'a koltuğu devrettikten sonra) Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak Türk hükümetinin siyasi programının merkezine AB ile bütünleşmenin yerleşmesinde önemli bir rol oynadı.*"[992]

Rapor'da Kayseri Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin "Atatürk'ün anısına hakaretten yargılanıp hapse atıldığı"nın altı çizilmektedir. Böyle bir insanın **Başbakan Erdoğan**'ın yerel yönetimler danışmanı olduğundan ve bu şahsın "yakın siyasi müttefiklerinden biri olarak" ifade edilen eski Başbakan yeni Dışişleri Bakanı (şimdi de Cumhurbaşkanı) olan **Abdullah Gül**'den bahsedilmektedir. Burada satır arasını doğru okuduğumuzda verilmek istenen mesajın şu olduğu görülecektir: *Şükrü Karatepe örneğinden hareketle Başbakan ve Dışişleri Bakanı olan isimlerinden aslında Atatürk'e olumsuz bakan kişiler olduğu ve bu zihniyetin Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneten irade olduğu. Ayrıca bu zihniyet paralelinde AB sürecini götüren kişilerin AB nezdinde başarılı bulunup takdir gördüğü, raporda verilmek istenen mesajdır***.**

4. *Raporda takdir edilen bir başarıya sahip olan Kayseri'nin İslam öncesi Hıristiyan olduğu altı çizilmektedir.* Buna göre, Kayseri isminin **Caesarea**'dan geldiği, Ermeni Kilisesi'nin kurucusu **Surp Kirkor**'un 4. yüzyılda burada yaşadığı, Yeniçeri ordusuna katılıncaya kadar Hıristiyan olan **Mimar Sinan**'ın (1489–1588) bu bölgede doğmuş

[991] A.g.e.; s. 31
[992] A.g.y.

olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca "*Bugün, yalnızca terkedilmiş kiliseler, yer adları ve geleneksel halı dokumalarındaki motifler, ziyaretçilere Osmanlı Kayseri'sinin zengin bir etnik kökene sahip geçmişini anımsatıyor*,"[993] denerek terk edilen kiliselerin, yer adlarının halı motiflerinin Hıristiyan geçmişin izleri olduğu belirtilmektedir. *ESI, bu taktik anlatımla elde edilen başarıyı geçmişten gelen Hıristiyanlığın bir yansıması olduğunu belirterek başarının Hıristiyanlık dininin eseri olduğu imajını okuyucuya vermek istemektedir. Bununla ayrıca İslam'ın böyle bir kalkınmaya yol açacak imkânı vermediğinin de altı çizilmektedir***.**

5**.** *Raporda ekonomik başarı, bir dini cemaate bir de siyasi partiye bağlanmakta, başarının felsefi tarafı Nur Cemaati, siyasi tarafı AKP olarak gösterilmektedir.*[994] *Bununla okuyucuya, böyle bir başarı yakalamanın iki adrese yönelmekle mümkün olacağı mesajı verilmektedir. ESI'ye göre bu mesajın içeriği de "İslami Kalvinistlik" denen anlayışta kendini ifade etmektedir*

.

4.2.6.2. Karma (Kadın-Erkek Birlikte) Namaz Denemesi

22 Ocak 2006 tarihinde basında çıkan bir haberle Türkiye'nin gündemine giren bu olay kamuoyunda farklı yönleri ele alınarak tartışılmıştır. Basına yansıdığı şekliyle olay şu şekilde meydana gelmiştir:

"*Takvim Gazetesi'nde dün yer alan habere göre başı açık kadın ve erkeklerden oluşan bir grup Çamlıca'daki Subaşı Camii'nde topluca cuma namazı kılmaya başladı. Böylece cenaze namazında kadınların da saf tutmasıyla açılan dini tartışma yeni boyut kazandı. Subaşı camii cemaati tarafından, "varlıklı ve eğitimli" diye tarif edilen bu grupta Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın başdanışmanı Cüneyd Zapsu'nun eşi Beyza Zapsu da bulunuyor. Grubun camiye, cemaatin dağılırken kadınların kullandığı yan kapıdan girip çıktıkları gözlendi. Bu grupla diyalog kuran camii cemaati, "Neden böyle*

[993] A.g.e.; s. 7
[994] A.g.e.; s. 6, 24

namaz kılıyorsunuz?" sorusuna,''Bizim içimiz temiz, düşüncemiz böyle" karşılığını aldı."[995]

Aynı haberde İstanbul Müftüsü **Mustafa Çağrıcı**'nın olay üzerine değerlendirmesine de rastlamaktayız. Çağrıcı şunu söylemiştir:

"*İstanbul Müftüsü Prof. Mustafa Çağrıcı, olayı bir avuç marjinal insanın yaptığı hareket olarak değerlendirip ciddiye almadıklarını söylerken, "Dini açıdan bu fotoğraf yanlış" dedi. Erkeklerle kadınların aynı şekilde el bağlamalarının mekruh olmakla birlikte namazı bozmayacağını söyleyen Çağrıcı, "Bayanlar baş açık namaz kılmaz. Bütün İslam bilginlerine göre bu namaz geçersizdir" diye konuştu. Çağrıcı, şunları söyledi:"Şafilere göre bu şekilde namaz kılmak mekruh olmakla birlikte, kadınların ve erkeklerin namazı kusurlu olarak geçerlidir. Hanefilere göre ise bu şekilde namaz kılındığı takdirde, kadının sağında, solunda ve arkasında bulunan üç kişinin namazı geçersiz, kadının ve diğer cemaatin namazı geçerlidir. Peygamber efendimizden bugüne kadar bütün İslam dünyasında kılınan namaz şekline bu fotoğraf aykırıdır. Bilginlerimiz bu genel uygulamaya aykırı tutumları fitne, yani kargaşa olarak niteleyip, şiddetle karşı çıkmışlardır. Ben de İstanbul Müftüsü olarak bu fotoğrafa karşıyım." Bu kişilerin iyi niyetli olduklarını düşündüğünü ve abartılmaması gerektiğini savunan Çağrıcı, "Bu insanlara fiziki bir müdahalede bulunmamız mümkün değil. Görevlilerimize telkinlerde bulunup, cemaat arasında gerilime neden olmamaları konusunda talimat veriyoruz" dedi.*" [996]

Türkiye'deki bu olayla, Prof. Amina Wadud[*] adlı Afro Amerikalı bir kadın akademisyenin 18 Mart 2005'de camilerin reddetmesiyle New York'taki Anglikan kilisesinde kadın ve erkeklere imamlık yapıp namaz kıldırması arasında irtibat kurulmuştur. Basında çıkan bir haberde ABD'de başlayan bu uygulamanın "İslam'ı Protestanlaştır-

---

995 http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=3834814
996 A.g.y.
* Amina Wadud: Tarihte ilk kez Cuma namazı kıldıran kadın olarak basında yer alan Wadud, Methodist bir rahibin kızı olarak 1952'de doğmuştur. 1972'de Müslüman olan Wadud, Libya'ya yerleşmiş ve burada Arapça öğrenmiş İslam İlimleri konusunda çalışmaya başlamıştır. Şu an Virginia Commonwealth Üniversitesi İslam Araştırmaları Kürsüsü öğretim üyesidir. Bkz. http://arsiv.sabah.com.tr/2006/05/06 /gun103.html ve http://arsiv.sabah.com.tr/2006/05/06/gun102.html

ma” olarak değerlendirildiği ve Türkiye’deki olayın bunun bir uzantısı olduğu ileri sürüldüğü aktarılmıştır:

“*ABD'de yapılan bu girişim, "İslam'ın Protestanlaştırılması" diye yorumlanmıştı. Üsküdar'daki Subaşı Camii'nde, Başbakan'ın Danışmanı Cuneyd Zapsu'nun eşi Beyza Zapsu'nun da aralarında bulunduğu, başı açık kadınların erkeklerle saf tutarak cuma namazı kılması, ABD'deki olayların uzantısı olarak değerlendirildi. Türkiye'deki öğretim üyeleri de, Türkiye'deki kadın-erkek karma namaz görüntülerinin Amerika'daki İslam’ı Protestanlaştırma akımlarıyla aynı özellikleri taşıdığını ifade etti.*”[997]

Olayın “İslam’ı Protestanlaştırma” olarak değerlendirilmesini doğru bulmayıp bunu “tesadüfle” açıklayan Merve Kavakçı, konuyu Kemalizm ekseninde ele almıştır.

“*Merve Kavakçı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın başdanışmanlarından biri olan Cüneyd Zapsu'nun eşi Beyza Zapsu'nun da başı açık namaz kılanlar arasında bulunmasıyla ilgili olarak ise, "Ben buna herhangi bir misyonerlik bağlantısı veya İslami Protestanlaştırma olayı olarak bakmıyorum. Bu tesadüf eseri de olabilir. ABD'de de bir hanım Cuma namazını kıldırdı. Beyza Hanımın bu işin içerisinde bulunmasını bir tesadüf olarak görüyorum" diye konuştu.*”

Kavakçı ayrıca olayın faillerinin Atatürkçü olduklarını ifade etmesinden hareketle şunları söylemiştir:

“*Atatürk başörtüsünü yasakladı, onun için de biz başı açık namazı destekliyoruz düşüncesi Kemalizm'in en büyük sorunlarından biri. Bunu Kemalizm'in İslam dininin yerine geçmeye çalışmasından kaynaklanan en büyük sorunsalı diye düşünüyorum*" şeklinde konuştu.[998]

O dönemde Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu kendisiyle yapılan bir röportajda Amina Wadud olayı hakkında şunları söylemişti:

“*Biz Diyanet olarak veya ben Diyanet İşleri Başkanı olarak insanlarımıza din hakkında doğru bilgi vererek görev yaparız, görevimiz de budur. Sırf insanları memnun*

[997] http://arsiv.sabah.com.tr/2006/01/26/gun102.html
[998] http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=207174

etmek için yalan yanlış bilgiler veremeyiz. Onun için ben bu konuda çok açık ifade edeyim: Kadın ve erkeklerin karma bir şekilde cemaat ile namaz kılması dinen doğru değildir ve geçerli değildir. Kadınların başı açık namaz kılması da yine dinen doğru değildir, geçerli değildir. Üçüncü olarak da kadınların, bayanların erkek cemaatin de bulunduğu insanlara imamlık yapması yine doğru değildir. Bana göre bu, tamamen gösterişten ibarettir, şovdan ibarettir. Şu anda dünyada 1 milyona yakın camide, mescitte Müslümanlar namaz kılmakta ve bu namaz 14 asırdır kılınmaktadır. Namazların nasıl kılındığı bellidir ve biz namazların nasıl kılınacağını dinin ana kaynaklarından öğreniriz. Dinin ana kaynakları Kur'an'dır ve Hz. Peygamberin öğrettikleridir. Kur'an'da ve öğretide böyle bir açıklama olmadığı için bunlar sadece şov amaçlı görüntülerdir ve gerçek bir ihtiyacın da ürünü değildir. Açık ifade edeyim. Zaten namaz kılanların böyle bir talebi de yoktur. Daha çok dıştan bakanların, herhalde görüntü olsun diye bunu medyaya, magazine taşımaları söz konusudur." [999]

M. Latif Salihoğlu, Dinler arası diyalogun savunucusu olan cemaatin yayın organlarından biri olan **Yeni Asya** Gazetesi'ndeki köşesinde olayı "***Camide Bir Aykırı Grup***" başlıklı yazısında değerlendirmiştir.

Salihoğlu tartışmada öne çıkan Cüneyt Zapsu'nun eşi üzerinden konuyu değerlendirmiş ve yapılan bu eleştirileri eleştirmiştir. Salihoğlu şunları söylemiştir:

"Başı açık ve erkeklerle aynı safta namaza duran bir hanımın Cüneyd Zapsu'nun eşi olması, Zapsu'nun ise Başbakan Erdoğan'ın danışmanı olması, bu meselenin en hassas ve en yumuşak noktasını teşkil ediyor. İşte, bu şirret çevreler, (bu eleştiriyi yapanlar hakkındaki ifadesi/M.T.Ö.) uzun zamandan beri pusuya yatmış, tetikte bekliyordu. Ellerine geçecek bir malzeme arayışı içindeydiler. Şimdi ise, ne yazık ki, ellerine koz olarak kullanabilecekleri bir malzeme geçti. İnsafsız avcı gibi de üzerine atladılar. Şüphesiz, bunu tepe tepe kullanacaklar. Üstelik hem Zapsu ailesini vurmak, hem de siyasetin iktidar kanadını yıpratmak için..." [1000]

[999] Bahsi geçen röportajın tamamı için bkz. http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-325.aspx
[1000] http://www.yeniasya.com.tr/2006/01/26/yazarlar/lsalihoglu.htm

Zaman gazetesi yazarlarından **Tamer Korkmaz** köşe yazısında olayı **"***namazın Hıristiyanlaştırılması talebi" olarak değerlendirmiş ve bunu cumhuriyetin ilk yıllarındaki uygulama ve tartışmalarla ilişkilendirmiştir.*[1001]

Olay hakkında ilahiyatçılar şunları söylemiştir[1002]:

Mustafa Çağrıcı: "*Kadınların başı açık namaz kılmaları caiz değildir. Bayanların ellerini daha yukarıdan bağlamaları ise sünnettir. Ancak göbek altında el bağlanırsa da namaz geçerlidir. Kadınlarla erkeklerin yanyana namaz kılmalarına gelince, Hanefi ve Şafi olmak üzere iki farklı mezhep var. Şafi mezhebine göre bu durum mekruhtur ancak namaz kılınırsa geçerlidir. Hanefi mezhebine göre ise kadınların erkeklerle yan yana namaz kılması günahtır.*"

Yunus Vehbi Yavuz: "*Böyle bir namaz olmaz. Hadisler ve fıkıh kitaplarındaki hükümler bir kadının başı ve vücudu örtülü olarak namaz kılması gerektiğini söylüyor. Kadınların erkeklerin arkasında namaz kılması gerekir. Peygamber döneminde uygulama öyleydi. Önde erkekler arkada kadınlar yer alırdı. Eğer kadın başını örtecek bir örtü bulamazsa çıplak olarak bile namaz kılar. Ancak böyle bir durum olmadığına göre böyle namaz kılmak doğru değildir.*"

Fahrettin Atar: "*Cemaatle namaz kılmanın bir adabı vardır. Bunları da Peygamberimizin tatbikatından öğreniyoruz. Eğer Allah'ın huzurunda duruluyorsa Allah'ın istediği şekilde durmak gerekir. Çünkü bu kul ile Allah arasındaki en güzel irtibattır. Onun istediği şekilde ona ibadet edip yakarışta bulunmalıyız. Şekli kaideler önemlidir. Kimse kafasına göre kurallar uyduramaz.*"

Abdülaziz Bayındır: "*Bu şekilde namaz caiz olmaz. İbadetin şekli vardır, şartları vardır. İnsanlar ya uyarlar ya uymazlar. 'Niyetimiz iyi' demekle olmaz. Peygamberimizin uygulamasına aykırıdır.*"

Olayın meydana geldiği dönemde aktif siyasette olan **Yaşar Nuri Öztürk**, bu tartışmalarda konuyu farklı noktalarda ele almış ve T.B.M.M.'ne taşımıştır. Öztürk, karma

---

[1001] http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=251863&keyfield=4B61726D61204E616D617A
[1002] http://arsiv.sabah.com.tr/2006/01/24/gnd105.html

namaz olarak nitelediği bu uygulamayı, ABD'nin "Ilımlı İslam Projesi"nin günlük hayata yansıması olarak görmüş, tartışmada dikkat edilmesi gereken noktanın "karma namaz", yani camilerde kılınan namazlarda kadın ve erkeğin yan yana gelmesi olduğunun altını çizmiştir. Öztürk'ün konuyla ilgili sözlerinin satırbaşları şunlardır:

"*Camilerde, "kilise düzeni içinde" toplu namaz kılınmasını, "Ilımlı İslam'ın günlük hayata yansıması" diye yorumlayan Öztürk, karma namaza onay vermenin, "namazın Hıristiyanlaştırılması, caminin de kiliseleştirilmesini kabul etmek" anlamına geleceğini kaydetti. Öztürk, sorunun, Müslüman kadınların başı açık namaz kılması sorunu olmadığını belirterek, "Sorun, karma namaz sorunudur" dedi. Öztürk, 1500 yıldır ilk kez, karma namazın Türkiye'de görüldüğünü iddia ederek, "Bunun, dini öğeleri kullanarak iktidar olmuş bir parti döneminde yapılması ve parti danışmalarından birisinin eşinin de burada yer alması önemlidir" dedi. Öztürk, "karma namazın İslam'da yeri olmadığını" söyledi ve "Sorunu, başı açık namaz sorunu gibi göstermek isteyen AKP'lilere soruyorum; kadınların başı kapalı olsaydı omuz omuza namaza cevaz verecek miydiniz?" diye konuştu.*"[1003]

4.2.6.3. Fener Rum Patrikhanesi'nin İddia, Talep ve Faaliyetleri

Bahsimizi, Fener Rum Patrikhanesi'yle ilgili kısa bir tarihi bilgilendirmeyle açacağız.

Ortodoks Kilisesi, 1054 yılından sonra beş patrikli yönetim anlayışını terk edip dört patrikli yönetim anlayışına geçmiştir. Bu dört patrik dört merkezden yani İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'tendi. İstanbul'un Türklerin eline geçmesinden sonra -her ne kadar Ortodokslar üzerinde hâkimiyeti olsa da- Türklerin egemenliğinde olmasından dolayı sorgulanmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak 1589 yılında Moskova Kilisesi Patriklik düzeyine çıkarılmıştır. Bu olaydan sonra Moskova Patrikliği'nin güç kazanması, İstanbul ile Moskova arasında rekabetin başlamasına neden olmuştur.[1004]

[1003] http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=32084
[1004] Eroğlu, Ahmet Hikmet; "Türkiye'de Ortodoks Misyonerliği", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, s. 133

Fener Rum Patrikhanesi'nin Ortodoks dünyasına hâkim olma mücadelesi bu zamandan gelmektedir. Bu Patrikhane'nin yetkileri Lozan Antlaşmasıyla sınırlandırılmış olsa da II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'ye karşı ABD'nin bölgedeki hâkimiyetini din üzerinden yürütme kararı, Fener Rum Patrikhane'sinin Moskova'ya karşı rekabetinde İstanbul'un lehine bir gelişme olmuştur. ABD, Fener Rum Patrikhanesi'ne siyasi destek sağlamaya başlaması, ABD'nin Ortodoks Dünya üzerinde hâkimiyet kurma imkânını elde etmesi anlamına gelmekteydi. ABD'nin 1948'de Fener Rum Patrikhanesi'ne olaylı bir şekilde ABD ve Kanada vatandaşı olan Athenagoras'ı seçtirmesi bu sürecin ilk ve en önemli somut örneği olmuştur.

Dinlerarası Diyalog siyasetinin Müslüman Türkiye ayağındaki fikir öncüsü olan Said Nursî'nin "mütecâviz dinsizliğe karşı işbirliği amacıyla" Patrik Athenagoras'ı ziyaret etmesi, dolayısıyla Nurcular'ın Fener Rum Patrikhanesi'yle irtibatı o dönemde başlamıştır.

Athenagoras Patrik seçildikten sonra, Patrikhane'nin Ekümenikliği iddiasını talep olarak gündeme getirmiştir. Ankara'da düzenlenen bir yemekte Athenagoras şunları söylemiştir:

"*İstanbul dışında geniş bir arazi sahibi olmak ve Patrikhane'ye exteritoryal haklar (toprak hakkı) sağlamak gereklidir. Ayrıca, Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nun Ortodoks Üniversitesi haline getirilmesi ve İstanbul'un Ortodoks dünyanın merkezi yapılmasını istiyorum.*"[1005]

Gülen Grubu'nun yayın organı olan Aksiyon dergisi 1–7 Temmuz 1995 tarihli sayısında Patrik Said Nursî'nin ziyaret ettiği Athenagoras için şunlar söylenmiştir:

"*Gücünü ABD'den alan Athenagoras pervasızca, Türkiye aleyhinde girişimlere başlamış, tam 24 yıl Ortodoksların birleştirilmesi ve Patrikhane'nin Vatikanlaştırılması faaliyetlerinde bulunmuştu.*"

[1005] Emre Özyılmaz'dan naklen Eroğlu, A.g.e.; s. 137

Athenagoras kendisinden sonra gelecek iki patriği de keşfetmiş ve yetiştirmiştir. Aksiyon Dergisi anılan sayısında, bu patriklerin Athenagoras'la olan bu irtibatına değinerek şunu söylemiştir:

"*Patrik Dimitri Bartholomeos da Yakovas (bir önceki patrik) gibi Gökçeada'da doğdu, onun gibi Heybeliada Ruhban okulu'nu bitirdi. O da diplomasını dini törenle bütün mezunlar gibi 'Kin Kapısının' önünde aldı. Her ikisi de cumhuriyet tarihinin en karanlık patriği Athenagoras tarafından keşfedilmiş, korunmuş ve yetiştirilmişlerdir.*"

Şu an görev yapan Patrik Bartholomeos'un faaliyetleriyle ilgili bilgileri çalışmamızda bahsettiğimizden tekrara girmeyeceğiz.

Patrik Bartholomeos, seleflerinin yaptıklarını bir adım daha ileri götürmüştür. Athenagoras'ın Hristiyan Batı'dan yardım talepleri, Bartholomeos'ta Müslüman dini cemaatleri de içine almıştır. Bartholomeos'un Fethullah Gülen'le 1996'da kendi talebiyle görüşmesi ve Gülen'den "Patrikhane için siyasi destek istemesi ve Müslüman Türk halkının Patrikhane'ye daha sıcak bakması için yardım talep etmesi" etki gücünü artırdığının göstergesi olmuştur.

Fener Rum Patrikhanesi'nin faaliyetleri dinlerarası diyalog sürecinde daha da belirginleşmiştir. Patrik Bartholomeos, ekümeniklik iddialarını ve Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması yönündeki taleplerini uluslar arası ölçekte dile getirip Türkiye Cumhuriyeti'ne siyasi baskı yapılmasını tetiklemektedir. Patriğin Fethullah Gülen'le (1996) , Papa XVI. Benedict'le (2006) , ABD Başkanı Obama'yla (2009) ve başka Batılı devlet yetkilileriyle görüşmesi, AB Parlamentosu bünyesinde ve Türkiye'de toplantılara davet edilip konuşmalar yapması bu amaçlar yolunda yaptığı faaliyetlerdir. *Bunlara Karadeniz'de Pontusçuluk faaliyetlerine katkı sağlama ve kiliselerin şifa dağıttığı söylentilerinin yayılmasıyla kiliseleri hastalar için umut kapısı haline getirilmesi çabalarını da ilave etmek gerekmektedir.*[1006]

[1006] Geniş bilgi için bkz. *Misyonerlik ve Pontusçuluk Raporu*, İstanbul: KurtkayaYayınları, tarihsiz.
Fener Rum Patrikhanesi'nin öncüğünde 1997'de düzenlenen bir toplantı için yapılan değerlendirme çok dikkat çekicidir:
"Sempozyuma katılanları taşıyan Yunan gemisinin adinin Venizelos olması elbette rastlantı değildir. Venizelos, 1919'da Anadolu'yu işgal için Yunan ordusunu İzmir'e yollayan başbakandır. Ayni tarihte

Basına yansıyan haberlerden Patrikhane'nin bu faaliyetlerine çok sayıda örnek bulmak mümkündür. İşte bunlardan ikisi:

"İstanbul'a iner inmez Fener Rum Patrikhanesi'ne geçen Papa 16. Benedict, kendisi için Fener Rum Patriği Barholomeos tarafından düzenlenen şükran ayinine katıldı. … İlk defa ayin sırasında kendisine ayrılan kürsüye oturmayan Bartholomeos, Papa ile aynı hizada oturdu. Ziyaret ve ayın sırasında Papa 16. Benedictus ve Patrik Bartholomeos ortak bir deklarasyona imza attı. Deklarasyonda 'Papa 16. Benedictus ve Ekümenik Patrik Barholomeos'u bir araya getiren bu kardeşçe buluşma, Tanrı'nın işi ve belirli bir anlamda onun hediyesidir.' denildi. Papa ayin sonrasında yaptığı konuşmada, Fener Rum Patriği Bartholomeos için **'Ekümenik Patrik**' hitabında bulundu. Papa, '*Şahsınız ve Ekümenik Patriklik Kutsal Sinod'un beni kardeşçe karşıladığı bu anı takdirle her zaman kalbimde taşıyacağımı söylüyor ve derin şükranlarımı dile getiriyorum.*' dedi."[1007]

"ABD Başkanı Barack Obama, Washington'da temaslarda bulunan Fener Rum Patriği Bartholomeos ile Beyaz Saray'da görüştü. *Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada, "Başkan Obama, küresel konuma sahip bir lider olan 'Ekümenik' Patrik'in misyonuna ve İstanbul'daki Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılmasına olan desteğimizi pekiştirdi" denildi.* (5 Kasım 2009) Açıklamaya göre görüşmede Obama çevreci duyarlığı nedeniyle Yeşil Patrik de denilen Patrik'e ülkesinin küresel iklim değişikliğiyle mü-

---

Rumları ayaklandırıp Pontus devletini kurmak için Trabzon ve Samsun'a 100 subay yollayan kişidir. Fener Rum Patrikhanesi öncülüğünde 20–28 Eylül 1997 tarihinde gerçekleştirilen "Karadeniz'i Kurtarma Çevre Kirliliği" kılıfı sempozyumunun ardında Pontus hayali bulunuyordu. Devletin resmi haber ajansı (A.A) 'nın bir haberine göre sempozyuma katılanlara Karadeniz'i " Pontus Gölü" olarak gösteren haritalar dağıtılmıştır. Bu haritada yer alan kentler Rumca isimlerle gösterilmiştir. Trabzon "Trapezus" olarak gösterilmektedir. Sempozyum'u düzenleyen komite tarafından dağıtılan programda Fener Rum Patriği evrensel (ekümenik) patrik olarak gösterilmektedir. … Trabzon'da Rum Halk oyunu (Pontia Dansi) yapan ekip yoktur. Bu dünya kamuoyunu aldatmak için bir yalandır. Sempozyum'da Ortodoks Patriği Bartholomeos için "The Ecumenical Patriarch" tabiri kullanılmıştır. Yunan İstihbarat Teşkilatı Pontus propagandası için bu sempozyum senaryosunu hazırlamıştır. Venizelos Gemisi'nin Pontus'lu Rumların göç ettiği Batum, Yalta, Odessa, Köstence, Varna ve Selanik'e gitmesi manidardır. Bu teşkilatın, amacının dışına taşarak dağıttığı haritalarda Karadeniz'i " Pontus Gölü" olarak göstermesi düşündürücüdür." http://www.enfal.de/tarih10.htm

[1007] http://www.haberaktuel.com/-istanbuldan-papa-gecti-haberi-45651.html

cadeleye olan bağlılığını yineledi; küresel bağlamda inançlar arası diyalog çalışmalarından ötürü Patrik'e takdirlerini iletti."[1008]

Bu bilgilerin ışığında ayrıca şunu söyleyebiliriz. 1948 sonrası gelişmeler ABD-Fener Rum Patrikhanesi-Nurcuları belli bir noktada bir araya getirmiştir.

4.2.6.4. AB'den Türkiye'ye Yönelik Taleplerin Artması ve Yeni İddialar

AB süreci içerisinde Türkiye'ye yönelik AB'nin özellikle din merkezli konularda yeni iddiaları ve bunlara bağlı artan talepleri mevcuttur. Bunlar azınlıklar, din özgürlüğü, insan hakları ve kültürel haklar bağlamında dile getirilmektedir. AB, azınlıkları iki düzlemde ele almıştır. Birincisi Türkiye'nin resmen kabul ettiği azınlıklar ve onların hakları. İkincisi Türkiye'nin içerisinde oluşturulan Müslüman azınlıklar ve bu toplulukların hakları. Bu talepler gittikçe artmakta ve bu, AB süreci bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'ne baskı unsuru olarak kullanılmaktadır.

AB'nin aksine, Türkiye için azınlıklar meselesi, **Lozan Antlaşması** (24 Temmuz 1923) çerçevesinde ele alınmış ve konu bununla sınırlandırılmıştır. Lozan Antlaşması'na göre mesele **Fasıl III Akalliyetlerin Himayesi** (Azınlıkların Korunması) başlığı altında 37-45. maddelerde "**Gayri Müslim akalliyyetler**" olarak geçmektedir.[1009] Bugün gelinen noktada AB tarafından yeni azınlıklar yaratılmak istenmekte; bu, resmi raporlar vasıtasıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne iletilmektedir. Bu ilerleme raporların üç tanesi üzerinde değerlendirme yapacağız.

1998 AB İlerleme Raporu'nun "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar" başlığında Kürt kökenli vatandaşların verilemeyen kültürel haklarından bahsedilmektedir:

"*1991 yılında, Türkçe'den başka dillerdeki yayınlarla ilgili yasanın kaldırılması, Kürtçe dahil yabancı dillerde yayın yapılabilmesini mümkün kıldı. Kürtçe, kültürel faaliyetler çerçevesinde artık yasak değildir fakat "siyasî iletişim" veya eğitim alanlarında*

[1008] http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=&ArticleID=962784&CategoryID=98

[1009] Antlaşmanın tam metni için bkz. http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=249

kullanılamaz. Kürt dillerinden herhangi birinde radyo ve televizyon yayıncılığı yasaktır."[1010]

Raporda din özgürlüğü bahsinde zorunlu dini eğitimin "Sünni" anlayışla sınırlı olduğu ve diğer anlayışların dini eğitimde yer almaması ifade edilmekte gayri Müslim dini toplulukların faaliyet alanları ve mülkiyetlerini genişletememeleri eleştirilmektedir:

"*Din özgürlüğü konusunda, devlet ilkokullarında dinsel eğitim (Sünni) zorunludur. Gayri Müslim kökenlerini ispat etmeleri üzerine, Lozan Antlaşması azınlıkları (bkz. aşağıda) , İslamî din eğitiminden yasayla muaf tutulurlar. Türkiye tarafından tanınan dinsel azınlıklar kendi dinlerini icra etmekte serbesttirler, fakat (Sünni) İslam'dan başka dinlerin icrası, örneğin dinsel mekânların mülkiyetini ve faaliyetlerin genişletilmesini etkileyen pek çok bürokratik kısıtlamaya tabidir. Süryani Ortodokslar bir dinsel azınlık olarak tanınmamakta olup dinsel eğitimlerinin icrasında baskılara tabidir. Türkiye'nin Alevi Müslümanları en az 12 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir. Sünni din adamlarının aksine, hükümetten maaş alan Alevi din adamları yoktur.*"[1011]

"Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması" başlığında ise Türkiye'de bulunan Kürt kökenli vatandaşlar azınlık olarak nitelendirilmiştir. Raporda şöyle söylenmektedir:

"*Türkiye'de, Lozan Antlaşması çerçevesinde resmen tanınan azınlıklara ve bu antlaşmanın kapsamı dışında kalan azınlıklara yapılan muamele açısından hukukî ve fiilî bir farklılık vardır. Türk makamları, bir Kürt azınlığın varlığını tanımamakta, onları Kürt kökenli Türkler olarak telakki etmektedir. Kürtler, Türkiye'nin her yerinde bulunur, fakat esas olarak güneydoğuda yoğunlaşmıştır. Ekonomik ve sosyal bakımdan dezavantajlı bir konudadırlar ve olağanüstü hâlin yürürlükte olduğu illerde, devam eden terörist eylemlerin tüm sonuçlarını ve medenî ve siyasî hakların normal kullanımı üzerinde olağanüstü hâlden kaynaklanan kısıtlamaları yaşamaktadırlar. Bu bağlamda, Türkiye, güneydoğu sorununa siyasî ve gayri askerî bir çözüm bulmalıdır. Bugüne kadar görülen esas itibariyle askerî yaklaşım, insani ve malî açıdan maliyetlidir ve bölgenin sosyal ve ekonomik gelişmesine engel olmaktadır. Ayrıca, bu yaklaşım Türkiye'nin*

[1010] http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf
[1011] A.g.y.

uluslararası imajına da zarar vermiştir. Bir sivil çözüm kapsamında, Kürt kültürel kimliğinin belirli biçimleri tanınabilir ve ayrılıkçılığı veya terörizmi savunmaması şartıyla, o kimliğin ifade edilme yollarına daha fazla hoşgörü gösterilebilir."[1012]

2004 AB İlerleme Raporu'nun Din Özgürlüğü bahsinde Gayri Müslim dini toplulukların mal edinme hakları ve faaliyetlerine yönelik kısıtlamalar örnekler üzerinden (Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmaması, Patriğin Ekümeniklik unvanını kullanamaması, ayinlere giden insanlara polis baskısını olması vb.) dile getirilip eleştirilmektedir. Konuyla ilgili şunlar söylenmektedir:

"*Din özgürlüğü konusunda, dini inanç özgürlüğünün Anayasa'da teminat altına alınmış olmasına ve ibadet özgürlüğünün genellikle engellenmemesine karşın gayrımüslim dini topluluklar (bahsedilen bu topluluklar hakkında nüfus bilgileri verilmiştir) engellerle karşılaşmaya devam etmektedir. Tüzel kişilikleri yoktur, mülk edinme hakları sınırlandırılmıştır, kendi vakıflarının yönetimine müdahalelerde bulunulmaktadır ve din adamlarını yetiştirmelerine izin verilmemektedir. Bu güçlüklerin giderilmesi için gerekli mevzuatın çıkarılması gerekmektedir.*"

"*Vakıfları feshetme, varlıklarına el koyma, mahkeme kararı olmadan mütevelli heyeti üyelerini azletme ve vakıfların varlıklarının ve muhasebe kayıtlarının yönetimine müdahale etme yetkisine sahip olan Vakıflar Genel Müdürlüğü, dini vakıfların işlerine müdahale etmeye devam etmektedir.*"

"*Katolik ve Proteston topluluklar dahil olmak üzere bazı gayrimüslim dini topluluklar, vakıf kurma hakkına sahip değildir ve bu nedenle tescil, satın alma ve satma haklarından mahrum bırakılmışlardır.*"

"*Cami dışında ibadethanelerin açılması için izin verilmesini sağlamak amacıyla çaba gösterilmiştir. Ancak, bazı kiliselerin tescil edilmesini önlemek için bazı teknik koşullar ileri sürülmüştür. Diyarbakır'daki Protestan kilisesinin bir ibadethane olarak tescil edilmek üzere uzun süre önce yaptığı başvuru Mayıs 2004'te reddedilmiştir. Kiliselerin restore edilmesine yönelik talepler, yavaş ve hantal izin işlemlerine tabi olmaya devam etmektedir. Örneğin, Kasım 2003'te İngiltere konsolosluğunun bombalanmasın-*

[1012] A.g.y.

dan etkilenen Panagia Rum Ortodoks Kilisesine onarım yapılması için hala izin verilmemiştir."

"*Edirne'deki bir Bahaî ibadet yerinin kamulaştırılmasının durdurulmasına yönelik işlemlerin*

Aralık 2003'te başarılı bir şekilde sonuçlandırılmasına karşın Bahaî topluluğu, daha sonra mülklerinde onarım yapmak için izin almaya çalışırken idari engellerle karşılaştıklarını bildirmişlerdir."

"*Din adamlarının eğitimi konusundaki yasak devam etmektedir. Gayrimüslim dini azınlıklar, bu nedenle topluluklarının varlığını şu andaki kuşaktan sonra sürdürme konusunda muhtemelen güçlüklerle karşılaşacaklardır. 1971'den bu yana kapalı olan Rum Ortodoks Heybeliada ruhban okulu hala açılmamıştır. Vatandaşlık şartı, Türk olmayan din adamlarının Süryani veya Keldani kiliseleri gibi belirli kiliselerde çalışma imkânlarını kısıtlamaktadır. Ekümenik Patrik unvanının aleni olarak kullanılması hala yasaktır ve bazı dini azınlık kiliselerinin başkanlarının seçilmesi, hala sıkı şartlara bağlıdır. Türk olmayan Hıristiyan din adamları, vize, ikamet ve çalışma izinlerinin alınması ve yenilenmesi konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır.*"

"*Hıristiyan azınlıkların kaygılarının giderilmesi için din dersi kitapları yeniden yazılmıştır. Ancak, ilahiyat fakültelerinden mezun olanların ve din adamlarının, azınlıklara ait mevcut okullarda din dersi vermeleri engellenmektedir.*"

"*Protestan ayinleri sırasında hazır bulunan ve bazı durumlarda kiliseye gelenlerin kimlik belgelerini kontrol eden polisin varlığının ortaya koyduğu gibi Hıristiyanlar hala bazen polis gözetimine tabi tutulmaktadır. Ancak, yargıya başvurma olasılığı artmaktadır. Örneğin Nisan*

2004'te bir yerel televizyon kanalının haber sunucusu, Ankara'da Türk Protestanlara karşı düşmanlığı tahrik ettiği gerekçesiyle mahkûm olmuştur ve dava şu anda Yargıtay'da bulunmaktadır."[1013]

"Din Özgürlüğü" *bahsinde azınlıklar içerisine nüfusu 12-20 milyon olarak gösterilen Aleviler de dahil edilmiştir.* Raporda şu söylenmektedir:

1013 http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf

“*Sünni olmayan Müslüman azınlıkların statüsünde hiç bir değişiklik olmamıştır. Aleviler bir dini topluluk olarak resmen kabul edilmemektedir. Aleviler, ibadethanelerini açarken genellikle güçlüklerle karşılaşmaktadırlar ve okullardaki zorunlu dini eğitim, Sünni olmayan kimlikleri tanımamaktadır. Bir Alevi çocuğun anne ve babası, zorunlu dini eğitim konusunda AİHM'de dava açmıştır. Birçok Alevi, Türkiye'nin laik bir devlet olarak bütün dinlere eşit muamele yapması gerektiğini ve şu anda Diyanet aracılığı ile yapmakta olduğu gibi tek bir dini (Sünniler) doğrudan desteklememesi gerektiğini belirtmektedir.*”[1014]

2006 AB İlerleme Raporu'nun "Dini Özgürlükler" bahsinde gayri müslim toplulukların vakıf faaliyetlerine yönelik kısıtlamalar, Patrik ve Patrikhane'yle ilgili meseleler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaaz ve yayınları ve Alevilerin durumları dile getirilmekte ve bunlarla ilgili beklenen iyileştirme düzenlemelerin hala yapılmamış olması eleştirilmektedir.

“*Gayri müslim dini cemaatlerin tüzel kişiliğe sahip olma imkânı bulunmamakta ve mülkiyet haklarına dair kısıtlamalar devam etmektedir. Bu cemaatler vakıflarını yönetme ve mülklerini hukuk yoluyla geri alma konularında sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Danıştay'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) vakıfların yönetimini devralma yetkisini daraltan Haziran 2005 kararı rapor dönemi boyunca uygulanmamıştır. Bu çerçevede yönetimi halen VGM kontrolü altında bulunan Büyükada Rum Kız ve Erkek yetimhanesi konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.*”

“*Yeni Vakıflar Kanunu'nun yukarıdaki hususlar üzerindeki etkisi bu Kanun yürürlüğe girdiğinde değerlendirilecektir. Ayrıca, din adamlarının eğitimi ve yabancı din adamlarının Türkiye'de çalışmaları konusundaki kısıtlamalar devam etmektedir. Türk mevzuatı söz konusu cemaatler için özel çerçevede yüksek dini öğretim imkânı sağlamamaktadır. Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu hala kapalıdır. Ekümenik Patriğin dini unvanının kamusal alanda kullanımı hala yasaktır.*”

“*Diyanet İşleri Başkanlığının ve yerel dini makamların vaaz ve yayınları zaman zaman misyonerlik faaliyetlerine karşı hasmane tutum sergileyebilmektedir. Gayrimüslim cemaatlerin din adamlarına ve ibadet yerlerine saldırılar yapıldığı rapor edilmiştir.*

[1014] A.g.y.

Karadeniz bölgesindeki Trabzon ilinde Şubat 2006'da gerçekleşen Katolik rahip Andrea Santoro cinayeti ile ilgili duruşma failin ağır cezaya mahkûm edilmesiyle sonuçlanmıştır. Süryanilere karşı da bazı olaylar vuku bulmuştur."

"*Alevi topluluğun durumuna dair hiçbir gelişme olmamıştır. Aleviler ibadethanelerini (Cemevleri) açmakta güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Cemevleri ibadethane olarak tanınmamakta ve resmi makamlardan mali yardım alamamaktadırlar.*"

"*Alevi ailelerin çocukları okullarda kendi özgünlüklerini tanımayan zorunlu din eğitimine tabi tutulmaktadır. Zorunlu din eğitimine dair bir dava halen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde görülmektedir. Önümüzdeki seneden itibaren orta öğretim müfredatında Alevilere değinilmesi öngörülmektedir. Genel olarak, ibadet özgürlüğüne saygı duyulmaya devam edilmektedir. Ancak gayrimüslim cemaatlerin karşılaştıkları zorluklara dair hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. Ayrıca Aleviler ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedirler.*"[1015]

"Azınlık Hakları, Kültürel Haklar ve Azınlıkların Korunması" *başlığında Türkiye'de azınlık olarak kabul edilen topluluklara ilave olarak başka topluluklardan da bahsedilmiştir. Yani azınlık çerçevesi daha da genişletilmiştir.* Raporda şunlar söylenmektedir:

"*Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı değişmemiştir. Türk makamlarına göre, Türkiye'deki azınlıklar, 1923 Lozan Anlaşması uyarınca, sadece gayrımüslim topluluklardan oluşmaktadır. Resmi makamlar tarafından uygulamada Lozan Anlaşması'yla bağlantılandırılan azınlıklar Yahudiler, Ermeniler ve Rumlardır. Bununla birlikte, Türkiye'de ilgili uluslararası ve Avrupa standartları çerçevesinde azınlık olarak tanımlanması mümkün olabilecek başka topluluklar da vardır.*"[1016]

AB İlerleme Raporları dışında resmi olmayan birtakım sitelerde Türkiye'deki azınlıklar dairesi daha da genişletilmiş, dairenin içine "**Araplar, Ermeniler, Boşnaklar, Bulgarlar, Yunanlar, Kürtler, Lazlar ve Romanlar"** dahil edilmişlerdir.[1017]

[1015] http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf

[1016] A.g.y.

[1017] Euro Minority adlı kuruluşun konuyla ilgili haberi için bkz. http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=8187

SONUÇ

Hıristiyanlık, İslam'la karşılaşıp İslam'ın kendi hâkimiyet alanına girdiğini gördükten sonra kendisine en büyük rakip olarak İslam'ı seçmiştir. Elbette ki, bunda İslam toplumlarının Hıristiyan toplumlara karşı siyasi, askeri, teknik, kültürel üstünlüğünü belli bir süreye kadar hissettirmesinin etkisi olmuştur. Hıristiyan Dünyanın kısa sürede kendisini çaresiz hissettiren İslam'a ve onun muazzez peygamberi Hz. Muhammed'e karşı kini asla dinmemiştir. Pavlus'un öğretileriyle şekillenmiş olan Hıristiyanlık rakibine hiçbir zaman iyi gözle bakmamış, ona hayat hakkı tanımamak için her türlü aracı kullanmıştır. Türklerin İslam öncesi, tarih sahnesinde Hıristiyan Avrupa'ya yaşattığı korku, İslam'a girmesinden sonra katlanarak artmış, Hıristiyan Batı için Türk demekle Müslüman demek aynı anlama gelmiştir. Yüzyıllardır yaşadığı travmalar Hıristiyan Batı'nın İslam'a karşı üstün duruma geldiği dönemde bile bilinçaltında varlığını sürdürmüştür. Bundan dolayı Toynbee, İngiltere'nin "Güneşi batmayan ülke" olduğu dönemde bile şunu söyleyebilmiştir:

"*Panislamizm uykudadır, ne var ki, Batılılaşmış dünyanın proleter kalabalığı Batı sömürgeciliğine karşı ayaklanıp anti-Batıcı bir hareket oluşturursa, uyuyan devin uyanabileceğini hesaba katmak zorundayız. Bu çağrının, İslam'ın militan ruhunu -kış uykusuna yatmış gibi görünüyorsa da- uyandırıp zafer dolu bir çağa yöneltmede, hesap edemediğimiz etkinlikleri olabilir. Geçmişte İslam, Doğulu bir toplumu Batı saldırısına karşı çok güzel ayaklandırmıştı. Peygamber'in ilk izleyicileri zamanında İslam, Suriye ve Mısır'ı bin yıldır ellerinde tutan Helen egemenliğinden kurtarmıştı. Zengi, Selahaddin Eyyubi ve Memlukler zamanında İslam, Haçlı Seferlerine ve Moğol istilasına karşı durdu. Eğer insanlığın bugünkü durumu bir "ırk savaşı"na yol açacaksa, İslam, tarihi görevini yapmak üzere bir kere daha çağrılmalıdır. Dileyelim ki böyle bir savaş çıkmaz.*" [1018]

[1018] Toynbee, Arnold J.; *Uygarlık Yargılanıyor*, (Çev. Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yaman) , İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004, s. 179

Toynbee'nin bilinçaltındaki korkuyu çıkartan sebep, **Mustafa Kemal Atatürk'**ün emperyalist Batı'ya karşı verdiği mücadele ve kazandığı başarıdır. Zira tarihte Emperyalizmi yenip devlet kurma başarısı gösteren şahıs Atatürk'tür. Hıristiyan Batı'nın "Tanrı'nın kırbacı olarak" nitelediği Türkler, Atatürk ile bir kez daha uykuları kaçırmıştır. Bu travmayı tekrar yaşamamakta kararlı olan Batı "İslam'ı İslam'la vurma siyasetini"* uygulamaya koymuş, bu siyasetin öncelikli muhatabı ülke de, Türkiye olmuştur. Zira Türkiye sahip olduğu potansiyelle tüm İslam dünyasının çehresini değiştirebilecek imkânlara sahiptir. Türkiye son olarak Atatürk tecrübesiyle bunu göstermiştir. ABD, öncelikle "Yeşil Kuşak Projesi"ni uygulamaya koymuş, bu süreçte her türlü radikal dinci grupları desteklemiş, diğer taraftan dinler arası diyalog süreciyle kendisine sıkıntı yaratmayacak, her türlü dirençten yoksun itaatkâr bir din anlayışının oluşumuna hız vermiştir. Türkiye'de bu sürecin başlangıcı Said Nursi ile olmuştur. Eşgüdümlü ve eşzamanlı yürüyen bu süreç 11 Eylül Olayı'nın oluşmasıyla farklı bir noktaya taşınmıştır. Dünya önünde şiddet dini mensubu haline gelen Müslümanlar "Karikatür Olayı" gibi provokatif eylemlerle daha çok tahrik edilmiştir. 11 Eylül sürecinin Papası olan XVI. Benedict yaptığı 12 Eylül 2006 konuşmasıyla "11 Eylül Olayı ile amaçlanan hedefe varıldığını ilan etmiştir." Papa'nın bu çok önemli konuşması üzerinde dikkatle durulması gerekmektedir. Papa'nın değerlendirmesi aslında Hıristiyanlığın İslam'a bakışının değerlendirmesidir. Bu konuşmada öne çıkan hususlar hakkında şunları söyleyebiliriz:

1. Papa'nın Bakara Suresi hakkında -uzmanların görüşü olarak- aktardığı bilgi yanlıştır. Bakara Suresi, elimizdeki sıralamaya göre ikinci sure olmakla birlikte Medenî yani Medine döneminde inmeye başlamıştır ve iniş sırasına göre 91. suredir. Hatta Bakara Suresi'nin 281. ayeti Veda Haccı zamanı inmiştir. Sanırız Papa'nın Kur'an'ı Kerim'in Nüzulü ile ilgili doğru bir bilgisi mevcut değil; Bakara Suresi'nin ikinci sırada olmasını ikinci inen sure olarak düşünmesine yol açmış.

2. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in muhataplarına karşı tavrını, güçlendiği dönem öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırması, Hz. Peygamber'e yapılan büyük bir iftiradır. Hz. Peygamber'in hayatı boyunca mutahap olduğu insanlara karşı nasıl bir tavır içerisinde olduğu tarihen sabittir. İslam tarihinde şiddeti Hz. Peygamber ve Kur'an'a nispet etmek akla ve tarihe yalan söyletmektir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Allah-Hz.

---

* Bu tabir, Mustafa Kemal Atatürk'e aittir.

Peygamber-İslam adına nispetle yapılan yanlışların Hz. Peygamber'i ve İslam'ı bağladığı da söylenemez. Papa, gözünü kendi tarihsel gerçeklerine çevirmelidir. Bunu yaptığında ilkesiz-tutarsız-ikiyüzlü tutum ve davranışın asıl kaynağını Hıristiyanlığın mimarı kabul edilen Pavlus ve ondan ilhamla şiddeti meşrulaştıran takipçilerinde görecektir. Pavlus Hıristiyanlık öğretisiyle bu mirası kendi bağlılarına aktarmıştır. İslam tarihinde yapılan yanlışlar, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in icraatlarına rağmen, dinin saltanat aracı olarak kullanılması ve dinin ideolojileşmesinden sonra başlamıştır. İslam'ın bu duruma gelmesinde de Yahudi-Hıristiyan kaynaklı İsrailiyat'ın payı büyüktür.

3. Hıristiyanlıkta akıl ve inancın kucaklaştığını iddia edip bunun İslam'da olmadığını söylemek, çok büyük bir yalandır. Zira Kilise tarihinde engizisyon kurumunun din adına başta aklı öne çıkaran kişiler olmak üzere Kilise'ye aykırı olanlara karşı yaptıkları ortadadır. İslam, aklın varlığını yeterli görmeyip onun işletilmesini emretmektedir. Kur'an'a göre, Allah aklını kullanmayanlar üzerine pislik yağdırır. (Yûnus Suresi, 100) buyrulmaktadır.

4. Papa'nın konuşması sonrası O'ndan özür dilemesini beklemek, Papa'nın Papalığını bırakmasını istemekle eşdeğerde bir beklentidir. Zira Papa yanılmazlık sıfatına sahiptir.[1019] Papa'nın yaptıkları tanrısal planın Kutsal ruh aracılığıyla icrası olarak değerlendirilir.

5. Papa XVI. Benedict'in 28 Kasım–1 Aralık 2006 tarihleri arası Türkiye'ye yaptığı ziyaret ve yeni Vakıflar Yasa tasarısının T.B.M.M.'nde görüşülme zamanının bu konuşmadan sonra oluşu; konuşmanın, özelde Türkiye açısından yeni bir sürece girildiğinin de bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de Said Nursî bağlıları olan Nur Cemaatleri içerisinde özellikle Fethullah Gülen Grubu (veya Gülen hareketi) geçen zaman içerisinde uluslar arası konjonktürleri değerlendiren bir tutum içerisinde -zaman zaman birbirine taban taban zıt tavırlar sergileyerek- büyük bir güce ulaşmıştır. Çalışmamızın belkemiği, 11 Eylül Olayı sonrasında şekillenen yapıya tamamen uyum gösteren bir tablo çizen bu dini cemaatin tutum ve davranışlarının göstergeleri olan kavram/olay/anlayışlardır. Her ne kadar grup kendini

[1019] Papa'nın yanılmazlığı (**infallibility ilkesi**) 1869-1870 yılları arasında yapılmış olan I. Vatikan Konsili'nde (şimdiye kadar yapılmış olan yirmi bir konsilin yirmincisi) karara bağlanmıştır. Papa'nın yanılmazlığı Kilise'nin yanılmazlığına bağlıdır ve bu kaynağını Kutsal Kitap'tan alır. Papa'nın yanılmazlığı hakkında bkz. *Katolik Ansiklopedisi*'nin "infallibility" maddesi http://www.newadvent.org/cathen/07790a.htm#IIIB

siyasi olmayan bir yapı olarak gösterse de yaşanılan olaylar bunun tam aksini ispatlamaktadır. Siyasi ortama göre söylem, bu cemaatin Said Nursî'den beri takip ettiği bir yoldur. I. Dünya Savaşı sırasında Alman-Türk dostluğu'ndan bahsetmiş olan Said Nursî, II. Dünya Savaşı Sonrası ABD sempatizanı olmuştur. ABD'nin Fener Rum Patriği olarak seçtirdiği Athenagoras'ı ziyaret etmiştir. Seneler sonra Said Nursî'nin ulvi amaçlarla ziyaret ettiği Patrik için Gülen Grubu'nun yayın organında en sert eleştiriler yapılmış, Bartholomeos'un faaliyetlerini "vatana ihanet olarak gören" dergi, siyasileri Bartholomeos için gerekeni yapmaya davet etmiştir. Fakat bir sene sonra aynı dergi Bartholomeos'un talebiyle gerçekleşen Fethullah Gülen-Bartholomeos görüşmesini kapak yapıp çok olumlu sözler söylemiştir. Buraya kadar verdiğimiz örnekler net bir şekilde göstermektedir ki cemaat her dönem pragmatist davranmıştır.

Dinlerarası diyalog sürecinin Katolik ve Protestan Kiliseler tarafından yeni bir misyonerlik taktiği olarak uygulamaya konulduğu anlaşılmıştır.

Homojen bir kültür yaratma çabası içerisinde olan her ulus devlet gibi Türkiye de bu yolda Atatürk'ten sonra çok büyük mesafeler katetmişken Batılı güçler küreselleşme ve çok kültürlülük adına ve AB'ye giriş adına bu kültürü çeşitlendirmek ve parçalamak gayreti içerisinde olmuşlardır.

EKLER

EK-1. Hz. Peygamber'in Habeş Kralı Necâşî'ye Gönderdiği Mektup

Allah'ın Elçisi Muhammed'den, Habeşistan Hükümdarı Necâşî'ye:

Kendisinden başka hiçbir tanrı olmayan gerçek Hükümdar (Melik) , Mukaddes (Kuddûs) , Esirgeyici (Selâm) , Kurtarıcı olan Allah'ın övgü ile sözlerime başlarım. Kesinlikle onaylayıp tanıklık ederim ki Meryem oğlu İsa, Allah'ın Ruhu ve Kelimesidir ve O, bu (Kelime'yi) , iffetli, dokunulmamış Meryem üzerine bırakarak, tıpkı Adem'i kendi eliyle yarattığı gibi, onu kendi Ruhu ve Üflemesinin etkisiyle gebe bırakmıştır.

Seni Tek ve hiçbir ortağı olmayan Allah'ın yoluna ve O'na itaat konusunda karşılıklı yardımlaşmaya davet ediyorum; beni izle ve bana gelmiş olan şeye iman et, zira ben Allah'ın elçisiyim. Öyleyse seni ve sorumluluk ve yönetimin altındakileri her şeye gücü yeten (Kâdir) ve Yüce olan Allah'a davet ediyorum. Öğüt ve önerilerimi kabul etmenizi tavsiye ederim.

Sana yanında az sayıda Müslümanla birlikte amcamın oğlu Cafer'i gönderiyorum. O senin yanına geldiğinde, yararsız ve boş gururu bir yana bırakıp onlara konukseverlik göster.

Selam, hakikat yolunu izleyen kimsenin üzerine olsun![1020]

[1020] Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, (Çev. Mehmet Yazgan) , İstanbul: Beyan Yayınları, 2004, c. 1, s. 250–251

EK-2. Hz. Peygamber'in Kıptî Patrik Mukavkıs'a Gönderdiği Mektup

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla!

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den Kıptîlerin Büyük Başkanı Mukavkıs'a:

Allah'ın selamı hakikat yolundan gidenlerin üzerine olsun! İmdi ben sana İslam'ın daveti ile sesleniyorum. İslam'ı kabul edersen esenliğe ulaşırsın ve Allah seni iki kez sevapla ödüllendirir; ama bundan kaçınırsan tüm Kıptîlerin günahını da sen üstlenmiş olursun.

"Ey kendilerine Kutsal Kitap getirilen sizler! Gelin, sizinle bizim aramızda ortak olan bir kelime üzerinde, 'Allah'tan başkasına kulluk etmemek, ona hiçbir şeyi ortak koşmamak ve aramızda Allah'tan başka kimseyi Efendi olarak kabul etmemek konusunda' birleşelim. Artık yüz çevirip bundan kaçınacak olurlarsa şöyle deyiniz: Siz şahit olun ki bizler kesinlikle (Allah'a) teslim olmuş (Müslümanlar) uz."

Mühür: Allah

Resul

Muhammed[1021]

[1021] A.g.e; c. 1, s. 266

EK-3. Medine Vesikası

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Bu kitap (yazı) , Resulullah (AS) Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlar ve onlarla birlikte cihat edenler için (olmak üzere) düzenlenmiştir.

2. Bunlar, diğer insanlardan ayrı ve tek bir ümmet (cemaat) oluştururlar.

3. Kureyş'ten hicret edenler, kendi aralarında adet olduğu üzere kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

4. Benû Avflar da kendi aralarında adet olduğu üzere eskiden olduğu gibi kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

5. Aynı şekilde Benû Hârisler de kendi aralarında adet olduğu üzere kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

6. Yine Benû Sâideler de kendi aralarında adet olduğu üzere kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

7. Benû Cuşemler de kendi aralarında adet olduğu üzere kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

8. Benû'n-Neccârlar da kendi aralarında adet olduğu üzere kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

9. Aynı şekilde Benû Amr ibn Avflar da kendi aralarında adet olduğu üzere kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

10. Benû'n-Nebîtler de kendi aralarında adet olduğu üzere kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

11. Benûl-Evsler de kendi aralarında adet olduğu üzere kan bedelini kendi aralarında paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtulmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

12.a. Müminler aralarından hiçbir kimseyi içine düştüğü ağır mali sorumluluğun altında tek başına bırakmayacaklar, gerek kan bedeli gerekse kurtulmalık gibi borçlarını müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyeceklerdir.

12.b. Hiçbir mümin başka bir müminin mevlâsı aleyhine bir iş yapamayacaktır. (Ya da farklı bir okunuşa göre) Hiçbir mümin başka bir müminin mevlâsı ile o kişinin aleyhine bir anlaşma yapamayacaktır.

13. Allah'tan hakkıyla korkan müminler, kendi aralarında karşılıklı saldırıya ve haksız bir fiil işlemeye yönelik olarak bir suç ya da bir hakka tecavüz veya inananlar arasında kargaşa çıkarma niyeti taşıyan kimseye karşı olacaktır. Ve bu kimse onlardan birinin çocuğu bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

14. Hiçbir mümin bir kâfir yüzünden bir başka mümini öldüremez ve bir mümin aleyhine bir kâfiri destekleyemez.

15. Allah'ın zimmeti (koruma ve güvencesi) tek olduğu için, müminlerin arasından en mütevazı olanın bile bir başkasına yapacağı himayenin herkes nezdinde bir değeri vardır. Zira müminler, diğer insanlardan ayrı olarak, birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadır.

16. Yahudilerden bize tabi olanlar, zulme uğramaksızın ve aleyhlerine olan kişilerle yardımlaşmaksızın, bizim yardım ve gözetimimize hak kazanacaklardır.

17. Barış da müminler arasında bir tektir. Hiçbir mümin, Allah uğruna girişilen bir savaşta, öteki müminlerin haberi olmaksızın ve onları dışlayacak biçimde bir barış anlaşması yapamaz. Bu barış, ancak müminler arasında eşitlik ve adalet ilkeleri üzerine yapılacaktır.

18. Bizim saflarımızda savaşacak olan bütün askerî birlikler nöbetleşe görev yapacaklardır.

19. Müminler, birbirlerinin Allah yolunda akan kanlarının intikamını alacaklardır.

20.a. Allah'tan hakkıyla korkan müminler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunmaktadırlar.

20.b. Hiçbir müşrik (putperest) Kureyşli birinin mal ve canını himayesi altına alamaz ve bu hususta hiçbir müminin Kureyşlilere saldırmasına engel olamaz.

21. Ayrıca, herhangi bir kimsenin bir müminin ölümüne neden olduğu kesin delillerle kanıtlanır ve maktulün velisi (hakkını savunana) razı olmazsa kısas hükümleri uygulanır. Bu durumda bütün müminler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece bu kuralın uygulanması için hareket etmeleri helal (doğru) olur.

22. Bu yazının (sahifenin) içeriğini kabul eden, Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanan bir müminin bir katile yardım ve yataklık etmesi helal (doğru) değildir. Kim ona yardım ve yataklık ederse Kıyamet Günü Allah'ın lanet ve gazabına uğrayacaktır ve o gün kendisinden bir tazminat ya da taviz kabul edilmeyecektir.

23. Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey Allah2a ve Muhammed'e götürülecektir.

24. Savaş devam ettiği sürece, Yahudiler de müminler gibi kendi savaş giderlerini karşılamak zorundadırlar.

25.a. Benû Avf Yahudileri Müminlerle (İbn Hişâm'a göre me'a edatıyla) /Müminlerden (ebû Ubeyd'e göre min edatıyla) bir camia (ümmet) oluştururlar. Yahudilerin dinleri kendilerine, Müslümanların dinleri de kendilerinedir! Mevlâları için de kendileri için de aynı durum söz konusudur.

25.b. Kim bir başkasına haksızlık eder ya da suç işlerse sadece kendisine ve kendi aile bireylerine zarar vermiş olacaktır.

26. Benû'n-Neccâr Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

27. Benû'l-Hâris Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

28. Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

29. Benû Cuşem Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

30. Benû'l-Evs Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.

31. Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır. Ancak kim bir başkasına haksızlık eder ya da bir suç işlerse sadece kendisine ve kendi aile bireylerine zarar vermiş olacaktır.

32. Cefne ailesi Sa'lebe'nin bir koludur. Dolayısıyla Sa'lebeler için geçerli olan şeyler onlar için de söz konusudur.

33. Benû'ş-Şuteybe de Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır. Kurallara tam olarak uyulacak ve aykırı bir davranışta bulunulmayacaktır.

34. Sa'lebe'nin mevlâları da bizzat Sa'lebeler gibi kabul edileceklerdir.

35. Yahudiler arasında bulunan kimseler de (Bitâne) bizzat Yahudiler gibi kabul edileceklerdir.

36.a. Bunlardan (Yahudilerden) hiçbir kimse Muhammed'in izni olmaksızın, Müslümanlarla birlikte askeri bir sefere çıkmayacaktır.

36.b. Bir yaralanmanın intikamını almak yasaklanmayacaktır. Ancak kim birini öldürürse sonuçta kendisini ve ailesini sorumluluk altına sokacaktır. Aksi takdirde bu haksızlık olur (yani bu kurala uymayan kimse haksızlıkla suçlanacaktır.)

37.a. (Bir savaş durumunda) Yahudilerin masrafları kendilerine, Müslümanların masrafları da kendilerine aittir. Kuşkusuz bu sahifede (belgede) hedef gösterilen kimselerle savaşanlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Kurallara tam olarak uyulacak ve aykırı bir davranışta bulunulmayacaktır.

37.b. Hiç kimse müttefikinin aleyhine bir suç işlemeye kalkışamaz. Kuşkusuz zulmedilene yardım edilecektir.

38. Yahudiler, Müslümanlarla birlikte savaştıkları sürece savunma harcamalarına katılacaklardır.

39. Bu sahifenin (belgenin) gösterdiği kimse lehine Yesrib vadisi dahili (cevf) haram (kutsal, hakların gözetilmesi gereken) bir yer olacaktır.

40. Himaye altındaki kimse (câr) kendisini himaye eden kimse ile aynı konumdadır. Ne kendisine zulmedilecek ne de kendisinin bir zulüm yapmasına izin verilecektir.

41. Ancak, himaye verme hakkına sahip kimsenin izni dışında, himaye edilen kişi bir başkasına himaye hakkı veremez.

42. Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında ortaya çıkmasından korkulan her türlü öldürme ya da tartışma olaylarının Allah'a Allah'ın Resulü Muhammed'e götürülmesi gerekir. Allah bu sahifeye (belgeye) en sıkı ve en titiz bir biçimde riayet edenlerin güvencesi olacaktır.

43. Ne Kureyşliler ne de onlara yardım edecek olanlar himaye altına alınacaklardır.

44. Onlar (Müslümanlarla Yahudiler) arasında, Yesrib'e saldıran kimselere karşı yardımlaşma olacaktır.

45.a. Eğer (Yahudiler) (Müslümanlar tarafından) bir barış anlaşması yapmaya ya da böyle bir anlaşmaya katılmaya davet edilecek olurlarsa, bunu yapacak ya da katılacaklardır. Eğer (Müslümanları) aynı şeye çağırırlarsa, Müslümanlarla aynı yükümlülükleri paylaşacaklardır. Ancak, din uğruna savaş yapılması müstesnadır.

45.b. (Savunma ve diğer harcamalar konusunda) herkes kendisine ait bölgeden sorumludur.

46. Bu sahifede (belgede) belirtilen kimseler için öne sürülen koşullar hem mevlâları hem de kendileri olmak üzere bütün Evs Yahudilerine bu sahifenin (belgenin) ilgili maddelerinde gösterilen kimselerce sıkı sıkıya uygulanır. Kurallara tam olarak uyulması ve aykırı bir davranışta bulunulmaması gerekir. Ve haksız yere bir kazanç sağlayanlar ancak kendi kendilerine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifeye (belgeye) en sıkı ve en titiz bir biçimde riayet edenlerle beraberdir.

47. Bu belge, haksız bir fiil ya da suş işleyen kişi ile onun cezası arasına engel olarak giremez. (Cihad amacıyla evinden çıkan) kişi emniyettedir ve yine aynı şekilde şehirde (Yesrib'de) kalan kişi de emniyettedir. Ancak haksız bir fiil ya da suç işlenmesi durumu müstesnadır. Allah ve Muhammed (AS) , bu sahifede gösterilen maddelere tam bir sadakat ve titizlikle uyan kimselerin yardımcısıdır.[1022]

[1022] A.g.e.; c. 1., s. 177-182

EK-4. Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyus'a Gönderdiği Mektup

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla!

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den Rûmların Başbuğu Herakliyus'a:

Allah'ın selamı, hakikat yolunu izleyen kimsenin üzerine olsun! Seni, tam bir İslam daveti ile (İslam'a) çağırıyorum: İslam'a tabi olursan esenlik içinde olursun ve Allah sana iki kat ecir ve sevap verir. Ama bundan kaçınacak olursan, köylülerinin (hükmün altındaki tebaanın) günahları da senin üzerine olacaktır. "Ve (siz) 'Ey kendilerine Kitap gönderilenler! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve aramızdan hiç kimse çıkıp da Allah'tan başkasını tapınacak Rab (efendi) edinmesin. Eğer tüm bunlardan sonra onlar yine yüz çevirirlerse; işte o zaman 'Siz şahit olun ki kuşkusuz biz Müslümanız (Allah'a teslim olup inananlardanız) deyiniz."

Mühür: Allah'ın

Elçisi

Muhammed[1023]

[1023] A.g.e.; c.1, s. 280-281

EK-5. Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyus'a Gönderdiği Diğer Mektup

Allah'ın Elçisi Muhammed'den, Rûmların efendisine:

Seni İslam'a girmeye davet ediyorum. Eğer İslam'a girersen, Müslümanların sahip olduğu haklara sahip olur, onların görev ve sorumluluklarıyla bağlı olursun. Ama İslam'a girmeyi kabul etmezsen cizye ödersin. Gerçekten de Çok Yüce (Aziz) olan Allah şöyle diyor: "Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve Ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendisine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşınız." Aksi halde, İslam'a girmeleri ya da cizye ödemeleri konusunda kendi tebaan ile İslam arasına girme![1024]

[1024] A.g.e.; c. 1, s. 285

EK-6. Hz. Peygamber'in Necran Piskoposlarına Gönderdiği Mektup

Muhammed'den Necrân Piskoposlarına:

İbrahim, İshâk ve Yakûb'un Allah'ının adıyla!

Gerçekten ben sizi yaratılmışların dışında bir varlığa, Allah'a kulluk ve ibadette bulunmaya davet ediyorum ve sizi yaratılmışlarla yapılmış olan ittifak anlaşmalarının ötesinde, Allah ile ittifak yapmaya çağırıyorum. Bu durumda, eğer reddedecek olursanız, cizye gelir; cizyeyi de reddedecek olursanız, size savaş ilan ederim. Ve's-selam![1025]

[1025] A.g.e.; c.1, s. 516

EK-7. Hz. Peygamber'in Necrân Hıristiyanlarıyla Yaptığı Anlaşma

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla!

Bu, Resulullah Muhammed (AS) in üzerinde yetkili kılındığı Necrân ahalisi adına, bütün meyve (mahsulleri) , bütün sarı ve beyaz (altın ve gümüş para) , bütün köleler konusunda yazıp tespit ettiği bir belgedir. Kendisi cömertlik göstererek, bütün bunları, 1000 tanesi her yılın Recep ayında, diğer 1000 tanesi ise her yılın safer ayında teslim edilmek üzere (her biri bir ons ağırlığında) 2000 zırhlı elbise karşılığında onlara terk etmiştir. Ayrıca her zırhlı giysi başına bir ons (ûkiye) ağırlığında gümüş de verilecektir. (Diğer bir okunuşa göre giysilerin her biri bir ons değerinde olacaktır.) Belirlenen vergi (haraç) miktarının üzerinde ya da gümüş miktarından eksik olan kısım, hesaplama sırasında göz önünde bulundurulacaktır. Ayrıca, üzerlerinde taşıdıkları zırhlı giysi ya da at ve binek hayvanı (deve) gibi yanlarında götürdükleri her şey onların hesabına yazılacaktır. Gönderdiğim elçilerin, en çok bir ay (diğer bir okunuşa göre yirmi gün) süreyle yedirilip içirilmesi ve ihtiyaçlarının sağlanması Necrânlılara aittir. Elçilerimin onların yanında kalma süresi bir ayı geçemez. Yemen'de bir suç işlenmesi ya da bir savaş çıkması halinde, onlar (Necrânlılar) , (gönderdiğim elçilere) ödünç olarak 30 zırhlı gömlek, 30 at, 30 deve vereceklerdir. Elçilerime ödünç olarak verilen bu zırhlı gömleklerden, atlardan ve binitlerden diğer temin edilen şeylerden telef olup kaybolanlar, Necrânlılara geri verilmek üzere, bu elçilerimin zimmet ve sorumlulukları altındadır.

Allah'ın himayesi ve Resulullah Muhammed (AS) in zimmeti, onların gerek malları, gerek canları ve gerekse dini inançlarını yerine getirmeleri konusunda, hazır bulunanlarını ve bulunmayanlarını, ailelerini, mabetlerini ve az ya da çok ellerinin altında bulunan her şeyi kapsayacak şekilde, Necrânlılar ve çevresindeki müttefikleri üzerine bir haktır. Hiçbir piskopos kendi dini görev yeri dışına, hiçbir keşiş, içinde yaşadığı manastırından başka hiçbir yere, hiçbir papaz, görevli olduğu kilisenin dışına gönderilmeyecektir. Alınan borç paralar için hiçbir şekilde faiz söz konusu olmayıp, bu tâbi oluştan önceki Cahiliye dönemine ait kan davaları da kaldırılmıştır. Onlar hiçbir şekilde toplanıp bir araya getirilmeyecek ve öşür vergisine tâbi tutulmayacaklardır. Onların toprakla-

rı üzerine hiçbir askeri birlik ayak basmayacaktır. İçlerinden biri alacağını talep ettiğinde hakkaniyet ölçüleri içerisinde hareket edilecektir. Onlar ne zulmedenlerden, ne de kendileri zulme uğrayanlardan olacaklardır. Eğer içlerinden biri daha sonra faizli muamelelere girecek olurlarsa, benim himayemin dışında kalacaktır. Aralarından hiçbir kimse, bir başkasının işlediği suç ve yaptığı haksızlıktan sorumlu tutulmayacaktır.

Bu durumda, Necrânlılar iyi davranışlar sergiledikleri, üzerlerine düşen görevleri gereğince yerine getirip hiçbir zulümde bulunmadıkları sürece, Allah2ın bütün kuvvet ve kudretini göstereceği güne kadar, Allah'ın himayesi ve Resulullah Muhammed (AS) in koruyup gözetmesi bu belgenin içerdiği hususlar üzerinde olacaktır.

Tanık olanlar: Ebu Sufyân ibn Harb, Gaylân ibn Amr, Mâlik ibn 'Avf en-Nasrî, Akra' ibn Hâbis el-Hanzelî ve el-Muğîre ibn Şu'be. Bu belgedeki hususlar Abdullah ibn Ebî Bekr tarafından yazılmıştır.[1026]

[1026] A.g.e.; c. 1, s. 518-519

EK-8. Hz. Peygamber'in Necran Hıristiyanlarına Gönderdiği Diğer Mektup

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla!

Allah'ın elçisi Muhammed'den piskopos Ebu'l-Hâris'e, Necran'ın diğer piskoposlarına, onların papazlarına, onların yolundan gidenlere ve onların keşişlerimne:

Az ya da çok, ellerinin altında bulunan her şey, kiliseleri ve manastırları kendilerine aittir. Allah'ın ve Resulünün zimmeti de aynı şekilde (onlar üzerinedir). Hiçbir piskopos, piskoposluk görevini yaptığı yerden, hiçbir keşiş kendi manastırından ve hiçbir papaz da kendi kilisesinden alınıp bir başka yere gönderilmeyecektir. Onların ne hak ve hukuku ne de alışageldikleri örf ve âdetleri bir değişikliğe tâbi tutulacaktır. Samimi davranıp kendilerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirdikleri sürece, Allah2ın ve Resulünün zimmeti bunlar üzerine olacaktır. Ne kendileri zulme uğrayacaklar ne de kendileri başkalarına zulmedeceklerdir.

El-Muğire tarafından yazılmıştır.[1027]

[1027] A.g.e.; c. 1, s. 520

EK-9. Kilisenin Hıristiyan Olmayan Dinlerle Olan İlişkisine Dair Bildirisi-Nostra Aetate*

Mukaddes Peder Papa Cenapları

VI. Paul Tarafından

28 Ekim, 1965 Tarihinde Bildirilmiştir.

1. İnsanların her zamankinden daha fazla birbirleriyle yakınlaştıkları ve farklı şahıslar arasındaki dostluk bağlarının daha da güçlendiği çağımızda, Kilise, Hıristiyan olmayan dinlerle olan ilişkilerini daha büyük bir ihtimamla ele alır. Fertler ve hatta milletler arasındaki birlik ve yardımseverliği ilerletme görevinin farkında olarak Kilise, başlangıçta insanlar arasında ortak olan şeyleri ve aralarındaki arkadaşlık duygusunu ilerleten trendler üzerinde durur.

Tanrı Bütün insanoğlu/ırkı yeryüzünde yaşasın diye istediğinden, bütün insan toplumu birdir ve tek bir soydandır. (1) Nihaî amaçları da birdir, Tanrı. Onun takdiri ilahisi, Onun aşikâr iyiliği, Onun koruma planı tüm insanlığa uzanıp kuşatır (2) , ta ki seçilmişlerin Tanrı nuruyla aydınlanmış kutsal şehirde toplanacağı ve O'nun parıltısı ile bütün ulusların Onun ışığında yürüyeceği güne kadar. (3)

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de "*Kimdir insan? Hayatın anlamı ve amacı nedir? Ahlaken iyi olan nedir, günah nedir? Neden acı çekeriz ve bu neye hizmet eder? Gerçek mutluluğa giden yol hangisidir? Ölüm ve ölümden sonraki hesap ve ceza nedir? Ve nihayet kendisinden kaynaklandığımız ve kendisine yöneldiğimiz, varlığımızı çepeçevre kuşatan tarif edilemez sonsuz sır nedir*?" gibi insanoğlunun yüreğini derinden burkan, heyecanlandıran, insan varlığının çözülmemiş muammalarına cevapları insan, çeşitli dinlerden bekler.

* Nostra Aetate: Latince çağımızda anlamına gelmektedir.
Bildirinin orijinal metni için bkz. http://www.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_en.html

2. Eski çağlardan günümüze kadar, çok farklı çeşit çeşit insanlar arasında / her türlü insan arasında, tabiatın akışı (eşyanın düzeni) ve insanlık tarihinin olayları ötesine uzanan gizli bir gücün varlığı hakkında anlamlı bir idrak bina edilmiş; hatta zaman zaman bazıları gerçekten Yüce Varlığın ya da Baba'yı kabul aşamasına varmıştır. Bu idrak ve kabul, bilgelik dolu derin bir dini mana ile hayatlarına nüfuz eder.

Halbuki daha ileri medeniyetlerde bulunan dinler, son derece iyi tanımlanmış kavramlar ve doğru bir dille söz konusu bu sorulara cevap vermeye gayret ederler. Bu bağlamda, Hinduizmde insanlar ilahi sırrı keşfeder ve onu hem mitin bitmez tükenmez sınırsız zenginliğiyle ve hem de felsefi temelli bir sorgulamayla araştırır. Onlar insani şartların oluşturduğu acılardan azade olmayı/kurtulup özgürleşmeyi ya münzevi (ascetical) hayat tarzında veya derin meditasyonda ya da aşk ve imanla Tanrı'ya yönelmede sığınmada ararlar. Ayrıca, Budizm, kendi muhtelif formları dâhilinde bu değişken dünyanın temel yetersizliğini farkeder. Budizm, insanların, samimi/dindar ve kendinden emin bir ruh haliyle, hem nasıl mükemmel kurtuluşu elde edebilecekleri ve hem de kendi çabaları veya daha yüksek bir yardım aracılığıyla en yüce aydınlanmaya nasıl ulaşabileceklerini gösteren bir yolu vazeder. Benzer şekilde, tüm dünya üzerinde bulunan diğer dinler de kendilerine has bir şekilde, kendi tarz ve yönetmelerini temel alarak, öğretileri, hayat tarzları ve kutsal ritüelleri kapsayan "yollarını" sunarak insan kalbinin huzursuzlularını teselli etmeye, yatıştırmaya çalışırlar. Katolik Kilisesi diğer dinlerde doğru ve kutsal olarak adlandırılan hiçbir şeyi reddetmez. O, pek çok şekilde kendi öğretisinden farklılık arz etmesine rağmen, bütün insanları aydınlatan hakikatin ışığını yansıtan hayat ve davranış tarzları, ahlaki kural ve doktrinlere son derece saygı ve hürmet gösterir. Kilise bunu yaparken de, İsa'nın "tek yol, tek hakikat ve tek gerçek hayat" (4) (Yuhanna 14:6 - Jesus answered, "I am the way and the truth and the life. No one comes to the Father except through me. - Yol, hakikat, ve hayat benim. Benim vasıtam olmadıkça, kimse Babaya gelemez) olduğunu ilan eder ve hatta bunu başarılı bir şekilde ilan etmesi de onun görevidir. Tanrının kendisinde her şeyi kendisiyle uzlaştırdığı İsa'da, insanlar dini yaşamlarının tamlığını ve mükemmelliğini bulurlar.

Bu nedenden dolayı Kilise, evlatlarını ihtiyat ve yardımseverlik duygusu içinde diğer dinlerin taraftarlarıyla tartışma ve işbirliğine girmeye teşvik eder. Bunu yaparken

Hıristiyanlar kendi inançlarını ve yaşam tarzlarını muhataplarına bildirirken, Hıristiyan olmayan dinlerde ve onların sosyal ve kültürel yaşamlarındaki manevi ve ahlaki hakikatleri de tasdik etsin, korusun ve teşvik etsinler.

3. Aynı zamanda Kilise, Müslümanlara büyük bir saygı duymaktadır. Onlar; tek, yaşayan, merhametli, her şeye gücü yeten, yerin ve göğün yaratıcısı olan ve insanlarla konuşan Tanrıya ibadet ederler. (5) Onlar, kendi inançlarını büyük bir arzu ve şevkle kendisiyle irtibatlandırmaya çalıştıkları Hz. İbrahim'in kendisini Tanrıya ve Tanrı'nın sırrına erişilemez buyruğuna teslim ettiği gibi kendilerini Tanrıya teslim etmeye çalışırlar. Onlar, İsa'yı Tanrı olarak onaylamamalarına rağmen, O'nu bir peygamber olarak tâzim eder ve O'nun bakire annesi Meryem'i onurlandırır ve hatta zaman zaman ona dua ederler. Onlar, ahiret gününü ve ölümden dirilişi müteakip, Tanrının mükâfatını umarlar. Onlar dürüst bir yaşama ve özellikle namaz, zekât ve oruç yoluyla Tanrıya ibadet etmeye son derece özen gösterirler.

Asırlardır Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir kaç anlaşmazlık ve kavga olmuştur. Şimdi bu kutsal konsil, herkesi geçmişi unutmaya ve karşılıklı anlayışın başarılması için samimi bir gayret göstermeye davet etmektedir. Zira tüm insanlığın yararı için herkes barışı, özgürlüğü, sosyal adaleti ve ahlaki değerleri muhafaza etsin ve ilerletmeye çalışsın.

4. Kutsal Konsil Kilisenin sırrını araştırırken, Yeni Ahit halkını İbrahim'in nesliyle irtibatlandıran manevi bağı hatırlamaktadır.

Mesih'in Kilisesi, halihazırda, Tanrının kurtuluş planına göre, Kilise iman başlangıcı ve kilise seçilmişliğinin Patriarklar, Musa ve peygamberler arasında teşkil edildiğini tasdik eder. Kilise, imana göre İsa ve İbrahim'in oğullarına inanan (6) herkesin aynı Patriarkal çağrıya dahil olduklarını ve benzer şekilde Kilise kurtuluşunun mistik olarak Tanrının seçilmiş inananlarının esaret ülkesinden çıkışlarıyla önceden gösterildiğini ilan eder. Bu bağlamda Kilise, kendisinin Eski Ahit vahyini kendileriyle Tanrının ifade edilemez merhameti içinde Eski Ahit'i tesis ettiği insanlar vasıtasıyla aldığını unutamaz. Aynı şekilde Kilise, Gentilelerin yabani zeytin ağaçları üzerine aşı yapılmış olan iyi cins

zeytin ağacından beslendiğini de unutamaz. (7) Kilise, selametimiz olan Mesih'in haçıyla Yahudi ve Gentilelilerle uzlaştığını ve onları kendinde birleştirdiğine inanır. (8)

Aynı şekilde Kilise, Havari Pavlus'un akrabaları hakkındaki sözlerini daima belleğinde tutar: "Onlar, İsraillilerdir; oğulluk ve izzet ve ahitler ve şeriatın verilmesi ve ibadet ve vaitler onlarındır. Atalar onlarındır ve bedene göre Bakire Meryem'in oğlu Mesih onlardandır. (Romalılar: 9:4-5) Dahası, Kilise, İsa'nın İncilini tüm dünyaya duyuran öğrencilerinin pek çoğunun olduğu gibi, kendisinin üzerlerinde durduğu ana kaide ve sütunlar olan havarilerin de Yahudi soyundan olduklarını hatırlar.

Kutsal Kitabın tanıklık ettiği gibi Kudüs, geldiğinde Tanrının vaktini fark edemedi. (9) Yahudiler kahir ekseriyetle İncil'i kabul etmediler; aksine pek azı hariç, pek çoğu onun yayılmasına muhalefet ettiler. (10) Bununla beraber Tanrı, babalarının/atalarının hatırına Yahudileri en aziz, sevgili olarak tutar; Zira Tanrı, verdiği ihsanlar ve söyledikleri için bir pişmanlık duymaz. (11) Peygamberlerle ve aynı havariyle, Kilise sadece Tanrı tarafından bilinebilen; bütün insanların Tanrıya bir sesle yakaracakları ve "ona omuz omuza hizmet edecekleri" (Tsefanya: 3:9) günü bekler. (12)

Zira Hıristiyanlar ve Yahudiler böyle ortak bir manevi mirasa sahip oldukları için bu Kutsal Konsil karşılıklı anlayış ve takdiri teşvik etmeyi ve daha ilerletmeyi arzu eder. Bu, özellikle Biblikal ve teolojik araştırma ve sorgulama yolu ve dostça müzakerelerde bulunmakla elde edilebilir.

Yahudi otoriteler ve onların önderliğini kabul eden diğerleri, Mesih'in ölümü için baskı yapmış olsalar dahi (13) ayrım yapmaksızın ne o günkü Yahudiler ne de bugünküler onun acı çekişi esnasında işlenen suçtan sorumlu tutulabilirler. Kilisenin, Tanrının yeni insanları olduğu doğrudur; ancak sanki Kutsal Kitaptan kaynaklanıyormuşçasına Yahudilerden de reddedilmiş veya lanetlenmiş olarak söz edilmemelidir. Netice olarak herkes en azından asgari dini bilgileri öğretirken veya Tanrı kelamını vaaz ederken Yeni Ahit gerçeğine veya Mesih'in ruhuna uygun olmayan herhangi bir şey öğretmemeye ihtimam göstermelidir.

Nitekim Kilise, her kime yöneltilirse yöneltilsin, her çeşit baskı ve zulme karşı çıkar. Daha sonra Yahudilerle olan ortak mirasını hatırlayarak ve herhangi bir politik mü-

talaadan yola çıkmayarak fakat sadece Hıristiyan yardımseverliğinin dini motivasyonuyla anti-Semitizmi ortaya koyan Yahudilere karşı yapılmış olan her çeşit ve düzeydeki baskılar ve nefretleri üzüntüyle kınar.

Bunun yanında, Kilise, Mesih'in sonsuz sevgisinden dolayı tüm insanlar kurtuluşa ersinler diye onların günahlarına kefaret olarak özgürce acı çekmeye ve ölüme gittiğini daima savunmuş ve savunmaya da devam etmektedir. Bu nedenle vaazlarında Mesih'in haçını Tanrının evrensel sevgisinin alameti ve tüm ilahi merhametin kaynağı olarak ilan etmek, Kilisenin görevidir.

5. Şayet biz, Tanrının, kendi imajında yarattığı herhangi bir kimseye kardeşçe bir davranışın dışında bir karşılıkta bulunursak, Tanrıya, herkesin Babasına gerçek manada ibadet etmiş olmayız. İnsanın Baba Tanrı ile ilişkisi, onun hemcinslerine ile olan ilişkilerine son derece bağlıdır. Çünkü Kutsal Kitap şöyle demektedir: "Sevmeyen kimse Tanrıyı bilemez." (1 Yuhanna 4:8)

Bundan dolayı ne teoride ne de pratikte ister insan itibarından ister bu itibardan doğan haklardan olsun, fertlerle fertler arasında veya insanlarla insanlar arasında herhangi bir ayırım yoktur.

Bu nedenle Kilise, Mesih'in düşüncesine yabancı olduğu için insanlara karşı yapılan bir ayrımı veya onların ırkları, renkleri, yaşam ve din şartlarından dolayı onların taciz edilmelerini kınar. Binaenaleyh, tam tersine, kutsal havariler Petrus ve Pavlus'un adımlarını izleyerek Kutsal Konsil, coşkulu içten bir niyazla Hıristiyan imanının "milletler arası dostluğun devam etmesini" (1 Petrus 2:12) ve eğer mümkünse, kendi iyilikleri için bütün insanlarla barış içinde olmalarını (14) ve bu yolda gökte, cennette olan Babanın gerçek oğulları olmalarını ister. (15)

<u>Dipnotlar:</u>

1. *Acts* 17:26 (Havarilerin İşleri)

2. *Wis*. 8:1 (Süleyman'ın Meselleri) ; *Acts* 14:17 (Havarilerin İşleri) ; *Rom*. 2:6-7 (Romalılara Mektup) ; 1 *Tim*. 2:4 (Timoteus'a 1. Mektup)

3. *Apoc*. 21:23f. (Vahiyler)

4. 2 *Cor*. 5:18-19 (Korintoslulara II. Mektup)

5. St. Gregory VII, *letter XXI to Anzir, King of Mauritania* (Aziz VII. George'un Moritanya Kralı Anzir'e XXI. Mektubu)

6. *Gal*. 3:7 (Galatyalılara Mektup)

7. *Rom*. 11:17-24 (Romalılara Mektup)

8. *Eph*. 2:14-16 (Efeslilere Mektup)

9. *Lk*. 19:44 (Luka)

10. *Rom*. 11:28 (Romalılara Mektup)

11. *Rom*. 11:28-29 (Romalılara Mektup) ; *Lumen Gentium* (Milletlerin Işığı) AAS, 57 (1965)

12. *Is*. 66:23 (İşaya) ; *Ps*. 65:4 (Mezmurlar) ; *Rom*. 11:11-32 (Romalılara Mektup)

13. *John*. 19:6 (Yuhanna)

14. *Rom*. 12:18 (Romalılara Mektup)

15. *Matt*. 5:45 (Matta)

EK-10. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun Dinler Arası Hoşgörü Merkezi-Dinler Bahçesi'nin Açılış Konuşması

DİYALOG VE HOŞGÖRÜ *

Burada, üç semavi dinin mensuplarının ve mabetlerinin barış ve hoşgörü içinde bir arada bulunuşu bizim yeni tanık olduğumuz bir güzellik değil. Bu manzara İslam'ın öngördüğü ve tarihi süreçte Kahire'de, Şam'da, Mardin'de, Kayseri'de, İstanbul'da yüzyıllardır hakim kıldığı bir anlayışın, milletimizin sahip olduğu bir arada yaşama tecrübesinin yeni bir halkasıdır.

Dinler ve kültürler arası diyalog, farklı inanç grupları arasında hoşgörü, son yıllarda bütün dünyada yükselen bir değer olarak öne çıktı ve önem kazandı. Bu gelişme, farklı din mensuplarının birbiri hakkındaki önyargılarını, aradaki çatışma noktalarını izale etmede yardımcı olacağı gibi çağımızda insanlığın ortak sorunları olarak acil çözüm bekleyen açlık, yoksulluk, işsizlik, ekolojik kirlilik, doğal afetler, manevi kirlenme, uyuşturucu madde bağımlılığı, terör gibi temel sorunların çözümüne de katkıda bulunacaktır. Artık insanlık tarihte kalması gereken, ama yapay bir biçimde gündeme taşınmak istenen çatışma kültürlerine iltifat etmemelidir. Öte taraftan dinleri yeni bir anlayışla ilgi alanına çeken insanlık, dinlerin özündeki barış ve kurtuluş çağrısına ne denli ihtiyaç duyduğunu son iki yüzyıllık tecrübelerden sonra daha iyi kavramış bulunmaktadır.

Yüce dinimiz İslâm, genelde insanlar arası özelde ise dinler arası olumlu ilişkilerin kurulmasına, yeryüzünden ayrımcılığın kaldırılmasına ve insanlığı tehdit eden ahlâkî yozlaşma ve adaletsizliğin giderilmesine önem verir. İki farklı din mensubu arasında diyalog, birinin diğerini onaylaması değil birinin diğerini anlamaya çalışması, bilgi, duygu ve eylem düzeyinde arada sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi demektir. Bu çerçevede diyalog, farklı din ve kültüre mensup insanlar arasında hoşgörü ortamının tesisine, tarafların birbirlerini tanıyıp anlamasına ve birbiri hakkında önyargıdan uzak sağlıklı bilgi edinmesine imkan hazırladığı için İslâm'ın genel barış ve kalıcı mutluluk çağrısının da önemli bir adımını oluşturur.

* 8 Aralık 2004 tarihinde Antalya'da "Dinler Arası Hoşgörü Merkezi-Dinler Bahçesi'nin açılış töreninde Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun yaptığı bu konuşma için bkz. http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-419.aspx

İçinde yaşadığımız yüzyılda insanlık tecrübesinin dini ve kültürel farklılıklara saygı ve birlikte yaşama kültürü içinde gelişebilmesi için demokrasi çok önemlidir. Barışın evrenselliği ve kalıcılığı açısından demokrasi bizlere zengin imkânlar sunmaktadır. Türkiye'de gelişen dindarlık anlayışı ve hoşgörü kültürü de bunda önemli bir role sahip olacaktır. Şüphesiz günümüz Türkiye'sinin bu konuda iyi bir örnek teşkil etmesinde Osmanlıdan gelen tarihî tecrübenin önemli katkıları vardır. Nitekim Anadolu ve Balkanlarda yüzyıllarca farklı din ve kültürler barış ve hoşgörü içinde bir arada yaşayabilmişlerdir. Dinleri şiddetin, gerilimin, aramızdaki kavganın kaynağı ve sebebi olmaktan çıkarıp ortak bir barış zemini tesis etmek istiyorsak buna, bu topraklarda yaşanan tarihî tecrübenin büyük katkısının olacağını düşünüyorum.

İslâm başta olmak üzere bütün ilâhî dinlerin mesajlarında insanlığın huzur ve barışını sağlayıcı yönde önemli unsurların bulunduğunu biliyoruz. Gerek tarihte ve gerekse günümüzde din farklılıklarından beslenen birtakım olumsuzluklar ise aslında dinlerin özünden değil, bağlılarının yanlış yorumlamalarından ve dinlerinin uluslar arası stratejilerin ve çıkar hesaplarının alanına çekilmesine razı olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla dünya barışı ve insanlığın mutluluğunu sağlamak için hepimizin dinlerimizin özüne bağlı kalmaya ve birbirimizi anlamaya gerekli önemi vermesi gerekmektedir.

Biz diyalog ve hoşgörüden, farklı olduğumuzun farkına varmak ve farklılıkları abartmadan ve sorun etmeden bir arada yaşama isteğini ve bir diğerini o haliyle tanıyıp sevebilmeyi anlıyoruz. Farklılıkları yok etmeyi, onlara şekil vermeyi, onları ancak kendine benzediğinde sayıp sevmeyi hoşgörü ve diyalogun önündeki en büyük engel olarak görüyoruz. İlahi dinlerin özünde Yüce Yaratanı sevmek, onun eseri olan her şeyi sevmek vardır. Sevgi ve hoşgörünün sadece konuşulması yeterli olmaz. Bu değerler paylaşıldıkça, davranışlarımıza yansıdığı ve insanlığın ortak barışı için bir işbirliğine dönüştüğü takdirde anlam kazanır. Bize göre insanlar ve toplumlar arası ilişkilerde de esas olan, farklılıklarımızın farkına vararak ve farklılıklarımızı zenginlik sayarak birbirimizi sevebilmek olmalıdır.

EK-11. Papa XVI. Benedict'in 12 Eylül 2006 Konuşması

BİLİMİN TEMSİLCİLERİYLE BULUŞMA

KUTSAL PEDERİN DERSİ*

Regensburg Üniversitesi Aula Magna (Büyük Salon)

Salı, 12 Eylül 2006

İman, Akıl ve Üniversite

Hatıralar ve Derin Düşünceler

Saygıdeğer Kardinal Hazretleri, Saygıdeğer Rektör, Pek Değerli Bilim İnsanları, Ekselansları, Güzide Hanımefendiler ve Beyefendiler,

Tekrar üniversitede bulunup bir kez daha bu podyumda ders veriyor olmak, benim için dokunaklı bir tecrübe. Aklım, Freisinger Yüksekokulu'nda geçirdiğim hoş zamanları takiben, Bonn Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladığım zamanlara gidiyor. 1959'da, sıradan profesörlerin oluşturduğu eski üniversite günleriydi. Her kürsü için ne ayrı bir sekreterlik ne de asistanlar vardı; ancak buna karşılık hakkını vermek gerekirse, öğrenciler, özellikle de profesörler arasında çok doğrudan bir iletişim bulunuyordu. Öğretim elemanlarının odalarında, ders öncesi ve sonrası buluşurduk. Tarihçiler, felsefeciler, dilbilimciler ve de tabii iki teoloji fakültesi arasında canlı bir fikir alış-verişi vardı. Her dönem, bütün fakültelerdeki profesörlerin kendilerini üniversitedeki bütün öğrencilere tanıttıkları, *Dies academicus* denen ve gerçek bir *universitas* tecrübesini mümkün kılan, bir başka deyişle *-ki, Pek Saygıdeğer Rektör, sizin de az önce işaret ettiğiniz gibi-* zaman zaman birbirimizle ilişki kurmamızı zorlaştıran uzmanlıklarımıza rağmen, tek bir rasyonalitenin farklı veçheleri üzerinde çalışıp aklın doğru kullanımı için sorumluluğu paylaşarak oluşturduğumuz hakikatin tecrübesini mümkün kılan toplantılar yapılırdı ki, işte bu gerçek (reality) yaşanmış bir tecrübeydi. Üniversite, her

* Papa XVI. Benedict'in konuşmasının orijinal metni için bkz.
http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_en.html#_ftnref7

iki teoloji fakültesiyle de gurur duyuyordu. Onların da, inancın akılcılığını araştırarak, herkes bu inancı paylaşmasa da, *Universitas scientiarum*'un bütünselliğine ait, ilahiyatçıların ortak tek bir akıl üzerine çalıştıkları, açıktı. Aklın evreni içindeki bağlantılılık, bir meslektaşımızın, "*üniversitemizde tuhaf bir şeyler var: varolmayan bir şeyle, Tanrı ile uğraşan iki fakülte*" sözlerinden de zarar görmedi. Böyle radikal bir kuşkuculuk karşısında bile, Tanrı'yı akılla araştırmak ve bunun Hıristiyanlık inancıyla ilgisini bağlantılandırmanın gerekli ve akılcı olduğu, tüm üniversitede tartışmasızdı.

Bütün bunlar geçenlerde, Prof. Theodore Khaury (Münster) tarafından yayımlanan ve akademisyen Bizans İmparatoru Manuel II. Palaeologos'un, muhtemelen 1391'de, iyi eğitimli bir Persli ile Ankara yakınlarındaki bir kış kampında Hıristiyanlık, İslam ve her ikisinin gerçeği üzerine yaptıkları konuşmanın yer aldığı metnin bir bölümünü okuduğumda, aklıma geldi. (1) Bu diyaloğu İmparator, muhtemelen 1394 ile 1402 arasındaki Konstantinapol kuşatması sırasında not etmişti; kendi açıklamalarının, konuşmaya katılan Persliden daha ayrıntılı olarak kaydedildiği de anlaşılıyor. (2) Söz konusu konuşmada, İncil ve Kuran'da bahsi geçen inançsal oluşumlar üzerinde durulurken, özellikle tanrı ve insan tasviri ve de mütemadiyen, "3 kanun" ya da "3 yaşam düzeni" de denen, Eski Ahit - Yeni Ahit - Kuran çevresinde dönülüyor. Şimdi, bu konuşmamda bunun üzerine eğilmek değil, sadece, beni inanç ve akıl konuları bağlamında son derece etkileyen ve bu konuyla ilgili düşüncelerime de çıkış noktası olan, - söz konusu diyaloğun genel yapısında daha ziyade marjinal kalan- bir noktaya değinmek istiyorum.

Profesör Khoury tarafından yayımlanan 7. konuşma bölümünde (Tartışma bölümü) , İmparator, kutsal savaş konusuna geliyor. İmparator belli ki, 2, 256 sayılı Sure'de ifade edilenden haberdar: "Dinde zorlama yoktur." – bu sure, konuyla ilgili uzmanlara göre, Muhammed'in de güçsüz ve tehdit altında bulunduğu zamanlardan kalan, ilk surelerden. Tabii, İmparator Kuran'da yer alan -daha sonra ortaya çıkan- kutsal savaşla ilgili hükümleri de biliyor. İmparator, "Kitaplılar"la "İnançsızlar/Kafirler ("infidels") " arasındaki farklı muamele konusunun ayrıntılarına girmeksizin, şaşırtıcı bir haşinlikle, bizim kabul edemeyeceğimiz bir sertlikle, dinle şiddet arasındaki ilişkiyle ilgili merkezi soruyla ilgili konu hakkında konuşmak için, konuşma arkadaşına yöneliyor. Diyor ki: "Bana Muhammed'in getirdiği yeni bir şey var mı, göster bakalım; tıpkı inancını kılıçla

yayma emrini vaaz ettiği gibi, sen orada sadece, insanlık dışı ve şeytani şeyler bulacaksın" (3) İmparator, kendini çok güçlü bir şekilde ifade ettikten sonra, inancı şiddete başvurarak yaymanın, neden akıldışı olduğunu, daha ayrıntılı olarak gerekçelendiriyor. "Şiddet, Tanrı'nın ve ruhun doğasıyla aykırılık içindedir. "*Tanrı kandan hoşlanmaz*" diye devam ediyor İmparator "akıl gereğince hareket etmemek de, Tanrı'nın doğasına aykırıdır. İnanç ruhun meyvesidir; bedenin değil. O yüzden, birini inanca götürmek isteyen kişinin ihtiyacı, iyi konuşma ve doğru düşünme yeteneğidir; şiddet ve tehdit değil... Kişinin, makul bir ruhu ikna etmek için kol gücüne, saldırı araçlarına ya da birini ölümle tehdit edebileceği araçlara ihtiyacı yoktur..." (4)

Bu temellendirmede, şiddet kullanarak dinden döndürmeye karşı ön plana çıkan belirleyici cümle şudur: *Akıl gereğince hareket etmemek Tanrı'nın doğasına aykırıdır*. (5) Yayımcı, Theodore Khoury, buna yorum katıyor: Yunan Felsefesi içinde büyümüş bir Bizanslı olan İmparator için bu apaçık ortadadır. Buna karşılık İslam öğretisinde Tanrı, mutlak olarak aşkındır. O'nun İradesi, akıl da dahil, bizim hiçbir kategorimize bağlı değildir. (6) Khoury, ayrıca tanınmış Fransız İslamolog R. Arnaldez'den yaptığı alıntıda, İbn Hazm'ın, tanrının kendi sözleriyle bağlı olmadığını ve bize gerçeği açık etmek gibi bir yükümlülüğü de bulunmadığını söylediğini, belirtmektedir. Eğer Tanrı istiyorsa, insanoğlu tanrısal hizmetlerini yerine getirmek zorundadır. (7)

Bu noktada, Tanrı'nın anlaşılmasıyla, dinin somut olarak gerçekleşmesi arasında, bizi günümüzde zorlayan, bir yol ayrımı ortaya çıkmaktadır. Akla karşı hareket etmenin Tanrı'nın doğasıyla çelişki içinde olduğu, sadece Yunana özgü bir inanç mıdır, yoksa bu kendi içinde genel-geçerliği olan bir inanış mıdır? Bu noktada, Yunana özgü olanla İncil'deki Tanrı inancı arasında derin bir uyum ortaya çıktığını düşünüyorum. Kutsal İncil-'in ilk ayeti "Yaratılış Kitabı"nın ilk ayetini tadil etmesiyle Johannes, Protestanlığının ön deyişini şu sözle açtı: "Başlangıçta söz vardı" Bu, tam da İmparatorun kullandığı kelimedir: Tanrı "logos" ile hareket eder. "Logos" hem akıl hem de aynı zamanda söz demektir -yaratıcı olan, kendini başkalarına ifade edebilen bir akıl; ama işte kesinlikle, akıl olarak. Johannes (Yuhanna) bize bununla, içinde herkesin, İncil tabanlı inancın yorucu ve birbiri içine geçmiş yollarında hedefine ulaştığı ve sentezini bulduğu, kesin İncil içerikli Tanrı tanımını hediye etmiştir. Başlangıçta "logos" vardı ve "logos" Tanrı'dır,

diye konuşur Peygamber. İncil'in mesajının ve Yunan düşüncesinin bir araya gelmesi rastlantı değildir. Aziz Paul'un bir rüyada, Asya'ya giden yolların kapalı olduğunu ve kendisini çağıran bir Makedonyalı'yı "*Makedonya'ya gel, bize yardım et!"* (karşılaştırın, Resullerin İşleri 16,6 -10) diye çağırdığını gördüğü vizyonu, İncil'de vücut bulan inanç ve Yunan düşüncesi arasındaki içsel yakınlaşma gereğinin bir damıtılması olarak tercüme edilebilir.

Aslında söz konusu yakınlaşma uzun zamandır devam ediyordu. Tanrı'nın yanan çalıdan açık edilen gizemli adı, bu Tanrı'yı diğer çok isimli tanrılardan ayıran ve "Benim" diyen, varoluşunu telaffuz eden bu ad, Sokrates'in yenip aşmaya çalıştığı mitin reddi ile içsel bir benzeşim içinde bulunmaktadır. (8) Çalıdan başlayan bu süreç, Eski Ahit'in bünyesinde, İsrail'in yurtsuz ve kültsüz kalan Tanrı'sının, kendisini göğün ve yerin Tanrı'sı ilan ederek, yanan çalıdan yükselen sözle takdim ettiği sürgünde, yeni bir olgunluğa ulaşmıştır: "Benim." Bu yeni Tanrı anlayışı, sert bir ifadesini, insan elinden çıkmış tanrıları alaya alan ve yeni anlayışa eşlik eden bir çeşit aydınlanmayı da beraberinde getirmiştir (karşılaştırın Mezmurlar 115). Böylece İncil'deki inanç, o dönemin Helenistik idarecilerinin, onu Yunan gelenekleri ve çok tanrılı tapınmacı yapısına uymaya zorlamasıyla çıkan çatışmalara rağmen, Yunan düşüncesinin en seçkiniyle derin bir düzeyde bağlantı kurarak, daha sonra ortaya çıkan Bilgelik Edebiyatı'nda izlerine rastlanabileceği üzere, karşılıklı bir zenginleşme yaşamıştır. Bugün biliyoruz ki, Eski Ahit'in İskenderiye'de yapılan Yunanca tercümesi -"Septuaginta"- İbranice metnin basit (belki, hatta pek de olumlu değerlendirilmeyen) bir çevirisi olmaktan öteye gitmiştir: bu, kutsal tecelli tarihi açısından bağımsız bir kanıt, Hıristiyanlık'ın doğuşu ve yayılmasıyla ilgili belirleyici bu karşılaşmayı doğuran, özel ve önemli bir adımdır da. (9) Burada, inanç ve aklın derin bir karşılaşması, gerçek aydınlanma ile dinin buluşması vuku buluyor. Bu yüzden, II. Manuel, birbiriyle inançta kaynaşan Hıristiyan inanışının içsel doğasıyla, Yunan tabiatının birlikteliğinden hareketle şunu söyleyebiliyor: "Akılla" hareket etmemek, Tanrı'nın doğasına aykırıdır.

Dürüstlükle kabul edilmelidir ki geç Ortaçağda, Yunan ruhuyla Hıristiyan ruhu arasındaki sentezi bölmeye çalışan teolojik eğilimler gelişmiştir. Augustine ve Thomas'ın entellektüelizmi olarak anılan düşünceye karşılık, Duns Scotus'la, ileriki

aşamalarında Tanrı'nın sadece "*voluntas ordinata*"sını bilebileceğimiz iddiasına götüren bir voluntarizm (Bireyde Tanrı inancının gönüllü kulluk iradesi ile gerçekleşmesi. M.T.Ö) anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu alanın ötesi, Tanrı'nın özgürlüğüdür ki, bu güçle O, gerçekte yapmış olduklarının tam tersini de yapabilirdi. Bu yaklaşım, açıkça, İbn Hazm gibilerin görüşlerine yakındır ki, gerçek ve iyilikle kendini bağlı görmeyen kaprisli bir Tanrı anlayışına da götürebilir. Tanrı'nın aşkın varlığı ve başkalığı o kadar yüceltilir ki, aklımız, doğru ve iyiye ilişkin duyularımız; en derin olanakları, yapıp ettikleri arkasında ulaşılamaz ve saklı kalan Tanrı'nın, hakiki bir aynası olmaktan çıkar. Bunun karşısında, Kilise'nin inanışı, Tanrı ile bizler, onun sonsuz Yaratıcı Ruhu ile bizim yaratılmış aklımız arasında -benzemezlik, benzerliğe kıyasla sonsuzca büyük olsa da, benzetmeden hepten vazgeçirecek ölçüde olmayan- gerçek bir benzerlik (4. Lateran Konsil'i 1215'te ifade edildiği gibi) olduğunda her zaman ısrar etmiştir. Tanrı'nın ilahiliği, onu kendimizden, nüfuz edilmez katı bir volontarizm ile uzaklaştırdıkça artmaz; aksine, gerçek ilahi Tanrı, kendisini "logos"la açık etmiş olan, "logos"la hareket etmiş ve bizim adımıza sevgiyle hareket etmeye devam eden Tanrı'dır. Tabii ki sevgi, Aziz Paul'un ifade ettiği gibi, bilgiyi "aşar"; böylelikle de sadece düşüncenin algılayabildiğinden çok daha fazlasını algılamaya muktedirdir (karşılaştırın, Efesliler 3:19). Yine de bu, "logos" olan Tanrı'nın sevgisi olmayı sürdürür. Bunun sonucu olarak, Hıristiyan inanışı, yine Paul'u hatırlayacak olursak, sonsuz sözle ve bizim aklımızla uyum içinde olan bir inanıştır. (karşılaştırın, *Romalılar* 12:1). (10)

İncil'de ifade bulan inançla Yunan Felsefesi meseleleri arasındaki örtüşme, sadece din tarihi açısından belirleyici önem taşıyan bir durum olmakla kalmaz; dünya tarihini de, bugün bizleri ilgilendirmeyi sürdüren bir olay olma özelliğini de taşır. Bu kaynaşma dikkate alındığında, Hıristiyanlık'ın, kökenlerine ve doğuda yaşadığı önemli gelişmeler karşın, tarihsel belirleyici karakterini sonunda Avrupa'da kazanması, şaşırtıcı değildir. Diğer türlü ifade edilirse: Bu birleşme, daha sonra eklenen Roma'nın mirasıyla Avrupa'yı yaratmıştır ve bugün Avrupa olarak adlandırılmayı hak eden oluşumun da temelleri olmayı sürdürmektedir.

Eleştirel olarak saflaştırılmış Yunan mirasının Hıristiyan inanışının içsel bir parçasını oluşturduğu tezine, Hıristiyanlık'ın eski Yunan'dan arıtılması çağrısıyla karşılık

verilmiştir - ki bu çağrı, modern çağın başından itibaren, giderek artan bir şekilde teolojik tartışmalara ağırlığını koymaya başlamıştır. Yakından bakıldığında, eski Yunan'dan arıtma programının üç ayrı aşaması olduğu görülebilir; bunlar birbirlerine bağlı olmakla beraber, gerekçeleri ve hedefleri açısından birbirlerinden ayrılırlar. (11)

Eski Yunan'dan arındırma, 16. Yüzyılın yeniden şekillenmesi olgusu ile ilişki halinde ortaya çıkmaktadır. Teolojik eğitim geleneğine bakıldığında, Reformcular, bütünüyle felsefe tarafından çerçevesi çizilmiş bir inanç sistemiyle karşı karşıya olduklarını düşündüler; bir başka deyişle, adeta kendisine yabancı bir düşünce sistemi temelinde ifade edilen bir inanç anlayışı. Buna göre inanç, yaşayan tarihi bir kelime olarak değil, fakat felsefi bir sistemin içinde var olan bir terim gibi görünüyordu. Öte yandan, "*sola scriptura*", inancı, esası olan, İncilvari Sözdeki saf ve ilk halindeki formunda aradı. Metafizik, başka bir yerden kaynaklanan; inancın, yeniden tam olarak kendisi olabilmesi için, ondan kurtarılması gereken bir şey olarak, ortaya çıktı. Kant, inanca yer açmak için düşünceyi bir yana bırakmak zorunda kaldığını söylediğinde, bu düşünceye ulaşırken, Reformcuların önceden tahmin edemedikleri bir radikallikle, söz konusu programdan hareket etmişti. O bu şekilde, İnancı sadece Pratik Akla demirlerken, onun bütünsel olarak gerçekliğe girişini de yasaklıyordu.

19. ve 20. yüzyılın liberal teolojisi, eski Yunan'dan arındırma programına, dikkat çekici temsilcisi Adolf von Harnack olan, yeni bir dalga getirmiştir. Bu program, öğrenci olduğum ve öğretim görevliliğine ilk başladığım yıllarda, Katolik teolojide de çok etkiliydi. Bu düşünce çıkış noktasını, Pascal'ın "filozofların Tanrısı"yla, "İbrahim, İshak ve Yakup'un Tanrısı" arasındaki ayrımında buluyordu. Bonn'da 1959'da verdiğim göreve başlama seminerimde, bu konuyu (12) değerlendirmeye çalışmıştım. Burada, o konuşmam sırasında söylediklerimi tekrarlamak gibi bir niyetim yok; ancak, eski Yunandan arındırma programının 2. aşamasında neyin yeni olduğuna, kısaca da olsa değinmek istiyorum. Harnack'ın temel düşüncesi, tüm teolojik düşünmeleri ve Yunanlaştırma programlarını da öncelleyen, yalın "insan İsa"ya, onun yalın mesajına dönüş, olarak ortaya çıkmaktadır: Bu yalın mesaj, insanın dinsel gelişiminin ulaştığı gerçek yüksekliği ortaya koymaktadır. İsa'nın tapınmayı, ahlak

için terk ettiği söylenir. İsa, sonunda, insan dostu ahlaki bir mesajın babası olarak tasvir edilir. Harnack'ın yapmak istediği, temelde, Hıristiyanlık'ı modern akılla uyum içine sokmak; onu, "İsa'nın tanrısallığı" ve "tanrının 3'lü birliği"ne inanma gibi görünüşte felsefi ve teolojik öğelerden kurtarmaktı. Bu anlamda, Yeni Ahit'in tarihsel-eleştirel tefsiri, Harnack'ın anladığı şekliyle, teolojiyi yeniden üniversitenin evreni içine yerleştiriyordu: Teoloji, Harnack'a göre, özsel olarak tarihsel ve bu yüzden de sıkı sıkıya bilimseldir. Onun, İsa hakkında eleştirel olarak söylemeye muktedir olduğu, adeta Pratik Aklın bir ifadesidir ve bunun sonucu olarak, üniversitede hakkıyla temsil edilebilir. Bu düşüncenin arkasında, klasik olarak Kant'ın Eleştirileri'nde ifade edildiği gibi, -tabii bu arada doğa bilimlerinin etkisiyle daha da radikalleşen- aklın, modern çağa özgü, kendini sınırlaması yatmaktadır. Bu modern akıl tasarımı, kısaca ortaya koymak gerekirse, teknolojinin başarıları sebebiyle onay gören bir Platonizm (Kartezyencilik) ile deneyselcilik sentezi temeli üzerinde durmaktadır. Bu, bir taraftan maddenin içsel akılsallığı bağlamında, onu etkinliği içinde anlamayı ve kullanmayı mümkün kılacak şekilde, matematiksel yapısının kabulünü gerektirir: Bu temel şart adeta, modern doğayı anlama bakışının, platonik öğesini oluşturur. Öte tarafta ise, kendi amaçlarımız için keşfedip kullanmak üzere, doğanın kapasitesi bulunmaktadır ki burada ancak, deney yoluyla ulaşılabilecek "doğrulama" ve "yanlış bulma" olanağı, nihai kesinliğe ulaşabilmeyi sağlayabilir. Bu iki kutup arasındaki ağırlık, koşullara bağlı olmak üzere, bir taraftan diğerine kayabilir. Bunca katı bir positivist düşünce adamı olan J. Monad, kendisini ikna olmuş bir Platoncu/Kartezyenci olarak tanımlamıştır.

Bu, dikkat çektiğimiz konu için hayati önem taşıyan iki prensibi daha da ön plana çıkartıyor. İlk olarak, sadece matematik ve ampirik unsurların karşılıklı etkileşimden doğan kesinlik bilimsel olarak kabul edilebilir. Herhangi bir şeyin "bilim" kabul edilebilmesi için bu kritere uyması gerekir. Bu sebepten dolayıdır ki tarih, psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi sosyal bilimler bu bilimsellik yasasına uyarlar. İkinci bir nokta da ki bu düşüncelerimiz için önemlidir- bu yöntemin doğasında Tanrı sorusunu dışlamak, bilim dışı göstermek yatar. Bunun sonucunda da, bilim ve nedenlerin kapsadığı alanın azalmasıyla karşı karşıyayız. Oysaki bunların sorgulanması gerekmektedir.

Bu soruna daha sonra yeniden döneceğim. Bu arada, bu açıdan bakıldığında, teolojinin "bilimsel" olma iddiasını sağlamak için girişilen her çabanın, Hıristiyanlığın kendi en küçük parçasına indirgenmesiyle sonuçlanacağının görülmesi gerekmektedir. Ancak biz daha fazlasını dile getirmek zorundayız: eğer bilim bütün olarak gerçekten ve sadece buysa, sonuçta asıl indirgenen insanın kendisidir. Özellikle de hem insanın hem de din ve ahlakın; kökenimiz ve kaderimizle ilgili yönelttiği soruların, kolektif nedenlerin "bilim" tarafından tanımlanan anlamı içinde bir yeri yoktur ve öznelliğin dünyasıyla ilişkilendirilmelidir. Burada özne, geçmişteki tecrübelerine dayanarak neyin savunabilir olduğuna karar verir. Neyin etik olduğunun tek karar vericisi de öznenin vicdanıdır. Fakat bu şekilde, etik ve dinin gücü bir topluluğa bırakılır ve tamamen kişisel durum haline gelir. Bu insanlık ilişkileri açısından tehlikeli bir durumdur. Çünkü şu durumla karşı karşıya kalırız: din ve ahlakın sorunları o denli indirgenir ki nedenlerle bağlantısı kalmaz. Bunun sonucunda da din ve nedenlerin hastalıklı yanları bir anda ortaya çıkar. Evrim kurallarından veya psikoloji ve sosyolojiden bir ahlak inşa etme çabaları yetersizlikle sonuçlanmaktadır.

Bunu vardığı sonuçlara ulaşmadan önce, kısaca, şu an yürütülmekte olan Yunan etkilerinden arındırmanın üçüncü aşamasına değinmeliyim. Kültürel çoğulculuk ile ilgili deneyimlerimizin ışığı altında, bugünlerde genellikle, ilk Kilise döneminde Helenizm ile gerçekleştirilen sentezin, diğer kültürleri bağlamaması gereken bir inkültürasyon olduğu söylenmektedir. Bu kültürlerin, inkültürasyondan önce, kendi özel çevrelerinde yeniden kavramlandırabilmeleri için, Yeni Ahit'in basit mesajına dönme hakları olduğu söylenir. Sav sadece yanlış değildir aynı zamanda çok geniş ve kesinlikten uzaktır. Yeni Ahit Yunanca yazılmıştır ve Eski Ahit geliştikçe zaten olgunluğa ulaşmış olan Yunan ruhunun izini taşımaktadır. Doğrudur, erken Kilisenin evriminde tüm kültürlere entegre edilmemesi gereken faktörler vardır. Yine de, inanç ve insan aklının kullanımı arasındaki ilişki hakkında verilen temel kararlar, inancın kendisinin bir parçasıdır; inancın doğası ile uyumlu gelişmelerdir.

Ve bu yüzden ben şu sonuca varıyorum. Modern aklın (modern reason) kritiği ile ilgili bu çabanın, geniş darbelerle boyalı bu çabanın, zamanı Aydınlanma döneminden öncesine döndürmek ve modern çağın anlayışlarını reddetmek ile hiçbir ilgisi yoktur.

Modernliğin olumlu yönleri koşulsuz olarak tanınmalıdır: tüm insanlığın önünde açtığı muhteşem imkânlar ve bize sağladığı insanlıktaki ilerleme için hepimiz müteşekkiriz. Bilimsel ahlak ayrıca, - Pek Saygıdeğer Rektör, sizin bizzat bahsettiğiniz gibi gerçeği kabullenme iradesidir ve bu da Hıristiyanlık ruhunun önemli kararlarına ait bir tavrı içermektedir. Amaç negatif bir eleştiri getirmek değil, ifadelerimizin neden ve amaçlarını detaylandırmaktır. Bir yandan insanlığa açılan yeni fırsatların mutluluğunu yaşarken diğer yandan bu fırsatların ne gibi tehlikeleri ortaya çıkardığını, onların üstesinden nasıl gelebileceğimizi kendimize sormalıyız. Biz ancak sebepler ve inancın biraraya geldiği yeni bir yol üzerinde başarılı olabiliriz. Üniversitelere ve bilimin geniş çaplı diyaloğuna olanak sağlayan üniversitelere bağlı bu duyarlılıktaki teoloji inanç ve gerçekliği biraraya getirir.

Ancak bu koşullarda bugün insanlığın acilen ihtiyacı olan kültürlerin diyaloğunu gerçek hale getirebiliriz. Batı dünyasında sadece olguculuk ve filozofi üzerine kurulu formlar evrensel değerler olarak kabul edilmekte. Dünyanın din kültürleri ilahiyatçıların sebebin evrenselliğinin dışında tutulmaktadır. İlahiyata karşı sağırlığın sebebi, toplum içerisinde davranışlarıyla farklılık gösteren grupların kültür diyaloğuna girme konusundaki yetersizliğidir. Aynı zamanda benim göstermek istediğim, modern bilimin esaslı platonik elementlerinin metodoljinin yarattığı fırsatların arkasındaki soruları görmesi. Modern bilim sorunun gerçek yapısı ve doğanın ve ruhumuzun bize verdiklerini tıpkı metodolojinin temel aldığı gibi kabul etmek zorundadır. Sorulacak soru neden bunun gerçek soru olma zorunluluğudur. Bilim ve diğer tüm düşünce modlarının filozofi ve teoloji tarafından geri dönüşümün olması zorunludur. Felsefe için ve farklı bir şekilde de teoloji için, insanlığın ve özellikle de Hıristiyan inancının, dini geleneklerinin büyük deneyimlerini ve anlayışlarını dinlemek bir bilgi kaynağıdır ve bunu görmezden gelmek, dinlememiz ve cevap vermemiz açısından kabul edilemez bir kısıtlama olacaktır. Burada Sokrat'ın Phaedo'ya söylediği bir şey aklıma geldi. Daha önceki sohbetlerinde, birçok yanlık felsefi görüşler ortaya atılmıştır ve Sokrat şöyle demiştir: "Bir kişinin bütün bu yanlış nosyonlardan çok rahatsız olması, hayatının geri kalanı boyunca varoluş konusundaki konuşmaları hor görmesi ve alay etmesi kolayca anlaşılabilir fakat bu şekilde, varoluşun gerçeğinden mahrum kalacak ve büyük bir kayba uğrayacaktır." (13) Batı, çok uzun bir süredir, rasyonelliğinin altında yatan sorulardaki bu zıtlaşmanın teh-

didindedir ve bundan sadece büyük zarar görecektir. Aklın tamamını kullanma ve soyluluğunu inkâr etmeme cesareti İncil inancına dayalı bir teolojinin zamanımızın tartışmalarına bu program ile girmektedir. Manuel II kendi Hıristiyanca Tanrı anlayışına göre, Persli muhatabına cevap verirken "Akılcı hareket etmemek, mantık ile hareket etmemek Tanrının tabiatına aykırıdır", demiştir. Bu büyük mantık, bu geniş akıl ile ortaklarımızı kültürler diyaloguna davet ederiz. Bunu sürekli yeniden keşfetmek, üniversitenin en büyük görevidir.

Dipnotlar:

1. T. Khoury, toplam 26 konuşmalı diyalogdaki 7. "Controversy"i (Khoury bunu ihtilaf / tartışma olarak tercüme eder) dipnotlar, metnin orjinali hakkındaki geniş bir tanıtım, el yazması geleneği, diyalogların yapısı ve nüshada yer almayan "ihtilafların/tartışmaların" kısa özetleri ile birlikte yayınlamıştır; Yunanca metne Fransızca bir tercüme de eşlik etmektedir: "Manuel II Paléologue, Entretiens avec un Musulman (Bir Müslüman ile Görüşme). 7e Controverse", *Sources Chrétiennes (*Hristiyan Kaynakları*)* n. 115, Paris 1966. Aynı zamanda, Karl Förstel *Corpus Islamico Christianum* (*Series Graeca* ed. A. T. Khoury and R. Glei) 'da "Manuel II. Palaiologus, Dialoge mit einem Muslim (Bir Müslüman ile Diyalog) ", 3 vols., Würzburg-Altenberge 1993-1996, adında Yunanca ve Almanca olarak bir tefsir yayınlamıştır. 1966 gibi erken tarihte, E. Trapp Yunanca metni *Wiener Byzantinische Studien* (*Viyana Bizans Araştırmaları)* 'nin II. Cildinin önsözü olarak yayınlamıştır. Ben Khoury'nin nüshasından alıntı yapıyorum.

2. Diyalogun Orjinali ve redaksiyonu için Khoury, s. 22-29'dan karşılaştırınız; bu konu ile ilgili daha geniş yorumlar Förstel ve Trapp'ın eserlerinde bulunabilir.

3. Controversy VII, 2 c: Khoury, s. 142-143; Förstel, c. I, VII. Dialog 1.5, s. 240-241. Bu alıntı, Müslüman dünyada, maalesef benim şahsi duruşum olarak algılandı ve anlaşılabilir bir öfke doğurdu. Kendi metnimin okuyucusunun, bu cümlenin benim, büyük bir dinin kutsal kitabı olarak saygı duyduğum, Kur'an hakkındaki görüşlerimi yansıtmadığını, derhal göreceğini umut etmekteydim. İmparator Manuel II'nin metninden yapılan alıntı ile ben yalnızca "iman" ve "akıl" arasındaki "temel ilişkiyi" ortaya koy-

mak istedim. Bu noktada, onun polemiğini onaylamaksızın Manuel II ile aynı fikirdeyim.

4. İhtilaflar VII, 3 b-c: Khoury, s.144-145; Förstel c. I, VII. Diyalog 1.6, s. 240-243

5. Tamamiyle bu ifadenin hatırına Manuel ve İranlı muhatabı arasındaki diyaloğu alıntıladım. Bu ifade de, -bundan sonra açıklayacağım- müteakip düşüncelerimin teması ortaya çıkmaktadır.

6. Khoury, sayfa 144, n.1'den karşılaştırınız.

7. R. Arnaldez, *Grammaire et théologie chez Ibn Hazm de Cordoue (Kordoba'lı İbn Hazm'da Dilbilgisi ve Teoloji)* , Paris 1956, s. 13; karşılaştırınız Khoury, s. 144

8. Yanan çalı bölümünün çok geniş kapsamlı olarak tartışılmış yorumlarını göz önüne alarak, *Introduction to Christianity (Hıristiyanlığa Giriş) ,* London 1969, s. 77-93 kitabımı referans veriyorum, (*Einführung in das Christentum,* Munich 1968 adı altında orijinali Almanca olarak basılmıştır; N.B. (Nota Bene/ Dikkatinize) (Alıntı yapılan sayfalar "İncil Temelli Tanrı İnancı" adlı bölümün tümüne referans vermektedir.) Daha sonraları bahis üzerine yapılan tartışmalardaki ilerlemelere rağmen, o kitabımdaki yorumlarımın, bugün de hâlâ geçerli olduğunu düşünüyorum.

9. Karşılaştırın *L'Interpretazione della Bibbia nella Chiesa. Atti del Simposio promosso dalla Congregazione per la Dottrina della Fede*, Vatican City 2001, s. 178-186

10. Bu mesele hakkında kendimi daha detaylı olarak kitabım *The Spirit of the Liturgy (Duaların Ruhu)* , San Francisco 2000, s. 44-50'de ifade etmiştim.

11. Dehellenization (Helen Kültürü'nden arındırma) temalı çok geniş literatürün hepsinden maada ben A. Grillmeier, "Hellenisierung-Judaisierung des Christentums als Deuteprinzipien der Geschichte des kirchlichen Dogmas (Kilise Dogma Tarihinin Yorum Prensipleri olarak Hıristiyanlığın Helenleştirilmesi-Yahudileştirilmesi) ", in idem (aynı şey) , *Mit ihm und in ihm. Christologische Forschungen und Perspektiven (Onun-*

la ve Onda. Christological [İsa-Mesih'in ilahi ve insani yönleri hakkında araştırma yapan bilim] araştırma ve perspektifler) , Freiburg 1975, s. 423-488' den bahsetmek istiyorum.

12. Heino Sonnemans (editor) tarafından tefsirli olarak yeni yayınlandı: *Joseph Ratzinger-Benedikt XVI, Der Gott des Glaubens und der Gott der Philosophen. Ein Beitrag zum Problem der theologia naturalis (İmanın Tanrısı ve Felsefecilerin Tanrısı. Doğal İlahiyat Problemine Bir Katkı)* , Johannes-Verlag Leutesdorf, 2. genişletilmiş baskı, 2005

13. Karşılaştırın 90 c-d. Bu metin için ayrıca karşılaştırın R. Guardini, *Der Tod des Sokrates (Sokrates'in Ölümü)* , 5. Baskı, Mainz-Paderborn 1987, s. 218-221

EK-12. Papa XVI. Benedict ve Fener Rum Patriği Bartholomeos'un İstanbul'da Yayınladıkları Ortak Bildiri

Ortak Bildiri*

« Bugün Rab'bin yarattığı gündür, O'nun için sevinip coşalım » (Mezmur 117, 24) !

Biz, Roma'daki Papa XVI. Benediktus ile Ekümenik Patrik I. Bartholomaios'un kardeşçe buluşması, Allah'ın bir eseri olup O'nun armağanıdır. Dua ve paylaşımla, tam birliğe yönelik angajmanımızı yenilemek ve kardeş oluşumuzun sevincini ifade etmek üzere, bir kez daha bu karşılaşmayı mümkün kılan bütün iyiliklerin Yaradanına şükrediyoruz. Bu angajman Rab'bimizin iradesinden kaynaklanıyor ve Mesih'in Kilise'sinin Çobanları olan bizlerin sorumluluğuna dayanıyor. Aynı duygular, aynı kardeşlik tutum, sevgide ve gerçekte işbirliği ve birliğin paylaşımıyla, bu buluşmamızın Katolik ve Ortodoks, hepimiz için, cesaret verici bir işaret olmasını diliyoruz. Kutsal Ruh, Allah'ın istediği şekilde ve istediği zaman, tam birliğin yeniden oluşacağı o büyük günü hazırlamaya bize yardım edecektir. O zaman gerçekten de sevinip coşabileceğiz.

1. Diyalog, dua ve günlük kilise yaşamıyla dünyaya birliğin acil olduğunu gösteren ve ona ulaşabilmek için emin yollar çizen, Rab tarafından kutsanmış saygıdeğer seleflerimizi şükranla andık. Papa VI. Pavlus ve Patrik I. Atenagoras dünyanın kurtuluşu için Mesih İsa'nın ölüp dirildiği Kudüs'e hacılık yolculuğundan sonra, birçok kez burada Fener'de ve Roma'da biraraya geldiler. Bizlere, halen değerini koruyan, şahıslar ve Kiliseler arasındaki ilişkileri destekleyen ve esinleyenin gerçek sevgi diyalog olduğunun altını çizen, ortak bir deklarasyon bıraktılar : « *Bu diyalog tek Rab Mesih İsa'ya tam sadakat ve Kiliselerin kendilerine özgü geleneklerine karşılıklı olarak saygıya dayanmalıdır* » (*Tomos Agapis*, 195). Kutsal Peder II. Jean Paul ve Kutsal Peder I. Dimitrios'un karşılıklı ziyaretlerini unutmadık. Papa II. Jean Paul'ün ilk ekümenik ziya-

* Bu bildirinin metni için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20061130_dichiarazione-comune_tr.html

reti sırasında, ilahiyatla ilgili karma bir Komisyon kurulacağı ilan edilmişti. Katolik ve Ortodokslardan oluşan bu Komisyonun amacı tam birliği oluşturmaktı.

Roma Kilisesi ve Kostantinopolis Kilisesi ile ilgili ilişkilere değin, yüzyıllar boyunca Kiliselerimizin ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen eski anatemaları silen görkemli Kilise kararını unutmamız mümkün değildir. Dua ve anlamlı hareketlerle, müminlerimizi bu doğrultuda aktif olmaya davet ediyoruz.

2. Kısa bir süre önce Belgrat'ta, Sırp Ortodoks Kilise'sinin cömertçe misafir ettiği, tüm üyelerin de hazır bulunduğu, ilahiyatla ilgili karma Komisyonunun, ilahiyat diyaloğunu yeniden başlatmasını derin bir sevinçle karşıladık. Çeşitli zorluklardan kaynaklanan birkaç yıllık aradan sonra, Komisyon, dostluk ve işbirliği ruhuyla, yeniden çalışmaya başlayabilmiştir. Yerel, bölgesel ve evrensel düzeyde « Kilise'de uzlaştırma ve otorite » konusunu işleyen Komisyon, Kilise'nin Kutsal sırlarına yönelik doğasına, kilise ve kilise hukukuyla ilgili etkileri inceleme safhasına girmiştir. Bu da, halen tartışma konusu olan, başlıca sorunları ele almayı sağlayacaktır. Geçmişte olduğu gibi, bu Komisyona emanet edilen çalışmayı hiç durmadan desteklemeye kararlıyız ve üyelerine de dualarımızla refakat edeceğiz.

3. Çoban olarak, en başta günümüz dünyasına İncil'i müjdeleme misyonu hakkında düşündük. « Gidin, bütün ulusları öğrencim yapın » (*Matta* 28, 19) misyonu, geleneksel olarak Hıristiyan kökenli ülkelerde bile her zamankinden fazla güncelliğini korumaktadır. Özellikle batı dünyasında gözlenen sekülarizasyonun, bağıntıcılığın ve nihilizmin artışı gözardı edilemez. Bütün bunlar, İncil'i günümüz kültürlerine uygun, yenilenmiş ve kuvvetli bir şekilde müjdelemeyi gerektiriyor. Geleneklerimiz, sürekli paylaşılması, önerilmesi ve güncelleştirilmesi gereken bir zenginlik oluşturmaktadırlar. Bu nedenle, bütün uluslar önünde, işbirliğimizi güçlendirip ortak tanıklıkta bulunmamız gerekiyor.

4. Avrupa birliğinin oluşumunda katedilen yolu olumlu değerlendirdik. Bu büyük girişimin önderleri, insanla ilgili her şeyi ve haklarına ilişkin, özellikle bütün özgürlüklerin tanığı ve kefili olan inanç özgürlüğünü şüphesiz göz önünde tutacaklardır. Azınlıklar, her birleşme girişiminde, kültürel ve inanç özgüllükleriyle korunmalıdırlar. Bizler,

Avrupa'da diğer dinlere ve kültürel katkılarına açık olmakla birlikte, tarihe saygı duyarak, gelecekteki Avrupa'nın kültürüne ve insanlar arası ilişkilerin niteliğine her düzeyde katkıda bulunma amacıyla, bağlı olduğumuz kökenleri, gelenekleri ve Hıristiyan değerleri koruma gayretinde birleşmeliyiz. Ulusların Havarisi hakkında, Havarilerin İşleri Kitabının söyledikleriyle başlayarak, buluşmamızın gerçekleştiği bu toprakların çok eski tanıkları ve görkemli Hıristiyan zenginliklerini bu ortamda, anmamak mümkün değil. Bu topraklarda, İncil'deki mesajla eski kültürel gelenek birleştiler. Halen güncelliğini koruyan ortak olan Hıristiyan mirasımıza büyük katkıda bulunan bu bağ, gelecekte İncil ve birlik doğrultusunda meyveler vermeye devam edecek.

5. Hıristiyanların günümüz dünyasında yaşadıkları bazı yerlere dikkatimizi yönelttik. Onlar bu yerlerde yoksulluk, savaş ve terorizme karşı koyuyorlar, aynı zamanda da yoksullar, göçmenler, kadınlar ve çocuklar da farklı şekillerde sömürülüyorlar. İnsan Tanrı'nın imgesi ve O'na benzer yaratıldığından, bizler insan hakları doğrultusunda, her insana yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme yönünde de, beraber etkin olmaya çağrılmaktayız. Teolojik ve etik geleneklerimiz, söylev vermede ve hareket etmede ortak davranmamıza, sağlam bir temel oluşturabilirler. Herşeyden önce, Allah adına masum kişileri öldürmenin hem Allah'ı hem de insan saygınlığını incittiğini beyan ederiz. Hepimiz, insana yeni bir hizmet vermek ve insan hayatını korumak için girişimde bulunmalıyız.

Rab'bimizin yaşadığı, acı çektiği, öldüğü ve dirildiği ve yüzyıllardan beri sayısız Hıristiyan kardeşlerimizin yaşamış olduğu Orta Doğu toprakları yüreklerimizde önemli bir yer tutmaktadır. Tüm kalbimizle bu topraklarda barışın yeniden oluşması ve çeşitli toplumlar, Kiliseler ve değişik dinler arasında birlikte yaşamın içtenlikle sürdürülerek güç kazanmasını candan arzuluyoruz. Bu nedenle, şiddet ve ayrımcılığın her şekliyle, mücadele etmek için, hem Hıristiyanlar arasında sıkı ilişkilerin, hem de dinlerarası gerçek ve dürüst diyalog ilişkilerinin kurulmasını teşvik ediyoruz.

6. Günümüzde, doğanın karşı karşıya bulunduğu tehlikeler yüzünden, bütün insanlık ve yaradılışa yansıyacak, olumsuz etkilerin bizleri endişelendirdiğini ifade etmek istiyoruz ve bunların sınır tanımayan ekonomik ve ilahiyat bilimsel gelişmeleriyle karşı karşıya kalınabilir. Din sorumluları olarak, Allah'ın yarattığını korumak ve gelecek ne-

sillere yaşanabilir bir dünya bırakabilmek için, sarfedilen çabaları cesaretlendirip desteklemeyi bir görev sayıyoruz.

7. Son olarak, dünyanın her tarafında bulunan Kiliselerimizin müminleri, episkopos, papaz, diakos, rahip, rahibe, Kilise hizmetinde kadın ve erkek laikler ve tüm vaftizliler düşüncemiz sizlere yöneliyor. Diğer Hıristiyanları da Mesih'te selamlıyor, diyalog ve işbirliğine hazır olduğumuzu ve dua edeceğimizi temin ediyoruz. Ulusların Havarisinin sözleriyle hepinizi selamlıyoruz : « *Babamız Tanrı'dan ve Rab İsa Mesih'ten sizlere lütuf ve esenlik olsun* (2 *Korintoslular* 1, 2).

Fener, 30 Kasım 2006

XVI. Benedictus I. Bartholomaios

EK-13. Papa XVI. Benedict'in Ermeni Patriği Mutafyan'ı Ziyareti İçin Kaleme Aldığı Mesajı

Mesih'te Sevgili Kardeşim[×],

Patrik Kalustyan'ın, seleflerim Papa VI. Pavlus ve Papa II. Jean Paul'ü ağırlandıkları bu yerde Sizinle buluşma fırsatını bulmaktan memnuniyet duyuyorum. Çoban ve Ruhsal Peder olarak önderlik ettiğiniz tüm Ermeni Apostolik cemaatini büyük sevgiyle selamlıyorum. Bütün Ermenilerin Katolikosu Patrik II. Karekin Hazretleri ve Ermeni Apostolik Kilise Hiyerarşisi'ni de kardeşçe selamlıyorum. Ermeni halkının, geçmiş yüzyılda yaşadığı trajik koşullarda bile, nesilden nesile iletilen Hıristiyan imanı ve tanıklığı için Tanrı'ya şükürler sunuyorum.

Buluşmamız basit bir ekümenik nezaket ve dostluk jesti değildir. Bu bizlerin Allah'ın vaatlerine olan ortak ümidimizin bir işareti ve ızdırap çekip ölümünün arifesinde İsa'nın söylemiş olduğu duanın tam anlamıyla gerçekleşmesi arzusudur: "Hepsi bir olsunlar. Baba, senin bende olduğun ve benim sende olduğum gibi, onlar da bizde bir olsunlar. Dünya da beni senin gönderdiğine iman etsin" (*Yuhanna* 17:21). İsa, Allah'ın dağılmış çocuklarını biraraya getirmek ve bölünme duvarlarını yıkmak için, çarmıh üzerinde hayatını verdi. Bizler vaftiz sırrıyla, Mesih'in Bedeni olan Kilise'yle tek bir beden olduk. Trajik bölünmeler, yüzyıllar boyunca, Mesih'i izleyenler arasında baş göstermiş olup "Bunlar Rab'bin isteğiyle tam anlamıyla zıtlık yaratıp, dünyaya yanlış bir tanıklık vermekte, aynı zamanda da İncil'i tüm yaradılışa ilan etme kutsal davasına zarar vermektedir (*Unitatis redintegratio*, 1). Çatışmalar ve gerginliklerin etkisi altındaki bu dünyada Hıristiyanlar iman ve sevgi tanıklığını vererek, parlak bir ümit ve teselli işareti sunmaya çağrılmışlardır. Bu nedenle, ayrılık yaralarını sarmak ve yeniden Hıristiyan birliğini kurmayı çabuklaştırmak için, mümkün olan herşeyi yapmalıyız. Bu acil görevde, Kutsal Ruh'un ışığı ve gücü bizlere rehberlik etsin.

[×] Bu mesajın metni için bkz.
http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20061130_patriarch-mesrob-ii_tr.html

Bu bağlamda, Ermeni Apostolik Kilisesi ve Katolik Kilisesi arasında gelişmiş olan derin kardeşlik ilişkileri için Rab'be tüm kalbimle şükranlarımı sunuyorum. Onüçüncü yüzyılda, Ermeni Kilisesi'nin büyük Kilise Yazarlarından Lambron'lu Nerses, şu yüreklendirici sözleri söylemiştir: "Hepimizin Allah'la barışa ihtiyacı olduğundan, kardeşler arasındaki uyum bunun temeli olsun. Allah'a barış için dua ettik ve etmeye devam edelim. Bakın, şimdi bize barışı armağan ediyor: Kabul edelim! Rab'den Kilisesi'ni sağlam kılmasını istedik, O da hoşnutlukla yakarışımızı dinledi. O zaman İncil'in iman dağına tırmanalım!" (*Il primate della Carità*, Ed. Qiqajon, s.81). Nerses'in bu sözleri halen güçlerini koruyorlar. Beraber tüm Hıristiyanların birliği için dua etmeye devam edelim. Açık kalplerle öylesine yüksek bir lütuf aldıktan sonra, İncil gerçeğinin daha ikna edici tanıkları ve Kilise misyonunun daha iyi hizmetkârları olabilelim.

EK-14. İslami Kalvinistler Raporu" Hakkında Kaleme Alınan Gazete/Dergi Yazıları

David Judson, " *'Islamic Calvinism' a Paradoxical Engine for Change in Conservative Central Anatolia*", 30 Eylül 2005, **Referans** gazetesi.

Şahin Alpay, "*İslami Kalvinistler*", 8 Ekim 2005, **Zaman** gazetesi.

Funda Özkan, "*Öteki Türkiye'de Kayseri İstisna mı?*", 13 Ekim 2005, **Radikal** gazetesi.

Gila Benmayor, "*Olli Rehn Bu Raporla Kayseri'ye Gitti*", 14 Ekim 2005, **Hürriyet** gazetesi.

Gila Benmayor, "*How Well Do You Know Kayseri?*", 15 Ekim 2005, **Turkish Daily News** gazetesi.

Funda Özkan, "*Soros Olsa Olsa Kayserilidir*", 20 Ekim 2005, **Radikal** gazetesi.

Murat Belge, "*İslam'ın Kalvenistleri*", 30 Ekim 2005, **Radikal** gazetesi.

Zafer Özcan, "*Akla ve Paraya İhtiyacı Olmayan Şehir: Kayseri*", 14 Kasım 2005, **Aksiyon** dergisi.

Arslan Bulut, "*AKP'lilere ve Diyalogculara İçten Bir Uyarı: Hıristiyanlaşıyorsunuz!*", 20 Ocak 2006, **Yeniçağ** gazetesi.

Fatih Altaylı, "*İslam Protestanları*", 24 Ocak 2006, **Sabah** gazetesi.

Davut Dursun, "*İslami Kalvinistler*", 25 Ocak 2006, **Yeni Şafak** gazetesi.

Ertuğrul Özkök, "*AKP'ye Zarar Verir mi?*", 25 Ocak 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Cüneyt Ülsever, "*İslam Kapitalizm ile Bağdaşır mı? (I)* ", 25 Ocak 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Arslan Bulut, "*Altaylı ve Özkök'e Tavsiyem!*", 26 Ocak 2006, **Yeniçağ** gazetesi.

Cüneyt Ülsever, "*İslam Kapitalizm ile Bağdaşır mı? (II)* ", 26 Ocak 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Ertuğrul Özkök, "*Türkiye'nin Calvin'i Kim?*", 26 Ocak 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Cüneyt Ülsever, "*İslam Kapitalizm ile Bağdaşır mı? (III)* ", 27 Ocak 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Ali Bulaç, "*İslam Kalvinistleri*", 27 Ocak 2006, **Zaman** gazetesi.

Taha Akyol, "*Müslüman Kalvinistler!*", 27 Ocak 2006, **Milliyet** gazetesi.

Mehmet Barlas, "*Olayın Sırrı Calvin'de mi?*", 27 Ocak 2006, **Sabah** gazetesi.

Eyüp Can, "*Türkiye'nin Calvin'i Fethullah Hoca mı?*", 27 Ocak 2006, **Referans** gazetesi.

Taha Akyol, "*İslam'da Yenilenme*", 28 Ocak 2006, **Milliyet** gazetesi.

Ali Kırca, "*Kalvinizm 'Meydan'daydı*", 28 Ocak 2006, **Sabah** gazetesi.

Hamdi Altuntaş, "*Endişeye Mahal Yok*", 28 Ocak 2006, **Kayseri Akın** gazetesi.

Serdar Turgut, "*Türkiye Ortaçağı Nihayet Yakaladı*", 29 Ocak 2006, **Akşam** gazetesi.

Mustafa Özcan, "*Yanlış, Çığır Olmasın*", 30 Ocak 2006, **Yeni Asya** gazetesi.

İsmet Berkan, "*Şimdi Model Calvinizm mi Yani*", 31 Ocak 2006, **Radikal** gazetesi.

Hadi Uluengin, "*Protestan Sorun*", 31 Ocak 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Hamdi Altuntaş, "*Bilmeden Eleştirmek*", 1 Şubat 2006, **Kayseri Akın** gazetesi.

Hadi Uluengin, "*Protestanlığa Giriş*", 1 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Hadi Uluengin, "*Kusur Kalsın*", 2 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Mustafa Akyol, "*Kavganın Yerine Düşünce*", 3 Şubat 2006, **Radikal** gazetesi.

Bekir Karlıağa, "*Calvinizm Tartışmaları ve Weber'ci Çözümlemeler*", 3 Şubat 2006, **Bugün** gazetesi.

Haşmet Babaoğlu, "*Müslüman Kalvinistler Yerine Batılı Kalvinistleri Tartışsak!*", 3 Şubat 2006, **Vatan** gazetesi.

Özdemir İnce, "*Avrupa İstikrar Girişimi (European Stability Initiative)* ", 7 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Özdemir İnce, "*Protestosuz Protestanlar*", 8 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Ahmet Kurucan, "*Kalvin Benzetmesi ve Fethullah Gülen*", 9 Şubat 2006, **Zaman** gazetesi.

Özdemir İnce, "*Eşeği Boyamak*", 10 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Özdemir İnce, "*Paranın Dini ve İmanı*", 11 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Mehmet Ali Kılıçbay, "*Jean Calvin ve Kalvinizm*", 12 Şubat 2006, **Sabah** gazetesi.

Özdemir İnce, "*Sofu Kapitalizm*", 14 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Özdemir İnce, "*Avrupa İstikrar Girişiminin Amacı Ne?*", 15 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Emin Fuat Keyman, "*Küreselleşme, İslam ve Türkiye (I)* ", 16 Şubat 2006, **Zaman** gazetesi.

Özdemir İnce, "*Dinin Ekonomiye Alet Edilmesi*", 17 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Emin Fuat Keyman, "*Küreselleşme, İslam ve Türkiye (II)* ", 17 Şubat 2006, **Zaman** gazetesi.

Özdemir İnce, "*Ara Sonuç*", 18 Şubat 2006, **Hürriyet** gazetesi.

Mehmet Ali Kılıçbay, "*Max Weber Nerede Yanıldı?*", 5 Mart 2006, **Sabah** gazetesi.

Mehmet Kamış, "*AB'nin Yolu Balkanlardan Geçer*", 9 Mart 2006, **Zaman** gazetesi.

İnternette tespit edebildiğimiz diğer değerlendirme yazılarıysa şunlardır:

Yaşar Nuri Öztürk, "*Batı'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin Egemenliğini Tahrip Stratejileri*"[1],http://www.hyp.org.tr/haber.asp?hid=1412

Ahmet Yaşaroğlu, "*Paranın Rengi*", http://www.evrensel.net/06 /02/17/kose.html#3

Sabahattin Dökmener, "*Müslüman Calvinistler*", http://www.izdusum.net /Dokmener/muslumancalvinistler.htm

Kaan Kurt, "*ABD ve İsrail'in İslam Politikası ve Türkiye'de Siyasal İslam*", http://www.ortadogugazetesi.net/haber_dv.asp?haber=18685

Ahmet Taşgetiren, "*İslam'la Oynamak*", http://www.ahmettasgetiren.com.tr/ gunluk.php?makale_no=142

Mete Turgut, "*Kalvinizm, Protestanlık, İslam Tartışmaları Tesadüf mü?*", http://www.etikhaber.com/index.php?list=true&author=meteturgut@hotmail.com&option=com_content&task=view&id=9967&Itemid=32

EK-15. Ertuğrul Özkök'ün "Siz Bu Haberi Verir miydiniz?" Adlı Yazısı

Siz Bu Haberi Verir miydiniz?*

GEÇEN salı günü Hürriyet yazı işlerinde iki saate yakın süren bir tartışma yaşadık. Bu tartışma sonunda, hayatımın en zor kararlarından birini aldım ve bir haberi sayfanın üzerinden çıkardım. Ancak dün Malatya'da bir yayınevinde öldürülen üç kişinin duruşmasıyla ilgili haberleri okurken, yaşadığımız bu tartışmayı ve aldığım kararı sizlerle paylaşmak istiyorum. Salı günü öğle gündemimize çok ilginç bir haber geldi. Olay şu: İstanbul'un en turistik ilçelerinden Eminönü'nde bir cami var. Söz konusu cami, Gülhane'de 1769'da Sultan III. Ahmed'in kızı Zeynep Sultan tarafından mimar Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılan tarihi Zeynep Sultan Camii. İşte bu caminin kapısındaki tahtaya önceki hafta el yazısıyla bir ayet yazıldı. Buraya kadar normal. Diyanet İşleri Başkanlığı, cami kapılarına güzel ayetlerin asılmasını teşvik ediyor. Ancak söz konusu caminin imamı, bakın kapıya hangi ayeti asmayı uygun bulmuş: Maide Suresi'nin 51'inci ayeti aynen şöyle diyor: "Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dostlar edinmeyin. Onların bazısı, bazısının dostlarıdırlar. İçinizden kim onları dost edinirse şüphe yok ki, o da onlardandır. Muhakkak ki Allah o zalimleri hidayete, doğru yola iletmez." Bir arkadaşımız caminin önüne gidip, kapıdaki tahtanın önünde fotoğraf çektirmiş. Sonra Zeynep Sultan Camii'nin bağlı olduğu Eminönü Müftüsü Muharrem Bilgiç'i arayıp ondan görüş almış. Eminönü Müftüsü şunları söylemiş: "Günlük sıkıntı veya ihtiyaca göre ayet ya da hadis-i şerifleri hoca efendilere söylüyoruz, yazıyorlar. Maide Suresi'nin 51. ayetini biz belirlemedik. Ben hocaefendiyi hemen arayacağım. Bir ihtar yazısı yazıp hemen kaldırttıracağım. Kuran ayetlerini tartışmayız. Ama her ayet her yere yazılmaz." Buna karşılık İstanbul Müftü Vekili Ömer Kardaş ise, camilerin kapılarına yazılacak ayet veya hadisleri ilçe müftülüklerinin belirlediğini, ancak böyle bir ayetin seçilip yazılmasını doğal karşıladığını belirtip şunları söylemiş: "Bu ayette Müslümanlara Yahudileri ve Hıristiyanları inançlarından dolayı kendilerine yakın görüp dost edinmeleri yasaklanmakta, onların kendi inanç ve değerlerine sıkı sıkıya bağlı olmaları istenmekte-

---

*Ertuğrul Özkök'ün 24 Aralık 2007 tarihli bu yazısı için
Bkz. http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=7750716

dir. Turistik bir cami diye Kuran-ı Kerim ayetlerini asmayacak mıyız?" Durum böyle tartışmalı hale gelince bu defa Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvurduk. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı İzzet Er sorumuz üzerine konuyu inceletip, şu cevabı verdi: "Başkanlık olarak Kuran ayetlerinin halkın anlayacağı tarzda, camide bir panoda yazılmasını teşvik ediyoruz. Bu hususta genelgemiz de var. Müftülükler cami görevlilerini, Kuran'dan uygun gördüğünüz ayetlerini yazın, tarzında talimatlandırıyor. Her camide aynı değil. İmamların seçimi farklı olabiliyor. Güncel olan, dini aydınlanma ve bilgi bakımından ışık tutan ve cemaatin bilmesinde fayda mülahaza ettiklerimize öncelik vermelerini vurguluyoruz. Takdir edersiniz, her görevli aynı maharet ve başarıyı gösterme durumunda olamıyor. Biz İstanbul Müftülüğü'ne talimat verdik. Müftü Bey'in o imam hakkında gereken ikazı yapacağına inanıyorum ben. Kesinlikle Hıristiyan ve Yahudi vatandaşlarımıza karşı öyle bir tavrımız yok. Zeynep Sultan Camii'ndeki yazıyı doğru bulmadık. Daha başka, güncel şeyler yazılabilirdi." Aramızda tartışma başladı. Bazı arkadaşlarımız, "Böyle şey olmaz. Bunu manşete taşımamız ve karşı çıkmamız gerekir" dediler. Bazı arkadaşlarımız, manşet yapmayalım ama içerden mutlaka verelim görüşündeydi. Üçüncü bir grup arkadaşımız ise, haberin hiç verilmemesini savunuyordu. Onların gerekçesi de şöyleydi: "Neticede bu bir ayettir. Biz burada ayeti tartışamayız." Benim görüşümü merak ediyorsanız, onu da söyleyeyim. Bana göre de bu önemli bir haberdi ve manşetten vermeliydik. Böyle anlarda genel yayın yönetmenlerinin işi kolay değildir. Yöneticilik hayatımda şöyle bir anlayış gelişti. Bir haber konusunda böylesine derin bir bölünme varsa, mutlaka iki üç defa düşünmek lazım. Bunun aksini yaptığım durumlar da vardır. Bazen riskini yüklenip "Haberi verelim" dediğim de olur. Ama burada farklı davrandım ve haberi gazeteden çıkarma kararı aldım. Yine de bu konudaki görüşümü belirteyim. Elbette Kuran'da yazılı bir ayeti tartışmayız. Ama o ayetin cami kapısına iyi niyetle asıldığına inanmıyorum. Hele hele Malatya'da olduğu gibi, bu ayeti, o günün konteksinden çıkarıp, yanlış yorumlayacak eli kanlı caniler sokaklarda dolaşırken... Ayrıca haberi de bir meslek içtihadı olabilecek şekilde tartışmamızın yararlı olacağını düşünüyorum. Bu haberi mükemmel şekilde hazırlayan arkadaşlarımızdan da emeklerinin üzerine oturduğum için özür diliyorum.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKAR, Atilla; *Büyük Ortadoğu Kuşatması "Yeni Dünya Düzeni"nin Ortadoğu Ayağı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Baskı, 2006.

***AKİT* Gazetesi**.

***AKSİYON* Dergisi**.

***AKŞAM* Gazetesi.**

ALICI, Mustafa; *Müslüman-Hıristiyan Diyaloğu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.

ARSLANTÜRK, Zeki - AMMAN, Tayfun; *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001.

ARSLANTÜRK, Zeki, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, İstanbul: MÜİFVY, 1995.

AYDIN, Mahmut; *Monologdan Diyaloga- Çağdaş Hıristiyan Düşüncesinde Hıristiyan-Müslüman Diyalogu*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.

BARBIER, **Maurice**; *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*, Çev. Özkan Gözel, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.

BATUK, Cengiz; *Tarihin Sonunu Beklemek Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

BATUK, Cengiz (Editör) ; *Pavlus'u Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.

BAYRAKTAR, Mehmet; *Dinlerarası Diyalog ve Başkalaştırılan İslam,* İstanbul: Beyaz Kule Yayınları, 2009.

BAYZAN, Ali Rıza; *Küresel Vaftiz Misyoner Örgütlerin Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerini Hıristiyanlaştırma Operasyonu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

BERK, Bahadır; *Hinler Arası Diyalog,* İstanbul: Umay Yayınları, 2008.

BİLBİLİK, **Erol**; *Geniş Ortadoğu Projesi Geniş Orta Asya Projesi*, İstanbul: Asya Şafak Yayınları, 2008.

BRZEZINSKI, Zbigniev; *Büyük Satranç Tahtası*, (Çev. Yelda Türedi) , İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2005

BULUT, Arslan; *Bir Millet Uyanıyor! Küresel Haçlı Seferi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005.

CAMBRIDGE INTERNATIONAL DICTIONARY OF ENGLISH, Camridge University Press, 1995.

CHOMSKY, Noam; *11 Eylül*, Çev. Dost Körpe, İstanbul: Om Yayınları, 2001.

***CUMHURİYET* Gazetesi**.

DALMAZ, Halil; *Kayıp Halka: 11 Eylül'ün Gizli Bağlantıları*, Ankara: Kim Yayınları, 2002.

DAVIDSON, James D.; *Muhammed Replaces Marx, The Great Reckoning*, London: Simon and Schuster Company, 1993.

DAVUTOĞLU, Ahmet; *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, 1997.

DİA, İstanbul: TDVY.

***DÜNYA* Gazetesi**.

EATON, Gai, *İslam ve İnsanlığın Kaderi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.

FAYDA, Mustafa; *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

FOLK, Richard; *Küreselleşme ve Din*, Çev. Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

FUKUYAMA, Francis; *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Gün Yayıncılık, 1999.

FUKUYAMA, Francis; *Devlet İnşası & 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.

FULLER, Graham E. ve **LESSER Ian O.**; *Kuşatılanlar: İslam ve Batı'nın Jeopolitiği*, (Çev. Özden Arıkan) , İstanbul: Sabah Kitapları, 1996

FULLER, Graham E.; *Siyasal İslamın Geleceği*, (Çev. Mustafa Acar) , İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Baskı, 2005.

FULLER, Graham E.; *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, (Çev. Mustafa Acar) , İstanbul: Timaş Yayınları, 6. Baskı, 2009.

GÜNAY, Ünver; *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 8. Baskı, 2008.

GÜNDÜZ, Şinasi; *Dinsel Şiddet Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hıristiyanlık*, İstanbul: Etüt Yayınları, 2002.

GÜNDÜZ, Şinasi; *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, 2004.

GÜNDÜZ, Şinasi; *Küresel Sorunlar ve Din*, Ankara: Ankara Okulu, 2005.

GÜNDÜZ, Şinasi; *Misyonerlik*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.

GÜRSES, Emin – KAYNAK, Mahir; *Büyük Ortadoğu Projesi*, İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2005.

HALLSELL, Grace; *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, (Çev. Mustafa Acar ve Hüsnü Özmen) , Ankara: Kim Yayınları, 2003.

HAMİDULLAH, Muhammed; *İslam Peygamberi*, (Çev. Mehmet Yazgan) , İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.

HARMAN, Ömer Faruk (**v.d.**) ; *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Baskı, 2005.

HUNTINGTON, Samuel P. ; *The Clash of Civilizations and the Remaking of Word Order*, New York, 1997.

HUNTINGTON, Samuel P.; *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Cem Soydemir ve Mehmet Turhan, İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2004.

HÜRRİYET **Gazetesi**.

2023 **Dergisi**.

İSLAMİYAT **Dergisi**.

JEOPOLİTİK **Dergisi**

KAYNAK, Mahir; *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler*, İstanbul: Truva Yayınları, 2005.

KONGAR, Emre; *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

KÖPRÜ **Dergisi**.

KÖYLÜ, Mustafa; *Dinler Arası Diyalog*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı, 2007.

KUR'ÂN-I KERİM VE AÇIKLAMALI MEÂLİ, Ankara: TDV Yayınları, 2005.

KUTSAL KİTAP; İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 3. Baskı, 2003.

LEWIS, Bernard; *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, 2000.

LEWIS, Bernard; *İslam'ın Krizi*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.

LEWIS, Bernard; *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.

MACİT, Nadim; *Küresel Güç Politikaları Türkiye ve İslam*, Ankara: Fark Yayınları, 3. Baskı, 2007.

MACİT, Nadim; *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınevi, 4. Baskı, 2009.

MACİT, Nadim; *Öteki Din Moderate İslam ve Türkiye*, Ankara: Kripto Kitaplar, 2009.

MANİSALI, Erol; *Yeni Dünya Düzeninde Batı ve Türkiye*, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.

MARSHALL, Gordon; *Sosyoloji Sözlüğü,* Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, 2003.

METE, Ömer Lütfi – KAYNAK, Mahir (v.d.) ; *Komplo Teorileri,* İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009.

MEYDAN LARAUSSE, İstanbul: Meydan Yayınevi.

MICHEL, Thomas; *Tevhid Çizgisinde Müslüman-Hristiyan Diyalogu Hz. İsa'nın Geri Dönüşü*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2004.

***MİLLİ GAZETE* Gazetesi**.

***MİLLİYET* Gazetesi**.

MİSYONERLİK VE PONTUSÇULUK RAPORU, İstanbul: Kurtkaya Yayınları, tarihsiz.

NURSÎ, Said; *Emirdağ Lâhikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007.

NURSÎ, Said; *İlk Dönem Eserleri-Hutbe-i Şâmiye*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007.

NURSÎ, Said; *Kastamonu Lâhikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007.

NURSÎ, Said; *Lem'alar*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007.

NURSÎ, Said; *Mektubat*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007.

NURSÎ, Said; *Şuâlar*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2007.

ÖZAKINCI, Cengiz; *İblisin Kıblesi*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2005.

ÖZAKINCI, Cengiz; *Türkiye'nin Siyasi İntiharı 'Yeni Osmanlı' Tuzağı: Osmanlı'dan Günümüze İslam Üzerinde Emperyalist Oyunlar*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 5. Baskı, 2005.

ÖZCAN, Mustafa; *Müslüman İsevîler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2005.

ÖZCAN, Vedat; *Diyaloğun Acı Meyveleri,* İstanbul : Rağbet Yayınları, 2008.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri; *Batı Sömürgeciliği ve İslam Dünyası*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2003.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri; *İslam Nasıl Yozlaştırıldı? (Vahyin Dininden Sapmalar, Hurafeler, Bid'atler)* , İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 14. Baskı, 2005.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri; *Kuran-ı Kerim Meali (Surelerin İniş sırasına Göre)* , İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 73. Baskı, 2006.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri; *Türkiye'yi Kemiren İhanet Allah İle Aldatmak,* İstanbul: Yeni Boyut, 66. Baskı, 2004.

***RADİKAL* Gazetesi**.

REDHOUSE Büyük El Sözlüğü; *İngilizce-Türkçe/Türkçe-İngilizce*, İstanbul: SEV Matbaacılık ve Yayıncılık, 29. Baskı, 2009.

***SABAH* Gazetesi**.

SCHUON, Frithjoh; *Dinlerin Aşkın Birliği*, Çev. Yavuz Keskin, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1992.

SEZEN, Yümni; *Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlil*, İstanbul: Kelam Yayınları, 4. Baskı, 2006.

***STAR* Gazetesi**.

ŞAHİN, Abdullah; *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,* İstanbul: Truva Yayınları, 2004.

TOYNBEE, Arnold J.; *Dünya Batı ve İslam*, Çev. Abdullah Zerrar Cengiz, İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.

TOYNBEE, Arnold J. – KIRKWOOD, Kenneth P.; *Türkiye İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni*, Çev. Hülya Karaca, İstanbul: Birey Yayınları, 2003.

TOYNBEE, Arnold J.; *Uygarlık Yargılanıyor*, Çev. Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yalman, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004.

TÜMER, Günay ve **KÜÇÜK, Abdurrahman**; *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 3. Baskı, 1997.

TÜRKÇE SÖZLÜK; Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

***TÜRKİYE* Gazetesi**.

ULAGAY, Osman; *Hedefteki Amerika/11 Eylül Şoku,* İstanbul: Timaş Yayınları, 2002.

URAL, Abdullah; *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları,* İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009.

WACH, Joachim; *Din Sosyolojisi*, Çev. Ünver Günay, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995.

WIENER, Peter F.; *Hitlerin Manevi Atası Martin Luther*, Çev. Hakan Olgun, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.

YENİÇAĞ **Gazetesi**.

YENİ ŞAFAK **Gazetesi**.

YILMAZ, Murat (Der.) ; *Medeniyetler Çatışması,* Ankara: Vadi Yayınları, 9. Baskı, 2005.

ZAMAN **Gazetesi**.

İNTERNET SİTELERİ

Başta gazete ve dergilerinki olmak üzere çok sayıda internet sitesine başvurulmuştur.